NOUTĂȚI EDITORIALE

- *Cristiana Aranghelovici,* **Îndreptar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,** Cf. DOOM, ed. a II-a, 2005, 464 p.
- *Yves Roman,* **Împărați și senatori,** 496 p.
- *Dan Oltean,* **Burebista și Sarmizegetusa,** 336 p.
- *Jules Michelet,* **Franța sub Napoleon,** 272 p.
- *Ovidiu Drimba,* **Geniul Spaniei,** 352 p.
- *Jenica Tabacu,* **Amurgul demiurgului. Ultimii ani de viață ai lui B. P. Hasdeu,** 240 p.
- *Madeleine Lazard,* **Eva în oglindă. Viața femeii în Renaștere,** 416 p.
- *G. Popa-Lisseanu,* **Dacia în autorii clasici,** 416 p.
- *Teodor T. Burada,* **Datinile poporului român la înmormântări,** 208 p.
- *N. Iorga,* **Istoria românilor din Ardeal și Ungaria,** I–II, 496+320 p.
- *N. Iorga,* **Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească,** 448 p.
- *Tony Brill,* **Tipologia legendei populare românești,** I–II, 656+576 p.
- *A. Schullerus,* **Tipologia basmelor românești și a variantelor lor,** 176 p.
- *Iordan Datcu,* **Dicționarul etnologilor români,** 976 p.
- *I. Oprișan,* **La hotarul dintre lumi. Studii de etnologie românească,** 560 p.
- *I. Oprișan,* **Cariatide literare. Studii de istorie a literaturii române,** 688 p.
- *D. Nimigeanu,* **Însemnările unui țăran deportat din Bucovina,** 176 p.
- *L. Vălenaș,* **Cartea neagră a României,** 1940–1948, 528 p.
- **Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu. Sec. XX,** vol. I, II–V, VI–IX, 352+416+400+448+448+384+400+368+400p.
- *Liviu Grăsoiu,* **Emil Giurgiuca, sub povara vremurilor,** 160 p.
- **Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc. 1970–1995,** 800 p.
- *B. P. Hasdeu,* **Omul de Flori. Basme și legende populare românești,** 400 p.
- *Iuliu Dragomirescu,* **Ideile și faptele lui B. P. Hasdeu,** 240 p.
- *Gala Galaction,* **Jurnal. 1947–1953. Pagini inedite cenzurate,** 272 p.
- *Iulia Hasdeu,* **Cugetări,** 160 p.
- *Dr. Rodica Perciun,* **Tratamentul diabetului zaharat. Ghid practic,** 192 p.
- *Ovidiu Drimba,* **Studii și eseuri de literatură universală,** 464 p.
- *I. Oprișan,* **Opera lui Mihail Sadoveanu,** 448 p.
- *Tudor Pamfile,* **Sărbătorile la români,** 432 p.
- *Gh. F. Ciaușianu,* **Superstițiile poporului român,** 336 p.
- *I. Oprișan,* **Basme fantastice românești,** V–VII, 384+368+368 p. (există și vol. I–IV, 352+400+368+448 p.)
- *Iulia Hasdeu,* **Oeuvre poétique/Opera poetică,** 784 p.
- *Leon Casso,* **Rusia și Bazinul Dunărean,** 240 p.
- *Nic. Densușianu,* **Istoria militară a poporului român,** 464 p.
- *Dan Oltean,* **Religia dacilor,** 480 p.

ÎN CURS DE APARIȚIE

- *Paul Ștefănescu,* **Buruiana Diavolului,** 384 p.
- *B. P. Hasdeu,* **Pierit-au dacii? Elemente dacice în limba și cultura română,** 368 p.

PAUL ȘTEFĂNESCU

NEBUNII ISTORIEI

Coperta de I. OPRIȘAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ȘTEFĂNESCU, PAUL
"Nebunii" istoriei; marii bolnavi, mari conducători de stat; boală și viciu la personalități celebre / Paul Ștefănescu. - București:
Saeculum Vizual, 2003
ISBN 973-85867-8-X

316.344.7
616.89-008.1

Editura SAECULUM VIZUAL
ISBN 973-85867-8-X

© Toate drepturile sunt rezervate
Editurii SAECULUM VIZUAL.

PAUL ȘTEFĂNESCU

„NEBUNII“ ISTORIEI

Mari bolnavi, mari conducători de stat. Boală și viciu la personalități celebre

Editura SAECULUM VIZUAL

București, 2007

Dedic această carte tinerilor eroi și martiri ce s-au jertfit în zilele Revoluției pentru libertate și democrație. Cinste și recunoștință eternă!

Autorul

CUVÂNT ÎNAINTE

Ne-am propus să dezvăluim cititorilor din țara noastră o latură mai puțin cunoscută a cauzelor și mobilurilor care au determinat la un moment dat, într-o împrejurare anume, o comportare aparte a unei personalități; cu alte cuvinte, cum vede și explică medicul, *prin prisma modificării stării de sănătate, actele săvârșite de semenii săi, oameni care s-au remarcat pe diverse tărâmuri în viața socială.*

În privința modului în care este scrisă istoria de azi, el se deosebește de cel de la sfârșitul secolului trecut.

Categoric și cuprinzător, N. Iorga arăta că misiunea istoricului este de a cerceta faptele de interdependența lor. Istoricul, chiar și „atunci când ar vorbi de cea mai neînsemnată parte din materia sa, el va trebui să aibă starea de spirit a fiziologului care în cercetarea celui mai mărunt vas, a țesutului celui mai banal, are în mintea sa marele sistem de viață, solidar, unitar, din care aceste obiecte ale studiului său fac parte".

Gheorghe Banu (1889–1957), fost profesor la Facultatea de Medicină din București, s-a remarcat și el printr-o viziune originală asupra celor două domenii: istorie și medicină. Profesorul Banu s-a aplecat cu multă dăruire și competență asupra istoriei, recunoscând interdependența care există între științele medicale și cele istorice. El afirmă: „Pentru cunoașterea evoluției biologice, influențată de condițiile de viață, am fost nevoit a face incursiuni în domeniul istoriei sociale de la Independența politică până azi. Cu posibilitățile unui nespecialist și cu sfială față de atâtea competențe în acest domeniu, am pus în evidență documentele care înfățișează trecutul nostru biologic..."

Gheorghe Banu a preconizat orientarea istoriei medicinei către istoria trecutului patologic al populațiilor și, totodată, orientarea istoriei către cercetarea trecutului vieții biologice și biosociale a oamenilor.

În lucrarea de față am căutat să arăt cum au trăit și cum au acționat în anumite împrejurări diferite personalități ale istoriei,

artei şi ştiinţei, cu scopul de a oferi o mai bună cunoaştere a acestora sub toate aspectele, ca şi a cauzelor care au justificat unele atitudini, evenimente istorice sau artistice. Nu am intenţionat şi nu intenţionez să judec, ci doar să fiu nepărtinitor, să înţeleg, să-mi explic şi, dacă se poate, să mă apropii cât mai mult de adevăr! Să judeci, afirma André Malraux, „înseamnă să nu înţelegi, pentru că, dacă ai înţelege, n-ai mai putea judeca"

Viaţa este un mozaic de fiinţe, personalităţi şi moravuri diferite; nu trebuie să ne mire vecinătatea unora cu a altora, chiar coexistenţa în acelaşi individ a unor trăsături contradictorii. Rezultanta este tocmai personajul ce ne reţine atenţia. Dacă nu ar fi aşa, nu ar mai exista nici „personajul!"

S-a spus de nenumărate ori că Napoleon nu ar fi pierdut lupta de la Waterloo, dacă nu ar fi avut în dimineaţa bătăliei o criză de ulcer – după unii autori de hemoroizi – şi pentru calmarea căreia medicii i-au prescris opium, care l-a ţinut departe de front. Dacă Napoleon ar fi fost învingător, istoria lumii ar fi fost alta. Nu ştiu dacă este adevărat sau nu. Oricum episodul sugerează că micile tulburări organice ale unui conducător pot schimba istoria. În urmă cu mai multe decenii a apărut un volum de biografii: Aceşti bolnavi care ne conduc, *un volum care a şocat lumea. Pentru prima dată medicina îşi transgresa graniţele şi încerca să coreleze patologia cu comportamentul şi implicit cu istoria. Firește, ideea a sedus de-a lungul deceniilor numeroşi medici, îndeosebi psihiatri. Nu erau singurii care pătrundeau într-o zonă plină de capcane, erau însă singurii care veneau cu argumente mai mult sau mai puţin susţinute ştiinţific.*

În ultimii ani au apărut zeci de patografii şi, cum era de aşteptat, s-a disecat semnificaţia bolii în viaţa unor importante personalităţi ale vieţii politice din secolul nostru. Vom menţiona o lucrare apărută în 1972, consacrată consecinţelor devastatoare ale arteriosclerozei, intitulată sugestiv: Despre trei bătrâni, o cercetare asupra arteriosclerozei care a alterat politica lumii: Wilson, Hindenburg, Lenin. *Ne vom referi în cele ce urmează la două exemple, cititorii găsind pe parcursul lucrării noastre şi altele.*

După ce mai mulţi preşedinţi ai Statelor Unite au avut arterioscleroză, tromboză cerebrală, ce au alterat potenţialul psihic al acestora, S.U.A. a avut un preşedinte tânăr. L-au ales pe J.F. Kennedy, fără să bănuiască că acesta suferea de o insuficienţă a glandelor suprarenale (boala lui Addison) care explică, printre altele oboseala excesivă a tânărului preşedinte. Aceasta nu l-a împiedicat să rămână una dintre personalităţile marcante ale vieţii

politice nord–americane. Dar, așa cum s–a remarcat, câteva decizii militare, cu totul eronate, ar putea fi atribuite tratamentului cu cortizon. Medicii din jurul lui Kennedy știau și ar fi trebuit să–l protejeze. În timpul crizei din Cuba trebuia să–l întâlnească pe Hrușciov – era unul dintre momentele de cumpănă ale lumii. Se știa că Hrușciov era un maniac depresiv, putea discuta ore în șir apărând adeseori teze contradictorii. Era dincolo de rezistența fizică a lui Kennedy. De aceea s–a convenit ca discuțiile să nu dureze mai mult de 90 de minute. Rezultatele întâlnirii sunt bine cunoscute pentru a mai fi reamintite.

Un exemplu la fel de șocant rămâne Yalta. Se întâlneau conducătorii celor trei supraputeri: Churchill, un maniaco–depresiv tipic, Stalin, paranoic, venea după trei accidente vasculare cerebrale (urmele erau vizibile) și Roosvelt, care avea să dezvolte curând grave tulburări neurologice. Destinul postbelic al lumii era decis de trei oameni având un psihic mai mult sau mai puțin alterat.

Considerăm că nu este o întâmplare și nici un lucru de care să nu se țină seama, dar în ultima vreme s–au făcut auzite tot mai multe voci care sub o formă sau alta, analizând critic personalitățile politice și istorice, au legat faptele și întâmplările pe care le consemnează istoria, ca fiind dependente și în strânsă legătură cu starea de sănătate a acestor figuri proeminente.

Opera de reconstituire are, după părerea noastră, atât rolul de a expune faptele și cauzele lor determinante în succesiune cronologică, cât și acela de a reconstitui psihologic, de a reînvia pentru o clipă eroii, de a le ghici acțiunile intime, de a regăsi sensul continuității profunde a gândurilor și faptelor lor, în final de a–i apropia pe cititori de aceste personalități.

Volumul pe care îl oferim cititorilor acum pornește de la origini și trece în revistă diverse domenii ale culturii, precum și pe făuritorii ei. Nu pledăm pentru morbiditate ca o cauză a genialității. Din contră constatăm că boala nu a fost un impediment pentru marii creatori de a–și duce la bun sfârșit ce și–au propus. În condiții vitrege, de mari suferințe, aceștia au lăsat o operă durabilă. *Cu atât mai mult, oamenii sănătoși trebuie să se străduiască să fie la înălțime. Poate că această carte să fie un pretext pentru aceia care studiază ce este starea de sănătate. Ne–am bucura dacă am incita unele discuții benefice.*

Socotim însă că astăzi, când o bună parte a omenirii își reconsideră trecutul și modul de guvernare, trecând cu hotărâre la un alt mod de viață, nu este de neglijat să se explice, să se obțină un răspuns la întrebarea dacă boala de care suferea cutare sau cutare

lider nu a determinat un anume curs al istoriei. *Dar doctrinele politice? Cum putem explica oare masacrul de la Katyn sau exterminarea a circa 6 milioane de evrei? Apariția poliției politice, gulagul din Uniunea Sovietică sau decimarea intelectualității din România în închisori, lagăre și Canal? Nu am scris o carte politică, dar credem că un răspuns științific se impune pentru ca omenirea să nu mai greșească în viitor, să nu mai plătească jertfe prin împușcarea unor reprezentanți de frunte ai culturii ca Nicolae Iorga, I. G. Duca sau Virgil Madgearu, precum și mulți alții. Nu știu dacă studenții căzuți în Piața Universității în decembrie 1989, secerați de gloanțele unor scelerați, nu ar fi fost mâine oamenii de nădejde ai țării noastre. Vă lăsăm să judecați dacă avem sau nu dreptate.*

În fine, ne-am întrebat stăruitor dacă trebuie sau nu, să ne referim la sursele folosite. Dacă în cele din urmă am renunțat, am făcut-o nu din rea intenție, ci ca să nu întrerup într-un fel supărător ritmul tratării, evitând totodată să dau un caracter didacticist lucrării. Ne-am mărginit să indicăm izvoarele numai când am considerat că ar putea fi utile celui ce dorește un plus de informare.

Suntem conștienți că în ciuda strădaniilor s-au strecurat și greșeli. Le sunt recunoscător celor care mi le vor semnala, scopul propus fiind unul singur: adevărul și numai adevărul. El nu-i supără decât pe cei care se tem de el.

Autorul

I. Patografia istorică

Interesul pe care îl manifestă istoria pentru medicină și invers, nu este nou. Pe lângă disciplinele de istoria medicinei și medicina socială, către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, a luat naștere o nouă disciplină de graniță: *patografia istorică*.

Dat fiind că perioada de timp studiată este extrem de lungă – de la originea omului și până în zilele noastre – și ținând seama de caracterul diferit al mărturiilor – urme arheologice și documente de arhivă – a fost necesar să se facă o distincție, separându-se două discipline propriu-zise, în cadrul patografiei istorice: *paleopatologia*, care cercetează perioada de la originea omului și până la începutul erei noastre și *patologia istorică*, disciplină care se ocupă de această epocă mergând cu cercetarea până în prezent.

Termenul de „paleopatologie", știință care urmărește să cunoască bolile și traumatismele ce i-au afectat pe înaintașii noștri din trecutul îndepărtat, se conturează în literatura științifică în urmă cu circa nouăzeci de ani. Timp de aproape două decenii, egiptologi din Marea Britanie, printre care Smith și Ruffer, au făcut studii interesante în această privință. A urmat apoi, din păcate, cam jumătate de secol de stagnare a cercetărilor, pentru ca în ultimii douăzeci de ani să se producă, așa cum remarca Dastague, un reviriment al acestei științe[1]. Încă din 1974, s-a constituit în S.U.A. „Asociația de Patologie din Detroit". Fondată de Cockburn, având o filială și în Europa, Asociația a ținut trei congrese – la Londra (1976), Turin (1978) și Caen (1980). Scopul declarat este de a găsi răspunsuri la două întrebări: dacă patologia strămoșilor noștri este asemănătoare cu cea a contemporanilor și dacă ținând seama de descoperirile făcute, se poate reconstitui modul lor de viață?

O concluzie menită să revoluționeze interpretarea unor informații pe care le deținem despre epoca preistorică este, după opinia lui Dastague, aceea că putem aduce mărturii care să dovedească

1. *La Recherche*, 1983, nr. 2, p. 36.

falsitatea unor cunoștințe vehiculate până în prezent în acest domeniu. Știm acum, de pildă, că presupusa lovitură de secure din piatră care a provocat fractura de craniu femeii Cromagnon este, în realitate, un accident survenit în timpul îngropării acesteia. Apoi, fracturile și luxațiile, constatate la unele schelete, par a fi mai degrabă consecințele unor accidente domestice decât cele ale unor lupte violente.

O altă constatare este asemănarea dintre maladiile care îi afectau pe oamenii preistorici și pe cei din zilele noastre. Chiar așa-numitele „boli ale civilizației", de exemplu, scoliozele sau artrozele - existau și în acea epocă.

Materialul pe care s-au efectuat cercetările paleopatologilor este reprezentat de fragmente și oase disparate, de schelete găsite în turbării, care oferă însă foarte puține informații, precum și de mumii, acestea din urmă permițând unele constatări interesante. Investigarea acestora cu ajutorul unor tehnici moderne (radiologice, histologice, biochimice) a permis evidențierea unor procese morbide; pe o coloană vertebrală veche de 5.500 de ani, găsită într-un tumul neolitic normand (Hoguette, Calvados) se observă leziuni de spondilartrite anchilozante, boală atât de frecventă în prezent...

S-a susținut, că o formă de artrită, cum este *halux valgus* ar fi provocată de forma pantofilor moderni. Numai că, respectiva deformare apare, fără nici un dubiu, la oameni care au trăit în mezolitic, deci în urmă cu 10.000 de ani (descoperirea fiind făcută în zăcământul Afalou-bou-Rhummel din partea de nord a Africii), la omul din Chancelade din paleoliticul superior sau la oameni de acum 40.000 de ani (în zăcământul din Quafzeb).

Cercetătoarea franceză F. Metz din Caen a găsit schelete scoliotice în săpăturile făcute în cimitirul medieval Saint-Martial din Limôges, precum și în Rochereil - în ultimul caz fiind vorba de un bărbat din mezolitic.

Mai mult, există dovezi care atestă cunoașterea unor practici terapeutice: de exemplu, scheletul unei tinere femei dezgropat la Columnata - Africa de Nord - care suferise în urmă cu... 9.000 de ani, o gravă fractură de bazin, fractură care se consolidase, probabil prin intervenția unor oameni pricepuți, femeia supraviețuind deci accidentului.

Tot studiile de paleopatologie ne îndreptățesc să afirmăm că trepanația, deci „chirurgia craniană", se practica înaintea paleoliticului. O dovedește cazul descoperit la Taforalt, datând din mezolitic. Urme de trepanație craniană prezintă și omul neolitic

descoperit în zăcământul de la Petit Morin, intervenţia având probabil scopul de a vindeca o fractură a osului frontal.

Asemeni arheologului, paleopatologul încearcă – şi deseori reuşeşte – să reconstituie din piese disparate un mod de viaţă.

Imperiile se scurg...

Concepţia medico-istorică se străduieşte să pună la punct o metodă de analiză atât a faptelor, atitudinilor şi comportamentului intim al oamenilor de artă, de ştiinţă şi al marilor conducători de stat, cu scopul de a descoperi o legătură între acestea şi marile evenimente artistice, ştiinţifice sau istorice ale lumii. În spiritul celor arătate mai sus, istoria universală este plină de exemple elocvente.

Vom prezenta, în continuare, un şir de cazuri, propunându-ne să ne menţinem în limitele raţionalului. Astfel, în *Débâcle*, Emile Zola, făcând aluzie la faptul că Napoleon al III-lea suferea de calculoză renală, a scris: „Un calcul în carnea unui om şi imperiile se prăbuşeau..." Explicaţia este, totuşi, într-o oarecare măsură exagerată. Cum am putea presupune că Napoleon al III-lea, dacă ar fi fost perfect sănătos ar fi avut la dispoziţie strategi mai buni şi ar fi câştigat războiul din 1870?

Iată un alt caz medical asemănător, dar cu totul alte efecte: Cromwell – afirmă Pascal – ar fi răscolit întreaga Europă, familia regală ar fi fost pierdută, în schimb a sa ar fi devenit atotputernică, dacă un mic grăunte nu s-ar fi oprit pe uretra sa şi i-ar fi cauzat moartea; familia sa a căzut astfel în declin, iar regele a fost restabilit.

Deşi pare greu de conceput, nu putem înţelege comportamentul ţarului Petru cel Mare, fără să-i cunoaştem povestea de dragoste cu Ecaterina. Dintr-un monarh inflexibil şi autoritar, brusc a devenit un alt om, iar Curtea Rusiei a cunoscut o linişte neaşteptată.

Bulimia lui Ludovic al XVI-lea era cunoscută de toţi. A putut influenţa ea cursul istoriei? Nu putem răspunde cu precizie, dar se povestea că într-o zi regele s-a oprit la Etoges, la primul său valet, domnul Chamilly, pentru a lua masa şi a se odihni puţin. Ospăţul a fost aşa de copios încât a durat mai bine de trei ore. Astfel suveranul a pierdut un timp preţios care probabil că i-ar fi permis să se salveze de mânia poporului răsculat. Soarta Franţei, într-o oarecare măsură, a depins, după cum se vede, de o masă îmbelşugată! Desigur, e o oarecare exagerare, dar faptul este strict autentic.

Despre Napoleon I vom vorbi pe parcursul lucrării noastre. Acum ne vom opri doar asupra unui amănunt nu mai puțin controversat: accesul de febră pe care l-a avut împăratul în ziua de 27 august 1813 și care, se pare, l-ar fi determinat să revină pe neașteptate la Dresda. A fost una din cauzele celui mai mare dezastru al campaniei din 1813. La fel am merge poate prea departe dacă am afirma că unul din motivele înfrângerii lui Napoleon la Waterloo ar fi fost o criză hemoroidală. A fost imposibil ca împăratul - se spune - să stea în șa și să se deplaseze pentru a realiza o coordonare a armatelor sale sub o comandă unică. Înfrângerea de la Waterloo nu se poate explica prin criza hemoroidală, de care suferea Napoleon în acea zi; însă nici nu trebuie să uităm că mobilitatea sa pe câmpurile de luptă constituia un element al geniului său tactic și militar. Nimeni nu îndrăznește nici să explice finalul prin întârzierea lui de Grouchy, mareșalul său. Dar dacă Waterloo nu ar fi fost Waterloo, Europa nu ar fi fost probabil cea de azi...

Se învăța odată că politica Angliei, contemporane lui Napoleon, nu ar fi fost aceeași dacă primul-ministru, William Pitt, n-ar fi fost un mâncău furios, pe punctul de a muri subit în 1806, datorită unei indigestii cauzate de îngurgitarea unui pepene răcit cu porto...

S-a vorbit mai târziu de complexul mintal al lui Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei, care în primul război mondial a fost extrem de aproape de ceea ce Hitler a fost în al doilea război, precum și de relațiile acestui complex cu cauzele ostilităților din 1914-1918. Wilhelm al II-lea, cu brațul stâng atrofiat din naștere, avea două manii stranii care îi compensau într-un anume fel infirmitatea: spărgea lemne și tăia arbori cu toporul pentru a exersa singurul său braț valid și pusese să se monteze în cabinetul său de lucru un cal cu basculă în mărime naturală, echipat cu o șa de paradă, pe care se antrena în cavalcade imobile, dictând în același timp secretarului său, trecând în revistă regimentele de ulani... Un anormal? Fără îndoială, însă nu vom ști niciodată foarte bine în ce măsură Wilhelm al II-lea, mort la optzeci de ani, a fost un om nefericit sau un psihopat, cu atât mai mult cu cât celebrul medic Freud nu l-a consultat. Și înalta societate berlineză, la curent cu aceste tăieri de lemne și cavalcade, care azi ni se par ridicole, îl admira pe acest om care încerca demn să-și depășească handicapul.

Bătrânețea este ea oare un „naufragiu", după faimoasa formulă a lui Chateaubriand? Nici o clipă generalul de Gaulle nu ar fi

acceptat-o pentru a exprima opinia sa personală asupra consecinţelor longevităţii mareşalului Pétain.

Este foarte posibil ca vârsta să fi fost una din principalele raţiuni pentru care mareşalul nu a trecut în Africa de Nord în 1942. Pe de altă parte, anecdota spune că Pétain avea perioade de oboseală ce-l făceau să-şi întrerupă zilnic activitatea.

Bolile în general, şi cu atât mai mult cele psihice, reprezintă o realitate mult prea evidentă, pentru ca să nu se reflecte în cele din urmă, mai mult sau mai puţin distinct şi caracteristic în activităţile umane şi, mai cu seamă, în cele artistice şi literare.

Dar şi boli cu forme de manifestare mai puţin dramatice îşi fac simţite prezenţa pentru un ochi avizat, în creativitatea artistică, lucru care este bine să fie cunoscut deopotrivă criticilor de specialitate cât şi publicului. Firea multor personaje problematice din literatură poate fi interpretată pornind de la comportarea autorului.

Boala, oricât de gravă ar fi ea, reprezintă, după unii psihologi, nu atât o frână, ci dimpotrivă, o compensaţie, un stimulent al activităţii în general şi al celei artistice, în particular. Mulţi oameni, în special din domeniul creaţiei artistice şi literare, trăiesc pe viu această realitate, aparent paradoxală. Aceştia, luptând împotriva bolii, pedalează în acest sens şi pe o cale *sui generis*, constând din afişarea unei creativităţi debordante, menită parcă să anihileze morbul în cauză, pe calea compensaţiei. Unele dintre cele mai ilustrative exemple în acest sens sunt cele ale lui Dostoievski şi Van Gogh.

Există personalităţi care şi-au conservat facultăţile intelectuale în ciuda unor maladii care le cauzau mari dureri fizice: Guillaume de Nassau a fost toată viaţa bolnav; iată ce spunea despre el La Bruyère: „Acest om palid şi livid, care nu mai avea pe el zece uncii de carne şi ai fi crezut că pică la pământ la cea mai mică suflare, făcea gălăgie cât patru, punând pe jar pe toţi cei din jurul său".

Guta nu i-a împiedicat pe Carol Quintul, pe Condé şi pe mareşalul de Saxa să câştige numeroase bătălii; la fel Masséna, mareşalul Saint Arnaud au fost răvăşiţi de dureri în momentele importante din istorie; amintim că acesta din urmă avea o hipertrofie a inimii şi o pericardită care îi îngreuna respiraţia, nu-i permitea să stea călare, iar când o făcea, trebuia să fie susţinut de doi soldaţi. Cu toate acestea dădea ordine, dirija mişcarea armatelor aliate şi a câştigat cu acest efort supraomenesc bătălia de la Alma.

Patografia în elucidarea unor enigme ale istoriei

Istoria ne prezintă adeseori prin cronici sau relatări, fapte și întâmplări greu de verificat, pe care suntem nevoiți să le preluăm ca atare. Iată în acest sens un exemplu devenit clasic și citat de Cabanès. Este vorba de papesa Ioana[1].

După moartea papei Leon al IV-lea, se spune că la tronul pontifical al Vaticanului ar fi urmat o femeie ce se îmbrăca în haine monahale bărbătești și se dădea drept bărbat. Această femeie excela prin cunoștințele teologice și prin darul elocinței, reușind să se facă cunoscută și să se impună, fiind aleasă cardinal și ulterior papă la Roma, sub numele de Ioan al VIII-lea. Se spune că ar fi ocupat scaunul pontifical timp de treisprezece luni. Având relații intime cu un preot a rămas gravidă. Cu multă abilitate și-a ascuns un timp sarcina sub sutană, dar, cu prilejul unei ceremonii, pe timpul verii, din cauza oboselii și a căldurii, s-a declanșat o naștere prematură în timpul procesiunii și în prezența mulțimii adunate.

Din acest moment părerile sunt împărțite: după unii autori, papesa ar fi murit în timpul nașterii, iar după alții ea ar fi supraviețuit, fiind aruncată într-o închisoare obscură și necunoscută din ordinul mai-marilor de la Vatican. Cei care susțin această legendă își sprijină afirmațiile pe ceremonialul care precede alegerea noului papă și care, printre altele, vizează și stabilirea de către cei de față a sexului papei! Este mai mult ca sigur o simplă tradiție și un ceremonial, cunoscând faptul că toate religiile excelează în această direcție cu scopul de a impresiona pe credincioși.

Istoricii au brodat multe povestiri în jurul papesei Ioana. Diverși autori din secolele al XI-lea, al XII-lea și al XVI-lea admit existența ei. Secretarii papali ca Teodoric de Niem, inchizitori ca Bernard Guy, aduc aceleași mărturii. Sixt-Quintul a aruncat în Tibru o statuie a Ioanei și a fiicei sale. În secolul al XV-lea, basilica din Sienna cuprindea busturile tuturor papilor. Bustul Ioanei purta inscripția: Ioan al VIII-lea, femeie. Cronicarul Mabillon pretinde că l-ar fi văzut mai înainte de a fi fost înlăturat de papa Clement

1. Bartolomeo Sacchi, bibliotecar al Vaticanului, a publicat, în 1479, din ordinul papei Sixt-Quintul, o *Istorie a vieții papilor*. În această carte e cuprinsă și viața lui Ioan al VIII-lea, urmașul lui Leon al IV-lea. Acest pretins papă, era o femeie bine înzestrată, născută în Anglia (după alții la Maiența) - după el - a făcut studii aprofundate la Atena și a urcat pe tronul pontifical ocupându-l timp de doi ani, o lună și patru zile, afirmă autorul lucrării.

al VIII-lea. Scriitorii catolici moderni neagă realitatea papesei Ioana.

Este greu de conceput în zilele noastre că s-ar fi putut întâmpla așa ceva! Să depănăm însă firul evenimentelor: când au început relatările despre papesa Ioana? Abia după mai bine de două secole de la pretinsa întâmplare. De ce contemporanii evenimentului nu ne-au lăsat nimic scris?

Mai mult, dacă a existat într-adevăr papesa Ioana, cum se face că nu a rămas de la aceasta nici o bulă papală? Cum se explică faptul că o persoană necunoscută și totuși extrem de erudită, a fost ridicată la rangul de papă? Pare de necrezut să nu i se găsească nici o urmă în analele istorice contemporane și abia la un mare interval de timp să se vorbească brusc pe această temă.

Și totuși, în spatele acestei legende, autorii anonimi au vrut să transmită posterității un mesaj care a fost însă denaturat. Această povestire neobișnuită reflectă de fapt viața lui Ioan al VIII-lea, cunoscut de contemporanii săi ca „Papa cu multe amante". Una dintre acestea, cu numele de Ioana, avea o așa de mare autoritate asupra bătrânului pontif iubitor de aventuri, încât ea conducea de fapt treburile Vaticanului. De aici i s-a tras și porecla de „Papesa", iar semnificația acestui cuvânt a luat amploare cu timpul, ajungând la crearea unei adevărate legende plăsmuite de imaginația bogată a oamenilor și mai ales a ateilor...

Iată deci că spiritul științific ne poate conduce la interpretarea unor stări de fapt și la găsirea soluției reale a unei probleme oferite de istorie.

Dar cazuri de acest gen sunt numeroase, mai numeroase decât ne-am aștepta. Thibaud de Champagne a fost mult timp suspectat și chiar acuzat de uciderea lui Ludovic al VIII-lea. Istorici de mare reputație, ca Roger de Vendowen și Jules Michelet au susținut această teză: Ludovic al VIII-lea a fost otrăvit de Thibaud, care era îndrăgostit de grațioasa Blanche de Castilia. La drept vorbind, purtarea neîndemânatică a acesteia din urmă a atras atenția și a trezit suspiciunile lui Ludovic al VIII-lea, care începuse s-o bănuiască de infidelitate. În fond, regele a murit de o banală dizenterie prost tratată, diagnostic confirmat și de doctorul Petit-Dutaillis.

Moartea, care l-a doborât pe Filip cel Frumos la numai 46 de ani, nu a părut contemporanilor și chiar mult timp după aceea, misterioasă și neobișnuită? Nimeni nu menționează moartea prin accident de vânătoare cu excepția lui Godefroi și a contelui de Paris, iar după alții, sfârșitul ar fi survenit în urma unui acces acut de melancolie.

S-a vorbit mult de acuzaţia adusă împotriva lui Carol Quintul referitor la uciderea lui Francisc I. Dauphin-ul parcurgea în goana calului câmpiile aparţinând domeniilor tatălui său şi, însetat şi obosit, s-a oprit la Tournon, cerând să i se dea apă. Grăjdarul său i-a servit un pahar de apă rece pe care tânărul l-a băut dintr-o suflare. Efectul este uşor de imaginat. De la a susţine că l-a otrăvit grăjdarul şi că acesta era în slujba duşmanului său, inamicul şi învingătorul regelui Franţei, desigur că nu este un drum prea lung. Totuşi, imaginaţia alunecă uneori prea repede către luarea în discuţie a unor intenţii rele. Balcarius a vorbit de imprudenţă. Littré a fost mai concret, atribuind sfârşitul Dauphin-ului unei pleuro-pneumonii galopante, iar doctorul Cabanés, prudent, fără a pune un diagnostic, totuşi ezită să-l considere nevinovat pe grăjdar.

Să ne amintim că strămoşul său, Francisc I, a murit suferind de o fistulă tuberculoasă şi că ereditatea morbidă sau mai curând o oarecare sensibilitate şi predispoziţie s-au transmis în linie directă. Lumière a fost de acord, în această privinţă, cu aspectul eredităţii.

Rămânând la aceeaşi problematică, să trecem la un alt caz asemănător. Caterina de Medicis nu a fost oare, la rândul ei, acuzată de a-şi fi suprimat pe unul dintre fii pentru ca să domnească copilul cel preferat, Henric al III-lea?

Francisc al II-lea, cel care a murit, în condiţii aparent misterioase, era bolnav de tuberculoză, iar sfârşitul i-a fost grăbit de o formă ganglionară purulentă. La vremea respectivă nu se cunoştea tratamentul acestei afecţiuni. Se pare că familia de Valois nu s-a stins, aşa cum s-a crezut mult timp, pentru că i se administrase otravă de către mâini criminale, ci din cauza degenerării produse de căsătoriile consanguine şi a unei eredităţii încărcate.

Patologia istorică

În sens larg, medicina este prin definiţie ştiinţa care are ca obiect păstrarea sau restituirea sănătăţii, cu alte cuvinte cunoaşterea maladiei, de orice fel ar fi ea, şi combaterea ei.

Dacă obiectul medicinei este bine circumscris la un domeniu limitat, acela al cunoaşterii maladiilor, prevenirii şi combaterii lor, nu înseamnă că nu poate fi extins şi la domeniul altor ştiinţe.

Diversele discipline nu mai sunt net separate unele de altele prin compartimente etanşe; de asemenea ramurile ştiinţei s-au diversificat astfel încât posibilitatea cuprinderii de către un singur

om de știință a unei ramuri este tot mai redusă. În acest sens, Robert Oppenheimer, cunoscutul savant atomist, preciza: „Știința de astăzi are două caractere esențiale: în mare parte este nouă și neasimilată și nu face parte din patrimoniul cultural comun. Ea rămâne apanajul cercetărilor specializate, care în anumite cazuri pot să comunice între ele sau să se ajute reciproc, dar care își urmează, în general, propriul lor drum... Ramurile științei sunt ca degetele de la o mână, ele sunt unite la origine, apoi nu se mai ating"[1].

Astfel ni se prezintă diversele științe care împreună alcătuiesc suportul civilizației noastre. În particular, între științele pe care le studiem se stabilesc legături strânse. De exemplu, istoria explică bunăoară unele aspecte ale geografiei, matematicile sunt indispensabile studiului fizicii și chimiei, iar filosofia face casă bună cu... matematica! Și exemplele se pot multiplica.

Interdependența generală a științelor a fost ilustrată de diverși oameni de știință, inclusiv de medici. Este știut cât de mult datorează, de exemplu, cibernetica, lui Danielopolu și lui Odobleja, ca să nu-i citâm decât pe acești doi savanți.

Patologia istorică își datorează începuturile lucrărilor doctorului Brachet, discipol al lui Littré. Urmând sugestiile maestrului său de a reconstitui evoluția morbidă a dinastiilor franceze cu ajutorul a trei elemente combinate: critica istorică, clinica modernă și patologia, Brachet a pus bazele unei noi discipline care urmărește „explicarea prin științele biologice a datelor pe care ni le furnizează tezele istorice, date reunite și controlate de instrumentul științific, cu dublul scop de a servi atât știința medicală cât și istoria".

Studiile lui Brachet au fost continuate de doctorul Cabanès[2], de la care ne-a rămas o operă uriașă, interesantă și astăzi. „Patologia istorică nu reprezintă - scria Cabanès - un caz particular al metodei generale, ci cu fiecare zi ce trece ea demonstrează cum o știință poate să beneficieze de cunoștințele pe care i le oferă alta".

Dacă Brachet și Cabanès sunt recunoscuți drept fondatorii patologiei istorice, nu este mai puțin adevărat că lucrări sporadice, de mică întindere, au mai fost efectuate și înaintea acestora, dar în nici una nu găsim o concepție și o metodă cristalizată.

Littré a efectuat adevărate studii medicale, încercând să explice unele evenimente și fapte din istorie, cu argumente științifice.

Istoricul Jules Michelet a abordat subiecte medicale cu conținut referitor la istorie, dar studiile sale vizau în special latura senzațională și erau grevate de subiectivism. Am mai menționa pe generalul

1. Michel Rouzé: *Robert Oppenheimer*, Editura Științifică, București, 1967, p. 107.
2. Născut la Gourdon (Lot), la 28 aprilie 1862; a murit la Paris, la 5 mai 1928.

Weidemeister, care a publicat în 1875 *Cei patru cezari* (Tiberiu, Caligula, Claudiu și Neron).

Din cadrul patologiei istorice s-a desprins o nouă ramură: *psihopatologia istorică*. Data ei de „naștere" este anul 1863, când un psihiatru și în același timp filosof, doctorul Lélut, a publicat un studiu de psihopatologie privitor la Socrate, studiu intitulat: *Daimonul lui Socrate*. Să reținem că după părerea unora, fără intervenția medicinei s-ar fi considerat că legenda daimonului lui Socrate n-ar fi fost decât un truc ingenios al marelui filosof, un artificiu folosit de el pentru a-și mări audiența la discipoli. Psihiatrii, în ciuda protestelor unor filosofi, au oferit o cu totul altă interpretare. Tot Lélutt este și autorul lucrării *Amuleta lui Pascal*. Deși nu a întemeiat o școală, el trebuie considerat drept creatorul psihopatologiei aplicate la istorie, ale cărei principii formulate au fost publicate[1].

La scurt timp după Lélut, în 1845, doctorul Brierre de Bosmont a publicat o amplă lucrare de istorie văzută prin prisma psihiatriei: *Hallucinations*. Brierre îl considera pe doctorul Lélut ca șef de școală căruia i se datorează introducerea psihiatriei în studiul istoriei.

L-am mai aminti pe Nass: *Les névrosés de l'histoire*, pe Laurent cu *Fragmente psihologice*, pe doctorul Calmeil care a adunat și studiat documente ce tratează despre nebunie, începând cu primii ani ai erei noastre și până la revoluția franceză. Tot el a publicat și lucrarea *Nebunie din punct de vedere istoric*. În sfârșit, să-l menționăm pe Moureau de Tours, care s-a ocupat în special de personalitățile ce s-au remarcat în diverse domenii ale artelor și științelor, cu alte cuvinte de genii („geniul nu este decât o nevroză", afirma acesta).

Nu există fapte sau evenimente istorice simple, simplitatea lor este numai o aparență. Să exemplificăm: documentele menționează o scrisoare a regelui Ludovic al XI-lea în care acesta îi solicita prelatului de la catedrala Nôtre Dame de Salles din Bourges, să-i trimită nici mai mult nici mai puțin decât, *„fiévre quarte"*[2], întrucât este bolnav de o maladie despre care medicii spun că nu poate fi vindecată decât cu virtuțile acestui remediu.

Mulți istorici și personalități de seamă, printre care Voltaire, l-au considerat pe Ludovic al XI-lea drept ignorant și credul, lăsându-se ușor înșelat de recomandările extravagante ale unor medici șarlatani. Să fie oare așa? Care este totuși adevărul? Să

1. *Gazette médicale de Paris*, 1838, numărul din 15 septembrie.
2. Denumire dată malariei în acea vreme.

apelăm la patografie și la istoria medicinei pentru a găsi o explicație științifică.

În Evul Mediu medicii credeau că indivizii atinși de malarie și concomitent de epilepsie nu mai au crize comițiale. „Dacă epilepticul a fost apucat o singură dată de un acces de *fièvre quarte* – se poate citi în tratatele medicale ale vremii – pentru aproape tot restul vieții se va simți bine". Rezultă în mod indirect că Ludovic al XI-lea avea crize de epilepsie. Existau și alte remedii prescrise monarhilor ce sufereau de „*morbus sacer*"; astfel a fost recomandat sângele omenesc, considerat ca remediu specific prin excelență. S-a crezut că regele apelează la acest remediu pentru a-și încălzi sângele său subțiat și anemic, pentru a-și recăpăta astfel vigoarea și tinerețea[1]. Monarhul făcea baie în sânge proaspăt, iar în popor se răspândise zvonul că sângele provenea de la copii cărora li se tăiase gâtul. Această practică o vom întâlni mai ales la femei, un asemenea caz fiind cel al Erzsebetei Bathory[2].

Deși cronicarii vremii nu consemnează explicit că Ludovic al XI-lea ar fi fost bolnav de epilepsie, diagnosticul este indubitabil având în vedere tratamentul administrat de medicii Curții: cauterizări cu fierul roșu la occiput și bosele frontale, scarificări la cap, ingerarea de aur buvabil, tratament antihipnotic (regelui i se recomandase să doarmă cu capul ridicat și bine învelit și să evite somnul în timpul zilei). Am mai adăuga că medicina medievală recomanda pentru aceeași boală hysopul, fumul pământului (*Fumaria officinalis*), copită de elan, despre care se credea că vindecă „boala lui Hercule" – un alt nume dat pe atunci epilepsiei. Din copita de elan se confecționau inele și brățări pe care le purtau cei bolnavi, în credința că i-ar feri de crize.

Era înrădăcinată ideea deopotrivă la medici și bolnavi că plantele puternic aromate și plăcut mirositoare, cum ar fi de pildă menta și trandafirul de grădină, ar avea un efect calmant și binefăcător asupra convulsiilor. Ca dovadă, din notele regale de plată cercetate, reiese că s-au plătit în repetate rânduri sume relativ mari pentru cumpărarea de trandafiri, care costau destul de scump în acea vreme, trandafirul fiind puțin răspândit în Europa. În aceeași condică de cheltuieli sunt menționate și „paturile răcoritoare", „paturi de vânt" și „paturi de rogojini", pe care regele le lua cu sine în călătorii.

1. A fost găsită o chitanță în sumă de nouă livre, 12 soli, 6 denieri, bani vărsați unui oarecare Jean Pellart „pentru a fi fost sângerat din ordinul Regelui, de două ori, pentru încercare".
2. Paul Ștefănescu, *În slujba vieții și a adevărului*, vol. III, Editura Medicală, 1985, p. 211–216.

Arhivele înregistrează un obicei rar pe atunci: Ludovic al XI-lea se îmbăia foarte des. O făcea, ne întrebăm, pentru a-și calma nervii sau suferințele provocate de o boală de piele? Ambele supoziții pot fi luate în considerație. Să vedem însă ce ne mai spun documentele vremii. Se știe că nimeni nu se temea de moarte în mai mare măsură decât sumbrul rege, ce își avea reședința în austerul palat Plessis-les-Tours, situat în apropiere de orașul Tours. De o cucernicie exagerată, având permanent în preajmă pe paznicul Trestan l'Hermite și pe călăul Olivier le Dain, Ludovic al XI-lea nu primea decât medici, astrologi și traumaturgi. În martie 1481 un atac de apoplexie (sau după unii, de epilepsie) ceva mai puternic, i-a pus viața în primejdie. Drept urmare, a recurs la strașnice și miraculoase leacuri. Ludovic al XI-lea a dat ordin să i se înmâneze din casieria sa, suma de o mie de scuzi căpitanului flotei sale, George le Crec, pentru a ajunge în insulele Capului Verde, ca să cumpere „niște lucruri care priveau neapărat binele și sănătatea persoanei sale" (adică a regelui, n. a.). Două corăbii mari au fost puse la dispoziția celor care plecau în expediție și în portul Honfleur au fost îmbarcați trei sute de ofițeri, soldați și bucătari împreună cu merindele necesare unui drum așa de lung, totul făcându-se pe cheltuiala orașelor normande.

Istoricul Saint-Jacques menționează că Insula Capului Verde, pe atunci singura populată din arhipelag, se bucura în credința călătorilor care acostaseră cândva acolo, de renumele de a vindeca lepra. Se istorisea că odată, un nobil, Jean de Luxemburg, a plecat cu această destinație, dar din păcate nu ni se mai spune dacă s-a întors vindecat. Oricare ar fi realitatea, iată care era tratamentul pe care îl aplicau insularii celor veniți să se tămăduiască. Indigenii pândeau momentul când marile broaște țestoase veneau pe plajă, le atacau răsturnându-le pe spate și apoi le ucideau, iar în sângele lor îi scăldau pe bolnavii de lepră. Plini de sânge, îi hrăneau apoi cu carnea și grăsimea de broască țestoasă. Tratamentul dura doi ani și vindecarea de lepră, se spune, era completă.

În luna septembrie 1482, Ludovic a trimis să se caute la Florența un remediu căruia i se dusese vestea că vindecă toate abcesele pielii: „*poix lupinus*"; probabil că și acesta a rămas fără efect.

La acestea să adăugăm mărturia unui contemporan al lui Ludovic al XI-lea, cronicarul și prelatul Thomas Basin (1412-1491), care afirma categoric că monarhul suferea de lepră („*leprossus fuisse assertus est*"). S-ar explica astfel psihologia lui Ludovic al XI-lea, figura sa melancolică, viața austeră pe care a dus-o în ultimii ani. Regele n-a avut răgazul să încerce eficacitatea

misterioaselor leacuri pe care i le căutau supușii săi, deoarece s-a stins la 30 august 1483.

Revenind la cele spuse mai înainte, considerăm că a simplifica istoria, a o reduce la scheme, este o imensă greșeală. Evenimentele din ultimele decenii petrecute în țara noastră o demonstrează cu prisosință.

Istoria nu este așa cum o descrie „X" sau „Y", interesați să procedeze așa. Colaborarea dintre medic și istoric nu poate să fie decât utilă pentru ambele părți: istoricul îi poate furniza medicului subiecte de studiu, iar acesta, la rândul lui, îi va da istoricului în schimb o serie de observații pertinente, în lumina cărora acesta va fi în măsură să-și perfecționeze modul de gândire și raționament. Cele două științe pot să se completeze în mod util, pentru a sfârși în cele din urmă cu o mai bună cunoaștere a evenimentelor și personalităților.

Istoria folosește din plin aportul altor științe și nu poate fi descifrată fără informațiile pe care i le furnizează acestea. Astfel, matematicile îi conferă istoriei un grad de certitudine. „Cifrele guvernează lumea și ne învață cum este guvernată lumea", scrie Goethe (*Convorbirile cu Eckerman*). Cu ajutorul prelucrărilor statistice și al modelelor matematice rezolvate cu computerul, apar într-o lumină nouă evenimente și întâmplări istorice, mișcările populației, dispariția unor popoare, originile, densitatea populației, repartiția, natalitatea și mortalitatea, într-un cuvânt ceea ce studiază demografia.

Geografia este și ea în strânsă legătură și dependență cu istoria. Hippocrat (450-377 î. H.) observase acțiunea mediului asupra vieții oamenilor. Istoria Greciei, specificul local și solidaritatea dintre cetățile sale, nu au decurs, ne întrebăm, din condițiile sale geografice? Montesquieu, într-o vreme când nimeni nu se gândea la acestea, a întrevăzut influența climatului asupra evoluției civilizațiilor. Dar și condițiile climatice au strânse raporturi cu istoria. Astfel, furtuna și grindina care au devastat Franța la 13 iulie 1788 și iarna extrem de grea a aceluiași an, au făcut insuportabilă mizeria poporului francez și au contribuit indirect la declanșarea revoluției. Desigur, acesta este un factor conjunctural și nu determinant, dar care nu poate fi neglijat.

Sau: ploaia care a căzut la Waterloo ar fi fost, după unii, principala cauză a întârzierii trupelor generalului Blücher, care n-au mai putut face joncțiune cu cele ale ducelui de Wellington în momentul decisiv, astfel că ele nu au mai putut fi aruncate în luptă asupra unor soldați epuizați de o noapte fără odihnă, rămași sub cerul liber, în ploaia care cădea fără încetare.

La Fayette s-a dovedit un fin psiholog când, în seara de 5 octombrie 1789, s-a adresat regelui, care era neliniștit și speriat de agitația poporului venit să protesteze sub ferestrele palatului său: „Sire, mergeți și dormiți liniștit; astăzi nu va mai fi nici o tulburare: plouă!"

În sfârșit, frigul și zăpada, în teribila iarnă a anului 1812, au grăbit înfrângerea lui Napoleon în Rusia. Să dăm și un exemplu apropiat și din țara noastră: cine poate susține că participarea la revoluția din 21-22 decembrie 1989 și din zilele următoare nu ar fi fost mult îngreunată dacă iarna ce s-a instalat la o difemță doar de o săptămână (29 decembrie) ar fi venit mai devreme?

Alături de alte științe (heraldica, epigrafia, filologia, paleontologia, antropologia) psihiatria poate contribui la studiul istoriei. Hippocrat sesizase de altfel relația medicinei cu filosofia: „Aceste două științe diferă așa de puțin și tot ceea ce este de resortul filosofiei se regăsește și în medicină".

Din toate timpurile filosofii au fost la curent cu științele naturale, zoologia și medicina. Platon, Aristotel și mai târziu Bacon, Descartes și primii cartezieni - Locke, Leibnitz, Spencer, Taine, Ribot etc. au avut solide cunoștințe medicale. Claude Bemard a fost nu numai un mare fiziolog ci și un profund gânditor, convins că în lipsa filosofiei, știința nu poate realiza progrese în domeniul cunoașterii umane. S-a mers până a li se cere istoricilor să fie atotștiutori (Matly, Daunou, Momsen, Freeman), deziderat, evident, imposibil. Ni se pare mai logic ca istoricul să facă apel, ori de câte ori este nevoie, la specialiștii din afara disciplinei sale. Și cum istoria este scrisă și făcută de oameni, indivizi care se nasc, trăiesc, suferă și mor, ea nu se poate dispensa de aportul științelor medicale, *medicul* fiind singurul capabil să înțeleagă omul.

Astfel, sentimentele unei mulțimi sunt tot așa de indispensabil de înregistrat ca și acelea ale unui individ. Înlocuiți această mulțime în cadrul său și în epoca sa, cu indivizi componenți și mai ales reprezentativi, pe care și i-a ales s-o conducă sau care i s-au impus ei înșiși cu forța, dictatorial și veți obține imaginea corespunzătoare. Manifestările afective vor fi mereu aceleași și va fi util de știut cum aceste manifestări sunt reflectate de diferite epoci. În altă ordine de idei, sesizând legătura dintre societate și diverși exponenți reprezentativi ai săi, un om de știință elvețian, Grevan, afirma: „Fiecare societate își are exponenții pe care i-a creat". Este o afirmație care, extrapolată, ne îndeamnă la reflecții...

Principalele obiective pe care și le propune patologia istorică în studiul istoriei, sunt:

1. Să aplice noțiunile medicale la istorie;

2. Să privească personajele care au jucat un rol în istorie ca pe simpli indivizi, aduși la condiția lor umană; să le cunoască reacțiile și, mai ales, afecțiunile de care au suferit și care ar fi putut influența unele fapte sau hotărâri istorice;

3. Să pună un diagnostic retrospectiv pentru a elucida unele aspecte îndoielnice, unele morți aparent misterioase sau crime presupuse.

Scopul lucrării noastre nu este cel de a fixa un diagnostic neașteptat și senzațional privind diverse personalități de-a lungul istoriei – oameni politici, de artă și știință. Nu se poate contesta faptul că o serie de evenimente istorice iau cu totul altă semnificație și capătă alte cauze și alte motive dacă ținem seama de starea psihică și de sănătate în general a acelora care le-au provocat sau care au participat la ele.

Cu alte cuvinte, pe baza datelor științifice se impune o atitudine integratoare asupra fenomenelor istorice și un număr de evenimente politice, militare, economice și culturale, ce nu pot fi explicate exclusiv, așa cum au încercat s-o facă unii ideologi comuniști.

Patografia își aduce modesta ei contribuție la studiul istoriei, fără a avea pretenția de a i se atribui un anume loc, dar în același timp considerăm că nu i se poate tăgădui aportul.

Numai printr-o viziune de ansamblu a istoriei, o viziune integratoare cu alte cuvinte, se poate înțelege un fenomen atât de complex, de uriaș și greu de descifrat.

În zilele noastre, când științele de graniță se impun cu acuitate în procesul cunoașterii lumii și universului infinit, considerăm că medicina, respectiv psihiatria, pot aduce o contribuție deosebit de valoroasă la interpretarea istoriei.

Istoria – într-o expresie simplificată – este suma actelor sociale săvârșite de diverși indivizi, în decursul anilor, și ea nu poate să nu țină seama de cauzele ce au determinat pe unul dintre ei, având o ascendență asupra semenilor săi, să ia o hotărâre sau alta, să facă un război, o lovitură de stat, să devină schismatici sau să încheie o pace. Repet și subliniez, e o părere personală privind o definiție ad-hoc redusă la o simplă trăsătură. Aceste cauze – și am fi aștiințifici dacă nu am ține seama de ele – întrucât sunt legate de viața psihică a unui individ cu rol important, nu pot fi exclusiv de ordin rațional. Este imposibil să se susțină că doar interesul personal a determinat luarea cutărei rezoluții cu răsunet istoric. Din contră, trebuie să admitem că personalitatea psihologică a individului în ansamblul ei a putut determina luarea unei decizii ce a condus la

realizarea actului istoric. Astfel, rezultă importanța pentru cel ce studiază retrospectiv evenimentele sociale, politice și culturale a cercetării personalității psihice a celor care au dat o direcție sau alta, cursului evenimentelor. „... nici un studiu temeinic integral al omului nu este posibil decât dacă se ține seama de toate aspectele realității umane, iar aceasta îmbină întotdeauna în chip unitar și inseparabil bioticul, psihicul și socialul, în diferite doze și structuri, putându-se vorbi cel mult de o dominantă biologică, psihologică sau sociologică, de la caz la caz, în funcție de realitatea studiată sau izolată metodologic și considerată astfel de cercetător, din punctul de vedere al științei pe care o exercită. Nu este mai puțin adevărat că, deși omul este o ființă bio-psiho-socială, cele trei aspecte fundamentale ale lui ni se înfățișează uneori ca manifestări cu relativă independență unele față de altele..."[1]

Nu numai atât, individul văzut ca o verigă a lanțului format din ascendenți și descendenți, cu o structură psihică similară și apropiată, capătă o însemnătate relativă în determinismul proceselor istorice în raport cu familia, casa sau dinastia.

Căci o familie ai cărei membri ocupă de-a lungul unor generații același post de conducere - și ne gândim la casele domnitoare înrudite ce au condus Imperiul Habsburgic, Anglia, Spania, Rusia și Grecia - poate imprima mult mai ușor o direcție anumită evoluției istorice, tocmai din cauza similitudinii și înrudirii ce există între personalitățile psihologice ale acestor indivizi care moștenesc unii de la alții un temperament cu aptitudini, tendințe și înclinări întru totul similare.

Tocmai acest temperament, bază a personalității psihologice, face ca fiecare din membrii acestor familii care se succed de-a lungul generațiilor, să reacționeze similar la un stimul asemănător. Or, dacă ne referim de pildă la istoria țării noastre - vezi dinastiile Mușatinilor sau Basarabilor - acestea sunt de cele mai multe ori cauzele care ne fac să vedem în politica oarecum similară dusă de străbuni, de bunic, de fiu și de nepot, o linie de eforturi, de încercări și de străduințe comune și continue de la o generație la alta. Uneori însă poate să survină într-o linie ereditară viguroasă, energică impetuoasă și plină de sănătate, un accident - o personalitate psihopatică sau psihotică - determinat uneori de aportul unui factor ereditar nou (provenit din încrucișări cu alte linii, având factori ereditari recesivi sau dominanți pentru psihoza sau personalitatea psihopatică) care tulbură continuitatea concepțiilor.

1. M. Ralea și T. Herseni: *Introducere în psihologia socială*, Editura Științifică. București, 1966, pag. 234.

Am vrea să subliniem că au existat, în decursul anilor, autori care în mod surprinzător au avut o viziune corectă și imparțială asupra istoriei. Ne-am opri numai asupra unuia singur: Montesquieu (1689–1755); iată ce menționa acesta: „Există cauze generale fie morale, fie fizice, care acționează în cazul fiecărei monarhii, ridicând-o, menținând-o sau coborând-o, toate accidentele fiind datorate unor cauze și dacă hazardul unei bătălii, adică o cauză particulară, a distrus această stare, există o cauză generală care face ca această stare să piară din cauza unei singure bătălii. Într-un cuvânt, mersul general antrenează cu el toate accidentele particulare".

Referindu-ne la figurile singulare pe care istoria le scoate din anonimat și le conferă diverse atribute, mai ales de conducere, medicul poate proiecta o lumină extrem de puternică chiar în hățișul tenebrelor istoriei, și adesea ar putea să explice, singur, vanitatea unei anume atitudini sau apatia unui personaj și în final, consecințele aparent incalculabile. În acest caz, medicul va trebui să pună un bun diagnostic retrospectiv asupra uneia sau alteia maladii infecțioase sau generale, asupra cutărei sau cutărei morți misterioase și chiar va trebui să caute tarele fiziologice și nevropatice ale acestor indivizi, analizând repercusiunile lor asupra evenimentelor istoriei. Deci, o cauză fizică, intelectuală sau morală, atingând acest individ, va avea o urmare proporțională asupra istoriei sale și a istoriei familiei sale, a rasei sale, a patriei sale al cărei conducător este.

Nu numai cauzele minore, maladiile și psihozele pot avea repercusiuni asupra actelor conducătorilor, dar și unele entități morbide, fără cauze îndeajuns de clarificate, ca degenerescența. În acest sens, profesorul René Larger menționa: „O maladie dobândită se transmite apoi ereditar și are ca efect o diminuare progresivă a mijloacelor de apărare a organismului, conducând la sterilitate sau, dimpotrivă, la o înmulțire exagerată a indivizilor, sau, cel mai ades, la o decadență a lor". Această degenerescență va fi la început, cel mai adesea, pur fizică și se poate chiar ajunge, în cazul unei dinastii, la o familie de tarați constituționali, pe care creatorul patografiei, doctorul Cabanès, le-a denumit „stigmate de degenerescență". După aceasta, la descendenții respectivi, urmează în mod inevitabil degenerescența intelectuală și morală.

Patografia distinge două categorii de factori patologici ai degenerescenței individului: *factori primari sau biologici* (cum ar fi de exemplu schimbarea climatului, a mediului, regimului, surmenaj etc.) și *factori secundari sau patologici* (boli infecțioase, intoxicații, sifilis, alcoolism, maladii degenerative, tuberculoză, reumatism și cancer).

Nu insistăm aici asupra aspectelor factorilor de risc ereditari; există numeroase lucrări de specialitate ce tratează acest subiect[1].

Referindu-ne însă la bolile psihice, în prezent „este pe deplin demonstrat faptul că acestea sunt provocate de multe ori de cauze ereditare sau câștigate, de asemenea că factorii care acționează negativ asupra creierului preced apariția fenomenelor abnorme de conștiință și că influența lor este cu atât mai gravă cu cât aceștia acționează mai precoce asupra structurilor cerebrale în formare. În același timp, studiile epidemiologice demonstrează că bolile psihice exprimă o concentrare în focar a cauzelor de morbiditate generală și a factorilor sociali negativi, dinamica lor diferită în decursul timpului relevând în consecință și criteriile care se impun în organizarea asistenței psihiatrice contemporane. Cu alte cuvinte, relația socio-epidemiologică ne relevă în plus că pe lângă cauzele biogene sau psihogene în provocarea tulburărilor psihice, factorii economico-culturali se răsfrâng totodată în mod semnificativ asupra dinamicii acestora, caracterizând astfel integrativ însuși nivelul de sănătate mentală în evoluția unei anumite societăți" (P. Brânzei, *op. cit.*).

Bolile psihice pot avea, în anumite condiții sociale, un caracter „epidemic", oricât ar părea de absurdă la prima vedere o asemenea apreciere. Ca dovadă, unii autori ocolesc problema, iar alții apreciază că termenul de „epidemiologie psihiatrică" ar fi utilizat fără suficientă discriminare, ca sinonim al noțiunii de „psihiatrie socială", „psihiatrie comunitară", „sociologie psihiatrică", „ecologie a tulburărilor mintale" etc.

Istoria consemnează numeroase cazuri de adevărate „epidemii" ale unor manifestări de boli psihice, mai mult sau mai puțin grave și mai ales recunoscute ca atare. Ne referim cu precădere la procesele vrăjitoarelor, fondatorii de religii și secte și diverse mișcări și partide cu caracter extremist, dintre care cele de cea mai tristă amintire sunt cele ale fascismului și nazismului... Căci în cazul unei astfel de gloate de adevărați psihopați, apariția unui exponent bine marcat (vezi Adolf Hitler, de exemplu), nu face altceva decât să incite la ieșirea din anonimat a unor semeni ai săi care își găsesc condiții favorabile de manifestare a obsesiilor zăgăzuite de societate. Așa se explică posibilitatea trimiterii în abatoarele morții a peste șase milioane de evrei în Europa.

Luând în considerare complexitatea factorilor bio-psihosociali care determină modificările calitative ale personalității, dorim să

1. Prof. dr. Petre Brânzei: *Itinerar psihiatric*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 139-159. Datorăm acestui autor o serie de idei pe care le tratăm și noi (n. a.).

subliniem că personalitatea, ca expresie vectorială a particularităţilor psihice, variază dinamic şi în acelaşi timp unitar pe o porţiune nelimitată, ca urmare a particularităţilor pe care i le conferă trăsăturile temperamentale (înnăscute), trăsăturile caracteriale (modelate prin educaţie) şi capacitatea voliţională a fiecărui individ în parte de a-şi comuta procesele de gândire în acţiuni sau inacţiuni deliberate, ansamblu de trăsături prin care se realizează atitudinea corespunzător integrală faţă de societate şi viaţă.

Oamenii mari ai secolelor, şi ne referim în primul rând la conducătorii de popoare şi ţări, reflectau trăsăturile epocii respective. Dacă ne-am gândi la epoca Renaşterii, acelor personalităţi le-ar fi comune amestecul de religiozitate cu cruzime, spiritul practic, ba chiar comercial şi multe altele. Subliniem însă că acest fapt nu trebuie interpretat în sensul propriu al cuvântului, că anumite epoci creează anumite personalităţi temperamentale, ci mai curând, trebuie să admitem că unor anumite tipuri le sunt necesare caractere de un anumit tip, dintre care se recrutează conducătorii şi şefii, cu reliefarea apoi a personalităţii lor psihice. Referindu-ne la oamenii obişnuiţi, de câte ori nu auzim fraza: „te-au născut prea devreme" sau „prea târziu pentru vremea aceasta".

În spiritul celor arătate mai sus, Renaşterea - epocă în care au trăit doi dintre domnitorii români de care ne ocupăm în lucrarea noastră - a fost o eră de dărâmări şi de reclădiri pe temelii noi, perioadă care a cerut caractere active, îndrăzneţe, inteligente, adaptabile în genere, deci ceea ce psihiatrii numesc temperamente ciclotimice. La un examen mai atent, se poate observa că oamenii de seamă ai secolelor XV şi XVI au fost aproape toţi ciclotimici. Astfel, pe plan politic Carol Quintul apare ca ciclotimic, dar, la un moment dat, evoluează către una dintre extremele acestei structuri psihice, melancolia, în urma căreia abdică; tot ciclotimici sunt: Francisc I, adversarul său atât de curajos şi îndrăzneţ, Henric al IV-lea, Carol al VIII-lea - regele Barbă Albastră - şi mulţi alţii.

Dar şi lumea artistică şi literară este plină de ciclotimici: Michelangelo, Shakespeare (care a prezentat o puternică depresiune psihică în 1601), Benvenuto Cellini, Rabelais, Montaigne, Villon şi mulţi alţii.

Cât priveşte Evul Mediu, în această epocă a fost pusă în evidenţă existenţa unor indivizi cu temperament schizoid. Eroul în sensul lui Carlyle - în Evul Mediu - călugărul sau cavalerul - era înainte de toate un schizoid, o personalitate accentuată, ale cărei convingeri rămâneau nestrămutate şi care acorda prea puţin interes vieţii fizice şi evoluţiei omenirii.

Întotdeauna, înainte, ca și în zilele noastre, au existat aproximativ aceleași proporții de temperamente printre oameni. Însă în fiecare epocă, presupunem că s-au evidențiat cu preponderență acele caractere care se încadrau mai bine în procesul de adaptare al vremii respective. Ceva mai mult, aceștia, alcătuind de obicei exponenții vieții sociale de atunci, sunt figurile de marcă ale timpului care ne frapează; caracteristicile lor temperamentale s-au dezvoltat extrem și ei au putut alimenta curente ideologice ce scoteau la iveală alte caractere, asemănătoare lor. Este cazul creatorilor de religii, secte, partide și mișcări de masă de tot felul, care au marcat într-un punct sau altul, pe glob, istoria omenirii.

Personalitatea morbidă

După cum se știe, structura personalității este în primul rând determinată de însușirile fundamentale ale sistemului nervos: *forța, mobilitatea* și *echilibrul*. Din modul cum se combină între ele aceste trei însușiri, pot rezulta diverse tipuri de activitate nervoasă superioară. Cercetările efectuate asupra modului de comportament uman au scos în evidență că tipul de activitate nervoasă superioară influențează comportamentul în mare prin *forță* (regimul energetic al activității motorii și psihice), prin *mobilitate* (tempoul și ritmul), prin *echilibrare* (structura energetică a acțiunilor) și prin *alternanțele între declanșare și frânare*[1].

Tipul de activitate nervoasă superioară își pune deci amprenta pe întreaga dinamică psiho-socială a individului. Alături de acesta, un rol însemnat în dinamica organismului îl au și glandele cu secreție internă, în cadrul unei complexe acțiuni de feedback. Tipul de activitate nervoasă superioară și glandele cu secreție internă fundamentează temperamentul.

Oamenii sunt, până la un anumit punct, dependenți de temperamentul lor în ceea ce privește manifestarea personalității lor. Cercetările întreprinse în diverse maladii (epilepsie, tuberculoză, sifilis etc.) nu pot omite unele legături între respectivele maladii și temperament, nu în sensul existenței unor temperamente predispuse la unele boli, ci în accepția că acele maladii odată instalate pot influența printr-un anume mod de exteriorizare, latura dinamico-energetică a personalității.

1. I. Alexandrescu: *Personalitatea în dinamica integrării vocaționale*, Teză de doctorat, Iași, 1971, p. 253.

Personalitatea nu trebuie înțeleasă în mod greșit că s-ar reduce numai la tipul de activitate nervoasă superioară și nici la temperament. Tipul de activitate nervoasă și temperamentul sunt prezențe predominant organice în manifestarea unei persoane, dar omul nu e numai o ființă biologică ci, așa cum a demonstrat-o viața, și una socială. Ca ființă socială el suferă, în formarea sa, influența valorilor socio-culturale, a moravurilor epocii, a unor modele. În raport cu toate acestea are loc o condiționare social-istorică, cu note proprii de la individ la individ, privind orientarea și voința acestuia, stabilitatea, fermitatea, autocontrolul și autonomia conduitei sale, adică un proces de închegare a unor trăsături morale, prin care omul se prezintă ca posesorul unui caracter. Caracterul fiind un sistem de trăsături organizate ierarhic, manifestându-se constant în viața omului, susținând unele atitudini și negându-le pe altele, constituie și el un factor important în adaptarea, integrarea și echilibrarea persoanei. Prin „lipsă" de caracter sau printr-un caracter „negativ", unii oameni se pot deda la diverse excese, pierzându-și sănătatea. Ca și temperamentul însă, caracterul nu intervine în îmbolnăvirea de cutare sau cutare maladie, decât sub incidența implicației.

Tipul de activitate nervoasă superioară, temperamentul, caracterul, atitudinile nu se exteriorizează anarhic, ca elemente independente unele de altele, ci în interacțiune și sub imperiul unei unități. În realitate, personalitatea este aceea care angajează toate aceste componente în cadrul unei conduite integrative, vizând pe om în unitatea sa, în această viziune persoana umană constituind o sinergie autorealizatoare. Așa cum susține Kurt Goldstein, individul uman reprezintă un tablou holistic, fiind animat de un singur motiv, acela de a ajunge la o performanță optimă a întregului său organism de a-și dezvolta[1], cum precizează Abraham Maslow, potențialitatea specifică în vederea realizării unui mod propriu de expresie.

Discutând personalitatea, psihologia modernă a consacrat, în funcție de modalitatea de conjugare a individului cu lumea, doi termeni puși în circulație de către Jung: de *extravertit* și de *introvertit*, iar ulterior ca pe un concept intermediar și pe un al treilea, pe cel de *ambivalent* (ambivert). Tipul extravertit îl definește pe cel cu preferință pentru lumea socială; tipul introvertit pe cel cu profunde trăiri interioare; ambivalentul exprimă un tip mixt.

Tipologia lui Jung, adoptată de către psihologia contemporană, prezintă avantajul, față de alte tipologii, că se referă la realități

1. Popescu Neveanu: *Temperamentul, Psihologia generală* (sub redacția lui Al. Roșca), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966, p. 452.

psihologice, că explică tipurile ca fiind rezultate ale unui proces de structurare a persoanei în cadrul căreia își dau concursul o multiplicitate de factori, evenimente și situații și nu se rezumă la declararea unei singure dimensiuni a individului ca forță inductoare de conduită.

Exceptând unele maladii legate de calitățile funcționale ale creierului, cum ar fi oligofrenia, psihopatiile, psihogeniile (psihozele reactive și nevrozele), psihozele endogene (schizofrenia și delirurile sistematizate cronice, psihoza maniaco-depresivă), există numeroase alte maladii – aproape că nu este boală fără implicații – ce afectează viața psihică și în final, deci prin modul lor de manifestare, comportamentul uman. Toate acestea fac obiectul preocupărilor psihiatriei clinice.

Ceea ce dorim să subliniem este faptul că în nenumărate cazuri de afecțiuni organice pot apărea tulburări psihice, de o intensitate și durată variabilă, uneori fiind destul de greu de stabilit un raport direct între agentul agresiv și tabloul psihopatologic, deoarece apariția și aspectul tulburărilor psihice ca și ale celorlalte manifestări depind nu numai de acțiunea agentului respectiv, ci și de particularitățile constituționale ale bolnavului, de starea sa biologică și psihică în momentul îmbolnăvirii. În afară de bolile vasculare cerebrale, vârsta individului joacă un rol important, existând o patologie psihică caracteristică presenilității și senilității. De asemenea, se pot produce tulburări psihice în traumatismele cranio-cerebrale cât și legate de maternitate.

Problema depășind cadrul lucrării de față, ne vom rezuma la menționarea originii posibile a unor tulburări psihice ce pot surveni, cu recomandarea de a se consulta tratatele de specialitate și, bineînțeles, medicii de profil.

Tulburări psihice de origine infecțioasă (psihoze infecțioase). În această categorie sunt cuprinse o serie de sindroame psihice care preced sau însoțesc diferite etape ale perioadei de stare sau urmează procesul infecțios. Sindroamele de mare intensitate sunt însoțite, de regulă, de tulburări de conștient și apar în perioade de maximă acuitate a procesului infecțios, în timp ce alte sindroame psihice, fără astfel de modificări de conștient, se instalează în timpul convalescenței sau când boala este în regresie.

Principalele maladii infecțioase care pot fi însoțite de tulburări psihice sunt: meningitele microbiene, virotice, leptospirozele, encefalitele, supurațiile cerebrale, scarlatina, tusea convulsivă, gripa, hepatica epidemică, bruceloza, tularemia, febra tifoidă,

colibaciloza, paludismul, coreea acută, sifilisul[1], poliomielita, tuberculoza[2] etc.

Tulburări psihice de origine toxică sunt datorate abuzului de alcool și de diverse droguri: morfină, opium, cocaină, mescalină, hașis, L. S. D. etc. Printre personalitățile ce au consumat droguri, după unele surse, am aminti pe: Thomas de Quincey, Théophile Gautier, Ch. Baudelaire, Delacroix, Flaubert, Cocteau, Edith Piaf, Apollinaire, Edgar Allan Poe, Guy de Maupassant, Daumier etc.

Tulburări psihice din cauza bolilor endocrine. Problemele de psihoendocrinologie au preocupat în mare măsură pe cercetători, datorită interrelațiilor strânse dintre sistemul nervos și endocrin. Apariția tulburărilor psihice la bolnavii cu afecțiuni endocrine s-a putut constata în următoarele cazuri: macrosomia hipofizară (acromegalia și gigantismul); microsomia hipofizară (nanismul hipofizar); insuficiența hipofizară (sindromul Glinski-Simmonds-Sheehan) sindromul adipozo-genital (Babinski-Fröhlich); diabetul insipid; maladiile epifizare; hipertiroidia (boala Basedow); hipotiroidia (mixedem); bolile paratiroidei; bolile pancreasului (hipo- și hiperinsulinismul); bolile suprarenalei (insuficiența și hiperfuncția corticosuprarenală); bolile gonadelor și ovarelor (perturbarea secreției).

Tulburări psihice în unele boli neurologice degenerative: boala

1. Există o literatură bogată privind unele personalități ce au suferit de sifilis: pentru a nu da naștere la interpretări cronate ne-am abținut de a face enumerarea lor.

2. Trecând în revistă câteva dintre figurile proeminente ale vieții culturale și științifice de la noi din țară, bolnave sau care au decedat de tuberculoză în primele decenii ale secolului XX, am menționa, fără a epuiza lista, în principal pe: scriitorul Iuliu Cezar Săvescu (1866-1903); scriitorul Ștefan Petică (1877-1904), biologul și psihiatrul Nicolae Vaschide (1874-1907), doctorul Ion Radovici (1868-1908), politicianul Alexandru Mocioni (1841-1909), ziaristul Alexandru Antemireanu (1877-1910); poetul N. Burlănescu Alin (1869-1912); poetul D. Iacobescu (1893-1913); scriitorul Emil Gârleanu (1878-1914); pilotul Mircea Zorileanu (1885-1919); scriitorul Ion I. Ciorănescu (1905-1926), prima aviatoare română Elena Stoenescu Cărăciunc; cântărețul de operetă Leonard (1886-1928); poetul Nicolae Milcu (1903-1933); scriitorul Panait Istrati (1884-1935); geograful George Vâlsan (1885-1935); romancierul Gib Mihăescu (1894-1935); compozitorul Filip Lazăr (1894-1936); poetul Bogdan Amaru (1904-1936); filologul Matei Nicolau (1904-1938); scriitorul Marcel Blecher (1909-1938); pictorul Gh. Bob Bulgaru (1807-1938); scriitorul George Mihail Zamfirescu (1898-1939), poetul Ion Moldoveanu (1913-1939); poetul Artur Enășescu (1889-1942), cântărețața Maria Cebotari (1910-1949); scriitorul Petru Bellu (1896-1959); doctorul Contantin M. Popescu (1870-1956); poetul Gh. Vasiliu-Bacovia (1881-1957); scriitorul Cezar Petrescu (1892-1961); scriitorul Radu Stanca (1920-1962); cântărețul Fănică Luca (Iordache Ștefan) și acordeonistul Fărâmiță Lambru.

Parkinson, scleroza în plăci, degenerescenţa hepato-lenticulară şi boala Recklinghausen (neurofibromatoză).

Tulburările psihice în epilepsie. Epilepsia este o afecţiune cu o incidenţă de 3-5% şi aceasta face, dacă ţinem seama şi de caracterul cronic, să i se acorde o mare importanţă, cu atât mai mult cu cât tulburările prezentate interesează în principal intelectul şi personalitatea.

Nu putem încheia tratarea acestui aspect fără a menţiona că unele afecţiuni, cum ar fi de exemplu coreea şi hipertensiunea, sunt însoţite de tulburări psihice în multe cazuri. În condiţiile unei vieţi în care stress-ul a devenit cotidian, la care se adaugă din păcate şi poluarea, tot mai specifică şi endemică marilor oraşe, ne putem explica modificările în comportamentul oamenilor de ieri şi de azi.

Bolile faraonilor

În scrierea hieroglifică egipteană omul în vârstă este figurat ca un om încovoiat, sprijinit în baston. Ptah-Hotep care a ajuns la o vârstă înaintată se lamentează astfel: „Suveran, Stăpânul meu, marea vârstă a venit, bătrâneţea a coborât asupra mea, încetineala a sosit, slăbiciunea copilăriei a reapărut şi ea face ca cel care a redevenit copil să doarmă fără încetare. Braţele sunt slabe, picioarele au renunţat să mai urmeze inima care a obosit. Gura este mută, ea nu mai poată vorbi, ochii sunt slabi, urechile sunt surde, nasul este astupat, el nu mai poate respira. Gustul a dispărut cu desăvârşire. Spiritul a devenit uitător şi el nu-şi poate aminti de ziua de ieri".

Aceasta nu-i împiedica pe egipteni să-şi ureze unul altuia să trăiască o sută de ani.

Ştim despre Ramses al II-lea că a atins vârsta de nouăzeci şi şase de ani, după o domnie de şaizeci şi cinci de ani. Haremul său număra două sute de soţii, de la care a avut nouăzeci şi şase de băieţi şi şaizeci de fete. Ne întrebăm însă, ceilalţi supuşi ai acestui faraon cu o sănătate excepţională, oameni de rând, nu mureau la o vârstă mijlocie?

Este foarte greu să apreciem mortalitatea în Egiptul antic, deoarece copiii mici, identificaţi în număr redus în cimitire, trebuiau înmormântaţi altfel decât adulţii. Radiografiile mumiilor arată adesea persistenţa cartilajului de conjugare, semn că scheletul aparţine unui adolescent.

În muzeul din Turin, cele şapte sute nouă cranii de adulţi, provenind din mormintele dinastice din Gebelen şi Assiout, i-au

permis lui Chiarelli să stabilească vârsta medie de viaţă la treizeci şi şase ani. Probabil că vârsta medie reală era şi mai mică, dacă se ţine seama de mortalitatea infantilă ridicată. Complicaţiile obstetricale coborau de asemenea vârsta medie de viaţă a femeilor.

Se poate încerca, de exemplu, să se compare acest număr mediu, cu speranţa de viaţă în zilele noastre a unui nou-născut suedez şi anume de 76 de ani pentru un băiat şi de 78 de ani pentru o fată, cu aceea a unui nou-născut în India - de aproximativ 34 de ani. În Egipt, în ultimele decenii, vârsta medie a fost de 52 de ani la bărbaţi şi de 54 de ani la femei. Ne putem face astfel o imagine asupra lungului drum parcurs în 3.000 de ani, când în afara unei alimentaţii mai bune şi mai raţionale, s-au făcut eforturi pentru prelungirea vieţii cu ajutorul igienei şi al medicinei!

Dentiţia vechilor egipteni era într-o stare foarte proastă: cariile şi tocirea feţelor masticatorii ale măselelor afectau deopotrivă atât pe faraon cât şi pe cel mai umil dintre supuşii săi. Suprafaţa eşantioanelor de pâine găsită în morminte era presărată cu boabe de grâu întregi, astfel încât s-a crezut la început că mestecarea lor era singura responsabilă de tocirea dinţilor. Dar examinarea mai atentă a unei pâini rupte a pus imediat în evidenţă, pe suprafaţa tăieturii, numeroase puncte strălucitoare care reflectau lumina. Cercetarea mineralogică a arătat că era vorba de bobiţe rotunjite de nisip şi de mici fragmente ascuţite de feldspat, mică şi gresie. Dacă uzura dinţilor la vechii egipteni se explica astfel, nu se putea totuşi afla ce căutau aceste particule în pâine?

Cercetătorul englez Prag a citit în lucrările lui Plinius că locuitorii Cartaginei zdrobeau mai întâi grâul cu un mai, apoi îi adăugau o cantitate mică de cărămidă pisată, cretă şi nisip înainte de a măcina grăunţele. Pentru a-şi explica de ce se proceda aşa, a încercat să zdrobească grâul cu o moară veche de măcinat şi a observat cu surprindere că prin acest procedeu nici după un sfert de oră de funcţionare, bobul nu se fărâmiţa. Adăugând unu la sută nisip, a obţinut foarte repede o făină fină.

În ceea ce priveşte cariile, frecvenţa acestora era mai rară şi prezenta o altă cauză în producerea lor. Smith a găsit destul de puţine carii la oamenii care au trăit în perioadele predinastice şi mai puţine chiar la oamenii de rând. Cu trecerea timpului ele au devenit foarte frecvente, astfel încât în perioada de decadenţă acestea erau răspândite în toate păturile populaţiei. Se pare că erau mai ales legate de obiceiurile alimentare; astfel o hrană mai bogată, mai abundentă, mai variată precum şi consumul de alimente coapte a sfârşit prin a se răspândi şi în clasele mai sărace. Tocirea şi caria

au avut drept consecințe: deschiderea camerei pulpare, infecția și formarea de abcese și chisturi în jurul rădăcinii.

Unele mumii prezintă cavități în maxilare, constituite după procese de osteită sau osteomielită. Când infecția se generalizează, survine septicemia; așa pare să fi murit Amenophis al III-lea a cărui dentiție se afla într-o stare deplorabilă. „Există – se menționează într-un papirus – un scrib care seamănă cu mine. Toți mușchii feței sale tresar, oftalmia s-a declanșat la un ochi și viermii îi rod dinții".

În papirusul lui Anastasi al IV-lea era descris comportamentul unui om care suferea de nevralgie dentară; acesta nu era desigur un caz unic și descrierea simptomatologiei denotă existența unui corp medical competent. Aceasta rezultă și din relatarea lui Herodot: „Țara este plină de medici, unii pentru ochi, alții pentru dinți, alții pentru abdomen, alții pentru boli ascunse". Ne-au parvenit chiar numele unora dintre ei, cum ar fi Ni-anuk-Sekhmet, medic și șeful dentiștilor palatului regal, sau ca Hesi-Rê din dinastia a III-a. Totuși mijloacele terapeutice de care dispuneau erau destul de sărace. Papirusul Ebers, vastă enciclopedie medicală, culegere de rețete cu eficacitate puțin verificată, descria numeroase metode pentru a alina durerile de dinți; iată un exemplu: „Se amestecă lapte de vacă, smochine proaspete și roșcove pisate. Se lasă împreună în timpul nopții, apoi se amestecă timp de nouă zile" (cu acestea se spera vindecarea cariei sau a unui abces al maxilarului!).

La câteva mumii s-a găsit chiar câte un dinte artificial, tăiat din fildeș și montat pe un pivot de lemn. E greu de imaginat că această lucrare să fi fost funcțională și se poate presupune că ținea mai mult de grija pe care o aveau vechii egipteni pentru integritatea corpului sortit unei vieți viitoare. Mumiile regale, a căror dentiție este cea mai deteriorată, nu prezintă nici o urmă de intervenție stomatologică. Să fi fost lăsați să sufere faraonii? Sau, mai curând dentiștii din acele timpuri erau neputincioși în fața puternicilor lor stăpâni.

Ateroscleroza, infarctul miocardic, accidentele vasculare, arterita – considerate boli ale civilizației – îi afectau și pe egipteni, deși ei trăiau în condiții incomparabil mai puțin stresante decât noi. Semnele de angină pectorală și infarct – durerea iradiată în mâini – reies din următorul text de... semiologie: „Dacă tu examinezi un bolnav care suferă de stomac, în timp ce el are dureri în brațe, în piept, de o parte a stomacului său și dacă spune despre el: are boala uadj, tu să spui despre el: ceva i-a intrat pe gură, este moartea care îl amenință!". Corectitudinea observației poate fi controlată pe

mumii, dar modificările țesuturilor datorate îmbălsămării fac interpretarea mai dificilă. De exemplu, inima lui Ramses al II- lea, deși nu părea afectată, era redusă la dimensiunea unei chifle de 8/4 cm, fiind dură, astfel încât a trebuit să fie tăiată cu ferăstrăul. În aceste condiții a fost greu să se pună un diagnostic retrospectiv exact. Totuși, se poate afirma că Teye, a cărui mumie a fost descoperită la Deir-el-Bahari, a suferit de coronarită, căci la disecție s-a constatat îngroșarea arterelor coronare și zona de fibroză în peretele inimii, dovezi ale unui infarct cicatrizat.

Egiptenii tușeau fără îndoială foarte mult: într-adevăr, papirusul Ebers conținea nu mai puțin de 21 de poțiuni și o inhalație pentru combaterea acestui simptom. Nu trebuie să ne inducă în eroare climatul cald și sec al Egiptului, căci nopțile erau totuși reci, constituind o permanentă sursă de răceală și bronșite.

Semnele tuberculozei osteoarticulare, vizibile pe schelete, ne fac să ne gândim că și tuberculoza pulmonară trebuie să fi fost frecventă, deși nu s-au găsit dovezi directe în acest sens. Perioadele de foamete contribuiau probabil la creșterea morbidității.

Însă cele mai frecvente leziuni descoperite erau cauzate de antracoza și silicoza prezente mai ales la cei ce lucrau în cariere, pregătind terenul tuberculozei. Procentul de siliciu conținut în plămânii lui Pum al II-lea este de 0,22, în timp ce procentul „normal" este sub 0,05%. Cristalele de siliciu, provenind fără îndoială din inhalarea nisipului din deșert în timpul furtunilor, pot fi încriminate de fibrozarea țesutului pulmonar. De asemenea, s-au constatat leziuni pulmonare de antracoză, dovadă a modului de locuit al unui mare număr de egipteni: în camere mici, prost aerisite, unde opaițele și focul din vetre degajau mult fum.

Foarte rare par să fi fost cazurile de colici hepatice, căci descrierea lor nu se găsește în papirusul Ebers și nici în cele peste treizeci de mii de corpuri autopsiate. Smith și Dawson nu au găsit calculi ai veziculei biliare decât într-un singur caz, la o preoteasă a lui Amon. Calculii renali par să fi fost ceva mai frecvenți, dar se pune întrebarea pentru ce îmbălsămătorii au pus unul dintre acești calculi în nara proprietarului?

O femeie sărmană, care a trăit în timpul dinastiei a XXX-a, a trebuit să fi suferit mult în timpul vieții de dureri lombare provocate de o cistită, căci cei doi rinichi ai săi erau ciuruiți de cavități din cauza abceselor.

Lepra și ciuma erau cunoscute și în antichitate: prima mutilase mâinile și picioarele unei femei copte, a doua determinase leziuni ale plămânilor și ficatului la un egiptean din perioada greacă.

Bilharzioza, numită în papirusul Ebers maladia „âaâ", este o maladie parazitară care provoacă leziuni ale căilor urinare, dar se mai cunoaște și o varietate a intestinului și pancreasului. Ruffer a pus în evidență ouăle calcifiate ale acestui parazit în căile urinare ale unei mumii din cea de a XX-a dinastie.

Ouă de Ascaris (limbrici) au fost descoperite în intestinul lui Pum al II-lea. Nici faraonii nu erau ocoliți de boli. Astfel, Ramses al V-lea a suferit de variolă și apoi de o imensă hernie inguinală care coborâse în bursă și îi dublase volumul scrotului. Regele Siptah, care i-a urmat lui Sethi al II-lea, era șchiop și prezenta o deformare a piciorului căpătată în copilărie: toată gamba dreaptă îi era atrofiată și se termina cu un „pied-bot", sechelă evidentă a unei poliomielite.

Printre mumiile de maimuțe care au fost descoperite la Hermapolis, s-a găsit și o mică ființă umană, evident născută moartă, lipsită de calota craniană și de creier. Piticii nu erau nici ei rari în Egipt: s-au găsit schelete din perioada predinastică. Se pare că erau foarte bine văzuți și sarcofagele sau mormintele luxoase ale piticilor Seneb și Puoinhetef stau mărturie despre condiția lor socială ridicată. Poate că aceștia jucau rolul de bufoni la Curte, căci în titlurile purtate la palat există și acela de „director al piticilor" și un „maestru al piticilor", denumiri înscrise pe veșmintele pe care le purtau.

Examenul scheletelor și radiografiile mumiilor au pus în evidență un fapt surprinzător: artroza vertebrală era tot atât de frecventă în vremea aceea ca și în zilele noastre. Din optzeci și opt de adulți, Gray a găsit „ciocuri de papagal" la mai mult de un sfert. Dacă ținem seama de durata de viață destul de scăzută, acest procent ne apare impresionant. Herniile de disc, pe care acum le punem pe seama deplasării cu automobilul și a sedentarismului, erau frecvente la vechii egipteni.

Scolioza copilăriei, reumatismele inflamatorii ale coloanei la adultul tânăr, au lăsat urme ușor de recunoscut. Un bărbat în vârstă, cu păr lung și barbă albă, membru probabil al comunității locale a creștinilor stabiliți în apropiere de templul Pilae, este unul din cele mai vechi cazuri de gută: articulațiile, degetele mari și genunchii sunt sediul unor enorme concrețiuni albe de urat de calciu.

Multe dintre mumiile examinate au urme de fracturi: unele dintre ele, mai ales acelea din epoca târzie, fiind cauzate de manipularea neglijentă de către îmbălsămători sau chiar datorită încercării de a face să încapă un trup prea lung sau prea voluminos într-un sarcofag prost croit. Altele sunt consecința unor accidente.

Smith și Dawson au fost surprinși de numărul considerabil de calusuri osoase pe care le-au întâlnit în mormintele tuturor dinastiilor. Se cunosc, de asemenea, fracturi de col ale femurului, dintre care unele au fost perfect consolidate iar altele, din contră, fără nici o urmă de consolidare și care au antrenat în mod sigur moartea.

Fracturi ca acelea ale colului humeral, dificil de tratat, au fost regăsite perfect sudate și vindecate. Din contră, reducerea fracturilor claviculei, operație totuși relativ ușoară, este adesea mediocru realizată.

Bătaia cu bastonul, mai ales în școli, explică marele număr de fracturi ale antebrațului stâng: individul amenințat ridica brațul pentru a-și apăra fața, într-un gest reflex. Sunt fracturi care au condus la concluzii neașteptate. De pildă, cazul unui băiețaș de zece ani din Theba, având craniul sfărâmat, ochiul stâng smuls din orbită și genunchiul luxat. Se poate deduce după reconstituirea crimei că acest copil, apucat de picioare, a fost proiectat contra unui zid masiv de piatră. Motivul poate că trebuie căutat în dorința de a scăpa de un ipotetic pretendent la tron... Tot așa nu se poate imagina de ce a fost asasinată o nubiană descoperită de Smith. Avea bolta craniană distrusă și în interior se afla sânge coagulat și substanța cerebrală amestecată cu păr.

Regina Nefertiti a rămas până în zilele noastre un etalon de frumusețe: ne-o confirmă bustul ei, aflat la Staatliches Museum din Berlin. Remarcabilele sale calități nu se limitau însă la atât. Arheologul american Smith de la Univesitatea din Pennsylvania este de părere că, trecând sub tăcere celelalte merite ale reginei, istoria a comis o nedreptate, pe care medicina încearcă să o repare[1]. El pretinde că treburile statului ar fi fost conduse în realitate de regină și nu de augustul ei soț, faraonul Ahnaton. În sprijinul ipotezei sale, cercetătorul american aduce două dovezi: imaginile reginei sunt mult mai frecvente decât cele al faraonului în basoreliefurile templului, fapt ilustrativ pentru poziția socială ocupată de ea, și până atunci nemaiîntâlnit la nici o altă regină egipteană. Cel de al doilea argument, de ordin medical, invocat de Smith, îl constituie aspectul fizic al faraonului, așa cum este el înfățișat de statuile și basoreliefurile de la Karnak: cu fața prelungă, bărbia proeminentă, buzele groase și urechile enorme, cu gâtul subțire, șoldurile late, coapsele groase și gambele prea subțire, Ahnaton este caracterizat de Smith drept un „tipic dezechilibrat glandular". Lipsit de inteligență și influențabil, el a fost mai mult

1. *Historia*, 1977, 362, p. 115.

ca sigur dominat de puternica personalitate a reginei, care a condus țara cu ajutorul preoților marelui templu[1].

Enigmatica domnie a regelui Carol al VI-lea

Pare surprinzător faptul că istoricii nu s-au preocupat într-un mod mai insistent de caracterul aberant al regelui Franței, Carol al VI-lea. A domnit patruzeci și doi de ani (1380–1422), fiind considerată una din cele mai lungi domnii din câte se cunosc în istoria Franței. Boala psihică de care a suferit, însă, a avut efecte asupra întregii țări; din această cauză tot ce a întreprins predecesorul său, Carol al V-lea (care printre altele reușise să izgonească pe englezi aproape din tot regatul), nu a durat și Franța a fost, dimpotrivă, antrenată pe panta unei decăderi periculoase. Dauphinul Carol a fost dezmoșenit de părinții săi și după catastrofa de la Azincourt, regele Angliei, Henric al V-lea, a fost proclamat și rege al Franței.

Realitatea este că nebunia regelui, ce a coincis cu semnarea Tratatului de la Troyes (1421) nu a debutat așa cum se presupunea, la 5 august 1392, în pădurea din Mans. Iată cum au fost redate faptele în manualele de istorie.

În ziua aceea era o căldură sufocantă; Carol al V-lea se afla călare în fruntea unei expediții pornite spre Bretania pentru a pedepsi pe unul dintre vasalii săi ce dăduse dovadă de cutezanță și nesupunere. În timp ce străbătea împreună cu însoțitorii săi codrul Le Mans, deodată se ivi înaintea sa un om straniu, cu o barbă lungă, înveșmântat numai într-o cămașă albă, cu picioarele goale și aruncându-se în fața calului regelui, îl apucă de căpăstru, strigând: „Întoarce-te, Măria Ta, căci ești trădat!".

După ce s-au scurs câteva clipe de uluială, auzind zgomotul de suliță pe care un paj din neatenție a lovit-o de casca celui ce mergea în fața sa, regele s-a speriat și trăgând sabia se năpusti asupra escortei sale, lovind în dreapta și-n stânga, ucigând pe loc pe patru dintre oamenii săi și încercând să-l omoare pe însuși fratele său, ducele Ludovic d'Orléans[2].

Or, din păcate, această scenă tragică nu constituie în realitate

1. *Magazin Istoric*, 1972, n. 6, p. 90.
2. André Thévant: *Carol al VI-lea, Historama*, nr. 282, 1983, p. 235; *Magazin istoric*, nr. 6, iunie, 1971, p. 87.

primul acces de nebunie al regelui. Deja în 1379, atunci când nu era decât Dauphin, Carol al V-lea și întreaga Curte au putut să-l vadă fugind speriat de trimisul papei sub pretext că „a zărit lângă acesta un diavol care îi spunea lucruri despre trecut și viitor". De altfel, cronicarii subliniau că, puțin timp înainte de scena petrecută în pădurea din Mans, „regele începuse să dea semne de demență, din gura sa ieșind propuneri fără noimă, însoțite de gesturi nedemne de majestatea regală". Boala s-a agravat un an mai târziu, când a venit la un bal deghizat în sălbatic și i s-a aprins mantia de la o lumânare. Sunt simptome suficient de caracteristice care denotă că suveranul suferea de schizofrenie.

Nebunia regelui, latentă oarecum până în 1392, a fost ascunsă cu mare grijă de anturajul său, dar această stare nu a putut dura la nesfârșit, astfel încât în cele din urmă a ieșit la iveală. Cauza și originea nebuniei lui Carol al V-lea ar trebui, se pare, căutate în studiul ascendenților săi direcți. Mama sa, Jeanne de Bourbon, care se căsătorise cu vărul său, Carol al V-lea, ar fi avut ea însăși un acces de nebunie în 1373, care a durat mai multe luni. La fel, străbunicul ei, Robert de Clermont, unul dintre fiii lui Ludovic cel Sfânt, din care au provenit Bourbonii, se știe că a înnebunit în 1279. Se pare deci că boala s-ar fi transmis de-a lungul generațiilor, pe linie directă.

Cât privește nebunia lui Carol al VI-lea, ea îmbrăca o formă caracteristică: schizofrenia paranoidă.

Sub termenul de schizofrenie (CIB-9-295) sunt delimitate un grup de psihoze caracterizate printr-o tulburare fundamentală a personalității, o alterare tipică a gândirii, un sentiment frecvent de a fi comandat de forțe străine, idei delirante care pot fi bizare, tulburări de percepție, o afectivitate anormală, fără raport cu situația reală și autism. *Conștientul și facultățile intelectuale sunt de obicei conservate.* Tulburările de personalitate interesează funcțiile sale esențiale, cele care dau individului normal sentimentul individualității sale, autenticității și autonomiei sale. Schizofrenul are deseori impresia că gândurile, sentimentele și actele sale cele mai intime sunt cunoscute și împărtășite de alții și poate să prezinte un delir explicativ cu tema forțelor naturale sau supranaturale ce influențează gândurile și actele sale, prin căi adeseori bizare. El se vede ca centrul a tot ce îl înconjoară. Halucinațiile, îndeosebi auditive, sunt frecvente: ele pot să facă comentarii asupra bolnavului sau să-i vorbească. Percepția este tulburată în alt mod; faptele anodine pot să capete o importanță capitală și, asociate cu sentimentele de pasivitate, pot duce bolnavul la credința că obiectele și situațiile uzuale au o semnificație particulară, în general nocivă. În alterarea

gândirii caracteristică schizofreniei, elemente accesorii și nepotrivite, inhibate în gândirea normală, ocupă primul loc și sunt folosite în locul elementelor corespunzătoare. În acest mod, gândirea devine vagă, eliptică, obscură și expresia sa verbală câteodată de neînțeles. Ruperile și interpolările în cursul normal al gândirii sunt frecvente și bolnavul poate să aibă convingerea că gândurile sale îi sunt furate de o forță exterioară. Dispoziția poate fi superficială, capricioasă sau necuviincioasă. El poate să aibă o oarecare dezorientare. Ambivalența și tulburările de voință pot să se prezinte sub o formă de inerție, negativism sau stupoare[1].

Ereditatea continuă să fie incriminată în cauza bolii. Riscul de îmbolnăvire este de 2–3% în familiile care au schizofreni între rudele de gradul II sau III. În același timp, morbiditatea ajunge la 40% la copiii cu ambii părinți schizofreni și la 50–60% la gemenii monozigoți. Am prezentat aceste detalii asupra schizofreniei, urmând să mai revenim cu amănunte pe parcursul lucrării.

Referindu-ne din nou la Carol al VI-lea, constatăm că puține rânduri sunt mai mișcătoare decât cele scrise de cronicarul denumit „Religiosul" în această privință:

„El a fost în acea zi (iulie 1397) într-o așa măsură turmentat, încât a doua zi a spus plângând ducelui și celorlalți seniori din suita sa, că ar prefera să moară decât să mai sufere. A smuls lacrimi tuturor celor care îl ascultau și-l vedeau, repetând de mai multe ori: «În numele lui Iisus Hristos, dacă există printre voi cineva care să fie complice la răul pe care îl îndur, îl rog să nu mă tortureze mult timp și mai bine să mă omoare»".

Cititorul recunoaște cu ușurință unele dintre simptomele descrise mai sus. „Religiosul" relatează în continuare manifestările bolii regelui. „Carol nu a încetat nici o clipă să-și recunoască prietenii, membrii familiei, pe curteni și nobili... Dar deja spiritul său se acoperea treptat de tenebre, ca un val gros, încât cu timpul uita de lucruri pe care natura ar fi trebuit să i le amintească. Astfel, printre altele, pretindea că nu este căsătorit și că nu a avut niciodată copii. Uitase chiar până și de propria sa persoană, de calitatea sa de rege al Franței, susținând cu îndărătnicie că nu se numea Carol și nu suporta florile de crin, emblema regalității franceze. Atunci când își zărea blazonul său ori al reginei, gravat pe tacâmuri și vesela de aur, spunea: cine este această femeie a cărei imagine mă urmărește?".

Începând din anul 1405, nebunia regelui a luat proporții din ce în ce mai mari, iar perioadele de remisiune s-au făcut tot mai rare.

1. Prelucrare după P. Brânzei: *Itinerar psihiatric*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 170.

Carol al VI-lea refuza toate îngrijirile medicale iar în privința murdăriei din camera sa și a lenjeriei sale pe care nu o schimbase de cinci luni se relata că: „deja murdăria și transpirația fetidă făcuse să apară abcese pe unele părți ale corpului și era tot ciupit de purici și păduchi, care se cuibăriseră în veșmintele pe care nu vroia să le lepede cu nici un chip".

Între unchii și fratele lui s-a pornit o interminabilă dispută pentru regență. Bietul Carol al VI-lea, ținut sub pază într-un iatac ferecat, trecea de la izbucniri violente, în cursul cărora voia să ucidă pe cine-i ieșea în cale (și mai ales pe regină!) la stări de prostrație.

La curte trăia pe atunci un „scutier al grajdurilor", pe nume Oudin de Champdivers, un mic nobil din Burgundia. Acest Oudin avea o fată, Odette, pe cât de frumoasă pe atât de blândă și cuminte. Cum a ajuns Odette în preajma regelui nebun, nu se știe; poate că tânăra fată, din proprie inițiativă a simțit nevoia să se devoteze unei cauze înalte. Regina Isabeau s-a învoit în cele din urmă și Odette a fost adusă în iatacul regelui.

Carol a fost fermecat de blândețea și nevinovăția tinerei copile, pe care, curând curtenii au numit-o „la petite reine" (micuța regină); suveranul nu se mai putea lipsi de prezența ei, asculta orice-i spunea și nu mai avea crize de furie; ca răsplată, i-a dat în dar numeroase moșii și castele. Astfel și-a irosit tinerețea frumoasa fată până în 1422, când regele nebun - prizonier la ginerelui său, Henric al V-lea al Angliei - a murit. Vreme de cincisprezece ani, Carol al VI-lea nu a îngăduit nimănui să-i tulbure singurătatea. În ciuda acestor stări de fapt indescriptibile, acest rege nebun a domnit timp de patruzeci și doi de ani, fără ca unchii săi, avizi de putere, să instituie o regență; abia în 1418, cu doar patru ani înainte de moartea sa, dafinul s-a proclamat rege. Există în acest sens două explicații posibile: în primul rând, în rarele sale stări de luciditate, Carol al VI-lea a ținut frânele puterii îndreptând în limitele posibilităților, atât greșelile celor din anturajul său cât și pe ale sale. În al doilea rând, boala regelui, departe de a slăbi loialitatea poporului său față de suveran, nu a făcut decât s-o întărească. Fapt foarte ciudat dar totuși real: nici un alt rege al Franței nu a fost mai iubit și mai adorat pe timpul vieții și după moarte decât acest sărman nebun încoronat!

Atingând un aspect care ține de domeniul istoriei medicinei trebuie să amintim că în evul mediu nebunul nu era considerat ca un om bolnav sau ca o primejdie socială, așa cum va fi mai târziu.

Începând cu cel de-al treilea secol, însă, credința despre rolul păcatului și al demonilor în generarea bolilor psihice va domina Europa până în epoca modernă. Îmbolnăvirile mintale erau consi-

derate drept rezultatul posedării diavolești, iar vindecările miraculoase ca ceva posibil. Ignoranța, mizeria și nesiguranța creaseră în acele timpuri condițiile unei credulități mistice atât de excesive, încât autoflagelarea devenise o metodă uzuală pentru „fugărirea diavolilor", după cum dansul „sfântului Ioan" sau „scoaterea pietrelor din cap" erau adevărate flagele.

Maria de Médicis

Maria de Médicis oferă contemporanilor noștri două imagini: una parvenită prin intermediul tomurilor de istorie și cealaltă, mult mai controversată, mai vie și mai umană grație romanelor scrise în secolul al XIX-lea.

Să începem prin a vedea ce ne spune istoria. Maria de Médicis s-a născut la Florența (1573), tatăl său fiind Laurențiu al II-lea, duce de Urbino, membru al celebrei familii florentine al cărei nume a rămas consacrat în istorie.

A ajuns regină a Franței în urma căsătoriei cu Henric al IV-lea (1600). La moartea regelui (1610), a fost declarată regentă de către Parlament și primul lucru pe care l-a făcut a fost să concedieze pe miniștrii credincioși fostului ei soț, încredințând frânele conducerii lui Concini. Și-a căsătorit fiul, Ludovic al XIII-lea, cu infanta Ana de Austria și a rămas autocrată până în momentul asasinării mareșalului d'Ancre (1617). S-a certat cu fiul său (1617-1620) și a revenit la curte cu prilejul morții lui De Lynes, favoritul regelui. A reușit cu această ocazie să-l facă acceptat de rege pe duhovnicul său, Ricl elieu, ajuns la rangul de prim-ministru (1624). Dar, fire contradictorie și complexă, a ajuns la dispută și cu cardinalul. A murit în exil, la Colonia (Köln) în 1642.

Să privim acum pe Maria de Médicis ca pe o ființă ca oricare alta, cu ochii omului de știință[1]. Ca tânără fată, venită de curând de la Florența, arăta foarte bine, proaspătă. Un contemporan care a zărit-o trecând prin Paris, la scurt timp după ce a avut loc mariajul cu Henric al IV-lea, o caracteriza: „plinuță și atrăgătoare", găsindu-i „ochii foarte frumoși și tenul la fel", poate puțin vulgar căci nu se pudra și nici nu obișnuia să se fardeze, spre deosebire de cea mai mare parte a contemporanelor sale din Europa.

Să vedem ce spunea despre ea augustul său soț, regele Henric al IV-lea: „are o natură teribil de robustă și tare". Scurt. Pentru a-i conserva această sănătate robustă, absolut necesară pentru a avea

1. Bernard Imbaud, *Historia*, nr. 356, iulie 1976, pag. 118.

copii frumoși, Henric o supunea pe Maria de Médicis la niște reguli de igienă specială, în armonie deplină cu ideile fanteziste ale timpului.

O mare consumatoare de apă

„Purgative, sângerare și scăldare": acestea erau cele trei precepte fundamentale de urmat pentru a-ți păstra sănătatea. „Bunul rege Henric" nu se mulțumea să se supună numai el acestui regim ce viza o viață lungă și ferită de boli, dar fără a fi egoist, îi supunea și chiar îi obliga pe cei din jurul său la aceleași reguli. Pe baza sfaturilor sale fusese numit un ambasador floretin la Curtea Franței, care se „purja" până la de trei ori pe zi, apoi își scoatea nici mai mult nici mai puțin decât două livre de sânge. Regina – nu știm exact ce gândea – dar știm că nu a ezitat să urmeze cu fidelitate și stricteţe reţeta soțului său și asculta docilă prescripțiile pe care acesta i le făcea. Și încă un fapt inedit, incredibil și... hazliu: chirurgul Hélie Bardin era însărcinat să înțepe regina la intervale regulate de timp „cu scopul de a-i reda mereu buna dispoziție".

Maria, ferm convinsă că acest tratament îi era util, nu s-a gândit să protesteze. Henric al IV-lea i-a împărtășit încrederea sa în eficacitatea miraculoasă a unor ape minerale, în special a acelora ce izvorau la Spa „pentru a face provizii de sănătate, decât de boală". Drept urmare – relatau curtenii – regina „în câteva ore îngurgita până la nouă pahare, pe care apoi le scoate tot așa, prin două părți ale corpului..." Regimul ținea o săptămână și era reluat după o pauză.

La drept vorbind, regina se bucura de o sănătate de fier, în afară de câteva deranjamente de stomac – și cura o urma din dorința sinceră de a nu-și contrazice și supăra soțul.

În cămara de lângă apartamentul reginei, se afla o ladă cu ape medicinale, primite în dar de la marele duce de Toscana. Se mai spune că primea cu regularitate de la distilatorul Charles Huart diverse și variate leacuri și remedii, preparate sub auspiciile astrelor și consacrate unor puteri oculte. Dar, Maria de Médicis se servea de toate acestea cât mai puțin și mai rar posibil.

Regina nu se plângea decât cu totul accidental de dureri de dinți și cum nu avea încredere în medicii locali, a adus din Italia un „operator" cu renume, pe faimosul Geronimo, care nu a uitat să ia cu sine o sumedenie de unguente, ingrediente și mai ales instrumentul pentru... scos dinții.

Maria de Médicis a rămas deseori însărcinată și se poate spune că sarcinile au constituit principalele incidente ale vieții sale. Perioadele de sarcină erau dificile, avea amețeli cumplite și era extrem de nervoasă, intrând adeseori în conflict cu cei din jur și mai ales cu regele, care și-a îndreptat atenția asupra marchizei de Verneuil.

Prima sarcină a fost foarte bine suportată, deși în momentul nașterii s-a aflat în mare pericol pentru că făcuse o indigestie consumând fructe în mare cantitate. A avut contracții violente ale abdomenului, fiind obligată să stea tot timpul în pat. Pe de o parte oboseala până la epuizare cauzată de sarcină, pe de altă parte grijile provocate de Henriette d'Entraignes, au avut ca efect ca al doilea fiu pe care l-a născut să vină pe lume într-o stare deplorabilă: hidrocefal, convulsionat și incapabil să supraviețuiască. Ulterior, regina a slăbit foarte mult, adăugându-se la aceasta și o stare anxioasă, astfel încât cu greu și-a mai regăsit echilibrul. Dar așa cum arată scrierile rămase în arhive, nu se poate spune că nu era îngrijită de medici competenți care au făcut totul pentru a-i ameliora starea sănătății. În palatul de la Fontainebleau, în faimoasa cameră ovală, purtând astăzi numele lui Ludovic al XIII-lea, a fost instalat un frumos pat, învelit cu mătase roșie și garnisit cu auriu, acoperit cu un baldachin cu perdele de Olanda și cu fotoliile ornate la fel. Moașa palatului, Louise Bourgeois, femeie cu mare experiență, stătea ziua în permanență la căpătâiul reginei, iar noaptea dormea într-o încăpere alăturată pentru a-i fi de folos la nevoie. În curând a fost adus un mamoș celebru, cu numele de Honoré, cât și medicul reginei, doctorul Petit. Dar aceasta nu a fost totul, căci pe lângă remediile medicale, erau necesare și remedii spirituale, considerate a fi mai eficace decât primele. Astfel, se făceau rugăciuni, ce se întindeau pe o durată de... patruzeci de ore, îndreptate mai ales către sfânta Margareta, despre a cărei centură se spunea că putea reda fecunditatea femeilor sterile; într-un cuvânt totul era pus în joc pentru a se obține o naștere reușită.

Nașterile succesive pe care le-a avut Maria de Médicis au lăsat urme asupra psihicului reginei. Ele au contribuit la sporirea și accentuarea nervozității sale, ajungând în cele din urmă la o tensiune maximă: „totul avea influență asupra ei: cea mai mică tulburare îi cauza o depresiune ce se transforma brusc în stări de furie". Perioadei de iritabilitate îi urma o bucurie fără margini și cum nu era dotată de natură cu o inteligență prea vie, această stare o împingea să ia unele hotărâri neașteptate și necugetate. Regina suferea de o astenie avansată, care se adăugase pe un fond isteric,

agravându-se cu timpul și transformându-se într-o adevărată nevroză.

Se presupune că, aflată în exil, Maria de Médicis ar fi murit (1642) în urma unei afecțiuni cardiace, cu hipertrofie a inimii (*Gazette des hopitaux*, 1900). Aceasta a fost agravată, mai ales, în urma emoțiilor multiple și a decepțiilor pe care le-a întâmpinat în partea a doua a vieții.

Elisabeta I a Angliei

Pe drept cuvânt se poate spune despre Elisabeta I că a reprezentat o figură singulară în istorie.

Născută la Greenwich (1533), regină a Angliei și a Irlandei (1558-1603), Elisabeta I a rămas toată viața o celibatară îndărătnică, deși constituia la vremea aceea cea mai bună partidă din Europa și a fost cerută în căsătorie atât de cei mai mari gentilomi de la Curtea sa, cât și de aproape toți prinții și regii domnitori ai Apusului. Adeseori, din politețe, ea promitea celor mai insistenți că le va acorda mâna sa și o dată cu ea și importanta sa dotă, coroana și regatul. Dar, după cum prea bine se știe, nu și-a pus niciodată inelul de logodnă pe deget!

Se menționează că, la începutul domniei sale[1], într-una din zile, pe când împreună cu unul din familiarii săi, scoțianul Melville, aborda subiectul căsătoriilor sistematic promise și apoi uitate, curteanul i-a spus că în situația de față ea era în același timp regină și rege, dar odată căsătorită, ea nu va mai fi decât regină. Elisabeta i-a făcut cu ochiul și cu un surâs ambiguu pe buze, a spus:

— Eu nu pot să fiu decât rege!

Moartea (1603) i s-a tras de la un flegmon infectat, despre care nu se știe nici până astăzi dacă a fost de natură tuberculoasă sau o septicemie pornită de la un focar situat la nivelul laringelui. A refuzat în timpul bolii să stea în pat și zăcea întinsă pe niște perne așezate direct pe pardoseala camerei, așa cum o reprezintă de altfel o compoziție a pictorului Paul Delaroche. Agonia i-a fost lungă, chinuitoare pe aproape toată perioada de iarnă a anului 1603. Se afla când pradă unor accese de furie, când sfâșiată de durere și leșina. În ciuda acestor stări alternative, a rămas lucidă până în ultimul moment; a cerut să nu fie îmbălsămată și când a simțit că

1. Bihan Max: *Historia*, 1973, nr. 323, oct., p. 46.

sfârșitul i se apropie, întrebată fiind de lordul Cecil pe cine desemnează ca succesor, pretendenții fiind numeroși, ea a mai apucat să șoptească:

— Un rege ca mine!

Elisabeta era fiica lui Henric al VIII-lea și a Annei Boleyn, cea de a doua din cele șase soții avute de acesta. Ea nu a avut parte de o tinerețe fericită: avea trei ani când tatăl său a ordonat să-i fie decapitată mama, învinuind-o de adulter și treisprezece ani când i-a murit tatăl. De la părintele său – despre care trebuie să spunem că a avut în același timp mai multe amante – a moștenit cruzimea și inteligența, iar de la mama sa, o nevoie maladivă de adulare. Cum nu era decât pe locul trei în succesiunea la tron, nu a ajuns la coroană decât la vârsta de douăzeci și cinci de ani, după Maria Tudor și Eduard al VI-lea. Ajunsă regină, s-a dovedit nu numai de o energie neobișnuită, ci și extrem de autoritară, restabilind anglicanismul ca religie oficială. A ordonat, printre altele, execuția Mariei Stuart și a contelui de Essex, manifestând din plin cu acest prilej cruzimea părintelui său.

Copilă, și mai apoi adolescentă, a supraviețuit și învins, strecurându-se abil printre comploturile marilor familii și execuțiile din Turnul Londrei. Erudită, s-a străduit neobosit să se instruiască, să învețe, să știe cât mai mult și în cât mai multe domenii. Înțelegea și vorbea trei limbi europene, inclusiv latina și nu ignora nici arta de a conduce, așa cum a scris-o Machiavelli, cu un secol înainte.

Gelozia sa morbidă și feroce, ura inexplicabilă, a costat în timpul domniei sale viețile a numeroși preoți și nobili de rang mare. Insensibilitatea ei era de așa manieră încât condamnările la moarte le făcea fără cea mai mică mustrare.

În tinerețe, Elisabeta era subțire și zveltă, cu talie fină, care nu s-a curbat decât târziu, la apusul vieții. Unii o descriau slabă și uscată, „mai smochinită decât o vrăjitoare". Avea nasul acvilin și surâdea rareori și puțin, pentru a nu-și expune dantura galbenă, cu dinții deveniți mai târziu negri și mâncați de carii. Vocea îi era profundă și gravă – adeseori răgușită, iar în ultima vreme din cauza lipsei dinților, devenise bâlbâită și aspră, ininteligibilă, mai ales în timpul crizelor de mânie.

Ca și tatăl său, Henric al VIII-lea, a suferit timp îndelungat de migrene atroce. Din antecedentele sale, amintim o scarlatină și o nefrită însoțită de edeme ale picioarelor; tulburări pe care unii le-au pus atât pe seama șederii îndelungate în ascunzători umede și neîncălzite în timpul adolescenței, cât și a abuzului de băuturi

alcoolice tari. În 1562 – pe când avea douăzeci și nouă de ani – a contractat o variolă, încât era cât pe ci să moară. I se desemnase chiar și succesorul la tron, atât de gravă îi era starea sănătății când, un medic ambulant pe nume Kranacj Burckart originar din Germania și naturalizat cetățean britanic[1], i-a dat să absoarbă o poțiune misterioasă și apoi a învelit-o într-un cearșaf de culoare roșie. S-a vindecat în scurt timp, dar din roșcată și cu o podoabă capilară bogată, cum era, a rămas cheală, fiind nevoită să poarte toată viața perucă.

După treizeci și șase de ani, regina a suferit de ulcer varicos la un picior, afecțiune pe care medicii timpului au încercat s-o trateze, cu condiția să renunțe la călărie timp de câteva săptămâni.

Restul tabloului anamnestic mai cuprinde: hepatită, tuse convulsivă, reumatism și diverse tulburări de ordin gastro-intestinal cât și ginecologic, în general banale. Numeroși medici și istorici din toate timpurile au încercat să elucideze misterul reginei supranumită „femeia fără bărbat", „regina frigidă", rău conformată etc. De altfel, ea însăși și-a compus un epitaf arătând că „a murit fecioară, așa cum a trăit întreaga-i viață" (de unde rezultă importanța pe care o acorda virtuții sale). Or, aproape toate mărturiile contemporane atestă că aproximativ după patruzeci de ani, a manifestat o senzualitate exacerbată, moștenită probabil de la ambii părinți: frenezia de la Anna Boleyn și cruzimea de la Henric al VIII-lea. A avut toată viața numeroși curtezani, dar nu se știe câți dintre aceștia i-au fost cu adevărat și amanți. Unul dintre aceștia, despre care se spune că i-ar fi fost și partener, a fost contele de Essex, care avea douăzeci de ani pe când ea trecuse de... șaizeci!

Se știe că unul din mobilurile diplomației sale politice consta în promisiunea de căsătorie, prilej care necesita și garantarea posibilității de a procrea – capacitate de care regina personal nu avea nici un dubiu, însă nu se știe în ce măsură aceste atestări erau de natură pur medicală sau cu scop formal...

Poate fi considerată Elisabeta I o psihopată sau numai o personalitate accentuată? Greu de spus, mai ales în condițiile în care granița dintre acestea devine și mai labilă, văzută prin prisma moravurilor acelor timpuri. Din cele relatate mai sus, se desprind însă unele elemente ce incriminează că regina ar fi avut o personalitate ciclotimică sau chiar a suferit de o psihoză maniaco-depresivă.

1. Sub numele de Burcot.

Sfârşitul unei dinastii

Lui Henric al II-lea[1] i-a urmat la tron fiul său mai mare Francisc al II-lea (1544–1560). Acesta era un personaj bizar şi avea o sănătate mai mult decât şubredă. Palid şi buhăit, plin de bube şi furuncule purulente ce nu se mai vindecau, oferea într-adevăr un aspect deplorabil. Sub acest fizic se ascundea însă o fire sensibilă, un spirit violent şi dezechilibrat, cuprins adeseori, pe neaşteptate, de inexplicabile stări de furie, care denotau în fond un caracter slab şi neputincios.

Fusese logodit încă de la vârsta de trei ani cu Maria Stuart, regină a Scoţiei (1542–1548), care avea pe atunci cinci ani. Maria, pe care englezii căutau cu orice prilej s-o facă prizonieră, a fost adusă şi crescută în Franţa. Ea a căpătat o cultură solidă şi a fermecat şi cucerit Curtea prin graţia şi frumuseţea sa.

Chiar dacă Caterina de Médicis, nu a văzut cu ochi buni căsătoria, totuşi aceasta a fost celebrată la 24 aprilie 1558. Maria avea şaisprezece ani, iar Francisc paisprezece ani. Tinerii soţi, prieteni de joacă din copilărie, au continuat să se iubească cu nevinovăţie specifică vârstei. Apoi, brusc, cloroticul băieţandru a cunoscut complexul din cauza căruia mai târziu în faţa Mariei Antoneta a fost un soţ incapabil de a se arăta viril. Francisc al II-lea nu şi-a părăsit niciodată soţia, nici măcar în timpul faimoaselor

1. Henric al II-lea de Valois s-a căsătorit cu Caterina de Médicis (1519–1589) nepoata papei Clement al VII-lea. În momentul căsătoriei ce a avut loc în 1533, Henric avea paisprezece ani şi nu era decât cu douăzeci de zile mai mare decât Caterina. Papa a pretins ca cei doi copii să devină soţ şi soţie chiar în ziua celebrării căsătoriei lor, până într-atât s-a temut de cele auzite pe seama lui Henric despre care se spunea că ar avea un anumit defect de conformaţie. Nunta a durat treizeci şi patru de zile, timp în care Clement a rămas într-adins la Marsilia, nădăjduind ca tânăra sa rudă să-i ofere dovezi vizibile că ar putea da naştere unui viitor moştenitor. Înainte de plecare, papa i-a spus tinerei căsătorite aceste faimoase cuvinte de mângâiere: „A figlie d'inganno non manca mai la figlionza" – o fată isteaţă ştie totdeauna să aibă copii. S-au făcut cele mai ciudate presupuneri despre faptul că, timp de zece ani Caterina nu a rămas niciodată însărcinată. Vina o purta însă Henric al II-lea al cărui defect de conformaţie devenise obiect de glumă al doamnelor de la Curte, care-l numeau „abate de Saint Victor"; de îndată ce prinţul a fost supus operaţiei, Caterina a rămas însărcinată de unsprezece ori şi a născut zece copii. Dintre aceştia, trei au urcat pe tronul Franţei: Francisc al II-lea, Carol al IX-lea şi Henric al III-lea. Cu ei s-a încheiat dinastia de Valois. Henric al II-lea (născut în 1519) a murit în împrejurări neobişnuite; ducându-se la Châtaigneraie pentru a participa la un turnir în care trebuia să lupte împotriva lui Montgomery, a primit o lovitură de lance în ochi, de la care i s-a tras moartea (1559).

cavalcade și vânători, care de cele mai multe ori îl epuizau complet. La scurt timp și sfătuit de soția sa, el a încredințat conducerea țării ducilor de Guise, care la rândul lor au înmulțit persecuțiile religioase. Pe de altă parte, Guisii doreau cu orice preț să se debaraseze de Burboni, verii lor germani, învingători la Orléans. Doi prinți de Burbon, Antoine, regele Navarei și Ludovic, prinț de Condé, au preluat atunci conducerea protestanților. Aceștia au inițiat o conspirație la Amboise, care însă a eșuat și s-a transformat în cele din urmă într-un adevărat masacru. O ezitare a lui Francisc al II-lea l-a salvat pe regele Navarei, fapt care i-a agravat dezechilibrul psihic și discordiile cu nobilii. Condé a fost însă arestat și condamnat la pedeapsa capitală. Dar moartea s-a grăbit să-l ia pe tânărul rege, zdrobit de greutatea coroanei pe care o purtase. La 6 decembrie 1560, Francisc al II-lea a murit în brațele soției sale, în urma unei mastoidite. Coroana a revenit celui de al doilea fiu al Caterinei de Medicis, Carol al IX-lea, în vârstă de zece ani.

Carol al IX-lea

În copilărie a fost dominat și copleșit de personalitatea mamei sale, căreia îi nutrea sentimente complexe de dragoste, admirație, dar în același timp și de teamă. Toate acestea se datorau atât tutelei zdrobitoare, care i-a distrus personalitatea, dar mai ales preferinței pe care regina o nutrea pentru cel de-al treilea fiu al său, Henric d'Anjou.

Elev al lui Amyot, regele se simțea atras de compania unor persoane instruite, îi plăcea Ronsard și se spunea că versifica cu mult talent. În același timp, însă, avea și alte activități care-l îndepărtau de lângă mama sa. Vâna cu sălbăticie, numai din plăcerea de a ucide, bătea fierul roșu pe nicovală, gata să-și rupă brațul și suna din corn să-și spargă plămânii. Suferea de tuberculoză, dar și de un dezechilibru psihic; ca și tatăl său Francisc al II-lea manifesta accese de crize de o violență extremă și o înclinație neobișnuită pentru vărsare de sânge și jocuri crude. Numeroase documente de arhivă păstrează mențiunea sumelor plătite din visteria statului păgubașilor pentru animalele sugrumate de mâna regelui!

Gelozia față de fratele mai mic, viitorul Henric al III-lea – care de altfel i-a urmat la tron după moartea sa – s-a transformat cu timpul în ură, iar sora lor, Marguerite – pe care o numeau Margot – a creat între ei o rivalitate neobișnuită.

Chipul lui Carol al IX-lea ne-a rămas descris de contemporanii săi. Avea o paloare de fildeș, frumoasă la lumină, favorabilă expresiilor de melancolie și care scotea și mai mult în relief văpaia ochilor de un albastru întunecat (culoare care reflectă prefăcătoria), acoperiți de pleoape groase. Privirea însă era tăioasă și demnă de un rege. Farmecul ochilor se datora în mare parte și sprâncenelor arcuite, în armonie cu fruntea descoperită și brăzdată de cute. Nasul îi era lung și lat, gros la capăt, asemănător cu al leului. Urechile îi erau mari, părul blond-roșcat, buzele foarte colorate, aproape sângerânde, ca cele ale bolnavilor de piept, cu buza de sus subțire, ironică, și cea de jos de-ajuns de groasă pentru a lăsa să se presupună cele mai frumoase calități ale inimii.

La douăzeci de ani era nerăbdător să se afirme. Deși căsătorit cu fermecătoarea Elisabeta de Austria și-a păstrat amanta protestantă, pe Marie Touchet, o femeie modestă, dar alături de care își găsea odihna în clipele de răgaz când se eschiva de la Curte. A avut cu ea un fiu, viitorul duce d'Angoulême, la fel de sumbru și bizar ca și el. De la soția sa nu a avut decât o fiică, Maria-Elisabeta; „cu atât mai bine pentru regat" ar fi afirmat regele aflând de vestea nașterii acestuia.

Când, în 1571, după Tratatul de la Saint-Germain, s-a terminat cel de-al treilea război religios, amiralul Coligny, șeful protestanților, a revenit la Curte. Carol s-a lăsat sedus de autoritatea sa, descoperind în el o forță în care se putea sprijini pentru a scăpa de sub jugul matern. Coligny îl convinse îndată că singurul mod de a readuce pacea între francezi ar fi războiul cu Spania, bazându-se pe calviniștii insurgenți din Olanda.

Regina-mamă, convinsă că o astfel de întreprindere ar cauza ruina țării, îi incită pe Guizi să-l ucidă pe Coligny. Spera că prietenii amiralului se vor răzbuna apoi și ea va putea astfel să se debaraseze atât de unii cât și de alții. Atentatul însă a eșuat. Atunci ea îi spuse regelui că nu-și va putea salva coroana până ce nu va elimina o duzină de șefi protestanți, Carol, cuprins de un fel de nebunie furioasă, strigă: „Să fie omorâți toți, să nu mai rămână nici unul care să mi-o reproșeze după aceea!" (24 august 1572)[1].

Este îndoielnic, dacă nu chiar de neconceput ca însuși Carol să fi tras asupra oamenilor din înaltul balconului, în timpul oribilei nopți a Sfântului Bartolomeu. Este sigur, din câte se spune, că împotriva voinței reginei-mame, ordinele sale personale au intensificat masacrul. Mai târziu, scăpat de beția sa ucigătoare, a fost doborât de povara remușcărilor.

1. Asemănarea cu tiranul Nicolae Ceaușescu este frapantă.

Carol al IX-lea s-a simţit din ce în ce mai rău cu sănătatea, iar în mintea lui au încolţit gânduri îngrozitoare, astfel încât se spune că fiind pe patul de moarte, mama sa a fost nevoită să-i curme vorbele, strigând: „Nu spune asta...!"[1].

În seara zilei de 30 mai a anului 1575, Carol al IX-lea a murit scăldat în sânge, acest sfârşit apărând în ochii protestanţilor drept un semn de pedeapsă cerească. Ultimele sale cuvinte semănau a mustrare: „Ah, mama mea!".

În după-amiaza acelei zile, Carol se întorsese extenuat de la vânătoare. El părea foarte îmbătrânit, mai ales datorită faptului că ajunsese în ultimul stadiu al tuberculozei, boală care de altfel i-a pricinuit şi moartea, dar care a îndreptăţit câteva persoane să se gândească la otrăvire. După Thou, chirurgii ar fi găsit, cu prilejul autopsiei, în trupul lui Carol al IX-lea, pete suspecte (*„ex causa incognita repert livores"*[2]).

Astăzi, se poate conchide că regele Carol al IX-lea a murit de moarte naturală. Excesele şi felul lui de viaţă care contraveneau resurselor sale, cât şi dorinţa lui de a trăi, l-au epuizat foarte tare. La toate acestea s-a adăugat şi vechea lui afecţiune pulmonară, puţin cunoscută pe atunci, neîngrijită şi ale cărei simptome l-au făcut de multe ori să creadă că a fost otrăvit.

Dar adevărata otravă, pe care i-a dat-o mama sa, se afla în sfaturile nefericite ale curtenilor din jurul lui.

Henric al III-lea

De la vârsta de optsprezece ani, Henric, duce d'Anjou (născut la Fontainebleau în 1551), idolatrizat de mama sa, a devenit cu ajutorul ei, şeful partidului catolic şi a câştigat în cursul războaielor civile victoriile de la Jarnac şi Moncontour (1569). Ronsard l-a supranumit „favoritul lui Marte şi al Fortunei".

Natura l-a înzestrat cu toate calităţile: frumuseţe, putere de seducţie, o inteligenţă remarcabilă, un suflet „arzător de viu", vitejie, popularitate şi glorie. Oştean viteaz şi curajos, spadasin neîntrecut, Henric era în acelaşi timp etalonul modei la Curte, purta stofe scumpe şi nu se temea să apară în travesti la sărbători. Mistic până la punctul de a aspira la haina monahală, trecea brusc în cealaltă extremă, ducând o viaţă de desfrâu. Artist, de un rafinament aparte, avea totuşi accesele de cruzime specifice familiei sale.

1. Philippe Erlanger: *Historia*, nr. 322, sep. 1973, p. 120.
2. Pete existente şi din cauze necunoscute.

Carol al IX-lea a urmărit cu perseverenţă să-l îndepărteze, dar Caterina a reuşit în cele din urmă să-l facă să fie ales rege al Poloniei (1573) folosindu-se în acest scop de sprijinul partidului protestant, în ciuda masacrului din noaptea Sfântului Bartolomeu, la care luase şi ea parte.

În culmea disperării, Henric părăsi Franţa fiind cu atât mai nefericit cu cât se îndrăgostise până peste cap de frumoasa Marie de Clèves, prinţesă de Condé. Domnia sa dificilă la Cracovia a durat doar 120 de zile.

De îndată ce a aflat de moartea lui Carol al IX-lea, cel care era de-acuma Henric al III-lea, rege al Franţei, a înşelat vigilenţa polonezilor, decişi să-l reţină şi a reuşit să le scape. De la Viena a ajuns la Veneţia. Între timp prinţesa de Condé a murit în timpul naşterii, iar regina-mamă a fost bănuită fără temei că ar fi otrăvit-o. După o lungă perioadă de disperare şi-a ales ca soţie pe Louise de Lorraine-Vaudémont, o tânără prinţesă timidă, care-i va arăta multă iubire. În ciuda procesiunilor şi pelerinajelor, Louise a rămas sterilă.

Una dintre faptele cele mai sângeroase, care i s-au imputat lui Henric al III-lea, a fost asasinarea rivalului său, cardinalul de Guise (dec. 1588).

Popularitatea sa a avut mult de suferit de pe urma unor obiceiuri care au şocat pe supuşii şi contemporanii săi. Pamflete îndrăzneţe denunţau pe „Vilain Herode" supranumit „bărbatul-regină" şi pe curtezanii săi „rafinaţi" care-l înconjurau.

A murit în 1589, asasinat de un călugăr fanatic, Jacques Clément, unealta ducesei de Montpensier, sora Guisilor. Cu el s-a încheiat dinastia de Valois, care a dat Franţei pe unii dintre cei mai stranii prinţi şi regi...

Descifrând istoria

Rămânând la istoria Franţei, mai uşor de urmărit pentru scopul pe care ni l-am propus, să ne oprim la familia Condé. Transmiterea ereditară a unor afecţiuni a marcat pe descendenţi, creând legenda unui destin implacabil. Şi până ce cercetătorii şi oamenii de ştiinţă să elucideze acest aspect, în ochii multora a părut că fatalitatea a urmărit această familie de-a lungul atâtor generaţii. După ascensiune şi grandoare, asistăm inevitabil la decadenţă. Învingătorul de la Rocroi[1] a dus la apogeu strălucirea familiei sale. După el,

1. Fortificaţii în Ardennes, unde în 1643 Condé a zdrobit infanteria spaniolă, obţinând o victorie strălucită.

descendenții săi, marcați de diverse tare, vor lăsa treptat să se destrame în cele patru zări această glorioasă dar efemeră moștenire. Ultimul Condé, după cum se știe, a dus o viață scandaloasă.

Trecând în Germania, nu mai puțin faimoasa dinastie a Hohenzollernilor a fost „decimată" de sifilisul ce se cuibărise în augustul „sânge albastru", apoi dinastia Habsburgilor s-a stins din cauza unor tare nu mai puțin necruțătoare.

Să ne oprim puțin asupra acestora. Stigmatele fizice ale familiei Habsburgilor erau caracteristice: întâlnim la toți, fără excepție, fie prognatismul maxilarului inferior, fie hipertrofia buzei inferioare sau retragerea buzei superioare, însoțită de o înălțime anormală a frunții și o accentuare a globilor oculari. Grație acestor stigmate putem urmări firul până la Carol Temerarul și recunoaștem în Napoleon al III-lea un autentic Habsburg.

Proeminența maxilarului inferior și retragerea concomitentă a buzei de sus, întâlnite la Frederic al III-lea, se vor regăsi mai accentuate la fiul său Maximilian I. Acesta din urmă s-a căsătorit cu Maria de Bourgogne, ea însăși cu prognatism. Maximilian avea deja mania imaginilor funebre și purta după sine în călătoriile sale un... sicriu! Se recunoaște în aceasta tanatofilia, care pentru psihiatri este un indiciu ilustrativ al unei dereglări mintale[1].

Fiul său Filip cel Frumos (1478–1506) este puțin cunoscut, iar din căsătoria sa cu Ioana de Castilia, „Ioana Nebuna", va rezulta Carol Quintul, despre care am vorbit mai înainte. Mama acestuia, fiica trufașei Isabela Catolica, melancolică în tinerețe, delirantă din cauza geloziei după ce s-a căsătorit, va deveni maniacă și în cele din urmă demență, după moartea soțului său; bineînțeles, toate acestea au fost etape ale bolii sale și nicidecum nu au fost cauzate de evenimente.

Carol Quintul (1500–1558), atins de epilepsie, va transmite mai departe această afecțiune moștenită la rândul său. Un ambasador aflat la Curtea sa, scria: „Nici o parte din corpul său nu era de criticat, cu excepția bărbiei atât de lungă încât nu părea a fi nici naturală și nici artificială". De la vârsta de treizeci de ani, împăratul s-a făcut cunoscut a fi un mare mâncău și iubitor de petreceri prelungite și excesive, fapt care a atras în scurt timp și agravarea gutei, boală care s-a transmis apoi din tată în fiu. La o cercetare mai atentă, regăsim la el ca și la mama sa, o fire melancolică și aceeași înclinație spre macabru. De la fastul Curții, de la existența tumultuoasă a câmpurilor de luptă, a trecut la o viață monahală; se spune chiar că și-ar fi celebrat slujba de îngropăciune pe când se

1. Vezi V. Predescu: *Psihiatrie*, Editura Medicală, București, 1976.

afla în viață[1], asistând la ceremonie. A murit pe jumătate nebun. Mai înainte, însă, lasă fiului său Filip tronul și o dată cu el o moștenire bogată, dar nesigură. Înrudit cu aproape toate casele regale din Europa, regele Filip al II-lea (1556–1598) va avea în posesie domenii răspândite – și mai ales viu disputate – în Spania, Olanda, Belgia, Luxemburg, nord-estul Franței, Italia de Nord, Sicilia, Sardinia și America.

Catolic fanatic, despot mărginit a jucat un rol negativ în istoria Spaniei și a Europei reținând atenția multor istorici. La rândul lor, medicii și-au adus contribuția acolo unde docmentele nu au mai fost în măsură, încercând să lămurească unele aspecte rămase neclare. Filip îi semăna extraordinar de mult tatălui său din punct de vedere fizic, astfel încât cineva ar fi spus: „Pare că s-a născut bătrân". Cronicarii și ambasadorii epocii l-au descris „ca pe un om scund, rece, cu ochii albaștri, impasibil, aspru, tăcut, meticulos, hârțogar. Avea un surâs tăios ca muchea unui cuțit". Iată cum apare și în alte documente imaginea sa: tiran, meschin, vindicativ și mărginit. În *Apologia*, lucrare publicată în 1581, text în care printre alte atacuri împotriva lui Filip se neagă însăși legimitatea puterii regale, autorul îl mai învinuiește și de incest, de depravare și de uciderea fiului său mai mare. Jose de Texeira, un refugiat portughez, îl acuză la rândul său de perfidie, ipocrizie, incompetență și depravare.

Istoricul american John Lothrop Motley îl înfățișează pe Filip al II-lea ca fiind însăși încarnarea răului, dușman al creștinătății, o ființă de o stricăciune și duplicitate dusă la extrem, neavând nici măcar o singură virtute, capabil de toate viciile.

Încă de la început, dreptul la preluarea tronului îi este contestat lui Filip. „Fiul celui posedat de diavol, ca și mama acestuia, Ioana Nebuna, nu poate domni". Acestea sunt cuvintele papei Paul al IV-lea, care, interesat în obținerea posesiunilor Italiei, îl convinge pe regele Franței, Henric al II-lea, să declare război Spaniei. Dar Filip învinge și rămâne monarh absolut pe toate posesiunile lăsate de tatăl său. Folosind pe plan intern o politică de „mână forte", ducând absolutismul la apogeul său, Filip al II-lea încearcă să se impună Europei, bizuindu-se îndeosebi pe puterea banului și a catolicismului.

Personalitatea lui Filip al II-lea a suscitat în repetate rânduri interesul istoricilor. Nu o dată s-a pus problema dacă mediul nu are influență determinantă asupra oamenilor. Escurialul, palatul sumbru și auster, aidoma unui vetust clopot de sticlă sau mai

1. Un caz similar l-a prezentat țarul Alexandru I.

degrabă mânăstire, cu o etichetă rigidă, nu putea să nu marcheze adânc pe cei care s-au perindat de-a lungul secolelor prin el. În acest sens apare ca revelatoare „scara unităților de schimbare a modului de viață cu influență asupra stării de sănătate", elaborată de Holmes și Rahe, apreciindu-se ca indicele cel mai mare de îmbolnăvire în perspectivă. Autorii menționați au imaginat chiar o serie de indici de eșalonare a „factorului psiho-sociologic de risc pe scara unităților de schimbare a vieții".

Că cele de mai sus au fost adevărate, o dovedește însăși comportarea lui Filip al II-lea când a pronunțat condamnarea la moarte a propriului său fiu, execuția lui Montigny în închisoare și mai ales faptul că numele lui va rămâne în amintirea popoarelor lumii legat de faimoasa Inchiziție.

Un episod obscur în domnia regelui Filip al II-lea l-a constituit enigma morții fiului său, infantele Don Carlos, prințul moștenitor al Spaniei. Moartea prematură a acestuia - la vârsta de 23 de ani - într-un turn al palatului regal din Madrid, în condiții misterioase, a făcut să plutească bănuiala că în realitate a fost ucis de tatăl său. Reconstituirea evenimentelor oferă patografiei istorice un studiu interesant[1].

Don Carlos provine din cuplul format de Filip cu Maria de Portugalia. Filip abia împlinise optsprezece ani, iar Maria a murit la doar câteva zile după ce l-a adus pe lume pe Don Carlos. Imaginea acestuia, peste ani, așa cum ne-o înfățișează contemporanii săi, ni-l prezintă ca pe un tânăr cocoșat, având umerii căzuți, cu capul prea mare, disproporționat, tenul livid, buzele subțiri, bărbia ascuțită, piciorul stâng mai scurt, scrofulos și cu pieptul scobit. Copilul a vorbit pentru prima dată abia la vârsta de cinci ani, dovedindu-se mai apoi lacom, crud, apucat de furii subite. Frigurile maligne, contractate cu puțin înainte de a începe școala, i-au accentuat tarele eredității.

O privire cât de succintă aruncată asupra arborelui genealogic al celor doi părinți ne edifică. Se repetă decesele premature, căsătoriile între rude de grad prea apropiat și cazurile de demență. Cei doi soți erau și ei veri primari. În această privință istoricul german Ludwig Pfandt ne spune: „Prințul ispășește o dublă și stranie culpă: căsătoria părinților, rude prea apropiate, dintr-o spiță devitalizată și defectul transmis de străbunica paternă, Ioana Nebuna".

Ambasadorul venețian Soranzo scrie și el, într-un raport

1. Eugen B. Marian: *Magazin istoric*, nr. 7, iulie, 1973, p. 64; V. Ionescu: *Magazin istoric*, nr. 11, 1975, p. 42.

confidențial: „Prințul este de o natură atât de impulsivă, încât se arată a fi cel mai greu de cârmuit. Nu ascultă de nimeni, nu ține seama de nimic. După accesele lui de furie, face imediat febră".

Studiind cu obiectivitate datele cazului, medicul Raymond Clauzel acuză și el, ca factori determinanți în personalitatea lui Don Carlos, tarele eredității, conchizând: „Conceput de părinți imaturi, copilul a suferit de un mod de vorbire dificilă, corespunzând și incoerenței spiritului".

Până la cincisprezece ani, Don Carlos a fost crescut foarte auster de către mătușa din partea mamei, regenta Ioana de Portugalia, mai vârstnică decât el cu zece ani. Rigidă și bigotă, se pare că a fost singura personaă capabilă să impună o oarecare disciplină unui băiat care vădea, încă de mic, serioase tulburări psihice. Tatăl său nu-i putea oferi decât exemplul fanatismului său religios, obligându-l pe acest prinț firav, la vârsta de treisprezece ani să asiste la arderile pe rug organizate de Inchiziție. La unul dintre aceste sinistre spectacole, când un marchiz spaniol convertit la protestantism implora să fie cruțat de arderea pe rug, regele ar fi rostit această frază care ulterior avea să se traducă în fapt: „Dacă propriul meu fiu ar fi la fel de vinovat ca tine, cu mâna mea aș aduce lemnul pentru rug".

Străduințele depuse de mentorii săi pentru a remedia măcar în parte defectele infantelui nu au condus la rezultatele scontate. Fire răzbunătoare, îndărătnică, iute la mânie, exagerat de susceptibil, s-a dovedit în schimb înzestrat cu o memorie foarte bună.

În această perioadă a vieții sale, istoricul britanic William Walsh îl descrie astfel: „Ajuns la adolescență, jalnicul prinț schilod și morocănos, prefăcut și deci deosebit de primejdios pentru numeroșii curteni pe care-i detesta, se arăta incapabil de un efort susținut și organizat, iar pe deasupra suferea și de mania grandorii".

Mai irascibil și mai răzbunător ca oricând, el s-a dedat la tot felul de atacuri violente împotriva dușmanilor săi închipuiți sau a curtenilor pe care îi apostrofa pe coridoarele palatului Escurial sau chiar în timpul adunărilor de la Curte.

Atunci când prințul moștenitor urma să se căsătorească cu Isabela de Valois, fiica faimoasei Caterina de Médicis, s-a răspândit zvonul că infantele nu e capabil să aibă urmași. Drept urmare, Filip a făcut un gest neașteptat: s-a căsătorit el cu Isabela de Valois!

Dar cu timpul au apărut și alte partide. Astfel, peste puțin timp Carlos a candidat la mâna verișoarei sale, arhiducesa Anna de Austria. Prințul îi compunea versuri înflăcărate, după obiceiul vremii. Maximilian al II-lea (împăratul Germaniei între anii 1564-1576), tatăl arhiducesei, a strâns informații despre pretenden-

tul la mâna fetei, aflând cu mânie că acesta nu avea nici o aspirație și în general, se dovedea a fi slab la minte. Drept urmare, ambele părți - părinții - au renunțat la acest proiect matrimonial și din nou Filip - ajuns între timp văduv - s-a căsătorit cu mireasa promisă fiului!

Alte candidate au fost Margareta de Valois, sora Elisabetei, apoi Maria Stuart, regina Scoției și văduvă după decesul soțului ei, regele Francisc al II-lea al Franței, ca și propria lui mătușă, regenta Juana.

Și Don Carlos supus, sau cel puțin în aparență, s-a văzut nevoit să revină la programul de studii și mai sever încă, alcătuit de tatăl său. Într-o seară, alergând prin grădina palatului, a căzut și s-a rănit la cap. Starea i s-a agravat și la căpătâiul său au fost aduși douăzeci și patru de medici, printre care și celebrul savant și chirurg al epocii, Vesalius. Bolnavului i s-a luat sânge, i s-au aplicat lipitori și i s-au administrat tot soiul de unsori magice, iar în cele din urmă i s-a practicat o trepanație; după o îndelungată convalescență, rănitul s-a refăcut, reluându-și îndeletnicirile. Se pare însă că accidentul nu a fost fără urmări; „leziunea suferită de prinț a făcut ca rațiunea lui să fie și mai puțin supusă voinței".

În vara anului 1567, Don Carlos, nemulțumit de comportamentul tatălui său și, mai ales, de faptul că nu i s-a acordat funcția de a guverna în Flandra în numele tatălui său, s-a hotărât să fugă din țară și după unii chiar ar fi luat parte la un complot vizând răsturnarea de pe tron a lui Filip. Unul dintre confidenții infantelui, Don Juan de Austria, a denunțat regelui urzeala. Drept urmare, Filip a trimis ordine secrete pentru a împiedica orice încercare de fugă a prințului. Ura dintre tată și fiu a luat o amploare zguduitoare.

La 27 decembrie 1567, în spovedania de sfârșit de an, infantele mărturisea că are un dușman de moarte, la a cărui ucidere s-a gândit, lunecând în păcat... Speriat, confesorul nu i-a acordat iertarea cuvenită, deoarece ilustrul tânăr furios a refuzat să declare cine e dușmanul. După lungi stăruințe, a aflat în sfârșit că era însuși Filip, tatăl său! Regele a fost pus la curent și după lungi ezitări a ordonat arestarea fiului său și numirea unei comisii de anchetă. După trei luni de cercetări, infantelui i s-au adus două acuzații grave: încercarea de a-și ucide tatăl și pactizarea cu inamicii, prin proiectata sa fugă în Flandra. Au fost consultați mai-marii Curții în privința pedepsei ce se cuvine; unii erau de părere ca prințul să fie închis într-o mânăstire, iar alții să fie condamnat la moarte. Prințul a fost în cele din urmă închis într-un turn al palatului regal din Madrid. Fire impulsivă, deprimat de ideea eșecului, infantele a încercat în repetate rânduri să se sinucidă, fără succes. Dormea gol pe lespedea de piatră rece a turnului, refuza să mănânce zile întregi

după care consuma cantități imense de fructe exotice și bea căni întregi cu apă. În cele câteva luni de detenție se pare că infantele era pradă halucinațiilor. Regimul la care s-a supus singur, în ideea de a se autodistruge, a sfârșit prin a-i șubrezi sănătatea. La 29 iulie 1568 s-a îmbolnăvit grav și după trei zile de suferință, moare, maladia fiindu-i accentuată, după toate probabilitățile, în urma unei intoxicații cu un pateu de potârniche. Pe seama morții lui Don Carlos au început să circule cele mai felurite zvonuri. După unii, Don Carlos fusese otrăvit din ordinul lui Filip prin administrarea faimosului „Bocado". Locuitorii Madridului pretindeau că și-ar fi tăiat venele. Brantôme menționa versiunea, reluată peste un veac de o aristocrată franceză, călătoare prin Spania, madame d'Aulnay, că ar fi fost sufocat cu un prosop. Ambasadorul englez, John Mann, s-a mulțumit să consemneze sec: „- Există puternice bănuieli că ar fi fost otrăvit", în timp ce Cosimo de Medici, trecut prin multe, scria unor prieteni: „Umblă zvonuri atât de nefaste și de necrezut, încât nu pot fi rostite, nici măcar scrise". Unul dintre ele, presupunea că s-ar fi stins lent, de inaniție. Această ultimă versiune a fost dezmințită de ambasadorul francez Raymond Fourquevault, care scria: „Am auzit că nu rămăsese decât piele și oase, dar i-am văzut în sicriu chipul, care nu era câtuși de puțin răvășit de o boală cumplită, nici istovit de foame".

În favoarea zvonurilor care au circulat a pledat în principal faptul că nu au rămas documente cu privire la rezultatul anchetei secrete, efectuate după decesul infantelui.

Moartea lui Don Carlos s-ar datora, după Cabanès, frigurilor palustre, dar și schizofreniei de care suferea.

Să vedem ce spuneau istoricii. Don Rafael de Altamira y Crevea, profesor la Universitatea din Madrid, afirma: „Nu există nici un fel de dovezi palpabile că regele l-ar fi ucis pe fiul său. Îl putem acuza cel mult de neglijență față de un bolnav grav". Spaniolul Augustin Banquez afirma la rândul său: „I s-ar putea reproșa regelui o anumită insensibilitate și asprime ca părinte; dar nu se poate nega că în persoana prințului existau semne de degenerare ereditară și că actele lui erau ale unui anormal".

Recent, Rhea Smith, de la Universiatea din Michigan (S.U.A.) se pronunța categoric: „Actele acestui proces au dispărut și temeiul pentru care a fost internat rămâne destul de obscur. Conform unor mărturii demne de încredere, moartea lui a fost rezultatul excesului de hrană și băutură, dar este încă învăluită în mister. S-au născut multe legende. Totuși, oricare ar fi fost cauza morții sale, este evident că Don Carlos era un degenerat".

De o opinie asemănătoare este și Ludwig Pfandl: „Regele a

dovedit o autentică măreție de caracter, care i-a adus eticheta de monstru și criminal: a evitat ca succesiunea tronului să revină unui infirm din punct de vedere fizic și mental, absolut iresponsabil".

„Cu umbrele lui – scrie Eugen B. Marian – greu de înlăturat total, adevărul despre Don Carlos ar fi deci acesta: un tânăr de o constituție slabă, strivit în angrenajul istoriei complicate a timpului, sortit de ereditatea lui încărcată să dispară curând, într-o perioadă când psihiatria nu exista și medicina curentă era prea rudimentară pentru un schizofrenic".

Revenind la Filip al II-lea, și el a moștenit de la tatăl său, Carol Quintul, o sensibilitate debordantă (a fost căsătorit de patru ori), fiind dominat în același timp de un fanatism religios. Guta l-a țintuit la pat timp de mai mulți ani spre sfârșitul vieții, deși această afecțiune era ascunsă cu grijă supușilor săi. În sfârșit, să nu uităm tanatofilia și gustul pentru macabru; nu a cerut el, cu zece zile înaintea morții sale, să i se aducă sicriul în care i se va depune corpul? Dar, pentru a ne face o imagine mai corectă și adevărată asupra personalității lui Filip al II-lea, trebuie să ne îndreptăm atenția spre alte surse, cum ar fi actele personale ale acestuia. S-au păstrat peste 10.000 de note olografe, adresate principalilor săi miniștri cât și corespondența lui personală. Se dezvăluie, astfel printre altele, desele sale accese de furie și de spaimă și trecerile sale bruște de la o stare la alta, de la un subiect la altul, oferind imaginea unui anxios și ciclotimic, afecțiuni de care, după cum am văzut, a suferit și tatăl său.

Succesorul său, Filip al III-lea a fost un om cu capacități intelectuale reduse și în același timp un mare iubitor de viață, indicii care ne dezvăluie și în acest caz un temperament ciclotimic.

Filip al IV-lea a fost un libertin, ascunzându-se sub masca unei impasibilități față de tot ceea ce îl înconjura, căutând de fapt să fugă de supărările și tracasările domniei care îl asaltau. Și el a dispus să i se facă un sicriu și s-a culcat în el, făcându-i proba și manifestându-și astfel satisfacția...

În sfârșit, Carol al II-lea, fiul celei de a doua soții, a venit pe lume infirm atât fizic cât și psihic. Melancolic și plângăreț, a fost botezat într-o stare de semiconștiență. Era uzat mai înainte de a-și fi început existența: o îmbătrânire precoce, maladie extrem de rară cauzată, în parte, de consanguinitate. La el prognatismul maxilarului atingea dimensiunile unei diformități și obtuzimea spiritului său corespundea infirmității fizice.

Cu Carol Quintul, regele Spaniei și împăratul Germaniei, stăpân absolut pe imense domenii, ce se întindeau din Spania și până în

colonii (cuprinzând o parte a Italiei, Flandrei, Austriei), dinastia a atins apogeul gloriei, după care a urmat inevitabilul declin.

Sânge de regi, moșteniri de regine și bolile prinților

Să revenim în zilele noastre, încercând să lămurim unele aspecte pe care le ridică afirmația de mai jos: „... cei doi de colo – se putea citi într-o revistă mondenă – cel puțin vor putea să cadă de pe cal, fără să sângereze și să moară..."[1].

Această frază cu subînțeles s-a spus în momentul în care prințesa Anna a Angliei și tânărul ei soț, căpitanul de dragoni al reginei, Mark Philips, au apărut împreună în balconul palatului Buckingham, în fața mulțimii, după căsătoria lor, sărbătorită la catedrala Westminster.

Am început cu acest citat întrucât aluzia ireverențioasă[2] are un dublu tâlc: în primul rând vroia să sublinieze că proaspătul căsătorit este un cavaler frumos, și în al doilea rând, se subînțelegea că tânăra soție este o energică călăreață, campioană de clasă internațională. Corolarul celor afirmate se impune singur: tânăra pereche era la adăpost, în caz de cădere de pe cal, de una din pierderile de sânge care puteau fi mortale și cărora atâția prinți din vechile case domnitoare, le-au căzut victime.

În cele ce urmează ne vom ocupa de acest aspect, întrerupând pentru moment șirul lucrării noastre.

La început hemofilia, căci despre această afecțiune este vorba, a fost considerată un blestem, ignoranța în materie de medicină, ca să nu mai vorbim de misticism, contribuind la această credință, care plana de secole asupra familiilor regale din Europa: Anglia, Spania, Germania și care a cuprins mai apoi și familia ultimului dintre țari.

La origine, hemofilia este o anomalie genetică; ea nu se contactează, ci se transmite de-a lungul generațiilor, transmițătorii fiind de sex feminin, iar bolnavii de sex masculin.

Această maladie ereditară este extrem de capricioasă: băieții unei mame purtătoare au tot atâtea șanse să fie atinși de boală sau scutiți, la fel și fiicele purtătoare. În timp ce toate fetele unui tată hemofilic vor fi purtătoare, băieții lor pot fi normali.

1. Max Bihar: *Sânge de regi, Historia*, nr. 330, mai 1974, pag. 26.
2. Privim problema sub aspect pur științific și nu este în intenția noastră să jignim pe cineva; de altfel în întreaga lucrare facem așa.

Este vorba de un sindrom hemoragic din cauza deficienței sau lipsei unuia dintre factorii coagulării și este caracterizat clinic prin hemoragii grave și prelungite, produse fiind de cele mai mici traumatisme sau înțepături. Hemofilia este o maladie genetică.

Datele de care dispun statisticile O. M. S. arată că în medie, cinci sau șase familii la suta de mii de locuitori sunt atinse de hemofilie.

Prima mențiune despre hemofilie se găsește în *Talmud*, când cu prilejul efectuării a două circumcizii s-au produs hemoragii, urmate de moartea celor în cauză. Atunci rabinul s-a abținut să mai circumcidă și pe cel de al treilea băiat al acelei familii de evrei. Se știa încă din antichitate că hemofilicii nu au viață lungă și moartea era cauzată fie de zei, fie de diavol sau destin.

În 1875, doctorul Wiedemeister în lucrarea sa *Cei patru Cezari* vede în Tiberiu exponentul degenerării unei familii. Tiberiu din partea tatălui ca și a mamei, descindea din ginta Iulia Claudia, o uniune consanguină care va conduce mai devreme sau mai târziu la degenerescență. Neron a fost ultiml descendent al acestei familii. De-a lungul generațiilor s-au contractat numeroase căsătorii (Cezar se căsătorise de patru ori, August de trei, Tiberiu de două, Caligula de trei și Neron de șase ori) și s-au născut mulți copii, dar majoritatea erau epuizați fizic și moral, înregistrându-se foarte mulți morți prematur, fapt care a condus în cele din urmă la dispariția stirpei cezarilor.

Primele constatări științifice despre hemofilie datează din timpul reginei Victoria; acestea erau însă sporadice, timide și incomplete: nu putea fi tratată cu nici un chip nici cea mai puternică suverană a secolului său și nici copiii de sânge regal nu puteau fi socotiți drept cazuri patologice, interesante pentru a fi studiați de eventualii medici care ar fi dorit s-o facă.

Regina Victoria s-a purtat, în ciuda groaznicei tare, în chip extraordinar, ignorând parcă tacit tragicul destin; în decurs de douăzeci de ani ea a dat naștere la nouă copii și a trăit până la venerabila vârstă de 82 ani. Din cei nouă copii ai săi - cinci fete și patru băieți - două fete au fost purtătoare de hemofilie, iar unul dintre băieți a fost hemofilic. Victoria, fiica lui Eduard, duce de Kent și a uneia dintre prințesele de Saxa-Cobourg, s-a căsătorit din dragoste, în ciuda sfaturilor mamei sale, cu vărul său german, Albert. Ultimul său fiu, prințul Leopold, hemofilic, și-a dus viața sub un clopot de sticlă, înconjurat zi și noapte de medici. El a murit la vârsta de 31 de ani în urma unei hemoragii cerebrale provocate de o izbitură, care în oricare alt caz s-ar fi rezumat la un banal cucui! S-a căsătorit la vârsta de 29 ani; din căsnicie au rezultat un

băiat sănătos și o fetiță, purtătoare. Fetița, devenită contesă de Athlone, a avut la rândul ei, doi fii și o fiică. Unul dintre fii a murit la câțiva ani de la naștere, iar celălalt, Rupert a decedat la vârsta de 20 ani, în urma rănilor provocate de un accident de automobil. Fiica, May, a avut la rândul său copii și nepoți, dintre care o parte sunt contemporani cu noi și nu par să fie atinși de hemofilie.

Nu putem și nici nu ne propunem să reconstituim întreg arborele genealogic al descendenților începând cu regina Victoria și până în zilele noastre, însă nu putem uita faptul că această afecțiune s-a transmis de-a lungul generațiilor lovind aproximativ jumătate din membrii săi.

Cea de a treia fiică a reginei Victoria, Alice, era purtătoare. De la soțul său, văr mai îndepărtat, ducele de Hessa, ea a vut șapte copii. Băieții au fost hemofilici, iar două dintre fete, Irene și Alice, au fost purtătoare. La rândul său, Irene a avut trei băieți, doi hemofilici și unul sănătos.

Hemofilia la Curtea Spaniei

Prințesa Beatrice a fost cel de al nouălea și ultimul copil al reginei Victoria, fiind cea care a transmis descendenților spanioli hemofilia.

S-a căsătorit cu un prinț german, Henry de Battenberg. A avut trei copii, dintre care doi au murit în urma unor grave hemoragii: unul în 1914, din cauza unor răni primite în război, iar celălalt, Leopold von Battenberg Mountbatten, în anul 1922, în urma unei intervenții chirurgicale. Și cel de al treilea fiu a murit foarte tânăr, fiind victima unei hemoragii interne a cărei cauză nu a putut fi stabilită.

Victoria-Eugenia, purtătoare ereditară prin mama sa și respectiv bunica sa, s-a căsătorit cu Alfons al XIII-lea, regele Spaniei. Perechea a avut șapte copii, cinci băieți și două fete. Această a treia generație de descendenți ai bătrânei regine a fost însă una dintre cele mai încercate: cel mai mare dintre băieți, Alfonso, ca și cel mai mic, Alonzo, au decedat în urma hemoragiilor, ambii în accidente de automobil. Un altul a murit în copilărie, probabil tot din cauza hemofiliei. Ceilalți doi băieți, dintre care unul, contele de Barcelona, tatăl actualului rege al Spaniei, Juan Carlos, pare să fi fost scutit de maladie.

Despre starea sănătății membrilor casei regale nu s-a publicat niciodată nimic în buletinele oficiale, întrucât acest aspect constituie

un secret profesional al medicilor, secrete de familie, secrete de Curte sau de stat, secrete de ambasade.

Hemofilia în familia țarilor

Îndrăznim să avansăm ideea că poate nici un alt exemplu nu oferă o imagine mai grăitoare de împletire a istoriei cu medicina, ca în cazul ultimului țar[1].

Alice, nepoata reginei Victoria, s-a căsătorit cu țarul Nicolae al II-lea al Rusiei. Existența cuplului și a copiilor lor a luat sfârșit la Ecaterinenburg. Cele patru fete erau, probabil, purtătoare, însă nimeni nu va ști cu precizie vreodată, căci nici una nu s-a căsătorit și nu a avut descedenți, dacă facem abstracție de afacerea Anastasia, ce a prilejuit unele speculații zgomotoase în presa din unele țări.

Țareviciul Alexis, după cum se știe, era atins de hemofilie. Știința era neputincioasă, singur Rasputin ameliorase starea tânărului bolnav, în persoana lui se sprijineau toate speranțele dinastiei Romanov. Am sublinia faptul că maladia țareviciului era ținută secretă. Poporul era în afara secretelor Curții țariste. Cu prilejul ceremoniilor oficiale, moștenitorul coroanei putea fi văzut aproape întotdeauna îmbrăcat într-un costum de marinar, așezat într-un loc de frunte, purtat pe brațe de un cazac solid. Când a survenit războiul din 1914, țareviciul avea zece ani și părea că se bucură de o sănătate excelentă, cel puțin așa reieșea din fotografiile oficiale apărute în presă. Pentru a ușura înțelegerea unor evenimente pe care le prezentăm, am socotit util să reamintim succesiunea celor care au ocupat tronul Rusiei în perioada 1613-1917 și care au alcătuit dinastia Romanovilor.

1613-1615. Adunarea reprezentativă pe stări (Zenski Sobor) alege ca țar al Rusiei pe Mihail Fedorovici Romanov, întemeietor al disnastiei Romanovilor, care va domni sub numele de *Mihail al III-lea*, până în 1645. El este nepotul lui Nichita Romanov, fratele Anstasiei Romanova, soția lui Ivan cel Groaznic.

1645-1676. *Alexei*, fiul lui Mihail al III-lea.

1676-1682. *Feodor al III-lea*, fiul lui Alexei și al primei sale soții urcă pe tron la vârsta de 15 ani și moare înainte de a împlini 21 de ani.

1682-1725. *Petru cel Mare* în primii ani ai domniei împarte tronul cu fratele său Ivan și cu sora sa, regenta Sofia, toți trei fiind copiii lui Alexei și ai celei de a doua soții a acestuia.

1. Dr. Cartweight: *Acești bolnavi care au schimbat fața istoriei*, Editura Elsevier, Londra, 1974, *Historama*, nr. 277, 1972, p. 93.

1725–1727. *Ecaterina I.*

1727–1730. *Petru al II–lea.*

1730–1740. *Ana Ivanovna* cedează conducerea favoritului ei, E. Biron.

1741–1761. *Elisabeta Petrovna.*

1762–1796. *Ecaterina a II–a cea Mare*, care după moartea lui Petru al III–lea rămâne singură pe tronul Rusiei.

1796–1801. *Pavel I.*

1801–1825. *Alexandru I.*

1825–1855. *Nicolae I.*

1855–1881. *Alexandru al II–lea.*

1881–1894. *Alexandru al III–lea.*

1894–1917. *Nicolae al II–lea.*

Începând cu 5 septembrie 1915, dată la care Nicolae părăsea Ţarskoe Selo, pentru a lua comanda trupelor şi până la 20 martie 1917, putem urmări agonia familiei ţariste graţie corespondenţei schimbate între Nicolae şi soţia sa. Aceste scrisori se numără printre documentele istorice cele mai importante şi totodată cele mai stupefiante din toate timpurile. Totuşi, rămâne o enigmă teribila dependenţă a acestora faţă de un om pe care–l credeau capabil de a reda sănătatea copilului lor. Pe această temă se pot face, desigur, multe presupuneri, dar am depăşi obiectul lucrării noastre.

La 4 septembrie, Alexandra a scris ţarului: „Nu–ţi face nici o grijă pentru ce ai lăsat în urmă... iubitule, eu sunt aici; nu râde de proasta şi bătrâna ta soţie, însă ea poartă pantaloni fără ca să ştie". La aceste rânduri, Nicolae îi răspunde: „Spune–mi, mica mea soţie, vrei să vii în ajutorul micului tău soţ acum când el este absent? Ce păcat că tu nu ţi–ai îndeplinit această sarcină de mult timp sau de la începutul războiului!"

La 10 septembrie, Alexandrei i se încredinţează o misiune: „Iubitul meu, sunt aşa de mişcată că tu apelezi la ajutorul meu. Sunt gata în orice moment să fac totul pentru tine; dar mi–a repugnat întotdeauna să intervin fără să mi se ceară".

Şi prin aceste cuvinte de o absurditate infantilă, guvernul suprem al Rusiei a trecut în mâinile împărătesei, care îşi dorea cu patimă puterea. Alexandra nu vroia să fie dominată şi pentru ea nu exista decât un singur om căruia îi cerea sfatul şi sprijinul: Rasputin!

La începutul domniei, ţarul era decis să menţină principiul autocraţiei, însă în urma revoluţiei din 1905, a fost nevoit să accepte un compromis sub forma unui guvern parlamentar, Duma. Alexandra detesta Duma din două motive: în primul rând Duma fusese aceea care ordonase efectuarea unei anchete oficiale privitor la comportamentul scandalos al lui Rasputin. În al doilea rând, însăşi

existența acestui Parlament implica o oarecare limitare a autorității absolute a soțului ei și, mai rău încă, viitoarei autocrații a fiului lor. Teama maladivă pe care o resimțea pentru copil se transformase în dorința impetuoasă de a-l face să domnească ca un monarh puternic. Pentru aceasta, țarul trebuia să fie de talia lui Ivan cel Groaznic și Petru cel Mare, adică un conducător care să dețină în mâinile sale o putere indiscutabilă și pe care să fie în măsură să o transmită intactă fiului său. Alexandra revenea deseori asupra acestui subiect în scrisorile sale: „În interesul copilului, trebuie să fim fermi căci altfel moștenirea sa va fi îngrozitoare și el nu va trebui să se încline în fața altora, fiind propriul său stăpân. Trebuie să-i lăsăm copilului o țară puternică și din această cauză nu avem dreptul să fim slabi. În caz contrar, el va avea parte de o domnie și mai dificilă, căci va trebui să repare greșelile noastre. Are o voință tare, știe ce vrea. Nu lăsa să-ți scape lucrurile printre degete, pentru ca el să nu fie obligat să construiască totul din nou".

Țarul Nicolae a fost astfel împins de propria soție să comită o serie de greșeli al căror sfârșit îl cunoaștem. Alexandra nu avea în vedere binele țării sale, nici nevoile războiului, ci singura sa obsesie era reacția celor din jur față de Rasputin. Miniștrii săi erau buni dacă-l consultau pe acesta și-i acceptau părerile. Ei nu erau răi decât în cazul când i se opuneau lui, până la urmă însă toți au pierdut simpatia și încrederea țarinei pentru că au neglijat sub o formă sau alta să-i ceară sfatul pseudo-călugărului desfrânat.

La 2 februarie, bătrânul Goremkyn a fost demis pe neașteptate din funcțiile sale și înlocuit în funcția de prim-ministru cu B. V. Stürmer, maestru de ceremonie la Curte. La început, Stürmer s-a dovedit un amic intim al lui Rasputin, reușind să câștige încrederea împărătesei. („Un bărbat așa de devotat, așa de onest și așa de sigur"...) Mai amintim că încă de la început i s-a încredințat o sarcină suplimentară, aceea de ministru de Interne. Faptul că el ignora practic importanța acestor funcții și că în plus nu ținea să și le îndeplinească, nu conta, important era doar faptul că îl susținea pe Rasputin. Chiar dacă s-ar fi dovedit un ministru capabil, numele său cu rezonanță germanică l-ar fi făcut suspect.

La începutul lui noiembrie, membrii Dumei lansaseră împotriva sa un atac violent. Alexandra îi scria lui Nicolae: „... pentru a îmblânzi Duma, va trebui ca Stürmer să lanseze zvonul că este bolnav și să se ducă să se odihnească trei săptămâni. Prezența sa are același efect ca și cum ar agita o cârpă roșie în fața acestei case de nebuni. Ar fi mai bine ca el să dispară pentru un timp și să revină în decembrie când ei vor fi părăsit terenul". Nicolae s-a dovedit a fi de acord: „Ceea ce spui tu este foarte adevărat, este

vorba de o cârpă roșie agitată nu numai în fața Dumei, dar și în fața întregii țări. Am auzit aceste cuvinte repetate în toate părțile, nimeni nu crede în el... Mi-e teamă și cred că ar fi mai bine să plece de tot".

La 22 noiembrie țarul l-a demis pe Stürmer din cele două funcții și a numit pe Pokrovsky ministru al Afacerilor Externe iar pe A. F. Trepov ca prim-ministru. Cât privește pe Alexandra, țarina era departe de a fi încântată sau de acord cu aceste numiri: „Personal, nu-mi place Trepov și nu voi putea avea niciodată pentru el aceleași sentimente pe care le-am avut pentru bătrânul Goremkyn și Stürmer... Dacă nu are încredere în mine sau în prietenul nostru (Rasputin n. a.) situația va fi penibilă. I-am cerut lui Stürmer să-i spună cum să se comporte față de Grigori și să-l protejeze mereu".

Trepov a rămas, după cum știm, în funcție până în ianuarie 1917 și a fost înlocuit de un ultim prim-ministru țarist, prințul Nicolae Galitin, un bătrân bolnăvicios, care n-a jucat nici un rol în ultimele zile ale țarismului.

Dar împărăteasa și Rasputin găsiseră un partener ideal pentru a forma un triumvirat, în persoana lui A. D. Protopopov, mai întâi numit ministru interimar, apoi ministru Afacerilor Interne. La prima vedere alegerea lui Protopopov părea oarecum judicioasă, căci era și unul dintre vicepreședinții Dumei. Să vedem însă care era realitatea: în fond, Protopopov nu corespundea postului încredințat, în ciuda multiplelor demersuri făcute de Alexandra pe lângă Nicolae. Motivul: omul era nebun! Aceasta era cel puțin opinia celor din anturajul său. Cu câțiva ani în urmă contractase un sifilis pe care îl tratase empiric cu leacurile misterioase așa-zis tibetane ale șarlatanului Badmaiev, din banda lui Rasputin. Poate că în aceste droguri tibetane trebuie găsită explicația succesului acelei adunări de la Curtea țarului. Nu există nici o îndoială că Protopopov ar fi sfârșit într-un azil de nebuni, dacă nu ar fi fost împușcat cu ocazia revoluției. De fapt nici el nu cunoștea nimic din atributele funcției sale și își petrecea tot timpul schițând planuri fantastice, ilustrate cu grafice și hărți complicate în scopul de a reforma armata, guvernul și țara în întregime. Nu asista decât rareori la reuniunile cabinetului de miniștri sau ale Dumei. Sesizând starea mintală a ministrului său de Interne, țarul s-a întrebat nu o dată dacă mai era cazul să păstreze „un nebun" în fruntea unuia dintre cele mai importante ministere. Nu așa gândeau însă Rasputin și Alexandra, care erau ferm convinși să-l păstreze pe Protopopov.

În acest scop împărăteasa a scris lui Nicolae una dintre cele mai neobișnuite scrisori ieșite din mâna ei: „Te implor, nu-l

schimba pe Protopopov acuma. Este un om foarte bun și este în mod sincer de partea noastră. Dragostea mea, poți să ai încredere în mine. Este posibil să nu fie prea inteligent, în schimb posedă multă intuiție și aceasta adesea m-a ajutat mai mult decât creierul meu. Te rog să nu faci nici o schimbare până ne vom întâlni. Vom vorbi în liniște despre totul... Protopopov îl venerează pe prietenul nostru și va fi binecuvântat... Nu este nebun și soția sa îl vizitează pe Badmaiev doar pentru a se trata de nervi. Liniștește-mă, iartă-mă, dar lupt pentru tine și pentru copil".

La două zile după ce a trimis această scrisoare, Alexandra s-a deplasat la cartierul general al țarului, unde a rămas împreună cu acesta timp de trei săptămâni. Nu i-a fost ușor căci, contrar tuturor previziunilor, Nicolae s-a arătat foarte refractar și reținut. I-a arătat soției sale că Protopopov era supus criticilor din toate părțile. Alexandra l-a rugat să dea dovadă de fermitate, să demonstreze că el este „stăpânul" și să nu țină seama de vocile celor ce se împotrivesc. El trebuie să aibă încredere în Rasputin: „Ah! scumpul meu, îi va scrie ea într-o scrisoare, rog pe Dumnezeu ca să te facă să simți că el este Providența noastră. Dacă nu ar fi fost aici, nu știu ce s-ar fi petrecut. El ne salvează prin rugăciunile sale și sfaturile pe care ni le dă. Este sprijinul de granit și ajutorul nostru". Alexandra, în cele din urmă și prin ea nu mai puțin de fapt și Rasputin, își ajunseseră scopurile: Protopopov a fost confirmat în funcțiile sale.

În 1916, Nicolae, soția sa și Rasputin erau total disprețuiți de poporul rus, chiar de păturile avute. Au existat și încercări din partea unora mai îndrăzneți din apropierea țarului de a-i deschide ochii asupra odiosului călugăr. Toți și-au văzut eșuate încercările și unii membri ai familiei țarului s-au decis să acționeze în sensul suprimării lui Rasputin. Ei erau convinși că în mai puțin de cincisprezece zile după moartea acestuia, Alexandra va fi așa de șocată încât va necesita internarea într-un ospiciu de nebuni și în acest timp va fi mai ușor țarului ca să devină un conducător docil.

Trecem peste descrierea asasinării lui Rasputin, opera unui complot organizat de Felix Yossupov, V. M. Purshkevici și marele duce Dimitri.

Efectul morții lui Rasputin asupra Alexandrei a fost exact invers aceluia la care s-ar fi putut aștepta cei care au dorit atât de mult acest lucru! Departe de a cădea într-o stare de nebunie fără speranță de vindecare, țarina s-a restabilit complet după primul șoc. În schimb, cel care s-a prăbușit complet a fost... țarul. Toți cei care

l-au întâlnit, în cele două luni care au urmat morții lui Rasputin, au fost frapați de schimbările care s-au produs în fizicul și comportamentul său. Devenise apatic, cu ochii cerniți, irascibil, ezitând în hotărâri și total dezorientat; unii aveau chiar impresia că se droga sau căzuse în patima băuturii. Era izolat și părăsit de toți colaboratorii săi, îndepărtați unul câte unul de Alexandra.

Explicația decăderii fizice o găsim în două din scrisorile sale. „Da, draga mea, încep să-mi simt sărmana mea inimă. Prima dată s-a petrecut în august anul trecut, după catastrofa de la Samsonov, iar acuma simt o greutate în partea stângă a pieptului când respir".

La 11 martie 1917, un paragraf încă și mai edificator: „În această dimineață, în timpul slujbei religioase, am simțit o durere insuportabilă care a durat un sfert de oră. Cu mare greutate am putut să rezist până la sfârșitul slujbei; aveam fruntea acoperită cu picături de sudoare. Nu am înțeles ce mi s-a întâmplat, căci nu aveam palpitații. Dar a trecut, s-a topit ca prin farmec în momentul când am îngenuncheat în fața icoanei Sfintei Fecioare. Dacă s-ar mai repeta, am să-i spun lui Feodorov".

După toate probabilitățile, rezultă că Nicolae a fost victima unui mic infarct.

Între timp situația politică internă a devenit foarte încordată. În noaptea de 14 spre 15 martie Duma a decis ca țarismul să fie menținut, dar Nicolae să abdice în favoarea lui Alexis, care astfel ar fi devenit un monarh constituțional sub tutela Dumei și regența unchiului său, marele duce Mihail. În zorii zilei de 15 martie, doi membri ai Dumei au întocmit actul abdicării. La 15 martie, la orele 3 după masă, țarul își întocmea singur propriul act de abdicare, desemnând ca succesor pe Alexis și pe marele duce Mihail, ca regent.

În timp ce aștepta pe reprezentanții Dumei, țarul și-a modificat hotărârea. L-a chemat pe chirurgul Feodorov și i-a cerut să-i spună cu toată sinceritatea dacă maladia copilului său era vindecabilă sau nu. Feodorov i-a răspuns franc: „Medicina nu poate face nimic contra hemofiliei!". Atunci când delegații Dumei au sosit pe la orele 22, Nicolae le-a declarat că fiul său fiind infirm, va abdica în favoarea fratelui său, marele duce Mihail.

Reprezentanții Dumei au fost stupefiați, căci își vedeau zădărnicite planurile. Un băiat de 12 ani sub tutela Dumei putea fi acceptabil. Dar Mihail nu se bucura de popularitate și atunci când deputații Dumei l-au proclamat în gara din Petrograd ca țar, au fost huiduiți și goniți de mulțime; 24 ore mai târziu, Mihail abdica la rândul său, având loc revoluția din octombrie.

În ziua de 16 martie, Nicolae se întorcea de la Pskov la Cartierul general de la Moghilev. Imediat după abdicare, Sovietul din Petrograd a stabilit măsuri urgente de arestare a familiei Romanov. După câteva ezitări, guvernul provizoriu s-a văzut obligat să adere și el la hotărârea Sovietului, socotind că luând asupra lui arestarea, va micșora vigilența muncitorilor și soldaților, va da în aparență satisfacție Sovietului și, mai ales, va asigura securitatea familiei Romanovilor până în clipa când va putea organiza expedierea acelora peste granită, punând țara în fața faptului împlinit. La 22 martie, fostul țar descinde din automobilul său în fața palatului Alexandrovski. Peste câteva minute, ușile palatului se închid în urma lui; este arestat.

După hemofilie, avortul spontan

Alături de hemofilie și tulburări mintale, familiile domnitoare din Europa au fost supuse unui alt pericol: avortul spontan urmat de moartea mamei[1]. Nu puține au fost cazurile cunoscute în istorie când mamele mureau după ce dădeau viață...

Isabelle d'Aragon (1227-1271), fiica lui Jacques I Cuceritorul, regele Aragonului și a Yolandei a Ungariei, s-a căsătorit cu Filip de Franța, devenit mult mai târziu Filip al III-lea.

În ziua de 21 ianuarie 1271, pe când se întorcea din cruciada întreprinsă în Tunis, Isabella, în urma unui traumatism, a fost cuprinsă de durerile premature ale nașterii și a murit la Osenza, o mică localitate situată în Calabria.

Favorita lui Henric al III-lea, Maria de Clèves, principesă de Condé, a murit subit la 30 octombrie 1574. Wikowski menționează că decesul s-a datorat complicațiilor survenite cu prilejul nașterii unei fetițe, viitoarea Caterina de Bourbon. Cum regele dorea s-o ia de soție contrar opoziției reginei mame, gurile rele au atribuit această moartă precipitată unei otrăviri, profitându-se de absența lui Henric care era la Lyon. Regele a fost atât de afectat de moartea amantei sale, încât în clipa când i s-a transmis vestea, se relatează că „a căzut pe spate și a rămas imobil, răcindu-i-se corpul, ca și cum ar fi fost mort". Dar, s-a consolat repede, ca dovadă că în anul următor a luat de soție pe Louise de Lorraine. Și aceasta are povestea ei. Nașterea Louisei a trebuit să fie plătită cu prețul vieții mamei sale, Marguerite d'Egmont. Ea însăși nu a fost mai fericită

1. Bernard Imabud: *Moartea unei prințese*, Historama, nr. 354, 1976, p. 134.

dând naștere doar unui singur copil ce nu s-a născut la termen. După Dreux de Radie, Caterina de Médicis și doamna de Nemours au avut curiozitatea să examineze sexul copilului avortat; acesta era un băiat. Avortul și sterilitatea care i-a urmat au fost atribuite unui sifilis contractat de augustul soț la Veneția la reîntoarcerea din Polonia. Fără această boală, poate că Henric al IV-lea nu ar fi domnit și multe evenimente ar fi avut desigur alt curs.

Fiica celebrei Caterina de Médicis, regina Elisabeta a Spaniei, a murit la 2 octombrie 1568, din cauza unei nașteri premature. A doua zi după eveniment, Filip al II-lea scria următoarele rânduri ducelui de Alba: „Ea a născut o fetiță de 4 sau 5 kg cu o oră mai înainte de a muri. Copilul a primit apa sfântului botez și s-a dus la cer o dată cu mama sa". Imediat răuvoitorii au spus că Filip al II-lea și-ar fi otrăvit soția. Or dacă nu ne-am referi la un martor al evenimentului, regina ar fi fost victima nu a unui atentat, ci a unei administrări greșite de medicație. În acest sens, Fourguevaulse scria Caterinei de Médicis: „Mi se pare necesar să vă fac cunoscut cum medicii au ucis-o în mod cert pe regină aplicându-i mai multe ventuze pe cap și scoțându-i sânge din picior". Doi ani mai târziu, aducea următoarele precizări suplimentare: „Ei bine, Doamnă, o pedeapsă a lui Dumnezeu că au murit toți medicii care au îngrijit-o pe fiica Voastră cu prilejul sarcinilor pe care le-a avut, mai puțin doctorul Bernard, de care nimeni nu a ținut seama. Cu aproximativ o jumătate de oră mai înainte ca regina să nască, am asistat la o ceartă ce a avut loc între ei: Bernard susținea că regina este însărcinată și copilul este viu în pântecul mamei, lucru care s-a dovedit ulterior real; protomedicul susținea însă că este vorba de o tumoare, astfel încât din disputa lor, toți în fond niște ignoranți, au sfârșit prin a-i aplica o serie de remedii periculoase. Sper ca în câteva zile să vă ofer amănunte mai pe larg Majestății Voastre".

Se știe că Anna Boleyn, cea de a doua soție a lui Henric al VIII-lea, fiind gravidă și intrând întâmplător într-o sală a palatului fără a se face anunțată, ar fi zărit-o pe Jeanne Seymour așezată pe genunchii regelui; a fost cuprinsă de o emoție puternică și ca urmare a născut înainte de termen, un băiat mort. Din fericire pentru mamă, accidentul nu a avut urmări. Mai târziu, începând să-i mai placă Anna Boleyn, regele a acuzat-o că întreține relații incestuoase cu fratele său și drept urmare a fost condamnată la moarte, fiind decapitată.

Jeanne de Seymour a devenit cea de a treia soție a lui Henric al VIII-lea, dar după cum se știe ea nu a profitat prea mult timp

de victoria sa: în cea de a douăsprezecea zi după ce a adus pe lume pe Eduard al VI-lea, ea și-a dat ultima suflare. Se spune că doctorul Harris ar fi făcut-o să moară de inaniție, lucru care pare însă neverosimil. Mai mult ca sigur că Jeanne, fiind după cum se știe de o constituție fragilă și având o sănătate delicată, a murit în urma unei febre puerperale. După alți autori, ea ar fi pierit din cauza unei operații cezariene practicate de o moașă (Witkowski).

Domnișoara de Montpensier s-a căsătorit cu Gaston d'Orléans, fratele lui Ludovic al XIII-lea, și a murit la patru zile după ce a născut o fetiță, cunoscută ulterior sub numele de Marea Domnișoară și despre care se spune că a fost jumătate nebună. Moartea ducesei d'Orléans a fost cauzată tot de febră puerperală, comună în marile orașe din acea vreme. Boala era puțin cunoscută și ca urmare, pentru a înlătura orice dubiu, Maria de Médicis a ordonat autopsia cumnatei sale. Iată, în continuare, un extras din raportul de autopsie: „După ce am deschis corpul augustei Doamne în urma ordinului Reginei, mama Regelui, și am examinat cu grijă toate părțile interne, am găsit cavitatea abdomenului umplută cu o materie purulentă. Intestinele erau pline cu gaze. Ventricolul drept micșorat și inflamat. Ficatul uscat și mic; vezica fierii foarte mărită; de asemenea și splina era foarte mare. Rinichii mici și bine constituiți. Vezica urinară mică. Uterul înota într-o masă purulentă. Era cangrenat în întregime..."

Această naștere nefericită a constituit precedentul unei vii dispute între moașa regală și medicii Curții. Prima îi acuza pe medici că nici măcar nu știau cum arată o matrice de femeie...!

Doctorul Guillemeneau a atribuit în mod neîndoielnic tragicul sfârșit unei peritonite, provocate de manopera neîndemânatică a moașei ce încercasse să extragă placenta aderentă. Prințesa - menționează acesta - era cuprinsă de durerile nașterii încă de la orele 4 dimineața; acestea au ținut până la 6. Pentru a elimina casa, doamna s-a străduit în zadar timp de aproximativ trei sferturi de oră. Era însă foarte dificil. I s-au dat să bea ouă crude, i s-au pus degetele în gât și a fost constrânsă să facă eforturi mari. Sărmana a suferit un tratament brutal, care de regulă se aplică țăranilor săraci: i-a presat abdomenul și pântecul fără ca cineva să se gândească la urmările ce ar putea surveni în urma acestor brutale manopere. Regina avea tot timpul o durere în partea stângă, drept care își ținea de câteva zile mâna acolo și spunea că o doare foarte tare. Nu a fost lăsată în pace și i s-a strâns abdomenul cu diverse bandaje, fără a se ține câtuși de puțin seama de durerile ei. Infecția s-a produs și a survenit apoi cangrena. Moașa și-a pierdut postul...!

Încheiem cu un caz petrecut la începutul secolului nostru. În 1904, prinţesa Asturies, sora regelui Spaniei, Alfons al XIII-lea, a murit de îndată ce a născut prematur pe viitorul moştenitor al tronului. Cauza morţii ar fi, dacă l-am crede pe cronicar, una din cele mai banale: prinţesa ar fi manifestat dorinţa imperioasă de a mânca momiţe şi castane. Cei din jur au considerat că este bine să-i se dea satisfacţie, conform credinţei populare, capriciului său şi nefericita a murit ca urmare a unei banale indigestii!

II. Istoria văzută din cabinetul medical

Bolnavii istoriei

În fața bolii, ca și în fața morții, toți suntem egali. Nimeni nu are boli „bune". Și totuși bolile celor care ne conduc, ale puternicilor zilei sunt importante pentru fiecare dintre noi, determinând nu doar destinul unor simpli indivizi, ci uneori pe cel al unor popoare sau chiar modificând curgerea și așa imprevizibilă a istoriei. Într-un scenariu la îndemâna oricui, închipuiți-vă o Yaltă cu un Roosevelt sănătos (fizic) și un Stalin sănătos (mintal)? Ați știut că „nemuritorul Gambetta" s-a stins din viață la numai 44 de ani în urma unei banale apendicite în fața căreia medicii francezi nu au avut curajul să intervină notând astfel posibilitatea de a deveni în urmă cu 120 de ani la fel de celebri cu contemporanul nostru dr. Cris Barnard? Dar Hitler a fost un simplu nebun sau alte boli au fost cele care au aruncat lumea în dezastru? Lenin s-a îmbolnăvit oare de sifilis studiind operele lui Hegel și Marx cum vor să ne facă să credem colegii săi de la Oblio sau treponemele sale au fost cele care au generat întunecarea minții în grandiosul său delir de reformă comunist? Mao mai trăia când a murit „oficial" sau a împărtășit aceeași soartă cu eroul devenit cadavrul-viu Tito?

Vlad Țepeș

Figura singulară a domnitorului român care a luptat pentru binele poporului și pentru independența țării sale a iscat de-a lungul timpului multe controverse, majoritatea fiind însă nefondate.

Vlad Țepeș era nepotul de fiu al lui Mircea cel Bătrân (1386-1418), marele voievod al românilor, ctitor al statului independent Țara Românească.

Mai întâi câteva cuvinte despre Vlad Dracul, tatăl său, justificându-se această referire prin faptul că imaginea părintelui

s-a suprapus uneori în scrieri peste cea a fiului. Trimis încă din anul 1395 la Buda, ca semn de fidelitate a alianței cu Ungaria, acesta s-a aflat la un pas de a fi numit domn al Țării Românești de către Sigismund de Luxemburg, împărat al Germaniei, rege al Ungariei și în același timp, protector al său. Alexandru cel Bun, care domnea în Moldova în acea vreme, l-a sprijinit însă pe un frate vitreg al lui Vlad, Alexandru Aldea, să ocupe tronul. A urmat apoi un eveniment care își va pune adânc pecetea asupra vieții sale și, mai ales, asupra celei a fiului său, luând adevărate proporții de legendă în imaginația generațiilor viitoare. În 1431 Vlad care se bucura de o stimă și o prețuire deosebită la curtea împăratului, a fost primit în Ordinul cavaleresc cruciat al Dragonului (întemeiat de către Sigismund în 1408). Ordinul, în cadrul căruia apartenența nobiliară era obligatorie, iar străinii erau acceptați cu totul excepțional, cuprindea un număr restrâns de membri (la început doar douăzeci și patru de baroni) și urmărea, de fapt, consolidarea puterii regale. Membrii Ordinului Dragonului purtau la ceremonii veșminte de culoare roșu închis, iar pe deasupra o mantie de mătase verde; în jurul gâtului aveau atârnat un colier format din două lanțuri de aur groase, unite printr-o cruce cu bară dublă, ce susțineau un balaur răsturnat; balaurul sau „dragonul" cum i se mai spunea, simboliza pe diavol[1].

Timp de cinci ani, din 1431 și până la sfârșitul lui 1436, Vlad Dracul a trăit în Transilvania, la Sighișoara, într-o casă din piatră, situată la marginea orașului, pe un deal, în preajma bastionului (casa mai dăinuiește și astăzi, fiind conservată în perfectă stare). Vlad Dracul avea sarcina să păzească trecătorile dinspre Țara Românească; în acest timp, pentru a strânge bani în vederea realizării proiectelor sale, își instalase în dependințele locuinței sale o monetărie. În toți acești ani, soția i-a dăruit doi fii: primul a fost botezat cu numele de Mircea, în amintirea părintelui său, iar cel de-al doilea a primit numele său: Vlad.

Vlad - fiul - avea ochi mari, verzi, un păr negru cârlionțat care îi încadra fața lunguiață. Ca și alți fii de domn, Vlad și-a primit educația conform obiceiurilor timpului. De la vârsta de șase ani el a fost încredințat unor dascăli care l-au învățat meseria armelor: tragerea cu arcul, mânuirea spadei, aruncarea buzduganului, călăria și înotul. În acele vremuri, pentru nobili lupta de pe cal se impunea

1. În viziunea contemporanilor săi, mai ales a oamenilor simpli, purtând asemenea veșminte și podoabe, nu ni se pare deloc surprinzător că lui Vlad i s-a zis și Dracul. În orice caz, dacă inițial porecla s-a referit la Ordinul cavaleresc căruia îi aparținea, ulterior i s-a pierdut acest sens, poporul dându-i o semnificație cu totul neobișnuită.

ca o deprindere obligatorie, organizându-se numeroase turniruri, după modelul apusean. Pe de altă parte, pregătirea sa presupunea și învățarea unor limbi de mare circulație europeană cât și a celor folosite în cancelarii, de asemenea cunoștințe de istorie și mai ales de artă militară și concepții de conducere a statului, care, în fond, nu difereau prea mult de cele enunțate de Machiavelli în cartea sa.

În 1436 Vlad Dracul, cu sprijinul fiilor lui Alexandru cel Bun, ajunși domni ai Moldovei, a reușit să ocupe tronul Țării Românești. Este o epocă frământată în care se înfruntau interesele marilor puteri din acea vreme, găsindu-și loc de întâlnire pe meleagurile patriei noastre. Drept urmare, în vara anului 1444, după încheierea unui tratat de pace între Ungaria și Imperiul Otoman, pace la care aderase și Țara Românească, Vlad Dracul a fost nevoit să-și trimită ca ostatici la turci pe doi dintre fiii săi, Vlad și Mircea, unde au stat până în 1448, într-o cetate izolată în munții Anatoliei[1].

În toamna aceluiași an, Vlad-fiul a reușit să fugă din închisoare și străbătând un drum lung cu multe peripeții, s-a refugiat în Moldova, unde domnea ruda sa, Alexandrel, fiul lui Iliaș. După efemera domnie a acestuia, i-a urmat pe tronul Moldovei Bogdan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun. Până să ajungă domn, ca atâția alții, și Bogdan pribegise, găsind adăpost în Muntenia. Aici s-a căsătorit cu Oltea și din unirea lor a rezultat un fiu: Ștefan. După 1449, Vlad afându-se la ruda sa, în Moldova, a legat prietenie cu Ștefan, fiul lui Bogdan, devenind „frați de cruce". La Răuseni, Bogdan a fost ucis mișelește de fratele său vitreg, Petru Aron, care îi râvnea tronul. Vlad și Ștefan au fugit în Ardeal unde au găsit protecție la Iancu de Hunedoara. Celor doi li s-a alăturat fiul acestuia Mateiaș, viitorul rege al Ungariei. În 1456, când Vlad Țepeș va deveni domn în Țara Românească, el nu-și va uita fratele moldovean și-l va ajuta cu oaste să dobândească tronul strămoșesc. La rândul său, în anul 1458 și Matei, fiul lui Iancu, se va sui pe tronul Ungariei.

Urcarea pe tron a lui Vlad Țepeș a coincis cu o faptă sângeroasă ce se va răsfrânge asupra sa: uciderea lui Vladislav al II-lea de către unii boieri trădători. După unii autori, fără a exista o certitudine, se pare că Vlad Țepeș, deși nu a luat parte, a știut totuși de ce se plănuia și nu s-a preocupat să împiedice crima. S-a mulțumit doar, pentru a-și liniști conștiința, să-l îngroape creștinește, cu tot alaiul, la mânăstirea Dealu.

Vom continua în cele ce urmează cu șirul evenimentelor care au decurs și din care putem prezenta atât personalitatea domnitorului cât și portretul său, așa cum l-au văzut contemporanii săi.

1. Vezi *Magazin istoric* nr. 10, octombrie 1984, p. 50-51.

După trei ani de domnie, Vlad Țepeș își consolidase suficient situația și de aceea găsi de cuviință să-și declare independența. În 1459 el se hotărăște să nu mai plătească haraci turcilor, încredințat fiind că se va putea bizui la nevoie pe sprijinul lui Ștefan cel Mare și al lui Matei Corvin.

Independența sa nu era însă împărtășită de toți boierii, o parte dintre ei fiind aserviți turcilor din lașitate și comoditate. Mai mult, ei unelteau împreună cu unii târgoveți pieirea domnului, reușind chiar să-l ucidă pe fratele acestuia Mircea (născut în 1428–1429 la Sighișoara).

Pedeapsa ce o va aplica Vlad boierilor era concepută într-un stil propriu, ce-i va îngrozi pe contemporani. De fapt, domnul va încerca să remedieze starea de lucruri existentă prin pedepsele administrate, bazându-se în acest sens pe latura spectaculoasă a acestora, menită să trezească sentimente de frică. Bun psiholog, se va dovedi în final că și-a atins scopul propus, restabilind respectarea ordinii în țară. În privința mijloacelor alese, acestea au fost mult discutate, dar trebuie să ținem seama în aprecierea lor de perioada la care ne referim și de moravurile nu mai puțin crude. Să nu uităm că la curțile din Apusul Europei, lucrurile nu difereau câtuși de puțin.

Vlad Țepeș urmărea, printre altele, să-și asigure adepți și sprijinitori fideli printre boieri, pentru a-și putea traduce în fapt politica sa de independență față de turci.

Mahomed al II-lea i-a cerut în iarna anului 1461–1462 tributul neplătit de trei ani și în plus 500 de copii pentru corpul de ieniceri. Mai mult, domnul trebuia să se prezinte personal cu tributul în fața Porții. Vlad Țepeș a respins însă cererea turcilor și, după unele mărturii, ar fi bătut în cuie turbanele pe capetele trimișilor otomani, lăsându-i doar pe câțiva în viață, ca să povestească sultanului cele întâmplate. Vrând să evite o acțiune militară și bazându-se pe unii boieri simpatizanți de la Curte, turcii au pus la cale prinderea în cursă a domnului. Planul a fost însă dejucat și Hamza Pașa, conducătorul garnizoanei de la Nicopole împreună cu adjunctul său Catavolinos și întreaga trupă de otomani au fost prinși de oastea română și din ordinul domnitorului au fost toți trași în țeapă.

Ne vom opri puțin asupra acestui procedeu crud de execuție. În primul rând, el nu aparținea lui Vlad, după cum s-ar crede, ci turcilor, care îl foloseau pe scară largă, așa cum romanii cu secole în urmă aplicau crucificarea, iar maghiarii tragerea pe roată.

Tragerea pe roată consta de fapt în sfărâmarea oaselor cu ajutorul unei roți, pe care se fixase o lamă de fier. Trasul în țeapă este iarăși discutabil ca mod de realizare, deși unele descrieri ne-au

făcut să ne obișnuim cu imaginea unor prăjini de câțiva metri în care stau înfipte victimele. Oricâtă imaginație ai avea este greu de imaginat cum putea fi înfipt un om într-o țepușe groasă și lungă și apoi aceasta să fie îngropată în pământ. Procedeul se pare că se realiza cu totul altfel (cel puțin așa după cum rezultă din urmele rămase la mânăstirea Snagov, unde Țepeș obișnuia să aplice acest gen de execuție). De fapt, consta în săparea unei gropi circulare având diametrul de 50-60 cm și adâncimea de 2-2,5 metri; în centrul ei se înfigea o țepușă ascuțită, al cărei vârf nu depășea gura gropii. Victima era luată de călăi și lăsată să cadă în groapă, datorită greutății, țeapa o străpungea de la un capăt la altul, vârful ieșindu-i prin gât. Fiind imposibilă orice mișcare din cauza spațiului restrâns, țeapa se dovedea implacabilă. Este drept că această explicație ne face să ne desprindem cu greu de imaginea „pădurii de trași în țeapă" cu care ne-au obișnuit manualele de istorie; problema rămâne însă deschisă în continuare.

În primăvara anului următor, sultanul Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, în fruntea unei armate de aproximativ 60.000 de oameni, și-a făcut apariția la Dunăre, într-o expediție de pedepsire a lui Țepeș. Domnitorul român îi opunea cam 30.000 de ostași și conștient de disproporția în care se situa, s-a angajat într-un război de hărțuire. Forțând trecerea Dunării pe la Vidin, oastea turcească a început înaintarea prin Țara Românească îndreptându-se spre cetatea de scaun de la Târgoviște, trecând prin Calafat-Craiova-Slatina-Târgoviște. Așa cum arătam, tactica lui Vlad Țepeș, în așteptarea ajutoarelor cerute din Ardeal și Moldova, era de a pârjoli totul în calea turcilor, lipsindu-i de hrană și nutreț pentru cai, otrăvind fântânile și hărțuindu-i încontinuu, după care oștenii săi se făceau nevăzuți.

În noaptea de 16 spre 17 iunie, spun cronicile, a avut loc un atac al oastei muntene ce viza uciderea sultanului. A fost un măcel groaznic în care au pierit mulți turci. Sultanul Mahomed și-a abandonat armata, care bântuită de ciumă și decimată de lipsa de hrană și apă și, mai ales, de atacurile neașteptate ale muntenilor, a prins în cele din urmă să se retragă.

Otomanii au lăsat la Brăila pe Radu cel Frumos, sub protecția unei flote și a unor detașamente speciale, cu gândul de a se folosi de unii boieri trădători care să-l ucidă pe Vlad Țepeș. Trădarea boierilor se impunea ca unică soluție. Mai mult, la aceasta s-au adăugat și uneltirile sașilor ardeleni care plăsmuiseră niște pretinse scrisori pe care, chipurile, Țepeș le-ar fi adresat sultanului și prin care îl implora să-i redea tronul, urmând ca în schimb să-l captureze pe Matei Corvin și să-l predea turcilor. Regele ungar se

afla la Brașov, în luna octombrie, și sașii i-au prezentat scrisorile falsificate, pretinzând că le-au găsit asupra unor curieri ai lui Vlad Țepeș. Regele maghiar, care legase prietenie cu Vlad și Ștefan în tinerețe, s-a comportat într-un mod deplorabil. I se ivise un prilej nesperat pentru a ieși dintr-o situație dificilă: papa Sixtus îi trimisese 93.000 ducați de aur, la fel și Veneția, spre a-l ajuta pe Vlad Țepeș în lupta contra turcilor, dar Matei îi risipise și nu putea justifica fapta. Prefăcându-se că nu observă falsurile grosolane ale scrisorilor plăsmuite de sași, la întâlnirea pe care a avut-o cu Vlad Țepeș a dat ordin ca acesta să fie arestat și închis. Viteazul domn a stat închis la Buda și apoi la castelul Vișegrad timp de 12 ani. Abia în 1475 a fost eliberat în urma demersurilor lui Ștefan cel Mare și i s-a dat posibilitatea să ia parte în Serbia la o campanie împotriva otomanilor. Un an mai târziu, în noiembrie 1476, cu sprijinul lui Ștefan cel Mare, reușește să ocupe din nou tronul țării.

Sfârșitul era însă aproape: revenit pe neașteptate cu ajutor turcesc, fostul domn Basarab Laiotă l-a surprins pe Țepeș care avea în jurul său o gardă de numai 200 de moldoveni, lăsați de Ștefan cel Mare, și fiind trădat de boieri, este ucis într-o zi rece de iarnă a anului 1476 (sau 1477). Marele domn nu împlinise nici 50 de ani. Împrejurările exacte ale morții sale nu sunt complet elucidate, dar se pare că a fost străpuns pe la spate cu sulițele, într-o pădure din apropierea mânăstirii Snagov.

Existența lui Vlad Țepeș nu a fost trecută cu vederea de cronicarii și istoricii ce s-au ocupat cu studiul acelei perioade de timp. Ca și în cazul altor domnitori de altfel (cum ar fi de pildă Alexandru Lăpușneanu) s-au emis păreri diferite și chiar contradictorii asupra personalității sale.

Unii istorici au făcut din Vlad Țepeș un personaj însetat de sânge, de jaf și de răzbunare pe boieri și turci, iar alții au mers până la a deforma istoria și a-l transforma într-un... vampir!

Cum s-a ajuns aici: un scriitor englez, membru al unei societăți esoterice, Bram Stoker, a scris în 1897 un roman intitulat *Dracula*. Acțiunea acestui roman, deosebit de popular în lumea anglo-saxonă, se petrece în Transilvania. Autorul se pare că și-a cules informațiile de la biblioteca de pe lângă „British Museum" din Londra și a consultat hărți și cărți de călătorii despre Transilvania, iar după alte surse, de la un profesor maghiar budapestean, Arminius Bambery. În acest roman, Dracula, secui de origine, este un mare ostaș, un mare om de stat, un alchimist, un ins inteligent etc. etc.

Cartea a fost tipărită în decursul anilor în peste 20 de ediții și continuă să fie reeditată și azi, numărul exemplarelor fiind de

ordinul milioanelor. De asemenea, au fost realizate în Occident peste câteva sute de filme inspirate în general din subiectul cărții lui Stoker. *Ne abținem să comentăm această legendă tendențioasă nu fără a aminti însă că, din păcate, există și în zilele noastre autori care merg pe calea facilă a senzaționalului cu orice preț.*

Reluând firul istoriei, vedem că Vlad Țepeș s-a dovedit a fi un veritabil bastion în calea expansiunii otomane. Renumele de care se bucura în lumea catolică a Occidentului a deranjat pe mulți, stârnind gelozia și ura, chiar a unora ce s-au numit prieteni. De aceea, cauza difuzării acestei sângeroase imagini a domnitorului trebuie căutată în perioada de detenție a acestuia la Curtea regelui Ungariei. Legendele săsești erau deja create și circulau, dar fără anvergura europeană, pe care urma să o capete de aici înainte. Ceea ce a dat amploare circulației lor a fost necesitatea Curții din Buda de a-și justifica față de papalitate și față de Europa gestul de neînțeles. Matei Corvin participase la detronarea unui mare și glorios adversar al turcilor și el trebuia să dea o explicație. Această explicație a fost căutată și în legendele săsești. Ele au fost traduse în latinește și difuzate în toată Europa Evului Mediu. Severitatea lui Vlad Țepeș era o bună „mască" pentru gestul politic al lui Matei Corvin. Curtea din Buda a prezentat sistematic și deformat, pe toate căile diplomatice și nediplomatice pe care le avea la îndemână, imaginea pe care politica ei de Curte o cerea. Țepeș ca figură patologică ar fi justificat bizara intervenție a Curții. „Adevărul era sacrificat pentru politică".

Și pentru că am vorbit de legende, este locul să subliniem faptul că au mai circulat și alte scrieri din care figura domnitorului român se desprinde cu totul altfel. De pildă, din cronicile turcești, cronici oficiale, de Curte, răzbate admirația față de calitățile excepționale ale lui Țepeș. Cronicile bizantine îl prezintă pe Vlad Țepeș cu aceeași admirație, domnitorul având o mare faimă la popoarele din sudul Dunării, ocupate de turci.

O cronică în slavonă indică același ecou favorabil al acțiunilor lui Țepeș și înfățișează un portret maiestuos al voievodului. Această versiune a circulat intens în Rusia medievală, deși avea originea în teritoriul dunărean. Deci, aici portretul lui Țepeș nu confirmă figura draconică și vampirică schițată de sași în pamfletele lor și accentuată până la fantastic de Bram Stoker și urmașii lui contemporani. Vlad Țepeș era o figură legendară, pozitivă la sudul Dunării și în sudul Rusiei.

Dacă totuși aceste legende obiective și favorabile lui Vlad Țepeș au fost întrecute de cele din surse maghiare și săsești, aceasta se datorește unui proces propagandistic dirijat, prin „tiraj" și „reclamă".

Cruzimea lui Ţepeş în formele ei exorbitante este o simplă diversiune politică.

Nu putem trece sub tăcere că s-au scris şi cărţi obiective, cum este cazul istoricului italian Gianfranco Girando, care a publicat la Veneţia, în anul 1972, o reuşită lucrare despre domnul Ţării Româneşti: *Drakula.* „Contributi alla storia delle idee politiche nell'Europa Orientale alla svolta del XV secolo". Prin documentaţie şi prin seriozitatea prezentării, ea poate fi considerată, alături de comunicarea lui Gr. Nandriş şi de recenzia apărută în revista *Mioriţa* (Noua Zeelandă, 1972) la lucrarea lui Gabriel Ronay – *The Dracula Myth* (Mitul Dracula), un răspuns dat celor care în căutarea de elemente senzaţionale, au denaturat numele şi faptele marelui voievod.

În limba română, recomandăm ca lucrări de referinţă cărţile lui Radu Ştefan Ciobanu: *Pe urmele lui Vlad Ţepeş* (1979) şi Ion Stărăruş: *Povestiri medievale despre Vlad Ţepeş – Dracula* (1993).

Bilanţul politic al domniilor lui Vlad Ţepeş

Ştim că Vlad Ţepeş a domnit în trei rânduri: prima domnie, din 1448, a fost foarte scurtă: o lună, maximum două. A doua, 1456–1462; a treia în 1476, când şi-a pierdut şi viaţa.

În concluzie, atât în prima cât şi în ultima venire la tron, Vlad nu a lăsat în urma sa amintiri ieşite din comun. Nu acelaşi lucru se poate spune despre cea de a doua domnie, care, deşi a durat şi ea relativ puţin timp (şase ani) a fost suficient pentru a-i conferi un loc statornic şi de prim rang în istoria Ţării Româneşti, faima sa depăşind hotarele.

Prin ce se poate rezuma domnia lui Vlad Ţepeş:

— lupta sa contra Imperiului otoman, având ca suprem scop independenţa şi apărarea ţării;

— înlocuirea boierilor şi promovarea oamenilor simpli, dar viteji şi credincioşi crezului său;

— relaţiile cu Ştefan, domnul Moldovei şi Mateiaş, regele Ungariei, care se înscriau pe o politică coordonată de lupta contra otomanilor;

— dârzenia lui Vlad Ţepeş, ca adversar al turcilor, a depăşit graniţele ţării, trezind interesul întregii Europe şi al papei, exponentul creştinătăţii din aceea vreme;

— instaurarea unui climat de securitate şi ordine în ţară prin pedepsirea exemplară a celor ce făceau fapte antisociale;

— uciderea unui mare număr de boieri rivali şi negustori saşi, ca şi a prizonierilor turci.

Procedând mai departe prin simplificare, rezultă pe de o parte cruzimea lui sălbatică în execuțiile și pedepsele celor pe care îi socotea vinovați, iar pe de altă parte, lupta neostenită și neprecupețită pentru libertatea și independența țării de sub jugul otoman, suprimarea amestecurilor boierilor în treburile domniei și instaurarea unui climat de ordine în țară.

Vlad nu era un simplu condotier viteaz și crud, însetat de glorie și aur, ci un domn posedat de un singur țel: să-și apere hotarele, libertatea, mândria... Și pentru aceasta nu a ezitat să înlăture tot ce-i stătea în cale. *Vlad Țepeș a demonstrat că Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, nu este invincibil.*

Studiul eredității lui Vlad Țepeș

În psihiatrie, studiul eredității ocupă un loc însemnat, mai ales când se urmărește fixarea unui diagnostic retrospectiv.

Cercetând ereditatea lui Vlad Țepeș se pot găsi unele elemente interesante, demne de a fi cunoscute.

Se știe că acest domn, în documentele iscălite de el, semna: Draculya. Faptul că părintele său era poreclit „Dracul" sugerează o explicație prin filiație a poreclei lui Țepeș: fiul Dracului. Poporul l-a poreclit Țepeș (1550), din cauza pedepsei aplicate de el: tragerea în țeapă.

Mircea cel Bătrân se evidențiază ca o personalitate cu trăsături accentuate, dar nu patologice. El ocupă un loc singular în istoria Țării Românești, în primul rând sub aspectul calităților sale spirituale. „Principe între creștini, cel mai viteaz și cel mai ager" așa îl apreciază cronicarul turcilor Leunclavius. Foarte activ, energic și rezistent, a fost un domn curajos și a purtat numeroase războaie. A domnit 32 ani.

Fire mândră, îi plăcea să-i fie apreciat statutul: „Io Mircea mare voievod și domn singur stăpânitor al toată țara Ungrovlahiei - citim din porunca adresată Tismanei la 23 noiembrie 1406 - și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătărăști și Herțeg al Almașului și Făgărașului și domn al Banatului și Severinului și de amândouă părțile peste toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare și singur stăpânitor al cetății Dârstor".

Portretul său poate fi reconstituit cu suficientă exactitate pe baza celor două picturi: una la Cozia și cealaltă executată în 1526 la biserica episcopală Curtea de Argeș. Statură potrivită, bine clădit, față prelungă, pometi proeminenți și o privire hotărâtă și pătrunzătoare. Pentru a întregi imaginea, amintim că din ordinul său au

fost clădite și s-au făcut numeroase ctitorii și danii mânăstirilor și bisericilor.

Rezultă deci că Mircea cel Bătrân avea o personalitate deosebit de complexă, trăsăturile sale negative fiind compensate și anihilate de cele pozitive, deosebit de accentuate. A avut mulți copii: Mihail, Radu Praznaglava (Chelul), Alexandru Aldea și Vlad Dracul.

Vlad Dracul, despre care am vorbit în introducere, este primul din spița Basarabilor ale cărui trăsături negative sunt mult accentuate. Membru al Ordinului Dragonului, ceea ce – cum am văzut – îi determină pe unii autori să susțină că de la acesta i-a veni numele de Dracul, iar pe alții dimpotrivă să-l atribuie cruzimii sale, cruzime pe care a moștenit-o mai apoi fiul său Vlad Țepeș și nepotul său Mihnea Vodă cel Rău. A avut mai mulți copii: pe Vlad (viitorul Vlad Țepeș), pe Radu (căruia i s-a zis cel Frumos), pe un alt Vlad (supranumit și Călugărul – nelegitim), Mircea (care va pieri împreună cu tatăl său în 1447) și tot Mircea s-a numit și un alt fiu nelegitim al lui Vlad Dracul.

Energic și dinamic, războinic și cu înclinații spre mister și conspirații, el dovedește o fire schimbătoare, înclinând când de partea turcilor, când a creștinilor. A purtat numeroase războaie. Prompt în reacții, mai impulsiv decât Mircea (care era mai calculat și prudent), se regăsesc la el principalele elemente ale temperamentului ciclotimic, extravertit, cu caracter pregnant nestăpânit.

Dintre frații lui Vlad Țepeș, doi au reținut atenția istoricilor, deși nu au reușit să se ridice la nivelul părintelui și fratelui lor. Sub aspect psihiatric ni se pare interesant să ne oprim asupra lor, fiind demne de relevat anumite trăsături comune cu Vlad Țepeș, mai mult sau mai puțin accentuate sau rămase necunoscute izvoarelor existente.

Vlad Călugărul s-a născut probabil între 1430–1435, ca fiu nelegitim sau natural al lui Vlad Dracul. Fire închisă, îmbracă de tânăr haina monahală, luând numele de Pahomie. Renunță însă la călugărie și visează la tronul Țării Românești. Are o domnie ștearsă, fiind supus întru totul turcilor. Își înlătură rivalii la domnie (Vlad Vornicul, de exemplu), iar pe alții îi înseamnă la nas.

Face numeroase ctitorii și danii, demonstrând firea sa oscilant-afectivă. A fost căsătorit de două ori (după unii istorici chiar de trei ori), având mai mulți copii. Moare în toamna anului 1495. Introvertit, are ca trăsătură dominantă a caracterului firea nestăpânită, combinată cu un temperament distimic și labil.

Radu cel Frumos, favorit al lui Mehmed al II-lea, cu care stătea la masă și despre care se spune că, pentru a obține tronul, îi satisfăcea acestuia anumite apucături (Dimitrie Bolintineanu). Inițial

– se spune – că s-ar fi opus avansurilor lui Mehmed, punând mâna pe sabie, gest în urma căruia ar fi fost un timp exilat și abia mai târziu a fost reprimit la Curtea turcului. Cert este că Radu cel Frumos avea o personalitate complexă, greu de înțeles, așa cum caracterizează Kretschmer și Leonhard pe schizoizi, dar avea și mulți prieteni, plăcându-i să petreacă, fapt care pledează pentru un temperament ciclotimic.

Are o domnie efemeră în timpul căreia nu se face remarcat. Moare în 1474. A fost căsătorit cu Maria și a avut o fiică.

Mihnea cel Rău a avut o domnie scurtă, iar descrierea lui ne este făcută de Alexandru Odobescu în nuvela cu același nume, cu precizarea că autorul a săvârșit neintenționat o serie de confuzii și greșeli. Aceasta însă nu-i diminuează valoarea.

„Crud a ieșit din minți ca și tatăl său" (N. Gane), fire autoritară, moștenită în linie directă de la străbunii săi, vine în conflict cu boierii care vroiau cu orice chip să-și impună punctul de vedere în treburile domniei, așa cum le dictau interesele de moment. Mihnea reacționează spontan și impetuos (caracter nestăpânit) trecând la represalii; iată ce menționează un *Minei* alfat la Sofia, având data de 1 ianuarie 1509, despre uciderea unor boieri la porunca domnului și despre cruzimile acestuia: „Anul 7017 (1509) când a ucis Mihnea voievod pe boierii munteni...". În această privință, Letopisețul cantacuzinesc este mai detailat: „... prinse pre toți boiarii cei mari și aleși și-i munci cu munci, cu multe munci și cumplite și le luo toată avuția și se culca cu toate jupânesele și cu toate fetele lor înaintea ochilor lor. Deci unora le-au tăiat nasurile și buzele pre alții i-au înecat și pre alții i-au spânzurat, iar el se îmbogățea și creștea ca chedrul...". „Cât despre Craiovești – menționează Const. C. Giurescu și D. C. Giurescu – domnul pe de o parte îi asigura că nu-i va omorî, că nu le va face nici o nevoie...", iar pe de altă parte plănuia în taină pieirea lor. Temători, frații Craiovești se refugiază la sud de Dunăre cu ceva „avuție și oameni cât putură". „Că au aflat de acel neam rămași, pre toți i-au muncit cu multe feluri de munci. Pre unii i-au și omorât...".

Asupra ctitoriei de la Bistrița s-a tras cu tunul: până aici mergea patima politică. Preoților din satele Craioveștilor „tuturor le-au tăiat nasurile... și să ispitea... să arză pre toți egumenii dă pre la toate mănăstirile...". Chiar dacă ținem seama de unele exagerări datorate subiectivismului cronicarului, cert este că Mihnea a dovedit cruzime și înclinație spre excese sexuale, specifice caracterului nestăpânit.

De reținut că Mihnea, din câte se menționează, și-a schimbat credința – trăsătură specifică ciclotimicilor. Evlavia și căutările

religioase pornesc fie din anxietate, fie dintr-un calcul rece de a-şi asigura circumstanţe prielnice îndeplinirii faptelor sale.

Căsătorit de două ori, el are mai mulţi copii. Este alungat din ţară de boieri şi se retrage la Sibiu, unde piere înjunghiat la 12 martie 1512, pe când se întorcea de la biserică.

Încercând să reconstituim pe baza materialelor scrise maladiile de care a suferit neamul Basarabilor, coborâtori din Mircea cel Bătrân, constatăm că toţi, fără excepţie, s-au bucurat de o bună sănătate. Poate doar dacă nu ţinem seama de unele boli molipsitoare ce i-au afectat în copilărie pe unii. Aşa se pare că a fost cazul lui Radu Prasnaglava, a cărui chelie nu era moştenită, Basarabii, erau fără excepţie bărbaţi virili, cu pilozitate accentuată. În privinţa longevităţii, nu putem să emitem o părere, dat fiind faptul că exceptând pe Mircea cel Bătrân, toţi au încetat din viaţă prematur, fiind ucişi de rivalii lor la domnie.

Ajunşi în acest punct, înainte de a încerca să schiţăm structura personalităţii psihice a lui Vlad Ţepeş, să rezumăm cum s-au prezentat sub acest aspect înaintaşii şi rudele sale.

În concluzie, ţinând seama de puţinele date clinice transmise de documentele timpului, bazaţi pe studiul genealogiei descendenţilor din Mircea cel Bătrân având în vedere datele pe care astăzi psihiatria ni le poate pune la îndemână şi coroborându-le cu cele furnizate de studiul constituţiilor şi temperamentelor, putem ajunge la concluzia că, într-o măsură mai mică sau mai mare, la toţi domnitorii analizaţi se regăseşte combinaţia dominantă de caracter nestăpânit cu temperamentul labil. Este vorba la toţi, fără excepţie, de trăsături accentuate, care însă nu pot fi încadrate în clasa psihopatiilor.

Nu putem vorbi nici de trăsături distinctive specifice unui caracter sau temperament, fapt însuşi greu de întâlnit în practica psihiatrică şi explicabil prin aceea că ramura Drăculeştilor a fost încrucişată, prin partea femeiască, cu alte neamuri (vezi de pildă ipoteza că Mircea cel Bătrân a fost căsătorit cu o rudă a regelui polon Vladislav Iagello).

Referitor la gradul de înrudire dinspre partea femeiască: Vlad Ţepeş, prin mama sa, fiica lui Alexandru cel Bun, se trage din dinastia Muşatinilor, fiind un exponent al celor două dinastii şi pe plan ereditar. El este văr primar cu Ştefan cel Mare. Ne vom ocupa de Muşatini în cadrul analizei altui domn. Cert este că din această descendenţă nu i-au parvenit trăsături diferite. În fond, nu poate constitui o surpriză, căci istoria ne-a dovedit că în cazul caselor domnitoare europene, dominanta a putut fi regăsită pe o lungă perioadă de timp, chiar de câteva secole.

Structura personalității psihice a lui Vlad Țepeș

Personalitatea lui Vlad Țepeș, după cum arătam la începutul caracterizării acestui domnitor, nu a fost trecută cu vederea de cronicarii și istoricii ce s-au ocupat cu studiul și descrierea domniei sale.

Caracterul său – ca și al altora, de altfel – a fost foarte discutat, atunci ca și acum, păreri diferite și chiar contradictorii au existat și există asupra personalității acestui voievod.

Lăsând la o parte legendele săsești, răspândite apoi în Occident prin filiația maghiară care, după cum am văzut, fac din el un vampir, există și autori români care îl prezintă pe Vlad Țepeș drept o „fiară însetată de sânge" (Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Gane etc.). Nu putem ține seama și nici interpreta unele decizii ale domnitorului Vlad Țepeș fără a cunoaște o serie de amănunte premergătoare venirii sale la tron. Astfel, în primul rând se impune să luăm cunoștință de condițiile istorice în care a venit la domnie Vlad Țepeș.

Timp de aproape un secol s-a dus o luptă permanentă pentru tronul Țării Românești și pentru stingerea unei vechi lupte familiale între urmașii celor două ramuri de voievozi Basarabi: fiii și nepoții lui Mircea cel Bătrân (1386), cu fiii și nepoții lui Dan I (1385–1386).

Vrăjmășia pare a fi început după moartea lui Radu (1385). Mircea cel Bătrân succede rapid fratelui său mai mare Dan I, răpus într-o înfruntare obscură de arme. Timp de 32 de ani, cât durează glorioasa lui domnie, urmașii lui Dan I, adăpostiți în Ardeal și la Curtea lui Sigismund de Luxemburg, nu îndrăznesc să-și revendice drepturile asupra Munteniei. Abia după ce fiul și asociatul la tron al lui Mircea, Mihai I piere în 1420 într-o bătălie cu turcii, iar aceștia înscăunează pe un bastard al lui Mircea, pe Radu Prasnaglava, Dan al II-lea, sprijinit de Sigismund, caută stăruitor să înlăture pe vărul său și reușește apoi să domnească și el cu întreruperi, cam zece ani. Acest Dan al II-lea moare în împrejurări obscure în 1431.

Coroana Țării Românești trece din nou asupra urmașilor lui Mircea. O poartă Alexandru Aldea, apoi Vlad Dracul (acesta din urmă a fost domn al Țării Românești în trei rânduri: 1436–1438; 1439–1442 și 1443–1447. Cu acest domn conflictul dintre Drăculești și Dănești capătă un ecou istoric mai amplu și mai sângeros. Îl păstrează aproape toate cronicile și însemnările vremii: bizantine maghiare, sârbești, italienești, polone și chiar turcești.

Fiul lui Dan al II-lea, Vladislav al II-lea sau Danciul, vine din Transilvania împreună cu Iancu de Hunedoara și-l ucide pe Vlad Dracul și pe fiul cel mare al acestuia, Mircea. Timp de zece ani deține tronul Dănești.

În 1456, lupta dintre cele două ramuri ale Basarabilor reînvie cu și mai multă intensitate. Vlad Țepeș, Drăculesc prin tată, Mușatin adevărat prin mamă și Basarab autentic prin bunicul său Mircea, ucide la a doua sa venire, pe Vladislav al II-lea și câțiva ani mai târziu pe fiul acestuia Dan al III-lea sau Dan cel Tânăr, adăpostit și protejat tot în Ardeal. Pe acesta din urmă îl ucide spectaculos, tocmai când intra în țară cu scopul precis de a înlătura un pretendent legitim la domnie și pentru a-și răzbuna tatăl. Legenda menționează că Țepeș l-ar fi pus pe Dan să-și sape singur groapa și apoi l-ar fi decapitat.

Vrăjmășia dintre Drăculești și Dănești va continua, mai estompată și în deceniile următoare, sfâșiind inutil țara și servind desigur doar intereselor politice și economice ale unei părți din boierimea română, împărțită la rândul ei în partide cu hotărâtoare simpatii și dușmănii interne, cu aserviri și ploconiri externe, când față de turci, când față de adversarii acestora.

Fiul lui Țepeș, Mihnea Vodă cel Rău, va fi ucis și el de Dănești: de un vistier Albu, întovărășit de Dimitrie Iacșici și de Danciul, urmașul lui Basarab cel Tânăr, strănepot al lui Dan al II-lea. Iată împrejurările: Mihnea fusese alungat din țară de către boieri și se retrăsese la Sibiu împreună cu nevasta și copiii săi. În clipa când ieșea de la slujbă, aflându-se în piața bisericii, a fost înjunghiat de sârbul Iacșici.

Ce reținem din incursiunea de mai sus, considerată ca necesară pentru o mai bună înțelegere a opiniei noastre în privința cruzimii domnitorului Vlad Țepeș:

1) Exista o veche dușmănie între cele două ramuri de Basarabi, soldată cu asasinate când de o parte, când de alta sub motivul răzbunării și urmărindu-se în același timp tronul Țării Românești.

2) Boierimea din preajma tronului era interesată în această vrajbă, o întreținea și trăgea foloase de pe urma ei. Vlad Țepeș era conștient de rolul jucat de marii slujitori, de „fidelitatea" lor și pentru a nu risca, nu a stat la îndoială să pună capăt stării de lucruri.

3) Crima reprezenta un lucru obișnuit, care se încadra în moravurile vremii. Să nu uităm că în întreaga Europă exista pe atunci o atmosferă de cruzime, iar Vlad Țepeș n-a întrecut, în privința aceasta, pe alți monarhi ai secolelor al XV-lea și al

XVI-lea, de la Parisul lui Ludovic al XI-lea, până la Moscova lui Ivan cel Groaznic. De altfel, nu trebuie să ne mire prea mult acest lucru căci suprimarea adversarilor politici, pretendenți la coroana unei țări se practică și în zilele noastre în Occident, e drept cu mijloace adecvate și, mai ales, cu multă discreție... Concluziile noastre concordă cu cele ale unor istorici de seamă, cum ar fi de exemplu C. C. Giurescu și D. C. Giurescu[1].

4) Execuțiile ordonate de Vlad Țepeș serveau drept exemplu pentru toți cei care vroiau, sub o formă sau alta, să tulbure ordinea în stat. Cunoaștem cazul altor domni care adoptând o atitudine blândă nu au reușit să schimbe o stare a lucrurilor în continuă deteriorare datorită influenței străine, ba și-au pierdut tronul și chiar viața.

Măsurile lui Țepeș de pedepsire au fost aspre, dar ele nu au constituit decât o adaptare la vremurile extraordinare prin care treceau țara și poporul său. Domnul a înțeles că justiția feudală trebuia să fie un spectacol pentru mulțime, pentru ca în mintea și inima acesteia imaginea pedepsei să se imprime atât de puternic încât să transmită tuturor un sentiment de groază.

Dintre toate pedepsele folosite în acea vreme, spectacolul tragerii în țeapă era senzațional. Țepeș știa bine acest lucru și a folosit această metodă, care nu era nouă sau unică pentru acele timpuri... Elementul nou adus de el a constat în aplicarea pedepsei în masă, după vină, fără nici un fel de favoruri, a tuturor vinovaților; poate de aici să-i fi provenit și renumele deosebit.

Măsurile aspre ale lui Țepeș au adus ordine și bunăstare în țară. Ele nu au fost determinate de cruzime, ci numai de spiritul de dreptate și din dorința de a-și ridica țara, pe care o găsise în ruină, bântuită de tâlhari, de bandele înarmate ale boierilor, aflați în permanente și iraționale războaie feudale, de cetele prădalnice ale deliilor și acângiilor otomani.

Cum îl descriau contemporanii pe Vlad Țepeș?

„Nu foarte înalt de statură, dar foarte vânjos și puternic, cu înfățișare crudă și înfiorătoare, cu nasul mare acvilin, nările umflate, fața subțire și puțin roșietică, în care genele foarte lungi și stufoase îl arătau amenințător; fața și bărbia îi erau rase cu excepția mustății. Tâmplele umflate sporeau volumul capului. Un gât ca de taur lega ceafa înaltă de umerii lați pe care cădeau plete negre și cârlionțate". Așa l-a descris un martor al timpului, Nicolae de Moudrussa, nunțiu

1. C. C. Giurescu și D. C. Giurescu: *Istoria românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, vol. II, p. 152.

papal în Ungaria. Descrierea corespunde întocmai cu singurul portret autentic ce ne-a rămas de la Vlad Țepeș[1].

Cât privește comportamentul, stările sale alternau, trecând de la o extremă la alta: „uneori rămânea țintuind în gol, cu ochii săi enormi și holbați, și-atunci figura lua deodată (poate din pricina arcadelor boltite sus și a sprâncenelor desenate fin și prelung) aerul fanatic și trist al picturilor bizantine, supte și despuiate de omenesc. Dar, în clipa cealaltă, râsul și glasul lui de bronz batjocoritor îi puneau în vibrare mușchii răsuciți și energici ai obrazului, dezvelind, sub mustața înnegrită cu sineală, niște dinți albi de lup și-un bot de faun ce rânjește și atunci părea că din întreg chipul său aspru, prin toți porii aceia pământii, țâșnea o poftă de viață și-o putere neobișnuită, devastatoare...

Mohoreala sulfuros-verzuie a privirii, bărbia de piatră, tenul măsliniu și umed, pometii ascuțiți, fruntea - trădau pe saturnian; vivacitatea gesturilor, vinele umflate și zvâcnirde ale gâtului său ca de taur, buza de jos mare, puternicile mâini agile, globul ochilor înroșit brusc de furie - vorbeau de clocotul dominator al sanguinului"[2].

Să examinăm, pe rând, elementele constitutive ale personalității domnului:

Dinamismul este o trăsătură caracteristică a temperamentului nestăpânit. Vlad Țepeș a dovedit o deosebită energie și perseverență, ajungând la domnie în trei rânduri; semnificativă în acest sens este cea de a doua domnie, când a găsit puterea necesară, având în urma sa o captivitate de doisprezece ani, să reocupe tronul Țării Românești.

S-a remarcat prin măsuri energice, de bun organizator. Tot dinamismul său este cel care l-a împins la acțiuni războinice, la pedepsirea boierilor și a sașilor.

Talente și aptitudini: încă de la vârsta de șase ani, educația sa a fost încredințată unor dascăli și boieri. A dovedit încă de pe atunci

1. Portretul lui Vlad Țepeș aflat la muzeul Castelului Ambros din Tirol a ajuns aici pe următoarele căi: el a aparținut lui Ștefan, strănepot al său (fiu al lui Petru Vodă, domn ce renunțase la tron și se retrăsese la Bozen, unde a și murit la 1 iulie 1594). Ștefan a fost internat în școala iezuiților din Innsbruck și admis în Congr. Mariani a Tinerimei studioase (o congregație catolică religioasă), ajungând chiar „Prefect al Congregației". Ștefan moare de tuberculoză în 1602, iar averea rămasă a fost sechestrată de preoții catolici. Printre bunurile respective - despre care se spune că aveau o valoare imensă - se afla și portretul lui Vlad Țepeș, singurul de fapt, după părerea specialiștilor, cel mai reprezentativ al domnitorului.

2. Vezi Nicolae de Moudrussa în N. Iorga: *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XIX, 1916, p. 216.

înclinație spre învățătură, dar mai ales spre știința militară, el însuși fiind un bun ostaș. Avea talente militare deosebite, pe care și le-a cultivat de timpuriu. Era în același timp și un bun organizator al armatei. Să nu uităm curajul și dârzenia de care a dat dovadă când, împreună cu o mână de oameni, în primăvara anului 1462, pătrunde în tabăra sultanului pentru a-l ucide.

Orgoliul se întâlnește la mulți ciclotimici în fazele de expansiune și Vlad Țepeș era într-adevăr extrem de orgolios. Este de ajuns să reamintim următorul episod deosebit de sugestiv în această privință: „Astfel de obicei avea: ori de unde venea la el un sol, de la împărat (sultanul turc) sau de la rege (Matei Corvin) și nu era îmbrăcat în chip ales și nu știa ce să răspundă la întrebările lui sucite, îl punea în țeapă, zicându-i: Nu sunt eu vinovat de moartea ta, ci sau stăpânul tău, sau tu însuți. Mie să nu-mi spui nimic rău. Dacă stăpânul tău, știindu-te cu minte puțină și neînvățat, te-a trimis la mine, la un stăpânitor înțelept, atunci stăpânul tău te-a omorât, iar dacă cumva ai îndrăznit tu însuți să vii, nefiind învățat, atunci tu însuți te-ai omorât"[1].

De o scrupulozitate extremă, nu ierta sub nici un chip pe cel ce călca legile țării. Avea o conștiință foarte puternică a măreției domnești, izvorâtă tot din teribilul său orgoliu, finalizat - nu o dată - prin măsuri de mare cruzime.

Referindu-se la dublul aspect al firii sale: orgoliu și cruzime, Dimitrie Bolintineanu comentează prin prisma istoricului îmbinarea dintre cele două, fapt care credem că prezintă interes și pentru psihiatru: „El nu știa să corupă. Corupția o respingea: tirania lui era onestă. El voia să insufle spaima: ucidea. Țepeș era prea mândru ca să corupă oamenii. Viața lui o voia strălucită, tronul său înconjurat de mărire. Mijlocul de a ajunge acolo, era de a inocula spaima. (...) El nu credea nici în legătura ce se face între tron și o partidă prin interesul comun de apărare a aceluiași principiu. Judeca pe oameni ca învățătorii pe copii. Trebuia să-i înspăimânte. La el minciuna nu afla intrare. Pâra, intriga, calomnia, erau lovite cu moartea. Dacă unii din sfetnicii săi ar fi făcut o greșeală, îi punea în țeapă. Vlad Țepeș era feroce, dar avea ferocitatea leului. Ferocitatea leului este mai demnă decât blândețea crocodilului. Crocodilul este laș".

Desigur, comentariul lui Bolintineanu poate suporta multe discuții. Am vrea să subliniem doar că autorul scoate în evidență și nu pune în discuție unele laturi ale firii domnului: pâra, intriga și calomnia nu erau câtuși de puțin agreate, ci din contră, pedepsite

1. *Bogdan, Ion, Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui* (studiu critic cu cinci portrete), București, 1896.

cu severitate maximă. Acestea sunt trăsăturile specifice firilor hiperperseverente, care luptă pentru dreptate. De fapt, țelul întregii sale vieți se afla sub dominanta acestui caracter.

Oscilații afective, în idei și convingeri. Viața lui Vlad Țepeș ne oferă numeroase exemple care demonstrează trecerea de la o stare afectivă la alta. Știm că se mânia brusc și atunci lua hotărâri pripite, caracterizate prin cruzime. Trăsătură caracteristică temperamentului labil. Cicloizii au mari oscilații afective. Spațiul nu ne permite să citâm pasajele respective din lucrările privitoare la viața lui Vlad Țepeș. Subliniem că oscilațiile nu erau bruște (în zig-zag, spune Kretschmer), ci rotunjite, lipsite de bruscheța violentă a oscilațiilor între polii hiperestezici și anestezici care există la schizoizi.

Am mai aminti o altă trăsătură a temperamentului cicloizilor: urăsc ce au iubit, iubesc ce au urât. Pe Tudora, țiitoara sa, pe care o iubea foarte mult, pentru că a îndrăznit să-l mintă, a ucis-o pe loc cu propria sa mână (Dimitrie Bolintineanu).

Schimbarea religiei: Bonifaciu susține că Vlad și-a schimbat religia în urma tentativelor episcopului de Strigon, la indicația lui Mateiaș.

Simțul realității. Domnul era concliant atunci când împrejurările o impuneau. Este cazul lui Mateiaș, care l-a ținut prizonier, în condițiile pe care le cunoaștem.

Înclinarea spre viața dublă. A avut o țiitoare (Dimitrie Bolintineanu) cu numele de Tudora. Ca și tatăl său, vădea înclinații spre asociații secrete: legământul cu Ștefan și Matei Corvin.

La Curtea din Buda îi plăcea să fie în atenția femeilor, cărora le producea o impresie puternică, exercitând o atracție magnetică asupra lor. Dădea ospețe sub pretextul unor petreceri și apoi poruncea uciderea invitaților căzuți în dizgrație; trăsătură specifică caracterului demonstrativ. În sprijinul acestei afirmații vine și faptul că Vlad Țepeș urmărea să impună contemporanilor și celor din jurul său o anume imagine despre sine. O altă trăsătură a firii demonstrative – întâlnită și la ciclotimici – era pripeala în decizii (menționată mai sus).

Atitudine socială. Kretschmer și Leonhard menționează că temperamentul ciclotimic este caracterizat în funcție de atitudinea socială. Ciclotimicii sunt expansivi, sociabili și știu să se confunde cu mediul. Știm că Vlad Țepeș a avut audiență la poporul său, că a fost urmat cu credință în luptă și a fost regretat după moartea sa. Imaginea despre domnitorul Țării Românești ne-o putem întregi și din relatările următoare menționate de o povestire slavă:

„Și așa de mult ura răul din țara sa, că dacă săvârșea cineva vreun rău, fie hoție sau tâlhărie sau vreo minciună sau nedreptate,

acela nu era chip să rămână viu, fie că era boier mare, sau preot ori călugăr, nu putea să se răscumpere de la moarte. Și atât de temut e-a, încât avea într-un loc un izvor al lui și o fântână și la această fântână și la izvor veneau călători mulți și beau din fântână și din izvor, pentru că apa era rece și dulce. Iar el (Țepeș) a așezat la fântâna aceea, în loc pustiu, o cupă mare și minunată din aur. Și cine vroia să bea apă, trebuia să bea cu această cupă, nimeni n-a îndrăznit s-o ia"[1].

Era popular, nu se izolase de popor și vroia să întroneze pe orice cale ordine în țară, în folosul celor mulți. Cea mai bună dovadă a fost idealul său: independența țării pentru care a sacrificat totul. Nu a urmărit dobândirea unei averi sau scopuri personale.

Severitatea împinsă până la extrem. Este cert că Vlad a ordonat uciderea unui mare număr de boieri, mari dregători, vagabonzi și tâlhari de drumul mare, soli plini de aroganță ce nesocoteau uzanțele diplomatice și prizonieri turci.

Trăsătura dominantă de cruzime se poate urmări cu ușurință pe întreaga filieră a descendenților lui Vlad Dracul - Vlad Țepeș - Mihnea cel Rău, evidențiindu-se două aspecte: este o realitate de necontestat și constituie o tară ereditară, fapt care ne îndreptățește să ne gândim dacă nu cumva ar fi vorba de ceva patologic și nu de o simplă accentuare a unei laturi a personalității. Este o problemă ce a rămas deschisă, iar abordarea ei depășește scopul și mijloacele modeste folosite de noi. Totuși, să revedem care sunt acuzațiile cele mai grave care i se aduc în privința cruzimii, exceptând numeroasele execuții, mai cu seamă pe insula de la Snagov și modul de a trage în țeapă pe prizonierii turci luați în luptă. Am aminti următoarele fapte mai deosebite ce vin să demonstreze o accentuată trăsătură a personalității lui Vlad Țepeș: - uciderea, pe la jumătatea celei de a doua perioade de domnie, a unui mare număr de boieri, dregători și membri ai familiilor acestora, folosindu-se de un subterfugiu puțin lăudabil: călcarea legilor ospitalității. Iată ce menționează în această privință istoria și cum este descris evenimentul:

„Vlad Țepeș își invită pe toți cei care într-o formă sau alta îi bănuia sau învinuia de fapte mârșave, la un ospăț la Curtea domnească. Era în primăvara anului 1459 în prima zi de Paște. Se anunța o zi frumoasă cu mult soare și natura mustea de viață. Sălciile din lunca Dâmboviței își plecau crengile încărcate de greul frunzelor ce înverziseră. În palatul domnesc din Târgoviște se adunaseră peste 500 de boieri. Bucatele alese erau stropite cu vinuri felurite, cărora nu li se ținea socoteala. În scurt timp, mințile

1. Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele lui Vlad Țepeș*, Editura Sport-Turism, București, 1979, p. 166.

invitaților au fost cuprinse de aburii cei grei ai vinului. În fruntea mesei, Vlad Țepeș având în dreapta sa pe armaș, se prefăcea că nu are altă preocupare ca ceilalți. La un moment dat, zumzetul discuțiilor este întrerupt de glasul tunător al domnului: «Măriți boieri, i-a întrebat acesta, dacă nu vă este cu supărare, câți domni s-au perindat oare până la Domnia Mea, pe tronul Țării Românești? Au oare știți?»

Răspunsurile cu limbile împleticite și abia îngăimate de prea multă băutură l-ar fi iritat pe domn: unii au spus treizeci, alții douăzeci, iar cei mai tineri, șapte. «Care este cauza acestei instabilități?» a mai întrebat Vlad Țepeș. Neprimind nici un răspuns, el s-a adresat atunci celor prezenți ce dintr-o dată au presimțit că-i paște o mare primejdie: «Vina o poartă rușinoasele voastre dezbinări». Apoi a poruncit tragerea în țeapă a celor cinci sute de invitați."

Evenimentul, și nu numai el, a dat naștere la numeroase controverse, printre care și a numărului victimelor, avansându-se ideea că în realitate ar fi vorba de... cincizeci!

Pedepsirea locuitorilor orașului Târgoviște. Vlad și-a adus aminte că unul din frații săi fusese insultat de niște boieri din Târgoviște. Socotind că a venit momentul să spele rușinea adusă familiei sale, a trimis oaste la Târgoviște și în ziua de Paște înconjură orașul și după un asediu de trei zile, îi arestă pe toți locuitorii. Pe o parte din negustori i-a ucis, iar restul populației a fost pusă să lucreze, cu mic, cu mare, la construcția cetății Poenari din județul Ialomița. Cât privește orașul Târgoviște, acesta a căzut pradă jafului ostașilor și a fost în parte distrus.

Alături de latura ce trădează cruzime, distingem și unele trăsături tot atât de accentuate ale firii, pe care le regăsim și la ascendenții săi: orgoliul, dorința de răzbunare, trăsături specifice personalității hiperperseverente.

În sprijinul acestei teze amintim pedepsirea negustorilor sași brașoveni, pentru ajutorul acordat unor rivali ai săi la tronul Țării Românești (Vlad Călugărul, Basarab Voievod și Dan Voievod).

Execuția lui Dan, fiul domnului Dan al III-lea. Evenimentul s-a petrecut la Târgoviște, în curtea unei biserici. Pe scurt, el ar fi decurs astfel: locuitorii orașului au aflat că în curtea unei biserici se sapă o groapă pentru a fi înmormântat cineva de seamă. Dar nu se știa cine. Începuse chiar și slujba, când a fost adus un... orb! Era Dan, fiul domnului Dan al III-lea, căruia maghiarii îi scoseseră ochii ca să nu mai poată fi domn, conform obiceiului că un bărbat „însemnat" nu poate ocupa tronul. El a fost decapitat pe loc și înmormântat spre groaza celor de față.

Unii dintre boieri au îndrăznit să-i obiecteze lui Vlad, că execuția lui Dan s-a făcut fără judecată. Vlad Țepeș a răspunsă că tatăl celui în cauză, Dan Vodă, i-a ucis rudele fără judecată: nu el (Vlad Țepeș n. a.) a născocit tirania și nu el a călcat legiile țării.

Așa cum menționam mai sus, alături de cruzimea specifică firii nestăpânite, se recunoaște și aici cu suficientă ușurință dorința de răzbunare - proprie firii hiperperseverente.

— un alt act de severitate neobișnuită imputat lui Vlad Țepeș este uciderea la Târgoviște a cerșetorilor, vagabonzilor și infirmilor. Văzând numărul mare al acestora ce împânziseră drumurile, i-a adunat pe toți într-o magazie promițându-le că le va da un rând de veșminte scumpe, bani și un prânz îmbelșugat. În toiul petrecerii, porunci să se dea foc la casă, iar cei care încercau să se salveze erau uciși pe loc. Astfel, au pierit toți în flăcări. Se spune că Vlad asista zâmbind la spectacol, care îl încânta enorm...

— așa cum am arătat, avea o țiitoare cu numele Tudora. Într-o zi, aceasta neavând ce face, i-a spus domnului că a rămas gravidă. Vlad Țepeș nu voia să audă de așa ceva și pur și simplu a scos paloșul și i-a despicat pântecul. Nu știm cât de real este acest episod, dar îl prezentăm ca simplu titlu informativ.

— execuția lui Vladislav al II-lea a avut loc la Târgoviște în primăvara anului 1452. Acesta a fost ucigașul lui Vlad Dracul. Nu se știe precis dacă Vlad Țepeș a fost implicat direct sau numai a știut de complotul boierilor care au suprimat pe rivalul său.

Încheiem aici lungul șir al actelor de cruzime prin a aminti că Dimitrie Bolintineanu menționează în lucrarea sa că Vlad Țepeș ar fi inventat tot felul de torturi, care mai de care mai rafinate și mai crude. Credem mai degrabă că Bolintineanu s-a lăsat atras de latura senzațională a povestirilor orale și legendelor săsești, fără să-și dea seama că săvârșește o greșeală gravă din punct de vedere istoric privind respectarea adevărului.

Analiza faptelor

După ce am arătat diferitele aspecte psihologice ale personalității lui Vlad Țepeș, nu ne rămâne decât să încercăm a le încadra într-un tablou nosologic.

Dar, prin fixarea unui cadru psihiatric, în care să se închege structura personalității psihice a domnului Țării Românești, nu am intenționat să punem cu orice preț un diagnostic.

Față de materialul faptic cunoscut și în parte redat pe scurt în lucrarea noastră, ne propunem să luăm în discuție personalitatea psihică a lui Vlad Țepeș. Știm că în cazul bolilor mintale

propriu-zise, se constată o serie de manifestări caracteristice[1], ori de cursul expunerii noastre – și al datelor furnizate de istorie – este evident că Vlad Țepeș nu a prezentat tulburări mintale.

Dacă ținem seama de concepția lui Karl Leonhard, putem presupune că Vlad Țepeș a fost o personalitate accentuată, remarcându-se printr-o serie de trăsături de caracter și de temperament. În lumina celor arătate, suntem de părere că personalitatea domnitorului este rezultanta combinațiilor unui caracter hiperperseverent și nestăpânit cu un temperament labil.

Am vrea să atragem atenția asupra a două aspecte care ni se par extrem de importante în aprecierile pe care suntem tentați să le facem. În primul rând constituentele personalităților accentuate incriminate nu se întâlnesc în practică în totalitate la un individ, unele pot foarte bine lipsi, altele sunt prezente mai mult sau mai puțin pronunțat, iar uneori chiar suferă modificări esențiale în urma combinațiilor.

Al doilea aspect demn de reținut se referă la faptul că manifestarea lor în timp nu este constantă pe de o parte, iar pe de altă parte una este să testezi pe cineva avându-l în supraveghere și alta este să-l reconstitui pe baza unor materiale.

Care sunt trăsăturile ce caracterizează o personalitate accentuată hiperperseverentă și pe care le întâlnim la Vlad Țepeș?

Substratul acestei firi îl constituie perseverența anormală a afectului. Sentimentele se estompează treptat după ce reacția a avut loc: mânia dispare dacă l-a pedepsit pe cel care a stârnit-o. Când își aduce aminte, afectul apare din nou, continuând să fie prezent. Specificul firii hiperperseverente se manifestă întotdeauna când sunt atinse interesele personale. Oamenii având această fire nu iartă niciodată, sunt ranchiunoși. Au predispoziția de a se simți cu ușurință jigniți, se simt lesne ofensați. Devin luptători pentru dreptate, posedă un pronunțat sentiment al valorii proprii. Își pierd încrederea în cei din jur și au o perseverență pronunțată. Ambiția îi îndeamnă la realizări pozitive, ca să se poată bucura de stima celorlalți, efectuează lucruri concrete.

Să trecem la firea nestăpânită: când ceva nu le este pe plac nu caută un „modus vivendi", ci își manifestă nemulțumirea prin fapte; nestatornicie în activitate, în permanentă desfășurare, își schimbă des prietenii. Preferă faptele, vorbelor. Gelozia are ca izvor mânia și nicidecum o afectivitate prea mare. Sunt tăcuți, morocănoși, nestăpâniți pe plan sexual, greu de controlat când sunt iritați. Au înclinații spre pedanterie. Conformația fizică îi arată bine legați, vânjoși.

1. V. Predescu și colab.: *Psihiatrie*, Editura Medicală, București, 1976.

Așa cum arată practica psihiatrică, combinația dintre hiperperseverent și nestăpânit duce la efecte grave, cu reacții afective violente. Afectul poate fi impulsiv, dar și de durată. Iritabilitatea este periculoasă ducând la impulsuri greu de stăpânit.

Cea de a treia componentă a temperamentului este trăsătura labilă. Cei care prezintă alternări de stări hipertimice cu stări distimice sunt considerați a fi cu temperamente labile. Când aceste trăsături sunt mai accentuate și, în general nu sunt cauzate de motive exterioare, este vorba de o fire ciclotimică. Se pare că ereditatea ar juca un rol important în transmiterea acestui tip de temperament.

Suntem de părere că trăsăturile prezentate mai sus – așa cum le descrie Leonhard – corespund întru totul firii lui Vlad Țepeș și aprecierea făcută de noi este relativ apropiată de realitate.

Alexandru Lăpușneanul

Fiu nelegitim al lui Bogdan al III-lea (sau cel Orb cum a fost denumit o vreme de istorici) Alexandru Lăpușneanul se numea înainte de domnie Petrea Stolnicul. După cum arată unele izvoare, el a ajuns domn cu sprijinul principalului grup de opoziție împotriva lui Ștefan Rareș. În vara anului 1552 se afla adăpostit în Polonia împreună cu alți pribegi, printre care se numărau: Negrilă, mare hatman, Hrană, mare vornic, Dan, vistier, Liciul, postelnic, Hâra, mare vătaf de Suceava, Spancioc, vătaf al ținutului Iași și Vrânceanu, pârcălab de Ciceu.

La Trembowla a fost ales domn de către cei refugiați în Polonia, așa cum glăsuiește cronica lui Grigore Ureche și Simion Dascălu: „Ci sfătuindu-se pribegii, cari erau acolo, ca să nu vie fără cap, au ridicat domn pe Petrea Stolnicul în târg la Terebulea și i-au pus numele de Alexandru Vodă, pe care l-au poreclit Lăpușneanul, și l-au ales pribegii dintre sine".

Alexandru Lăpușneanul și sprijinitorii săi jurară credință suveranului Poloniei, Sigismund August, angajându-se ca în caz de nevoie să-l ajute cu oaste călare.

După ce aflară de asasinarea lui Ștefan Rareș, pribegii pătrund în Moldova, însoțiți de oastea polonă. Lucrurile se complică: spre cetatea de scaun se îndrepta și un alt pretendent la tron, Joldea, care se bucura de sprijinul Elenei, văduva lui Petru Rareș, ce și-l dorea ginere. Lupta se dă la Jijia și Joldea este învins, însemnat la nas și trimis la mânăstire. Elena este pedepsită cu moartea pentru cutezanța sa, iar Ruxandra, fiica lui Rareș, luată prizonieră și în 1553 devine soția lui Alexandru Lăpușneanul.

Ajuns domn, Alexandru Lăpuşneanul arată o atitudine conciliantă şi plină de clemenţă faţă de toţi cei care se dovediseră împotriva sa. (Grigore Ureche – Simion Dascălul: „nu grijia de alta, numai de pace în toate părţile şi aşezarea ţării". Eftimie: „A poruncit ca toţi cei ce se aflau în temniţe şi în surghiunuri să fie lăsaţi slobozi, iar pe sprijinitorii lui Joldea i-a iertat pe toţi".

În alcătuirea sfatului ţării şi în împărţirea funcţiilor, Alexandru Lăpuşneanul nu a fost părtinitor şi a dat deopotrivă dregătorii boierilor susţinători ai lui Ştefan Rareş şi Petru Rareş.

În ciuda atitudinii sale cumpănite faţă de boieri, unii dintre aceştia nu se liniştesc şi în februarie 1554 Negrilă – hatman şi portar al Sucevei – plănuieşte împreună cu alţii, uciderea voievodului. Nu reuşeşte şi se refugiază în Polonia de unde intră în contact cu alţi oponenţi aflaţi la Istanbul.

Alexandru Lăpuşneanul îşi apără cu dârzenie tronul. Se vorbeşte că în 1554 moare otrăvit la Istanbul un fiu (în vârstă de 13 ani) al lui Petru Rareş, posibil pretendent la tron. Nu există nici o informaţie care să-l indice pe Alexandru Lăpuşneanul că ar fi fost implicat în această moarte mişelească. Cert este că cea mai mare parte a complotiştilor este neutralizată. Metoda folosită: tăierea capului.

Au urmat apoi câţiva ani de relativă linişte, tulburaţi numai de persecuţiile religioase împotriva protestanţilor şi a armenilor, cât şi a altor eretici ce tindeau să se răspândească în Moldova. Se pare, după unii autori, că reacţia împotriva comunităţilor protestante s-ar fi datorat sprijinului pe care acestea l-au acordat noului pretendent la tron ce se ivise, Despot Heraclid.

Relaţiile cu marile puteri, Alexandru Lăpuşneanul le-a condus cu mare diplomaţie: prieten cu polonii, le reînnoieşte jurământul de la Bacuta şi în ianuarie 1553 le trimite în ajutor, după cum promisese, câteva mii de oşteni împotriva tătarilor ce făceau incursiuni şi jefuiau.

Turcilor le-a plătit cu regularitate tributul şi nu a uneltit împotriva lor. Mai mult, în urma „sfaturilor" venite de la Istanbul, îl ajută pe Mircea Ciobanul să revină în Ţara Românească (1553). Un alt fapt care dovedeşte obedienţa sa faţă de otomani, pare astăzi de neînţeles: în februarie 1554, când Mircea Ciobanul căzuse în dizgraţie, tot la recomandarea Istanbulului, ajută cu oaste pe Pătraşcu cel Bun pentru a-l alunga pe Mircea Ciobanul. Instabilitate? sau mai degrabă diplomaţie?

Domnia lui Alexandru Lăpuşneanul este ameninţată acum de un nou aspirant la tronul Moldovei: Iacob Heraclid Despotul. Urmează câteva înfruntări armate în care Heraclid, ajutat de boierii

trădători, îl înfrânge și-l alungă pe Alexandru Lăpușneanul. Acesta, împreună cu Ruxandra se refugiază la Istanbul. Țara nu este mulțumită de domnia lui Despot și au loc mari frământări interne, mai ales împotriva birurilor aspre. Cu sprijinul turcilor, Alexandru Lăpușneanul reocupă, după mai multe lupte, tronul Moldovei.

A doua domnie a Lăpușneanului începe printr-o represiune politică împotriva boierilor trădători. Câți au fost decapitați? După unii doisprezece, după alți patruzeci și șapte, iar alte surse indică șaizeci numărul celor executați. Azarie consemnează astfel evenimentul: „a adunat deci pe cei ce uneltiseră mai înainte cu viclenie, mai ales pe boerii care se lepădaseră și pe toți i-a dat morții vrednice de milă".

Acum se dovedește exigent și față de ordinea internă. Cei ce încălcau liniștea erau aspru pedepsiți: „Acest Alexandru Vodă zic că au fost scoțând ochii oamenilor și pre mulți au sluțit în domnia lui" (Grigore Ureche).

Cu prilejul reluării celei de-a doua domnii, voievodul se obligase față de turci să dărâme cetățile țării, fapt pe care îl aduce la îndeplinire cu mult zel. *Letopisețul* lui Grigore Ureche și Simion Dascălul susține că ele au fost umplute cu lemn și apoi arse. Alte surse arată, dimpotrivă, că Alexandru Lăpușneanul s-a prefăcut că le distruge, ca dovadă că ele servesc mai departe ca bastioane de apărare la hotarele țării.

Alexandru Lăpușneanul nu s-a bucurat de o sănătate prea bună. În primăvara lui 1568 se îmbolnăvește grav și moare. Tradiția consemnată și letopisețul celor doi cronicari menționează că Lăpușneanul ar fi murit otrăvit de soția sa, Ruxandra. Mai înainte de a muri, simțindu-și sfârșitul apropiat, voievodul a cerut să fie călugărit, primind numele de Pahomie.

Aceasta este, pe scurt, viața și domnia lui Alexandru Lăpușneanul (septembrie 1552 – 18 noiembrie 1561 și martie 1564 – 5 mai 1568). Asupra unor amănunte pe care nu le-am menționat și care prezintă interes pentru scopul pe care ni l-am propus, vom reveni pe parcursul lucrării la momentul potrivit.

În privința personalității acestui ilustru voievod al Moldovei au existat întotdeauna opinii controversate. Astfel, ca și în cazul lui Vlad Țepeș și al altor domnitori, au fost cercetători care au făcut din Lăpușneanul un bolnav mintal, un om pus pe jaf și răzbunare, iar mai recent alți istorici au văzut în el un om obișnuit și chiar un mare domnitor, care atunci când a fost crud, a făcut-o silit fiind de ura și trădările boierilor.

Etichetarea lui Alexandru Lăpușneanul ca prototip al tiranului crud se datorește pe de o parte atmosferei create de povestirea

cronicii lui Grigore Ureche – Simion Dascălul, iar pe de altă parte de nuvela lui Costache Negruzzi și scrierilor lui A. D. Xenopol, care au judecat cu multă patimă pe domn, văzând în el un om însetat de sânge. Câți nu repetă și astăzi, menționează C. Giurescu, „capul lui Moțoc cerem", fără să știe că, în ceea ce privește acest episod, povestirea talentatului Negruzzi e inventată pe de-a întregul și că, în realitate, celebrul vornic a pierit la Liov de mâna călăului polon și nu ucis de mulțimea furibundă a târgoveților din Iași.

Nicolae Iorga îl consideră pe Lăpușneanul un psihopat. El nu încearcă să dovedească cu argumente științifice teza anormalității lui Alexandru Lăpușneanul – așa cum o face de pildă C. Gane – sau să scuze grava lui incapacitate politică – cum o face Constantin Giurescu – ci analizează rezultanta socială și o găsește negativă.

Nicolae Iorga se dovedește a fi de acord cu mărturiile contemporane domnului și cu opinia celor din epoca lui sau care au trăit în preajma sa, în ceea ce privește personalitatea negurosului domn[1]. O poziție divergentă față de acești istorici o are C. Gane, care menționează: „Domnul acesta nu pare să fi fost atât de sălbatic și crud precum ne-a fost înfățișat până acum. Alexandru Lăpușneanul a fost un om politic. Istoria acelei epoci trebuie refăcută".

La rândul său, C. Giurescu afirmă: „Felul în care au înfățișat cei mai mulți dintre istorici pe Alexandru Lăpușneanul este inexact: exagerat în unele privințe, incomplet în altele". Și mai departe: „...Alexandru Lăpușneanul fiind un demn urmaș al lui Petru Rareș și Ștefan cel Mare". Cercetarea obiectivă a mărturiilor contemporane arată însemnătatea domniei voievodului; iar dacă a executat un număr de boieri – ceva cu puțin mai mulți decât Rareș – n-a făcut-o fără motiv.

Un alt cercetător – Bejenaru – consideră că personalitatea acestui domn este „una din cele mai fals transmise posterității". Cronicarii, situați într-o poziție favorabilă pentru a avea o perspectivă nepărtinitoare și obiectivă față de epoca în care a trăit Alexandru Lăpușneanul, au văzut toți în acest domn un om crud, sângeros și violent.

De asemenea, din letopisețele lui Azarie și Macarie reiese personalitatea patologică a domnului, iar cronicile polone ale lui Nicolae Bielski și Stanislas Orzechowsky vin să întărească cele spuse de cronicarii noștri. Mărturiile ce s-au păstrat din Transilvania sunt identice în descrierea personalității lui Alexandru Lăpușneanul.

Printre principalele acuzații ce s-au adus de către diverși istorici

1. Prelucrare după N. Gruia Ionescu și C. Daniel: *Spitalul de boli interne*, Ploiești, 1943.

modului de conducere a ţării de către Alexandru Lăpuşneanul, se menţionează:

– arderea şi distrugerea cetăţilor de apărare ale Moldovei, mai puţin Hotinul, fapt care a atras după sine slăbirea capacităţii de apărare a ţării;

– decimarea vechii boierimi moldovene, ce avea o lungă tradiţie şi înlocuirea ei cu o nobilime tânără şi leală domnului;

– umilirea Ţării Moldovei şi a domnului în primul rând, prin închinarea în faţa regelui polon;

– favorizarea sporirii influenţei turceşti asupra Moldovei;

– cruzimea lui violentă îndreptată cu preponderenţă asupra boierilor, cumulată cu spirit de răzbunare. Am mai aminti lipsa oricărui simţ moral, în acest sens pledând ca argument căsătoria cu domniţa Ruxandra, a cărei mamă fusese sugrumată din ordinul său.

Desigur, aceste acuzaţii pot fi discutabile, dar nu se poate trece peste ele. Cum se explică totuşi părerile contradictorii ale istoricilor şi, mai ales, ale cronicarilor, mult mai aproape de vremea sa, asupra lui Alexandru Lăpuşneanul?

Într-adevăr, contradicţii despre personalitatea domnului le găsim la cronicarul Ureche; astfel, vorbind despre Bogdan Lăpuşneanul spune că „era blând, cucernic şi drept, nedeosebindu-se prin nimic de tatăl său". Însă ajungând la pasajul asupra morţii lui Alexandru Vodă, Ureche îl descrie pe acesta ca pe un tiran otrăvit de doamna Ruxandra şi de boieri pentru a scăpa de el. Tot aşa, în *O samă de cuvinte* Neculce vroind să arate uşurinţa cu care domnul ucidea, scrie „şi pre cuvântul Vizirului, au pierit o samă de boieri". Dar nu este mai puţin adevărat că şi în realitate personalitatea domnului prezintă numeroase aspecte contradictorii – face daruri bogate şi apoi cere înapoi pielea unui bou dat pentru masa solului polon Erasm Otwinowsky; este foarte evlavios, dar comite totuşi măceluri înspăimântătoare; îşi schimbă numele, schimbă capitala ţării şi multe altele. Dar aceste tendinţe contradictorii şi le dezvăluie succesiv; personalitatea lui psihică suferind oscilaţii însemnate între cei doi poli: expansivitate şi depresie.

Cercetând ereditatea lui Alexandru Lăpuşneanul putem găsi elemente importante, demne de a fi cunoscute. Se ştie că acest domn, în documentele rămase, se socotea fiu al lui Bogdan cel Orb, care la rândul său era fiul lui Ştefan cel Mare. Contemporanii lui, iar mai târziu Xenopol, ca şi alţi istorici, pun la îndoială această filiaţie (de exemplu, Giurescu îl consideră fiu nelegitim al lui Bogdan cu Anastasia, doamnă din ţinutul Lăpuşului).

Se pare însă că era într-adevăr fiul lui Bogdan al II-lea (cel

Orb), pentru că întâlnim la el aceleași tare ce se găseau și la tatăl său și care apoi s-au transmis urmașilor lui Alexandru.

Bogdan cel Orb suferea, precum arată și numele său, de o afecțiune oculară, însoțită de grave tulburări ale vederii. Or, Alexandru Lăpușneanul a suferit și el către sfârșitul primei domnii și în tot cursul celei de-a doua, de o afecțiune oculară, care pare să fi fost aceeași cu a tatălui său.

Știm sigur că această boală de ochi al cărei diagnostic îl vom discuta mai pe larg, se moștenea, întrucât și fiul lui Alexandru Lăpușneanul a suferit, pe lângă altele, de această afecțiune. Ar fi ciudat să interpretăm ca o simplă coincidență faptul că aceeași afecțiune lovește trei generații. Este fără îndoială un fenomen ereditar care înlătură orice îndoială în privința filiației reale a acestor domni.

Ștefan cel Mare, bunicul său, este descris de Ureche astfel: „Fost-au acest Ștefan Vodă om nu mare de stat, mânios și degrabă a vărsa sânge nevinovat, de multe ori la ospețe omora fără giudeț. Amintrelea era un om întreg la fire, neleneș și lucrul său îl știa a-l acoperi și unde nu gândeai acolo îl aflai".

După cum se poate ușor constata, se regăsesc aici principalele elemente ale ciclotimicului, așa cum îl descrie Kretschmer:

- tip constituțional picnic (mic de statură);
- hiperactivitate cu mare energie și rezistență crescută la eforturi;
- hiperexcitabilitate;
- inteligență practică dezvoltată;
- înclinație spre veselie (îi plăceau ospețele bogate).

Bogdan cel Orb, a prezentat, din câte se pare, un caracter asemănător cu cel al lui Ștefan cel Mare. Foarte activ, a fost un domnitor curajos, a purtat numeroase războaie și a știut și să-și trăiască viața. Era prompt în reacții ca și tatăl său și chiar am putea spune impulsiv: astfel, pentru că nu putea cuceri cetatea Lembergului, a lovit cu sulița în zidurile ei. Era însă blând și conciliant, se potolea repede și nu ținea mânia. Bogdan a fost un domn foarte iubit de curtenii săi, ceea ce a constituit un argument în plus pentru încadrarea în categoria ciclotimicilor, știut fiind faptul că aceștia sunt foarte simpatizați.

Petru Rareș, alt fiu al lui Ștefan cel Mare, frate după tată cu Bogdan cel Orb, a fost și el un ciclotimic expansiv. Avea dinamismul caracteristic ciclotimicilor, energie debordantă și era înconjurat cu o mare simpatie de curteni.

Iliaș și **Ștefan** – fiii lui Petru Rareș – erau doar aparent deosebiți, iar Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanul, cu marea

ei aptitudine de a se adapta la orice situație, cu vioiciunea, inteligența și demnitatea ei pare a aparține aceluiași cadru temperamental cu rudele și soțul ei.

Ștefăniță Vodă (1517–1527) fiul lui Bogdan cel Orb, este el însuși ciclotimic, poate cel mai reprezentativ dintre cei menționați mai sus. Ureche îl descrie astfel: „Acest Ștefan Vodă întru totul semăna cu firea moșului său, Ștefan Vodă cel Bun că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândea și lucrul său îl stăpânea, măcar că era tânăr de zile, amitrelea era un om mânios și prea des vărsa sânge".

Bogdan Lăpușneanul, fiul lui Alexandru Vodă, ce se numea ca tatăl său, era și el înzestrat cu un temperament asemănător. Iată cum îl descrie Ureche: „Nici la carte nu era prost, la călărie sprinten, cu sulița la halca nu prea lesne avea potrivnic, a săgeta din arc tare nu putea fi mai bine. Numai ce era mai de treabă domniei lipsea, că nu cerea bătrânii la sfat, ci de la cei tineri din casă lua sfat și învățătură. Iubea să auză glume și măscări și jocuri copilărești".

Se remarcă trăsături ciclotimice:

– hiperactivitate și dinamism;

– multiple aptitudini fizice și psihice, grație cărora se acomoda relativ repede oricărei situații create;

– sociabilitate;

– oarecare superficialitate;

— înclinare spre expansiune și veselie;

– prestigiu social, trăsătură specifică ciclotimicilor.

După ce a părăsit domnia, Bogdan a rătăcit prin Transilvania, Polonia și Rusia, murind orb și nebun la Moscova. Probabil a suferit o criză acută de melancolie.

Ruxandra, soția și vara lui Alexandru Vodă a devenit „regenta" Moldovei după moartea acestuia (1568). Iată ce spune Nicolae Costin despre ea: „... era o femeie harnică și înțeleaptă cu dumnezeire și milostivă la toate bunătățile plecată". Fără îndoială, nota depresivă din temperamentul ciclotimic era ceva mai accentuată ca la tatăl său, însă complet lipsită de coloritul schizoid al temperamentelor fraților ei Ștefan și Iliaș și, mai ales, al faimoasei sale surori doamna Chiajna.

Iliaș Vodă, fratele Ruxandrei, era în ascuns un mare admirator al civilizației turcești. Îi plăceau societatea și petrecerile: „după ce s-au întunat Iliaș Vodă din Ardeal la scaunul său, s-au arătat firea lui, depărtată de cum îl socotea țara. Că dintr-acea tovărășie cu turcii la Ardeal, s-a dat după obiceiurile turcești având câțiva turci tineri pe lângă sine care l-au dus la spurcate curvii pre acest Iliaș

Vodă, depărtându-se de obiceiurile creștinești... La vedere creștin se arăta Iliaș Vodă, iară într-ascunsuri turc" (Nicolae Costin).

Se poate constata din textul de mai sus că Iliaș Vodă avea o personalitate complexă, greu de înțeles - cu o suprafață și un alt fond, așa cum caracterizează Kretschmer pe schizoizi - dar, în schimb, avea mulți prieteni, îi plăcea să petreacă (era homosexual), ceea ce ar pleda pentru un ciclotimic.

Turcirea lui poate fi de asemenea interpretată ca o renunțare de a mai face față greutăților ce le întâmpina la domnie, el preferând să ducă o viață liniștită și asigurată de orice fel de pericole. Numai așa se explică abdicarea și turcirea lui. Aceasta este cu atât mai verosimil, cu cât însuși cronicarul a observat schimbarea survenită în personalitatea domnului, care probabil intrase atunci într-o fază depresivă.

Nicolae Costin și Ureche afirmă că domnul se turcise deoarece: „rătăcit fiind deplin Iliaș Vodă de minte și de lumină cu întunecările diavolului". De aceea înclinăm să presupunem la acest domn o mai accentuată labilitate psihică.

Ștefan, frate cu Iliaș, după care a primit domnia: „de întâi se arată pre toți plecat și milostiv și silitoriu spre fapte bune și spre biserică nevoitoriu"; apoi a început o mare persecuție religioasă împotriva armenilor, încercând să-i convertească pe unii prin cuvinte, iar pe alții cu sila, „că pe unii armeni de bună voie cu făgăduință, pre alții cu sila îi întorcea spre dreapta credință".

Înșiși cronicarii de mai sus notează la Ștefan Rareș schimbările survenite în personalitatea lui, întărind ipoteza unei psihopatii ciclotimice: „și el pe urmă a urmat fapte nu plăcute lui Dumnezeu... că s-au pornit spre lăcomie care este muma tuturor răutăților, că den lăcomie ce avea Ștefan Vodă s-au făcut curvariu..." „Nu să rabdă dă muiari cu bărbații, nu rămâneau fecioare nebatjocorite, nu hălăduia jupânesele boiarilor nesilite". Apetitului sexual peste limita normalului (am spune nestăpânit, fără nici o opreliște) de care vorbește cronicarul, pledează pentru ciclotimie. Acest Ștefan Rareș, a fost, în cele din urmă, drept pedeapsă, ucis de proprii săi boieri la Țuțora (1556).

Boala de ochi a Mușatinilor. Citind istoria Mușatinilor din veacul al XVI-lea suntem oarecum surprinși să constatăm că foarte mulți dintre ei au suferit de afecțiuni ale ochilor. Aceste suferințe care au atins pe unii dintre membrii acestei strălucite familii prezintă o oarecare importanță pentru medici. În speță, dacă încercăm să întreprindem un studiu medical asupra lui Alexandru Vodă Lăpușneanul, este obligatoriu să ne oprim și asupra acestui aspect. Într-adevăr, sunt dovezi neîndoielnice că acest domn a suferit și el

de ochi. Astfel, ni se relatează că primele semne ale bolii s-au arătat prin anii 1558–1559, deci către sfârșitul primei sale domnii. Chiar el însuși își mărturisește beteșugul: în scrisorile către bistrițeni, le vorbește deseori despre el și le cere insistent să-i trimită pe medicul Andrei să-l tămăduiască. Tot din aceste scrisori, care sunt un izvor însemnat pentru studiul retrospectiv al voievodului, mai reiese că evoluția acestei boli nu era continuă, ci avea remisiuni dese și însemnate, alternând cu reluări ale evoluției, iar ca linie generală mersul său era progresiv.

Desele cazuri de boli de ochi întâlnite în familia Mușatinilor, la urmașii lui Ștefan cel Mare, se datorau unei simple coincidențe sau această boală avea un caracter ereditar, motiv pentru care o întâlnim transmisă din generație în generație?

Glaucomul este o boală de ochi întâlnită la ultimii reprezentanți ai Mușatinilor. Ne gândim la această boală mai întâi pentru că se pare a fi ereditară și poate să afecteze la început un singur glob ocular. Ea este caracterizată printr-o hipertensiune intraoculară, care duce încet și progresiv la o scădere a acuității vizuale până la cecitate.

O caracteristică a transmiterii ereditare a glaucomului este apariția lui la o vârstă cu atât mai tânără cu cât este vorba de un număr mai mare de generații atinse de această afecțiune. Mușatinii par a se conforma acestei reguli empirice: Alexandru Lăpușneanul a început să sufere de ochi în prima parte a vieții (e drept în segmentul ultim), dar fiul său Bogdan mult mai devreme: pe la 17–19 ani.

Pe de altă parte, trasmiterea ereditară a glaucomului este dominantă, și la ultimii Mușatini. Circa 50% din bolnavii de glaucom mai suferă și de alte afecțiuni sau anomalii oculare. În literatură s-au făcut multe speculații privind legăturile glaucomului cu psihopatiile cicloide sau psihozele maniaco-depresive. Nefiind deplin elucidate, nu insistăm asupra lor.

Structura personalității psihice a lui Alexandru Lăpușneanul. La o primă examinare, personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul ne apare plină de contradicții și viața lui alcătuită din necontenite oscilații, între expansivitate și depresiune.

Însă trecerile de la perioadele de expansivitate, la cele depresive, păstrează întotdeauna o notă de echilibru și de logică. Așa bunăoară, după ce ordonă asasinarea unui număr mare de boieri, el începe construcția unor biserici, face numeroase acte de danie și de milă. Prin acest compromis, Lăpușneanul încerca să compenseze opoziția dintre cele două atitudini extreme ale sale, de bunătate și cruzime.

Vom căuta în continuare să facem o analiză structurală a acestei

complexe personalităţi psihologice, în diversele perioade ale vieţii sale, şi ne vom ajuta în acest sens de datele eredobiologice pe care le avem la dispoziţie. De la primele observaţii, Alexandru Vodă ne apare ca un ciclotimic. Să luăm pe rând însă elementele constitutive ale personalităţii caracterului acestuia.

Dinamism. Lăpuşneanul a dat dovadă de o energie deosebită în anii 1550–1552 când, pribeag prin Polonia, el a luat conducerea partidei boiereşti adverse lui Ştefăniţă, domnitor al Moldovei în acele timpuri. Probabil că tot el a fost acela care a organizat şi complotul boierilor din ţară, care sfârşeşte prin asasinarea lui Ştefăniţă Vodă la Ţuţora, la 1 septembrie 1552.

Când Joldea a fost ales domn de către unii boieri, Alexandru Vodă a luat măsuri energice, care au dus la prinderea şi pedepsirea acestuia. Dinamismul l-a împins şi la acţiuni războinice. Astfel el a invadat de două ori Ardealul. În război s-a arătat viteaz şi a luptat cu curaj în fruntea oştilor sale. Gonit de la tronul ţării de către Despot Vodă, Lăpuşneanul nu s-a dat bătut; el a desfăşurat o activitate neobosită şi nu s-a întors până nu a reluat învingător scaunul.

Talente şi aptitudini multiple: se ştie că a învăţat în Polonia şi că era un mare iubitor de cultură, ceea ce l-a determinat să aducă numeroşi „filosofi" la Curtea sa, după cum citim în relatarea fundării Mânăstirii Pângăraţi. Se preocupă îndeaproape de nivelul cultural al ortodocşilor din Lwow, cărora le cere să-i trimită tineri pentru a-i învăţa carte.

Poseda aptitudini comerciale, făcea comerţ de vite, de ceară şi de piei cu Ardealul şi Polonia. Se preocupa şi de spălătoriile de aur din râurile de munte.

S-a dovedit un abil om politic, întrucât a reuşit să-şi recapete domnia a doua oară, nu s-a aflat niciodată în conflict cu polonii şi a reuşit să zădărnicească expediţia lui Lasky îndreptată împotriva sa, în 1556.

Avea talente militare de netăgăduit, pe care şi le-a cultivat încă înainte de a fi numit domn, în Ardeal, unde se pare că a fost şi căpitan de oaste. Ca şef de armată s-a dovedit un bun organizator, reuşind să ridice o armată de 50.000 de oameni, pe care i-a comandat singur. Acţiunile sale militare au fost înfăptuite după ştiinţa militară a timpului său.

Orgoliul se întâlneşte la mulţi ciclotimici în fazele de expansiune, de cele mai multe ori justificat de posibilităţile lor intelectuale. Alexandru Vodă era şi el orgolios. Este de ajuns să amintim momentul vizitei solului polon Erasm Otwinowsky (1557), pe care domnul l-a primit, însă nu l-a poftit să ia loc.

Bunătatea este caracteristică atitudinii lui Alexandru Lăpușneanul, care a iertat la urcarea în scaun pe toți boierii ce-i fuseseră potrivnici. Într-adevăr, prima lui domnie a început cu o amnistie generală. Dar nu numai atât, când l-a primit pe Joldea, concurentul la tron, el nu l-a omorât cum ne-am fi așteptat s-o facă, după moravurile timpului, ci s-a mulțumit să-l însemne la nas (tradiția bizantină era că împăratul ca și preotul nu trebuie să aibă nici o diformitate, ci să fie întreg la trup, altfel nu este bun de domnie și nici de păstorit) și să-l trimită la călugărie. Tot așa, cronica lui Azarie ni-l arată pe Lăpușneanul ca pe un domn milos, împărțind „mertice" la vreme de foamete.

Realism. Domnul a fost conciliant când împrejurările au cerut-o. Astfel, regina Isabella, atât de mult ajutată de către Lăpușneanul pentru a fi repusă, de către turci, pe tronul Ungariei, temându-se ca voievodul moldovean să nu ridice pretenții asupra cetăților de la granița ardeleană, a interzis supușilor săi să mai primească de la acesta scrisori închise. Ne-am aștepta ca Alexandru Vodă să reacționeze ca un om jignit, mai ales că Isabella îi datora recunoștință. Totuși, el a scris bistrițenilor pe un ton împăciuitor: „Dar când Măria Sa a fost gonită de răsculați din scaunul părintesc și lipsită de dânsul, scrisorile noastre n-au adus puțin folos Măriei Sale. Iar acum ne dușmănește".

Spirit practic. Lăpușneanul a construit un han în Câmpulungul Bucovinei, pentru negustorii din Ardeal și Polonia, de pe urma căruia s-au dobândit de către domn mari foloase. Solul polon Erasm Otwinowsky despre care am vorbit că a trecut prin Moldova, a primit de la domn un bou pentru a se ospăta. Alexandru însă nu a uitat ca a doua zi să se intereseze de... pielea boului și să i-o ceară!

Alexandru Vodă a comandat la Bistrița cinci rădvane și printr-o scrisoare a cerut să i se facă reduceri de preț (18 septembrie 1557). Nu poate fi vorba de zgârcenie, întrucât el era de ajuns de cheltuitor, dovadă este că, fără vreo mare trebuință, el a comandat mai multe rădvane și în mai multe părți (Sibiu). Dar spiritul practic și realist al domnului s-a dovedit mai ales în comerțul ce-l făcea cu ceara, cu porcii și boii moldovenești în Ardeal.

Iubitor de viață comodă. Din scrisorile rămase de la el îl vedem cerând diverse lucruri (vin, jimble, untdelemn, prune etc.) care fac viața ușoară și plăcută. Îi plăcea ca și cei din jurul său să trăiască bine și când doamna Ruxandra a căzut bolnavă, a solicitat bistrițenilor cireșe și prune pentru ea. Kretschmer vede în aceste tendințe către o viață mai ușoară o trăsătură specifică ciclotimicilor.

Comportament social. După opinia lui Kretschmer, temperamentul ciclotimic este condiționat în primul rând de comportamen-

tul social. Acești indivizi simt nevoia de a se destăinui, de a face confidențe, râd ușor, plâng, sunt veseli și caută să frecventeze oamenii și societatea și nu se izolează ca schizoizii. Ciclotimicii știu să se confunde cu mediul, să se adapteze, să vibreze în unison cu el în orice moment.

Iată un pasaj dintr-un text (*Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, 1909, pag. 71) din care rezultă tendința și nevoia voievodului de a se destăinui, de a face confidențe și de a avea prieteni, comportament specific unui ciclotimic. După un vis, în care domnul a fost îndemnat de Sf. Dumitru să clădească o mânăstire, mărturisește celor din anturajul său: „Și ca dintr-o beție degrab s-au sculat și întru acel ceas au chemat pre marele Logofăt Movilă și pre Moțoc Vornicul cel Mare și pre Stoici, Vistiernicul și pre Herie, al doilea Logofăt și pre cei de taină ai Curții postelnici și pre toți suiglitul Domniei Sale și sfetnici și pre înțelepții filosofi și pre cei puternici mari boieri. Și le-au spus lor vedenia care au văzut și-i întreabă pre dânșii, zicând poate să fie vedenia aceasta de la Dumnezeu sau nu". După ce vorbește cu sihastrul Amfilohie despre visul ce l-a avut, iată ce se menționează în continuare: „...și de multă bucurie și veselie s-au cuprins de Dumnezeiescul Duh ceale din lăuntrul lor și s-au cuprins și mult au plâns".

Coeficient diatezic. La ciclotimici se întâlnesc, de obicei, stări de veselie alternând cu stări de tristețe, în măsură variabilă. Pentru a defini raportul constant ce se stabilește la un ciclotimic între cei doi poli, în caracterologie s-a creat noțiunea de proporție sau coeficient diatezic. Coeficientul diatezic la Alexandru înclina mai mult către polul tristeții. Prin această stare, ne putem explica și unele dintre faptele sale: problemele de conștiință, visele terifiante și religiozitatea exagerată.

Oscilații afective. Cicloizii prezintă mari oscilații afective, ele nu sunt bruște (în zig-zag, le denumește Kretschmer), ci rotunjite, line, lipsite de bruscheța violentă a oscilațiilor între polii hiperestezici și anestezici, care există la schizoizi. Iată, în continuare, un pasaj care relevă oscilațiile afective ale temperamentului cicloid la Alexandru Lăpușneanul: „Și după plânsul cel de mângâiere și după vorova cea duhovnicească, de multă bucurie umplându-se au făcut masă mare împărătească; Marele Voevod la sihastru și starețul Amfilohie și veselie nu puțină au fost cu cei viteji și aleși boiari ai Domniei Sale...". Se poate constata ușor oscilația afectivă plâns-veselie, dar mai constatăm totodată și căldura ce o radiază temperamentul cicloid bun, amabil și vesel al domnului, manifestat prin masa bogată (împărătească) oferită cu largheță boierilor.

Oscilații în idei și convingeri. Aceste trăsături sunt, din punct de vedere temperamental, specifice cicloizilor. Aceștia sunt extrem de schimbători, își schimbă ideile, părerile, urăsc ce au iubit, iubesc ce au urât, adeseori chiar își schimbă și profesiunea, convingerile politice și chiar religia. Ritmul lor psihic așa de variat îi determină să adopte nu rareori atitudini contradictorii. De notat însă că schimbarea nu prezintă bruscheța și nici violența specifice schizoizilor.

Domnul și-a schimbat numele din Petre (se știe că era cunoscut în Polonia sub numele de Stolnicul Petre) în cel de Alexandru. Dar schimbarea nu a fost bruscă, căci la începutul domniei sale s-a numit Petre-Alexandru, apoi Alexandru-Petre, pentru ca mai târziu să rămână numai cu numele de Alexandru. Un alt exemplu elocvent îl oferă construirea mânăstirii Pângărați: o începe, apoi se răzgândește și abandonează construcția, ca s-o reia mai apoi.

În ceea ce privește pe psihopații cicloizi, ei se caracterizează în primul rând prin mari oscilații între stările euforice și depresive, între dinamism și inhibiție, dar și printr-o suită de tendințe ideatorii, condiționate de situații afective, cum este tristețea sau veselia.

Tendințe ipohondrice. Acestea se regăsesc în personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul în modul cel mai evident. În scrisorile lui către bistrițeni apar numeroase plângeri în privința suferințelor fizice pe care le suportă. Aceste lamentări sunt tot atât de neobișnuite din partea unui domn, ca și amănuntele pe care le dă despre boala sa. Importanța pe care domnul o acordă suferințelor sale, dorința pe care o manifestă de a fi deplâns și de a inspira milă și compasiune, repetarea în fiecare scrisoare a suferințelor sale, neliniștea și teama pe care i-o alimentează boala (repetă deseori privitor la medicul Andrei „trimiteți-l imediat, în cel mai scurt timp"), demonstrează stările sale ipohondrice. Mai mult, Lăpușneanul ruga pe bistrițeni să-i trimită în cel mai scurt timp un medic (scrisoarea datată 12 februarie, 1560, din Hârlău).

Toate aceste cereri alarmante, descrierea pe larg a durerilor și suferințelor date de boală, au și un colorit melancolic. Toți ciclotimicii au nevoie de a fi compătimiți și toți depresivii au o satisfacție deosebită din a-și dezvălui preocupările lor intime. Reținem însă anxietatea care apare din rândurile scrisorilor lui Alexandru, teama ce o simte pentru boală, elemente ce definesc precis originea depresivă a acestor idei ce-l obsedează continuu.

Idei de persecuție. Acestea apar destul de conturate către sfârșitul celei de-a doua domnii, coincizând, cum vom vedea, cu perioada de depresiune. Numai acestor convingeri considerăm că se datorează cele două mari evenimente ce au marcat începutul

celei de-a doua domnii: măcelul boierilor și instituirea gărzii personale de ieniceri.

Instabilitatea poate fi lesne dedusă din multiplele deplasări dintr-un loc în altul al țării, așa cum reiese din documentele cancelariei domnului. Mai mult, comparând localitățile și datele scrisorilor sale, nu putem să nu fim frapați de frecvența deplasărilor sale la începutul domniei. Astfel, în interval de treizeci de zile, domnul scrie din patru orașe diferite, ceea ce, ținând seama de mijloacele de deplasare ale timpului, trebuie să recunoaștem că este totuși un lucru puțin obișnuit. După 1564, deplasările voievodului devin mult mai rare, el rămânând cu lunile într-un același loc. Această etapă coincide probabil cu boala sa de ochi și cu o accentuare a stării sale depresive, perioadă ce durează până în 1562. De aceea, considerăm că numai această fază depresivă, cu inhibiție relativă a gândirii și cu diminuarea activității domnului, este la originea înfrângerii suferite la Verbia, când a fugit înainte de sfârșitul bătăliei.

Cruzimea. Este cert că Alexandru Lăpușneanul a ordonat uciderea unui mare număr de boieri, aceasta poate și sub influența asasinatelor comise de contemporanul și cumnatul său, Mircea Ciobanul, în Țara Românească, așa cum este de părere Nicolae Iorga.

Dar, fără îndoială că domnul nu-și ascundea faptele, chiar mai mult, în unele ocazii, ca orice om slab, se lăuda cu energia de care a dat dovadă ucigând fără milă pe dușmanii săi. În acest sens, iată ce scria bistrițenilor: „La mulți am poruncit să li se taie capu să-i omoare și pe alții să-i taie în patru să-i puie în frigare". În altă scrisoare (după 29 iunie 1566), Alexandru descria uciderea partizanilor lui Ștefan Vodă Mâzgă în munți, înecarea unora, trimiterea altora la Iași pentru a fi decapitați, tăiați în patru bucăți și puși la frigare. Considerăm că învinuirile de cruzime ce i se aduc de contemporani cât și de cronicari par pe deplin și cu totul justificate, mai ales că au ca temei însăși documentele scrise de el.

Este interesant de arătat un fapt care trădează originea probabilă a acestor violențe și a sadismului ce reies din scrisorile sale. Într-adevăr, se pare că una din torturile și pedepsele cele mai frecvente practicate de domn, era orbirea condamnaților. Despot Vodă l-a învinuit că a orbit pe Joldea și peste 9.000 de oameni în Moldova (?). Tot așa, într-o plângere a boierilor moldoveni refugiați în Ardeal, se arată că Alexandru Lăpușneanul „scoate ochii dușmanilor săi". În realitate, predilecția domnului pentru această pedeapsă s-ar putea explica prin mecanismul de proiecție a unor complexe de idei și stări depresive. Orbirea îl obseda pe Alexandru

și de aceea avea tendința să o extindă cât mai mult în afara persoanei sale, din cauza caracterului centrifug al ideilor depresive în general. De altminteri, astfel de fenomene se întâlnesc în patologia mintală într-o serie de stări depresive și sunt deseori explicabile prin regretul ce-l are un bolnav văzându-se pe sine suferind, în timp ce pe ceilalți îi vede sănătoși. Se cunoaște faptul că unii bolnavi de tuberculoză pulmonară atinși de stări depresive de un tip special - fără inhibiție - caută cu sputa lor să îmbolnăvească pe cei din jur; se știe ura pe care o au unii dintre acești bolnavi față de persoanele înconjurătoare ce se pot bucura în bună voie de sănătate. Astfel că, predilecția de a-și orbi victimele, considerăm că era cauzată de starea depresivă a domnului, stare care e concomitentă cu boala de ochi.

Misticism. Alexandru Lăpușneanu a avut înclinație religioasă puternică, chiar pentru timpurile în care a trăit; poate că aceasta se datora scrupulelor lui, existente în stările depresive, sau poate că era motivată de onirismul său. De exemplu, el a ordonat ortodocșilor din Lemberg să toarne un clopot din bronz, pe care să se graveze apoi numele său cu caractere latine și să se boteze în mod oficial acest clopot cu numele de „Alexandru".

Dar onirismul său dezvăluie, mai bine ca orice, tendințele sale mistice.

Neculce ne afirmă că voievodul vedea în vis pe Sfântul Dumitru, ceea ce manuscrisul din mânăstirea Pângărați ne descrie pe larg. Este sigur că domnul a întrebat pe sfetnicii săi după reprezentările halucinatorii avute în timpul nopții: „Poate să fie vedenia aceasta de la Dumnezeu sau nu?" După ce i s-a confirmat de către boieri că: „De la Dumnezeu iaste într-adevăr vedenia aceasta", Alexandru Lăpușneanu „foarte întru mare bucurie au fost... și de multă bucurie nu se știe unde se află, i se părea că zboară prin văzduh".

Stări din acestea de beatitudine, foarte înrudite cu stările de extaz, se întâlnesc frecvent la mistici. Nenumăratele biserici pe care le-a zidit „mai mult de nevoie", cât și preocupările sale de a ridica bisericile de peste hotare, sunt dovezi ale evlaviei sale. Dar, amestecul de religiozitate excesivă și de spirit practic al domnitorului pare caracteristic unei categorii de ciclotimici. Într-adevăr, același om care pretinde orășenilor din Lemberg că la slujbe religioase: „nu trebuie să stea la un loc bărbații cu femeile și cu fetele, ci oamenii înlăuntrul bisericii, iar femeile și cu fetele îndărătul lor, lângă ușa de intrare, căci așa poruncește legea", dovedește un spirit ordonat; acelorași orășeni el mai le pretinde să se roage pentru el, „căci are greutăți multe". Tot el a trimis cincizeci

de boi cetățenilor din Lemberg ca să termine biserica începută. Este remarcabil faptul că, la 22 iulie 1563 a dăruit bisericii din Lemberg zece bucăți de ceară pentru lumânări, luându-și obligația să ajute biserica aceasta în orice împrejurare, însă cu condiția ca preotul să se roage lui Dumnezeu pentru el, pentru soția și copiii săi. Precum se vede, este vorba de un contract în toată puterea cuvântului, domnul oferind ajutorul său, iar biserica din Lwow dându-i în schimb rugăciuni și binecuvântări, „intervenind pe lângă Dumnezeu" să-l ajute în realizarea scopurilor sale și să-i ierte păcatele (mai ales uciderea fără milă a unor boieri și supuși). Ne găsim mult prea departe de idealismul pur și pasionat al schizoizilor care își dobândesc fericirea prin „acte gratuite". Alexandru Vodă nu era, deci, un mistic în sensul propriu al cuvântului, iar evlavia sa pornea fie din anxietate, în cursul unor stări depresive, fie din dorința de a-și asigura circumstanțe prielnice reușitei întreprinderilor sale. Dar, și într-un caz și în altul, dovedea punctul de vedere practic, realist, simptom specific ciclotimicilor.

Onirism. Se înțelege prin acest termen, agitația nocturnă, în cursul căreia bolnavul se comportă ca și cum ar trăi aievea un vis, cu reprezentări halucinatorii pe baza cărora construiește diverse tematici delirante nesistematizate, în care individul nu-și dă seama dacă s-a deșteptat sau nu. Se întâlnește în alcoolismul cronic, în stări infecțioase, intoxicații, epilepsie, în cadrul delirurilor cronice și mai ales în cursul stărilor depresive.

Redăm mai jos două episoade onirice relatate în *Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mânăstiri Pângărați*:

„Și apoi au venit la Cetatea Neamțului și de acolo la târgul Pietrii, precum aveau obiceiul Domnii Moldovei a umbla pe la târguri și cetăți, din vremi de demult; iar când au fost luna lui octombrie în 22 de zile, la miezul nopții, i s-au arătat lui în vis un voinic cu veșminte albe îmbrăcat și foarte frumos, cu dumnezeiască slavă împodobit și i-au zis lui: scoală-te voievodule, și degrab să mergi la Pângărați unde petrece un sihastru Amfilohie aproape de 50 ani și să zidești întru numele mieu biserică, pe locul unde am avut mai înainte făcută de bătrânul Ștefan Voievod, în zilele stariţului Simeon Ieromonah, pe care o au ars spurcații turci, când au venit în pământul acesta cu ticălos război asupra lui Ștefan Voievod, și l-au biruit la Valea Albă și toată țara o au ars și au robit, și mulți fără număr de noroade au luat cu dânșii robi și de atuncea s-au început a li se da bir. Și de la acel război sângur Ștefan Voievod a scăpat și au fugit cu puțini ostași, pentru păcatele bieților creștini. Iară Domnul Alexandru cu glas lin l-au întrebat, zicând: cine ești, Doamne, cu atâta Dumnezeiască podoabă îmbrăcat

și cu slavă împodobit? Iar el i-au răspuns: eu sunt Sfântul Dimitrie, mucenicul lui Hristos și ostaș și de la Maximilian muncitorul, pentru Hristos în cetatea Solunului în temniță am fost închis și muncit și (în) coastă împuns. Carele în toată lumea și în toată marginea se slăvește numele mieu, și în pământul acesta numai în pustie biserică nu am. Și încetișor l-au împuns în coastă și de spaimă s-au deșteptat iar nu puțină frică au căzut asupra lui. Și întru nedumerire multă au fost aievea sau în vis i-au fost vedenia aceasta, nici singur nu știa. Și la dânsul s-au făcut cuvântul Sfântul Pavel Apostolul, ce zicea: știu pe un om mai înainte cu patrusprezece ani, care s-au fost răpit în raiu, și acolo negrăite cuvinte au auzit, care au iaste cu putință în limba omenească a le grăi, în trup sau în afară de trup nu știia; asemenea și acestuia vedenia au fost. Și ca dintr-o beție de grab s-au sculat și întru acel ceas au chemat...":

„Iară când s-au plinit anul, atunci s-au plinit cuvântul proorocesc, că unde nu vrea Dumnezeu, omul nu poate - iarăși i s-au arătat în vis Sfântul Dimitrie marelui Voievod Alexandru, în cetatea Sucevii într-același an, în luna lui octombrie 26 zile, în miezul nopții precum și mai înainte, însă mănios și cu ochii posomorâți și nu puțină bănuială asupra lui, și frică mare și cutremur l-au cuprins și pentru zidirea bisericii îl silia. Și încă și acesta îl adeveria lui Sfântul în vis, zicând că din scaunul tău vei fi izgonit cu Doamna ta și cu fiii tăi, și într-o țară depărtată vei fi surghiunit și apoi, nu după multă vreme iarăși vei lua scaunul tău - precum mai pe urmă au și fost. Și într-o frică mare și cutremur s-au deșteptat și iarăși au spus vedenia sfetnicilor săi și boiarilor și prea sfinției sale Mitropolitul Kir Grigorie, și lui Evtimie Episcop de Rădăuți și preotului Fteodor din Cetatea Sucevii".

Prin faptul că și-a revenit destul de repede din această stare de agitație și anxietate putem exclude intoxicația alcoolică, unde revenirea este mai lentă. Aici onirismul este foarte apropiat de halucinațiile imperative, care comandă unui bolnav să execute un lucru, dovedind starea depresivă în care se afla Lăpușneanul.

Stări depresive. Perioadele sale de relativă depresiune aveau o durată destul de mare. Pentru descifrarea acestora, citâm din același *Cuvântul pentru zidirea Sfintei Mânăstiri Pângărați*: „... neîncetat se aprindea inima Domnului cu râvna sufletească și cu aprinderea Sfântului Duh, ziua și noaptea ceale din lăuntrul lui se aprindea". Gruia Ionescu și C. Daniel desprind din aceste rânduri starea de anxietate a domnului. Se întâlnesc aici elementele esențiale ale stării de anxietate. În text, se pot observa următoarele fenomene pe care le avea Lăpușneanul:

a) *Insomnie* cauzată de anxietate: „se aprindea ziua dar și noaptea";

b) *Angoasă:* senzație constrictivă sau de căldură, ce se manifesta „în lăuntrul" cum scrie textul:

c) *Scrupule:* „cu râvna Sfântului Duh" – în text – este vorba de scrupulele domnului și regretele sale de a nu fi terminat mânăstirea.

În privința existenței unei stări de tristețe propriu-zise textul este categoric, căci mai departe citim:

„Și stă mult la multă mâhnăciune și să risipească numele Bisericii și n-au putut – și mai vârtos la mai mare amărăciune sau venit și nimica n-au folosit".

Rezultă starea de tristețe a domnitorului, iar fraza referitoare la „împărații care au vrut să..." s-ar putea interpreta ca o tendință de autoacuzare a domnului, specifică stărilor depresive.

În aceeași perioadă depresivă a avut un nou episod oniric terifiant, când i-a apărut Sfântul Dumitru „mănios și cu ochii posomorâți", scrie textul citat mai sus, „și frică mare și cutremur l-au cuprins". Se poate conchide că episoadele onirice prin conținutul lor ideativ sunt un simptom al stării sale melancolice.

Analiza faptelor. Pentru a putea preciza cadrul psihopatologic al personalității Lăpușneanului, va trebui:

1) să stabilim dacă Alexandru Lăpușneanul a ieșit sau nu din limitele normalului, în ceea ce privește viața lui psihică;

2) să stabilim, în cazul că vom conchide la existența unor tulburări mintale, dacă voievodul suferea de o boală mintală sau de o psihopatie, adică avea o anomalie psihică congenitală;

3) să precizăm dacă nu coexistau ambele posibilități menționate mai sus: o boală mintală dezvoltată la o personalitate psihopatică.

În lumina cunoștințelor de care dispunem, vom căuta să stabilim dacă, din punct de vedere psihic, Alexandru Lăpușneanul a fost sau nu normal. În acest scop, va trebui să identificăm la Alexandru Voievod o serie de elemente, pe care le vom descrie succesiv.

Astfel, pe baza celor descrise mai sus, pe baza documentației efectuate, putem constata că a avut trăiri destul de rar întâlnite la oamenii considerați sănătoși, dar care, pe de altă parte, sunt relativ frecvent întâlnite în evoluția bolilor mintale propriu-zise și recunoscute ca atare de medicină.

Care sunt, de fapt, aceste trăiri neobișnuite? Le vom enumera pe cele mai importante:

– Stări depresive de lungă durată, cu angoasă, scrupule, idei ipohondrice, idei de persecuție;

– Instabilitate pronunțată, cruzime, impulsivitate (în parte întâlnite și la Vlad Țepeș și alte personaje din lucrarea noastră);

– Onirism terifiant și premonitoriu.

Raportate la epoca în care a trăit domnul, aceste stări anormale nu erau atunci mai frecvente decât sunt în zilele noastre. Dar, între ciclotimicii care nu intră în sfera patologicului – dintre care fac parte mulți oameni de artă și știință – și Alexandru, se constată diferențe de structură psihologică. Peste fondul său ciclotimic s-au adăugat și alți factori care au știrbit statuia socială a domnului: este vorba de elementele negative manifestate pe planul eficienței sociale și de prestigiul său pe toate planurile.

Opera sa distructivă, negativă am spune, întrece cu mult pe cea constructivă – pozitivă – și am aminti în acest sens arderea vechilor cetăți ale Moldovei, umilința sa față de poloni și supunerea față de turci, măcelul boierilor conducători încercați ai oastei și multe altele, care toate la un loc constituie, fără îndoială, fapte ce-i diminuează prestigiul.

Rezultă din cele prezentate că Alexandru Vodă nu avea o personalitate psihofizică normală, mai mult, prezenta trăsături ce pledau pentru o boală psihică și care au șocat chiar și pe contemporanii săi. Așa se explică faptul că o serie întreagă de observatori, mai apropiați sau mai depărtați, cu un grad de obiectivitate variabil, sunt totuși de acord în unanimitate în a-l caracteriza ca pe un om rău, violent și impulsiv, persecutat de gânduri negre și remușcări, bântuit de vise și fantasme care îl determinau să clădească biserici.

Se impune de la sine concluzia că tulburările sale psihice erau izbitoare, de vreme ce au fost remarcate de contemporanii săi, care nefiind medici, ne-au lăsat în scrierile lor o descriere amănunțită a unui bolnav psihic.

Pentru fixarea unui diagnostic este extrem de util să se stabilească mai întâi în ce categorie de temperament și fire se încadrează Lăpușneanul. Căci, mai înainte de apariția bolii, se manifestă un caracter sau un temperament accentuat, permițând astfel renunțarea la discuții referitoare la o afecțiune psihică. În lucrarea noastră suntem nevoiți să procedăm cu maximă prudență. De pildă, există posibilitatea de a se folosi clasificarea făcută de Kretschmer, un clasic în domeniu. Mai nou este, însă, Leonhard, care fără a se abate prea mult, ne oferă totuși elemente ce țin pas cu progresele realizate în psihiatrie. Am optat în majoritatea cazurilor pentru Leonhard, nu fără a ține seama însă de Kretschmer. Este poate o soluție criticabilă. Gruia Ionescu și Constantin Daniel – autori de care ne-am servit într-o mare măsură, fiind cei mai

competenți în domeniu – scot în evidență faptul că, la un ansamblu de dispoziționi și tendințe reacționale existente, pot să apară și să se dezvolte tulburări care să modifice cantitativ și calitativ fiecare din direcțiile reacționale ce alcătuiesc personalitatea (firea) și temperamentul și vom spune atunci că a apărut o schimbare în temperamentul individului, iar în funcție de gravitatea acestor modificări, se poate spune că a apărut o psihoză.

În concluzie, temperamentul și firea constituie elementul static, permanent, inițial și bazal al vieții psihice, întrucât marchează sensul reacțiilor noastre în raport cu lumea exterioară. Psihoza – menționează autorii citați – este un accident, o dezvoltare exacerbată a unora din aceste tendințe reacționale, care, laolaltă, formează temperamentul. Dar psihoza nu diferă – așa cum arată și Leonhard – ca esență prea mult de temperament și caracter, deși ea nu este altceva decât o malformație, o monstruozitate – de mărire sau diminuare – a unora dintre direcțiile de reacție psihică ce se combină pentru a alcătui o personalitate.

Personalitatea psihică a voievodului însumează un număr însemnat din caracteristicile temperamentelor ciclotimice: dinamism, talente și aptitudini multiple, tendința de a se supraevalua, realism, simț practic, înclinare către o viață comodă, expansivitate, nevoia de a se înconjura de prieteni și de a se destăinui lor, oscilații afective, oscilații în idei, în atitudini, sentimente familiale dezvoltate.

Deoarece trăsăturile prezentate depășesc cu mult limitele normalului, autorii menționați înclină pentru așezarea personalității lui Alexandru Lăpușneanul în rândul celor ce suferă de o formă ușoară a psihozei maniaco–depresive. În plus, ereditatea lui este categoric ciclotimică.

Să explicăm doi termeni[1]: cicloid și ciclotimic. Unii psihiatri (E. Kahn, K. Schneider, A. Gurevici) pornind de la tipologia lui Kretschmer (bazată pe corelații psihosomatice), delimitează, ca formă specială de psihopatie, psihopatia cicloidă. Aceasta trebuie diferențiată de ciclotimie și psihoză maniaco–depresivă, care evoluează în accese. În această psihopatie, accesele lipsesc, tulburările de afectivitate fiind trăsături permanente ale personalității. De aceea termenul de timopatie pentru această categorie de psihopați pare mai adecvat, după unii autori.

Ciclotimia a fost propusă ca denumire de către Kahlbaum (1882), pentru o formă ușoară de psihoză maniaco–depresivă. Kraepelin denumea ciclotimia însăși psihoza maniaco–depresivă.

1. *Psihiatrie clinică* sub redacția Aureliei Sârbu, Editura Dacia, Cluj–Napoca, 1979, p. 99–100.

Ciclotimia s-ar caracteriza prin alternanța stărilor de excitație, de euforie (însoțite de creșterea energiei și a productivității bolnavului), cu stările de tip depresiv, cu alternarea dispoziției în sens hipertimic negativ, cu scăderea randamentului în muncă și a interesului în general. Apar și aici, ca și în episoadele psihotice maniaco-depresive, diferite tulburări somatice, dar de mai mică intensitate. Faza de excitație se caracterizează prin euforie, mulțumire de sine, curaj, entuziasm, inițiativă, impuls spre activitate, uneori hipersexualitate și abuz de băuturi alcoolice. Conștiința bolii fiind absentă, internarea bolnavilor în această fază poate fi determinată numai de tulburările de comportament (conflicte sub influența consumului de alcool, atitudini imorale etc.).

În faza depresivă se observă tristețe, reducerea activității (care devine neproductivă), lipsa de interes față de obligațiile profesionale. Internarea bolnavilor în această perioadă este determinată de ideile fixe sau chiar tentativele de sinucidere, care atestă tulburările afective profunde. Între fazele de dispoziție ridicată sau scăzută, se instaurează perioada de acalmie (în care nu se decelează nici un fenomen patologic). Această particularitate evolutivă deosebește *ciclotimia* (ca formă ușoară a psihozei maniaco-depresive) de o formă de psihopatie - timopatia, în care fondul patologic, sub raport emoțional, reprezintă o trăsătură permanentă a psihicului psihopatului. Termenul de ciclotim mai are și o altă accepțiune, fiind legat de noțiunea de „constituție". În tipologia sa morfo-psihică, Kretschmer descrie corespunzând celor trei psihoze principale endogene (schizofrenie, psihoza maniaco-depresivă și epilepsia), trei tipuri caracteristice (schizotim, ciclotim și epileptoid), care pot deveni tipuri psihopatice (schizoid, cicloid epileptoid). Constituția ciclotimică ar reuni deci, în concepția sa, din punct de vedere morfologic - tipul picnic, iar din punct de vedere psihic - caracterul sinton (sintonie = existența unui contact afectiv cu lumea înconjurătoare). În concepția lui Kretschmer picnicul ciclotim ar fi corelat semnificativ cu psihoza maniaco-depresivă, el având o predispoziție pentru această maladie.

Să apelăm la Kretschmer pentru a vedea cum explică acesta principalele trăsături caracteristice ale celor două temperamente esențiale, schizotim și ciclotim, corespunzătoare tipurilor psihopatice schizoid și cicloid[1].

Temperamentul schizotim care corespunde în parte celui introvertit (Jung), se caracterizează în mod esențial prin preponderența vieții interioare, autiste, asupra celei exterioare, sociale. De aceea

1. Am ținut să repetăm pentru a nu se face confuzii, întâlnite foarte des de altfel, între tipurile caracteristice temperamentale esențiale și cele psihopatice.

centrul preocupărilor şi tendinţelor reacţionale ale schizoizilor îl constituie propria lor persoană, spre deosebire de cicloizi care îşi revarsă întreaga lor personalitate psihică asupra mediului exterior din societatea în care trăiesc.

Dar trăirea aceasta interioară presupune o lipsă de interes pentru ceea ce se petrece în afara propriei lor persoane şi schizoizii într-adevăr au un tonus afectiv, adică suma sentimentelor, pasiunilor, emoţiilor şi instinctelor lor, mult mai redus decât ciclotimicii. De aici predominanţa proceselor intelectuale, logice, analitice, discursive, asupra celor afective, sentimentale şi pasionale în trăirile schizoizilor.

Această atonie afectivă nu exclude însă descărcări violente ale unor sentimente, emoţii ori pasiuni, care nu au putut fi disciplinate şi coordonate; de aceea afectivitatea schizoizilor oscilează între anestezie şi hiperestezie.

Acelaşi om care priveşte impasibil uciderea a zeci de mii de nevinovaţi (vezi crimanalii nazişti), plânge cu lacrimi când citeşte un text emoţionant sau aude o bucată muzicală. Într-adevăr, afectivitatea acestora oscilează între aceşti doi poli, anestezie - lipsă de sentimente, de emoţii, de pasiuni - şi hiperestezie - exces de sentimente, de emoţii şi de pasiuni.

Ceea ce caracterizează temperamentele schizotime este „autismul", tendinţa la interiorizare, la o trăire intimă, ascunsă, diferită şi izolată de a lumii din jur. Schizoizii sunt nesociabili, rezervaţi, bizari, complicaţi, neadabtabili la mediul extern, iar afectivitatea lor variază de la anestezie la hiperestezie. Ei participă mai puţin, şi în orice caz cu un randament mult mai redus decât cicloizii, la viaţa colectivă. Atitudinea lor socială se defineşte prin aceeaşi lipsă de adaptabilitate, de suplete, de înţelegere a situaţiilor, pe care o constatăm şi în viaţa lor afectivă.

Trăirea interioară creează un mod de gândire schematic, geometric, rigid, care nu ţine seama de contingenţe, de realităţi şi de împrejurări. De aceea, schizoizii au concepţii etice intransigente, o ură neîmpăcată împotriva realităţii, a frumuseţii, a plăcerilor şi în general împotriva a tot ceea ce este vesel, răspândind optimism. Numai schema rece, morală şi geometrică este agreată de schizoizi.

Prin temperament ciclotimic Kretschmer înţelege pe acela adaptabil la mediul exterior, plin de viaţă şi de căldură, realist şi în genere destul de puţin fix ca atitudini, idei şi sentimente. În general ciclozii se definesc prin adaptabilitatea lor şi prin tonusul lor afectiv ridicat. Astfel că, după autorul mai sus citat şi, mai ales, potrivit ideilor lui Breuler, temperamentul ciclotim se defineşte în raport cu

două sisteme de ordonate, care exclud existența constantelor schizoide și anume:

– *adaptabilitatea*, consecință a sintoniei, adică a existenței unui contact afectiv cu lumea înconjurătoare;

– *cicloidia*, adică oscilațiile pe plan afectiv între tristețe și bucurie (proporție diatezică), pe plan intelectual (schimbări ale convingerilor, ideilor, atitudinilor) și pe plan motor (alernanțe între stări de dinamie și de apatie).

Variantele temperamentale (deci normale) ale temperamentului ciclotim se grupează în jurul acestor aspecte. Kretschmer descrie următoarele variante temperamentale: hipomaniacii dinamici; deprimații constituționali; temperamentele cu „sânge greu"; temperamentele cu energie practică; temperamentele vesele și logoreice; temperamentele cu umor liniștit; temperamentele sentimentale liniștite și temperamentele comode.

În lumina acestor date putem înțelege pe deplin o serie de aspecte din personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul. Într-adevăr, personalitatea psihică a voievodului adună un număr însemnat din caracteristicile temperamentelor normale ciclotimice: dinamism, talente și aptitudini multiple, tendința de a se supraevalua, bunătate, realism, simț practic, înclinare către o viață comodă, expansivitate, nevoie de a se înconjura de prieteni și a face confidențe, oscilații afective, oscilații în idei, în atitudini, sentimente familiale dezvoltate etc. etc. În plus, ereditatea lui este categoric ciclotimică; atât prin bunicul său, Ștefan cel Mare, cât și prin tatăl său, Bogdan Lăpușneanul – care, după cum se știe, a avut către sfârșitul vieții sale un episod melancolic. Petru Rareș, unchiul Lăpușneanului, era în mod categoric un ciclotimic expansiv, cu mare dinamism și debordând de energie.

Părăsindu-l pe Kretschmer, la care au apelat Gruia Ionescu și Constantin Daniel, în analiza pe care am redat-o succint și noi, să trecem la Leonhard, pentru a vedea temperamentul căruia îi corespunde Alexandru Lăpușneanul, potrivit clasificării făcute de acesta.

Leonhard, în primul rând, clasifică la fel ca și Kretschmer personalitățile în hipertimice, distimice și ciclotimice, dar consideră ciclotimici numai pe aceia a căror dispoziție psihică labilă oscilează între stări hipertimice și distimice. Din grupa ciclotimicilor îi separă pe exaltați, care au tendința spre oscilații de dispoziție extreme, de la un pol al altul. Leonhard împarte trăsăturile personalității omenești în însușiri ale *caracterului* și însușiri ale *temperamentului*.

Însușirile caracterului determină în special felul aspirațiilor, în timp ce de temperament depind ritmul și profunzimea reacțiilor

afective. Însușirile caracterului delimitează, după Leonhard, următoarele firi: demonstrativă, hiperexactă, hiperperseverentă și nestăpânită. Însușirile temperamentului separă următoarele firi: hipertimică, distimică, labilă, exaltată, anxioasă și emotivă. O linie precisă de delimitare nu există și Leonhard recunoaște cu franchețe acest lucru. Kretschmer și Ewald o situează în mod diferit. Dacă vrem, putem considera drept trăsătură de temperament și firea nestăpânită, la care impulsurile și reacțiile afective trec într-un mod exagerat pe primul plan. Pe de altă parte, se poate arăta că la personalitățile emotive sentimentele altruiste sunt mai puternice decât cele egoiste, încât se schimbă însăși direcția aspirațiilor. Astfel această clasificare imaginată de Leonhard, așa după cum recunoaște și autorul însuși, nu are un caracter obligatoriu.

Examinând trăsăturile firii (ale caracterului și temperamentului) imaginate de Leonhard, deducem că personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul corespunde cel mai mult trăsăturilor accentuate ale firii labile și hiperperseverente (paranoide). Pe parcursul lucrării noastre am expus pe larg principalele trăsături ce caracterizează aceste firi.

În lumina acestor date, putem înțelege pe deplin o serie de aspecte din personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul. Atât bunicul său, Ștefan cel Mare, cât și tatăl său, Bogdan cel Orb, erau ciclotimici expansivi tipici, ca de altfel și unchiul său, Petru Rareș.

Datele actuale confirmă frecvența temperamentului ciclotimic la descendenții și ascendenții, precum și la colateralii ciclotimicilor și constituie un argument serios în a demonstra că personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul intră în acest cadru. Un alt element pledează pentru personalitatea ciclotimică a domnitorului. Este numărul însemnat de copii – paisprezece – pe care i-a avut. Se știe că ciclotimicii au copii mulți, în opoziție cu schizoizii care nu se căsătoresc sau au un număr mic de copii. Leonhard consideră că acest element este caracteristic firii nestăpânite.

Ni se pare, deci, că personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul se apropie cel mai mult de temperamentele ciclotimice, cu influențe certe ale caracterelor hiperperseverente și nestăpânite.

Cu toate acestea, nu se poate afirma cu deplină certitudine și rigurozitate științifică, că domnul Moldovei a avut un temperament strict ciclotimic, dat fiind că:

a) trăsăturile personalității sale nu se încadrează întru totul în nici una din variantele temperamentale descrise atât de Kretschmer cât și Leonhard;

b) după cum am arătat, personalitatea psihică a lui Alexandru Lăpușneanul nu poate fi totuși considerată drept „normală".

De aceea, pentru a fixa un diagnostic retrospectiv al tulburărilor psihice ale lui Alexandru Voievod, trebuie să examinăm următoarele trei ipoteze ce rămân în discuție:

1. Domnul Moldovei a suferit de o tulburare psihică propriu-zisă, caracterizată printr-un proces evolutiv, cu alte cuvinte a avut o psihoză maniaco-depresivă?

2. Domnul Moldovei a prezentat o anomalie a personalității sale psihice, o anomalie congenitală, definitivă, ireversibilă și neevolutivă, adică a avut o personalitate psihopatică cicloidă?

3. Se poate presupune că avea o personalitate psihopatică adică o anomalie constituțională a personalității sale, care să fi servit drept bază dezvoltării ulterioare a unei psihoze maniaco-depresive?

În cele ce urmează ne propunem să examinăm fiecare din aceste ipoteze și să avansăm un punct de vedere pentru a fi luat în discuție de cei interesați.

A avut Alexandru Lăpușneanul o psihoză maniaco-depresivă? Se știe că boala numită de Kraeplin psihoză maniaco-depresivă, și cunoscută sub o serie de alte denumiri, este o boală psihică care recunoaște pe prim plan tulburările de afectivitate[1]. Ea oferă cele două aspecte clar opuse timiei: euforia și depresia care se succed la același bolnav la un interval oarecare de timp sub forma accesului maniacal sau sub forma accesului depresiv. Este o boală cu antecedente de manii și melancolii. Se apreciază, pe baza statisticilor O. M. S., că circa 3–4% din populația globului suferă de tulburări timice. Este mai des întâlnită la femei (2/3) decât la bărbați. Este rar întâlnită înainte de pubertate. Durata unui puseu este de șase luni, fiind mai redusă la tineri și mai lungă la vârstnici. Puseurile maniacale sunt urmate de puseuri depresive; în prima parte a vieții predomină inițiativa, expansivitatea, iar în cea de-a doua prudența, renunțarea, resemnarea. Circa 1/4 din numărul bolnavilor prezintă un singur puseu depresiv, intens și durabil. Când se produc două puseuri, unul se manifestă în adolescență, iar cel de al doilea la menopauză sau andropauză. Circa 10% dintre bolnavi au un singur puseu, 40% două pusee și 20% patru pusee.

Puseul depresiv sau melancolic se caracterizează printr-o intensă încărcare afectiv-negativă, trăită ca o durere morală, însoțită de inhibiția funcțiilor psihice și încetinire psihomotorie.

Bolnavul, de obicei picnic și ciclotimic, cu o ereditate încărcată, după ivirea unei situații conflictuale, dezvoltă un puseu depresiv. Debutul are loc de regulă primăvara sau la începutul verii, instalându-se timp de săptămâni sau luni. Este însoțit de astenie,

1. *Psihiatrie*, sub redacția V. Predescu, Editura Medicală, București, 1976.

insomnie, cefalee, o stare de irascibilitate și hipomnezie. Sindromul trece uneori neobservat de bolnav, care are tendința de a-și ascunde suferința sa față de cei din jur. Se mai remarcă existența unor vise terifiante și stare de angoasă. Bolnavul, puternic traumatizat, adesea caută o ieșire în suicid, chiar dacă nu face tentativa, prezintă idei suicidare. Bolnavul depresiv păstrează ca pe un secret intim frământările sale.

Puseul maniacal prezintă următoarele caracteristici principale: exaltare psihomotorie, ținuta neglijent extravagantă, privire vie, expresivă, cu aer dominator. Mimica mobilă redă conținutul trăirilor sale, bolnavul face gesturi largi, are un familiarism jenant, este distrat, evocă cu ușurință anumite întâmplări pe care le credea uitate, cu amănunte și detalii nesemnificative, extrem de precise. Fluxul ideativ este extrem de bogat, stilul eliptic, telegrafic, tonul declarativ, se autoapreciază ca fiind frumos, bogat, puternic și în general având toate calitățile posibile. Nu are un delir de mărire, ci de supraestimare. Nu încearcă să convingă, ci doar își exprimă ideile. Plini de inițiative, își propun obiective peste puterile lor și se apucă să le realizeze. Dezordonați, trec de la o acțiune la alta, infatigabili și caută să-și manifeste bucuria cu orice prilej, antrenându-i și pe cei din jur.

Psihoza maniaco-depresivă, în esență se caracterizează prin:

- apariția unui puseu de tip maniacal sau melancolic;
- vindecarea temporară și revenirea după o perioadă fie sub forma inițială, fie sub o altă formă;
- temperamentul ciclotimic al individului;
- tipul constituțional picnic al bolnavului;
- caracterul ereditar ciclotimic, la care se asociază o serie de tulburări: migrene, urticarii, afecțiuni hepatice, digestive, hipertensiune, psoriazis etc.

Ceea ce constituie însă elementul esențial al psihozei maniaco-depresive și ciclotimiei este apariția și dispariția periodică (fără ca să fie vorba de perioade egale) a unor tulburări psihice. Acest element de periodicitate psihică a putut fi identificat și urmărit generații întregi la descendenții unui individ.

Or, după cum am văzut, există o periodicitate, o alternanță și mai ales o oscilație marcată în stările afective ale lui Alexandru Lăpușneanul. Această alternanță între stări de dinamie și inhibiție, între veselie și tristețe, între hiperproducție intelectuală și scăderea randamentului intelectual, constituie de altminteri nu numai elementul bazal al ciclotimiei, dar și nucleul temperamentului ciclotimic, cu deosebire că, la omul sănătos cu temperament ciclotimic, aceste oscilații și periodicitatea arătată sunt cu mult mai puțin pronunțate.

La Alexandru Lăpușneanul deducem din analiza personalității sale o serie de elemente psihologice de scurtă durată, pe care le interpretăm ca patologice. Într-adevăr, trăsăturile patologice ale personalității sale, adică stările depresive, anxietatea, angoasa, scrupulele, ideile ipohondrice, persecutorii, instabilitatea, cruzimea și impulsivitatea, misticismul și onirismul terifiant, nu erau permanente, ci după o durată oarecare ele dispăreau pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă.

Personalitatea psihopatică a lui Alexandru Lăpușneanul

După cum am văzut, unele personalități psihopatice se apropie ca structură psihologică de temperamentele normale ciclotimice și în același timp de psihozele ciclofrenice (manie și melancolie). Această asemănare a unor personalități psihopatice cu temperamentele ciclotimice și cu psihozele ciclofrenice se poate stabili pe baza coexistenței a două elemente:

– periodicitatea – alternanța unor stări afective;

– tonus afectiv trist sau euforic din punct de vedere calitativ, dar întotdeauna sintonic, adică existența unui contact afectiv cu mediul exterior.

Din acest punct de vedere personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul, caracterizată după cum am văzut prin alternanța unor stări de depresie cu stări de excitație, dinamie și voie bună, iar pe de altă parte prin existența unui tonus afectiv crescut, fie în sensul depresiv fie în sensul expansiv, poate să se încadreze în personalitățile psihopatice cicloide. Acest tip este de altminteri bine cunoscut și descris în lucrările de specialitate, la care ne-am referit și noi, în parte reproducând unele date mai importante.

Trebuie să remarcăm că, în ereditatea voievodului se întâlnește un număr foarte mare de indivizi cu personalități psihopatice cicloide, dar numai unul a avut o adevărată psihoză maniaco-depresivă. În afară de aceasta se constată că personalitatea lui Alexandru Lăpușneanul a oscilat între dinamism și depresiune fără a exista o stare intermediară între acestea, care să corespundă normalului. Tot așa, după cum am văzut, nu a existat niciodată un episod de psihoză propriu-zisă în viața lui Alexandru Lăpușneanul, adică o stare de melancolie gravă, care să fi frapat pe contemporanii săi. Or, chiar atunci când există la un ciclotimic forme de acces minore (sub formă de astenie, insomnie, nevralgii periodice), de cele mai dese ori apar și episoade psihotice propriu-zise. Pe de altă parte, nu se poate admite ca un individ care ar fi avut o psihoză propriu-zisă să fi reușit să se impună contemporanilor săi în așa

măsură încât să ajungă domn și să revină la domnie după ce fusese odată detronat.

În realitate, și aceasta este concluzia autorilor suscitați asupra diagnosticului psihic al lui Alexandru Lăpușneanul, acesta avea o personalitate psihopatică cicloidă, caracterizată prin perioade de lungă durată de depresiune, alternând cu faze de dinamie. Așa fiind, este, credem, inutil să mai examinăm cea de a treia ipoteză diagnostică – existența unei personalități psihopatice pe care să se fi dezvoltat o psihoză ciclofrenică (maniaco–depresivă) întrucât am arătat că voievodul nu a avut o psihoză propriu–zisă.

Christina – enigmatica regină a Suediei

În șirul lung de capete încoronate care s–au perindat din cele mai vechi timpuri în istorie se detașează o figură insolită: este vorba de regina Christina a Suediei.

Atitudinea ei de regină, investită cu răspunderi mari, ce apăsau greu pe umerii săi fragili de tânără femeie, se remarcă printr–o serie de fapte, de contradicții și enigme, unele reale, altele probabil născocite.

De mică, se anunțase ca un copil precoce, mai apoi s–a dovedit însetată de cunoaștere, detașându–se net de cei din jurul său; a refuzat cu îndârjire să se mărite și în final a abdicat de la putere. Istoria nu ne oferă un răspuns la multiplele întrebări pe care, firesc, suntem tentați să ni le punem și adevărul nu se cunoaște nici astăzi. Și totuși, din faptele pe care le vom prezenta în continuare, se desprinde o serie de indicii care ne permit să avansăm o ipoteză.

Mai întâi să trecem în revistă faptele, așa cum le consemnează istoria[1].

Gustav al II–lea Adolf (care a domnit între anii 1611–1632), părintele reginei, a fost o figură reprezentativă în istoria Suediei și chiar a Europei. Și–a petrecut mai aproape toată viața în tabere militare purtând o serie de războaie lungi ce urmăreau în final centralizarea statului. Menționăm mai întâi războiul cu Danemarca, cunoscut în istorie sub numele de războiul de la Kalmar, apoi cu Rusia și în fine războiul care a durat treizeci de ani (1618–1648). Toate aceste războaie grele și de uzură i–au oferit prilejul să–și arate capacitatea și măiestria de mare strateg. Deși a vădit înclinații deosebite pentru arta războiului, avea în același timp cunoștințe

1. Pentru partea istorică vezi Dumitru Almaș: *Magazin istoric* nr. 3 (108), martie 1976, p. 22.

temeinice de teologie și limbă latină, aritmetică și geometrie, fără a neglija politica, retorica, dreptul, precum și limbile moderne. Ca strateg militar s-a făcut remarcat prin concepția tactică în favoarea ofensivei, pe care o prefera ori de câte ori avea posibilitatea s-o aplice în războaiele întreprinse. Adeseori se adresa celor din jur atrăgându-le atenția că „este mai bine să transporți războiul într-o țară dușmană, cu alte cuvinte teatrul operațiunilor trebuie dus în afara Suediei, căci nicăieri nu suntem mai slabi ca în Suedia".

Supranumit „Leul Nordului", Gustav Adolf a câștigat victorii răsunătoare, începând cu cea de la Breitenfeld (1631) împotriva generalului Tilly, urmată la foarte scurt timp de bătălia de pe Lech și continuată cu cea de la Lutzen (1632), unde l-a avut ca adversar pe celebrul Wallenstein.

Din câte cunoaștem, economia Suediei nu permitea războinicului rege să-și întemeieze armata pe mercenari, așa cum de altfel se obișnuia în acea vreme în majoritatea țărilor europene. Feudalii suedezi puteau alcătui pe cheltuiala lor doar o cavalerie de câteva mii de luptători. Infanteria însă, la drept vorbind baza armatei în orice timp, cu atât mai mult în acele vremuri, o constituia țărănimea, reprezentând soldații cei mai modești și totuși mai de nădejde ai epocii moderne.

Gustav Adolf a fost nu numai un teoretician al conducerii războiului, ci în același timp și un bun organizator al armatei, trecând cu hotărâre la unele reforme ale acesteia. De pildă, am aminti în mod cu totul special, scurtarea țevii la muschete și suprimarea furcii de susținere în timpul focului, acestea devenind din instrumente grele și incomode de marș, arme ușoare și manipulabile în condițiile oferite de teatrul de luptă. Este deci părintele carabinei sau puștilor actuale. Pentru portul cartușelor, a introdus tolba de piele. Tot Gustav Adolf a sporit numărul soldaților de la 13000 la 40000, dintre care infanteriei îi reveneau 30000.

În războaie, armata suedeză, spre deosebire de corespondentele ei europene ce se vroiau mult mai emancipate, nu prăda localitățile pe care le cucerea în luptă. Hrana era procurată prin grija statului suedez, iar soldații ascultau de sfaturile preoților luterani, aflați în mijlocul lor. Și încă un amănunt: spre deosebire de alți soldați, ostașii regelui Gustav Adolf puteau duce războiul și iarna.

Firul vieții lui Gustav Adolf s-a curmat brusc la vârsta de numai treizeci și opt de ani, fiind ucis în lupta de la Lutzen. A lăsat în urma sa amintirea unui genial comandant militar, o țară săracă din cauza războaielor și ca succesor la tron o fată: Christina-Augusta. Împlinise abia șase ani, născută fiind în 1626, când și-a început meteorica-i domnie. Așa cum se obișnuia, până la majorat,

răspunderea conducerii a fost încredințată unui consiliu de regență desemnat din cinci mari demnitari, printre care se număra și Axel Oxenstiern, un bărbat capabil și viteaz, ce se va face remarcat prin calitățile sale cu totul ieșite din comun.

Presimțindu-și parcă sfârșitul care se apropia, Gustav Adolf a declarat-o moștenitoare pe Christina încă de când avea un an. Pentru a lăsa un demn urmaș la tron, regele a ținut să nu precupețească nici un efort ca să-i ofere o educație pe măsură. Conștient de faptul că nu se putea ocupa direct de instruirea fiicei sale (nevoile războiului purtându-i pe el și pe regină pe câmpurile de bătălii, iar palatul fiind înlocuit cu un cort), regele a lăsat-o în grija sorei sale, Caterina. Alegerea nu s-a dovedit a fi greșită, iar cunoștințele i-au fost predate de erudiți ai timpului. Astfel, teologul Johannes Matthiae a inițiat-o în teologie, greacă, latină, limbi moderne și literatură clasică. Eleva s-a dovedit la înălțimea maestrului, prinzând repede gustul cititului; în plus a învățat singură italiana și spaniola.

Când grijile domniei au început s-o împovăreze, pregătirea politică și-a aflat-o de la Axel Oxenstierna, care între timp fusese înălțat la funcția de cancelar. Despre capacitatea ei intelectuală se dusese vestea: îi plăcea să afle, să cerceteze, să știe tot, cât mai mult și mai repede. Christina însăși se caracteriza astfel: „Aveam în mine o nesătulă dorință de a ști tot".

Era apreciată de cei din jur la modul superlativ: „Numai Dumnezeu știe cât de fericit sunt să constat că Majestatea Sa nu este ca alte femei, că are curaj și bun-simț și că, dacă n-o va corupe ceva, făgăduiește cele mai mari speranțe". La rândul său, istoricul suedez Ingvar Andersson scria: „A fost una din primele femei din Suedia care a primit o formație pur intelectuală".

Oare tânăra regină nu își va dezminți speranțele ce se puneau în ea? Își va ține promisiunile? Astfel de întrebări ne vin în minte ori de câte ori zorile unei vieți se anunță prea promițătoare. A demonstrat-o nu o dată, din păcate, experiența de viață. Nouă nu ne rămâne decât să fim martori și să căutăm explicațiile...

Încă din 1640, tânăra regină Christina se interesa în mod constant de treburile politice, de mersul războiului dus de armata țării sale, aflate sub conducerea destoinicului cancelar Axel Oxenstierna. Îi plăcea îndeosebi să primească ambasadori, conversa cu ei și îi uimea prin erudiția sa și spiritul său pătrunzător. La vârsta de 16 ani asista la ședințele Consiliului de regență având o participare tot mai activă prin intervențiile sale și chiar implicându-se în efectuarea unor sarcini. Nu a fost o surpriză pentru

nimeni când, la 17 decembrie 1644, Christina proclamându-se majoră, a luat în propriile sale mâini frânele conducerii.

Care era situaţia regatului pe care urma să-l conducă? Războiul cu Danemarca, pe care Suedia o învinsese, a avut drept rezultat anexarea unor teritorii şi dreptul ca navele suedeze să aibă trecere liberă prin strâmtoarea Sund. Teritorii anexase şi de la Germania. Din războiul de treizeci de ani, Suedia s-a ales cu mari cantităţi de pradă: de la alimente şi îmbrăcăminte, la aur şi opere de artă. Şi rezultatele nu au întârziat să se facă remarcate: ţara însăşi se transformase foarte mult. Se construia mult, palate, case bogate şi se puteau vedea la tot pasul semnele avântului cultural. Numeroase fortăreţe încercau prin ambianţa lor să imite pe cele de la curtea regală. Nobilii căutau să se întreacă în fast şi strălucire aidoma prinţilor şi marilor aristocraţi de pe continent. Într-un cuvânt, se simţea un suflu nou: de la viaţa austeră din timpul regelui Gustav al II-lea Adolf (despre care ne putem face o idee amintind că la înmormântarea sa Consiliul de Stat a hotărât să nu fie invitat nici un străin, ca nu cumva să vadă cât de sărace erau Curtea şi ţara), acum se manifesta o opulenţă şi un lux, o viaţă nouă plină de strălucire.

Regina Christina, deşi crescută în spiritul şi atmosfera sobră şi modestă a părinţilor săi, a făcut o întoarcere de o sută optzeci de grade: şi-a propus să ducă o viaţă într-o bogăţie ostentativă!

Mare amatoare de opere de artă, şi le-a procurat pe orice cale. La Curtea sa au fost invitaţi zeci de creatori ai frumosului atât din ţară cât şi din afara hotarelor ei. Pictori, sculptori, arhitecţi şi muzicieni se îndreptau spre Stockholm. Mai mult, fără a sta pe gânduri, regina a înlocuit pe sobrii şi severii sfetnici ai tatălui său cu alţii: filozofi, savanţi, poeţi, oameni de lume, toţi tineri şi extravaganţi, adepţi ai noului şi făcând o notă distinctivă şi total opusă. La Curtea reginei s-au numărat printre invitaţi René Descartes, cel mai ilustru filozof al vremii, Hugo de Groot, Zid Grotius, istoric şi diplomat olandez, Vossius Chanut, diplomat francez şi mulţi alţii. Printre conaţionalii săi am aminti pe S. Stiernhielm, primul scriitor suedez renascentist, autorul poemului *Hercule între viciu şi virtute*, iar dintre străini pe medicul francez Bourdelot, cavalerul Magnus Gabriel de la Gardie, ambasadorul Spaniei A. Pimental, frumoasa doamnă Ebba Sparre şi tânărul Klas Tott.

Regina, înconjurată de favoriţii săi, a dus o viaţă libertină, într-un lux ostentativ, necunoscut şi fără egal în viaţa severilor nordici, obişnuiţi să înfrunte vicisitudinile unei naturi aspre şi neprietenoase. Liberalismul şi luxul - menţiona pe bună dreptate

istoricul D. Almaș din scrierile căruia ne-am servit la tratarea părții istorice – fără îndoială că scandalizau o parte din membrii Curții și mai ales pe cei mai mulți dintre suedezi. Astfel se explică faptul că pe seama reginei au început să circule fel de fel de zvonuri. Efectul acestora nu a întârziat să se manifeste, zdruncinând-i atât popularitatea în rândul cetățenilor cât mai ales sprijinul acestora.

La această imagine nefavorabilă creată de viața ostentativă de la Curte se vor adăuga curând și alte fapte mult mai grave. În primul rând, întărirea puterii regale nu convenea Ricksgad-ului – Adunarea reprezentanților tuturor stărilor, adică și a țăranilor care lucrau pe pământurile statului și ale coroanei. Pentru ducerea războaielor ce nu se mai terminau – îl amintim de pildă pe cel de treizeci de ani – țăranii suportau greu, plătind impozite mari. Acum erau nevoiți să suporte și luxul și risipa de la Curte. Efectele nu au întârziat să se manifeste. Mișcările țărănești au izbucnit chiar în 1650, anul încoronării reginei Christina și au continuat în anii următori până în 1655. Oxenstiern, fără îndoială, având consimțământul frumoasei regine, a reacționat prompt, trecând la reprimări sângeroase. Un contemporan menționa într-o cronică, că, în 1655, în timpul răscoalei țărănești din Smoland, la Stockholm toate spânzurătorile erau „supraîncărcate".

Într-o vreme în care starea de război era privită ca normală, o femeie nu putea conduce totuși cu aceeași eficiență ca un bărbat, mai ales că regina trecuse de la un mod de viață la un altul, total opus. Pe scurt, împrejurările cereau să se asigure succesiunea la tron și deci implicit căsătoria reginei. Aristocrația care vroia să asigure continuitatea stăpânirii în mâna dinstiei Vasa impunea și susținea ideea ca regina să se mărite cât mai curând.

Când sfetnicii cei mai apropiați i-au adus la cunoștință acest lucru, făcându-se interpreții consiliului, regina Christina a reacționat în felul ei propriu. Mândră, bănuitoare și irascibilă, a refuzat să se căsătorească în ciuda faptului că la mâna sa au existat pretendenți ce ar fi făcut să pălească de invidie orice prințesă din Europa: am începe cu vărul Christinei, Carol-Gustav, cu care era prietenă și căruia îi promisese chiar să se căsătorească, apoi Frederic Wilhelm de Brandenburg, viitorul mare elector al Prusiei; regele polon Vladislav; doi dintre fiii regelui Danemarcei, Christian al IV-lea și alți de rang mai mic, dar nu mai puțin demni. Dar Christina nu le-a acordat nici o șansă, refuzându-i pe toți cu răceală. Existența unui singur bărbat, mereu același, nu-i oferea soluția cea mai bună.

Pare surprinzătoare această preferință a unei tinere femei lipsită de experiență și crescută într-un mediu sobru și cenușiu oferit de mătușa sa Caterina. Și totuși, Christina a preferat să se afunde în

plăcerile mondene oferite de serbările și balurile ce nu mai conteneau. Scurte deveniseră momentele când buclele-i blonde se aplecau asupra tomurilor de teologie și de filozofie antică, precum și discuțiile cu învățații ce-și plimbau pașii pe dalele mari de marmură roșie și neagră ale palatelor din Stockholm.

Regina Christina a prezentat o imagine contradictorie nu numai contemporanilor săi, dar și posterității și în general tuturor acelora care s-au străduit să-i descifreze taina. Aceeași femeie care încerca să imite Curțile strălucitoare din Europa, întreținea relații epistolare cu Descartes, arăta interes pentru cele mai arzătoare probleme militare și politice ale vremii, nu se arăta câtuși de puțin preocupată de viitor, de ce va lăsa în urma sa. Totul o interesa, mai puțin o căsătorie. Atunci când nu a mai putut rezista presiunilor exercitate de „Adunarea Stărilor", fără să țină seama de sfatul bătrânului său sfetnic Axel Oxenstiern, regina a numit pe Gustav Carol, vărul său, în funcția de comandant suprem a armatei suedeze, iar în anul următor (1649) a convins Dieta să-l accepte în calitate de succesor prezumtiv. Se bucura oare Carol Gustav de favorurile sale? Să fi cedat pasiunea în fața unor motive pe care numai ea le știa? Este greu de spus, dar faptele par să confirme ipotezele, fără a exclude existența și a altei explicații. Un lucru este însă cert: Christina își va dezvăluit tot mai des celor din jur un gând care o obseda: să renunțe la tron!

Se pare că a făcut publică această intenție pentru prima oară în 1651, dar a pus-o în practică abia peste trei ani, la 6 iunie 1654, în cadrul unei ceremonii căreia s-a străduit să-i ofere un fast neobișnuit. Dorea Christina să dea un nou prilej de a se vorbi despre ea? Se știe doar că atât Oxenstiern cât și familia regală și cea mai mare parte dintre aristocrați și favoriți s-au opus din răsputeri până în ultimul moment la proiectul reginei. La scurt timp însă Axel Oxenstiern moare și Carol-Gustav rămâne să conducă singur destinele Suediei. Istoria ni-l descrie ca pe un bărbat nu prea arătos, în schimb capabil, energic, plin de ambiție și de pofta măririlor.

Dieta s-a întrunit la Stockholm și după o scurtă deliberare i-a lăsat reginei ce-și abandona datoria față de țara sa, mijloace de întreținere ce constau din insulele Coland, Oland, Osel, orașele Norrköping, Wollgast, Wismar precum și numeroase moșii situate pe teritoriile anexate de Suedia din Germania.

Între timp regina Christina a plecat spre sud, ducând cu ea un mare număr de obiecte de artă care să-i țină tovărășie.

Primul popas a avut loc la Bruxelles, unde a făcut un alt gest neașteptat după abdicare: convertirea la catolicism. Ceremonia s-a oficiat în mod public abia peste un an, 1655, la Innsbruck. Fapta

în sine i-a consternat pe concetățenii săi protestanți. Christina nu era o personalitate peste care se putea trece cu vederea; era doar fiica fostului șef militar al protestanților în războiul de treizeci de ani! Se pare că Christina nutrea din adolescență o repulsie față de religia moștenită, cât și față de cei care o propovăduiau în Suedia. Nu este exclus să fi contribuit în mod hotărâtor și conversațiile avute cu Descartes și Chanut. Unii dintre contemporani au făcut legătura cu abdicarea de la tron: părăsirea acestuia s-a datorat faptului că o regină catolică nu putea conduce o țară protestantă. Menționăm că s-au căutat și alte explicații ale acestui gest și s-au emis diferite versiuni. Unele chiar extrem de neobișnuite.

De la Innsbruck, însoțită de un alai alcătuit din preoți catolici, s-a îndreptat către Roma. Aici a fost primită, cu mare pompă, de papa Alexandru. Christina a fost atât de puternic influențată de suveranul pontif, încât i-a adăugat numele la al său: Christina-Alexandra!

N-a rămas mult timp la Roma. Simțea nevoia să-și schimbe locul, să călătorească în permanență. O determina o cauză internă sau explicația este mult mai simplă: convingându-se de falsitatea nesățioasă a administratorilor Sfântului Scaun, Christina s-a certat cu prietenii italieni și spanioli și a plecat în Franța.

Francezii au primit-o cu mare cinste, acordându-i onorurile cuvenite unui șef de stat în exercițiul funcțiunii și nu unei expatriate ce era. Christina, de fapt, nu renunțase la strălucirea Curții regale de la Stockholm și călătorea cu un întreg alai, compus din curteni și oameni de artă.

Din perioada petrecută în Franța, fapta care a scandalizat pe contemporanii săi a fost executarea la 10 noiembrie 1657, în castelul de la Fontainebleau, a marelui său scutier Monaldeschi. Unii văd ca explicație a gestului său crud, un act de răzbunare împotriva unui amant ce o înșela...

Dorul de meleagurile natale o va duce în două rânduri în Suedia - 1661 și 1667 - de fiecare dată iarna. Nu a părăsit-o nici gândul de a-și recăpăta tronul abandonat și, după moartea vărului ei Carol-Gustav, a mai făcut câteva încercări zadarnice de a ocupa iar tronul Suediei și chiar de a ajunge regină în Polonia, după moartea lui Ian Casimir (1668).

Tentativele nu au izbutit, o regină fugară și care își abjurase credința strămoșească, nu constituiau motive care să-i aducă un număr suficient de partizani.

În cele din urmă a rămas la Roma, unde își ducea zilele înconjurată de oameni de cultură, scriindu-și memoriile, diverse maxime și reflecții istorice. În 1674 a fondat Academia Clementini,

remarcându-se prin ardoarea cu care s-a aplecat asupra filozofiei și artelor. Ca legatar al averii sale, din care menționăm o frumoasă și bogată bibliotecă de manuscrise, l-a numit pe cardinalul Azzalino.

Moare la vârsta de 63 de ani și corpul îi este așezat în Catedrala Sfântul Petru din Roma.

Figura reginei Christina a atras deopotrivă atenția cronicarilor și psihiatrilor. Dacă istoricii nu și-au putut explica o serie de fapte și întâmplări legate de viața acesteia[1], în schimb medicii au văzut în această femeie un caz patologic, suficient de clar conturat.

Din scurta expunere a vieții sale, se poate conchide că avem de-a face cu o personalitate isterică atinsă de dromomanie. Boala i s-a declanșat în perioada imediat următoare pubertății, accentuându-se cu vârsta, motiv pentru care a fost probabil nevoită să abdice.

Psihopații isterici vor întotdeauna să pară mai mult decât sunt în realitate, dominați fiind de aspirația de a atrage atenția, ceea ce determină caracterul de „poză" al comportamentului lor. Or, la Christina distingem însă din copilărie trăsăturile ce caracterizează această tulburare: astfel dorința de a ști cât mai mult, perfecțiunea în toate... „îi plăcea să afle, să cerceteze, să știe tot, cât mai mult și cât mai repede...". „Aveam - spune cu propriile ei cuvinte - o nesătulă dorință de a ști tot". Dorea să fie apreciată la modul superlativ de către cei din jur. Îi plăcea să primească ambasadori - nu împlinise încă cincisprezece ani - și participa deja la ședințele Consiliului de regență. Analizând cele prezentate, constatăm faptul că există două posibilități: prima că avem de-a face cu o ființă extrem de dotată, un geniu; cea de-a doua posibilitate, să fie o impostoare, conștientă sau nu, adică bolnavă psihic. Ulterior Christina a demonstrat că nu a fost un element supradotat, ci o ființă inadaptabilă, mereu în căutare de „ceva", dornică să atragă atenția asupra sa, să „pozeze".

Găsim la Christina trăsăturile ce alcătuiesc psihologia unui actor care interpretează în viața de toate zilele un anumit rol, urmărind să convingă, să uimească, să stârnească admirația. Regina, înconjurată de favoriții săi, a desfășurat o viață de lux ostentativ, necunoscut și fără egal în viața popoarelor nordice, urmărind să rivalizeze cu Curțile europene.

Din simptomatologia istericilor menționăm câteva: frigiditate, aspirații homosexuale și o incapacitate de realizare deplină a

1. Abdicarea reginei a fost și va rămâne una din enigmele și problemele controversate ale istoriei Suediei și ale istoriei mondiale în general.

satisfacției sexuale. Regina Christina, mândră, bănuitoare și irascibilă, a refuzat să se căsătorească, motivând că existența unui singur bărbat, mereu același, nu-i oferea soluția cea mai bună!

Or, se știe foarte bine că istericii sunt greu de satisfăcut de un neexperimentat, iar Christina nu a găsit satisfacție la nici unul dintre partenerii săi, și-i schimba mereu...

Rămasă singură la șase ani, moștenitoarea tatălui său Gustav Adolf, a primit o educație aspră, bărbătească, care i-a marcat viața întreagă, mai ales viața sexuală, care și așa, după cum am văzut, era dereglată. Prost dotată pentru funcțiile feminine, ea a făcut pentru arte o adevărată pasiune (Freud). Unul dintre favoriții săi, medicul francez Bourdelot, nu și-a atins scopul decât prin subjugarea sa psihică prin „jocuri de cuvinte și vorbe de spirit".

Tiranică, capricioasă, a fost o egoistă nevropată, care nu s-a ocupat niciodată cu treburile de stat. S-au discutat mult cauzele nemăritișului, abdicării și peregrinărilor prin lume până la moarte. Unii autori au incriminat o criză de conștiință de care a suferit regina între douăzeci și treizeci de ani, alții că ar fi suferit de o instabilitate psihică, manifestată de timpuriu și agravată cu vârsta.

Realitatea este că, domică de libertate și repugnându-i responsabilitatea conducerii, nu a pregetat să abdice și să peregrineze prin Europa, fapt pentru care i s-a spus „regina nomadă". Dromomania se știe că este o impulsiune morbidă, manifestată prin plecări nemotivate, evadări, mai mici sau mai mari, în funcție de împrejurări. Bolnavii simt nevoia să fie mereu pe drum, adesea fără o țintă precisă. Uneori dromomania reprezintă primul semn de debut al schizofreniei, fie al unei neurastenii care nu-și află nicăieri alinarea și liniștea morală.

Distingem la Christina toate aceste simptome care caracterizează boala: bate drumurile Europei și își demonstrează instabilitatea psihică prin încercările de a-și recăpăta tronul la care renunțase și chiar de a ajunge regină în Polonia. În fine, convertirea ei la catolicism – 1654 – nu a fost o „inversie religioasă", ci o reflectare a instabilității psihice.

Paul Deschanel

Paul Deschanel, născut în 1855, a fost un remarcabil om politic francez, fiind, printre altele, membru al Academiei, președinte al Camerei timp de doisprezece ani și, în ciuda numeroaselor propuneri, a refuzat să fie președinte al Consiliului sau simplu

ministru. La 17 ianuarie 1920, Paul Deschanel a fost ales cu 734 de voturi pentru funcția de președinte al Republicii. Pentru a ne putea da mai bine seama de audiența și aprecierea de care se bucura la vremea respectivă, amintim că Clemenceau, „Tigrul" cum i se spunea, la 16 ianuarie nu reușise să obțină decât 389 de voturi față de 408 cât obținuse Deschanel[1].

Despre Paul Deschanel se spune că a fost unul dintre primii președinți ai Franței care a urmărit să facă magistratura mai activă și să nu se mai considere președintele Republicii un conducător inert, ce îndeplinește o funcție protocolară. Din cauza stării sănătății sale nu a rămas în funcție decât timp de șapte luni și boala de care suferea agravându-se, a încetat din viață la 28 aprilie 1922.

În cele ce urmează, ne vom ocupa de un episod din viața lui Deschanel, de cauzele care l-au determinat, încercând în final să punem în evidență boala gravă a acestui om de stat. Este un caz unic în istorie și în același timp puțin cunoscut, lucru pentru care am considerat de cuviință să-l descriem cititorilor sub o formă literară, pentru a servi la analizarea și a altor personaje, eventual, care ar putea să-i semene într-o oarecare măsură...

De câteva zile lucrătorii de la căile ferate erau în grevă; la Paris gările erau pustii, iar împrejurimile de un calm neobișnuit. Totuși, în această seară de duminică, 23 mai 1920, o mare animație domnea în gara din Lyon, în fața căreia, în jurul gărzii republicane călare pe niște cai admirabili, mulțimea se înghesuia să zărească pe președintele Republicii. Mașina acestuia se strecura la pas printre două rânduri de călăreți care prezentau onorul cu sabia scoasă. Oamenii mai bine plasați îl zăriră pe Paul Deschanel, un bărbat frumos și ca de obicei bine îmbrăcat. Dar, cu tot aerul oficial pe care îl arbora, președintele era palid, iar fața îi era trasă. Un vechi sifilis tratat simptomatic nu întârzia să-i joace festa, în condițiile în care o gripă rebelă îl chinuia de două zile. Contrar sfaturilor medicului și al celor apropiați, el se hotărâse să meargă la Montbrison, unde trebuia să onoreze cu prezența sa inaugurarea unui monument dezvelit în amintirea vechiului său coleg și prieten, doctorul aviator Reymond, senator, căzut pe front în războiul din 1914-1918.

Cortegiul oficial și jurnaliștii au pătruns în holul gării. Garda călare terminându-și misiunea, militarii și-au introdus săbiile în teacă și au plecat în ordine. Spectacolul s-a terminat, iar trenul prezidențial a părăsit peronul pe la orele 21,30.

Încă de la primele învârtituri de roți, Deschanel a intrat în

1. Louis Lesueur: *Le Président tombé du train*, Historia, nr. 354, mai 1876, p. 103.

compartimentul său. El a cerut să fie trezit la Roanne; până acolo să nu fie deranjat sub nici un pretext. De altfel, toată lumea știa că are nevoie de odihnă. Trenul alerga cu 50 km la oră și după toate calculele urma să ajungă la destinație în jur de ora șapte dimineața; președintele avea deci la dispoziție o noapte bună de somn.

Odată intrat în compartimentul său, s-a dezbrăcat, și-a pus pijamaua, și-a tras pantofii de casă și și-a concediat valetul care îl ajutase. Prea încordat pentru a putea adormi imediat, s-a dus la fereastră pentru a lua puțin aer, apoi a închis-o și s-a așezat pe pat. Vroia să reflecteze câteva momente. Dar starea proastă pe care începuse s-o resimtă în clipa când părăsise palatul de la Elysée, crescuse în intensitate. Gândurile îi erau din ce în ce mai puțin clare; adormise oare sau era noaptea care se lăsase? Era extrem de surescitat și în același timp se simțea slăbit. Corpul începuse să-i frigă și febra din cauza gripei îi sporea senzația de extenuare. Nu mai știa nimic.

Cu puțin înainte de miezul nopții, trenul tocmai trecea prin gara Lorcy-Corbeilles-les-Gâtinais, iar mecanicul după o sumară socoteală și-a dat seama că luase un mic avans față de orarul prevăzut; atunci a apăsat pe manetă și a mai redus din viteză.

Inspectorul companiei P. L. M., domnul Prudent, însărcinat cu supravegherea bunului mers al desfășurării călătoriei trenului prezidențial, a aruncat o privire spre culoarul unde se afla cabina înaltului călător. Trenul mergea tocmai în linie dreaptă, printre păduri și câmpia inundată de razele lunii. În fața ferestrei cabinei prezidențiale, o perdea flutura în curentul provocat de tren și noaptea era așa de clară încât i se putea distinge cu claritate culoarea verde a plușului. Inspectorul, convins că totul este în ordine, și-a scos pantofii, și-a descheiat nasturii de la tunică și s-a întins pe canapeaua din cușeta sa. A ațipit cu somnul caracteristic lucrătorilor de la căile ferate: era conștient de fiecare învârtitură a roților trenului.

Trenul s-a oprit în stația St. Germain-des-Fossés. Șeful de gară primise prin telegraf un mesaj destinat domnului Prudent. Era extrem de urgent și nu-i înțelegea sensul. A luat hârtia și a alergat pe peron de-a lungul trenului spre vagonul inspectorului. Trezit datorită imobilizării convoiului, domnul Prudent a scos capul pe fereastră. Șeful de gară, gâfâind, i-a întins mesajul ce-i parvenise. Erau câteva cuvinte: „S-a găsit un om care mergea pe calea ferată, în apropiere de localitatea Montargis". Inspectorul s-a gândit câteva clipe ce interpretare să dea acestui text misterios ce-i era adresat. Se impunea un singur lucru: trebuia verificat dacă nu cumva lipsea vreun călător. Altceva ce putea face? Domnul Prudent a parcurs

trenul pe toată lungimea sa și, cu lista în mână, a verificat dacă toți pasagerii din suita președintelui erau prezenți. A vizitat fiecare compartiment, cu excepția unuia singur, cel al președintelui, conform consemnului pe care i-l dăduse acesta... A efectuat apelul până la ultimul slujbaș al vagonului restaurant. Totul era în perfectă ordine: fiecare membru al personalului trenului se afla la postul său și nu lipsea absolut nimeni. În tot acest timp trenul aștepta în stație; se scurseseră mai multe minute bune. Inspectorul a conchis că probabil fusese vreun vagabond ce mergea pe calea ferată și a dat ordin de plecarea trenului. După câteva sute de metri, convoiul și-a reluat ritmul normal, alergând liniștit în noapte. Nu s-a oprit mai înainte de Roanne. Dar aici, sensul misteriosului mesaj telegrafic avea să se clarifice: călătorul care rătăcea pe calea ferată afirma sus și tare că este... președintele Republicii!

În acest caz, se impunea imediat o verificare: președintele Deschanel se afla în compartimentul oficial? Consemnul să nu fie deranjat nu-și mai avea rațiunea. A ciocănit încetișor la ușa compartimentului, apoi ceva mai tare și cum nu a răspuns nimeni, a deschis și a intrat. Compartimentul era gol, fereastra era deschisă și perdeaua se balansa în interior datorită curentului. Președintele Republicii nicăieri!

Relatarea subprefectului din Montargis

„La 21 mai 1920, prefectul din Loiret mi-a trimis - va relata mai târziu subprefectul Louis Lesueur - copia unei telegrame a ministrului de Interne, de atunci, care îmi indica măsurile de supraveghere și de securitate necesare a fi luate cu ocazia călătoriei pe care președintele Republicii urma s-o efectueze în noaptea de 23 spre 24 mai pentru a merge de la Paris la Montbrison, în vederea dezvelirii monumentului senatorului Reymond, căzut la datorie în războiul 1914-1918. Trenul prezidențial trebuia, pentru a se aproviziona cu apă, să se oprească la Montargis aproximativ între orele 0,15 și 0,30, apoi să traverseze regiunea.

Am făcut cunoscut în scris prefectului din Loiret că adunasem în cabinetul meu pe șeful de gară, comandantul garnizoanei, căpitanul de jandarmerie precum și pe comisarul de poliție și împreună luasem toate măsurile necesare pe care le-am crezut de cuviință pentru a asigura pe parcursul rutei prezidențiale, paza podurilor, a trecerilor de nivel, bifurcațiilor și lucrărilor feroviare. Comisarul de poliție era însărcinat în mod special cu supravegherea unor indivizi eliberați în ultimul timp pe cauțiune.

În seara de duminică 23 mai, m-am deplasat la miezul nopții la gara din Montargis, pentru a fi de față la trecerea trenului prezidențial, trecere prevăzută a avea loc între orele 0,15 și 0,30. Eram îmbrăcat în ținuta de serviciu.

Trenul a intrat în gară conform orarului. Comisarul însărcinat cu călătoriile oficiale, domnul Oudaille, a coborât din vagonul său în același timp cu domnul Dumas, inspector al P. L. M. (sectorul Montargis), care însoțea trenul încă de la Paris. Am stat puțin de vorbă toți trei.

Domnul Oudaille mi-a spus că era foarte neplăcut să călătorești pe o căldură așa de neobișnuită, prevestitoare de furtună și a remarcat că partea de sus de la fereastra compartimentului salon al președintelui era deschisă, fapt explicabil, dată fiind temperatura ce domnea. Printre altele, când ne-am uitat, am constatat că perdeaua de la această fereastră flutura în exterior. Dar nu ni s-a părut câtuși de puțin anormal.

Trenul a pornit la ora 0,30. L-am însoțit pe domnul Dumas până la locuința sa, aflată nu departe de gară. În timp ce ne despărțeam, mi-a spus: «Sunt bucuros că totul a trecut cu bine în sectorul meu și pot să mă culc liniștit. Adeseori ferestrele deschise sunt cauza unor incidente în timpul mersului».

Eu m-am reîntors la subprefectură. Luni dimineața - își continuă subprefectul relatarea sa - m-am trezit că cineva ciocănea la ușa camerei mele. Începuse să se lumineze de ziuă. Am privit la ceas: erau orele cinci dimineața. Portăreasa, căci ea era cea care mă sculase, mi-a întins o foaie de hârtie ce sosise de la gară. Era un mandat telegrafic «albastru» P. L. M. cu numărul 2164 datat din 24 mai orele trei și patruzeci și cinci de minute, expeditor: brigadierul Lorcy. Iată textul: Un bărbat care pretinde că se numește Deschanel a căzut din trenul prezidențial la kilometrul 110,900. Au fost anunțate autoritățile locale și medicul.

Oare visam? doar kilometrul 110,900 este înainte de Montargis. Atunci în gara Montargis, președintele nu se mai găsea în tren? Și reflecțiile comisarului Oudaille? Și acea fereastră de la compartimentul prezidențial pe jumătate deschisă și perdeaua care flutura în afară...!

Zadarnic am încercat să prind gara la telefon sau să chem un taxi. În ciuda celor din jurul meu care căutau să mă liniștească spunând că probabil este vorba de o greșeală sau o glumă proastă, mi-am îmbrăcat uniforma din ajun și am plecat pe jos la gară, îngrijorat că s-a întâmplat ceva grav.

Am găsit pe șeful de gară și pe inspectorul Dumas, care și ei fuseseră preveniți în același timp cu mine. Șeful de gară a mai

primit o telegramă, în care se dădeau noi amănunte, precizându-se că omul căzut din tren se afla îmbrăcat în pijama și fusese găzduit în căsuța cantonierului de la trecerea de nivel numărul 78.

Nici unul dintre noi nu avea mașină și era imposibil de chemat la telefon un taxi. Am zărit în fața gării, la intrare, pe domnul Viot, medic veterinar la Châtillon-Coligny, pe care întâmplător îl cunoșteam. Venise cu mașina proprie pentru a conduce niște prieteni ce urmau să ia trenul de șase dimineața spre Paris. Pentru a-mi justifica îndrăzneala că-l deranjez, i-am arătat telegramele - cerându-i să fie discret - și l-am rugat să mă conducă la trecerea de nivel numărul 78, situată la circa doisprezece kilometri de Montargis, lucru pe care a fost de acord să-l facă.

Domnul Dumas era de față; i-am cerut să mă însoțească și în caz de nevoie să poată interveni prin funcția sa la personalul căilor ferate. În momentul plecării, domnul Dumas mi-a amintit că «omul» era în pijama și a propus să luăm cu noi într-o valiză un costum de-al său, lucru cu care am fost de acord".

Relatarea picherului

Radeau, picher de cale ferată și ajutorul său, în timp ce mergeau de-a lungul drumului de fier examinând cu atenție șinele, au zărit pe cineva care se îndrepta spre ei. L-au luminat cu lanternele și l-au condus pe cărarea ce mărginea calea ferată. Omul era în pijama și părea complet buimac. Un somnambul sau un nebun? - s-au întrebat cei doi. Necunoscutul i-a urmat fără murmur și când l-au întrebat ce făcea pe calea ferată, a început să se bâlbâie în explicații, afirmând că este... președintele Republicii!

Luminându-i fața, ca să-l vadă mai bine, Radau a văzut că aceasta îi era plină de sânge. Desigur, avea de-a face cu un bețivan, și-a spus picherul în sinea sa. Oricare ar fi fost situația, era vorba de un om și trebuia să-l conducă undeva, să-l îngrijească. Cea mai apropiată locuință din partea locului se afla la circa patru sute de metri distanță. Era căsuța lui Darriot, cantonierul de la bariera cea mare. S-au hotărât să-l conducă pe necunoscut acolo.

Era o casă mică din piatră, la fel ca toate cele construite la cantoanele de cale ferată. Au sunat și de îndată în interior s-a aprins lumina, razele luminând pergola plină de glicine. Cantonierul Darriot a ieșit afară pe jumătate îmbrăcat. A ascultat relatarea celor doi și, la rândul său, l-a examinat pe ciudatul oaspete. Omul era îmbrăcat cu o pijama elegantă de culoare mov cu dungi albe. În picioare avea pantofi de casă vătuiți, iar fața îi era tumefiată și cu

pete de sânge închegat. Repeta încetișor, dar cu voce perfect distinctă, că este președintele Republicii. Darriot s-a scărpinat după ureche și a mormăit plictisit: „Trebuie să asculți pe toți țicniții...!"

La rândul lor, cei doi picheri s-au privit nedumeriți, neștiind ce să creadă. Și cum lucrurile trenau, micului grup li s-a adăugat doamna Darriot, curioasă să vadă ce se petrece. Necunoscutul, vădit șocat, și-a încercat șansa pe lângă ea:

— Priviți-mă bine, a spus el. Nu mi-ați văzut niciodată fotografia? Sunt Paul Deschanel.

— Da, răspunse soția cantonierului, nu prea convinsă, dar nu-i prea semănați câtuși de puțin.

Femeia își coborî ochii stânjenită și privi distrată picioarele necunoscutului. În cazurile complicate femeile sunt de obicei acelea care se orientează mai repede. Doamna Darriot hotărî ca deocamdată necunoscutul să se odihnească în patul lor și între timp se vor consulta să vadă cum vor proceda și despre ce este vorba. I-au spălat rănile de pe față, de la coate și de la genunchi și i-au acordat primele îngrijiri.

A doua zi, asaltată de jurnaliștii veniți s-o intervieveze, ea le va spune: „Am văzut prea bine că este un domn: avea picioarele curate!".

Argumentul era clar... Dar ea va regreta că nu schimbase cearceafurile. În orice caz, femeia rămase ca o bună gazdă în preajma bolnavului pentru a interveni la nevoie.

Era trecut de miezul nopții. Picherul Radeau a plecat cu bicicleta la Corbeilles, distanță de aproximativ trei kilometri, pentru a preveni jandarmerja, gara și pe doctorul Guillaumont. El a revenit repede – era ora unu dimineața – în automobilul medicului, care fusese chemat prin telefon din stație. Lăsase sarcină șefului de gară să alerteze autoritățile. Dar, datorită unor circumstanțe, a fost dificil să se ia legătura cu Montargis și când, în cele din urmă, s-a reușit – erau orele cinci dimineața – nu a mai răspuns nimeni la apelul său și a trebuit să mai aștepte încă aproximativ trei sferturi de oră pentru ca funcționara adormită să ridice receptorul. Așa se face, că, cu puțin înainte de orele șase dimineața a fost încunoștiințat subprefectul Lesueur.

Între timp, Fortune Carré, jandarm din Corbeilles, anunțat de Darriot, s-a dus împreună cu acesta la colegul său Mollard Victor, la cantonul 78. Aceștia i-au luat lui Deschanel primele declarații, l-au identificat și până în momentul sosirii subprefectului Lesueur, primul s-a postat la intrarea casei, îndepărtând pe curioșii ce începuseră să se adune și ținându-se – așa cum menționează în

procesul-verbal al jandarmeriei – „de pază și la dispoziția domnului președinte".

Cât privește pe jandarmul Mollard, acesta după identificarea lui Deschanel a comunicat telefonic căpitanului de jandarmi din Montargis cele petrecute.

Subprefectul Lesueur povestește mai departe...

Se făcuse ora aproape șapte dimineața când, după ce am ascultat primul raport al picherului Radeau de la postul de nivel 78, am sosit în automobilul domnului Viot, la căsuța 78. Era o căsuță cantonală obișnuită, așa cum se întâlnește în lungul și-n latul țării în preajma trecerilor de cale ferată: parter înalt și acoperiș din țiglă roșie, cu un mic peron la intrare cu trei trepte lungi. Se pătrundea într-un hol ce servea și de bucătărie, prevăzut cu o sobă mare. Pe un perete, în rame simple, portretele președintelui Clemenceau, mareșalului Joffre și al președintelui Deschanel.

Am întrebat-o pe doamna Darriot arătându-i acest din urmă portret:

— Nu l-ați recunoscut?

— Nu, avea fața plină de sânge.

Ea îmi arătă o ușă, în dreapta, care dădea în singura cameră a casei, dormitorul. Se afla acolo. Am bătut la ușă.

— Intrați!

Și l-am găsit pe președintele Deschanel, pe care îl cunoșteam foarte puțin, culcat în unicul pat al soților Darriot.

— Domnule președinte, l-am întrebat, nu ați fost cumva victima unui atentat?

— Nu, mi-a răspuns el, dar am un gol complet în memorie, între momentul când am deschis ușa compartimentului și clipa când m-am pomenit aici.

M-am interesat de starea sa și l-am întrebat dacă îl doare ceva, i-am luat pulsul și am constatat că nu are febră. Mi-a declarat că se simte bine, s-a sculat și a făcut câțiva pași prin cameră fără vreun efort vizibil; era complet lucid.

L-am întrebat dacă se simte suficient de tare pentru ca să-l conduc la subprefectura din Montargis, într-un automobil descoperit, urmând să parcurgem un drum de doisprezece kilometri. A fost de acord, dar mi-a atras atenția că este în pijama. Din fericire, costumul adus de domnul Dumas îi venea perfect.

Existau două soluții care se impuneau pe moment: fie să rămânem pe loc și să așteptăm avizul doctorului Guillaumont, care

nu putea sosi mai devreme de orele opt, fapt care mi se părea penibil pentru președinte, sau, mai bine, să-mi asum riscurile și pericolul ce plana în cazul unor contuziuni interne pe care nu le știam și care riscau să-i fie fatale în cazul transportului.

Cu asentimentul său, am ales totuși cea de-a doua soluție. Președintele se îmbrăcase. Era însă în pantofi de casă. Cantonierul i-a împrumutat o pereche de șosete de lână, albe. Domnul Dumas și-a scos pardesiul și i l-a așezat pe umeri și am urcat toți trei în automobilul descoperit al domnului Viot. În acest moment, președintele mi-a spus:

— Nu am pălărie și sunt foarte sensibil la cap.

Ne-am privit toți: domnul Dumas era descoperit, iar eu aveam un chipiu nou de uniformă. L-am scos.

— Domnule președinte, vă rog să-mi permiteți să vă ofer chipiul meu. Ați avut unul asemănător și dumneavoastră pe când erați subprefect la Nogent-le-Rotrou.

— Mulțumesc, mi-a răspuns el, aveți dreptate și-mi aduc cu plăcere aminte de acele vremuri.

Chipiul îi venea perfect.

Douăzeci de minute după aceea, fără nici un incident, am sosit la subprefectura din Montargis de unde, plecând la orele șase, dădusem ordin să fie pregătită pentru orice eventualitate o cameră. Președintele s-a culcat. Soția mea, socrii veniți în ajun, servitorii, erau toți agitați. Răspunzător fiind de persoana președintelui Republicii, l-am încredințat socrului meu, fost farmacist, în timp ce eu am plecat să iau măsurile necesare și să dau ordinele ce se impuneau.

Am telefonat primarului și doctorului Desvaux de Lyf, singurul existent la Montargis și care a sosit la puțin timp, consultându-l pe președinte. Între timp, am telefonat și comandantului garnizoanei militare pentru ca un cordon de soldați să fie postați în jurul subprefecturii, de asemenea comandantului de poliție, domnului Alain, prefectul din Loiret, care a prevenit pe generalul Toulorge, comandantul corpului de armată și căpitanul de jandarmi. Între timp se făcuse ora opt. Am prevenit poșta că voi da mai multe telefoane importante: mai întâi la Elysée. Am cerut ofițerul de serviciu, l-am pus în câteva cuvinte la curent cu situația și l-am rugat să mă pună în legătură cu doamna Deschanel. M-a luat drept un mistificator, iar doamna Deschanel a dat ordin să nu fie deranjată mai devreme de ora nouă. Am insistat și am făcut unele precizări. Au părut în cele din urmă că mă cred, dar a rămas ca până la ora nouă să nu fie totuși deranjată.

Am luat legătura cu președinția Consiliului, cu domnul Millerand. Am intrat în contact cu domul Jean Millerand, fiul său și șeful său de cabinet: peste tot mă izbeam de aceeași incredibilitate. Le-am repetat totuși măsurile pe care le luasem.

Am telefonat subprefectului din Montbrison pentru a-i relata întâmplarea. Secretara de la subprefectură, care mă asculta distrată, mi-a comunicat că subprefectul plecase deja la gară pentru a întâmpina trenul prezidențial. Am rugat-o să-l caute pe colegul meu și să-l pună la curent cu situația creată.

M-am întors la președinte, doctorul îi făcuse o injecție cu ser anitetanic și mi-a declarat că starea generală era bună, dar pe moment era încă imposibil de prevăzut dacă acesta va putea suporta oboseala reîntoarcerii la Paris în aceeași zi.

Am servit președintelui micul dejun și am rămas în preajma sa. Foarte amabil, am discutat împreună și s-a interesat de dispozițiile pe care le-am dat, aprobând tot ce făcusem. Mi-a spus că de câtăva vreme s-a simțit foarte rău și că a ezitat la un moment dat să facă această călătorie.

În dimineața aceea am primit mai multe telefoane; mai întâi de la doamna Deschanel, apoi de la Alexandru Millerand, de la Steeg, ministrul de Interne și de la generalul Penelon, secretar general la președinție, care urma să vină cu trenul prezidențial, la Montbrison; din partea comandantului Guillaume, ofițer de ordonanță al președintelui, care mi-a recomandat expres să nu las valetul de cameră al președintelui Deschanel să se apropie de acesta în cazul în care în cursul zilei trecând prin Montargis, se va reîntoarce de la Montbrison la Paris. Am știut, mai apoi, că îl bănuiseră pe servitor că îi administrase în tren președintelui, un drog, bănuieli dovedite a fi total neîntemeiate.

Numeroase personalități politice și administrative au venit la subprefectură și bineînțeles a fost o invazie de reporteri și ziariști, a căror indiscreție m-a obligat la postarea de jandarmi la fiecare ușă.

Prefectul din Loiret, generalul de corp de armată și chirurgul din Orléans, doctorul Lepage, au sosit devreme și la ora unsprezece a fost dat publicității un buletin medical: „Starea generală satisfăcătoare, contuziuni superficiale la față și la piciorul stâng".

La puțin timp după aceea, de la Elysée s-a telefonat pentru a mi se spune că doamna Deschanel și președintele Consiliului de Miniștri, Millerand, însoțit de Jean Millerand, vor veni cu expresul de amiază și vor ajunge la Montargis la ora paisprezece. La subprefectură trebuia improvizat un prânz de douăzeci de persoane

pentru oapseţii ce urmau să sosească de la Paris. Preşedintelui i s-a servit în camera sa un prânz uşor.

Prefectul Alain şi generalul Toularge au urcat scara şi fizionomiile fiecăruia contrastau prin expresiile lor, căci fiecare se gândea la consecinţele acestui eveniment asupra viitorului său. Înainte de a pleca din Paris, preşedinţia Consiliului trimisese la Montargis, pe şosea, două automobile destinate unei eventuale reîntoarceri pe această cale. Preşedintele Deschanel declarase în cursul dimineţii să fac cunoscut la Elysée că nu va mai merge cu nici un preţ cu trenul pentru a reveni la Paris.

Doctorul Desvaux de Lys a revenit să-l vadă pe preşedinte şi, după o lungă discuţie cu doamna Deschanel şi domnul Millerand, a examinat din nou pe bolnav şi a decis că toată lumea va pleca cu automobilul la ora şaisprezece.

Au fost date dispoziţiile necesare pentru ca plecarea să se facă cât mai discret posibil şi anume, din curtea subprefecturii unde preşedintele va coborî fără să fie văzut de public şi de unde se va urca într-un automobil, ce va ieşi printr-o poartă laterală. În ciuda acestor măsuri, jurnaliştii postaţi la o fereastră a unei clădiri învecinate au reuşit să-l fotografieze pe preşedinte exact în momentul când urca în automobilul cu perdelele lăsate.

În timp ce la Montargis se derulau evenimentele descrise mai sus, trenul prezidenţial îşi continua drumul. Telegrama care a fost transmisă din gară în gară de la Lorcy-Corbeilles la ora trei şi patruzeci şi cinci dimineaţa, a ajuns la gara din Montargis după trecerea trenului şi a fost transmisă domnului Oudaille care nu i-a acordat nici o atenţie. La oprirea în staţia Moulins, telegrama care îşi continua traseul şi care sosise şi în această gară, a fost comunicată şi domnului Oudaille care a găsit oportun să întrebe dacă lipseşte cineva din personalul trenului, dar disciplinat, respectă consemnul dat de preşedinte, de a nu-l deranja mai înainte de şapte dimineaţa. Era ora patru şi cincizeci de minute.

La staţia următoare, Saint-Germain-des-Fossés, pe la cinci şi treizeci de minute, domnul Oudaille se văzu asaltat pentru a treia oară de această obsedantă telegramă; merse şi deşteptă pe Steeg, ministrul de Interne şi-l puse la curent cu telegramele precedente şi cu cea de a treia.

Steeg dădu ordin să se verifice întreg personalul trenului, inclusiv compartimentul prezidenţial; abia în acel moment şi-au dat seama de dispariţia preşedintelui Deschanel.

După o foarte lungă oprire la Saint-Germain-des-Fossés, unde nu s-a mai aflat nimic, trenul a plecat în direcţia Roanne şi de acolo, Steeg a telefonat ofiţerului aghiotant de la Elysée, care între

timp fusese încunoștiințat de subprefectul Lesueur de cele întâmplate. Colegul acestuia din Saint-Germain-des-Fossés îi comunică faptul că trenul prezidențial va trece din nou prin Notargis căre ora douăzeci și două.

Președintele Paul Deschanel a ieșit din aventura sa fără răni, afară doar de nasul umflat și mici bucăți de plasture ce-i pătau fața. Fapt surprinzător, era mai bine dispus la sosire decât la plecare. Medicii de la Elysée i-au prescris un lung repaus. Dar, cu aceeași încăpățânare de care dăduse dovadă în momentul plecării la Montbrison, președintele nu a fost de acord. El va părăsi Elyséeul abia la 3 iunie pentru un concediu pe o perioadă nelimitată, stabilindu-se la Rambouillet.

Constituția franceză nu prevedea modul de a acționa în cazul că șeful statului era în imposibilitatea de a-și îndeplini prerogativele ce-i revin din cauza bolii. Ea nu-l obligă nici să asiste la ședințele Consiliului de miniștri: este suficient să i se prezinte un raport. Drept urmare, a început să funcționeze după 3 iunie un curier între Matignon și Rambouillet. Cum era perioadă de concediu, în săptămânile care au urmat, lucrurile au rămas așa. „Dar acest vechi sifilis nu a sfârșit decât prin a distruge pe acest bătrân dandy", a remarcat sarcastic Clemenceau. Și ravagiile în acest cap care a rămas frumos, îl obligau să ia o hotărâre. Aceasta cu atât mai mult cu cât Deschanel nu era capabil să demisioneze. În timp ce se discuta ce trebuie să se facă, a survenit un nou incident care va precipita lucrurile.

Rambouillet, 10 septembrie, ora șase dimineața. Maiestuosul castel se odihnea încremenit în liniștea ce domnea peste tot. Președintele s-a trezit, a coborât din camera sa și a început să se plimbe solitar pe aleile parcului secular. Pașii l-au purtat spre canal, pe care s-a oprit să-l privească. Un îngrijitor de la castel își aruncase undița în speranța că va prinde ceva. Președintele, pe mal, stătea nemișcat lângă pescar. La capătul firului, pluta tremura pe luciul apei și omul cu o mișcare îndemânatică a tras un pește. Deschanel i-a adresat câteva cuvinte în care se exprima admirația, apoi s-a îndepărtat cu pași ușori.

Pescarul și-a depus captura în coș, a pus o nouă momeală și a întors capul: în momentul când să arunce undița, nu-și credea ochilor: președintele, în picioare, se afla în mijlocul canalului cu apa ce-i venea până la umeri și stătea fără să miște...

S-a dat alarma. Toți alergau. Președintele Franței nu trebuia să fie, în nici un caz, nebun. Pentru a ieși din apă și din funcțiile sale, Paul Deschanel și-a dictat din mijlocul canalului, propriile condiții: cerea să fie recunoscut în calitate de pește!

Afacerea a făcut obiectul a numeroase dezbateri cu ușile închise. Oră de oră, președintele Consiliului de miniștri, Cabinetul în întregime și personalul de la Elysée, dezbăteau. Trebuia să se ia o hotărâre. Șeful statului se menținea ferm pe poziție în pretențiile sale. În cele din urmă și-a semnat demisia, a fost internat într-un sanatoriu și a murit discret la 28 aprilie 1922.

Lee Harvey Oswald

Mai întâi am vrea să menționăm că nu ne-am propus să elucidăm, pentru cititorii noștri, cine l-a asasinat pe președintele S.U.A. John F. Kennedy, sau mai bine zis, cine a stat în „spatele" mâinii ce i-a curmat firul vieții. Principala unealtă, dar poate nu singura – afirmă cei care s-au ocupat de acest caz – a fost probabil Lee Harvey Oswald. După ce și-a jucat rolul, a fost scos din scenă[1]. Ne vom strădui, în cele ce urmează, să încercăm a descifra de ce alegerea a fost făcută asupra lui Oswald, căutând motivațiile medicale ce explică starea sănătății sale și care în final au favorizat implicarea sa.

Lee Harvey Oswald s-a născut la 18 octombrie 1939. Mama sa mai fusese o dată căsătorită, legătură din care rezultase un băiat, John Edward Pic. Din cea de-a doua căsătorie, cu Lee Oswald, a avut doi băieți, Robert și Lee. Diferența dintre cei doi era de patru ani. De reținut că tatăl lui Robert și al lui Lee a murit la numai două luni după nașterea celui de al doilea fiu al său (o criză cardiacă).

Lee Oswald – tatăl –, în ciuda sfârșitului său neașteptat, era un bărbat voinic și robust. Mama (născută în 1907) era mică de statură, subțire, foarte frumoasă și vioaie, părând mult mai tânără. Avea părul șaten închis, lung, încadrându-i fața și formând un contrast izbitor cu ochii de un albastru deschis.

Rămasă văduvă și fără mijloace de întreținere, ea avea în plus în grijă și trei copii, dintre care cel mai mic în vârstă de câteva luni. S-a angajat, pentru a le asigura existența, ca vânzătoare într-un magazin de mercerie. Pe John și pe Robert i-a trimis la un internat catolic; în ceea ce-l privește pe Lee, acesta a fost crescut mai mult

1. William Manchester: *Moartea unui președinte*, Editura Politică, Buc. 1968. Robert Oswald: *Portrait de Lee Oswald*, Ed. Buchet Castel, Paris, 1968. Richard H. Popkin: *Les assassins de Kennedy*, Ed. Gallimard, Paris, 1967. Mark Lane: *O judecată pripită*, Ed. Politică, București, 1967. Joachim Joesten: *Jack Ruby*, la vérité sur le cas, Ed. Casterman, Tournai, Belgique.

de o mătușă, căci ea nu avea timp pentru el decât după orele de serviciu.

În 1944, doamna Oswald a fost cerută în căsătorie de Edwin A. Ekdahl, un inginer originar din Boston. Noul tată era un mare iubitor de copii și s-a atașat imediat de cei trei băieți, cu care se înțelegea foarte bine. Ekdahl – Ed, cum îi spuneau copiii – s-a atașat cel mai mult de Lee, care îl considera ca pe propriul său tată.

John și Robert au trecut prin diverse școli și internate, obișnuindu-se cu viața din colectivitate. Între timp însă, spre deznădejdea lui Lee, care își găsise un tată și simțea căldura unui cămin, mama sa divorțează în 1948.

În toți acești ani, în general marcați de privațiuni, doamna Oswald a schimbat numeroase locuințe, locuri de muncă și chiar orașe de reședință. De pildă, Lee nu împlinise încă nouă ani și schimbase deja patru școli. Rezultatele acestor peregrinări aveau să se reflecte mai ales asupra notelor la învățătură primite de Lee. Cât privește pe John și Robert, după orele de școală, aceștia se angajaseră ca băieți de prăvălie pentru a-și putea ajuta mama.

La vârsta de zece ani, Lee își petrece ore întregi singur, nesimțind nevoia să comunice cu cineva. Se întorcea de la școală direct acasă și își umplea timpul citind sau jucându-se de unul singur. Mama îl deprinsese să conteze pe el însuși, influențându-i într-o foarte mare măsură caracterul. Trebuie să spunem că doamna Oswald avea o fire dificilă, suspicioasă, nesociabilă și tiranică. În acest sens, Robert avea să menționeze mai târziu: „În ceea ce ne privește pe mine și pe John, luasem obiceiul să o evităm pe mama noastră cât mai mult posibil. Descoperisem că o cunoșteam prea puțin și că ea, la rândul ei, nu ne cunoștea aproape deloc. Trăind separați de ea în decursul atâtor ani, am fost educați de bărbați – mai întâi la orfelinat și mai apoi la colegiul militar. Educația așa cum o concepea mama noastră, ni se părea penibilă. De îndată ce noi făceam vreo năzdrăvănie oarecare, fapte fără importanță în fond și nimic rău, ea se mânia brusc și extrem de tare, aruncându-ne reproșuri vehemente. După aceea ne privea cu suspiciune și nu ne mai vorbea timp de ore întregi".

„Dacă eu (Robert n. a.) și cu John eram suficient de blindați contra tiradelor mamei noastre pentru a nu le mai acorda nici cea mai mică importanță, în schimb Lee nu reușise să-și formeze o carapace mentală. Enervat și bulversat de aceste scene, el devenea taciturn și închis, fără să reacționeze în vreun fel. Când nu mai putea suporta, se izola jucându-se cu câinele sau privea la televizor. Adesea, continua să stea bosumflat până mergea să se culce. A doua zi, dimineața, își avea echilibrul regăsit."

Mai târziu, cei doi frați mai mari, John și Robert, și-au dat seama că erau mai bine pregătiți să reziste și să se apere de ieșirile și caracterul mamei lor, decât Lee. La orfelinat și în internate reușiseră să dobândească o oarecare independență și un mod de a privi viața și oamenii.

Lee avea o admirație mută pentru frații săi mai mari, căutând să învețe de la aceștia, imitându-i, pe ascuns, în comportament și preferințe. Ca toți copiii de vârsta sa, îi plăceau poveștile. Unul dintre programele de radio preferate îl constituia emisiunea intitulată: „Să ne prefacem așa" în care se prezentau sub forma unor piese de teatru povești cu zâne. Lee le aștepta cu nerăbdare, urmărind în permanență orologiul, pentru a nu scăpa începutul. După terminarea emisiunii, continua să vorbească încă mult timp despre acțiunea piesei, identificându-se cu unul dintre personaje și retrăgându-se într-un univers imaginar; părea mai mult că vrea să scape de realitatea cenușie și monotonă care-l înconjura.

Mai avea o emisiune îndrăgită, intitulată: „Viața mea triplă", povestea lui Herbert Philbrik, un agent F.B.I. În cursul anilor '50 Lee nu a pierdut nici un episod al serialului ce era difuzat săptămânal.

În privința celor două direcții – imaginație debordantă și pasiune pentru intrigă – el îi semăna foarte mult mamei sale. Aceasta, la rândul ei, dispunea de o fantezie delirantă, care l-a influențat covârșitor pe Lee asupra imaginii lumii exterioare. „Mama, notează Robert, atribuia întotdeauna mobiluri ascunse acțiunilor oamenilor și îi bănuia pe aceștia că s-ar deda unor activități secrete. Îi plăcea misterul și această pasiune o regăseam și la Lee, așa cum se regăsea la el convingerea că toată lumea trebuie să-i acorde mamei sale o stimă cu totul deosebită.

Desigur, mama era o femeie capabilă și mai este și astăzi. Din păcate, ea nu putea să se mulțumească cu un serviciu de subaltern. După opinia sa, merita mult mai mult. Aceasta, cu cât banii, procurarea lor, devenise pentru ea o adevărată obsesie".

În cursul școlii elementare, Lee nu a ridicat probleme la învățătură, cu excepția unei note de zero la ortografie și aceasta cu totul întâmplător. După diversele teste la care erau supuși periodic elevii, cuantumul său de inteligență era de 103, adică net superior mediei.

Primul incident ce avea să dovedească firea impulsivă a lui Lee, se va petrece într-o zi toridă de august. La cererea mamei sale de a se uita pe fereastra camerei pentru a vedea dacă automobilul se mai află parcat la locul lui, Lee fără nici un motiv și-a pălmuit mama. Unsprezece ani mai târziu, John, fratele cel mare, va descrie

acest episod în fața Comisiei Warren, furnizând astfel experților ocazia să afirme că Lee poseda un temperament violent, gata să explodeze la cea mai mică provocare. Lee avea atunci treisprezece ani, vârstă la care cea mai mare parte a copiilor se revoltă mai mult sau mai puțin împotriva părinților lor. Iritat aproape tot timpul, el va ridica nu o dată mâna asupra mamei sale. Se relatează că odată își urmărise fratele vitreg cu un cuțit, dar maică-sa trecuse cu vederea ceea ce socotea ea a fi „o mică încăierare". Altă dată o amenințase pe soția fratelui său vitreg, tot cu un instrument tăios. De data aceasta, încăierarea fusese mai gravă și mama sa se văzuse nevoită să intervină. Dar era prea târziu, nu-l mai putea stăpâni. Se făcuse prea mare pentru a mai putea fi pus la punct și, în loc să-i dea ascultare, băiatul se repezise asupra ei, lovind-o. Se cristalizaseră în el sentimente și porniri de nemodificat: devenise brutal în relațiile cu bărbații și nu știa să se poarte cu femeile, dar și cu alții își ieșea din sărite pentru orice fleac.

Mama sa nu l-a pedepsit niciodată, în aparență ea era una dintre acele ființe care iertau totul. Lee gândea că, într-un anume sens, ea îi semăna: era taciturnă, relațiile i se limitau la câteva prietene depărtate care veneau s-o vadă din când în când și, chiar cu aceste prilejuri ea nu deschidea gura decât cu zgârcenie. Lee era convins că mama sa îl abandonase și că nu se interesa deloc de el. Mai trebuie adăugat că avea de multe ori impresia că se afla izolat de lumea exterioară printr-un voal gros, care îi împiedeca pe ceilalți să-l atingă; și totuși el prefera să trăiască astfel.

La un moment dat, a refuzat cu îndărătnicie să mai meargă la școală, motiv ca în cele din urmă să fie trimis în fața doctorului Renauts Hartogs, șeful serviciului de psihiatrie de la „Casa tinerilor". După ce l-a consultat și studiat cu minuțiozitate, dr. Hartogs a avut o ultimă întrevedere cu Lee. În urma asasinării președintelui Kennedy, unele dintre observațiile sale au fost preluate de presă. Judecând după aceste extrase, el îl considera pe Lee ca virtual primejdios încă de pe vremea aceea, adică de la vârsta de treisprezece ani. În cartea sa: *Doi asasini: Lee Oswald și Jack Ruby*, publicată în 1965, dr. Hartogs afirma că și-a dat imediat seama că Lee „ascundea o turbare mută".

În raportul său de atunci (1963), dr. Hartogs scrisese: „Lee posedă o imaginație extrem de vie, orientată în două mari direcții: omnipotența și puterea, prin care el se străduiește să-și compenseze neputințele și frustările sale. Nu agreează prietenia copiilor de vârsta sa. Întrebat asupra preferinței sale, dacă îi place mai mult să se joace cu băieții sau cu fetele, el a răspuns: «Detest pe toată lumea».

Cât priveşte proiectul său de viitor, acesta se rezuma la dorinţa de a intra în armată."

În continuare, dr. Hartogs a tras următoarea concluzie: „Depărtarea dintre afirmaţiile sale şi nivelul său real arată până la ce punct a ajuns prin a se subestima şi urî. Această condiţie mentală se datorează în principal unui sentiment de insuficienţă generală şi de descurajare emotivă".

După ce a rezumat constatările sale, dr. Hartogs i-a recomandat lui Lee un regim de libertate, însoţit de o perioadă de punere la încercare. N-a uitat să adauge: „Va trebui ca acest băiat să ceară ajutorul şi îngrijirile unui stabiliment psihiatric pentru copii, caz în care va fi supreavegheată evoluţia sa de către specialist. Acest cadru-medical ar putea să se substituie, într-o oarecare măsură, tatălui pe care el nu l-a avut niciodată. În acelaşi timp, va fi necesar ca şi mama să primească unele sfaturi psihoterapeutice din partea unui organ de specialitate".

„În cazul în care Lee refuză să colaboreze, continuă psihiatrul în recomandarea sa, vom fi obligaţi să-l scoatem de sub supravegherea mamei sale pentru a-l interna într-un cămin de copii. Cu toate acestea, este preferabil să se înceapă prin a fi redat mai întâi mamei."

Referindu-se la cele de mai sus, Robert Oswald menţiona: „Mama noastră a afirmat că nu a fost niciodată avertizată de necesitatea unui tratament psihiatric pentru Lee. Poate că i s-au explicat lucrurile într-un limbaj atât de tehnic, încât ea nu şi-a dat seama de urgenţa şi importanţa unui asemenea tratament sau poate că ea nu a avut curajul să ţină piept realităţii situaţiei. Nu a admis niciodată că în comportamentul lui Lee a existat ceva în neregulă. Dacă ea ar fi avut curajul să intervină şi ar fi avut grijă de toate recomandările ce i-au fost făcute în privinţa îngrijirii fiului său, aş fi în stare să pariez că lumea nu ar fi auzit niciodată vorbindu-se de Lee Harvey Oswald".

După puţin timp Lee şi-a reluat şcoala. Comportamentul însă nu i s-a modificat şi în acest sens stă mărturie referatul unui specialist ce avea în grijă urmărirea cazului său la vremea respectivă: „Lee nu a dat nici un rezultat. (...) Direcţia şcolii semnalează că elevul nu şi-a ameliorat cu nimic comportamentul. Doamna Oswald, mama sa, a refuzat să colaboreze cu autorităţile şcolare. Ea nu a răspuns la convocarea directorului".

Unul dintre profesorii lui Lee, un oarecare Rosen, a făcut următoarele precizări: „În cursul ultimelor două săptămâni, aproape nu a fost profesor care să nu se plângă de elev. Dimineaţa, la începutul lecţiei de educaţie fizică, el a refuzat să salute drapelul.

Își petrecea timpul confecționând porumbei de hârtie pe care îi arunca în clasă. Nu făcea nici un efort în cursul orelor de învățătură. Când i s-au făcut reproșuri, a luat o atitudine agresivă. Când m-am oferit să-i dau sprijinul meu, mi-a dat un răspuns sfidător: «Nu am nevoie de nimeni»".

Pentru psihiatri, semnificația episodului de mai sus este evidentă: refuzul oricărui ajutor nu era decât o fațadă; în realitate Lee reclama ajutor; la fel, refuzând salutarea drapelului, el căuta cu disperare să atragă atenția asupra lui. Era în el o nevoie maladivă și spera să și-o satisfacă evidențiindu-se prin orice mijloc. Experții recunosc perfect aceste simptome specifice paranoicilor.

În preajma anilor '55 se pare că situația sa se mai ameliorase. Persoanele care l-au cunoscut în acea vreme - colegi de clasă, familia sa și vecinii - își aminteau de el ca de un băiat calm și puțin sociabil, care frecventa muzeele și bibliotecile publice, hoinărind pe cheiurile portului pentru a privi la vasele străine ancorate sau plimbându-se cu bicicleta, totdeauna singur, prin Grădina Municipală. Era perioada în care, dacă unii remarcau purtarea grosolană față de mama sa, alții, din contră, erau impresionați de politețea sa. Cât privește literatura, gusturile sale depășeau - va afirma fratele său Robert - pe ale tinerilor de vârsta sa. Avea o preferință deosebită pentru „comics"-uri.

Din perioada stagiului militar - pe când se afla detașat la o unitate staționată în Japonia - datează una dintre primele sale încălcări ale legii. Iat-o în descrierea unuia dintre foștii săi camarazi: „În seara aceea s-a auzit în cazarmă detunătura unui foc de armă. Ea venea din direcția unei camere vecine. Am alergat de îndată: Oswald, așezat pe o canapea mică, își examina rana ce o căpătase la un braț. Când l-am întrebat ce s-a petrecut, el mi-a răspuns pe un ton din cele mai calme: «Mi-am tras pe deasupra». La picioarele sale se afla un revolver, un Derringer, calibrul 22".

Lee a explicat camaradului său că încercând să deschidă comoda, a provocat căderea revolverului. Șocul a determinat descărcarea acestuia și proiectilul l-a atins la cotul stâng. Ostașul a anunțat pe ofițerul de serviciu care a dispus transferarea lui Lee la Spitalul Marinei din Yokosouka, spitalizarea durând șaptesprezece zile, adică de la 27 octombrie la 15 noiembrie. Rana sa odată vindecată, s-a reîntors la unitatea care tocmai pleca în Filipine pentru a efectua manevre. Dar cazul lua proporții: Lee urma să fie dat în judecată la reîntoarcerea în Japonia, pentru „posesia ilegală de armă de foc nedeclarată, cât și pentru o gravă neglijență ce provocase o indisponibilitate temporară".

La 11 aprilie a fost citat în fața tribunalului militar. Verdictul,

pronunţat pe data de 29 a aceleiaşi luni, l-a condamnat la degradare (ajunsese caporal) şi o amendă de cincizeci de dolari (ce i s-a reţinut jumătate din soldă) precum şi douăzeci de zile de muncă grea.

În timpul verii aceluiaşi an avea să apară din nou în faţa tribunalului militar pentru că molestase un sergent. Acesta afirma că, pe când se afla la cafeneaua Bluebird din Yomato, Lee îi vărsase un pahar în cap şi-l înjurase. Lee a recunoscut că fusese beat şi că vărsase paharul din greşeală, cât priveşte injuriile, el nu-şi amintea să le fi adus.

Tribunalul a acceptat versiunea paharului vărsat din greşeală, dar în privinţa injuriilor, Lee a primit o condamnare de douăzeci şi opt de zile de închisoare şi cincizeci şi cinci de dolari amendă.

Demn de reţinut este faptul că Lee începuse să bea, ceea ce nu făcea mai înainte. Mulţi dintre camarazii săi au declarat că fusese văzut chiar în stare de ebrietate. Nu deprinsese încă obiceiul de a fuma.

În octombrie 1959, Lee a făcut o călătorie în Uniunea Sovietică, surprinzând prin decizia sa pe prieteni şi, mai ales, pe membrii familiei. Ne vom opri asupra unui amănunt semnificativ din această perioadă. Lee a început să ţină un jurnal, cu menţiuni mai mult sau mai puţin regulate, pe parcursul a doi ani şi jumătate, începând cu ziua sosirii sale în U.R.S.S. şi până mai avea două luni înainte de a se reîntoarce acasă. Lectura jurnalului se face cu dificultate, ortografia este fantezistă, cu prescurtări ce denotă o mare nervozitate şi un straniu amestec de caractere cursive şi de tipar; jurnalul a apărut după moartea sa în revista *Life*.

Din U.R.S.S. se reîntoarce însoţit de Marina, tânăra sa soţie, care îi dăruise un prim copil, o fetiţă. În ciuda evenimentelor petrecute, Lee oferea mereu aceeaşi veche imagine, depresivă, de om frustrat. Era drama omului care nutrise multe proiecte şi care fusese incapabil să realizeze măcar unul. Lee ar fi vrut să devină un personaj ieşit din comun, admirat, acoperit de elogii, dar pentru toţi nu era decât un salariat modest, prost plătit, un biet om care nu reuşea să-şi întreţină soţia şi copilul. Chiar şi unii dintre prieteni îi aminteau deseori că era un ratat. Făcea o muncă pe care o detesta, în schimbul unui salariu mediocru.

Analiza faptelor

Aşa cum era şi de aşteptat, Lee Harvey Oswald a avut o personalitate psihică complexă, favorizată de mediul în care a trăit şi determinată în principal de o ereditate încărcată, mai ales din

partea mamei sale; la acestea s-au adăugat mediul familial și al școlilor și internatelor prin care a umblat în copilărie și adolescență. Acești factori au influențat în mod hotărâtor și au determinat firea sa, conducându-l din aproape în aproape la o situație echivocă.

Din cele relatate se impun în mod firesc următoarele întrebări:

1 Care a fost structura personalității psihice a lui Lee Harvey Oswald?

2. Lee Harvey Oswald era sau nu un psihopat?

Le vom examina pe rând, sub rezerva că, o a treia întrebare, la fel de importantă, referitoare la influența mediului depășește posibilitățile noastre de investigație, rămânând însă o problemă deschisă în continuare.

1. Care a fost structura personalității psihice a lui Lee Harvey Oswald?

Robert Oswald ne-a lăsat o descriere, în cea mai mare parte obiectivă, a personalității celui ce a fost fratele său, Lee Harvey Oswald, ucigașul prezumtiv al președintelui Kennedy.

Însuși Lee Oswald a declarat că mama sa i-a influențat într-o foarte mare măsură caracterul. Este firească atunci întrebarea: ce fel de fire a avut mama sa și dacă aceasta s-a transmis parțial sau în totalitate fiului său?

Atât Robert cât și Lee nu aveau păreri diferite în privința aprecierilor făcute despre persoana mamei lor, în ciuda unei afecțiuni particulare purtate de Lee (în acest sens psihanaliza oferă o explicație - copiii sunt categorici și obiectivi).

Ne vom permite să revenim asupra unor pasaje din descrierea vieții lui Oswald într-un tablou sintetic: „...în toți acești ani, în general marcați de privațiuni, doamna Oswald a schimbat numeroase locuințe, locuri de muncă și chiar orașele de reședință", „doamna Oswald avea o fire dificilă, suspicioasă și tiranică, greu sociabilă", „de îndată ce noi făceam vreo năzdrăvănie oarecare, fără importanță, și nimic rău în fond, ea se mânia brusc și extrem de tare, aruncându-ne reproșuri vehemente. După aceea ne privea cu suspiciune și nu ne mai vorbea timp de ore întregi", „desigur, mama era o femeie capabilă. (...). Din păcate, ea nu putea să se mulțumească cu un serviciu de subaltern. După opinia sa, merita mult mai mult. Aceasta, cu cât banii, procurarea lor, devenise pentru ea o adevărată obsesie", „era taciturnă, relațiile i se limitau la câteva prietene depărtate care veneau s-o vadă din când în când și chiar cu aceste prilejuri ea nu-și deschidea gura decât cu zgârcenie"; în privința celor două direcții - imaginația debordantă și pasiunea pentru intrigă - el îi semăna foarte mult mamei sale. Aceasta la rândul său, dispunea de o imaginație delirantă, care l-a influențat

covârșitor pe Lee asupra imaginii pe care și-a format-o despre lumea exterioară. Mama – notează Robert – atribuia întotdeauna mobiluri ascunse acțiunilor oamenilor și îi bănuia pe aceștia că se dedau la acțiuni secrete. Îi plăcea misterul și această pasiune o regăseam și la Lee, așa cum se regăsea la el convingerea că toată lumea trebuia să-i acorde mamei sale o stimă cu totul deosebită. N-a reușit să-și întemeieze un cămin, după ce a rămas văduvă, deși se pare că a găsit un soț și un tată pentru copiii din prima căsătorie, dar, după patru ani de conviețuire, a divorțat.

Elementele prezentate sunt extrem de sugestive pentru un caracter nestăpânit, combinat cu un temperament distimic, pe un fond introvertit. În acest sens, am vrea să adăugăm mențiunea făcută de Leonhard privitor la combinația de mai sus. Autorul citat arată că în cazul contopirii caracterelor menționate, rezultatul se soldează cu un efect dăunător. Încetineala epileptoidă (nu am intrat în descrierea tuturor datelor) este accentuată de trăsătura depresivă. Există înclinarea spre delincvență, dar nu sub forma sa violentă, deși această dispoziție nu este diminuată, ci doar dirijată de anume direcții. Se poate – continuă Leonhard – ca subiectul să fie împins spre comiterea de delicte în mai mare măsură decât alți epileptoizi, deoarece el suferă mai mult decât ei de pe urma laturilor negative ale vieții. Această ultimă trăsătură, dacă este estompată la doamna Oswald, în schimb este exacerbată la Lee.

Pornind cu acest fond ereditar al mamei, în condițiile de viață arătate, Lee Oswald topește în creuzetul psihicului său trăsături negative ale firii.

Marina, la rândul ei, remarcase o trăsătură a caracterului său, care data de când era un copil pasionat de unele emisiuni radiofonice: „Adeseori, menționează soția sa, aveam impresia că trăia într-o altă lume, într-un univers creat de el și că nu cobora pe pământ decât pentru a merge la serviciu și a câștiga banii necesari traiului, pentru a mânca și dormi. *Poate că mă înșel, dar el ducea două existențe total diferite, separate, consacrându-și cea mai mare parte a timpului său vieții sale imaginare*".

Când Lee a apăsat pe trăgaciul carabinei sale și a tras – probabil simultan cu un alt trăgător, dar fără să știe că e dublat – el nu a făcut-o pentru Kennedy, ci, ar fi îndreptat arma asupra oricărei alte personalități – senator, membru al cabinetului prezidențial, guvernator al altui stat – și care ar fi avut aceeași soartă. În starea sa de nebunie, Lee a tras nu asupra unui anume om, ci asupra celui mai mare personaj politic, pe care mulțimea îl aplauda și pe care îl invidia pentru reușita în viață. Pentru el era o ultimă formă de

protest împotriva unei lumi care l-a ignorat ca individ, batjocorindu-l adesea și care nu i-a recunoscut superioritatea.

Pe vremea aceea, Lee Harvey Oswald se simțea cel mai năpăstuit om din lume. Nu exagerăm dacă spunem că era un om diametral opus lui John Fitzgerald Kennedy.

Oswald își dădea seama de aceasta. Lucru semnificativ, el atribuia succesul președintelui averii moștenite; își închipuia că lui Kennedy i-au fost deschise întotdeauna toate porțile, ceea ce nu era departe de adevăr, președintele fiind multimilionar. Mai mult ca sigur că Oswald s-a comparat în sinea sa cu cel pe care se fixase. Președintele avea aproape totul, pe când el nu avea aproape nimic. Kennedy, bunăoară, era frumos, pe când Oswald, deși încă tânăr, începuse să chelească, vorbea pițigăiat și avea o mutră de dihor. Președintele a fost în timpul războiului un ofițer viteaz și, în timp ce stătea țintuit în patul său de convalescent, a scris o carte care obținuse Premiul Pulitzer. Spre deosebire de Kennedy, foaia matricolă a lui Oswald în timp de pace nu-i făcuse cinste și abia dacă știa să scrie și să citească. În calitate de șef al puterii executive și de comandant suprem al Forțelor armate, Kennedy era atotputernic. Oswald era neputincios. Kennedy era aclamat, Oswald era ignorat. Kennedy era nobil, Oswald era ignobil. Kennedy era iubit, Oswald – disprețuit. Kennedy era un erou, Oswald – un paria.

Încă din copilărie, Oswald fusese amenințat de o boală psihică: paranoia. Se știe că, în final, paranoicul pierde orice simț al realității. Este covârșit de o îngrozitoare senzație de resentiment personal și de o sălbatică dorință de răzbunare. Nimeni nu poate să prevadă ce anume va dezlănțui catastrofa în fiecare caz particular. În unele situații se întâmplă să nu se producă nici o catastrofă; există bărbați și femei cu minți paranoice care-și trăiesc nenorocita lor existență fără a se da prea mult în vileag și a-i deranja pe alții. Dar Oswald n-a fost sortit să fie unul dintre aceștia. A existat un moment în care cumplita scânteie a străbătut eul său răvășit și a incendiat totul.

În cazul lui Oswald, știm acum fără doar și poate, ce anume a provocat incendiul în mintea lui: destrămarea căsniciei. Știm, de asemenea și data exactă: 21 noiembrie 1963.

Dr. Rothstein a publicat în septembrie 1966 un articol despre cazurile celebre ale unor asasini de președinți. Extragem un citat: „Oricât ar părea de paradoxal, Lee Oswald, în ciuda ostilității manifestate față de mama sa, și-a dovedit în mod inconștient afecțiunea pe care i-o purta, realizând prin crima sa, concepția sa personală despre nevoia de celebritate pe care mama sa o resimțise în permanență".

Conjugaţi şi încrustaţi în personalitatea sa, se aflau doi factori primejdioşi, care făceau parte din viaţa sa încă din prima copilărie: o obsesie nestăpânită pentru celebritate şi nevoia de iubire a unei mame, căldura unui cămin, locul unde să se poată refugia de vicisitudinile vieţii. Aceşti doi factori erau aşa de strâns legaţi, încât puteau acţiona ca o forţă unică, având un singur efect.

La cele menţionate mai sus, pot fi adăugaţi alţi trei factori care ar justifica şi explica explozia finală (asasinatul): zdrobirea carierei militare la care visase din copilărie; ideea unei tentative spectaculoase de sinucidere şi faptul că a fost respins de femeia care a jucat rolul cel mai important în viaţa sa.

Se naşte întrebarea: care a fost momentul decisiv în care eşecurile succesive l-au determinat pe Lee să realizeze faptul că nu i-a mai rămas decât o singură posibilitate - o acţiune de răsunet - pentru a ieşi, în cele din urmă, din anonimatul atât de detestat? În ce moment precis mania sa inofensivă de intrigă şi de mit s-a cristalizat în aşa măsură încât el nu a mai putut să distingă între realitate şi universul său imaginar?

Studiindu-i-se viaţa, putem presupune că prima sa confuzie mintală a survenit la vârsta de 13 ani. La acea epocă nimeni nu i-a dat însă atenţia cuvenită. Astăzi, putem spune că fuga de la şcoală reprezenta de fapt o dezertare din viaţa reală. În orice caz a fost primul refuz de la regulile convenţionale care acţionează în societate. Cu toate acestea, el nu a recurs la violenţă.

În decursul celor zece ani care au urmat nu a încetat de a-şi afirma dispreţul manifestat faţă de toate normele impuse în şcoală, armată şi chiar în viaţă, dar fără să ajungă nici de data asta la agresivitate. Persoanele care l-au cunoscut în această perioadă, l-au caracterizat de cele mai multe ori ca pe un tânăr distant, puţin amabil, solitar. În faţa consiliului de disciplină al şcolii new-yorkeze, el a avut o atitudine închisă, afirmând simplu că „nu are nevoie de nimeni". În acelaşi timp, nu a încercat niciodată să-i atace în mod brutal pe cei pe care-i detesta. O singură excepţie: palmele date mamei sale. În timpul serviciului militar a fost condamnat o dată pentru port ilegal de armă, dar nu pentru că s-ar fi servit de ea, o a doua oară pentru că a insultat un superior, dar pe care nu l-a lovit.

Abia după revenirea în S.U.A. criza aflată într-o stare latentă, a început să se manifeste. Soţia sa a fost prima persoană şi cea mai apropiată, care şi-a dat seama de această schimbare, în momentul în care a început s-o bată.

În martie 1963, Lee a luat hotărârea să devină celebru graţie

unui act de violență. Este momentul în care a cumpărat o armă sub un nume fals. A urmat apoi deznodământul, precedat de o serie de fapte: falsificarea unor documente necesare eliberării din armată, utilizarea unui nume fals pentru a închiria o cameră mobilată, tentativa de a se infiltra într-o mișcare politică și plecarea din nou din țară, toate aceste acte ilustrând dezintegrarea personalității sale în decursul ultimelor luni de viață. Acum Lee era, evident, un om disperat. Așa se explică eforturile sale de a găsi cu orice preț o soluție.

De-a lungul vieții, a cunoscut o succesiune de evenimente, multe frustrări, care aveau să-l conducă în final la crimă. El a început să cunoască primele decepții în copilărie, au urmat apoi altele de-a lungul carierei sale școlare și în timpul serviciului militar.

Efectuarea serviciului militar i-a oferit perspectiva unei cariere respectate și care comporta recompense. Armata îi satisfăcea unele dintre nevoile sale, așa cum nu reușise s-o facă de pildă școala elementară. Cu disciplina sa strictă, dar și cu recompense imediate pentru o bună purtare, ea îi asigura o situație în viitor și putea astfel să spere să ducă o viață normală. Cu excepția câtorva incidente pe care le-am amintit, Lee s-a comportat mulțumitor. În Japonia i-a plăcut să constate că este respectat și admirat, lucru care îi dădea o senzație cu totul nouă și agreabilă în același timp. Lee era în elementul său. Armata era exact ceea ce îi trebuia. Era un fel de viață la care se putea adapta și, dacă ar fi rămas în armată, probabil că nu s-ar mai fi auzit de el. Dar, din nefericire, germenii autodistrugerii sale încolțiseră deja. Invizibilă, dar inexorabilă, planta blestemată își continua creșterea. Eșecuri după eșecuri, spulberarea unor visuri, un serviciu submediocru care nu i-a permis să-i ofere o existență confortabilă soției sale și nici să devină „cineva", răceala soției, toate au culminat, ca, la 23 ani să ajungă la crimă.

După această succintă trecere în revistă a principalelor tendințe manifestate de Lee Harvey Oswald, se impune ca firească concluzia că personalitatea sa era rezultanta combinării unui caracter hiperperseverent cu un temperament labil, după cum a fost descrisă de K. Leonhard.

1. Era Lee Oswald un introvertit sau un extravertit? Referindu-se la introvertiți, Leonhard îi descrie astfel: „Introvertiții au dificultăți în stabilirea contactului cu oamenii, cu sexul opus. Preferă să fie singuri, gândindu-se și jucându-se singuri în copilărie. Au idei politice proprii, diferite de ale colectivității. În timpul liber se plimbă singuri, citesc mult, lăsându-se în voia gândurilor și a

propriei imaginaţii. Sunt rezervaţi în conversaţii, dau răspunsuri şovăitoare şi devin brusc volubili în momentul când vorbesc despre ideile şi preferinţele lor". Reiese cu suficientă claritate că Lee Oswald era un introvertit.

2. Lee Harvey Oswald era sau nu un psihopat?

Psihopatul - la modul general - este în contact cu realitatea; tulburarea pe care o prezintă provine din faptul că psihicul scapă de sub control. El consideră că societatea şi lumea întreagă îi sunt datoare, trebuie să-i asigure existenţa, stima şi trebuie să se conformeze voinţei şi dorinţelor sale. *Din punct de vedere juridic, el are spiritul sănătos, căci ştie ce face şi posedă capacitatea de a-şi controla actele sale. Dacă comite o crimă, o face cu premeditare şi cu un scop bine definit.*

Referindu-ne la definiţia psihopatiei, se consideră că aceasta cuprinde un grup polimorf de stări psihice anormale, apropiate de diferitele variaţii extreme ale personalităţii normale, dar care, spre deosebire de aceasta, reprezintă tulburări dizarmonice de dezvoltare ale caracterului şi personalităţii în general şi constă din scăderea capacităţii de integrare armonică şi suplă la condiţiile obişnuite ale mediului familial, profesional sau, în general, social. După unii autori, psihopatul suferă mai puţin decât nevroticul, însă face societatea să sufere.

Din cele prezentate deducem că Lee a avut o personalitate accentuată peste limitele normalului, manifestând vocaţie pentru tot ce ieşea din comun, atât în sens pozitiv din punct de vedere social, cât şi în sens negativ. Multe astfel de personalităţi se prezintă sub un aspect social negativ din cauza unor împrejurări exterioare neprielnice lor. În cazul lui Oswald, aceste împrejurări au fost reprezentate de copilăria sa şi de insuccesele înregistrate de-a lungul vieţii. Se poate vorbi de un lanţ de factori legaţi şi determinaţi reciproc, pe parcurs.

Când ne găsim în prezenţa unei imagini psihice negative, suntem de cele mai multe ori înclinaţi să presupunem că ar fi vorba de o psihopatie. Personalităţile - şi Lee făcea parte dintre acestea - sunt acei indivizi care se deosebesc într-o măsură atât de mare de medie, încât, chiar în lipsa unor împrejurări exterioare nefavorabile, prezintă dificultăţi în a se adapta cerinţelor vieţii. Or, din biografia lui Oswald descifrăm perioade când împrejurările nu i-au fost tocmai nefavorabile. Am aminti şederea în U.R.S.S. şi perioada ce a urmat după revenirea în S.U.A.

Aplicând metoda pe care am folosit-o pe parcursul lucrării

noastre, va trebui să căutăm la Lee Oswald o serie de elemente care să corespundă psihopatiei paranoice. Le vom expune succesiv.

În perioada preșcolară apar primele simptome indicatoare pentru o viitoare psihopatie: conduita de protest, neatenție, manifestări inegale, tendințe de izolare, era închis în sine, tacitum, prefera televizorul, filmul, radioul - constituind ceea ce se cheamă un copil „problemă".

În perioada școlară se pun în evidență o serie de elemente care prefigurează diagnosticul: indisciplină, impulsivitate, violență etc., gata să explodeze la cea mai mică provocare, refuzul de a mai merge la școală. Amintim că din această perioadă - ca urmare a atitudinii negativiste manifestate - a fost adus în fața doctorului Renatus Hartogs, șeful serviciului de psihiatrie de la „Casa tinerilor". Doctorul, după ce l-a examinat, l-a considerat pe Lee ca virtual primejdios, când abia împlinise treisprezece ani!

În perioada adolescenței, aceste trăsături caracteristice apar mai estompate. Este însă semnificativă acestei perioade lipsa unor preocupări pentru un ideal, pentru o profesiune corespunzătoare, în contrast cu tinerii normali.

O dată cu maturitatea se conturează și adevăratul tablou psihopatologic. Avea un adevărat impuls de a face numai ce îi place, se simțea obligat să-și revendice drepturile și să atragă atenția asupra sa. Amintim, printre altele, refuzul de a saluta drapelul, purtarea grosolană cu mama sa, conflictele din armată, patima beției etc.

Psihiatrii disting mai multe categorii de psihopatii: psihopatia astenică, psihopatia cicloidă, psihopatia eliptoidă, psihopatia excitabilă, psihopatia impulsivă, psihopatia isterică, psihopatia perversă, psihopatia psihastenică, psihopatia schizoidă, psihopatia timpoată și psihopatia paranoică.

Psihopatia paranoică este aceea în care predomină tendința patologică spre formarea de idei dominante și prevalente, întreținute de emoții puternice. Ea apare de obicei la indivizii cu tendința către supraaprecierea propriei persoane, neîncredere, egocentrism, falsitate a judecății (indivizi corespunzând în general personalităților hiperperseverente ale lui K. Leonhard).

Psihopatia paranoică este caracterizată de patru simptome principale (V. Predescu):

1. supraaprecierea persoanei proprii;
2. minimalizarea valorii celorlalți;
3. apariția unei erori de logică în gândire;

4. lipsa unei supleți adaptive socio-profesionale.

În cazul lui Lee Harvey Oswald suntem de părere că avem de-a face cu un paranoic introvertit, care se află în contradicție cu lumea exterioară. În concluzie, ajungem la același punct de vedere cu medicii psihiatri americani asupra stării psihice a lui Lee Oswald: ucigașul președintelui Kennedy a fost un psihopat paranoid, cu caracter schizoid, fiind responsabil de faptele sale. Desigur, explicațiile noastre par să fie insuficiente, dar amintim cititorilor că nu ne-am propus să elucidăm o serie de aspecte ale cazului și care au contribuit, repetăm, la împingerea către crimă.

III. Oameni de stat și maladiile de care au suferit

În anul 1979 avea să apară o carte cu mare răsunet[1]. Se revenea, după o trecere de mai multe decenii, asupra unei probleme de importanță majoră pentru milioane și milioane de oameni, de pe tot globul: raporturile dintre puterea medicală și puterea politică. „Vor trebui acestea – menționau autorii cărții – pentru securitatea popoarelor, revizuite, astfel încât, într-o bună zi, medicul să aibă dreptul de a spune: Nu, domnule Președinte, dumneavoastră nu mai sunteți în stare de a guverna!".

După ce știința, tehnologia și capacitățile de producție au fost capabile să pună la dispoziția marilor puteri arme de nimicire în masă – le amintim pe cele mai cunoscute: arma nucleară (atomică și cu hidrogen), arma chimică și arma bacteriologică – și vectori de transport – rachete – șefii acestor state vor fi puși în situația de a lua o decizie de o gravitate extremă pentru o mare parte a populației globului. Sunt ei capabili, prin capacitatea și echilibrul lor mintal, de a face față unor momente de cumpănă a istoriei?

Subliniindu-se că în decursul vremilor[2] o serie de oameni având asimetrii în dezvoltarea mintală, mai ales, au avut de jucat un rol important, se relevă adevărul că întregul curs al vieții, spre exemplu, ar putea fi denaturat de temperamentul unui singur individ. Pentru a demonstra temeinicia unei atari teze, Pierre Accoce și Pierre Rentchnick dezvăluie pe parcursul cărții maladiile grave de care au suferit cei care, într-un moment sau altul, au decis destinul omenirii și al unor popoare. Și cel mai elocvent exemplu ne este oferit de starea sănătății celor care la 11 februarie 1945, la Yalta, au semnat un concordat redutabil ticluind frontiere, anexarea de teritorii și negociind viitoarele sfere de influență, într-un cuvânt împărțirea lumii fără ca cei în cauză să știe ce soartă cumplită li se pregătea.

1. Pierre Accoce și dr. Pierre Rentchnick: *Ces malades qui nous gouvernent*, col. „Livre de Poche", Edition Stock, Paris, 1976.
2. *Lumea azi*, nr. 4, 25 ianuarie, 1990, p. 27.

„Peste tot prinții care guvernează sunt judecați în funcție de binefacerile și nenorocirile pe care le aduc. O chimie bizară cristalizează imaginea lor. îndemnând la a crede că ei sunt o specie privilegiată, pe care nu o ating niciodată, nici vârsta, nici slăbiciunile trupești. Se explică poporului că, în cursa pentru putere, se mobilizează ființe de excepție, având calități ieșite din comun. Și aceasta este, probabil, adevărat. Rar se sugerează că cei care au îndrăzneala să cucerească puterea rămân, totuși, vulnerabili. Cum să se nege că sănătatea le va afecta, mai devreme sau mai târziu, conduita? Că ea va influența multe decizii esențiale pe care aceștia trebuie să le adopte? Boala are drept finalitate, întotdeauna, înlăturarea viciilor, ca și a virtuților".

Pe parcursul lucrării noastre, ne-am străduit să demonstrăm că lucrurile sunt relative, că interpretările sunt nuanțate, că nu există situații tip. Dar, în același timp, și în țara noastră există o tradiție a școlii medicale, cel puțin egală cu cea din alte țări, privind interferența dintre medicină și istorie. Și pentru a ne susține teza, credem că nimic nu este mai nimerit decât a cita opinia lui Sigmund Freud în această privință: „Nebunii, vizionarii, halucinații, nevrozații și alienații au avut, în toate timpurile, de jucat roluri importante în istoria umanității, mai ales atunci când, datorită unui accident prin nașterea lor, destinul le-a oferit rangul social. Astfel de ființe au executat o influență incalculabilă asupra epocii lor cât și asupra celor ce au urmat, intuind mișcări culturale majore. Ei au reușit grație, pe de o parte, acelei laturi intacte a personalității lor și aceasta în ciuda anomaliilor avute; dar, pe de altă parte, de cele mai multe ori datorită trăsăturilor patologice ale caracterului lor ce le-au accentuat unele impulsuri, împingându-i fără rezerve și discernământ în direcția unui singur scop, totodată conferindu-le forța de a-i antrena și pe alții în urmărirea până la capăt a țelului propus, înfrângând orice rezistență[1]".

Mergând pe firul general al lucrării noastre, considerăm interesant să aruncăm o privire reprospectivă asupra unor personalități din viața politică a ultimelor decenii, sub aspectul maladiilor de care au suferit.

Obținerea de informații ne-a condus la concluzia că problema nu este simplă, cum aparent ar părea la prima vedere și vom vedea de ce. Un prim exemplu ales la întâmplare ni l-a oferit cazul președintelui Roosevelt. Atunci când acesta a încetat din viață, soția sa a interzis cu fermitate medicilor să efectueze autopsia defunctului, lipsind astfel știința să intre în posesia unor elemente ce ar fi

1. Sigmund Freud: *Le président Woodrow Wilson, portrait psychologique*, Ed. Albin Michel, Paris, 1967.

permis eventual tragerea unor concluzii interesante. Atunci când s-a produs un asasinat, așa cum a fost cazul lui J. F. Kennedy la Dallas, legea obliga în mod expres să se efectueze autopsia. Dar, s-a ivit o situație similară: în unanimitate, membrii familiei nu au permis medicilor să examineze decât rănile care provocaseră moartea președintelui. Aceștia nu au putut studia glandele suprarenale, a căror disfuncție îi cauzase maladia lui Addison.

Și în Europa întâlnim situații identice, aceleași vechi tabuuri religioase cât și reținerea mistică în fața unui act privit ca o profanare, în ciuda faptului că autopsiile ușurează cunoașterea atât a antomiei cât și a artei de a vindeca. Autopsiile sunt necesare justiției și adesea, așa cum s-a dovedit, devin utile și istoricilor.

Indiferent de explicație, efectul este același. Predomină, mai presus de orice, grija de a proteja imaginea lăsată de defunct.

Thomas Woodrow Wilson (1856-1924)

Ales guvernator al statului New Jersey în 1910 de către partidul democrat, a fost ales președinte al Statelor Unite în 1912. A avut o ascensiune politică fulgerătoare, bazată în principal pe programul său electoral extrem de simplu: pe plan intern, promova apărarea intereselor publice împotriva coaliției cercurilor financiare și ale industriei, promova scăderea costului vieții prin reforme vamale. Pe plan extern, milita pentru neutralitatea Statelor Unite.

Aceste țeluri s-au bucurat de o mare popularitate și drept urmare, în 1916, a obținut un al doilea mandat prezidențial. La 6 aprilie 1917 anunța intrarea Statelor Unite în primul război mondial.

Avea cincizeci și șase de ani când în 1912 începuse să dea primele semne de uzură fizică. Purta o sondă gastrică pentru a aspira secrețiile acide ale stomacului. Suferea în același timp de o depresiune psihică cronică. Profesorul dr. Edwin A. Weinstein, încercând să explice din punct de vedre clinic tulburările de personalitate și de comportament ale lui Wilson, a precizat că au la origine o veche maladie vasculară, la nivelul creierului, care l-a doborât treptat. Cu mult timp în urmă, în 1896, președintele prezentase o serie de simptome prevestitoare. Suferea de alterări ale celulelor nervoase care se manifestau sub forma unei slăbiciuni musculare a jumătății din dreapta a corpului, cu senzația de amorțeală a mâinii și degetelor, fapt care-l împiedica să scrie. Răul, deși se repeta periodic, Wilson a refuzat să se lase consultat de un medic, punându-și singur un diagnostic imaginar: „O simplă

nevrită, ceva în felul «crampei scriitorilor»", repeta el celor din jurul său. Soției sale, care-l cicălea cu sfaturile de a merge la un medic, i se plângea de durerile provocate de hemoroizi. Pentru a-și ascunde suferința, se deprinsese să scrie cu mâna stângă, jucând chiar și golf ca un adevărat stângaci.

În 1906 nu mai vedea deloc cu ochiul stâng. Accidentul a fost cauzat de un cheag ce obturase artera centrală a ochiului sau de o leziune a arterei carotide, lucru ce nu putea fi diagnosticat cu mijloacele timpului. La un consult efectuat, s-a presupus că era mult peste normal. I s-a recomandat un repaus la pat. Soția sa, care îl cunoștea mai bine decât toți, a presupus că era pradă unei senilități precoce.

Doi ani mai târziu, mâna dreaptă nu-și revenise. Avea hipertensiune, iar examenul fundului de ochi evidențiase alterări, hemoragii retiniene și exsudate. Deci, faza critică a hipertensiunii. Și comportamentul i se schimbase mult: era irascibil, impulsiv, agresiv.

În 1915, Wilson se plânge de dureri de cap repetate, tulburări ale vederii și devine din ce în ce mai nervos. În loc ca simptomele să-l determine să ia măsuri serioase pentru a-și îngriji sănătatea, apelează la serviciile unui medic tânăr al Marinei. Lipsa de experiență a acestuia explică faptul că au trecut neobservate simptomele instalării bolii Alvarez, în 1919.

În anul următor, mai precis la 3 aprilie, la Paris, la Conferința de Pace, cei din preajma sa au remarcat tulburările pe care le prezenta: se simte pe neașteptate rău, adeseori izbucnește în plâns, într-un cuvânt stă prost cu nervii. Dă semne de confuzie mintală, iar discursurile îi sunt întrerupte de hiatusuri ale memoriei. Lipsește de la ședințele mai importante, iar participarea sa la Conferință se dovedește a fi dezastruoasă. Sigmund Freud l-a studiat pe Woodrow Wilson, căutând să descifreze cauzele blocărilor sale, ale intransigenței maladive și mai ales ale slăbiciunilor succesive care l-au determinat în final să cedeze în fața Aliaților. Părintele psihanalizei a constatat la președinte o fixație ambiguă asupra tatălui său, un prelat al Bisericii presbiteriene, o figură impozantă ce-i domina pe toți. Aidoma acestuia, W. Wilson a încercat să se erijeze drept salvatorul umanității.

Wilson este nevoit nu o dată să părăsească masa tratativelor pradă unor violente tulburări intestinale însoțite de sânge în urină (hematurie). Mișcări nestăpânite îi scuturau piciorul stâng și partea stângă a feței. Starea psihică i se degrada văzând cu ochii, comportamentul devenindu-i irațional. Este atins de mania persecuției, imaginându-și în permanență că se complota împotriva sa.

Îi acuză pe francezi că ar fi încercat să-l otrăvească, apoi i-a suspectat de intenţii asasine pe lucrătorii însărcinaţi să-i schimbe mobilierul din camera sa. Din patul său de bolnav, a interzis utilizarea automobilului de către toţi membrii delegaţiei. Vedea spioni prezenţi pretutindeni. Aceste grave tulburări nu erau altceva decât manifestările unei tromboze de tip Alvarez. S-a hotărât reîntoarcerea sa acasă.

La 22 august 1919, pe când se afla în biroul său de la Casa Albă, este cuprins brusc de puternice dureri de cap. Era semnalul unei agravări a bolii. Trei zile mai târziu, în zorii zilei, Wilson are senzaţia că i se sfâşie creierul. Partea stângă a feţei i se crispează, rămânând paralizată. Mai trece o săptămână. O nouă furtună îi face ravagii prin creier, urmare a unei tromboze cerebrale. Braţul şi piciorul stâng îi sunt blocate. La 28 septembrie se declanşează drama. Un atac cerebral masiv cu efect de trăsnet îl doboară definitiv. Îşi pierde graiul, are dificultăţi respiratorii, iar inima bate neregulat. Nu mai poate comunica cu nimeni, e o masă inertă ţintuită la pat. Cea de-a doua soţie a sa, Edith Gald, s-a văzut nevoită să ia în mâinile sale puterea executivă în mod oficial.

În 1924, un ultim seism celebral îi provoacă sfârşitul. De fapt, el era deja mort, de mai bine de trei ani. Este o enigmă cum Wilson a putut deveni preşedintele S.U.A.: era grav bolnav încă de la vârsta de 18 ani...

George Washington (1732-1799)

Cel mai celebru dintre preşedinţii americani, general şi om politic, devenit primul preşedinte al Statelor Unite (1789-1797), avea o fire anxioasă, fiind în permanenţă obsedat de starea sănătăţii sale; se spunea chiar că ar fi murit luându-şi pulsul. Maxilarele îi erau deformate şi tot timpul a avut probleme cu dinţii, astfel încât în cele din urmă a fost nevoit să-şi pună dinţi falşi dintr-un lemn tare. Pieptul îi era convex şi avea tulburări respiratorii. În ultimii doi ani ai vieţii, reumatismul de care suferea s-a exacerbat atât de puternic, încât îi imobilizase aproape complet mâinile.

Starea precară a sănătăţii sale nu l-a împiedecat totuşi, după ce i-a învins pe englezi, să reorganizeze noul guvern independent, să restabilească situaţia financiară a ţării şi să trateze într-un mod strălucit cu indienii.

George Washington a suferit de sindromul Alzheimer. Aceasta este opinia celebrului istoric dr. Riley Woodhoc menţionată în cartea: *Zile întunecate la Mt. Vernon*. În ultimele zile ale vieţii sale,

Washington era umbra tragică a celui ce fusese. Nu putea nici măcar să-și lege singur șireturile de la pantof. Jurnalul personal și scrierile intime ale soției sale dezvăluie faptul că președintele era cu mintea complet rătăcită. În 1799, la 67 de ani, când a murit, era grav afectat de sindromul Alzheimer.

În acele timpuri nu s-a pus diagnosticul, deoarece nu era cunoscută această maladie. Abia în 1906 - adică 107 ani după moartea lui, a fost descoperită această boală. Una dintre scrisorile trimise de Martha, soția președintelui, fiicei ei spune: „...A uitat cine sunt în dimineața asta și când i-am spus că-i sunt soție, m-a privit cu neîncredere. Când a privit câteva documente care trebuiau semnate a uitat cum să-și scrie numele".

Mai alarmant este faptul că președintele manifesta simptome ale bolii încă din 1777. Deși era un lider remarcabil, deosebit de dotat, Washington era foarte inconsecvent.

După înfrângerea de la Brandywine și Germantown mulți dintre subordonați doreau să-l schimbe din funcția de conducător. „Uita continuu etape strategice importante de parcă ceva necurat se petrecea în mintea lui. Și toate acestea se întâmplau chiar cu 12 ani înainte să devină președinte".

Abraham Lincoln (1809-1865)

Se știe că a suferit de tuberculoză și de o stare depresivă cronică. Din cauza ultimei, se spune că, în ziua căsătoriei sale, ar fi fugit de acasă și s-ar fi ascuns; când în cele din urmă, cu mare greutate, prietenii l-au regăsit, era pe punctul de a se sinucide. Dacă John Wilkes Booth nu l-ar fi asasinat, medicii presupun că ar fi murit în urma complicațiilor date de boala Marfan care afectează mai multe organe vitale.

Andrew Jackson (1767-1845)

A fost cu mult mai bolnav decât alți președinți: a suferit toată viața de dizenterie cronică și nu putea să ingere alimentele solide din cauza dinților. Abia vindecat de vărsat, a rămas cu o urticarie rebelă care îl chinuia îngrozitor acoperindu-i tot corpul. Din cauza unei răni provocate de un glonț și care îi atinsese plămânul, expectora adeseori sânge și puroi. Plumbul îi zdrobise două coaste și se oprise în plămânul stâng, dând naștere la un proces putrid.

Sfârșitul său a fost foarte penibil: picioarele i se umflaseră în așa măsură încât nu se mai putea deplasa, fiind complet imobilizat.

Cu toate acestea, a fost unul dintre cei mai mari președinți americani. Se spune că, în 1831, cu prilejul unei conferințe în care trebuia să se dezbată problema reparațiilor datorate Americii în urma războaielor napoleoniene, diplomații francezi, informându-se asupra stării sănătății președintelui, și-au imaginat că, după toate probabilitățile, această „epavă umană" nu va rezista la masa tratativelor și ei își vor putea impune astfel punctul de vedere. S-au înșelat însă amarnic, căci „epava" ascundea o rezistență de fier!

Grover Stephen Cleveland (1837-1908)

Cel de al 22-lea președinte al S.U.A. nu era nici el mai sănătos: suferea de un cancer al maxilarului stâng. În cele din urmă a fost operat, realizându-se o extraordinară rezecție a maxilarului. Două zile mai târziu, un buletin medical, pe cât de optimist pe atât de inexact, anunța că președintele suferise... extracția unei măsele a cărei rădăcină era infectată. Ghinionul lui Cleveland a constat în faptul că, deși suportase o intervenție chirurgicală grea, al cărei procent de deces din cauza anesteziei era, în vremea aceea, de 14%, nu a mai putut vorbi în urma operației. A fost necesar să i se remodeleze un palat bucal din cauciuc vulcanizat. Cleveland și-a dus la îndeplinire cel de al doilea mandat prezidențial (1893-1897) și a murit în (1908) în urma unei crize cardiace.

Mareșalul von Hindenburg (1847-1934)

Germanii aveau în 1925 o lungă tradiție de despotism paternal, temperat de opoziția parlamentară și libertatea cuvântului. La moartea primului președinte de după primul război mondial, Frederich Ebert, țara învinsă, era într-o situație deosebit de dificilă atât pe plan economic, cât și în cel al libertăților democratice. O multitudine de grupări politice își disputau acerb președinția și locurile în parlament. Mareșalul von Hindenburg rămăsese fidel fostului împărat Wilhelm și era indiferet față de Republica lui Weimar, cerând insistent să fie lăsat în pace ori de câte ori venea vorba de politică. Totuși vechiul lui camarad de arme, amiralul von Tripitz, reușește să-l convingă să participe în alegeri pentru a „salva națiunea". Gloria sa militară joacă un rol deosebit; el reușește să-l

învingă atât pe reprezentantul centrului catolic cât și pe comunistul Thaelmann. La cei 77 de ani ai săi, proaspătul președinte îi părea lui Churchill „un bătrân cu bun simț". Opoziția a acceptat cu greu milionul de voturi în plus lansând lozinca „mai bine un zero decât un Nero" referitoare la calitățile feldmareșalului pensionar președinte. Totuși Germania avea să adauge contribuția acestui mare zero politic la socoteala finală și pe succesorul modern al împăratului Nero.

Generalii, puterea reală (și ocultă) a Germaniei, îi căutau după 1930, când semnele de senilitate devin tot mai evidente, un succesor. Dar ajung la concluzia că nu pot face față explozivei mișcări naziste a vigurosului lider al acesteia: Adolf Hitler.

În 1931, în perspectiva câștigării celui de al doilea mandat prezidențial, Brüning, cancelarul Reichului, îi propune instaurarea unei monarhii constituționale după modelul britanic în care mareșalul ar fi jucat rolul de regent, urmând ca ulterior decesului său unul din moștenitorii coroanei să reinstaureze efectiv monarhia. Reacția președintelui la acest plan, deloc lipsit de realism, este total neadecvată și toate eforturile cancelarului de a demonstra că nu există decât varianta dictaturii naziste rămân lipsite de ecou și înțelegere.

Istoria Germaniei va urma din acest moment cursul pe care arterioscleroza avansată a lui Hindenburg i-o va imprima cu necesitate.

Brüning este înlocuit din postul de cancelar cu Hitler. Secretarul particular al președintelui reales îi scrie deja întrebările pe care urmează să le pună unor vizitatori, precum și răspunsurile pe care trebuia să le dea la întrebările puse de aceștia (stabilite cu grijă dinainte de oamenii din protocol). La întâlnirile oficiale Hindenburg adormea frecvent, iar când se trezea evoca de regulă fapte din timpul războiului de la 1866. În ianuarie 1933, Hindenburg îl însărcinează pe Hitler cel despre care Lutendorff, fostul lui șef de stat major, într-o scrisoare profetică, îl descrisese ca „un damnat care va arunca Germania în dezastru și care îi va aduce cele mai mari nenorociri", să instituie un nou cabinet. Demența senilă sau boala lui Alvarez cum se numește în termeni medicali își desăvârșea opera. Omenirea mergea spre infern. La 1 august 1934 în stare de confuzie deplină Hindenburg i se adresează lui Hitler cu „majestatea voastră". În 2 august moare fără neliniști. Boala se dezvoltase insidios fără să fie remarcată de anturaj decât în momentul când a fost prea târziu. Lipsa controlului democratic și prestigiul anterior în limitatul domeniu militar au putut estompa în ochii tuturor demența cea mai evidentă.

Franklin Delano Roosevelt (1882-1945)

A condus destinele Statelor Unite pe un interval mai îndelungat decât oricare dintre predecesorii sau urmașii săi la președinție (3 martie 1933–12 aprilie 1945).

Despre Franklin Delano Roosevelt s-a scris enorm. Ales pentru prima oară în toiul celei mai grave crize economice pe care le-a cunoscut vreodată lumea capitalistă în general și S.U.A. în particular, Roosevelt a trebuit să facă față multor dificultăți. Devenind unul dintre conducătorii coaliției antihitleriste, Roosevelt și-a închinat cea mai mare parte din activitatea sa cauzei în slujba căreia luptau milioane de oameni de pe toate continentele – victoria asupra fascismului.

În ciuda unei activități prodigioase, copleșitoare am spune, Franklin Delano Roosevelt nu s-a bucurat câtuși de puțin de o sănătate corespunzătoare. Iată cum descrie debutul bolii, unul dintre fiii săi, James Roosevelt[1]: „În ziua de 9 august 1921, în timp ce naviga în Golful Fundy, la bordul unui iaht, tata a alunecat și a căzut în apa rece ca gheața. În aceea zi își sărbătorea cea de a 39-a aniversare și nu a bănuit că virusul poliomielitei îi atacase măduva spinării. A doua zi după această întâmplare, de care s-a simțit foarte stânjenit, el care se credea un bătrân lup de mare, Anna, Elliot și cu mine l-am însoțit într-o nouă plimbare cu iahtul. La întoarcere, deși era transpirat și obosit, ne-a dus să ne scăldăm într-un lac aflat la vreo 2,5 kilometri depărtare. În costumele de baie încă ude, ne-am întors acasă, în pas alergător. Poștașul tocmai adusese ziarele și câteva scrisori, așa că tata, fără să se mai schimbe, s-a instalat într-un fotoliu și s-a apucat de citit. După o jumătate de oră, un frison puternic, urmat de dureri sfâșietoare în tot corpul, l-au silit să se culce.

În dimineața următoare avea febră și nu putea mișca decât cu greu piciorul drept. Medicul din localitate i-a diagnosticat o «răceală». A doua zi, ambele picioare au devenit inerte. Peste douăzeci și patru de ore paralizia a cuprins aproape toți mușchii, de la piept în jos.

Un specialist cu renume, care-și petrecea vacanța într-o stațiune

1. Bruen H. G.: *Clinical note on the illness and death of President Franklin D. Roosevelt*, in *Ann. Int. Med.*, 1970, Eliasberg W. G.: *How long was Roosevelt ill before his death*, in *Dis. Nervous Sust.*, 1953. MacIntire R. Twelwe *Years with Roosevelt*, London, Putnam and Cy. 1965. Nicolas Baciu: *L'Europe de l'Est trahie et vendue*, Ed. La pensée universelle, Paris, 1984.

din apropiere, a diagnosticat greșit o «prindere» a coloanei vertebrale, recomandând viguroase masaje ale celor patru membre. Așa cum aveam să aflăm mai târziu, tragica lui eroare a provocat agravarea leziunilor musculare, ceea ce nu l-a împiedicat pe distinsul specialist să ceară un onorar de 600 de dolari.

Pe măsură ce febra creștea și paralizia se accentua, suferințele deveneau din ce în ce mai acute. Ajunsese să nu mai poată suporta nici măcar învelirea cu un cearșaf. Abia peste zece zile, dr. Robert W. Lovett, un specialist din Boston, a identificat corect afecțiunea: poliomielită. Virusul pătrunsese mai de mult în organism, dar eforturile depuse ca și băile reci din 9 și 10 august agravaseră mult simptomele".

Odată instalată paralizia, i-au fost afectate tendoanele și mușchii membrelor inferioare. A supraviețuit în corset. Proteze dintr-un aliaj ușor îi îmbrăcau picioarele. Lansat în viața publică, când l-a lovit flagelul, în 1912, el a biruit teribilele sechele, obținând președinția S.U.A. în noiembrie 1932. Reales în 1936, în 1940 și la 7 noiembrie 1944, bate recordul sub aspectul longevității la președinție.

Președinții americani, conform unei tradiții, își încredințează îngrijirea sănătății corpului medical al Armatei sau Marinei Statelor Unite. „Deoarece oamenii care alcătuiesc această unitate sunt atât ofițeri, cât și practicieni, explică viceamiralul Roos T. MacIntre, medicul său personal, într-o carte publicată după moartea lui Roosevelt. Și deoarece ei sunt constrânși, în ceea ce privește tot ce văd și ce aud, de disciplina serviciului militar, se poate, deci, conta pe discreția lor".

Roosevelt și-a încredințat îngrijirea sănătății după ce a ajuns președinte, în mâinile a doi reprezentanți ai marinei americane. Primul era maseurul său, George Fox, al doilea, medicul Ross. Acesta din urmă era medic oto-rhino-laringolog, având deci o specialitate mult departe de nevoile pacientului său. Se explică astfel semnătatea cu care a privit tot timpul starea sănătății președintelui. „De la intrarea mea în funcție și până în 1942, a scris el, președintele n-a fost niciodată bolnav". Ar fi fost mai aproape de adevăr dacă ar fi declarat că n-a semnat nici un comunicat medical public privitor la starea pacientului său în cei nouă ani.

O boală gravă este camuflată de Ross, sub eticheta de gripă. Primul buletin prezentat la Casa Albă datează de la Crăciunul din 1943. În martie, mai și august, se vorbește de recidiva „gripei". În toamnă, viceamiralul MacIntre declară că Franklin Roosevelt prezintă o ușoară hipertensiune arterială, fără a-i preciza valorile.

Cei ce l-au văzut de aproape pe Roosevelt în ziua celei de a patra instalări a lui, la Washington, n-au uitat că se mișca cu

greutate, n-au uitat cât de greu i-a fost să-și rostească discursul. Declinul sănătății era notoriu.

Paralizat în cele din urmă, suferind de hipertensiune și insuficiență cardiacă și, se pare, atins și de un cancer care i-ar fi grăbit sfârșitul, nu a apucat să-și ducă la capăt cel de al patrulea mandat, început în 1944. Comportamentul său din ultimii ani ai vieții pe plan politic se explică prin prisma sănătății sale. Cu prilejul deplasărilor, el era purtat în brațe de un sergent al armatei americane (Mike Reilly). Așa și-a făcut apariția de altfel și cu prilejul conferinței de la Yalta. Iată cum îl descriu cei care l-au văzut în ultima perioadă a vieții sale: „Aspectul feței sale este impresionant. Trăsăturile, slăbite, erau pline de riduri. Ele reflectau o intensă oboseală. Pielea, de culoare cenușie, părea străvezie. Cu glasul stins, părea indiferent și apatic la tot ce îl înconjura" (Locotenent Nerris Houghton).

În după-amiaza zilei de 12 aprilie 1945, în vârstă de numai șaizeci și trei de ani, Franklin Delano Roosevelt a suferit o masivă hemoragie cerebrală. Câteva ore mai târziu a murit[1]. Abia în 1970 s-a cunoscut numele maladiei ce-l submina cu adevărat pe Roosevelt. Doctorul Howard G. Bruenn, un recunoscut specialist american, și-a publicat într-o revistă observațiile privitoare la starea fostului său pacient. Din inițiativa doamnei Roosevelt, în martie 1944 dr. Bruenn a fost invitat la Casa Albă pentru a-l secunda pe dr. Ross în supravegherea medicală a președintelui.

„Franklin Delano Roosevelt, menționează dr. Bruenn, suferea de mulți ani, de arterioscleroză. Boala, după cum se știe, conduce la complicații cardiace și vasculare cerebrale, cu sfârșit dramatic.

O electrocardiogramă arată că Franklin Roosevelt era deja victimă a unei prime complicații. O insuficiență a ventriculului cardiac stâng. Aceasta însemna că inima se eupuizase compensând, în cursul anilor, creșterea presiunii sângelui în artere. În cazul unei astfel de situații, se apelează la anticoagulante, care au proprietatea de a împiedica formarea de cheaguri de sânge precum și la diuretice. Nu lipsesc tonicardiacele. Dr. Bruenn a recomandat repaus absolut la pat și bineînțeles medicația de rigoare, pe care președintele nu le-a acceptat decât parțial.

Tonicardiacele au permis să fie ameliorată insuficiența ventriculară. După câteva zile, Roosevelt a putut părăsi patul. Dar la 26 mai 1944, s-a plâns de noi tulburări. Diagnosticând o colică hepatică, rezultată, dintr-un exces de colesterol, dr. Bruenn descoperă, într-adevăr, prin intermediul unei radiografii, că vezica biliară era obturată de calculi.

1. J. Roosevelt: *Affectionately Franklin Delano Roosevelt*, New York, 1959.

Un alt eveniment neașteptat, la 5 august 1944. În cursul unei croaziere de repaus în Pacific, președintele Roosevelt face un mic infarct al miocardului. Un cheag sanguin îi obliterase o arteră coronariană. O porțiune de necroză, de cel puțin doi centimentri pe doi, consecutivă acestei obliterări, lezase inima. Sedativele calmează durerea. Tonicardiacele înlătură tulburările de ritm și starea de șoc. Îi sunt administrate și anticoagulante destinate să reducă extinderea cheagurilor sanguine.

În ciuda măsurilor luate, tensiunea arterială crește, iar la 18 noiembrie 1944 era 26/15 (culcat). Să ne amintim că aceste tulburări grave doctorul Ross le numise „gripă recidivantă".

Conform părerii și a altor specialiști, era mai mult decât evident că președintele Roosevelt se afla în stadiul ultim al bolii. În starea sa, deosebit de gravă, decizia de a se expune aventurii de la Yalta a constituit o mare eroare de rațiuni de ordin al puterii executive.

Lordul Moran, medicul personal al lui Winston Churchill, care l-a însoțit pe premierul britanic în toate deplasările sale, ori de câte ori a avut prilejul, l-a studiat cu atenție și pe președintele Roosevelt. Astfel, când l-a întâlnit la Yalta, el a constatat că președintele american era foarte bolnav, prezentând toate simptomele arteriosclerozei cerebrale într-un stadiu destul de avansat, ce nu-i lăsa de trăit mai mult de câteva luni de viață... Toți indicii precursori atât în cazul atacului cât și al morții lui Roosevelt constituie ceea ce se numește „boala Alvarez", după numele medicului clinician care a descris boala. Le reproducem și noi, în cazul președintelui, cu mențiunea că pot fi întâlnite și în cazul altor personaje de care ne-am ocupat în lucrarea noastră, dar nu am mai dezvoltat acest aspect pentru a nu ne repeta. Mai întâi, o modificare a scrisului președintelui. Doctorul Wladimir Gottlieb Eliasberg, neuropsihiatru de origine germană, care a practicat în Statele Unite, a avut ideea, în 1953, de a observa și compara eșantioane ale scrisului președintelui Roosevelt din mai mulți ani.

„Cu mult înainte de epoca Yaltei, constată el, acest scris este teribil. Seamănă mai mult cu cel al unui subiect atins de boala Parkinson. Sau cu cel al unuia ce suferă de o insuficiență circulatorie a sângelui la nivelul creierului. Se ridică întrebarea dacă președintele n-ar fi trebuit să se retragă înaintea acestei întrevederi capitale, dacă Churchill și Stalin n-au profitat de boala de care suferea Roosevelt".

Dar există și multe alte indicii care demonstrează că „boala Alvarez" progresa la Roosevelt. Ea se evidențiază printr-o modificare intermitentă a umorului, prin somnolență, erori de ordin intelectual, prin pierderi de memorie, o absență a coordonării în gândire. Toate acestea datau de fapt încă din anul 1943. Era neobișnuit de irascibil

și devenea foarte nervos când era nevoit să se concentreze un anume timp. Dacă unele lucruri îi necesitau timp de reflexie, schimba subit subiectul. Începuse, de asemenea, să aibă insomnii. Un ultim indiciu despre agravarea bolii Alvarez la Roosevelt în ultimele luni de viață: o preocupare continuă, transformată într-o oboseală ce-l devora, altera visul pe care-l purta în el de mulți ani: de a fi omul păcii, de a deveni în această postură, în istorie, mai mare decât Cezar, mai înțelept decât Socrate[1].

Dwight Eisenhower (1890-1969)

Cel de al treizeci și patrulea președinte al Statelor Unite, generalul Dwight Eisenhower, era în 1952 comandantul suprem al forțelor N. A. T. O. Susținut deopotrivă de republicani și de democrați, la 16 aprilie se instalează la Casa Albă, fără să fi visat vreodată la această înaltă funcție. Nu era genul său.

Considerând-o ca o sarcină, a acceptat-o. Fire echilibrată, sobră, avea răbdarea unui elefant, capacitatea stoică de a primi loviturile fără să se clintească și mai ales o înclinare către compromisuri, calități ce nu pot fi trecute ușor cu vederea. Având o educație aleasă, convins de preceptele religioase fără a fi bigot, și-a făcut o dogmă politică din învățătura biblică: „Cine scoate sabia, de sabie va pieri". „Nu am denigrat niciodată - va afirma Eisenhower - pe cineva. Nu am încercat să distrug pe nimeni, oricât nu aș fi fost de acord cu el". Acest simț al concilierii și al respectului pentru om l-a caracterizat întotdeauna, făcându-l să fie respectat și stimat de toți.

Misiunea ce-i va fi încredințată nu era câtuși de puțin ușoară. Moștenirea lăsată de predecesorii săi, Roosevelt și Truman, tradusă prin douăzeci de ani de guvernare democrată, însemna datorii imense. Conflictul coreean, efortul militar datorat și dezvoltării forței nucleare, epuizaseră rezervele țării. În plus, pe plan intern, trebuie să facă față lui Mac Arhur și McCarthy, două personalități incomode, rupte de realitate și de mersul istoriei. I-ar fi fost greu și unui politician, cu atât mai mult unui om lipsit de experiență politică. Eisenhower a învins toate greutățile, în ciuda vârstei sale: avea șaizeci și doi de ani!

Organizator excelent, dotat cu o forță de muncă puțin obișnuită, capabil de a înțelege și de a se orienta repede și de a lua o decizie și a o urmări până la capăt, președintele Eisenhower a înregistrat

1. *Lumea azi*, nr. 5, feb. 1990, p. 25. Traducere și adaptare de Vasile Crișan.

succese demne de invidiat şi, mai ales, atât de necesare Statelor Unite într-o perioadă critică. Menţionăm, printre altele, rezolvarea conflictului coreean, ţinerea în frâu a celor doi senatori McArthur şi McCarthy fără a-i ataca frontal, ameliorarea raporturilor cu U.R.S.S. şi Europa occidentală, ca să nu mai vorbim de destinderea cu China, prin retragerea Flotei a VII-a din largul coastelor chineze. Toate acestea, în ciuda unei vârste înaintate şi a unei sănătăţi ce se deteriora cu rapiditate.

Coincidenţă nefericită, încă din primele zile de la instalarea sa ca preşedinte au debutat nişte dureri atroce abdominale, atât de puternice încât abia se putea ţine pe picioare. După un consult amănunţit s-a stabilit că suferea de boala Crohn sau ileită. Aceasta se manifestă prin îngroşarea mucoasei peretelui intern al intestinului gros, ce poate conduce la ocluzia intestinului. Evoluţia către cancer, deşi rară, nu este exlusă. Singurul tratament indicat este cel chirurgical.

În 1953, boala fiind la început, s-a considerat că nu era justificată operaţia. După trei ani, alte tulburări, mult mai serioase din cauza hipertensiunii, au început să se manifeste: dureri de cap şi ameţeli puternice. Ameninţat de arterioscleroză, renunţă la fumat, deşi ani de-a rândul fumase zilnic două pachete şi chiar mai mult.

Alimentele îi sunt administrate sub control, grăsimile de orice fel fiindu-i excluse. Cu toate aceste măsuri draconice, în cursul anului 1955 tensiunea atinge valori alarmante. Sunt de aşteptat, menţionează generalul Howar Snuder, medicul său personal, crize cardiace şi accidente vasculare cerebrale. La 25 septembrie, în timpul nopţii face primul infarct. Este transportat la spitalul Fitzzsimons. Cu acest accident debutează etapa finală, marcând declinul sănătăţii preşedintelui. În noaptea de 7 iunie 1956 boala Crohn atinge apogeul: ocluzie intestinală. Şansele de scăpare: unu din şase. Operaţia nu mai poate fi amânată.

La 25 noiembrie 1957, imediat după masă, este doborât de un atac cerebral. Nu mai poate vorbi. De fapt, avea greutăţi în vorbire de câteva zile. Îşi revine reluându-şi activitatea. Între 1960 şi 1969, medicii îl consideră de paisprezece ori mort din punct de vedere clinic. Suferă o nouă operaţie la intestine, din cauza ocluziei ivite intempestiv. Mai mult, prezintă violente colici hepatice; este operat şi i se extrage vezica în care se găsesc şaisprezece calculi biliari.

Sfârşitul nu este departe: o insuficienţă cardiacă globală se instalează ireversibil şi la 28 martie 1969, inima îi cedează definitiv. Ideea unui transplant cardiac a fost găsită de familie ca lipsită de logică...

John Fitzgerald Kennedy (1917–1963)

La 20 ianuarie 1961 Statele Unite aveau un președinte tânăr; patruzeci și trei de ani. Imaginea pe care o oferea compatrioților săi era de robustețe, optimism și dorință de viață. Într-un cuvânt, un conducător care prezenta garanția unei guvernări prospere, dinamice și în același timp capabile să facă față unei situații politice internaționale nu tocmai roze.

Citind însă memoriile doamnei Rose Kennedy[1] se constată ușor că imaginea unui sportiv ce strălucea de sănătate, așa cum o oferea fotografilor și camerelor de luat vederi, fiul său John, nu era câtuși de puțin așa. Poporul american se înșela... Fișa medicală menționa o serie de maladii: tuse convulsivă, rujeolă, varicelă, scarlatină, toate mai înainte de a fi împlinit vârsta de trei ani. Au urmat apoi, în anii adolescenței, alte afecțiuni: apendicită, infalamarea ganglionilor și icter, ultimele două însoțite de nenumărate recidive și complicate de un astm bronșic cronic. Într-un cuvânt, o copilărie chinuită de boli ce denotă un organism fragil și puțin imun la agenții patogeni. Dar, poate că toate acestea nu ar fi însemnat totuși ceva grav dacă nu s-ar fi ivit accidentul căruia i-a căzut victimă Kennedy, la vârsta de nouăsprezece ani. Este vorba de căderea nefericită în timpul unei partide de fotbal american când, student fiind, a suferit o fractură la coloana vertebrală. A încheiat cu activitatea sportivă și întreaga-i viață i se va desfășura de acum înainte sub semnul acestui nefericit accident.

Are dureri dorsale care-l chinuie mereu și, ca urmare, satisfacerea stagiului militar este amânată. În 1941, în ciuda respingerilor repetate ale comisiei medicale, este primit în armată. Aflat pe o navă militară, în 1943, este grav rănit. Vasul este torpilat în largul insulelor Solomon. Vechea rană i se agravează și este spitalizat timp de șapte luni, primind îngrijiri deosebite. Părăsește spitalul în cârje, purtând în sânge germenele malariei și rămâne pentru tot restul vieții cu o infirmitate chinuitoare. Purta în permanență un corset medical și patul pe care dormea avea o saltea așezată într-o ramă de scânduri, fiind subțire și tare ca lemnul. De asemenea, la pantoful stâng avea un branț ortopedic gros de șase milimetri.

1. Rose Kennedy: *Le temps du souvenir*, Paris, Ed. Stock et Albin Michel, 1974. Histoire pour tous, nr. 164, dec. 1973, p. 92. Blair J. et C., *The Search for J. F. K.*, New York, Ed. Burkley, 1976. Nichols J.: *President Kennedy's Adrenals*, J. A. M. A., 201, 129, 1967. Sorensen T. C.: *J. F. Kennedy*, Ed. Gallimard, 1966. Thorn G. W.: *Diagnosis and Treatment of Adrenal Insufficiency*, Springfield, Ed. C. Thomas, 1951.

În 1948, pe când întreprindea o călătorie în jurul lumii, Kennedy cade bolnav. Este internat de urgență în spitalul american de pe insula Okinawa. După primele îngrijiri, atunci când starea sănătății îi permite, este transportat la Boston, în clinica Lahey unde a fost îngrijit, mai întâi, de doctorul Bertels; apoi la Peter Bent Brigham Hospital. Diagnosticul nu mai este îndoielnic: este pus de cel mai reputat specialist în maladiile suprarenale, doctorul Georges Widmer Thorn. Kennedy suferă de boala Addison. Simptomele acesteia sunt evidente: tenul său bronzat chiar când nu se expunea razelor solare, crampele pe care le avea, tensiunea sa scăzută, zgomotele surde percepute la ascultarea cordului său, dureri abdominale difuze, starea de oboseală constantă și pierderi în greutate. Începe un tratament cu cortizon, produs pe care îl va lua pe tot parcursul vieții sale, dimineața, sub formă de pilule. Mai târziu, când va ajunge președinte, Kennedy va ascunde cu grijă boala de care suferea. Se teme de reacția publicului, în cazul în care natura suferinței va fi divulgată. Drept urmare, interzice cu fermitate celor din jurul său să pronunțe sau să divulge numele maladiei. „Dacă vă veți vedea obligați, recomanda el, menționați doar o insuficiență suprarenală, compensată de o medicație simplă, luată pe cale bucală".

Când intră în politică și-și începe campania de viitor senator, în 1952, America se preface a-i ignora suferințele pe care Kennedy le domină cu stoicism.

Legat de comportamentul lui Kennedy ca om politic, uneori mai puțin inspirat, este important să facem unele precizări medicale privind implicațiile maladiei de care suferea. Astfel, specialiștii sunt unanim de acord că tulburările psihice constituie un simptom major în formele cronice ale maladiei Addison, însoțite de cele mai multe ori de dereglări neurologice. George Widmer Thorn, care a fost consultat în repetate rânduri de către Kennedy[1], menționează că suferinzii de boala Addison sunt în general apatici sau negativiști, iritabili și prezintă depresiuni psihice persistente. La rândul său, profesorul elvețian doctorul Werner Stoll[2] a confirmat că toți acești bolnavi suferă în plus de slăbiciuni musculare extreme, insuficiențe funcționale multiple, tulburări ale memoriei și insomnii rebele. Pe ansamblu, acești specialiști susțin că boala Addison este însoțită de tulburări cerebrale, asemănătoare schizofreniei și cu halucinații. Orice tratament trebuie să se facă pe baza unei terapii psihiatrice.

Totodată, un tratament pe termen lung cu cortizon antrenează după sine de cele mai multe ori efecte secundare pe plan psihic.

1. Ed-C. Thomas, C. W. Thorn: *Diagnosis and Treatment of Adrenal insufficiency*, Thieme Verlag, Springfield, 1953.
2. Wi. Stoll: *Die psyhiatrie des Morbus Addison*, Stuttgart, 1953

Mușchii slăbesc, infecțiile cutanate sunt favorizate, ca și tendința la obezitate și demineralizarea oaselor. Adeseori cortizonul provoacă tulburări digestive și perforații, declanșând hemoragii interne.

Mulți autori apreciază cortizonul ca un drog halucinogen. A fost chiar denumit în spitale drept „opiumul bogaților"

Maladia Addison se întâlnește cu o frecvență de patru la un milion de indivizi și, prin manifestările sale, mai ales pe plan psihic, prezintă o deosebită importanță atunci când bolnavii ocupă funcții publice importante. Lucrurile se complică în mai mare măsură mai ales dacă există o tendință refractară la sfaturile medicului curant, cum este cazul președintelui Kennedy. De pildă acesta, după cum ne relatează Janett Travell, doctorul său personal, a recurs la injecții cu amfetamină pe care i le administra doctorul Max Jacobson. Această substanță are efect de doping, fiind contraindicată. Pentru comportarea sa contrară eticii medicale, doctorului Jacobson i s-a retras dreptul de liberă practică.

Cei care l-au studiat îndeaproape pe Kennedy sunt de părere că acesta, fiind conștient de bolile ce-l măcinau cu încetul, dar inexorabil, căuta să ia totul de la viață, fie că era vorba de putere sau altceva. S-a vorbit mult de tinerele femei ce erau aduse cu discreție de secretarii săi. Ne vom opri puțin asupra acestui aspect, din punct de vedere al implicației medicale[1].

Se vorbește mult că sistemul de securitate al Casei Albe se bucură de reputația de a fi invulnerabil și de a ascunde de ochii curioșilor orice venire sau plecare neoficială a președintelui, dar nu numai a acestuia, ci și a altor persoane care-l însoțesc, în situațiile cele mai diverse.

În ciuda eficacității, devenite legendare, a serviciului de securitate, în jurul alcovului lui Lincoln de la Casa Albă, s-au iscat numeroase relatări.

În zilele noastre, de exemplu, în seara faimoasei întâlniri la vârf Kennedy-Hrușciov, în 1961, s-a spus că președintele s-a deplasat la o proprietate luxoasă aflată la Palm Beach, fiind însoțit de doi prieteni, dintre care unul era un fost coleg de liceu. Ușa locuinței le-a fost deschisă de două fermecătoare tinere. Într-un mod tacit, unul dintre însoțitori s-a eschivat și a dispărut discret, iar celălalt împreună cu președintele au intrat și au rămas în noaptea aceea până dimineața...

S-a relatat pe de altă parte că era de notorietate existența a două tinere femei extrem de frumoase, ce făceau parte din schema personalului prezidențial, și care-l însoțeau pe John Kennedy în toate deplasările sale. Ele erau solicitate la orele cele mai

1. Luc Windeck; *Figaro magazine*, 30.05.1987, p. 80.

neobișnuite pentru „conferințe" urgente care se prelungeau nu o dată cu „misiuni" transcontinentale făcute cu avioanele aparținând U. S. Air Force. Or, toți știau cât de puține cunoștine de steno-dactilografie posedau aceste două tinere femei și imaginația anturajului prezidențial mergea destul de departe, mai ales când cele două superbe „însărcinate cu misiuni" se întorceau la locuințele lor vizibil extenuate...

În timpul verii, când membrii familiei Kennedy plecau în vilegiatură la Cape Cod, apărea un grațios corp de balet de domnișoare ce luau în stăpânire etajele superioare ale Casei Albe, unde președintele continua să lucreze neobosit. În toate deplasările sale, el era în permanență înconjurat de tinere femei și bărbați atrăgători care îl escortau până în apartamentele particulare, chiar când își schimba hainele, se odihnea, lua o gustare sau își făcea siesta. Căci acest permanent vârtej era cea mai eficace perdea de fum. Ce făcea cu adevărat? Ce se ascundea îndărătul acestui piperat manej? E aproape imposibil de știut și faptul descumpănea chiar și pe cei mai abili curioși.

Este adevărat că Kennedy nu a comis niciodată imprudența de a se plimba în toiul nopții pe o stradă pustie, de mână cu o prietenă de ocazie. Nu există nici un fel de afirmație făcută în public, cărți, înregistrări telefonice sau fotografii de femei pe care să le fi frecventat pe timpul mandatului său.

Succesorul lui Kennedy, Lyndon Johnson, a alimentat din abundență cronica cu aventurile sale înaintea alegerii lui prezidențiale. Atunci nu era decât șeful majorității din Senat și a putut fi văzut adeseori în automobil alături de o seducătoare femeie din Georgetown sau dând târcoale camerelor prietenilor săi invitați la ranch-ul său din Texas. El a știut totodată să evite martorii oculari și tactica sa consta în a se lăuda în permanență cu formidabilul apetit sexual ce-l avea. Se comporta astfel încât nimeni nu știa ce să creadă că este adevărat...

Se spune că în ziua când a ajuns președinte, ar fi fost zărit în chiar aceeași seară curtând cu insistență o frumoasă reporteră blondă pe care o îmbia să-și petreacă noaptea la ranchul său. Nu a reușit s-o convingă. Este adevărat că imaginea acestui bărbat elegant și sobru nu te duce cu gândul prea ușor la un sfărâmător de inimi.

Lui Merriman Smith, mult timp responsabil cu serviciul de pază al Casei Albe, îi făcea o adevărată plăcere să îi distreze pe tinerii jurnaliști cu povești piperate privindu-l pe Franklin Roosevelt al cărui tren făcea naveta de la Washington la Hyde Park din New York, unde trăgea pe o linie moartă din New Jersey pentru a permite actriței Lucy Mercer Rutherford să urce în tren. Dar, așa cum

mărturisește și Smith, Roosevelt știa să ascundă cu grijă orice indiciu material. Ca și alții, nu ignora faptul că în puritana Americă, se juca cu focul și o persoană rău intenționată putea în orice moment să provoace un scandal ce-i putea fi fatal.

Legat de Kennedy s-a vorbit mult despre un episod semnificativ și nu lipsit de importanță. Într-o zi din vara lui 1963, președintele S.U.A. a apărut la ora 12,30, fără a se fi anunțat, într-un hotel din apropiere de Casa Albă. Agenții serviciului secret supravegheau cu discreție cartierul. La puțin timp după aceea s-a dus în casa lui Bing Crosby, pe care o frecventa deseori... Se pare că afecțiunile la coloană determină e exacerbare a instinctului genezic. Cert este că în urma eforturilor din acea zi, vechea sa rană de la coloană, din timpul războiului, l-a făcut să sufere îngrozitor, obligându-l să poarte din nou corsetul ortopedic pe care-l părăsise cu câțiva ani mai înainte. Puțin timp mai târziu, la Dallas, același corset l-a forțat să stea drept când primul proiectil l-a atins. Se știe că abia cel de al doilea i-a fost fatal nefericitului președinte... Am dat aceste amănunte nu cu scopul ascuns de a provoca un anume gen de senzație, ci de a face legătura între istorie și medicină.

Kenny O'Dounell aflat în preajma sa, a făcut cunoscut că John Kennedy nu se despărțea de cârjele din duraluminiu, pe care le ținea ascunse pe dușumeaua automobilului cu care se deplasa. Se dispensa de ele doar când intra în sălile în care îl aștepta publicul. Cu sforțări supraomenești, pășea pe estradă drept, surâzând.

Disimulându-și cu greu suferințele, imediat după căsătoria sa cu Jacqueline Lee Bouvier, o tânără reporteră de origine franceză, își va petrece cea mai mare a timpului culcat[1]. La 21 octombrie 1954 se internează într-un spiral ortopedic din Manhattan, New York, pentru a fi supus unei extrem de dificile operații. În locul discului cartilaginos dintre vertebrele a șasea și a șaptea, chirurgii au fixat un disc foarte subțire de oțel, acoperit de un strat și mai subțire de substanță plastică îmbibată cu antibiotice. Dar șocul operatoriu a avut drept urmare o decompensare bruscă și starea îi va fi atât de gravă, încât i se administrează o ultimă împărtășanie. Apare și o complicație după un interval de patru luni. Iarăși este într-un punct critic, scăpând ca prin minune, se reface însă cu greu, iar Jackie îl îngrijește cu devotament. La 25 decembrie 1953 părăsește spitalul, mult ameliorat. Operația reușise, dar chirurgii au descoperit cu acest prilej că pacientul avea piciorul stâng cu doi centimetri mai scurt și această infirmiate îi măcina, sistematic, la fiecare pas, șira spinării. Intervenția chirurgicală durase ore întregi,

1. *Le Point*, nr. 131, 24 mars, 1975, p. 81.

bolnavul a fost îmbrăcat cu un corset de oțel care-i strângea corpul. John a început prin a refuza această teribilă proteză. Atunci Jacqueline a intervenit, l-a rugat, apoi se spune că l-ar fi și amenințat și sub presiunea psihologică a femeii pe care o iubea, John Kennedy a primit soluția propusă de medici, inclusiv riscul de a fi, toată viața, în mare măsură, un infirm.

Timp de șase luni John a stat culcat cu fața în jos pe patul de spital. Un dispozitiv special îi îngăduia să citească și să scrie în această poziție incomodă. A profitat de timp, și-a revizuit și încheiat cartea *Profiluri de oameni curajoși*, a pregătit câteva articole de politică internă americană, dar, mai presus de toate, a pus la punct, sub aspectele practice, decizia de a candida la postul de președinte al Statelor Unite.

Cuplul Kennedy a fost profund nefericit: John era, în continuare, un martir condamnat la suferințe fizice atroce. Jackie se simțea torturată de urmările nefericite ale repetatelor sarcini pierdute prematur. O persoană din intimitatea lor, cum a fost Mary Gallagher, se arăta uimită, până la stupefacție, de felul în care John Kennedy „își punea masca admirabilă a zâmbetului" la câteva clipe după ce, în umbră, pe ascuns, fața îi era convulsionată de grimase ale suferinței.

Decompensarea bruscă și infecția, care au complicat operația sa de disc, s-au datorat bolii Addison. Primul care va vorbi, la puțin timp după moartea lui Kennedy, despre această boală, va fi Theodore C. Sorensen, purtătorul de cuvânt al viitorului președinte, cu prilejul unei deplasări la Paris. Iată ce a spus: „Deși nu se plângea niciodată de suferințele încercate, utiliza și transporta, de la un capăt la altul al țării, mai multe pilule și poțiuni decât pot încăpea într-un dispensar. Această deficiență endocrină a dat naștere la tot felul de zvonuri cu privire la starea sănătății sale, ele devenind o obsesie de-a lungul anilor. Rolul pe care îl aveam și care mă obliga să exercit și legătura dintre ziariști și medici, îmi permitea să știu cât de mult ținea John ca publicul să nu creadă că nu este în stare să înfrunte oboseala unei campanii și povara președinției sau că riscă, în cazul că va fi ales, să moară înainte de expirarea primului său mandat. Cu excepția operației efectuate la coloana vertebrală, nici o internare a sa în spital, indiferent din ce motive, n-a fost făcută publică, fapt ce mă constrângea să găsesc tot felul de scuze pentru a decomanda sau amâna reuniunile la care trebuia să ia cuvântul. Era una din îndatoririle pe care le detestam cel mai mult". Deși se simțea atât de rău, totuși nu a lipsit nici măcar o singură zi de la Casa Albă, în ciuda unor dureri intense ce-l chinuiau fără încetare. Dacă Kennedy oferea celor neștiutori imaginea vitalității, spatele

său îl supunea în permanență unui adevărat supliciu. Fotoliul său basculant îl însoțea, ca și medicamentele, pretutindeni.

Un corset, trei băi calde zilnic, repaus pe o saltea încălzită electric după masă, exerciții de gimnastică înainte de cină, puțin înot în fiecare zi, în piscina încălzită a Casei Albe, masaje, toate acestea erau mai mult paliative pentru răul care îl chinuia, dar îi aduceau o ameliorare a stării sale generale. Durerea, în ciuda tuturor acestora, nu-l părăsea.

„Nu se plângea niciodată", afirma medicul său personal. Perioadele bruște de tăcere lăsau să se înțeleagă că spatele îl supăra groaznic, dar el nu se plângea niciodată.

În mai 1961, cu prilejul unei vizite oficiale la Ottawa, președintele trebuia să sădească un arbore: brusc durerea în spate l-a doborât. La întoarcerea acasă, văzându-l cum alunecă încet și cu multe precauțiuni în cada de baie, mi-am dat seama - continuă confesiunea medicul său personal - cât de mult suferea.

La reîntoarcerea la Washington, după o vizită făcută la Paris, a fost obligat să meargă în cârje. Dar, refuzând să ofere imaginea unui infirm, le arunca în momentul când pășea pe ușa Casei Albe. Tot în acea perioadă, cu prilejul unui discurs, a fost nevoit să vorbească așezat pe scaun și să le anuleze pe celelalte programate.

Adeseori se simțea mai bine, dar de multe ori îi era rău. „Depinde de vreme, de politică și de altele" glumea el; dar întotdeauna avea dificultăți la urcatul scărilor.

Tradiția cerea ca președintele să inaugureze sezonul de baseball aruncând prima minge. El se achita de această sarcină cu prudență, dar, ca pe oricare alt lucru pe care-l avea de făcut, voia să-l facă cât mai bine cu putință și se antrena în secret pe peluza Casei Albe. Juca foarte rar golf și când o făcea era contra dorinței sale. Spatele său nu-i permitea să ia copiii în brațe ori de câte ori ar fi voit-o.

Președinția, deși departe de a-i solicita aceeași anduranță fizică ca și campania electorală, însemna totuși pentru Kennedy lungi ore de lucru, o activitate neîncetată și o concentrare permanentă. Cu toate acestea, arareori își încetinea ritmul, în ciuda durerii care îi sfredelea spatele.

Gimnastica severă pe care o practica în fiecare zi sub supravegherea dr. Hans Kraus, un reputat specialist new-yorkez, avea efecte binefăcătoare. Printre altele, ea îl menținea în formă. Fotografiile care îi scoteau în evidență fața buhăită îi răneau vanitatea, dar greutatea corpului i s-a stabilizat în cele din urmă la 85 kg, nu însă fără a se supune la perioade stricte de regim. În acest sens, se spune că în ziua dinaintea unei apariții la televiziune, renunța la desertul său favorit: o cremă cu ciocolată.

Avea câteva riduri în plus, tâmplele îi erau grizonate și, așa cum afirmă Dave Powers „poseda din ce în ce mai mult aerul unui președinte". În ciuda stării sănătății sale, a durerilor chinuitoare, umorul nu-l părăsea niciodată și invariabil avea pregătită o glumă, o vorbă de spirit care stârnea buna dispoziție a celor din jur, făcându-l de fiecare dată să fie în centrul atenției.

Lyndon Johnson (1908–1969)

Ajuns din cauza unei întâmplări nefericite președinte al Statelor Unite, Lyndon Johnson a fost o pesonalitate controversată. Temperament vulcanic, se comportă ca un adevărat suveran, vorbind cu cei din jur într-un limbaj colorat. Întreaga sa atitudine, dezvăluită acum publicului, este incredibilă.

Fire dispreţuitoare, profera cu uşurinţă imprecaţiuni şi avea mania să fie filmat continuu, chiar atunci când plonja gol obligându-şi oaspeţii să facă la fel, în piscina Casei Albe. Nonşalanţă sau... altceva! Își scarpina pe sub cămașă burta și primea consilierii în cele mai insolite ipostaze. Orbit de putere, Johnson nu-și dă seama că a depășit de mult limitele unei decențe elementare. Își umilește colaboratorii și, mai ales, își exprimă neîncrederea în ei, manifestând o înclinație bolnăvicioasă de a-i tortura moral. De aici până la a pune la cale, în S.U.A., interceptarea convorbirilor telefonice, e un pas. Și-l face. Nu reușește să-și domine îndoielile, luând hotărâri în ultimul moment.

Medicii îl consideră ca fiind măcinat de impulsuri necontrolate și accese maniace. Vorbește mult, pe un ton monocord, repede, cu un debit surprinzător. Nu știe să-și facă prieteni, iar cei pe care îi mai are, îl părăsesc absolut toți. În 1968 se decide să abandoneze politica și se retrage la ranch-ul său, unde după mai multe infarcte moare peste un an.

Richard Nixon (n. 1913)

A fost comparat cu Ianus, de-a lungul întregii sale cariere politice nefăcând altceva decât să-și ascundă jocul și să privească pe furiș pe alții.

Activitatea și unele succese nu-i pot fi negate. Inițiator al destinderii cu U.R.S.S., reia relațiile cu R. P. Chineză și oprește războiul din Vietnam, ca să enumerăm doar câteva realizări.

Succese certe, dar i se poate imputa în același timp și un șir de acte câtuși de puțin demne: astfel, se știe că a aprobat lansarea asupra Hanoiului a bombelor cu bile, o armă extrem de ucigătoare și îndreptată asupra populației civile, autorizarea operațiunilor clandestine ce au condus în final la uciderea lui Salvador Allende, în Chile, construcția rachetelor „MIRV" cu mai multe focoase nucleare, ca să nu mai vorbim de scandalul Watergate.

Desigur, Nixon îi respecta pe toți și dorea să fie informat deopotrivă, atât despre colaboratorii și prietenii săi, cât mai ales despre adversari. Nu-și alegea metodele, orice cale fiind bună, inclusiv a spionajului intern.

Caracterul lui Nixon trebuie să fie explicat, spun psihanaliștii, în copilăria sa, în sărăcia și viața dusă până la o anumită vârstă, plină de privațiuni. Astfel, se naște în sufletul copilului un sentiment de ură față de toate sistemele, câteodată chiar față de toți oamenii.

Pe tatăl său îl acuză, făcându-l responsabil de sărăcia cunoscută în copilărie, iar pe mama sa o respectă, mergând până la a se identifica cu ea. Este doar cea care ține casa. În naivitatea sa de copil, își imaginează că este preferatul ei; dar se înșală. Mai avea un frate, Harold. Bolnav de tuberculoză – boală de care va sucomba în cele din urmă – mama sa Hannah pleacă departe de casă, în căutarea unei slujbe, pentru a-și îngriji copilul ce se stingea văzând cu ochii. Richard este gelos.

După dispariția fratelui său, întreaga afecțiune a mamei sale se revarsă din nou asupra sa. Pe acest fundal extrem de complex apare un element nou: dorind să-i insufle o rigoare morală cu ajutorul credinței, Hannah îl duce cu regularitate la biserică. Și dacă povețele recomandate pot fi sintetizate în cuvintele „umilințele, slăbiciunea, nevoile trebuie combătute", Richard, în mintea lui fragedă, le interpretează în felul său: „folosește toate mijloacele pentru a le face față". Este un proces pe care psihanaliștii îl cunosc. L-am întâlnit pe parcursul lucrării în mai multe cazuri. Ca urmare, Richard Nixon devine un om ascuns, închis în el, un introvertit. Astfel, ne explicăm caracterul său – vorbeam de Janus la început – dorința de a se îmbogăți – sărăcia din copilărie – și lupta pentru a se afirma.

Acest germene de personalitate va evolua în adolescență în aceeași direcție, datorită împrejurărilor. În timpul studiilor are de întâmpinat nenumărate obstacole și este nevoit să facă față unor greutăți de tot felul. Pentru a le surmonta, Richard luptă cu armele sale favorite, care îi aduc porecla de „Tricy-Dick", adică „Richard-șiretul". Personalitatea îi este de acuma formată; ajuns la apogeul carierei sale – de la un birou de avocatură, în fotoliul prezidențial – nu va face altceva decât să-și practice, ori de câte ori va fi cazul,

metodele verificate și care i-au adus succes: intrigi, calomnii, lovituri sub centură, etichetarea adversarilor, într-un cuvânt o strategie de a-și înșela adversarii, metode puse în slujba unui singur țel: interesul său personal.

Personalitate ambiguă, plin de febrilitate, caută legături la polul opus. Meticulos până la manie, având în față scopul propus, își controlează și modelează gesturile și vocea pentru cel mai neînsemnat discurs. Are totuși un handicap: îi este teamă de mulțime. Are fobie de oameni - vezi Nicolae Ceaușescu. Treptat maladia de care suferea, psihonevroza, se face tot mai mult evidentă. Tulburările de comportament sporesc. Discută ore întregi, o adevărată logoree, cu adjuncții săi despre cele mai neînsemnate lucruri. Se izolează complet, interpunând între el și restul Statelor Unite o superechipă de agenți și personaje gata să execute orice. De pildă, interceptările telefonice. Nu își iubea poporul, poate chiar îl ura. Cum se poate explica altfel dezvoltarea serviciilor secrete pentru controlarea inamicului intern, pentru spionarea țării. „O armată clandestină, având ca obiectiv cetățenii americani", menționează P. Accoce și P. Rentchnich pe bună dreptate. Și gândul ne zboară la altcineva... Un alt simptom: dacă Johnson cerea să fie filmat, Nixon voia să fie înregistrat, absolut totul, de la decizii politice până la fapte banale. În seifurile de la Casa Albă se acumulau pe zi ce trecea, sub președinția sa, kilometri de bandă magnetică.

Cititorul are acuma imaginea lui Richard Nixon, un om bolnav. Freud, afirma că isteria - (boala de care suferea Nixon) reprezintă după fobie, cel mai înalt grad de nevroză. O psihonevroză obsesivă, cu impulsuri de sinucidere. Dezaprobat de propriul său popor în urma afacerii Watergate, demisionează la 9 august 1974, retrăgându-se la San Clemente. Va mai reveni în viața politică pentru a îndeplini, pe linie de stat sau pe cont propriu, unele misiuni în diverse țări.

Un ultim amănunt: întotdeauna intrigile și înșelăciunile îi reușiseră, cu excepția celei din urmă, care, din cauza extinderii nevrozei ce i-a întunecat judecata, i-a provocat căderea...

Winston Leonard Spencer Churchill (1874-1965)

Puține sunt cazurile consemnate de istorie în care viața unui om de stat să fi fost descrisă de medicii care l-au îngrijit. Winston Churchill oferă un caz fericit pentru cercetător și aceasta datorită

medicului său personal, Charles Wilson, lord Moran, care în ultimii douăzeci și cinci de ani ai vieții ilustrului său pacient i-a fost nu numai medic, dar și confident și prieten, iar mai presus de toate, un fin observator care nu a pregetat să ne lase o carte deosebit de prețioasă[1].

Winston Churchill s-a născut la Blenheim Palace (Oxfordshire) în 1874. Și-a format educația în spiritul sobru și aspru de la Harow, colegiu reputat de la periferia Londrei, apoi la școala militară de la Sandhurst. A luptat în Cuba, sub Valeriani Weyler, general spaniol. A participat la expediția de la Kartum, cu generalul Kitchener. A făcut parte din armata aflată în Transvaal. A fost deputat conservator, apoi liberal, la Oldham (1900). Ca subsecretar de Stat pentru colonii, apoi ca ministru la Comerț, la Interne, la Finanțe, la Război și la Amiralitate se face remarcat în parlament prin discursurile bătăioase pe care le rostește. Își repeta cuvântările în fața oglinzii, făcându-i o deosebită plăcere să se contemple în acțiune.

Prim-ministru (1940–1945 și 1951–1955), lider al partidului conservator, el a fost animatorul efortului de război britanic și unul dintre cei trei mari protagoniști ai victoriei coaliției antihitleriste. Se pare că la Yalta a fost acela care a cedat[2] într-un mod rușinos în fața pretențiilor lui Stalin, abandonând țările din răsăritul Europei, printre care și România, o veche aliată și, mai ales, țară care a contribuit în mod hotărâtor la scurtarea războiului, prin uriașele jertfe umane și materiale.

Atât medicul său personal, cât și cei care l-au cunoscut, nu l-au apreciat a fi un om politic de anvergură, ci mai degrabă înclinat spre aventură, căutând evenimentul. Știa să mobilizeze mulțimile, să găsească cuvinte simple, ce aveau darul să înflăcăreze. Era un om solitar, critica totul și în același timp un apărător al cauzelor pierdute. În pofida războiului, continua să se îmbrace elegant, uneori excentric. Nu se despărțea niciodată de ceasul său eduardian, legat cu un lanț gros de aur, care-i atârna de-a curmezișul vestelor sale somptuoase. Conform unor principii personale numai de el știute, făcea baie de două ori pe zi, dimineața și după siesta de prânz, pe care nu și-o refuza niciodată, indiferent de împrejurările în care se afla. După efortul permanent pe care îl făcea zilnic, băile îi întăreau tonusul și îi confereau și culoarea roz, de bebeluș îmbătrânit. Gurmand, este în același timp și un mare amator de whisky – în cantități mari și în doze zilnice – ca și de trabucuri negre, imense, care i-au devenit sinonime. Nu suportă în preajma sa personaje de

1. Charles Wilson, lord Moran: *Winston Churchill, the Struggle for Survival (1940–1965)*, London, 1966.

2. Contea A., *Yalta ou le partage du monde*, Paris, Ed. Robert Laffont, 1968.

prim-plan, plăcându-i să domine, să fie ascultat. În permanență surescitat, își dorește de asemenea să fie în jurul lui agitație. Grandilocvent, cu un umor debordant, face ironii răutăcioase și se manifestă exploziv, fie că e vorba de bucurie sau supărare. Dar are și momente de depresie, când spune că are „câinii săi negri"; e singur, melancolic, descurajat. Momentele nu sunt rare și sunt caracteristice psihozei maniaco-depresive, o maladie psihică gravă.

Depresiunile sale sunt alimentate de trei surse. Prima o reprezintă privațiunea precoce de afecțiunea părintească. Churchill s-a născut prematur, la șapte luni. Deoarece Jenny, mama sa, nepăsătoare până la a-și pune în pericol sarcina, a participat la o vânătoare cu copoi căzând de pe cal. Foarte mondenă, însoțindu-și frecvent soțul în călătorii îndepărtate, nu s-a arătat a fi, nici după nașterea înainte de termen, o mamă atentă. Winston a fost crescut de o doică, a cărei fotografie o va păstra asupra sa până la moarte, lăudându-i, adesea, calitățile. Carența afectivă a condus la dezvoltarea agresivității și hiperactivității sale de a se afirma.

A doua cauză a depresiunilor lui Churchill o constituie un ușor defect de vorbire, care îl afectează enorm.

Al treilea motiv al exceselor depresive provine din complexul de inferioritate, dobândit ca urmare a eșecurilor sale militare din 1917.

În afară de rolul jucat în cursul unor evenimente istorice epocale (înainte, în timpul și după cel de al doilea război mondial), Winston Churchill a oferit contemporanilor săi o existență complexă, tumultuoasă și contradictorie. Iată de ce, mărturia unui om de știință prin observațiile, scenele sau replicile relatate ca și prin interpretările valoroase de medicină, reprezintă o contribuție deosebit de prețioasă în domeniul patologiei istorice.

Dialogul angajat între medic și neobișnuitul său pacient îmbracă de la început forma confesiunii. „Winston – scria Moran – își dădea seama că pentru a-l putea îngriji nu trebuia să-mi ascundă nimic; îmi luasem obiceiul ca, părăsind Downing Street nr. 10, Chequers sau Charwell (domeniul familiei Churchill situat în apropierea Londrei) să notez uneori pe dosul unui plic tot ce spunea, spre a reuni apoi elementele investigației și a descoperi pe baza lor cauza tulburărilor lui. Cu ajutorul notițelor, redactam seara sau noaptea convorbirile avute". Și, în continuare: „... nu puteam altera faptele, așa cum nu pot fi falsificate experiențele de laborator".

La 27 decembrie 1941, Churchill, escortat de cabinetul său militar și lordul Moran, se afla la Washington, pentru a discuta cu Roosevelt strategia ce urma să fie adoptată împotriva Germaniei naziste. În noaptea care a urmat, Churchill s-a deșteptat brusc cu

respirația blocată, cuprins de panică. O gheară îi strângea pieptul și durerea aproape insuportabilă, iradia spre umărul stâng. Lordul Moran a diagnosticat fără greutate o angină pectorală. Evoluția nu putea fi previzibilă, iar crizele se puteau succeda și complica cu un infarct și chiar moartea. Churchill și medicul său și-au păstrat sângele rece și secretul privind starea sănătății premierului. Dacă ar fi dezvăluit despre ce boală este vorba sau dacă s-ar fi lăsat consultat de specialiștii americani, ar fi însemnat un dezastru. Sub pretextul oboselii cauzate de călătorie, Churchill a rămas în pat, în repaus absolut, administrându-i-se sedative pentru calmarea durerilor și vaso-dilatatoare pentru activarea circulației. Patruzeci și opt de ore mai târziu, Churchill ia parte la discuții ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Moran ava o sarcină extrem de grea: era responsabil de sănătatea omului care conducea destinele țării sale și nu numai ale ei, căci prin contribuția la înfrângerea Reichului hitlerist își lega soarta de zeci și sute de milioane de oameni.

Churchill avea 65 ani - deci nu se mai putea spune că era tânăr - când a preluat conducerea guvernului de coaliție, după eliminarea „conciliatorilor" și se bucura de o sănătate deplină. Cufundat complet în sarcinile pe care le avea de îndeplinit într-un moment decisiv pentru viitorul poporului englez, premierul englez trăia într-o permanentă stare de tensiune; nu era deloc ușor, mărturisea Moran, de pătruns în intimitatea unui astfel de om. Impulsiv, încăpățânat, indiferent față de convenienţe, acceptase cu greu opinia celorlalți membri din cabinet de a fi supravegheat de un medic. În aceste condiții delicate, ca să nu spunem dificile, lui Moran a avut nevoie de multă răbdare și tact pentru a-i câștiga, puțin câte puțin, încrederea. „Când pătrundeam în biroul său, își lăsa cu regret lucrul pentru a-mi spune: nu vedeți că sunt extrem de ocupat, că am de rezolvat sarcini urgente? Era de altminteri într-o formă excelentă, nu avea nici o nevoie de mine. Nu tolera să fie sustras un singur minut de la munca sa..."

Zilele și nopțile frământate, din timpul celui de al doilea război mondial, au fost privite și redate prin prisma reacțiilor primului ministru. „Noaptea care a urmat căderii Tobruk-ului, ca și noaptea anterioară, l-am vegheat până ce s-a culcat, gândindu-mă că ar fi putut avea nevoie de mine. Dar era plămădit dintr-un aluat aparte. Sunt din tot sufletul alături de el. Îmi place omul care știe să fie la înălțimea situațiilor. Cu tot prestigiul nostru militar destul de scăzut, a dominat permanent discuțiile..." Winston a ținut piept americanilor; oricât de nefavorabile au fost faptele, nu s-a lăsat

handicapat de ele. În asemenea împrejurări, nimeni nu avea abilitatea lui.

Încleștarea cu trupele lui Rommel, din Nordul Africii, denumită „bătălia deșertului" a fost urmărită îndeaproape de Churchill, care se deplasase în septembrie 1942 pe scena operațiunilor. Și Moran consemnează scurt și concis:

„Când aruncăm o privire retrospectivă constatăm că bătălia a reprezentat o cotitură în cariera politică a lui Churchill din timpul războiului. Chiar el însuși ne-a mărturisit că în septembrie 1942, poziția lui era mai vulnerabilă decât oricând. După El-Almein însă, nu mai risca să-și piardă postul de prim-ministru, oricât de mult ar fi durat conflictul".

O biografie medicală a unui om de stat nu poate fi separată de activitatea politică. Relatând fapte, convorbiri, impresii, lordul Moran nu trecea cu ușurință nici peste reacțiile personale sau peste contradicțiile îndârjite dintre oamenii politici, ivite în elaborarea strategiei, din tendința perfect explicabilă de a sprijini interesele și năzuințele popoarelor ai căror reprezentanți erau. Și astfel devenim și noi martorii conferințelor de la Casablanca, Teheran și Yalta din anii 1943-1945, ai discuțiilor purtate în legătură cu debarcarea în Italia de Sud, a divergențelor de opinii în privința operației „Overlord" (debarcarea în Normandia).

Este interesant de constatat că Moran se dovedea un fin psiholog și nu trecea cu vederea influențele pe care le-au exercitat asupra pacientului său diversele personalități ale vremii și nici modul în care colaborau cei „trei mari". Furat de firul evenimentelor, devenite de acum istorice, istoriograful medic se întreba adeseori de ce Churchill proceda într-un anume fel și nu în altul. Dar, interesul medicului se arăta mai tare și se concentra asupra pacientului său, ale cărui resurse biologice neobișnuite l-au făcut să depășească în scurt timp, și în ciuda condițiilor de viață mai mult decât trepidante, două pneumonii infecțioase.

Întotdeauna între două avioane, primul-ministru nu-și menaja câtuși de puțin forțele. La 30 ianuarie 1943, la întoarcerea de la Conferința de la Casablanca, s-a îmbolnăvit de pneumonie. Temperatura i-a urcat la 40° și inima dădea semne de oboseală. Cu fața congestionată, tusea îl scutura în permanență, abia mai putând respira. Lordul Moran i-a administrat un preparat crud de penicilină reușind să-l scoată din criză. Convalescența i-a fost scurtă, Churchill restabilindu-se complet.

În noiembrie același an, întorcându-se de la Teheran, premierul s-a simțit brusc epuizat complet, stare care nu a putut fi remediată nici prin băile pe care le practica cu asiduitate și nici prin repaus.

Memoria avea hiatusuri care l-au pus pe gânduri pe Moran. Și-a chemat în ajutor confrații specialiști neurologi. Erau primele semne ale arteriosclerozei. O nouă pneumonie îl țintui la pat, dar aceasta fu combătută din nou cu sulfamide.

Moran și-a extins aria observațiilor sale medicale și asupra personalităților cu care primul-ministru venea în contact. Astfel, în cursul conferinței de la Yalta, Moran nota: „Toată lumea a remarcat că, din punct de vedere fizic, Roosevelt era o ruină și fiecare mă întreba cărei cauze i se datorează acest fapt. Nu numai uzura organică atrage atenția. În timpul discuțiilor a stat nemișcat, cu gura deschisă, intervenind rareori. Odinioară, când nu era suficient documentat, ingeniozitatea lui masca lipsa de informație. Acum însă, această abilitate a dispărut. După cât am putut constata, mă îndoiesc că de astă dată a fost la înălțimea rolului..."

Energia proverbială a omului de stat care trecea de la o inspecție pe front la o conferință la nivel înalt, de la o ședință de cabinet la o expoziție de pictură sau la un banchet, fără a-și acorda nici o clipă de răgaz, erau evidențiate și de doctorul Moran. De exemplu, amintindu-și de o vacanță petrecută în Maroc, în 1947, după o intervenție chirurgicală, Churchill i-a făcut următoarea mărturisire: „Nu tânjesc după odihnă. Iubesc activitatea intelectuală. Dar, din când în când, am nevoie de schimbare, de lumini diferite, de peisaje diferite și mai ales de culori diferite. Culoarea joacă un rol mare în viață".

Cercetând biografiile personalităților marcante din diverse domenii, regăsim, aproape fără excepție, aceleași trăsături comune: dinamismul și o forță de muncă neostenită. Poate că așa se și explică realizările de excepție. Nu întotdeauna însă o sănătate de fier motivează această concentrare permanentă: pe parcursul lucrării noastre am scos în relief și multe excepții, fapt care dovedește că explicația trebuie căutată în special în trăsăturile de caracter, în formarea personalității, în țelul propus în viață. Există vieți care se consumă pentru un ideal, vieți de excepție și vieți din nefericire cele mai multe, fără motivație, scurgându-se în virtutea inerției.

Arterioscleroza avansa încet. În 1947 un examen de fund de ochi pune în evidență sclerozarea arterelor retiniene. I se recomandă un regim sever, sărac în grăsimi și administrarea de medicamente capabile să-i fluidifice sângele. Nervii, de asemenea, îi cedează tot mai mult. „Câinii negri" îl asaltează cu insistență. Pentru a-și calma nervii, serios zdruncinați de război, pictează. La 24 august 1949, pe când se odihnea la Monte Carlo, Churchill are primul atac cerebral. Un cheag de sânge îi obstruează un vas. Lordul Moran este la datorie, intervenind cu succes. Urmările sunt limitate. Că

primul ministru începuse să piardă din viteză, pe de o parte, era o realitate, iar pe de altă parte, nu era nici măcar conştient de aceasta, lucru dovedit prin faptul că, înainte de a fi primit lovitura (e vorba de pierderea suferită în alegeri) Winston nu şi-a dat seama că naţiunea nu mai era dispusă să accepte tot ce îi spunea el. Rezultatul alegerilor generale i-a redat însă luciditatea, făcându-l să redevină ce a fost odinioară. Moran era de părere că Churchill, cu temperamentul său sanguin, nu va accepta însă multă vreme înfrângerea. Este ştiut că atunci când un om depăşeşte vârsta de 70 ani, efectele unei operaţii chirurgicale se şterg foarte lent şi destul de imperfect. Chiar dacă aparent se restabileşte, organismul nu mai e acelaşi... Rezultatul alegerilor generale şi-a lăsat amprenta şi asupra lui Winston, la fel ca şi o operaţie dificilă. Suprema încredere în sine pe care alţii o invidiau şi o admirau în secret şi care îl însufleţise în anii războiului, a fost minată, elanul lui nestăvilit s-a spulberat.

Un moment crucial în viaţa premierului l-a constituit etapa de după război, când s-a pus problema alegerilor. Era neliniştit şi se simţea dintr-o dată neputincios şi incapabil de a-şi mai putea exercita clocotitoarea energie şi influenţă asupra compatrioţilor săi. Două curente opuse domneau în ţară. Pe de o parte, gratitudinea aproape unanimă faţă de premierul britanic, iar pe de altă parte, neîncrederea în capacitatea lui de a construi în Anglia „cea mai bună lume de mâine".

De unde provenea şi ce alimenta acest scepticism manifestat dintr-o dată? Şi medicul memorialist nu ezită să enunţe propriul său diagnostic unui pacient pe care l-a îngrijit cu devotament un sfert de veac: „Pare mult prea epuizat pentru a imagina o politică adecvată reconstrucţiei ţării, după pierderile grele pe care Anglia le-a suferit în război. Credem că nu s-a înşelat şi că noua generaţie care se ridică după război voia un om nou".

Înfrângerea conservatorilor în alegerile din iulie 1945 a însemnat o grea lovitură morală pentru Churchill, nepermiţându-i să mai participe în mod activ la cea de-a doua parte a Conferinţei de la Postdam. Moran îi urmărea atent ficare mişcare, fiecare reacţie. Să-şi fi spus oare vârsta cuvântul? Categoric, nu. Anii de după război reprezentau, aşa cum o intitulase Moran, „etapa de convalescenţă", ca şi perioada 1951-1955, care coincidea cu al doilea guvern Churchill. Deplasările în ţară sau în străinătate, consacrarea unui timp mai îndelungat lecturii şi vechii sale pasiuni pentru pictură, dar mai ales redactarea unei lucrări monumentale în mai multe volume, privind cel de al doilea război mondial (operă care îi va aduce de altfel şi Premiul Nobel pentru literatură), toate acestea

au sfârșit prin a-i conferi lui Churchill o stare de calm și echilibru, dând iluzia unei reveniri a vigorii de altădată. „Schimbarea cea mai remarcabilă care s-a produs în situația mea – mărturisea pacientul medicului său – este că nu mai sunt obligat să fac ceea ce n-am realmente dorința să fac".

Un rol important în viața marelui om de stat britanic l-a jucat în mod incontestabil soția sa, care l-a secondat din umbră cu devotament, creându-i condițiile necesare pentru a-și desfășura activitatea. Cu devotament și tact, ea reușea să-i calmeze irascibilitatea devenită notorie, îi sporea încrederea în sine și în general exercita o influență binefăcătoare. Rolul jucat de soție asupra echilibrului său psihic nu a scăpat nici observației atente a medicului său.

În 1950, o afazie motrice îl doboară pe Churchill. Nu mai poate vorbi. Urmează un regim strict de repaus. În 1952 s-a întors victorios cu un nou mandat în Downind Street și după ce, cu doi ani în urmă, pe când se afla la Nisa, suferise unele tulburări ale circulației cerebrale, Churchill aproape de 77 ani, era un bolnav care își ignora în mod voit starea precară a sănătății sale. Călătoria în S.U.A. și Canada, evenimentul încoronării reginei Elisabeta a II-a, disputele aprinse în Camera Comunelor la care se adăugau obligațiile și răspunderile zilnice legate de funcția sa de mare răspundere, nu i-au lăsat nici măcar un moment de răgaz pentru refacerea unui organism ce făcuse față, timp de mai mulți zeci de ani, unei uzuri fizice și psihice extraordinare. Doctorul său era conștient mai mult ca oricare altul de starea sănătății pacientului său și nu vedea decât o singură soluție pentru a evita ireparabilul: retragerea din viața politică a primului ministru. Cel de al doilea atac cerebral se produce la 21 februarie 1952.

„Sunt în al șaptezeci și optulea an – mărturisea Churchill medicului său – și nu pot spera să trăiesc veșnic. Totuși, nu cred că e cazul să ne neliniștim. După ce dau de mâncare vrăbiilor și lebedelor și parcurg circa un kilometru, mă simt sleit. Nu pot suferi să stau în picioare, afară doar de cazul când țin un discurs".

Peste câteva luni avea să completeze: „Am impresia că dacă m-aș retrage, aș putea scrie o altă carte... Dar, dacă ceea ce ar face guvernul după plecarea mea mi-ar displăcea, n-aș putea să mă stăpânesc să nu o spun și ar ieși mare scandal".

O ușoară ameliorare înșelătoare, după care starea sănătății lui Churchill se înrăutățește pe zi ce trece. Paralizia părții stângi declanșată în iunie 1953 – într-un moment de cumpănă din viața liderului – s-a datorat uzurii întregului organism, care deși a avut loc în timp, și-a făcut efectul brusc. Lordul Moran maschează

gravitatea tulburărilor cerebrale pentru a nu declanșa o criză politică care ar fi pus țara într-o gravă dificultate. Pacientul este constrâns să abandoneze obligațiile ce i le incumbă funcția. La 26 iunie se retrage la o proprietate a sa.

În buletinul de sănătate redactat atunci și în care se spunea doar că șeful guvernului a avut nevoie de un „repaus complet vreme mai îndelungată" Moran menționa că ar fi vrut să introducă cuvintele „tulburări ale circulației cerebrale", dar cei din preajma sa, din motive de prestigiu de ordin politic, miniștrii conservatori, lordul Salisbury și R. Butler, au modificat textul inițial redactat de medicul premierului. Presa luând cunoștință de situație s-a arătat indignată de această încercare de camuflare a adevărului, acuzându-l direct pe doctorul Moran de lipsă de probitate profesională și de nesinceritate față de public. S-a discutat mult pe această temă.

O convalescență lungă și o natură darnică în resurse fizice, i-au permis premierului să-și revină treptat, să aibă o stare fizică relativ mulțumitoare. Cu prilejul sărbătoririi împlinirii vârstei de 80 ani, Churchill și-a găsit umorul ce-l caracteriza: „Se va găsi cineva să constate că această reuniune, cu tot farmecul și strălucirea ei, ar putea să-mi diminueze gustul pentru polemică și valoarea de polemist. Dacă s-ar putea (...) să învinge slăbiciunea vârstei și să cobor curând în arenă".

Un al treilea accident îl doboară definitiv: o tromboză embolică. Creierul este afectat aproape total: memoria nu-l mai ajută, amestecă totul, vorbirea îi e haotică, starea i se agravează din zi în zi. În august 1953, lordul Moran îi sugerează să demisioneze. Urmează perioade de revenire de scurtă durată. La 6 aprilie 1955, Winston Churchill demisionează din funcția de prim-ministru.

Ultimele luni ale bătrânului politician aflat la conducerea guvernului oferă o imagine penibilă: incertitudinea, absorbția de droguri întăritoare, cramponarea de putere și mai ales incapacitatea și nehotărârea de a-și pregăti succesiunea, fac să umbrească imaginea omului de stat. Își recunoștea singur, atunci când se confesa medicului său, starea avansată de decrepitudine: „Am trecut prin schimbări psihice considerabile. A fost nevoie să las lucrurile să se decanteze în mintea mea, să îndepărtez noțiunea de responsabilitate și să mă transform în spectator... Nu-mi mai rămâne decât să-mi omor timpul înainte ca el să mă ucidă pe mine".

Un nou atac s-a succedat la 26 octombrie 1956, cu pierderea vorbirii și a memoriei. Își va reveni iar, dar în toamna lui 1959 survine cel de-al cincilea atac. O robustețe de oțel, dar și oțelul cedează. Are mișcări epileptice, specifice crizelor mici ale bolii. Așa cum suferiseră Cezar și Napoleon. Neurologul consultat

presupune că complicația ivită putea fi rezultatul unei iritări a meningelui provocate de o criză ca urmare a hemoragiei și depunerii sângelui pe membranele ce înconjoară creierul și măduva spinării. La 17 noiembrie 1959, medicii sunt de părere că e ultimul atac. Dar se înșală, Churchill îl trece și pe acesta. Va mai supraviețui încă șase luni, în afara oamenilor și a lumii...

Și Moran descrie ultima parte a vieții lui Churchill:

„Pe măsură ce treceau anii, el renunța la citit. Vorbea rar și când încerca să se exprime, era greu să urmărești ce voia să spună. Părea că nu-și mai recunoaște prietenii. Ne ridicam în picioare când intra în salon susținut de subțiori de infirmierele sale. În timp ce-l aduceau spre fotoliul care îi era rezervat, picioarele i se izbeau de parchet. Mic, chircit, părea îndesat în el însuși, când se afunda în adâncimea unui jilț mare. Își petrecea ceasurile de după-amiază contemplând focul din cămin, pe care îl atâța cu vârful bastonului când avea impresia că se răcește camera.

Dacă în acești ani triști de decrepitudine progresivă a părut descurajat de viitorul omenirii, dacă a detestat schimbarea și s-a arătat indiferent față de critică, dacă n-a încercat să-și ascundă dezgustul pentru tot ceea ce îi rămânea din viață, nu pot să uit neliniștea acestei perioade din existența sa când a purtat el însuși doliul funerariilor sale prelungite.

A murit într-o zi de ianuarie a anului 1965..."

Charles de Gaulles (1890-1970)

Charles de Gaulle s-a născut în 1890 la Lille[1]. Tatăl său, Henri de Gaulle, era profesor laic la iezuiții care pregăteau elevii pentru marile școli din Paris. Mai avea o soră și trei frați.

Charles a fost crescut de către părinții săi în spiritul dragostei și respectului pentru trecutul istoric și cultural al Franței. Tatăl său excela în filozofie, literatură și limbi străine, mai ales latina. De mic copil Charles a prins gustul pentru literatură și limbile străine. Cu toate acestea, împrejurările l-au făcut - mai ales din cauza dificultăților materiale - să îmbrățișeze cariera armelor. A frecventat cursurile Academiei Militare de la „Saint-Cyr", o adevărată școală de ofițeri de înaltă clasă. A urmat primul război mondial, apoi anii

1. De Gaulle Charles: *Mémoires de guerre*, Paris, Ed. Plon, 1954. *L'Expres* 8-14 noiembrie 1876, p. 84. Dulog Claude: *La vie quotidienne à l'Elysée au temps du général de Gaulle*, Paris, Hachette Litterature, 1974. Tournoux J. R.: *La Tragédie du Général*, Paris, Ed. Plon, 1967.

petrecuți în diverse garnizoane din țară și avansarea în grad, până la cel de general.

Încă de pe băncile Academiei Militare, tânărul ofițer, în afara cursurilor, a studiat îndelung biografiile marilor oameni politici: Napoleon Bonaparte, George Washington, Thomas Jefferson sau prințul Otto von Bismarck. A știut să observe și să concluzioneze că toți aceștia, ca și alții de altfel, au devenit conducători – datorită faptului că „au știut să întâlnească și apoi să domine un eveniment".

Și-a modelat cu răbdare personalitatea, filozofia lui Henri Bergson – prietenul său – jucând un rol important în acest sens. Nu vom insista asupra carierei militare și politice a generalului de Gaulle. Fiind contemporan cu mulți dintre noi și mai ales prin articolele și cărțile apărute, personalitatea sa și mai ales contribuția din timpul celui de-al doilea război mondial sunt cunoscute, sau dacă nu, ușor accesibile.

Căpitan în timpul primului război mondial, Charles de Gaulle a fost rănit de trei ori, la mână, la picior și apoi la coapsă cu o baionetă. Dar nu s-a plâns și nici nu s-a lăudat cu rănile sale, nici măcar în memoriile, scrise în modesta sa locuință de la La Boisserie, pe care a cumpărat-o în 1937 și care i-a grevat solda ani de zile. Un singur om îi cunoștea starea sănătății sale, doctorul André Lichtwitz, medicul său personal. Mai tânăr cu nouă ani, poseda un cabinet la Paris, unde a făcut o frumoasă carieră de endocrinolog, fiind în același timp și asistent la Spitalul Lariboisière și medic consultant la Spitalul american din Neuilly.

De fiecare dată – în ultimii ani ai vieții – când generalul de Gaulle părăsea Colombey-ul pentru a merge la Paris, el își consulta medicul, făcându-i o vizită.

Alegerea doctorului Lichtwitz nu a fost făcută la întâmplare. Specialitatea sa îl privea direct pe general, care suferea de un ușor diabet. O afecțiune destul de răspândită din nefericire și caracterizată prin prezența și persistența unei cantități ridicate de glucoză în sânge și uneori în urină. Este rezultatul unei tulburări metabolice a reglării conținutului de zahăr în sânge. Originea bolii este de regulă ereditară. Această tulburare de metabolism, în cazul său, nu a scăpat de sub control nici o clipă, datorită regimului și medicamentelor administrate cu regularitate de ceasornic. Generalul era perfect conștient și nu ignora nici una din manifestările degenerative care îl amenințau. Dintre acestea, amintim tulburările circulatorii, nefropatia diabetică, polineuropatiile periferice și retinopatia care provoacă cecitatea.

În 1956, când intra în al 66-lea an al vieții sale, s-a diagnosticat o afecțiune caracterizată prin opacifierea cristalinului și care necesita

intervenţia chirurgicală, operaţie extrem de dureroasă la vremea respectivă.

Doborât de şoc, care l-a făcut să se simtă bătrân înainte de vreme, Charles de Gaulle a trecut totuşi cu bine încercarea. Constrâns după aceea să poarte ochelari speciali, cu lentile groase, el a refuzat să-i păstreze în public, vrând să rămână fidel imaginii pe care o oferise acestuia, aceea a omului legendar de la 18 iunie 1940. Dar el nu mai era capabil să distingă acum trăsăturile celor din jur, care îi apăreau doar ca nişte simple umbre.

Un an după această intervenţie, dr. Lichtwitz i-a interzis cu desăvârşire să mai fumeze, fapt care ne lasă să întrevedem amploarea pe care o luaseră leziunile arteriale. Nu este mai puţin adevărat că de Gaulle fuma foarte mult. Mai mult de trei pachete de ţigări pe zi, „Navy Cut", în amintirea anilor petrecuţi la Londra.

Acest tablou medical ar fi dat de gândit, impunând un regim strict de viaţă şi menajarea pe cât posibil a forţelor. Dar reluarea funcţiei l-a electrizat pur şi simplu pe generalul de Gaulle. În 1958 şi diabetul şi vederea slabă au fost date uitării. Ea i-a şters cu buretele sesizarea tulburărilor fizice, dar insidios ele totuşi îşi continuau implacabil acţiunea de subminare a organismului. Nu îl jenau şi nu-i tulburau cu nimic activitatea intelectuală, cel puţin aparent şi nu se plângea de aşa ceva. Dar alura îi trăda vârsta, bătrâneţea care îl copleşea cu încetul. Doar spiritul rezista eroic, voind parcă să nu ţină seama de îmbătrânirea corpului.

Cu ritmul de zece ore de muncă zilnică, adeseori chiar mai multe când nevoile o cereau, el s-a angajat la un adevărat maraton ce-i va supune rezistenţa la o grea încercare.

În cursul primei sale legislaturi s-a adresat de treizeci de ori ţării prin intermediul radio-ului şi televiziunii. A conferit cu toate adunările legislative şi primăriile departamentelor din Franţa, a vizitat două mii cinci sute de comune şi localităţi, a efectuat optzeci de călătorii, a acordat mii de audienţe, a ţinut opt sute de consilii şi a fost prezent direct în faţa a cel puţin cincisprezece milioane de francezi cărora le-a adresat cuvântul său.

De un real ajutor în viaţa sa i-a fost soţia. Indiferentă la toate oscilaţiile politicii, doamna de Gaulle a vegheat din umbră asupra sănătăţii marelui om. Ea prescria regimul alimentar şi-l supraveghea în permanenţă; astfel, ştiindu-l gurmand, recomanda chelnerilor, cu ocazia meselor festive, să nu-i umple paharele şi farfuria.

Două atentate la viaţa sa - la Pont-sur-Seine şi Petit Clamart - în care puţin a lipsit să nu-şi piardă viaţa, au demonstrat că existenţa sa este încontinuu expusă unor acte demente. Supora cu greu garda compusă din două sute de paznici, cincisprezece

inspectori în civil și cinci „gorile" care îl protejau. Nu se temea de moarte și nici de o dispariție bruscă, în schimb avea o mare frică de bătrânețe, cu toate implicațiile acesteia, ceea ce l-a determinat să-și consolideze serviciul medical ce-i fusese pus la dispoziție. În decembrie 1959, fratele său, Pierre, a fost pradă unei crize cardiace grave la Elysée. Dr. Lichtwitz era plecat la Paris. Nu s-a găsit decât aspirină în cabinetul ce servea drept infirmerie, situat lângă camera portarului, de la intrarea în palat. Incredibil, dar s-au scurs două ore mai înainte ca un medic să poată interveni. Și atunci a fost zadarnic. Această dramă, la care generalul a asistat neputincios, a determinat pe responsabilii cu securitatea șefului statului să mobilizeze în permanență doi tineri medici, interni din serviciul medical al armatei, ce-și satisfăceau stagiul militar și care erau schimbați la fiecare opt luni. Ei erau în preajma generalului, escortându-l în toate deplasările sale. O cameră a fost special pregătită pentru găzduirea acestora, situată lângă cea a generalului. Medicii aveau în permanență asupra lor o mică valiză cu cele necesare unei îngrijiri de urgență. Misiunea lor se rezuma la un prim ajutor și în caz de nevoie la reanimare, în așteptarea sosirii medicului curant sau transportării la Spitalul Cochin, unde în permanență două camere erau libere, fiind rezervate generalului.

Medicul curant, doctorul Lichtwitz, a decedat la 19 iulie 1963. Mai înainte de a muri, el și-a prezentat generalului de Gaulle succesorul, un prieten: doctorul Roger Parlier, șef de consultații la Spitalul Fundației Rotschild.

La începutul anului 1964, activitatea politică s-a dovedit foarte obositoare sub aspect fizic pentru general: avea 74 de ani. Avea mintea bântuită de viziuni apocaliptice și o stare anxioasă. Vorbirea îi devenise șovăitoare, dificilă. Depunea eforturi supraomnești să nu arate celor din preajma sa nici cea mai mică schimbare de ținută. Strălucitor și plin de vervă dimineața, se transforma câteva ore mai târziu într-un om bătrân și depresiv. A doua zi se repeta această scenă. Începuse să-l preocupe problema longevității. Ceea ce îl speria mai mult era decrepitudinea și spectacolul oferit de aceasta. Era obsedat de fantasme și avea unele fobii. Mult timp a crezut că este bolnav de cancer și s-a destăinuit doctorului Lichtwitz.

Acum, la începutul anului 1964, îl preocupa mai mult ca oricând senescența. Era o problemă pe care o cunoscuse prea bine, pentru că o studiase încă din anii 1925 la mareșalul Pétain, căruia îi servise la scrierea unor cărți pe care acesta le semna. „Lucrând în preajma sa - va mărturisi el - am putut constata la el apărând două fenomene puternice și deopotrivă de contradictorii: dezinteresul senil de toate și ambiția senilă pentru tot".

Lovit de bătrâneţe, Phillipe Pétain nu lucra decât patru ore pe zi. „Alura îi rămăsese băţoasă, va scrie de Gaulle. Ambiţia este ultima pasiune a bătrânilor".

La rândul său, generalul se simţea acum pradă ambiţiei. Era lucid şi se observa cu o scrupulozitate neobişnuită. Iată un exemplu: a cerut celor apropiaţi să-i spună când considerau că el nu se mai poate achita de sarcinile ce-i revin, să se retragă. Să o facă cu capul sus.

Vizita oficială pe care a întreprins-o în Mexic, între 15 şi 24 martie 1964, a dovedit că mai avea încă suficiente resurse fizice. Suferea de un adenom de prostată.

Această glandă masculină de forma unei castane, situată sub vezica urinară, înconjoară canalul uretrei, prin care se evacuează urina. Când un adenom îşi sporeşte volumul, strangulează uretra şi jeneză urinarea. Se poate, în multe cazuri, opri chiar total evacuarea urinii. Dacă congestia nu cedează diverselor remedii, cum ar fi băi calde, supozitoare sau masaje, este necesară intervenţia chirurgicală. Dar Charles de Gaulle nu a vrut să-şi contramandeze vizita în Mexic. A amânat intervenţia chirurgicală şi a plecat cu o sondă în vezică, introdusă de profesorul Pierre Aboulker, unul dintre cei mai eminenţi urologi francezi.

„În timp ce-i introducea sonda - menţionează profesorul Aboulker - mi-a spus că ar ţine mult să-l cunoască pe chirurgul care a imaginat un astfel de model de sondă, pentru a-l felicita. I-am răspuns că ar fi foarte dificil, căci era un american. S-a înroşit şi a strigat: «Nu ai să-mi spui că mi-au pus o sondă americană! Dumnezeule mare, nu este deci franţuzească!». M-am grăbit să-i explic că modelul fusese fabricat în Franţa, sub licenţă şi deci era francez. «Bine, mi-a spus el. Însă aceasta nu este suficient. Va trebui ca pe viitor să avem propriul nostru model. Doctore, nu vreau să se ştie că mi-aţi introdus o sondă americană. Să consideraţi aceasta ca un secret de stat».“

Că sonda era americană sau franţuzească nu schimba cu nimic faptul că cel care o purta suporta dureri uneori foarte puternice. Cei din jurul generalului începuseră să se întrebe asupra gravităţii maladiei sale. Era în permanenţă observat cum se comportă. Netulburat şi prestant, mergea ca un militar, cu paşi mari, uitând parcă de suferinţă. Personalitatea depăşea fiinţa sa. Era Franţa cea pe care o reprezenta.

La puţin timp după reîntoarcerea la Paris, a fost internat la Spitalul Cochin. La 17 aprilie, a fost operat de o echipă condusă de doctorul Aboulker. Doctorul Jean Lassner asigura anestezia şi reanimarea. A fost incizat peretele abdominal, s-a pătruns de-a lungul hipogastrului, între fosele iliace şi s-a scos prostata

respectându-se integritatea vezicii. Biopsia a confirmat că nu era o tumoră malignă.

În toamnă, restabilit, de Gaulle s-a lansat într-un turneu obositor și lung în țările Americii Latine. Reîntors la Paris, a simțit pentru prima oară că i se clatină puterea și că îi scapă de sub mână un colaborator. Evenimentele din 1968, scrutinul din iunie, l-au determinat să se retragă. O va face la 27 aprilie anul următor, la unsprezece minute după miezul nopții.

Oboseala se insatalase mai devreme decât prevăzuse. Medicii săi, și chiar el însuși, știau foarte bine că anevrismul disecant al aortei de care suferea, progresa încet. Este interesant de amintit faptul că generalul suferise de sindromul Marfan (la fel ca și Abraham Lincoln) și care se asociază foarte frecvent cu această afecțiune. Sindromul a fost descris pentru prima oară de un medic francez, Antonin Marfan, în 1896; el se caracterizează printr-o talie peste normal, un torace curbat, membrele superioare și inferioare foarte lungi, tulburări oculare și endocrine.

Anevrismul disecant care fusese diagnosticat cu câțiva ani în urmă, reprezintă o dilatare anormală a peretelui aortei. Se datorește frecvent modificărilor produse de hipertensiune și arterioscleroză, localizându-se la nivelul aortei ascendente și descendente (abdominale). În general se poate complica cu o ruptură, care de cele mai multe ori poate fi fatală.

Părăsirea funcției prezidențiale, nerecunoștința manifestată de cei din jur ca și separarea de Georges Pompidou pe care îl ajutase enorm, l-au doborât. S-a adăugat apoi lipsa de activitate, cel mai mare dușman al pensionarilor de pretutindeni și din toate timpurile.

În octombrie 1970, pentru prima dată, generalul s-a plâns de dureri difuze în spate. În după-amiaza zilei de 9 noiembrie a suferit ruptura de anevrism care în cele din urmă l-a doborât.

A fost înmormântat în uniforma de general, fără funerarii naționale, în cimitirul din Colombey, lângă fiica sa Anne, conform dorinței sale.

Generalul de Gaulle a însemnat pentru Franța și poate pentru Europa mai mult decât ne putem imagina; timpul își va spune cuvântul...

Vladimir Ilici Ulianov - Lenin (1870-1924)

Vladimir Ilici s-a născut la Simbirsk în 1870. Tatăl său, Ulianov, era inspector școlar și s-a străduit să ofere copiilor săi o

educație aleasă. Cei doi băieți însă au fost atrași de ideile revoluționare socialiste ce se răspândeau în țară tot mai mult.

Fratele mai mare al lui Ilici este arestat, judecat și condamnat la moarte prin spânzurare. Efectul asupra lui Ilici este imens: părăsește studiile Facultății de Drept și se dedică activității revoluționare, luându-și porecla de „Lenin", adică „omul de pe Lena"[1], fluviu pe malurile căruia își va petrece o perioadă din tinerețea sa ca deportat politic. Dotat cu talent oratoric și cu o imensă capacitate de muncă, a studiat enorm. După un exil în Elveția, se întoarce în țară în noaptea de 3 aprilie 1917 la Petrograd și conduce revoluția din octombrie 1917.

În calitate de conducător al Consiliului comisarilor poporului semnează pacea cu Germania (tratatul de la Brest-Litovsk, 1918) și reușește să înfrângă coaliția forțelor contrarevoluționare, punând bazele unei organizări socialiste și a unei structuri federale a fostului imperiu țarist (1922).

În 1919, pe când se retrăgea de la un miting ținut la o uzină de lângă Moscova, o opozantă, Fanya Kaplan, a tras două focuri de revolver în el. Proiectilele de plumb au pătruns în umăr și în braț. Medicii au găsit de cuviință că ar fi prea riscant să le extragă.

Activitatea epuizantă a sfârșit prin a-și face simțite efectele. Paloarea feței, cearcănele accentuate și mai ales oboseala nu au scăpat neobservate celor din preajma sa. Secretarele, dar mai ales colaboratorii săi, l-au surprins nu o dată în biroul său aflat într-o stare de prostație. Când se retrăgea seara în apartamentul său din Kremlin, putea fi văzut mergând împleticindu-se și sprijinindu-se de ce avea la îndemână.

Nadejda Krupskaia, soția sa, o femeie de origine nobilă, devenită militantă revoluționară, cu care se căsătorise în urmă cu douăzeci de ani, menționează în memoriile sale că în vara lui 1918, Lenin se afla la capătul puterilor. Părea pradă unei cumplite maladii. Rezultat al unei vieți trepidante, pline de privațiuni și mai ales de tensiuni nervoase, a sfârșit prin a se îmbolnăvi de hipertensiune arterială, consecință a arteriosclerozei.

Răul a început să progreseze și hemoragii minuscule au început să se producă în creier. Rezultatul: maladia Alvarez.

Primele recunoașteri publice ale precarității sănătății lui Lenin au fost făcute la 30 decembrie 1920, cu prilejul celui de al VIII-lea Congres al sovietelor.

În aprilie 1922 urma să aibă loc la Geneva o conferință ce avea

1. Walter G.: *Lénine*. Collection Marabout, 1950. Smith H., *Les russes*, Paris, Ed. Belfond, 1976. Pierre Accoce și dr. Pierre Rentchnick: *Ces malades qui nous gouvernent*, col. „Livre de Poche", Edition Stock, Paris, 1976.

ca obiect reconstrucţia Europei. Lenin a fost invitat să participe şi la 6 martie, cu prilejul Congresului sindicatelor din metalurgie, a spus: „Voi merge la Geneva. Sper că boala care mă împiedică de câteva luni să reiau o parte cât mai activă la problemele politice şi să fac faţă sarcinilor guvernamentale, nu mă mai va stânjeni". Dar optimismul său se va dovedi exagerat. Câteva zile mai târziu, medicii au găsit de cuviinţă că starea sănătăţii sale era aşa de precară, încât i-au interzis categoric orice efort, cât de mic. În aprilie 1922, Lenin se simte rău. Cauza, cele două gloanţe aflate în corpul său. Este supus unei intervenţii chirurgicale, dar operaţia este prea riscantă şi starea bolnavului nu permite decât extracţia unui singur glonţ.

Are dureri violente la cap, nu poate dormi. Vomită des şi simte dureri difuze în abdomen. Îşi pierde chiar graiul. Este chemat profesorul german Vörster care prognostichează un final apropiat şi sumbru. La 26 mai 1922 un atac cerebral urmat de comă. Un cheag se sânge a obturat o arteră şi ca urmare i-a paralizat partea dreaptă a corpului.

În iulie starea sănătăţii se ameliorează văzând cu ochii şi în octombrie este în măsură chiar să-şi reia o parte din activitatea sa. Doar boala era prea gravă şi la 12 decembrie al doilea atac cerebral il doboară, pe când se afla la birou. Tromboza s-a produs, ca şi prima oară, în partea stângă a creierului. Paralizia nu o depăşeşte ca efecte, pe precedenta. Dar nu se mai resoarbe şi Lenin este condamnat să stea într-un fotoliu. Nu poate să scrie, ci doar să dicteze, cuvintele fiind pronunţate cu destulă greutate.

La 9 martie cel de al treilea atac îl zdrobeşte şi mai mult. Nu mai poate vorbi deloc. La 15 mai îşi pierde cunoştinţa complet. Va mai trăi în această stare de inconştienţă încă opt luni, până la 21 ianuarie 1924 când inima încetează de a-i mai bate. Avea cincizeci şi patru de ani.

Cu prilejul autopsiei s-au descoperit în creier leziuni de arterioscleroză generalizată, cu numeroase necroze. Circulaţia sanguină încetase să mai irige cele două emisfere, în special cea stângă. Erau vizibile urmele profunde ale celor patru atacuri cerebrale avute. Arterele de la baza craniului erau foarte îngroşate şi dure. Plăci ateromatoase obturau partea internă a carotidei stângi. Puteau fi observate mici cavităţi neregulate, adăpostite în ţesutul cerebral, în jurul vaselor sclerozate. Toate la un loc pledau pentru un ramolisment cerebral avansat. Inima era şi ea atinsă, arterele coronare erau puternic sclerozate.

Neuropatologistul german Otto Vogt a studiat creierul lui Lenin. El a remarcat existenţa unui număr impresionant de celule piramidale.

Iosif Vissarionovici Djugașvili - Stalin (1879-1953)

Iosif Vissarionovici s-a născut în 1879 la Gori, în Georgia, pe pământ caucazian.

Mama sa, Ecaterina, era o femeie simplă, lucrând cu ziua în diverse gospodării ca spălătoreasă sau bucătăreasă. Tatăl, Vissarion Djugașvili, era cizmar și obișnuia să-și bată soția și copilul până în ziua în care a fost înjunghiat cu prilejul unei beții. Iosif Vissarionovici tocmai împlinise zece ani și spre nenorocul lui, a dat peste el un camion accidentându-l grav. După zece zile de zbatere între viață și moarte, din cauza rănilor infectate, s-a făcut în cele din urmă bine, rămânând cu cotul stâng anchilozat.

Mama l-a dat la un seminat teologic din Tbilisi, dorind să-l vadă nici mai mult, nici mai puțin... mitropolit!

La vârsta de douăzeci de ani a părăsit școala pentru a deveni revoluționar și agitator. În 1905 s-a întâlnit la Tammerfors, în Finlanda, cu Lenin[1]. Și-a ales mai întâi numele conspirativ de Koba, în amintirea unui revoluționar erou de roman caucazian, ca apoi să opteze pentru cel de Stalin, „omul de oțel".

Remarcat de Lenin, o dată cu reîntoarcerea în 1917 a acestuia din Elveția, a primit misiunea să-i asigure protecția. La rândul său, Stalin venea după patru ani de deportare în Siberia. El nu se remarcase nici ca orator și nici ca pamfletar, în schimb poseda o capacitate de muncă neobișnuită, spirit practic și o prudență - mai bine zis suspiciune - excesivă. Lui Stalin i-a revenit sarcina de a organiza partidul și în același timp de a-l domina. Spre deosebire de imaginea ce se oferea poporului despre Stalin, acesta avea un fizic total diferit. Legenda creată avea ca scop acreditarea ideii mistice că e un supraom. Megalomania se îmbina cu cele învățate la seminar. Oricum, simptome evidente ale paranoiei. Stalin era mic de statură - avea un metru șaizeci și cinci - și din cauza excesului ponderal părea și mai scund. Pântecul se revărsa, iar la ceafă cutele depășeau gulerul cămășii. Ciupită de vărsat, fața i se veștejise înainte de vreme, fiind brăzdată de pete roșii, ce indicau o proastă circulație

1. Bartoli Georges: *Mort de Staline*, Paris, Ed. Robert Laffont, 1973. Iremachvili J.: *Stalin und die Tragödie Georgiens*, Berlin, 1932. Tucker R. C.: *Staline révolutionnaire*. Essai historique et psychologique. Paris, Ed. Fayard, 1975. Pierre Accoce et Pierre Rentchnick: *Ces malades qui nous gouvernent*. Paris, Ed. Stock. 1976.

periferică. Medicii îi recomandaseră să slăbească și îi interziseseră fumatul. Dar, ca orice bolnav și hipertensiv, nu-i asculta. Mai mult, îi disprețuia. Avea în permanență asupra sa, într-unul din buzunare, o pipă. Pufăia din ea, chiar fără tutun. Era un obicei din timpul războiului, al nopților albe când stătea aplecat asupra hărților. Imaginea sa, cu pipa în fața unui rastel cu cărți, era reprodusă în milioane de exemplare.

Cariera sa politică a debutat la Centrul de partid (octombrie 1917) pentru conducerea insurecției, unde a îndeplinit sarcini importante de partid și de stat în perioada războiului civil și a intervenției militare străine. Secretar general al CC al PCUS (1922–1953), președinte al Consiliului de Miniștri (1941–1945), președinte al Comitetului de Stat al Apărării și comandant suprem al forțelor armate ale U.R.S.S. (1941–1945). Congresul XX al PCUS (1956) a condamnat greșelile legate de cultul personalității lui Stalin.

Dintre atâtea legende care au circulat pe seama lui Iosif Vissarionovici Stalin (Djugașvili, născut, după propria-i declarație de revoluționar, la 21 decembrie 1879 în Gruzia, iar după alte surse la 6 decembrie 1878), supranumit Soso de părinți și Koba de colaboratorii din Kremlin, câteva realități sunt totuși indiscutabile, iar dintre acestea una privește rolul și locul în istorie al liderului U.R.S.S. dintre anii 1924 și 1953. El a fost – dacă acesta este cumva un merit – cel mai teribil dictator din istorie: Numărul unu detașat în galeria tiranilor hors serie de pretutindeni și de oricând. Profesorul Georges Hallgarten, în a sa istorie a dictatorilor din toate timpurile și de pretutindeni, l-a plasat pe Iosif cel Teribil în rândul celor mai mari tirani ai întregului trecut al umanității. Dintre toți despoții secolelor precedente, Stalin deține anume priorități, pentru care cu foarte mare greutate s-ar putea găsi vreun pretendent: limitele (practic, inexistente) ale puterii exercitate, sadismul, premeditarea și înfăptuirea sistematică a crimei (nu a crimei obișnuite, ci a asasinatului în masă, programat și aplicat pe criterii sociale, naționale și rasiale), numărul exorbitant al victimelor genocidului practicat în afara ori în cadrul lagărelor, gulagului (Holocaustul roșu), aria de acțiune, durata exercitării „mandatului" și, nu cel mai puțin important, consecințele – pentru moment imposibil de evaluat – ale faptelor sale. Dictatorul, cu toate acestea, la timpul său a fost adulat, culmea, deopotrivă, de admiratori și de victime. Iar la moarte, a provocat alte zeci de victime, din rândurile numeroșilor conaționali, care au ținut să-și ia omenescul „rămas bun" de la călăul său...

În comportamentul și în actele comise de Stalin se pot identifica

elemente patologice ca: suspiciunea maladivă, care s-a accentuat cu trecerea anilor, intoleranța față de critică, ranchiuna și spiritul vindicativ, supraaprecierea personalității proprii, vecină cu mania grandorii, cruzimea împinsă până la sadism. Cu toate acestea Stalin era un om perfect responsabil, își dădea bine seama de tot ceea ce face. Și nici o instanță, inclusiv instanța istoriei, nu-l poate disculpa pe Stalin, invocând iresponsabilitatea lui. E semnificativ că, în ciuda firii sale suspicioase, Stalin nu și-a lovit niciodată victima fără o pregătire prealabilă bine chibzuită, organiza cu prudență hărțuirea ei, o prindea treptat într-o plasă de calomnii... toate acestea atestau că Stalin nu a fost câtuși de puțin un iresponsabil" (Roy Medvedev. *Despre Stalin și stalinism. Consemnări istorice*. București. Editura Humanitas, 1991, p. 268).

În cele ce urmează ne vom limita în a urmări traseul eroului în unele puncte esențiale: copilăria, studiile la seminarul din Tbilisi (1894-1899), contactele cu mișcarea clandestină din Gruzia (1899-1900), începuturile activității revoluționare la Batumi, unde a fost arestat pentru prima dată (1902), apoi încă de șapte ori până în 1913 și în tot atâtea rânduri exilat, pentru a evada sistematic; în 1903-1904, el stabilește legături cu Lenin, căruia, va pretinde mai târziu, i-a devenit un fidel discipol, pentru ca în continuare să participe la congresele bolșevicilor de la Stockholm și Londra, unde-l va întâlni pe marele său rival de mai târziu, Troțki, să viziteze Germania și Austro-Ungaria ori să se ocupe de organizarea mișcării muncitorești din Georgia natală. Era în deceniul care a precedat primul război mondial și când s-a afirmat despre tânărul revoluționar de profesie că ar fi acționat, mai puțin din convingere și îndeosebi ca agent al poliției secrete țariste (Ohrana), o acoperire în privința căreia s-au adus și se aduc mereu probe, toate irelevante însă. Au urmat anii ascensiunii necontenite, aceasta în condițiile revoluției din 1917 și ale războiului civil (1917-1922), ale fondării U.R.S.S. și ale morții premature a lui Lenin (1924), după care s-a îngrijit, în calitatea sa de secretar general al Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia (1922), de îndepărtarea treptată a rivalilor, în frunte cu L.D. Troțki, G.E. Zinoviev, L.B. Kamenev, N.I. Buharin, A.I. Rikov etc. ca premise pentru declanșarea colectivizării agriculturii, industrializării și a primului plan cincinal, la mijlocul anilor '30 declanșează și conduce personal Marea Teroare, iar în august 1939, avizând și asistând la semnarea faimosului pact de neagresiune cu Hitler contribuie nemijlocit la aruncarea lumii în vâlvătăile celui de al doilea război mondial; conflagrația nu va ocoli însă nici U.R.S.S., astfel că aliatul din ajun, Hitler, a atacat la 22 iunie 1941

Rusia Sovietică. Perioada Marelui Război pentru Apărarea patriei (1941–1945) i-a oferit prilejul de a se impune, o dată în plus, ca lider politic, militar și, nu mai puțin, ca negociator diplomatic. În cursul conferințelor interaliate de la Teheran, Moscova, Yalta și Postdam cu președinții S.U.A. și premierii Marii Britanii, el a pretins și a reușit să impună partenerilor de dialog ideea necesității extinderii „zonelor de securitate ale U.R.S.S., context în care numeroase state din Asia și Europa Est-Centrală (inclusiv România) au fost trecute sub protectoratul sovietic, ca democrații populare, iar imperiul roșu a devenit o tristă realitate. Marele conflict din 1939–1945 a fost succedat de un altul, așa-numitul război rece, care a riscat în orice moment să se transforme într-unul cald, iar foștii aliați împotriva lui Hitler, declarați de acum inamici implacabili erau dispuși să recurgă la necruțătoarele bombe atomice și cu hidrogen ori la alte arme sofisticate. U.R.S.S. a traversat în primii ani postbelici o necesară perioadă de reconstrucție, însoțită însă de o nouă teroare și de un val de antisemitism care s-au extins peste noile granițe ale U.R.S.S. în toate țările ocupate de Armata Roșie, în urma războiului (inclusiv România), aflate - la voința Kremlinului - în plin proces de comunizare. Hitler, după cum se știe, a creat Auschwitz-ul, Buchenwald-ul și Dachaul, iar Stalin l-a imitat și a fondat de-a lungul și de-a latul „sistemului socialist mondial", sute și sute de lagăre asemănătoare, toate alcătuind în fond un singur și uriaș lagăr - Gulagul, în care au pierit milioane de oameni.

Mulți istorici îl recunosc în Ivan cel Groaznic pe adevăratul precursor al lui Petru cel Mare, ca inițiator de reforme, și văd în el întruchiparea cea mai desăvârșită a mentalităților lor comune. Nimănui nu-i trece însă prin cap, din proprie inițiativă, să-i atribuie lui Stalin epitetul cel Mare, toată lumea acordându-i în schimb pe acela de Groaznic. „Folosirea metodelor barbare pentru a forța industrializarea, cum spunea Lenin, nu este suficientă în zilele noastre ca să dea grandoarea unui țar industrializator; atunci când metodele civilizației existau, barbaria scuzabilă la Ivan, explicabilă la Petru, trăsătură a timpului lor, ținând cont de întârzierea rusă, era anacronică în cazul lui Stalin și deci de neiertat" (Bora Souvarine: *Stalin. Studiu istoric al bolșevismului*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 511).

După moartea lui Stalin, la 5 martie 1953, admiratorii și detractorii săi și-au împărțit cu dificultate rolurile. Și aceasta pentru că și unii și alții au descoperit că, în cazul în speță, cu excepția faptului că Stalin s-a aflat la comanda supremă, în organizarea și conducerea amplei bătălii a U.R.S.S. împotriva Germaniei hitleriste

și a aliaților ei, cu greu au putut descoperi un alt episod luminos în viața țarului roșu. Cu toate acestea atacul împotriva cultului personalității nu s-a declanșat imediat, ci după mai mulți ani și după minuțioase preparative. Era vorba în fond de o redescoperire a lui Stalin, care cu mult înaintea Raportului secret al lui N.S. Hrușciov din februarie 1956, fusese înfățișat opiniei publice așa cum era oriunde în lume, numai în U.R.S.S. nu.

Ce pasiuni îl dominau pe Stalin? Una singură, o patimă atotcuprinzătoare însă, absolută, de care era realmente copleșit: setea de putere. Era, se poate spune, o patimă de maniac, de satrap asiatic din vremuri de mult apuse. Practic, Stalin era robul acestei patimi: numai ei îi consacra tot timpul său, numai în această sete de putere vedea el țelul adevărat al vieții sale (Boris Bajanov, *Kremlinul anilor '20. Memoriile fostului secretar al lui Stalin*. Oradea, Editura Cogito, 1991, p. 90).

Stalin nu a avut ceea ce se cheamă familie. Doar frânturi de cămin. Se spune că a avut trei copii. Cel mai cunoscut, a fost o fată, Svetlana. Vasili era ofițer de aviație, general. Alcoolic, a ajuns un ratat. Svetlana și Vasili proveneau de la cea de-a doua soție, Nadejda Aleluieva, care neputând suporta tracasările ce i le făcea Stalin, a sfârșit prin a se sinucide.

Prima soție se numea Ecaterina Svanidze, și se căsătoriseră în 1902, la Tbilisi. Din această căsătorie rezultase un băiat, Iakov. Mama avea să se stingă la scurt timp după ce-l adusese pe lume. Cât privește pe Iakov, el a pierit în timpul celui de al doilea război mondial în Germania, într-un lagăr de prizonieri. Stalin nu a întreprins nimic să-l salveze. Așa cum nu a făcut nimic nici pentru celebrul Sorge ce adusese servicii imense U.R.S.S.-ului. Ca să nu mai vorbim de multe alte exemple.

Stalin poseda o fire rece, s-ar zice lipsit de sentimente omenești. Ca dovadă că din ordinul lui au fost condamnați, pentru alte crime împotriva securității statului, aproape patru milioane de cetățeni. Cifrele nu includ milioanele de persoane care au murit în lagărele de muncă și în închisori sau din cauza foametei declanșate de Stalin în perioada colectivizării agriculturii.

Tot din ordinul lui Stalin, N.K.V.D.-ul a ucis zeci de mii de ofițeri și cetățeni polonezi. Dar, autorul moral al altor milioane de vieți secerate în țările satelite U.R.S.S., după cel de al doilea război mondial, este tot Stalin. Bilanțul este de neimaginat, iar orice caracterizare și similitudine o considerăm în atare caz insuficientă.

Dar Stalin nu a acționat singur; el a atras în preajma sa o serie de indivizi posedând structuri asemănătoare, de care s-a servit ca

unelte oarbe. Orice regim dictatorial, indiferent de orientarea politică, este la fel.

Secretar general al Partidului Comunist al U.R.S.S. în 1922, preşedinte al Consiliului comisarilor poporului în 1941, comandant suprem al armatei în 1942 şi mareşal în 1943, a fost caracterizat ca o personalitate puternic accentuată, combinaţie a unei firi hiperperseverente. Se remarcă printr-o tenacitate neobişnuită, urmărindu-şi neabătut convingerile. S-a bucurat de o sănătate de fier, pe care şi-a menajat-o, mai ales în cea de a doua parte a vieţii, printr-un trai cumpătat şi fără excese, deşi poporului se străduia să-i ofere o cu totul altă imagine. De pildă, Stalin locuia într-o clădire, la Usovo, în apropierea Moscovei şi nicidecum la Kremlin cum se răspândise zvonul. Ferestrele apartamentului său, luminate toată noaptea, încercau să acrediteze credinţa că „tătucul" lucra neobosit pentru binele poporului sovietic. Viaţa pe care o ducea în dacea cumpărată în 1919 era greu de imaginat. Dormea îmbrăcat pe un pat strâmt de pustnic, iar în camera sa nu pătrundea nimeni. Stalin suferea de fobia oamenilor. Nu suporta prezenţa altora. O arterioscleroză ivită în anii războiului a început să progreseze cu rapiditate după 1945. Până atunci nu a ţinut seama de nici un avertisment al medicilor. I se recomandase un regim alimentar strict, sărac în calorii. Stalin proceda invers: ingurgita mari cantităţi de alimente. În loc de repaus, muncea mult, perturbând ritmul biologic, inversând ziua cu noaptea. Cât priveşte medicaţia prescrisă de medici, el o înlocuise cu una personală, deprinsă la ţară: câteva picături de tinctură de iod într-un pahar cu apă.

Despre maladiile de care a suferit Stalin în timpul vieţii se dispune de foarte puţine informaţii pentru simplul motiv că există cutuma nescrisă de a se păstra la toţi şefii de state discreţie în această privinţă. Dacă adăugăm şi condiţiile impuse de război şi situaţia politică după aceasta, tăcerea este perfect explicabilă şi în acelaşi timp necesară.

Boala lui Stalin a debutat prin dureri de cap persistente, ameţeli, vomismente, greaţă şi vijâieli în urechi. Simptomele s-au agravat şi la examenul medical făcut de profesorul Myasnikov, un cardiolog reputat, i s-a diagnosticat un infarct miocardic; tensiunea era mare. I s-au prescris calmante şi un regim de viaţă sever controlat.

Al doilea accident, cu efecte care nu le-au depăşit pe cele ale primului, s-a succedat la scurt interval. Cel de al treilea a survenit la cinci luni după primul, a lăsat urme vizibile, care de altfel au şi fost sesizate cu prilejul întâlnirii la vârf, în iulie 1945. Alături de căderea fizică, Stalin suferea de un complex de inferioritate,

manifestat prin atitudinea sa față de diversele domenii ale științei, în special ale medicinei. Au loc procesele cunoscute, condamnarea unor personalități și favorizarea ascensiunii unor impostori: Lepeșinskaia, Lîsenko, Bogomoleț și mulți alții. În creierul lui Stalin arterioscleroza progresa sub forma insidioasă ce caracterizează boala Alvarez. Au apărut halucinații, iar vorbirea i s-a îngreunat. În 1952 caracterele specifice tiranului erau pregnante. Stalin își ura poporul și se izola de el. Cu prilejul Congresului al XIX-lea, din octombrie, al partidului comunist, și-a făcut apariția de două ori: la deschidere și la închidere. Luarea sa de cuvânt a durat mai puțin de zece minute.

La 13 ianuarie 1953, delirul său de persecuție avea să devină public cu prilejul procesului intentat medicilor ce-l îngrijeau, sub pretext că ar fi vrut să-l suprime. S-a văzut atunci că două treimi dintre cei presupuși vinovați, erau evrei. Rezulta deci că nu era altceva decât o formă deghizată de pogrom. Din fericire, mai înainte ca acțiunea să ia o amploare prea mare, un atac cerebral l-a doborât pe Stalin. În seara de 28 februarie 1953, convocase la cină pe patru dintre fruntașii politici: Hrușciov, Bulganin, Malenkov și Beria. Petrecerea a durat până târziu în noapte. A doua zi Stalin nu a mai apărut la Kremlin. Abia în seara de 1 martie s-a dat alarma într-un cerc restrâns. Stalin a fost descoperit zăcând fără cunoștință, pe covor, în camera sa. Fiind netransportabil, a fost tratat pe loc.

Despre boala care avea să-i aducă sfârșitul, primele informații publice au fost transmise la 4 martie, când radio Moscova, la ora 6^{19}, a anunțat că „Stalin este grav bolnav". La 6^{21} același post preciza că generalissimul fusese atins de o hemoragie cerebrală. La 6^{25} Agenția TASS anunța că „Stalin suferea de tulburări cardiace, că respira cu dificultate și că buletinele medicale privind sănătatea sa vor fi difuzate la scurte intervale". La 6^{36} radio Moscova anunța că de la 3 martie, orele 23 G. M. T., starea mareșalului nu se ameliorase. La 6^{38} agenția TASS comunica: „Pulsul lui Stalin este de 120 și ritmul respirator de 38 pe minut". La 6^{55}, un comunicat oficial: „Comitetul Central și Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. anunță că o mare nefericire s-a abătut asupra Partidului și poporului: grava maladie a tovarășului I. V. Stalin". Știrea era urmată de un buletin medical: „În noaptea de 2 martie, tovarășul Stalin, în timp ce se afla în apartamentul său din Moscova a suferit o hemoragie cerebrală ce a afectat regiunile vitale ale creierului. Tovarășul Stalin și-a pierdut cunoștința. Brațul și piciorul drept au fost paralizate. Nu mai poate vorbi. Au intervenit grave tulburări cardiace și respiratorii..."

A doua zi, la 6 martie 1953, radio Moscova difuza la ora 2^{07} un nou comunicat care anunța moartea lui I. V. Stalin survenită în ziua de 5 martie în apartamentul din Kremlin la ora 21^{50} (ora locală).

Cum s-au petrecut lucrurile: accidentul vascular s-a produs în seara de 2 martie. Primii sosiți la căpătâiul bolnavului au fost profesor dr. Myasnikov, cardiolog și dr. Konovalov, neurolog. Aceștia au putut să constate ruperea unei artere în emisfera cerebrală stângă. Hemoragia se răspândise în tot creierul din această parte. Ca urmare, hemiplegia a afectat complet partea dreaptă a corpului. Nu mai putea vorbi. Dar ceea ce era și mai grav, apăruseră tulburări respiratorii. În plus, un infarct al miocardului a însoțit atacul cerebral. Electrocardiograma a confirmat infarctul, mult mai intens ca cele din 1945. Au apărut, între timp, noi semne clinice care demonstrau gravitatea excepțională a bolii. Pulsul bătea puternic. Funcțiile renale se deterioraseră. Conținutul în uree al sângelui creștea. Progresul crizei de uremie se urmărea prin respirația inegală: ea marca o pauză prelugită, revenea, se accelera, scădea, ceda unei noi apnei, reîncepea. Acest ritm este cunoscut sub numele de respirație Cheyne-Stokes și indică o irigare defectuoasă a centrului respirator la nivelul creierului.

Putem emite ipoteza că I. V. Stalin a suferit de hipertensiune arterială, maladie care, așa cum se întâmplă mai ales la persoanele în vârstă, este însoțită de un pronunțat proces de arterioscleroză. O maladie frecventă, care doboară unul din cinci oameni. Oamenii au ignorat că, de mulți ani, la fiecare bătaie a inimii sale, adică o sută douăzeci de mii de ori în douăzeci și patru de ore, bătăile datorate excesului de presiune lezează pereții arterelor. Ele îi fac mai fragili, vulnerabili la infiltrarea unor grăsimi din sânge în substanța internă a vaselor. Procesul tensional nervos care s-a accentuat pe parcursul anilor datorită evoluției politicii internaționale în principal, cât și a condițiilor de viață epuizante, au influențat evoluția bolii și *în ultimă instanță personalitatea sa.*

Primele simptome mai serioase ale bolii datează din 1945.

Nouă somități medicale din U.R.S.S. au efectuat necropsia corpului lui Stalin. S-a putut constata că organismul său fusese fulgerat de un adevărat cataclism organic. S-a decelat cu acest prilej un important focar hemoragic în emisfera stângă a creierului. Ruptura vaselor distrusese aici zone importante. Ea a provocat perturbări ireversibile ale respirației și circulației. În afara hemoragiei cerebrale, medicii au mai observat o dilatație mare a cordului, în dreptul ventriculului stâng. Hemoragii întinse se răspândiseră în

mușchiul cardiac, mucoasa stomacului și intestine. Cea mai mare parte a arterelor, rigide, prezentau infiltrații cu grăsimi în peretele intern al acestora. Acest proces, după cum am mai arătat, demonstra că era rezultatul unei avansate și grave hipertensiuni arteriale. Datele examenului au stabilit caracterul irevocabil al maladiei. Îngrijirile acordate nu puteau întârzia sfârșitul fatal.

Stalin a suferit de ceea ce se cheamă „narcisism malign"[1], termen datorat psihiatrilor americani și care definește un sindrom ce are la bază teoria lui Freud.

Această maladie psihică a caracterizat comportamentul nu numai al lui Stalin, ci și al altor personaje: Hitler, Mao, Ceaușescu și mai nou, dictatorul irakian Saddam Hussein. Mai mult poate ca în orice alt caz, se aplică aforismul lui Hippocrat pe care orice medicinist îl aude în prima prelegere la orele de clinică: „Nu există boală, ci bolnavi". În cazul bolilor psihice considerăm că el este mai semnificativ decât în oricare alt exemplu.

Amestec insolit de paranoia, megalomanie și isterie, bolnavul este susceptibil la orice, se consideră atotștiutor și nu admite nici cea mai mică observație, crezându-se ținta unor atacuri și conspirații. Ia hotărâri aberante, neținând seama de consecințe și trăiește într-o lume imaginară. Total amoral, se înconjoară de persoane docile și fidele, pe care le copleșește cu debitul verbal.

Fapt caracteristic, ideea dominantă care pune stăpânire pe bolnavul de narcisism alături de autoadulare, o constituie dorința de putere, ca scop suprem și nu ca un mijloc pentru satisfacerea altor țeluri.

Individul fuge de colectivitate și în același timp se simte bine când în preajma sa se află nu câțiva oameni, ci mari mulțimi. *Sindromul dictatorilor* este întâlnit la toți aceia care prin forța împrejurărilor au ajuns în fruntea statelor. Boală de natură organică, dar ca oricare maladie psihică este „contaminabilă" în sensul imitării, astfel încât un individ își găsește adepți ce îl imită, până în a-l întrece. Fenomenul poate atinge o colectivitate mai mică sau mai mare.

Bolnavii de narcisism sunt incapabili să închege o căsnicie și să întemeieze o familie, în schimb reușesc, indiferent de mijloace, să fie adulați de mase. Trăiesc în mod vampiric din proslăvirea ce

1. Narcis, personaj legendar întâlnit în mitologia greacă, celebru datorită frumuseții sale. Se spune că s-a îndrăgostit de propria sa imagine în momentul în care s-a zărit în oglinda unei fântâni, unde s-a și aruncat. A fost transformat în floarea care îi poartă numele. În psihiatrie, sub numele de narcisism se denumește sindromul manifestat de unele persoane ce se consideră superioare altora, căzând în propria adulație.

li se face, din puterea nemărginită pe care o exercită. Simt nevoia să-și controleze zilnic mecanismul puterii și fac noi și noi victime. Suferințele nu trezesc nici un ecou, fiind creată o anume stare specifică, explicabilă, dar imposibil de acceptat. Maladia progresează până la forme aberante și din nefericire alături de exemplele recente pe care le-am menționat, atragem atenția asupra cazului actualului dictator irakian, ce ocupă un loc aparte datorită faptului că și-a găsit numeroși susținători în țările arabe. Este un aspect – la care se adaugă componenta religioasă – ce se impune studiului de către specialiști, fiind de un interes major și general pentru omenire.

Adolf Hitler (1889–1945)

Ascensiunea lui Hitler, „bietul pârlit" din Braunau, apoi locatarul unui cămin de burlaci din Viena, ajuns până la urmă stăpânul vremelnic al Germaniei și al unei părți din lume, reprezintă una din carierele cele mai uimitoare și mai îngrijorătoare din istorie și oferă în același timp medicului psihiatru un vast material de studiu, iar istoricului o temă de reflecție.

Cariera politică a lui Hitler a fost posibilă datorită îmbinării extraordinare și unice a unor factori individuali cu alții, general-istorici[1]. Pentru a evoca și analiza viața lui Hitler trebuie să ne întoarcem cu mult înapoi, înainte de nașterea sa. Trebuie să spunem că Adolf Hitler care făcuse din dovada originii ariene un criteriu de viață și de moarte pentru milioane de oameni, nu poseda pentru sine un asemenea document. El nu știa cine a fost bunicul său...

În casa micului proprietar de pământ Trummelschlager din Strones, slujnica Maria Anna Schickelgruber, nemăritată, în vârstă de 41 ani, a născut în 7 iunie 1837 un fiu. Tatăl copilului a fost și a rămas necunoscut. În jurul misterului privind identitatea sa s-au făcut cele mai fanteziste presupuneri. Parțial confirmată și în întregime necontroversată este, în această privință, relatarea lui Hans Frank, din depoziția lui, la procesul de la Nürenberg. Potrivit acestei

1. L. A. Bezîmenski: *Generalii germani cu și fără Hitler*, Editura Științifică, București, 1962. Enzo Colloti: *Germania nazistă*, Editura Științifică, București, 1969. Joachim C. Fest: *Stăpânii celui de al III-lea Reich*, Editura Politică, 1969. Jacques Robinchon: *Miroir de l'histoire*, nr. 277, oct. 1973, pag. 56. Nerin G. Gun: *Historia*, nr. 346, sept. 1975, pag. 28. J. P. Englade: *Histoire pour tous*, nr. 173, sept. 1974, pag. 2. Franz Jetzinger: *Hitlers Jungen*. Phantasien, Lügen und die Wahrheit. Viena, 1956.

mărturii, Hitler ar fi primit în 1930 o scrisoare de la fiul unui frate vitreg, scrisă probabil în scop de șantaj, în care semnatarul făcea aluzii obscure privitoare la „anumite împrejurări foarte precise ale istoriei familiei noastre". Frank, care primise misiunea să facă o anchetă discretă în această problemă, ajunsese la următoarea concluzie: „Tatăl lui Hitler a fost copilul nelegitim al unei bucătărese numite Schickelgruber, originară din Leonding, în apropiere de Linz, care lucra la o familie din Graz. Această femeie, bunica lui Adolf Hitler, în momentul când a adus pe lume copilul (mai exact când a rămas însărcinată) se afla în serviciu în casa unui evreu cu numele de Frankenberger. Acest Frankenberger a plătit pentru fiul său, care pe atunci – în cel de al patrulea deceniu al secolului trecut – avea 19 ani, o pensie alimentară femeii Schickelgruber de la nașterea copilului până când acesta a împlinit paisprezece ani. Familia lui Frankenberger a întreținut timp de mulți ani corespondență cu bunica lui Hitler, corespondență din care rezulta că cei interesați știau și recunoșteau tacit că fiul femeii Schickelgruber fusese conceput în împrejurări care obligau familia Frankerberger să-i plătească o pensie alimentară... Fiul Mariei Anna Schickelgruber a fost încredințat foarte curând, spre îngrijire, unui țăran, Johann Nepomuk Hiedler, viitorul cumnat al mamei sale. Până la împlinirea vârstei de patruzeci de ani, el s-a numit Alois Schickelgruber, pentru ca mai apoi să-și schimbe numele, fără îndoială la îndemnul tatălui său adoptiv și grație incorectitudinii preotului paroh din Döllersheim, care ținea registrul de stare civilă. Începând din ianuarie 1877, Alois Schickelgruber s-a numit Alois Hitler. El învață mai întâi o meserie, iar mai târziu intră funcționar la administrația financiară austriacă. Dând dovadă de ambiție și sârguință, reușește să urce până la gradul de oficiant superior în serviciile vamale cezaro-crăiești, treapta cea mai înaltă pe care o putea atinge, ținând seama de nivelul său de pregătire. Era, fără îndoială, un om serios și conștiincios; s-a însurat de trei ori și își asigurase o oarecare situație materială, deși fiul său, rău intenționat, afirma contrariul. Din cea de a treia căsătorie a sa, s-a născut la 20 aprilie 1889, la Braunau pe Inn, un fiu care a fost botezat cu numele de Adolf."

Informațiile privind copilăria și tinerețea lui Hitler sunt relativ puține. Adolf Hitler a fost un elev vioi, cu posibilități medii, ale cărui aptitudini au fost însă puternic influențate de inadaptabilitatea timpurie la autodisciplină și de atracția pentru o viață ușoară și dezordonată. Aprecierile făcute de dascălii școlii elementare îl prezintă ca pe un elev bun, pentru ca, în perioada ulterioară, aceea

a frecventării liceului timp de cinci ani, să rămână în două rânduri repetent și o dată corijent. Certificatele școlare notează sârguința la învățătură ca „inconstantă", în timp ce la matematică, științele naturii, limba franceză – până și limba germană – este notat cu „insuficient". La istorie, unde, chipurile, era mult mai avansat decât clasa sa, calificativul din certificatul școlar din septembrie 1905 era numai „suficient". Doar la gimnastică a reușit să obțină calificativul „excepțional".

În cele din urmă, rezultatele generale fiind atât de nesatisfăcătoare, este nevoit să renunțe la continuarea studiilor. Ulterior, Hitler a prezentat acest eșec ca un protest deliberat împotriva încercărilor tatălui său de a-l sili să se îndrepte spre cariera de funcționar. Dar și această afirmație s-a dovedit între timp falsă, deoarece tatăl său murise cu doi ani mai înainte ca el să părăsească școala, iar mama sa, bolnăvicioasă, nu putea opune acestui băiat încăpățânat și irascibil decât îngrijorarea ei exprimată fățiș în legătură cu viitorul lui.

Adolf Hitler își propune să devină pictor, deși la vârsta de șaisprezece ani nu întreprinde deocamdată nimic serios pentru atingerea acestui scop.

După moartea soțului, mama sa își vinde casa din Leonding, și se mută într-o locuință la Linz, unde va sta și fiul, ducând o viață trândavă, făcând vagi încercări în domeniul picturii, schițând cu stângăcie planurile unor vile somptuoase și ale unor clădiri în stil mare. Câtva timp va lua lecții de pian, dar se va dezgusta repede și va renunța la ele. Frecventa cafenelele, teatrul și opera, ducând o viață pe jumătate de rentier, pe jumătate de secătură, grație pensiei de văduvă a mamei sale. Refuza orice muncă fixă, orice slujbă care să-i dea posibilitatea să câștige o pâine, după cum se exprima cu dispreț. Încă din această perioadă manifesta un interes cu totul deosebit pentru muzica lui Richard Wagner, care a avut o ciudată înrâurire asupra lui, antrenându-l într-un univers ireal, deasupra vieții terestre față de ale cărei exigențe nu vădea decât nepăsare și dispreț.

Plin de încredere în vocația sa deosebită, Hitler hotărî în 1907 – avea atunci nouăsprezece ani – să plece la Viena pentru a intra la Academia de arte frumoase, clasa de pictură. A fost însă respins la proba de desen. La scurt timp după aceea, a murit și mama sa. Au urmat cinci ani de mizerie, „în care – va mărturisi el mai târziu – a trebuit să-mi câștig pâinea, la început ca muncitor necalificat, iar mai târziu ca zugrav amărât; o pâine cu adevărat mizerabilă, care nu era niciodată îndestulătoare pentru a-mi astâmpăra pur și

simplu foamea. Foamea a fost pe atunci însoțitorul meu credincios, singurul care nu mă părăsea niciodată". Mai făcu o a doua încercare de a pătrunde la Academia de arte, dar schițele sale au fost considerate nesatisfăcătoare și nu a fost primit nici măcar la examen.

Continua să ducă viața de boem cu care se obișnuise. Avea obiceiul să se scoale către amiază; după o plimbare prin parcul Schönbrunn, se lăsa pradă, până noaptea târziu, unor proiecte gigantice și absurde, unde incompetența rivaliza cu încăpățânarea omului care pretinde că știe mai mult decât ceilalți. Deși lipsit de cunoștințe muzicale, într-o bună zi se apucă să scrie opera „Wieland fierarul", temă la care reflectase Wagner. Încearcă să scrie drame, pentru subiectele cărora recurgea la vechile legende germane, deși era incapabil să redacteze o scrisoare fără s-o împestrițeze cu greșeli grosolane de ortografie. Niciodată nu ducea un lucru la bun sfârșit. Avea un temperament extraordinar de dezechilibrat, cu accese de exaltare înflăcărată, care alternau brusc cu momente de adâncă deprimare, în cursul cărora, simțindu-se învrăjbit cu întreaga lume, pomenea de „capcanele" pe care lumea înconjurătoare i le întindea cu rafinament, cu singurul scop de a-i împiedica „ascensiunea".

Mai târziu, Hitler avea să declare că a lucrat ca muncitor în construcții și că această activitate ar fi coincis chiar cu trezirea sa politică. Dar și această afirmație, ca multe altele, s-a dovedit falsă. Potrivit mărturiei unui vagabond cu numele de Reinhold Hanisch, cu care legase prietenie la Meidling, Hitler purta pe vremea aceea o redingotă care ajungea până sub genunchi, cadou de la un evreu ungur cu numele de Neumann, pensionar și el al aceluiași azil, și o pălărie melon, țeapănă, neagră și soioasă, pe o chică nepieptănată. O barbă creață și zbârlită îi încadra fața.

Hitler continua să încaseze cele douăzeci și patru de coroane reprezentând „pensia de orfan", sub motiv că era student la Belle Arte și încerca să-și mărească veniturile prin cerșit, atunci când nu se lăsa pradă unei trândăvii totale. În unele zile se ducea la azilurile populare, trăind din ciorba și pâinea care i se dădeau, și purta discuții politice, ceea ce de multe ori provoca certuri violente. Locuia acum la căminul de burlaci din Brigittenau, lucru care a reprezentat pentru Hitler un soi de promovare în ierarhia „drojdiei societății". Aici puteau fi întâlniți aristocrați maghiari în mizerie, comercianți falimentați, declasați provenind din provinciile italiene, mici slujbași, spioni, cămătari, artiști rătăciți și evrei veniți de prin provinciile răsăritene ale imperiului, care încercau să urce din greu treptele societății, făcându-se vânzători ambulanți.

Acesta a fost decorul în care și-a făurit concepția sa despre oameni și societate, aici și-a trăit el primele impresii politice,

înfruntându-le singur, cu resentimentul crescând, cu ura și complexul de neputință ale declasatului. Modul de viață și experiența acestor șase ani petrecuți la Viena au marcat, desigur, în mod decisiv caracterul lui Hitler, după cum o va recunoaște el singur mai târziu.

În mai 1913 a părăsit capitala austriacă pentru a merge la München, unde a continuat să ducă mai departe viața de boem, ca odinioară la Viena.

Cum arăta Hitler în perioada münchenează: în acest mediu de tradiție liberală, care avea o slăbiciune pentru tot ce era straniu, personalitatea ciudată și neliniștitoare a lui Hitler nu putea să nu facă impresie. Toate mărturiile ni-l prezintă pe Hitler ca pe un om stângaci și stânjenit, de o politețe slugarnică, remarcându-se prin lăcomia cu care înghițea mâncarea, cât și prin plecăciunile sale exagerate. Hitler păstră multă vreme această lipsă de siguranță și eforturile sale, uneori caraghioase, de a se pune în valoare, reflectau incapacitatea înnăscută a fostului pensionar de azil și de cămin de burlaci de a se mișca în „lumea bună". Dacă dăm crezare mărturiilor care ne-au parvenit, Hitler avea obiceiul să sosească târziu și să plece foarte devreme, iar exploziile sale de furie intempestivă împotriva evreilor sau a adversarilor săi politici alternau cu momente de tăcere meditativă. Vizibil dominat de sentimentul că se află la periferia societății, setea lui de a se impune era mereu contracarată de teama de a nu fi apreciat la justa lui valoare. Chiar și numeroasele femei, doamne mai în vârstă care se ocupau de el cu o tardivă solicitudine maternă, nu reușiră să-l facă să treacă peste acest sentiment.

Pe lângă prejudecățile dobândite în perioada vieneză, Hitler păstrase și obiceiurile sale, îndeosebi modul de viață dezordonat, singura formă de manifestare a visurilor sale artistice de odinioară, iar din ținuta lui neglijentă și jerpelită răzbătea mirosul specific al căminului de burlaci. Atunci când Pfeffer von Salomon, care avea să devină conducătorul cel mai marcant al S.A.-ului, l-a întâlnit pentru prima oară, Hitler purta un gheroc negru vechi, ghete de piele galbenă și o raniță în spate, fapt care-l făcu pe conducătorul formațiilor de voluntari să renunțe, deocamdată uluit, să facă cunoștință cu el. Renumele fascinant care-l preceda însă pe Hitler, trezea întotdeauna interesul celor din jur, chiar dacă ulterior, după o cunoaștere mai apropiată, interesul acesta scădea vizibil.

Încă din această epocă putea fi întâlnit curiosul fenomen al dublei naturi a lui Hitler: pe de o parte, oratorul mulțimilor, sigur de el, dotat cu o putere deosebită de sugestie și cu un simț al marilor efecte și al mijloacelor capabile să provoace o beție colectivă; pe

de altă parte, într-un grup restrâns, omul lipsit de siguranță, care se îndepărta mereu de la regulile conversației, pentru a evada într-un monolog obositor și pierzând curând interesul ascultătorilor. Când i se cerea, într-un cerc de prieteni, să spună câteva cuvinte, el refuza, declarând: „Simt nevoia să văd mulțimea în fața mea când vorbesc. Într-un cerc restrâns de prieteni nu știu niciodată ce să spun. N-aș face decât să-i decepționez pe toți..."[1]

În societatea müncheneză Hitler i-a cunoscut pe majoritatea acelora care mai apoi urmau să devină cei mai credincioși partizani ai săi. Toți acești oameni, ca și numeroși militanți de mâna a doua, nu erau muncitori, așa cum lăsa să se înțeleagă numele partidului, ci reprezentanți ai unei intelectualități boeme, membri ai acelor clase de mijloc pe care războiul îi lovise greu din punct de vedere moral și material.

Mizeria crescândă din țară l-a împins vizibil tot mai sus și a ajuns astfel o personalitate marcantă pe scena politică bavareză, când, în 1923, Germania a intrat într-o serie de crize. În același timp, valoarea mărcii tindea spre zero și peste tot izbucneau revolte provocate de foamete. În această încordare ajunsă la paroxism, primul care a trecut la atac a fost Hitler. Nefiind deloc sigur de el, dar îmbătat de succesul de care se bucura pe lângă masele turbulente ce se înghesuiau în spatele lui, a luat o inițiativă îndrăzneață. Închipuindu-și în mod greșit că von Kahr[2] era gata să treacă la acțiune, a încercat în seara zilei de 8 noiembrie 1923, o lovitură care trebuia să-l pună în fruntea tuturor grupărilor müncheneze ostile republicii. Cu revolverul în mână, a năvălit în mijlocul unei adunări de înalți demnitari, conducători politici și personalități de vază, pe care von Kahr îi invitase la Bürgerbräukeller, o faimoasă berărie din München. După ce a tras un foc în tavanul sălii, Hitler a proclamat revoluția națională, răsturnarea guvernului bavarez și constituirea unui guvern provizoriu, a cărui conducere și-a asumat-o el însuși. Acțiunea a dat faliment. A doua zi s-a instalat în fruntea unei manifestații. „Dacă merge, cu atât mai bine, dacă nu merge, ne spânzurăm", a declarat el cu cinism. Și această formulare prevestea deja comportamentul lui viitor de continuă oscilare între victorie și sinucidere, hegemonie mondială și catastrofă.

În dimineața zilei de 9 noiembrie 1923, Hitler însoțit de Ludendorff[3] era în fruntea unei mulțimi tot mai numeroase ce

1. Heinrich Hoffmann: *Hitler was my friend*, Londra, 1955.
2. Comisarul general ce grupase în jurul său pe monarhiștii bavarezi.
3. Ludendorff grupase la rândul său unitățile formațiilor de voluntari și alc unităților patriotice, greu de situat politicește în cadrul dreptei, pentru că își schimbau mereu obicctivele și simpatiile.

ajunsese la câteva mii de persoane. În piața Odeon-ului, chiar lângă Feldernhalle, s-a produs un schimb de focuri cu un cordon subțire de polițiști. Hitler și majoritatea celor din primele rânduri au căzut, s-au aruncat pe burtă, în timp ce Ludendorff, tremurând de furie înainta singur, într-un elan de eroism, bineînțeles necugetat, fiind în cele din urmă arestat. Hitler, în schimb, a luat-o la fugă, lăsând în urmă miile de oameni care-l urmaseră, nemaipunând la socoteală șaisprezece morți ce zăceau pe caldarâmul înroșit de sânge. Mai târziu, avea să se răspândească povestea că transportase un copil neajutorat în afara zonei în care se trăgea și, pentru a-și confirma spusele, prezenta oamenilor copilul în cauză. Dar s-a dovedit că și această afirmație era falsă. În timp ce se ascundea la Uffing, pe malul lacului Staffelsee, în vila familiei Henfstaengl, a declarat într-o zi gazdelor sale că trebuie să termine cu viața și să se sinucidă. Dar prietenii săi au reușit să-l facă să se răzgândească. Puțin timp după aceea a fost arestat. „Palid, cu fața răvășită și cu o șuviță de păr atârnându-i dezordonat pe frunte", a fost încarcerat la închisoarea-fortăreață Landsberg, pe Lech.

Procesul care a început la 24 februarie 1924 se desfășura sub semnul înțelegerii tacite între toți cei interesați, hotărâți să nu abordeze esența evenimentelor, astfel încât dezbaterile au luat aspectul unei farse judiciare. Sentința tribunalului popular din München l-a condamnat pe Hitler la minimum de pedeapsă, adică cinci ani de detenție într-o fortăreață, lăsând să se înțeleagă că după șase luni de închisoare va putea beneficia de suspendarea pedepsei.

Modul în care Hitler știa să se folosească de orice înfrângere descoperind posibilități propagandistice, psihologice și tactice în spatele oricăror dezastre, transformându-le apoi în noi baze de plecare, dovedește marea sa abilitate politică.

Puciul reușit din noiembrie a marcat un moment hotărâtor: sfârșitul uceniciei politice a lui Hitler. Elementele cunoașterii tehnicii puterii, datorită cărora a putut, în cursul anilor următori, să-și realizeze ascensiunea, se bazau pe aceste experiențe: capacitatea lui de adaptare în fața celor puternici, sistemul atât de des folosit al compromisurilor tactice, cunoașterea profundă a metodelor psihologice de dominare a maselor, în sfârșit principiile de organizare a partidului, în care îi revenea rolul de „führer". Agitatorul, în permanență pradă evenimentelor și propriilor sale impulsuri, făcea loc tehnicianului puterii, acționând cu un oportunism calculat, nerespectându-și nici măcar propriile principii „solide ca granitul"; lipsit de orice scrupul moral și gata „să jure strâmb de șase ori pe zi", așa cum afirma el însuși.

Cu toate acestea, nu s-a eliberat de toate complexele și obsesiile

isterice din perioada sa de formare. Dimpotrivă, din acest moment a început să se manifeste în chip vizibil coexistența, atât de ciudată și surprinzătoare prin patologicul ei, a atitudinilor raționale cu care-i deruta pe adversarii ideilor fixe, a vicleniei și fanatismului stupid rămas și astăzi un element inexplicabil al acestei existențe.

Detenția din fortăreața Landsberg i-a permis lui Hitler să se regăsească, să-și redobândească încrederea în sine și în... misiunea sa! Mai mult, a încercat să pună ordine în haosul instinctelor și prejudecăților, a urii care clocotea în el și să adune fragmentele de lecturi sporadice și incomplet însușite pentru a face din ele un sistem propriu. Rezultatul acestui inventar, a cărui primă parte a prezentat-o la puțină vreme după ieșirea sa din închisoare, a fost *Mein Kampf*. Lucrarea, totodată biografie, tratat de ideologie și doctrină de acțiune tactică, oglindește, fără să vrea, adevărul, în ciuda tuturor inexactităților, a legendelor contradictorii și a glorificării propriei persoane.

Ideea centrală în jurul căreia se grupau toate reflecțiile sale era un darvinism vulgar, pe care Hitler îl vedea în lupta nemiloasă a tuturor împotriva tuturor, în victoria celor puternici asupra celor slabi, un fel de lege fundamentală care guvernează universul.

Opera pe care Hitler a scris-o cu atâta grijă trebuia să-l ajute la legitimarea, pe plan literar și filozofic, a voinței sale de a-și asuma personal conducerea mișcării național-socialiste.

Medicul despre pacientul său[1]

1. Despre Adolf Hitler s-a scris un număr impresionant de articole și cărți și probabil că încă se vor mai scrie. Interesul rămâne treaz nu prin valoarea unui om și a operei sale, cum se întâmplă de obicei, ci prin doliul și distrugerile cauzate și care au depășit granițele Europei. Istoria anilor 1930-1945 este, în general, cunoscută și nu vom reveni asupra ei. Nu vom discuta aici decât câteva aspecte, atât cât ne îngăduie spațiul, privitor la trăsăturile patologice ale acestui sinistru și nefast dictator. Există, după părerea noastră, două căi de a descifra personalitatea aberantă a lui Adolf Hitler: prima, de a-i analiza comportarea și a o interpreta din punct de vedere psihiatric, și a doua de a apela la mărturiile medicilor care l-au îngrijit. Am considerat util să apelăm la ambele, fără a avea pretenția de a le epuiza, din contra, a deschide un drum și a invita la o dezbatere colectivă. Rezultatele ar fi interesante și utile. Hitler a fost îngrijit de doi medici: Karl Brandt și Theo Morrell. Câteva cuvinte despre aceștia. Karl Brandt s-a născut la Mulhouse (Alsacia) la 18 ianuarie 1904. Primele studii și le-a început la Dresda și le-a continuat apoi în mai multe universități din Germania. Inițial s-a specializat într-o clinică din Bochum în tratamentul accidentelor de mină, după care, urmându-l pe profesorul Magnus, al cărui asistent era, a venit la Berlin. Începând din anul 1933, a devenit medicul personal al lui Hitler, datorită unei întâmplări pe care o vom descrie mai departe. A fost numit șef de secție obținând un concediu nelimitat pentru a putea fi în preajma lui Hitler. Sarcina

sa diferea de cea a lui Morrell care venea din când în când să-și vadă pacientul. Brandt era un însoțitor permanent al lui Hitler și astfel cartea sa de confesiuni, (*Hitler văzut de medicul său personal*) scrisă la 16 iunie 1945, oferă o imagine inedită și veridică, în anumite limite dictate de împrejurări. Aceste mărturii datează din perioada imediat următoare presupusei sinucideri a lui Hitler, adică la puțin timp după ce a avut loc ultima întrevedere a lui Brandt cu Hitler. În 1934, Brandt s-a înrolat în S. S. și a servit de asemenea și în Wehrmacht. La 1 septembrie 1939 Hitler i-a încredințat lui Brandt o responsabilitate care, în mod normal, ar fi trebuit să repugne unui medic: euthanasia. Ridicată la rang de lege de stat, această măsură radicală privea nu numai pe bolnavii incurabili cărora călăii voiau să le scurteze suferințele sub pretext umanitar, dar și pe invalizi, alienați de diverse grade, copii născuți cu tare, copii arieraţi, idioți etc. Se estimează, cu modestie, cifra celor care au pierit în urma acestei măsuri demente la aproximativ 275.000 persoane. În 1942, Brandt a fost numit comisar general al Reichului pentru sănătate și serviciul medical. În 1944, a devenit ministru cu puteri depline al Sănătății, post care a fost suprimat la 20 aprilie 1945. În aceste funcții, doctorului Brandt îi revine, alături de alții, responsabilitatea tuturor exceselor de care s-au făcut vinovați medicii germani în lagăre și câmpurile de concentrare, printre care și experiențele pe oameni (mai cu seamă evrei și prizonieri de război sovietici). Oricât s-ar disculpa, Brandt nu putea să nu fie la curent cu ele. Între Brandt și Morrell s-a născut foarte repede o vie rivalitate. În septembrie 1944, doctorul Morrell care avea o mai mare ascendență asupra dictatorului, i-a dat un ultimatum: „Ori Brandt va pleca, ori eu!". Hotărârea a fost luată și Brandt a fost îndepărtat de la Berchtesgaden și „exilat" la Berlin. Dar cine era doctorul Morrell? Doctorul Theo Morrell a fost prezentat lui Hitler în anul 1936 de către Eva Braun, care nutrea o puternică aversiune față de Brandt și-l voia înlăturat cu orice preț din preajma acestuia. Morrell reușise să-și câștige simpatia și aprecierea mamei Evei Braun, al cărei medic curant era. El avea o clientelă numeroasă, mare parte provenind din elita societății berlineze și care se perinda zilnic prin elegantul său cabinet, numai sticlă și nichel, situat pe Kurfürstendamm. În 1933, fiind suspectat că ar fi evreu și pentru a șterge orice bănuială, s-a înscris în partidul național-socialist. Despre Morrell, Brandt avea să scrie: „Acesta reușise să-l fascineze pe Hitler cu fraze grandilocvente și să-i creeze un fel de psihoză medicală. Ceea ce era național-socialismul pentru politică, era «stimulantismul» lui Morrell pentru medicină. Hitler era impresionat de o astfel de noțiune. Morrell știa ca și pacientul său de altfel, să manevreze cuvintele. Băiat de țărani de origine spaniolă, avea o proveniență tot atât de modestă ca și cel pe care-l slujea. Descoperise un praf care omora păduchii și puricii și-l recomanda soldaților ce zăceau în tranșee pe front. Morrell a făcut avere vânzând cantități enorme din praful său Wehrmacht-ului. Hitler era încântat și nimeni nu îndrăznea să afirme în fața sa că soldații «marelui» Reich continuau să se scarpine în tranșee de păduchi. Doctorul Morrell pretindea că poate vindeca orice cu vitaminele sale, pe care le distribuia la fel ca praful contra păduchilor. «Trebuie să iei vitamine, repeta el fără încetare, pentru ca să nu te îmbolnăvești. Te-ai îmbolnăvit? Luați, spunea el, mai multe vitamine, cât mai multe vitamine»". Morrell fabrica aceste vitamine într-o uzină al cărei proprietar era. Câștiga astfel milioane de mărci. Dacă el ar fi prescris doar vitamine lui Hitler, răul ar fi fost relativ. „Odată am dat la analiză unui laborator din Berlin, o pilulă pe care Morrell i-a prescris-o lui Hitler și pe care am găsit-o pe noptiera acestuia într-o noapte când Hitler

Doctorul Brandt ne relatează că timp de peste șaisprezece ani a trăit zi și noapte în umbra lui Hitler. „Mă voi strădui – mărturisește acesta – să îndepărtez orice aversiune și să descriu «cazul Hitler», personalitatea sa și raporturile lui cu anturajul. Mă voi sprijini pe propriile mele observații și constatări, inclusiv pe perioada finală, când, practic, am fost îndepărtat de lângă el și pentru acești ani mă voi servi de rapoarte, căci rămăsesem totuși medicul său, oarecum la distanță".

Și Brandt, dând dovadă de luciditate – pe care ne întrebăm de ce nu a avut-o și mai înainte – menționează în continuare: „...judecata unuia singur este incontestabil incompletă. Ea va trebui să fie întregită de alții. Eu nu am deschis decât o fereastră, un mic hublou, chiar...".

Aș dori să arăt că Hitler și-a dat seama, probabil de la începutul carierei sale politice, de posibilitățile sale. El și-a dezvoltat unele dintre aptitudini cu îndemânare, căpătând gustul performanțelor. Era perfect conștient în același timp și de limitele sale, motiv pentru care făcea tot ceea ce era posibil să-și ascundă defectele în fața anturajului său în primul rând și apoi în fața publicului. Acest sentiment de inferioritate în unele privințe explică tendința sa de izolare și interesul său pentru grandomanie.

Hitler a încercat pe tot parcursul vieții sale să adapteze intuiției sale, mersul evenimentelor. Pentru el „intuiția" era de fapt o

m-a chemat în absența lui Morrell", mărturisea Brandt. „Pilula conținea stricnină. Acest alcaloid luat în cantități mici are un efect favorabil, dar dozele pe care le absorbea acuma Hitler erau înspăimântătoare și Morrell îl otrăvea cu încetul! Am încercat să-l avertizez pe Hitler, însă a refuzat să mă asculte. M-ar fi acuzat că sunt gelos pe Morrell". Revenind la Brandt, acesta fiind conștient că deznodământul războiului se apropia cu pași repezi, și-a trimis soția în America și apoi influențat de Speer și contând pe faptul că Hitler nu-l va pedepsi pentru îndrăzneala sa, a redactat un memoriu, sugerând începerea imediată a tratativelor de pace cu anglo-americanii. Hitler a rupt hârtia și pe data de 22 aprilie 1944 a ordonat executarea vechiului său prieten pentru trădare. Brandt a fost arestat în Thuringia și judecata sa a fost încredințată unui tribunal instituit în acest scop și pe baza directivelor speciale ale lui Hitler. A reușit să scape totuși cu viață pentru un timp datorită faptului că S. S.-iștii ce păzeau închisoarea au fugit la apropierea frontului și nu au mai apucat să-i ucidă pe cei închiși. Karl Brandt a fost arestat la Flensburg de către trupele americane de ocupație și închis. A fost izolat într-o celulă din Dachau, în același lagăr pe care îl inspectase de atâtea ori și unde muriseră sute de mii de deportați. Rândurile pe care le-am intercalat în lucrarea noastră au fost reproduse după un material scris de acesta la 16 iunie 1945 în lagărul de la Krausberg, celula nr. 47. Karl Brandt, profesor universitar, chirurg, a fost judecat pentru crime comise împotriva umanității și spânzurat în închisoarea din Landsberg, aceeași în care Adolf Hitler, închis cu ani în urmă, își scrisese cartea *Mein Kampf*.

exprimare a ideii de Dumnezeu. El deducea, cu o logică, privită de el ca irefutabilă, că fusese „ales" pentru a realiza această intuiție, cu alte cuvine misiune. El vorbea și acționa ca un profet al *Vechiului Testament*: „Am fost ales - spunea el - pentru a reuni și agita poporul german, pentru a intensifica viața sa politică și culturală. Trebuie să devin «führerul», ghidul și conducătorul unei lupte care să exploateze conflictele de idei și de formare ale timpurilor noastre".

Instrumentul său era ideologia național-socialistă, născută din năzuințele curmate ale unor grupuri de „stâlpi de cafenea și berării" din primul război mondial, mișcare fasonată și dirijată, ulterior, după cum se știe, de Hitler. Ideea sa conducătoare era că „o generație care a pierdut războiul trebuie să îndrepte această stare de lucruri datorată în fapt propriei sale greșeli - nu sunt alții care au câștigat, ci este Germania cea care a pierdut!" Și adăuga: „Această generație nu poate transmite o sarcină atât de imperioasă fiilor săi sau copiilor copiilor săi!" Această misiune, această sarcină pe care el însuși o privea ca „formidabilă" îi acapara tot timpul, toată energia sa, toată îndemânarea sa și întreaga sa capacitate intelectuală (nu avea studii superioare, după cum se știe), necesitând o rezistență fizică și psihică fără limite și, mai ales, o credință nestrămutată. Însă factorul dominant era el, Hitler, care se considera „ales" de providență, atitudine des întâlnită la paranoici (vezi N. Ceaușescu). Era sigur de succes și avea o încredere nestrămutată în capacitatea poporului german care, în 1918 nu a fost învins în război, ci „trădat". El va trebui deci să înceapă prin a convinge poporul de situația sa; odată acest scop atins, se va stabili o comuniune de idei între acesta și el și ca urmare va deveni sufletul poporului. În final, el va putea în mod cu totul legitim, să decidă pentru poporul său (retorică specifică dictatorilor deși nu se considera câtuși de puțin a fi un dictator, căci el era poporul!) Să nu uităm, că principalul său slogan era: „Un führer, un popor!".

Vocabularul îi era extrem de bogat - depășea cu mult câteva mii de cuvinte - iar memoria îi era stupefiantă, și ea nu l-a trădat nici o clipă, aceste două elemente fiind principalii factori care, atâta timp cât a trăit, i-au atribuit și întărit aureola sa de infailibilitate. Hitler vorbea ore întregi fără să citească un text. Nimeni - menționează Brandt - nu-i pregătea discursurile și totul îi aparținea. Vorbele îi erau însoțite de gesturi, atitudini teatrale, o mește care părea totdeauna că îi cădea pe frunte la momentul potrivit. Aceste efecte scenice acționau la un momant dat asupra auditoriului mai mult decât cuvintele. În timpul liber, Hitler citea și adnota fără răgaz, parcurgând toate domeniile, mai puțin electronica, care nu-l

interesa și pe care o subestima. După concepția sa, cunoștințele pe care le avea, îi conferea dreptul de a avea opinii de expert în toate domeniile. Hitler se considera „artist" (nu zugrav așa cum fusese de fapt), iar viața sa personală reflecta această tendință de boem pe de o parte, iar pe de altă parte, pretenția sa de a fi un om aparținând... Renașterii! Cuvântul de artist, pe care l-a folosit la rândul său și Brandt, era ales de acesta în sensul cu totul diferit: de echilibrist și jongleur de idei și nu în accepțiunea onorabilă de maestru într-una din arte. El realiza o idee plecând de la detalii precise, mergând în zig-zag între rațiune și sentiment, între inteligență și rațiunea sa elementară fără nici o bază logică, științifică. La masă, cu intimii săi, conversația oscila între cei doi poli, sărind de la o extremă la alta, specific psihopaților care nu se pot concentra.

Rănile primite în cursul primului război mondial se vindecaseră și urmările atacului cu gaze asfixiante pe care-l suferise au fost și ele eliminate. Astfel, Hitler a debutat în politică cu o sănătate de fier și abuza de ea în continuare. Această atitudine făcea parte din imaginea de supraom pe care voia s-o ofere poporului despre sine. Pentru citit trebuia să se folosească de ochelari, dar de fapt se ferea să fie văzut astfel (asemănarea cu N. Ceaușescu este mai mult decât frapantă). După 1938, odată ajuns în fruntea statului, a devenit mai prudent, a început să se îngrijească. Voia să trăiască cât mai mult posibil căci „viața sa era indispensabilă pentru că el era omul ales de providență". Risipirea ei ar fi afectat misiunea sa. De acum ducea o viață liniștită. Nu bea, nu fuma și devenise vegetarian, nu atât prin convingere, ci pentru că voia să-și păstreze sănătatea.

Ca toți cei care suferă de stomac, se controla din ce în ce mai des, era încontinuu în căutarea de noi remedii și consulta cât mai mulți medici. Dieta pe care și-a impus-o singur nu a dat rezultatele scontate și atunci și-a înmulțit apelurile către medici. Le pretindea acestora să-i asigure funcționarea organelor sale interne și voia să-i fie înlăturate durerile de cap ce-l torturau mereu; trăia mai ales sub teroarea bolilor infecțioase și în special a gripei (o altă asemănare cu N. Ceaușescu). Înghițea medicamentele cele mai diverse, în cantități tot mai mari. Aparentul său echilibru fizic și psihic a fost însă complet răsturnat o dată cu atentatul de la 20 iulie 1944. Timpanele urechilor i-au fost perforate de suflul exploziei. S-a constatat că suferise un șoc nervos, din care nu și-a mai putut reveni niciodată. A rămas pradă unor depresiuni și crize de melancolie ciclice. Organismul său atât de sensibil a fost dezechilibrat mai mult decât în cazul unui om normal. Anturajul său nu și-a dat seama de această schimbare și nu l-a înțeles. Atentatul eșuat a constituit pentru mintea sa fragilă încă o dovadă a vulnerabilității sale și a

fost privit ca o confirmare divină a misiunii sale. Deși îi sporise încrederea în sine, a început să se teamă și mai mult de toți și de tot. Cei care nu împărtășeau opinia că „Hitler este omul ales" erau considerați ca incapabili, trădători, eretici și răspunzători de toate greșelile sale. Și cu cât se iveau mai multe înfrângeri, cu atât Hitler devenea mai dur, considerându-se infailibil.

Este un simptom ce marchează o gravă maladie psihică. Toată lumea a putut observa, mai ales în ultimii ani ai vieții sale, ticurile lui Hitler și tremurăturile mâinilor. Avea veritabile crize de epilepsie. Devenise din ce în ce mai iritabil, nu vorbea decât cu voce ridicată și își pierduse orice control asupra sa. Era inabordabil și izolarea sa era absolută, fapt remarcat de altfel și la alți dictatori contemporani cu el (Franco, Mussolini și Stalin). Se îndepărtase total de restul lumii și singurul repaus și unica sa distracție o constituiau conversațiile pe care le purta cu cei intimi, în timpul orelor târzii de noapte. Se culca spre dimineață și dormea până către prânz. Trăia într-un bunker la zeci de metri sub pământ. Dar și din punct de vedere psihic era înconjurat de ziduri de ciment. Pentru el nu mai existau ore, nici noapte și nici zi. Era ca un nou „născut" într-un incubator, cu respirație artificială, un incubator care îl proteja de microbii din exterior. Toată lumea din jurul lui trebuia să împărtășească acest mod straniu de viață, ținându-se totuși la distanță de el.

Avea tendința să se izoleze și, începând din 1938, a fi primit de el era considerat ca un privilegiu. Îi era groază de discuții; obișnuit de multă vreme să nu fie contrazis și să nu se exprime decât prin monologuri, prefera excesele de exaltare de la tribună, când răgușea de atâta țipat, regulilor pe care se cădea să le respecți într-o înfruntare individuală. Colaboratorii săi, mai ales după 1940, au putut să remarce potopul de cuvinte al acestei minți neliniștite ce lua forme din ce în ce mai extravagante: generalii din marele cartier general, luptau disperați cu somnul, îndurând tirade interminabile asupra artei, filozofiei, rasei, tehnicii sau istoriei, care se prelungeau uneori până în zori. Hitler avea permanent nevoie de auditori, de spectatori pasivi, dar niciodată de interlocutori, iar obiecțiile nu făceau decât să-l enerveze și să-l antreneze în noi asociații de idei, și mai dezordonate, și pe cât de interminabile pe atât de incoerente.

Nu tolera nici o critică și, departe de a-i înțelege valoarea constructivă, nu vedea în ea decât expresia imputării și defăimării, a unei concepții despre libertate care, după el, nu făcea decât să-i determine pe oameni să se compare ca „maimuțele". Încăpățânarea și aroganța sa au continuat să sporească, creând un gol tot mai mare

în jurul său și determinându-i pe oameni să-l contrazică tot mai rar.

În egocentrismul său, Hitler nu putea interpreta tăcerea care-l înconjura decât ca pe un semn de spaimă față de aureola „führer"-ului. Una din secretarele sale povestește că evita întotdeauna cu grijă, să fie surprins în timp ce se juca cu vreunul din câinii săi; de îndată ce se simțea privit, alunga cu brutalitate câinele. Într-o zi, fotograful său personal, Heinrich Hoffmann, l-a fotografiat în timp ce se afla împreună cu foxterierul Evei Braun. Atunci Hitler i-a spus: „Hoffmann, nu ai voie să publici acest instantaneu. Un conducător nu-și poate permite să pozeze lângă un... căţeluș. Doar câinele ciobănesc german este demn de un bărbat adevărat". Era teama de a se arăta altfel decât în atitudinea demnă și hieratică a „fuhrer"-ului. În diferite ocazii a fost solicitat, îndeosebi de către ziariști, să dea câteva informații în legătură cu viața sa particulară. Dar a refuzat întotdeauna. Încerca să-l convingă pe Göring să renunțe la fumat, spunându-i - ceea ce este un argument foarte caracteristic din partea lui - că nu putea fi imortalizat printr-un moment în care să fie prezentat „cu o țigară în gură".

Ideea morții premature începuse să-l obsedeze pe acest om care se considera de neînlocuit în a conduce destinele poporului german. Hitler a fost nu numai cel mai mare comedian al Europei, după cum s-a numit el însuși, într-o zi, cu o mândrie cinică, ci și cel mai abil jucător. „Urmez cu siguranța unui somnambul calea pe care providența îmi poruncește să pornesc" (München, 14 martie 1936).

Celor din jurul său, Hitler le oferea pe rând trei fizionomii, corespunzătoare celor trei aspecte ale personalității sale. Prima era flască: trăsăturile sale erau căzute, tenul era buhăit, privirea vagă, pierdută în visările sale, fața îi conferea un aer absent, îndepărtat. Era o fizionomie tulbure și răvășită de angoasă.

A doua imagine a feței sale era colorată și transportată de pasiune; nările îi palpitau, ochii îi lansau fulgere, exprimau violența și se ghiceau în ei pofta de dominare, nerăbdarea de a constrânge pe toți, ura pentru adversar, o șiretenie cinică, o energie feroce, gata în orice moment să se reverse: o față furtunoasă, de om posedat, pregătită de atac. În această stare, subalternii săi ghiceau felul indecis, cu ezitările și slăbiciunile care îl măcinau.

A treia imagine era cea a unui om oarecare, naiv, rustic, grosier și vulgar, ușor de amuzat, râzând cu un râs gros și zgomotos însoțit de lovituri pe coapse. Era o față banală și fără nimic deosebit.

Interlocutorii lui Hitler puteau observa cu ușurință succedându-se cele trei „fețe". La începutul întrevederii, părea că nu-și

ascultă interlocutorul, că nu înțelege, rămânând indiferent și amorf, absorbit ore întregi într-o stranie contemplație care se prelungea, de regulă, după miezul nopții, când însoțitorii săi plecau.

Și apoi, deodată, ca și cum s-ar fi apăsat pe buton, se lansa într-un discurs impetuos. Vorbea pe un ton ridicat, exaltat, coleric, argumentațiile se precipitau abundente, asurzitoare. Stătea aplecat înainte, vocea îi era răgușită și rula un „r" al cărui accent colțuros semăna cu cel al țăranilor de munte din Tirol, tuna și fulgera ca și cum ar fi avut un auditoriu compus din mii de oameni. Era oratorul care se dezlănțuia, folosind din instinct toate figurile retoricii, manipulând cu virtuozitate toate sforile elocinței, într-o manieră caustică și plină de invective, apariție cu atât mai frapantă cu cât mulțimile erau mai puțin obișnuite în Germania cu aceste metode de intimidare.

Când Hitler începea o astfel de tiradă, nu trebuia să-ți treacă prin gând să-l întrerupi sau să protestezi. Era fulgerat imprudentul care ar fi riscat aceasta. Logoreea dura unu, două sau trei sferturi de oră. Și brusc fluxul se oprea. Hitler tăcea, părea epuizat, ai fi spus că își descărcase bateriile. Revenea iar inert, aflându-se într-o stare amorfă. Era momentul cel mai indicat să-i prezinți o altă teză. Atunci nu se mai indigna, ezita, îți cerea să-l lași să reflecteze, trena. Și, în aceste clipe se putea găsi un cuvânt care să-l miște, o glumă care să-l destindă și atunci cutele adânci care îi brăzdau fruntea se risipeau și mintea sa tenebroasă i se lumina de un surâs.

Aceste alternanțe de excitare și depresiune, aceste crize care mergeau de la excesele de o fervoare devastatoare, la gemetele plângătoare ale unui animal rănit, îl făceau să fie considerat de către psihiatri ca un ciclotimic, în timp ce alții vedeau în el tipul paranoicului. Cert este însă faptul că în nici un caz nu era o ființă cu un psihic normal.

Hitler dispunea de o imaginație romantică, tenebroasă, pe care și-o cultiva neîncetat. Nu se poate spune că era lipsit de cultură, căci era un autodidact dotat cu o putere de asimilare și de simplificare în același timp care atrăgea elogiile admiratorilor săi. Visa să creeze o rasă de stăpâni, cu o morală și o religie nouă și care să regenereze întreaga omenire (N. Ceaușescu își imaginase la rândul său, omul nou!). La asemenea viziuni delirante se complăcea în visările nocturne de la Cancelaria berlineză sau atunci când se retrăgea la Berchtesgaden, de unde privea munții și câmpiile, pădurile și lacurile întinse la picioarele sale.

Se vedea în propriii săi ochi un arhitect care demola și reconstruia pe un plan gigantic, edifica noi continente. În același timp, își învăluia visele sale în armonii wagneriene, căci nu numai

că îl impresiona muzica lui Wagner, pe care-l considera profetul național-socialismului, dar îi și trăia opera. Se concepea ca un erou wagnerian; era pe rând Lohengrin, Siegfried, Walther von Stolzing și mai ales Parsifal, care vindeca rana sângerândă a lui Amfortas și îi reda lui Graal virtutea sa magică. Avea trăsături pe care le regăsim la Ludovic al II-lea de Bavaria.

Dacă cineva ar fi gândit despre el că nu avea simțul realității, se înșela, căci era un om rece și calculat. Deși leneș și incapabil să se dedice unei activități regulate, se instruia, mai mult oral, din toate domeniile și se interesa de cele mai mici detalii.

Violent și brutal, avea înclinații către șiretenie, ipocrizie și minciună, provocând discordii și rivalități între membrii partidului nazist. Știa să-și adoarmă adversarul până în momentul în care putea să se debaraseze de el și când semna un tratat, se gândea în același timp la modul cum se putea sustrage de la obligațiile pe care și le asumase. Când se gândea la trecutul său de vagabond rătăcitor prin Viena, la azilul de noapte, la prodigioasa-i ascensiune la capătul căreia fusese investit cu o putere pe care nici un împărat german nu o avusese înaintea lui, era convins că providența îl protejase, făcându-l invincibil. Era superstițios și nu tolera să fie contrazis, supraestimându-și persoana, ignorând pe străini și subestimându-și adversarii. Își atribuia geniul de strateg, voind să-l egaleze pe Frederic al II-lea și să-l depășească pe Napoleon...

O infirmitate și manifestările ei

S-a discutat foarte mult în jurul potenței sexuale a lui Hitler. Există autori care au afirmat că ar fi suferit de o criptorhidie, alții că ar fi fost misogin și timid. Pe baza altor surse, Hitler ar fi suferit de o diminuare a facultăților sale sexuale, ca urmare a unei boli venerice contractate în tinerețe la Viena, la care s-a adăugat rănirea provocată de gazele toxice din primul război mondial.

Cu toate acestea, se poate afirma cu oarecare certitudine că impotența sa nu era totală și că unele femei - puține la număr este drept - au reușit în decursul vieții sale să-i redea uneori virilitatea. Ba mai mult, au circulat chiar versiuni, după care, dictatorul ar fi avut și un urmaș din legătura cu Eva Braun. S-a afirmat că acest băiat ar fi fost crescut undeva în Bavaria de către persoane sigure, iar alții i-au situat ascunzătoarea în Tirolul de Sud, fiind păzit de neonaziști. S-a ajuns cu imaginația până în America Latină și Peninsula Iberică. Partea hazlie a acestui mit o constituie faptul că nimeni nu s-a gândit la cele nouă luni necesare unei sarcini la termen, or, nici o persoană din anturajul Evei Braun nu-și amintește

s-o fi văzut-o însărcinată. Când s-a discutat cu cele două surori ale acesteia, cu care Eva rămăsese în relații strânse, ele au negat categoric un asemenea zvon.

În afară de Eva Braun s-a vorbit mult despre realțiile dintre Hitler și o actriță-regizoare, Leni Riefestahl, o frumusețe a acelor timpuri și pentru care führerul avea, fiind de notorietate publică, o slăbiciune aparte și multă admirație. Întrebată fiind cu puțini ani în urmă, Leni a negat cu indignare orice legătură intimă cu Hitler. Indiferent de reorientarea sa în funcție de circumstanțe, nu există nici un indiciu că ar fi fost mama unui copil.

Documentele și rapoartele poliției aflate în arhivele din Berlin au scos la iveală o altă idilă a dictatorului nazist. Este vorba de o tânără secretară de partid, Trude Hainzer sau Haner, se spune frumușică și care prin anii 1931-1932, deci cu puțin înainte de a veni Hitler la putere, era afectată ca secretară personală a lui. Ea bătea la mașină corespondența, discursurile, consemnările „șefului" care o aprecia cu atât mai mult cu cât era, pe de o parte, o foarte bună secretară și pe de alta, o național-socialistă fanatică, având în familia sa mai mulți membri, unchi și veri, care aparțineau primului nucleu național-socialist din anii 1923-1925, epoca puciului din München.

Hitler, care suferea de stomac, fusese supus la un tratament medical care i-a ameliorat nu numai durerile, ci și tonusul sexual. Se pare că la aceasta au contribuit și farmecele frumoasei sale secretare. Din câte se spune, folosindu-se de un turneu electoral și de propagandă, în mai multe orașe din nordul Germaniei, cuplul Trude-Adolf au întreținut relații intime și tânăra ar fi rămas gravidă, fără posibilitatea contestării paternității de către Hitler. Așa cum reiese dintr-un raport al poliției, afacerea a luat o turnură neprevăzută: sub pretextul unei maladii, câteva săptămâni mai târziu, domnișoara Hainzer a părăsit brusc secretariatul partidului. De atunci i s-a pierdut orice urmă până în 1934-1935, când s-a căsătorit undeva în nordul țării și a avut mai mulți copii.

Hitler a considerat-o pe tânăra dactilografă ca necorespunzătoare pentru a-i fi soție, în ciuda faptului că-și dorea foarte mult un urmaș. Sau poate pur și simplu s-a plictisit și a considerat-o simplă aventură. Mai există o ipoteză: Trude, decepționată, orgolioasă și totodată prea devotată politic führerului său pentru a-i cauza neplăceri, s-a eclipsat și nu a îndrăznit niciodată să-i vorbească de copilul pe care îl aștepta.

În orice caz, un raport detaliat al poliției, datând cu puțin înainte de 30 ianuarie 1933, furnizează unele informații din care rezultă că dactilografa ar fi avut un copil de sex bărbătesc. Aici se sfârșește

orice relatare și numai cei doi martori – mama sau copilul – mai sunt în măsură să ofere un răspuns la întrebări, în cazul că mai sunt în viață, fapt puțin probabil dat fiind timpul scurs.

Geli Raubal

Începutul l-a constituit insolita construcție de la Berchtesgaden. Inițial exista aici o vilă de munte ceva mai încăpătoare. Ea a fost achiziționară ca proprietate a führerului, din câte se spune, cu banii încasați ca drepturi de autor al cărții *Mein Kampf*. Vila a suferit transformări mari, devenind o adevărată citadelă. Iată cum o descrie un martor ocular care a vizitat-o:

„De departe acest loc apare ca un fel de observator sau ca un mic schit, cocoțat la o mie nouă sute metri altitudine, pe creasta unei stânci. Acolo se ajunge pe un drum în serpentină lung de 15 kilometri, tăiat în piatră și al cărui traseu îndrăzneț a pus la grea încercare pe muncitorii care, timp de trei ani, au desfășurat o activitate gigantică. Șoseaua ajunge apoi la intrarea într-un lung tunel care se închide cu o poartă grea, dublă, din bronz. La extremitatea acestei subterane, un ascensor spațios, cu pereții exteriori din plăci de aramă și cei din interior de aur masiv, așteaptă oaspeți. Printr-un puț de o sută zece metri săpat în rocă, se urcă până la locuința führerului. Aici surpriza atinge culmea. Vizitatorului îi apare în față o construcție masivă, care conține o galerie cu pilaștri romani, cu o imensă rotondă cu pereți de sticlă, în care se află un uriaș șemineu unde ard bușteni enormi, o masă înconjurată de treizeci de scaune și numeroase saloane laterale, mobilate elegant cu fotolii confortabile. Pe oriunde îți arunci afară privirea, ea coboară ca din înălțimea unui avion în plin zbor, asupra unei imense panorame de munte. Jos, în depresiune, se zăresc Salzburg-ul și satele înconjurătoare, dominate cât vezi cu ochii de o cunună de lanțuri și vârfuri de munți, de pășuni și păduri agățate pe versanți. În apropierea casei, care pare suspendată în gol, se înalță, aproape aplecat, un perete abrupt de stânci goale. Cufundat în penumbra unui sfârșit de zi de toamnă, totul este măreț, sălbatic, aproape halucinant.

Vizitatorul se întreabă dacă este treaz sau dacă visează; ar vrea să știe unde se află. (...) Este opera unui om normal sau cea a unui om chinuit de grandomanie, de obsesia dominației și singurătății, sau doar prada fricii? Un detaliu atrage atenția și, pentru cel care caută să precizeze psihologia lui Adolf Hitler, nu este mai puțin prețios decât altele: rampele de acces, intrările în subterană,

împrejurimile clădirii sunt organizate militărește și păzite cu cuiburi de mitraliere"[1].

„Acolo – va spune Hitler – am petrecut cei mai frumoși ani ai vieții mele, unde am conceput și copt toate marile mele proiecte". Și el va adăuga: „Aici, la Berchtesgaden, ideile mele au depășit limitele umane pentru a se traduce în acte cu repercusiuni incalculabile"...

Cine a vizitat castelul lui Ludovic al II-lea de Bavaria, de la Neuschwanstein, își poate da seama de structurile psihice asemănătoare ale lui Hitler și Ludovic al II-lea, comparând cele două construcții. Ceaușescu a dispus efectuarea unor construcții monstruoase gigantice în același stil. Paralelismul exclude orice coincidență, este vorba în mod evident de boala care îi macină pe toți: paranoia.

În această locuință de celibatar și de șef de partid, reședință de munte în același timp, reprezentativă și familiară, îi trebuia o femeie. Or, această femeie nu exista până atunci în viața lui Adolf Hitler. Din clipa în care a hotărât să-și stabilească locuința la Berchtesgaden, a telefonat la Viena pentru a anunța noutatea surorii sale, cerându-i să vină să joace rolul de stăpână a casei. Angela Raubal era pe jumătate soră cu Hitler și locuia la Viena împreună cu fiica sa cea mică, Geli, care avea o voce plăcută și nutrea dorința să se dedice muzicii. Angela era cu șase ani mai mare decât Adolf și era singura persoană din familie pentru care dictatorul manifesta ceva asemănător cu afecțiunea și atașamentul. Soțul Angelei, Leo, era mort, dar în timpul vieții nu s-a înțeles prea bine cu cumnatul său, în ciuda faptului că nici unuia dintre ei nu le-a plăcut să muncească, preferând o viață de hoinari și pensionari ai azilelor de noapte.

Virtuțile de gospodină ale lui Frau Raubal erau de mult cunoscute și apreciate de Hitler. Această reputație nu a fost dezmințită: Angela a îndeplinit la Berchtesgaden funcția care îi fusese atribuită.

Interesul manifestat brusc pentru viața rustică dusă sus în munte trebuie atribuit unui cu totul alt motiv. Imaginați-vă o tânără strălucind de sănătate, de bucuria de a trăi, de o frumusețe nu neapărat clasică, mai curând sălbatică, în orice caz seducătoare, subțire în talie, cu ochi mari și păr bogat și negru revărsat pe umeri. Era Geli, una din cele două fete ale Angelei Raubal. Hitler pierduse de mulți ani legătura cu familia cumnatului său și când a revăzut-o pe Geli, pe care a cunoscut-o când era un copil, a rămas împietrit. Hitler mergea pe patruzeci de ani când a fost sedus, cucerit și

1. Jacques de Launay: *Istoria secretă*, Editura Științifică, București, 1970.

îndrăgostit până peste urechi de nepoata sa. A adorat-o pe Geli din prima clipă. Viaţa particulară a lui Hitler s-a transformat apoi radical. Unchiul şi nepoata nu se mai despărţeau; atât cât obligaţiile îi permiteau, Hitler o ducea cu sine pe Geli şi se arăta plin de mândrie cu ea în public. Era un fapt de acum obişnuit, deşi puţin credibil, să-l vezi pe unchiul „Adi" pătrunzând în magazinele luxoase din München în urma nepoatei sale, plătind la casă şi ieşind, tot în urma ei, cu braţele încărcate de pachete. Şi ea? Frumoasa Geli, bineînţeles, se simţea pe ascuns flatată de interesul manifestat de acest unchi şi mai ales impresionată de celebritatea pe care şi-o dobândea în Germania. Fără îndoială, putem presupune, că tânăra suferea. În primul rând din cauza furtunoasei tiranii şi gelozii cvasimorbide a unchiului şi tutorelui său. Căci, în mod indiscutabil, Hitler o iubea pe Geli şi încă cu o intensitate puţin obişnuită, în ciuda faptului că era cu douăzeci de ani mai mare. Suporta dificil comportamentul lui Hitler, căci acesta nu admitea să-şi vadă nepoata în compania altor bărbaţi, dorind s-o păstreze doar pentru el. Îi interzisese chiar să se întoarcă la Viena, pentru a-şi urma studiile de muzică şi a deveni cântăreaţă de operă, marea ambiţie a vieţii sale. Datorită ocupaţiilor şi ambiţiilor sale de om politic, Hitler se găsea deseori departe de ea şi atunci Geli îl acuza la rândul ei de trădare, reproşându-i atenţiile pe care le împărtăşea altor femei, cum ar fi de exemplu Winifriedei Wagner, cumnata maestrului din Bayreuth, cât şi personalului feminin al atelierului münchenez de fotografie al prietenului său Hoffmann, unde era funcţionară o oarecare tânără cu numele de Eva Braun.

Toate aceste nu au împiedicat ca, la un moment dat şi destul de repede după venirea lui Geli şi a doamnei Raubal în Bavaria, să se pună problema căsătoriei între cei doi. Orice ar fi fost, în 1929 Hitler a cumpărat la München un apartament cu nouă camere situat la etajul doi al unui imobil aflat la nr. 16 pe Prinz-Regentenstrasse, una din arterele cele mai elegante ale oraşului. Şi când s-a instalat aici, i-a rezervat lui Geli o cameră. Anny Winter, o veche portăreasă a lui Hitler din cartierul rău famat din Tierschstrasse, a fost angajată ca menajeră în timpul zilei, în timp ce Angela Raubal, mama lui Geli, a rămas la Berchtesgaden. Unchiul şi nepoata, o dată cu venirea serii, după plecarea lui Frau Winter, rămâneau singuri în imensul apartament... Faptul, la vremea respectivă, căpătase o largă publicitate, zvonindu-se câte şi mai câte. Să fi fost adevărate aceste bârfe? La un moment dat, cineva a avut îndrăzneala să-l întrebe pe Hitler dacă este adevărat ce se vorbeşte. Cert este că reacţia lui Hitler a fost aşa de violentă că

personajul în cauză s-a pomenit deposedat de gradul său și șters din funcții: era gauleiterul partidului din Württemberg.

Cu toate acestea, într-un din zile, Hitler a sfârșit prin a-și destăinui secretul vechiului său prieten, Heinrich Hoffmann:

— Da, o iubesc, zise el fotografului, însă nu mă pot gândi deocamdată la căsătorie... îmi rezerv dreptul să veghez asupra lui Geli, până în ziua în care ea își va găsi un soț pe gustul meu.

Altă dată, i-a spus lui Rudolf Hess:

— În mod sigur, nu am câtuși de puțin intenția de a-mi complica viața. Nici cu Geli, nici cu alta...

Or, anii treceau, popularitatea lui Hitler sporea și Geli începuse să devină din ce în ce mai nefericită. Frumoasa austriacă lua lecții de canto la München, fapt admis în final de unchiul său. Când mergea la cursuri, trebuia să accepte să fie însoțită de polițiști în civil. Pentru circumstanță, o căsătorie, în ciuda diferenței de vârstă ar fi fost indicată, mai ales că și mama lui Geli era de acord și probabil și Geli însăși ajunsese la un moment dat la această concluzie, datorită raporturilor care deveniseră evidente.

Intimitatea dintre unchi și nepoată avea să-și dezvăluie în public substratul mult mai puternic cu următorul prilej:... lungul Mercedes negru, un „cadou" al uzinei la care Hitler lucra din timp în timp ca amator - se pretindea că ar fi desenat caroserii - înghițea kilometrii dintre Bochum și Essen. La volan se afla șoferul Emil Mauritz[1]. Ploua și șoseaua era alunecoasă. Deodată, mașina s-a răsucit brusc cu o sută optzeci de grade și s-a izbit de un arbore de pe marginea șoselei. Mauritz a fost rănit și, de asemenea, un aghiotant, Brueckner, a fost izbit grav la ceafă. Angela Raubal era rănită ușor la umăr. Hitler scăpase complet nevătămat, însă Geli fusese proiectată în afara mașinii și își pierduse cunoștința. Un fir subțire de sânge i se scurgea pe obraz din tâmpla stângă. Șoferul avea să remarce că în acele momente Hitler era disperat și își pierduse complet stăpânirea de sine. Striga neîncetat: „Geli, iubita mea, privește-mă, spune-mi un cuvânt, nu muri...". Hitler era de o paloare neobișnuită și mâinile îi tremurau încontinuu. „Geli, dacă tu mori, mă omor și eu!". Între timp, la locul accidentului s-au oprit și alte automobile ce treceau pe șosea. Dintr-unul a coborât doctorul Karl Brandt. El a acordat primele îngrijiri medicale celor răniți. A bandajat-o pe Geli, i-a administrat un calmant Angelei Raubal și i-a făcut o injecție lui Brueckner. Pe Geli a transportat-o cu mașina sa la o clinică din Essen, unde era intern. Hitler l-a

1. Cel care, de altfel, va relata ulterior o parte din evenimentele la care ne referim în continuare.

urmat într-o altă mașină, reușind să-și găsească în cele din urmă stăpânirea de sine.

Nu se știe cât de grav a fost rănită Geli; asupra acestui lucru Brandt a păstrat, în memoriile sale, o tăcere deplină. Cert este că Hitler l-a considerat a fi un medic excepțional și în 1934 când a ajuns în fruntea statului, l-a trimis pe Brueckner să-l solicite să devină medicul său personal.

Dacă prima întâlnire cu Geli a însemnat pentru doctorul Brandt începuturile ascensiunii sale - și sub un anumit aspect cea care i-a atras și sfârșitul - cea de-a doua întâlnire, după cum vom vedea, s-a terminat într-un mod tragic pentru tânăra femeie.

Cazul Geli a rămas însă neclar până astăzi; nu avem răspuns la multe întrebări, căci materialele respective au fost distruse. Mai mult chiar, unii dintre martori au „murit" doar pentru că dețineau părți infime de adevăr. Iată însă un amănunt ce s-a păstrat.

Hitler avea un șofer, singurul om din preajma sa care îl servea și în care avea încredere absolută, pe nume Emil Mauritz. Când era cazul, Mauritz servea și ca gardă de corp. Se spune că, în timp ce Hitler fusese închis la închisoarea Landsberg, îi dictase șoferului primele capitole din *Mein Kampf*, și mai mult, cu timpul, Emil Mauritz, vechiul ceasornicar și condamnat de drept comun, fusese primul șef al comandourilor naziste. Paralel, în viața lui Geli, tot atât de supusă supravegherii ca și cea a unchiului său, a apărut un alt bărbat. Și acest bărbat a fost... Emil Mauritz! La prima vedere, faptul nu avea nimic surprinzător: Mauritz nu-l părăsea pe Hitler și Hitler n-o părăsea pe Geli. Era un trio nedespărțit. Doar că, așa cum avea să mărturisească mai târziu șoferul nazist, Hitler își pusese în cap să-l căsătorească pe acest camarad de odinioară. Mauritz luase în serios cuvintele șefului său. Geli îi plăcea enorm lui Mauritz. „Nu o puteai vedea, spunea acesta, fără să cazi îndrăgostit nebunește de ea". La rândul ei, nepoata lui Hitler nu se arăta mai puțin indiferentă, dar nici nu făcea avansuri sau mărturisiri șoferului. Dacă ar fi să-l credem pe Emil Mauritz, decisese de comun acord cu Geli să se logodească.

Asupra urmării acestei întâmplări, părerile diferă; în orice caz, două dintre versiuni sunt demne de reținut. Într-o seară, Hitler sosind acasă pe neașteptate, adus de altă mașină, și-a surprins nepoata în brațele șoferului. Or, așa cum a pretins însuși Mauritz, el i-ar fi spus lui Hitler mai înainte despre proiectul de căsătorie cu Geli. Cert este că, ori care ar fi fost maniera în care a fost prevenit Hitler, a urmat un adevărat cataclism. A izbucnit în invective și imprecațiuni concediindu-și rivalul, cel puțin provizoriu, nu fără a-i vărsa discret din casieria partidului nazist,

frumoasa sumă de douăzeci de mii de mărci, pentru a-și asigura tăcerea. Evenimentele ulterioare însă au favorizat scoaterea din dizgrație a lui Mauritz și recâștigarea bunăvoinței lui Hitler.

În ultimele zile ale verii anului 1931, o scrisoare datată din iarna ce trecuse, a dispărut dintre hârtiile păstrate cu grijă de Hitler într-un sertar al biroului său din München. Scrisoarea a fost regăsită și este interesant cum se termină: „Număr orele până în clipa fericită când te voi revedea"... semnat: Eva.

În dimineața de 17 septembrie 1931, Hitler a părăsit Münchenul însoțit de Heinrich Hoffmann, pentru a se deplasa la Hamburg. Și-a luat rămas bun de la nepoata sa, care aflată la balconul apartamentului de la nr. 16 de pe Prinz-Regentenstrasse, îi făcea semne cu mâna unchiului său, instalat alături de noul șofer, pe nume Schreck. Privind fața lui Geli te izbea imediat chipul răvășit ce trăda o emoție puternică. În momentul în care Hitler închidea portiera, Hoffmann o auzi pe Geli strigând: „Unchiule Adi, totuși nu vrei să mă lași să plec la Viena?" „Nu, îi răspunse scurt Hitler", și mașina demară brusc, în viteză. Aveau să nu se mai revadă niciodată.

Când lungul Mercedes decapotabil a părăsit ultimele străzi ale orașului, vântul s-a întețit și, gonind ceața din timpul nopții, s-au ivit în zare vârfurile munților. Hitler s-a întors către Hoffmann și a clătinat din cap murmurând: „Acest blestemat de foen... Este idiot, dar am un fel de presentiment ce mă obsedează..."

A doua zi, din simplă întâmplare, obsesia lui Hitler făcu loc realității. Călătorii își petrecuseră noaptea la Nürnberg și în zori plecaseră mai departe, angajându-se pe șoseaua spre Bayreuth. Un taxi îi urmărea în viteză, îi ajunse și un braț prin geamul lăsat, se agita frenetic. Mercedesul stopă în marginea șoselei, urmat de taxi. Un vânător din Deutscherhof coborî, salută scurt și le înmână un mesaj urgent: Rudolf Hess aștepta un telefon, Hitler trebuia să se reîntoarcă imediat la prima localitate cu telefon, fiind vorba de ceva foarte important și urgent. S-au reîntors în grabă și când Hitler a ieșit din cabina telefonică, Hoffmann constată că era livid; îi spuse abia șoptit: „Geli a fost găsită în camera sa, cu revolverul meu în mână. Starea ei este foarte gravă, iar poliția este în apartament".

Fără întârziere a ordonat șoferului să-l ducă la München. Dar, mai înainte a cerut unei secretare să-i telefoneze doctorului Brandt să vină la locuința sa.

Când au revenit la München, Brandt sosise prea târziu, Geli era moartă, polițiștii și medicul legist terminaseră ancheta lor, iar cadavrul fusese deja transportat la morga orașului. Autopsia efectuată imediat a relevat că tânăra fată își trăsese în piept un foc

de revolver, iar glonțul îi traversase inima. Arma, un Walther 6,35, aparținea lui Hitler.

Pe masa din camera sa, ruptă în patru bucăți și așezată la vedere, zăcea scrisoarea Evei. Ce semnificație a vrut să dea tânăra disperată gestului său? Geli era realmente geloasă pe Eva Braun, pe care n-o întâlnise niciodată sau poate Geli încercase să-l convingă pe Hitler s-o ia de soție și acesta refuzase? Sau, invers: în ciuda scrisorii și a altor mărturii de adorare a führerului, acesta manifestase intenția de a se căsători cu Geli, în timp ce pasiunea sa nu era, în ciuda aparențelor, împărtășită de nepoată? Sau, încă și mai simplu, unchiul refuzase să-i redea libertatea și s-o lase pe Geli să-și trăiască propria-i viață, departe de el, la Viena?

Moartea lui Geli Raubal a rămas și va rămâne un mister. Unele mărturii ale vremii merg până a-l suspecta pe Himmler și acoliții săi din S. S. de a se afla la originea dramei din 1931. Geli Raubal căpătase o importanță mult prea primejdioasă în viața viitorului dictator și se impunea suprimarea ei.

Pe mormântul lui Geli Raubal, în cimitirul catolic din Viena, se poate citi și astăzi, după ani, următoarea inscripție: „Ea ne era raza noastră de soare".

Hitler a rămas copleșit mulți ani de dispariția nepoatei sale și a purtat timp îndelungat doliu. La Berchtesgaden, ca și mai târziu la Cancelaria Reich-ului din Berlin, portretele lui Geli plină de viață și veselă, pictate de Adolf Ziegler, viitorul președinte al Academiei Reich-ului, se găseau atârnate de zidurile camerei sale de lucru și cu regularitate însoțite de mănunchiuri mari de flori cu prilejul celor două aniversări: cea a nașterii și a morții sale.

Angela Raubal, mama lui Geli, după decesul fiicei sale, a continuat să locuiască la Berchtesgaden. În 1936, ea l-a părăsit totuși pe Hitler, pentru a se recăsători cu un profesor de arhitectură din Dresda. Hitler a refuzat să asiste la ceremonie.

Dar drama lui Geli a mai avut o continuare. Prin nu se știe ce împrejurări, un preot răspopit, Bernhard Stempfle, intrase în posesia unor scrisori compromițătoare adresate de Hitler nepoatei sale. În 1934, după *Noaptea cuțitelor lungi*, cadavrul lui Stempfle a fost găsit în pădurea din Harlaching, situată în împrejurimile Münchenului, cu gâtul fracturat și cu trei gloanțe în inimă. S-a presupus că ucigașul ar fi fost Emil Mauritz.

Am descris intenționat pe larg legătura dintre Hitler și Geli, nepoata sa, dintre un bărbat de patruzeci de ani și o tânără de aproape douăzeci de ani, care în afară de aspectul incestuos, oferă psihiatrilor un material interesant de studiu.

În viața lui Hitler au mai existat și alte femei al căror rol a

rămas însă obscur. Unity Mitford era studentă a Școlii de arte frumoase din München. Această tânără de douăzeci și doi de ani, fiica lordului Redesdale, cumnata lui Oswald Mosley[1], îl întâlnește pe Hitler în 1934, în cursul unei mari recepții. Cele câteva cuvinte pe care le schimbă cu führerul o vor transforma într-o îndrăgostită romantică și pasionată de dictator. Hitler a încurajat sentimentele disperate ale tinerei femei și, în momentul când, în 1938, Unity Mitford va suferi de o pleurezie la Bayreuth, führerul îi va trimite medicul său personal, îi va umple camera cu flori și îi va telefona în fiecare dimineață. Această idilă romantică uimește opinia publică britanică și, puțin timp după acordul de la München, lordul Redesdale se simte chiar obligat să dezmintă zvonurile care circulau în presa engleză. Unity, dăruită în întregime pasiunii sale, va fi dezamăgită de idolul ei, în cursul toamnei 1939, pentru un motiv încă nelămurit (să fi cerut ea oare führerului să pună capăt războiului?). În orice caz, la data de 2 ianuarie 1940, cu autorizația excepțională a cancelariatului, ea părăsește Münchenul și, trecând prin Elveția și Calais, sosește în Anglia, suferind de pe urma rănilor, datorate unei încercări de sinucidere. Ea se va retrage într-una din insulele Hebride și va muri la treizeci și trei de ani, în 1945, de meningită. N-a supraviețuit omului care-i înrâurise astfel viața[2].

O altă femeia care va juca un rol în viața lui Hitler și în relațiile acestuia cu Anglia, este principesa Stephanie de Hohenlohe; prietenă cu familia Bechstein, celebrii fabricanți de piane.

Elena Bechstein, la rândul ei, protejase pe agitatorul neajutorat al anilor '20 - principesa de Hohenlohe, bine introdusă în înalta societate britanică[3], a primit de la lordul Rothermere, proprietarul ziarului *Daily Mail*, misiunea să-l contacteze pe Hitler și să-l sondeze cu privire la restaurarea familiei Hohenzollern în Germania și a Habsburgilor în Austria. Ea a fost primită cu multă simpatie de Hitler în iulie 1933, dar acesta nu și-a luat nici un angajament în privința restaurării, declarându-se însă în favoarea unei apropieri anglo-germane.

A urmat după aceea o corespondență Hitler-Rothermere care a determinat atitudinea de simpatie luată de *Daily Mail* atât cu

1. Considerăm interesant de menționat că Oswald Mosley a creat în 1932 o mișcare „neosocialistă", care va deveni în 1934 „British Union of Fascists". El s-a căsătorit cu Diana Mitford, fosta soție a fabricantului de bere Guinness, cea care îi va face cunoștință cu Hitler și cu Rosenberg și fondurile sale secrete (Diana era soră cu Unity).
2. Jacques de Launay: *Istoria secretă*, Editura Științifică, București, 1970, p. 125.
3. Principesa fusese soția prințului Friedrich de Hohenlohe, fost ofițer austriac, de care divorțase; datorită acestei căsătorii ea a reușit să fie adoptată de înalta societate britanică.

ocazia reocupării Renaniei (1934), cât și cu prilejul reconstrucției flotei de război germane (1935). Iată, deci, care a fost rolul Stephaniei în viața lui Hitler: o simplă manipulată de către biroul Rosenberg ce viza apropierea anglo-germană, și care nu s-a înfăptuit.

Femeia care și-a legat soarta de Hitler, fiind și ultima din viața sa, a fost Eva Braun. Era o mică funcționară în atelierul fotografului Hoffmann, din München. Hitler vizitându-l pe acest vechi prieten și colaborator, a cunoscut-o pe Eva. Mult mai tânără, aceasta a acceptat curtea lui Hitler, cu care a trăit mai bine de zece ani. Drept recunoștință, i-a acordat lui Hoffmann monopolul fotografiilor sale, fapt care i-a permis acestuia să strângă o avere însemnată, mai ales că lui Hitler îi plăcea nespus, înainte de acapararea puterii, să se fotografieze. Hitler a instalat-o la castelul său din Berchtesgaden, unde a devenit stăpâna casei. Eva îl însoțea în toate călătoriile sale. La Berlin locuia însă singur, propaganda nazistă ridicând în slăvi ascetismul führerului. Eva Braun a acceptat, după cât se pare, legătura cu Hitler dintr-o pornire de pur fanatism nazist. În jurnalul ei (pe care l-a trimis chiar ea cineastului Louis Trenker într-un plic sigilat, purtând mențiunea „Jurnalul intim" și care a fost deschis în toamna lui 1945, la Bolzano, în prezența unui martor[1]), se poate citi o curioasă paralelă între Ludovic al XVI-lea și Hitler, evocând unele particularități fizice ale führerului: fimoza. „Iunie 1940. Tocmai am terminat *Maria Antoaneta* de Ștefan Zweig. Este foarte interesant pentru mine, personal. Trebuie să știu mai multe despre Ludovic al XVI-lea. Am recitit de trei ori capitolul privind căsătoria sa. Aceasta m-a învățat unele lucruri. Este foarte instructiv pentru mine să știu că și alte persoane au suferit de o anomalie asemănătoare...".

Eva Braun apărea celor din jur ca o făptură limitată, superficială, frumoasă și în permanență absorbită de îngrijirea aspectului ei, fiind servilă și atentă în prezența lui Hitler, astfel încât acesta să se simtă cât mai comod. S-a căsătorit cu Hitler în noaptea de 29 aprilie în bunkerul Cancelariei Reichului.

În fond, cititorul se poate întreba, pe bună dreptate: care a fost atitudinea lui Hitler față de femei? Răspunsul la această întrebare este mult mai complex și nu se poate izola de activitatea politică a dictatorului.

Încă de la începuturile ei, mișcarea nazistă a fost o comunitate de acțiune militantă a bărbaților, care n-a primit aproape deloc în rândurile sale femei. Cu prilejul primei adunări generale a membrilor de partid, la începutul anului 1921, participanții au votat în

1. *Miroir d'Histoire*, nr. 277 oct. -nov. 1973, p. 74.

unanimitate o moțiune care preciza că „nici o femeie nu va putea fi primită în conducerea partidului sau în comitetul său de conducere". Deși în anii următori, milioane de femei s-au încadrat în organizațiile partidului nazist, ele n-au avut o adevărată reprezentanță politică.

Partidul nazist, încă de la începuturile sale, a cuprins în rândurile lui mai ales oameni fără căpătâi, incapabili să adopte un stil de viață așezat. Această categorie de indivizi disprețuia în primul rând legăturile trainice de orice fel, inclusiv căsătoria și familia. Experiența de viață pe care au dobândit-o pe front, în cadrul formațiilor de voluntari sau al asociațiilor cu caracter politic ai căror membri se recrutau din anume cercuri ale marilor orașe, a imprimat și mai mult mișcării caracterul unei organizații exclusiv masculine, trăsătură consolidată de atmosfera „uniunilor de camarazi" de regiment, atât de răspândită în anii aceia.

În această concepție a unui conglomerat heterogen de indivizii trebuie găsită una din explicațiile comportării lui Hitler față de femei. Încă din 1919, viitorul său mentor Dietrich Eckart, schițând la o masă a cafenelei Schwabing, portretul führerului ideal susținea: „Trebuie să fie un celibatar! Atunci femeile vor fi de partea noastră!" Hitler însuși avea să mărturisească mai târziu că, dată fiind influența hotărâtoare exercitată de femei în alegeri, el nu și-a putut permite niciodată să se însoare. Dar, nu-i mai puțin adevărat că neconformismul atitudinii sale față de idealurile naziste s-a datorat și incapacității sale de a avea sentimente profunde sau de a stabili contacte umane firești, după cum reiese din mărturisirile prietenului său din tinerețe, August Kubizek, referitoare la caracterul straniu al relațiilor sale cu Stefania. Poate că atitudinea lui Hitler față de sexul slab, și așa complexă și greu de pătruns, să fi devenit și mai confuză din cauza legăturii cu nepoata sa Geli Raubal, care știm că s-a sinucis. În orice caz, după unii dintre apropiații lui, teama de a „conversa cu o femeie" era o parte componentă a fricii, caracteristice lui Hitler, față de întreaga sferă de contacte externe. S-a emis și ipoteza, nu lipsită de temei oarecum, că legătura dintre Hitler și Eva Braun, despre care s-a păstrat cu atâta grijă cel mai mare secret, n-a avut un caracter normal din punct de vedere sexual, singurul ei scop fiind să-i procure lui Hitler, ca și anturajului său, un fel de dovadă a unui cuplu obișnuit, ca atâtea altele.

Fără îndoială, că asemenea afirmații cuprind și o parte speculativă. *Mein Kampf* ne oferă însă o mărturie mult mai sigură și mai edificatoare; autorul scoate în mod involuntar la iveală elementele esențiale ale comportamentului său maladiv față de femei. În opera sa de căpătâi, Hitler ne apare chinuit de opreliștile

izvorâte din adâncurile unei conștiințe tulburi și îmbâcsite de complexe, pentru care femeia și sexul au rămas în domeniul unei imaginații febrile și vinovate... „Ideea sa politică principală este de fapt o obsesie: un univers dement în care istoria, politica și lupta popoarelor pentru viață se desfășoară exclusiv în cadrul unor imagini de împerechere, desfrâu, incest, selecție naturală, încrucișare, bastardizare, reproducere înnobilată sau degradată a protoplasmei, deflorare, violare și vânare a femelei – istoria universală devenind o orgie a ritului, în cursul căruia niște suboameni bestiali și diabolici pândesc femela cu păr auriu"[1].

Hitler a căutat și a găsit în mare măsură în intrările sale în scenă și în discursurile rostite de el în fața mulțimilor, ceea ce îi fusese refuzat în contactul personal cu oamenii. De altfel, caracterul acestor manifestații, care lăsau să se vadă atât de pregnant căutarea plăcerii personale, precum și semnele evidente ale refulării care se deslușeau în întreg personajul, exercitară foarte curând o atracție profundă asupra femeilor – lucru pe care l-am menționat – a căror reacție entuziastă a contribuit de la începutul mișcării – și chiar într-o măsură hotărâtoare – la succesul discursurilor lui[2]. Führerul însuși, pe care Friedrich Reck-Malleczwen îl compara cu un escroc sentimental, încercând să se impună bucătăreselor domice de amor, a recunoscut de altminteri că femeile au jucat „un rol de loc neglijabil în cariera sa politică": într-adevăr, se poate spune că ele l-au descoperit, au optat pentru el și l-au adorat. Cu mult înainte ca *Münchener Post* să fi scris, în aprilie 1923, că se vorbește de „femei care s-au îndrăgostit fulgerător de Hitler", contesa Reventlow declara că el este „Mesia care va veni". În jurul acestui bărbat tânăr, sumbru și atât de straniu se înghesuiau prietene cu înfățișare maternă care „dovedind un instinct sigur, presimțeau în persoana lui, bărbatul ce trebuie salvat". Printre ele se afla Carola Hoffmann, văduva unui profesor, poreclită „mămica lui Hitler", soția editorului Bruckmann, aparținând marii nobilimi europene, precum și soția fabricantului de piane Bechstein. Acestea, cât și altele pe care nu le mai citâm, i-au deschis lui Hitler porțile „înaltei societăți". Când nu era vorba de personaje aparținând burgheziei de extrema dreaptă, femeile reprezentau de cele mai dese ori o pătură socială îmbătrânită și uzată în rafinamentele vieții, motiv pentru care erau interesate tocmai de acel gen de senzații pe care le putea oferi Hitler: extremismul său, concepțiile sale lipsite de cea mai elementară logică, dar și lipsa de experiență necesară în lumea bună, inclusiv proasta sa educație.

1. Herbert Lüthy, în revista *Der Monat*, noiembrie, 1953, p. 6.
2. H. Hoffmann: *Hitler was my Friend*, Londra, 1955.

Pe scurt, aspectele șocante ale acestui personaj constituiau un amuzament pentru o societate care, ducând o existență searbădă, căuta cu orice preț excitante. Caracterul sumbru, crispat, angoasa permanentă de care, pare-se, suferea, sugera existența unor tensiuni interioare ce-și așteptau eliberarea pe care ar fi putut să i-o aducă un suflet plin de înțelegere. Aceste solicitări materne se îmbinau cu elemente de seducție mai obscure. Hannach Arendt a evocat „admirația tot mai puternică pe care societatea bună a secolului al XIX-lea o încerca față de lumea interlopă, decăderea sa morală progresivă, predilecția tot mai pronunțată pentru cinismul anarhic al progeniturii sale". Ea a scos în relief surprinzătoarea afinitate dintre concepția politică despre lume a „drojdiei societății" și cea a burgheziei. Procesul a atins punctul culminant al începutului celui de-al treilea deceniu, în saloanele din München și, ulterior, în celebrul cerc al doamnei von Dricken.

Cultul care se dezvolta în jurul persoanei sale a căpătat o importanță mult mai mare decât sprijinul material și social acordat de aceste cercuri tânărului agitator. Fără îndoială, cultul idolatru n-a fost mai puțin eficace în „mișcarea masculină", dar sursa cultului exacerbat și isteric, al cărui obiect a fost Hitler, trebuie văzută în fuziunile sentimentale ale unei categorii bine delimitate de femei, de o anumită vârstă, care căutau o trezire a instinctelor lor în tumultul entuziast al marilor manifestații nocturne, la picioarele unui Hitler transfigurat de extaz.

Unul dintre acoliții lui Hitler scria: „Pentru a înțelege caracterul acestui entuziasm, trebuie să fi văzut de la înălțimea tribunei auditoarele de acest gen, cu privirea lor umedă și împăienjenită, tulburată de emoție". Rareori „rolul erotismului în propagandă" a fost atât de eficace.

Într-o zi, Hitler se întreținea cu Rauschning, mai-marele regiunii Danzig, privitor la problemele mutației în cadrul rasei umane. Rauschning, care în acest domeniu nu avea nici cea mai mică idee, încerca să interpreteze prin propriile sale cunoștințe elementare, de crescător de animale, ameliorarea sângelui german.

„Dar nu puteți face altceva – îi spuse lui Hitler – decât să ajutați natura și aceasta să-și scurteze drumul pe care-l are de străbătut! Trebuie ca ea, natura însăși, să vă ofere o varietate nouă. Până în prezent în privința speciei animale, crescătorii nu au reușit decât în foarte rare cazuri să realizeze mutații, adică să creeze caractere noi".

„Omul nou se află în mijlocul nostru! Este acolo! – strigă Hitler cu un ton triumfător[1]. Nu vă ajunge aceasta? Am să vă spun un

1. Asemănarea este mai mult decât frapantă cu „omul nou" de tristă amintire propovăduit de N.C. Nu este exclus să se fi inspirat din ideologia nazistă.

secret: am văzut omul nou. El este activ și crud. Mi-a fost frică în fața lui!".

Pronunțând aceste cuvinte, menționează Rauschning, Hitler tremura, fiind cuprins de o ardoare extatică. Și, mai departe Rauschning descrie o scenă stranie, în privința căreia doctorul Achille Delmas, specialist în psihiatrie, s-a străduit în zadar să-i găsească o explicație:

„O persoană din anturajul lui Hitler mi-a spus că într-o noapte acesta s-a trezit scoțând strigăte convulsive. Paralizat de frică, așezat pe marginea patului, cerea ajutor. Era cuprins de o panică ce-l făcea să tremure așa de tare încât se mișca patul. Din gură îi ieșeau vociferări confuze și neinteligibile. Gâfâia ca și cum era pe punctul de a se sufoca. Aceeași persoană mi-a descris una din aceste crize cu detalii amănunțite pe care nu le-aș fi crezut, dacă nu era vorba de o persoană sigură și demnă de toată încrederea. Hitler se afla în camera sa, în picioare, tremurând și privind în jur cu un aer speriat. «El este! El este! A venit aici!» gemea, cuprins de frisoane puternice. Buzele i se albăstriseră, iar transpirația i se aduna în picături mari pe frunte. Deodată, a început să pronunțe cifre fără nici un sens, apoi cuvinte și resturi de fraze. Arăta îngrozitor, folosea cuvinte legate în mod bizar, cu rezonanțe stranii. Apoi a redevenit tăcut, dar continuând să-și miște buzele. I s-au făcut frecții și i s-a dat să bea ceai. Pe neașteptate, a început din nou să strige din toate puterile: «Acolo! Acolo! În colț! Este acolo!» Izbea cu piciorul în pardoseala camerei și urla încontinuu. Cei din jur s-au străduit să-l liniștească, asigurându-l că nu se petrece nimic ieșit din comun. În cele din urmă, s-a calmat treptat, revenind la normal..."[1].

Considerăm a fi vorba de o gravă maladie psihică, cunoscută de altfel specialiștilor și care se caracterizează în principal prin patru simptome – disociația, autismul, ambivalența și platitudinea efectivă – cărora li se adaugă și altele, cum ar fi episoadele onirice, halucinațiile de tot felul, în special cele auditive, dezinteresul pentru problemele concrete, înclinațiile către speculații abstracte, fantastice, stările de visare etc. Bolnavul devine retras, refuză societatea, vorbește mult, fără a putea fi urmărit, gesticulează. Are stări ipohondrice, uneori bizare, care îl determină să consulte diverși medici, crezându-se persecutat și amenințat; megalomanie.

Același om privește impasibil uciderea unui număr imens de ființe nevinovate, plânge cu lacrimi când citește un text emoționant

1. Hermann Rauschning: *Hitler m'a dit*, Ed. Coopération, Paris, 1939. Achille Delmas: *Hitler, essai de biographie psyho-patologique*, Librairie Marcel Rivière, Paris, 1946. *Psihiatrie clinică*, sub redacția Aureliei Sârbu, Editura Dacia, 1979. Petre Brânzei: *Itinerar psihiatric*, Editura Junimea, Iași, 1979.

sau aude o bucată muzicală. Într-adevăr, afectivitatea acestor bolnavi psihici oscilează între acești doi poli, anestezie, lipsă de sentimente, de emoții, de pasiuni, și hiperestezie, excese de sentimente, de emoții și pasiuni.

În egocentrismul său, Hitler nu putea interpreta tăcerea care-l înconjura decât ca un semn de spaimă față de aureola führerului. Una din secretarele sale povestește că evita întotdeauna contactul direct cu oamenii ce-l ascultau. Hitler încerca, profitând de orice prilej, să transforme manifestările politice într-o exaltare a instinctelor, părăsind tot mai mult rolul oratorului tradițional pentru a deveni încarnarea unui simbol a cărui prezență permitea unor mici burgheze neurastenice să se dedea la un dezmăț colectiv. Așteptarea încărcată de neliniște a clipei în care masa se dezlănțuie, a sentimentului marii eliberări, în mijlocul strigătelor incoerente ale mulțimii dezvăluia caracterul isteric al acestor manifestații. Însuși Hitler a declarat că în discursurile sale „a ținut întotdeauna seama de gusturile femeilor" întrucât acestea au fost, de la început, „admiratoarele sale cele mai entuziaste". Până și în cursul războiului el a încercat să facă față criticilor prin argumente „anume ticluite pentru a impresiona sensibilitatea feminină".

Fie că acest erotism public este explicat prin considerații tactice, fie prin obsesiile personale ale lui Hitler, în ambele ipoteze, femeia era privită exclusiv ca obiect, iar calitățile ei specifice – capacitatea de a se devota, nevoia ei de ordine și de autoritate – n-au fost socotite decât ca niște instrumente ale unei orientări psihologice intensive. Aici ne aflăm în punctul de convergență dintre comportamentul personal al lui Hitler și trăsăturile, de altfel destul de vagi, ale doctrinei naziste în ceea ce privește femeia. Această doctrină nu făcea altceva decât să reia, tezele formulate în scrierile rasiste, dându-le însă o orientare proprie, astfel încât sub neadevărurile și fantasmagoriile ei răzbăteau brutal adevăratele țeluri ale conducătorilor. Și aici se regăsește încă una din trăsăturile caracteristice ale practicii ideologice naziste: noțiunile pseudo-romantice slujesc doar pentru a disimula obiectivele și tactica țintind dominația. Planurile naziste privind expansiunea demografică a rasei germane, invocarea aportului de „sânge nou" nu fac decât să demonstreze perfect până la ce punct femeia era considerată exclusiv un obiect, un instrument menit să slujească la îndeplinirea unor scopuri ambițioase. Ceea ce mai înainte a fost prezentat ca un protest împotriva masculinizării femeii a avut drept consecință logică suprimarea totală a diferențelor dintre sexe. În cele din urmă regimul nazist nu a mai cunoscut decât indivizi asexuați „angajați în serviciul comunității național-so-

cialiste". Hitler și discipolii lui fanatici au făcut totul pentru a degrada femeia, dar, cu toate că, datorită inițiativelor regimului, conștiința națională a fost în asemenea proporție orbită și coruptă, *degradarea nu s-a înfăptuit niciodată până la capăt*, poporul german reușind să se salveze.

Chiar și astăzi ne este greu să apreciem exact importanța problemei. Pe de altă parte, să ne fie permis să considerăm că, dacă din șase femei care au trăit în preajma lui Hitler, cinci s-au sinucis sau cel puțin au încercat s-o facă (Geli și Eva au decedat), lucrul se datorește, fără îndoială, acelorași teorii, devenite cu atât mai insuportabile în atmosfera care domnea în viața particulară a dictatorului[1].

Referitor la maladiile de care a suferit Hitler, materialele publicate recent pe baza informațiilor provenite din cercul dictatorului, aruncă o lumină nouă asupra problemei de care ne ocupăm.

Doctorul Felix Kersten îl îngrijea pe Heinrich Himmler printr-un procedeu cu totul special: terapia manuală[2]. Despre ce era vorba: Kersten deprinsese de la doctorul Kô, un vraci din Tibet, o metodă de vindecare a anumitor suferințe, bazată pe un procedeu combinat de masaje și influență de magnetism animal. A început să practice la Haga și a devenit foarte repede atât de cunoscut și de apreciat, încât la serviciile sale apelau magnați și capete încoronate. La Felix Kersten a recurs și Heinrich Himmler. În timpul ședințelor, Himmler i-a destăinuit medicului o serie de fapte uluitoare privindu-l pe Hitler și chiar i-a dat să citească rapoartele ultrasecrete ale medicilor ce l-au tratat pe cancelar: la începutul anului 1942 – când Kersten a luat cunoștință de aceste rapoarte – führerul era atins de P. S. P. (paralizie sifilitică progresivă).

În tinerețe Hitler avusese sifilis și fusese tratat la spitalul Pasevolk, de unde ieșise în aparență vindecat; în 1937 apăruseră însă simptome care dovedeau în mod neîndoielnic că boala își continua acțiunea de distrugere, transformându-se, în 1942, în paralizie sifilitică progresivă.

Iată, deci, că Germania nazistă, cel de-al III-lea Reich, era condusă de un sifilitic în plină evoluție a bolii, de un om ale cărui trup și minte erau supuse de ani de zile degenerării crescânde provocate de paralizia generală.

Poate, se întreabă cineva, cei din preajma lui Hitler erau la curent cu adevărul? Ei cunoșteau perfect – în primul rând Himmler

1. Otto Dietrich: *12 Jahre mit Hitler*, München, 1955.
2. Joseph Kessel: *Les mains du miracle*, Ed. Gallimard, Paris, 1968, *Lumea*, 26 iunie, 1969, p. 21.

și Goering – și în loc să ia măsurile impuse, țineau ascuns cu strășnicie acest secret pentru ca nu cumva aliații să-l afle și aducându-l la cunoștința opiniei publice, Germania să sufere o înfrângere dezastruoasă.

Sănătatea lui Hitler în perioada februarie-martie 1944 era din zi în zi mai șubredă. Cel mai ciudat lucru era că Bormann, tocmai din exces de servilism, se făcea în mare măsură vinovat de aceasta. El îl proteja pe doctorul Morell, pe care i-l plasase lui Hitler, care printre altele, suferea de spasme ale colonului; Morell îi calma aceste spasme dureroase administrându-i niște pilule preparate de el, un amestec periculos de stricnină și beladonnă (lucru de care am mai vorbit). Beladonna îi paraliza reflexele și astfel scopul era atins, dar în același timp ea încetinea activitatea cerebrală a pacientului. De aceea, în compoziția pilulelor intra și stricnină care, în schimb, îi excita puternic nervii. Doza maximă era de nouă pilule pe zi. Din propria inițiativă, Hitler lua până la 20 pe zi. Curând a fost apucat de un tremurat convulsiv și i-a paralizat piciorul drept. Atunci au fost aduși să-l examineze trei medici renumiți, aceștia l-au acuzat pe doctorul Morell că l-ar fi otrăvit pe Hitler „din incompetență". A intervenit Martin Bormann. El a pus să fie examinate pilulele de către un „specialist", un individ în slujba lui. Apoi, triumfător, a venit cu un certificat în care era atestată „totala lipsă de nocivitate a medicamentului". Cei trei medici care dăduseră semnalul de alarmă au fost șterși de pe lista medicilor cu dreptul la liberă practică![1]

Doctorul Brandt a îndrăznit, la puțin timp după aceasta, să-i trimită lui Hitler un raport cu privire la „starea sanitară precară din orașele Reichului care fuseseră bombardate de aviația aliată". El a fost arestat și condamnat la moarte. În dosarul lui s-a găsit raportul transmis de Bormann lui Hitler. Hitler, care devenise incapabil să mai scrie lizibil din cauza tremuratului mâinii sale, a mâzgălit pe margine niște cuvinte fără noimă: „Porc, pui de năpârcă, asasin, să fie omorât".

Câteva luni mai târziu, când însuși Hitler a încetat să mai aibă încredere în Morell, Bormann avea să-l părăsească pe doctor, fără nici o remușcare. Pentru el, dreptatea era întotdeauna de partea celui mai tare! Și atunci Bormann avea să vorbească cu dispreț despre „șarlatanul ăla care-l calcă îngrozitor pe nervi, circulă într-o limuzină ultra elegantă și mai are tupeul incalificabil de a-și păstra șoferul, un tânăr care demult ar trebui să fie pe front..."

1. Alain Dcaux: *Dosarele secrete ale istoriei*; Editura Politică, 1970, p. 225.

Nicolae Ceaușescu (1918–1989)

Cel care a concurat la titlul de cel mai odios dictator s-a născut la 26 ianuarie 1918, în satul Scornicești. În ceea ce privește comuna Scornicești, aflată pe valea râului Plapca, județul Olt, în ultimii ani s-au făcut diverse speculații, adevărul rămânând să fie stabilit ulterior. Este știut că pe timpul dictatorului, în dorința de a obține cât mai multe favoruri, oportuniștii nu au lipsit și din rândul istoricilor sau al celor care se pretindeau a fi așa ceva[1].

Astfel, s-a spus că „din micul sat al Scorniceștilor au pornit odionioară patru căpitani de-ai lui Mihai Viteazul, voievodul muntean din secolul al XVI-lea..." Dar această stranie afirmație nu este singura. Expresia: „Scornicești, vatră de istorie..." era pronunțată nu o dată. Se voia cu orice preț a se demonstra o origine istorică a dictatorului, probabil pentru înjghebarea unei dinastii ceaușiste.

Scorniceștii, beneficiind de numeroase privilegii și, mai ales, de fonduri, a suferit mari transformări și prin reunirea a patru comune, a devenit un veritabil orășel cu o populație de peste zece mii de locuitori.

Despre Scornicești și originea lui N. C. au circulat și alte relatări care par mult mai credibile prin motivațiile pe care le oferă[2]. De exemplu, A. B. Cornea, originar din Scornicești, a publicat în numărul din iulie 1988 al revistei emigrației românești din Viena *Micro-magazin*, o serie de declarații care, după acest autor, ar explica o serie de detalii privitoare la firea dictatorului, la comportamentul și predispoziția pentru fastul oriental, la particularitățile sale psiho-somatice și fizionomice, străine celor ce caracterizează în ansamblu poporul român.

„Localitatea poartă numele unui boier, Radu Scornici care, în anul 1803, primise poruncă de la episcopul de Slatina să ridice o biserică pentru sufletele băjenarilor așezați în depresiunea Cotmeana. După revoluția lui Tudor Vladimirescu, sub o coastă de deal, dincolo de Scornicești, între anii 1821–1830, s-au adăpostit niște rămășițe decimate ale unor hoarde de tătari, dezarmați și alungați de români. Peste tătari au fost deportați de autorități câteva sute de țigani nomazi care s-au amestecat cu tătarii, vorbind până în secolul trecut un amestec ciudat de limbă tătaro-țigănească.

1. Michel P. Hamelet: *Nicolae Ceaușescu: biografie și texte selectate*, Editura Politică, București, 1971.
2. *Renașterea bănățeană*, nr. 19, Timișoara, 14.01.1990, p. 1–8.

Românii au avut foarte puțin a face cu această etnie rătăcită și izolată de restul țării. Dintr-o asemenea sălbatică plămădeală asiatică s-a născut satul Tătarăi, inclus recent în hotarele Scorniceștilor. Numele de Tătarăi vine de la tătari răi.

Dictatorul s-a născut în Tătarăi, al treilea dintr-o familie de origine tătaro-țigănească de zece copii. Acolo, în Tătarăi, se află și casa natală a lui N. C., refăcută și vopsită. În 1965, din ordinul dictatorului, satul Tătarăi a fost desființat, împreună cu satul Stuca, ca să nu i se mai știe originea".

După autorul citat, de asemenea numele părinților - Andruța și Alexandrina - ar fi tipice țigănești. Mai departe, amintim că în ceea ce privește etimologia cuvântului „ceauș" se opinează că ar fi de origine turcă și tătară, bunicii chemându-se chiar „Ceuș-oglu" (pe tătărește „fiu de slugă"). La ora când scriem aceste rânduri, nu dispunem de mai multe informații și nici nu ne-am propus să întreprindem cercetări în acest sens. Ne facem datoria să menționăm că au existat și puncte de vedere diferite, cum ar fi cazul domnului Tahsin Gemil[1] care este de părere că a-l considera pe dictator de origine tătară este o jignire și o atitudine de incitare la ură de rasă. Se ridică astfel în mod intenționat o altă problemă legată de egalitatea în drepturi și nu de caracteristicile psiho-somatice ale etniilor, aspect ce nu poate fi contestat de autorul menționat.

Contrar unei biografii intenționat falsificate timp de decenii N.C. și E.C. au fost prezentați ca fiind elevi sârguincioși la școala elementară, detașându-se net de ceilalți copii prin inteligența și curajul pe care tiranii nu scăpau nici un prilej să-l dovedească... De la o vârstă fragedă „s-au remarcat prin spiritul revoluționar" și „militant". Ne rezumăm în a menționa că plecarea sa din Scornicești s-a datorat sărăciei, tatăl având patima beției. Ajuns în capitală, N.C. intră în evidența poliției, fiind chiar reținut pentru unele practici în zona Gării de Nord. Nu este exclus ca în acea perioadă, în căutare de mijloace de existență, să se fi ocupat și cu lipirea afișelor. Sunt multe de spus, de fapt aspecte pe care ziarele și revistele le tratează din când în când și care prin contrastul dintre realitate și imaginea plăsmuită oferă una din trăsăturile ce caracterizează sindromul patologic al personajului de care ne ocupăm.

Caroline Laurent și François Marot referindu-se la debutul politic al lui C., menționează în revista VSD (Vendredi-Samedi-Dimanche): „Hotărât lucru, ratații sunt nenorocirea popoarelor. Hitler s-a lansat în politică pentru că dăduse greș în pictură. N. C. ar fi rămas, poate, la cizmărie dacă ar fi fost dotat pentru această meserie. Cariera sa s-a întrerupt însă brusc, când avea cincisprezece ani.

1. Dr. Tahsin Gemil, *Contemporanul*, nr. 8/23.02.1990, p. 2.

Acuzat de furt, a făcut cunoștință în închisoare cu diverși condamnați politici, după care a intrat și el în politică. Micul cârpaci analfabet a devenit un militant fidel stalinismului".

Datorită acestor împrejurări probabil că a venit în contact cu un cerc de activiști ai partidului comunist. Fanatic și șiret mai mult poate din instinct, își dă repede seama de perspectivele și foloasele pe care le poate trage din aderarea la o ideologie cu audiență la unele pături ale populației, într-o anume conjunctură.

Privat de libertate, este închis mai întâi la Doftana, apoi la Jilava, Caransebeș și lagărul de la Târgu-Jiu. Eliberat la 23 august 1944 își reia activitatea, remarcându-se prin zelul și obedienta manifestată față de ierarhia partidului. În octombrie 1945, la prima Conferință națională a Partidului Comunist, N. C. a fost ales membru al Comitetului Central.

După Congresul de constituire a partidului unic, prin fuzionarea în 1948 a Partidului Comunist și Socialist, N. C., devenit membru supleant al Comitetului Central al noului partid, a fost numit în primul său post ministerial: ministru adjunct al Agriculturii. În această calitate a participat direct, în martie 1949, la programul colectivizării agriculturii, cu efectele cunoscute. Mai târziu, a inițiat și început așa-zisul program de sistematizare a satelor, care viza demolarea a mii de sate. Tot legat de această problemă, amintim proiectele de secare a unor bălți și așa-zisa „amenajare" a Deltei Dunării.

Vizând niște proiecte ambițioase, urmează cursurile Academiei Militare - se presupune în U.R.S.S. - și în 1950 este rapid promovat și devine ministru adjunct al Forțelor Armate și șef al Direcției superioare a armatei, cu gradul de general-locotenent. În această perioadă se face remarcat prin organizarea predării învățământului politic în armată și lichidarea cu cruzime a grupărilor de rezistență ale opozanților, ce activau în munții Carpați. Îndeplinirea acestor misiuni, încredințate de conducerea Partidului Comunist Român i-au deschis lui N. C. porțile spre vârful ierarhiei nomenclaturii.

Încetarea din viață a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în martie 1965, a însemnat pentru N. C. asaltul final spre funcția supremă de prim-secretar al Comitetului Central. Cu sprijinul mai mult sau mai puțin ocult al unor susținători, în primul rând al lui Ion Gheorghe Maurer, regizează alegerea sa la Congresul al IX-lea ca secretar general al Comitetului Central. Timp de 25 de ani, dispunând de putere absolută, a condus țara în mod discreționar, fidel stalinismului. În universul lui Stalin, regimul politic era un regim polițist și totalitar, dar un regim nu este un sistem. Fosta Germanie așa-zis național-socialistă și țările cu regim stalinist au făcut parte din

aceeași categorie istorică a puterilor absolute și despotice. Hitler, Stalin, Ceaușescu și similarii lor se caracterizează din punct de vedere medical ca suferind de aceleași maladii și ca reflectare a activității lor, aplicând aceleași metode, aceeași nebunie sângeroasă – întreceri în a suprima vieți omenești, a tortura și a umili – aceeași politică hibridă extremistă la dreapta sau la stânga și același dezastru final, fatal și inerent.

„Acum, nu mai este un secret pentru nimeni, că toate acțiunile pe care N. C. le-a întreprins, fie în interior, fie în exterior. Dând dovadă de șiretenie, el a avut grijă să se înconjoare cu o poleială de motivații perfid gândite și abil explicate, cu singurul și machiavelicul scop de a obține aprobarea și girul cât mai multor oameni de bună credință, de a atrage de partea sa personalități sau oameni de rând, adică de a deveni cât mai popular.

Așa cum arătam, cu o perfidie diabolică, N. C. a pregătit un întreg eșafodaj de argumente și argumentații, cu care, în așa-zisele interviuri pe care le acorda pentru străinătate, încerca să-și confecționeze o aureolă de mare om politic, de apostol al păcii și colaborării internaționale, înșelând cu bună știință aspirațiile și gândurile de bine nu numai ale poporului român, dar și pe cele ale lumii întregi"[1].

Consoartă, progenituri, neamuri, demnitari, lachei, paznici și alți slujitori ai unei curți „regale" de tip nou, se strângeau în șiruri și luau avioanele spre a cutreiera continentele la rând. Chiar dacă gazdele adăposteau o parte din suită, risipa era mare și fiecare plimbare însemna pentru țară cheltuieli de milioane în atât de necesarele valute forte. Apoi venea rândul vizitelor de răspuns și nu poate fi uitat fastul costisitor al primirii de care a beneficiat până și o căpetenie sângeroasă (și ocazional canibală), care avea dreptate când îl îmbrățișa pe tiranul României numindu-l frate (Radu Negrea).

Sub masca mult trâmbițatei deschideri către Occident și a puzderiei de vizite pe care le întreprindea, devenind astfel cel mai cunoscut șef de stat, ce vizitase aproape toate țările de pe glob, pozând tot timpul în propovăduitorul unei politici externe originale, dictatorul ce își înăbușea tot mai puțin apucăturile cultului personalității, înșela, de fapt, buna credință a înaltelor oficialități cu care se întâlnea, propunând în stânga și-n dreapta și acceptând nebunește colaborări – ulterior uitate sau respinse pe alte canale – ca un mare campion al înțelegerii și avantajului reciproc. În realitate, făcând nu de puțin ori și pe bunul samaritean, el nu dorea decât să-și edifice

1. Eugen Șerbănescu: în *România Liberă*, nr. 11/5.01.1990.

soclul propriei statui europene și mondiale la care visa zi și noapte și al cărei rob înverșunat devenise.

Colecționar avid de distincții și onoruri de tot felul – revers al unui complex de inferioritate al cârpaciului cizmar semianalfabet și gângav – nu ezita le nevoie să și le cumpere cu valută forte pe care o drămuia atunci când nevoile țării o solicitau. O lume întreagă a fost astfel escrocată politic de N. C., care în ultimul timp prinsese și obiceiul să se erijeze în sfătuitor și în judecătorul de pace al mai multor situații conflictuale de pe mapamond. Nu intrăm în detalii ce depășesc caracterul lucrării, dar ținem să reliefăm duplicitatea în cel mai înalt grad pe care a manifestat-o, încercând să tragă foloase de la ambii parteneri. El mima preocuparea – dezvăluirile vorbesc de la sine în acest sens – nu pentru că s-ar fi simțit afectat de soarta popoarelor (soarta propriului popor neinteresându-l defel, dovadă demolarea unor străzi și cartiere întregi din Capitală și orașe din țară, ca să nu uităm de cele șapte mii de sate amenințate cu distrugerea), ci pentru că se grăbea și spera să primească un anumit premiu, mult râvnit, care îi lipsea din vitrina sa de trofee ale perfidiei.

De o ambiție devoratoare, simptom al patologicului, a crezut că acaparând puterea este în măsură să intre în prim-planul vieții internaționale. El ținea să șocheze prin poziția lui, să demonstreze lumii că fără el nu se poate, urmărind să devină un fel de arbitru în jurul căruia trebuie să graviteze totul.

Trăsătura specifică a bolii de care suferea – de fapt mai multe – este cea de-a face excepție, megalomanie și mitomanie galopantă, de a nu avea rival și seamăn în nimic, istorie și... viață. Începem cu viața: nu a conceput o clipă că va muri. Frica sa de o ipotetică tentativă de asasinat explică pentru ce el nu voia să circule la ore obișnuite, pentru ce oprea complet circulația și alegea el singur de fiecare dată în ultimul moment un alt parcurs.

În timpul tuturor călătoriilor sale în străinătate, era tot timpul însoțit de un chimist însărcinat să-l protejeze împotriva oricărui risc de contaminare chimică, radioactivă și bacteriologică. Astfel, cu prilejul unei vizite într-o uzină din Statele Unite, având nevoie la toaletă, un agent din suită a dezinfectat cu coniac W.C.-ul...!

Hrana adusă de acasă îl urma în containere sigilate. Mai mult, de când Fidel Castro a declarat că C. I. A. încercase să-i otrăvească încălțămintea, N. C. nu mai purta aceeași încălțăminte decât o singură dată. O secție specială a securității se ocupa de costumele sale. În depozite speciale exista în permanență un echipament complet pentru un an avans, 365 costume, 365 perechi de

încălțăminte, care erau arse cu conștiinciozitate și sub pază, după folosință. (...)

Păzit de câini – doi dobermani sălbatici – dispusese să se sape sub pământ o adevărată rețea ce lega numeroasele palate, clădiri oficiale și buncărele antiatomice. Îi era însă groază de întuneric, singurătate și mersul prin tunelele pe care conta să le folosească la nevoie. Pentru a fi apărat, angajase o armată numeroasă de mercenari, antrenați zilnic, gata să intervină.

Pentru a-și prelungi viața – cea politică o făcea cu ajutorul acoliților săi și a aparatului politic – a recurs la serviciile celor mai competenți specialiști ca să-și trateze afecțiunile de care suferea. Dar, dacă este firesc ca orice om să apeleze la un medic la nevoie, nu oricine se transformă în... vampir. În fiecare lună, o echipă de „medici" prelevau circa trei litri de sânge de la douăzeci de sugari pentru a-l administra dictatorului.

Patografia lui N. C. este ieșită din comun. Un sindrom complex de paranoia și schizofrenie. Consultat de un psihiatru în perioada 1963–1964, acesta i-a pus diagnosticul de mai sus. Din păcate pentru el, medicul l-a comunicat celor din jurul său și drept urmare a fost suprimat, fiind aruncat pe fereastră de câțiva necunoscuți. Trebuia să dispară. Era un pericol. Putea să divulge un secret de stat cu consecințe incalculabile pentru partid!

Cu mai mulți ani în urmă i-a fost depistat un diabet, prezent și la unul dintre frații săi, Andruța. A fost operat de un cancer al prostatei, de pe urma căruia a fost obligat să poarte în permanență o sondă.

Deși se exprima greu din copilărie, nu putea pronunța corect anumite litere și cuvinte, în 1988 i s-a declarat o afecțiune numită afazia Broca, caracterizată prin pierderea momentană a vorbirii și prin imposibilitatea trecătoare de a-și exprima ideile și sentimentele.

Dedublarea personalității în ansamblul de tulburări ale caracterului cuprinzând orgoliu, neîncredere, susceptibilitate exagerată, judecăți false, tendință la interpretări care favorizează delirul și, indus, reacții agresive, cruzime etc. pledează pentru paranoia.

Deosebit de crud – seara urmărea filme în care torturile, sângele ce curgea și execuțiile deținau un loc de frunte – organiza deseori vânători ce culminau în veritabile carnagii, mai ales că animalele fie că erau îmblânzite și nu se fereau, fie că erau aduse în fața carabinei sale. Alcoolic – ca și tatăl său și de altfel și fiul său preferat Nicu – cumula tare ce i-au conferit un caracter patologic neobișnuit, întâlnit la criminalii ce populează galeria marilor declasați. Spațiul nu ne permite, dar considerăm că N. C. constituie un subiect de analiză extrem de vast, mai ales prin implicațiile avute

pe plan psiho-social. Carenţele sale evidente din punct de vedere sexual s-au reflectat după unii autori prin excesele politice manifestate. Vulgar şi brutal în vorbire, dur cu cei din preajma sa, devenea pe zi ce trecea tot mai tiranic, considerându-se a fi o figură de excepţie, un asemenea geniu născându-se la 500 de ani o dată. N. C. nu trebuie analizat şi studiat singular, ci în contextul politic al partidului ce i-a furnizat şi încredinţat conducerea, cât mai ales al colectivităţii restrânse în care a trăit şi pe care a adunat-o în jurul său, colaborând cu ea.

Este ştiut că se implica direct în proiectarea unor lucrări, ale căror idei le prelua sau erau propria sa iniţiativă. Şi într-un caz şi în celălalt, distingem o serie de trăsături ce caracterizează o stare patologică (schizofrenia). În primul rând, ca o notă dominantă, megalomania, tendinţa spre gigantism, ce a culminat pe toate planurile, nu numai al construcţiilor (palate, canale, uzine, sistematizare şi diverse alte proiecte), ci şi sub aspect istoric şi cultural (scrierea de „opere", colecţionarea de decoraţii şi titluri ştiinţifice). Dar nu se poate uita furia delirantă de a demola şi distruge, aspect legat de figuri istorice precedente (boala lui Nero de exemplu). Constatăm acum un lucru ce trebuie să stea în atenţia specialiştilor: comportarea sa a fost imitată şi de alţii din ierarhia comunistă. Considerăm că nu este un simplu act de imitaţie (dintr-un anumit punct de vedere şi el anormal), ci e vorba de un sindrom complex de asociere a celor bolnavi, lucru ce se poate constata şi în diverse colectivităţi mai mici sau mai mari.

Din grupa ideilor delirante expansive (tulburări ale gândirii) specifice psihozelor organice (senile şi vasculare, traumatice, infecţioase, P. G. P. şi schizofreniei) atragem atenţia asupra ideii de bogăţie constatate la N. C. (depuneri de mari sume de bani la bancă, nenumărate vile, adevărate palate, în care se depozitau obiecte de patrimoniu de incalculabilă valoare sustrase din muzee, îmbrăcăminte în cantităţi industriale etc.) ca să nu mai vobim de cadourile oferite (de fapt cerute prin intermediari: kilograme de aur, diamante sintetice, blănuri, bijuterii etc.).

Idei de reformă şi paternitatea unor principii politice (comunismul şi partidul, centrul vital... actul de la 23 august, versurile imnului de stat... ca să nu le mai enumerăm pe toate), de filiaţie (galeria marilor bărbaţi făuritori ai istoriei neamului); ideile de mărire, forţă, frumuseţe, talent sunt prezente la N. C. prin nenumărate exemple. Exagerarea a mers până acolo, încât imaginea sa atunci când apărea în presă era retuşată şi trucată de fotografi. Pentru ca să nu poarte ochelari când îşi citea discursurile interminabile - analogia cu Hitler şi în acest caz este frapantă - textul

era scris cu mașină cu caractere mari, anume comandată. De altfel, boala cu simptome identice, poate fi întâlnită și la diverse alte personalități (Stalin, Mao, Hitler etc.); este vorba de nevroză obsesivo-fobică, psihopatie-psihastenică, depresiile vârstei înaintate, debut de schizofrenie și narcisism malign.

N. C. prezenta diverse obsesii fobice: teama față de locuri și situații nejustificate, pe care nu o putea alunga. De remarcat că această stare trebuie deosebită de anxietate, la care teama e lipsită de obiect. Fobiile nu apar izolat, ci înmănuncheate, creând o stare de teamă de aspect general (pantofobie). După cum se știe, fobiile se schimbă între ele și irupe teama de a nu apărea vechile fobii.

Printre alte fobii de care suferea, amintim agorafobia (de străzi, piețe), claustrofobia (de a nu sta în locuri închise, tunele, buncăre), fobii care l-au făcut să renunțe la rețeaua subterană pentru a fugi pe data de 22 decembrie 1989, preferând elicopterul și mașina: nasofobia (frica de boală), cancerofobia și tanatofobia (frica de moarte).

Obsesiile impulsive îndeamnă individul la acte lipsite de rațiune, cu consecințe negative pentru cel în cauză. Teama de a nu da curs impulsiei se cheamă compulsie. Datorită recunoașterii aspectului acestor trăsături patologice, bolnavii au capacitatea de a încerca să se stăpânească, dar atunci apare o stare de anxietate chinuitoare, lucru observat când ținea discursuri, se bâlbâia, sărea litere sau le pocea, dădea din mână și se uita la Elena Ceaușescu.

Mecanismul fiziopatologic care stă la baza ideilor delirante, după diverși autori, ar consta în existența unor focare de excitație inertă, înconjurate de zone de inhibiție în stare de forță ultraparadoxală, care se instalează datorită inducției negative provocate de focarul de excitație. Această inducție negativă intensă inhibă focarele de sens contrar din scoarță cu ajutorul cărora ar fi existat posibilitatea de a corecta conținutul ideii delirante. De aici lipsa de critică.

Ca și mecanismele, cauzele apariției ideilor delirante sunt neelucidate, dar în cele mai multe cazuri ele sunt socotite ca expresie a acțiunii diverșilor factori. Patologia delirantă nu poate fi limitată la mecanisme strict corticale, dereglările care le determină extinzându-se și la regiunile subcorticale.

Colaboratorii lui Pavlov sunt de părere că în scoarța cerebrală a bolnavilor cu idei delirante, cum a prezentat și N. C., pe fondul inhibiției (în faza ultraparadoxală) se inversează sensul relațiilor inhibitorii, astfel că ceea ce trebuia să fie inhibat se dezinhibă și devine dominant, din care cauză în loc să apară ideea normală care exprimă corect realitatea, apare opusul ei.

Privitor la defectele de vorbire, N. C. prezenta dislogii și dislalii sau tulburări mentale ale limbajului, respectiv dificultatea pronunțării de sunete, silabe și cuvinte, acestea fiind consecutive modificărilor de formă și conținut ale gândirii, deci cu un fond mult mai profund decât ar părea unui nespecialist. O leziune cerebrală poate fi incriminată, cauzele fiind multiple. Tendința spre discursuri interminabile trădează un caracter isteric (hiperactivitate verbală).

Nu putem încheia spațiul acordat ideilor delirante ale fobiilor, fără a ne referi și la faptul că N. C. nu era în măsură să-și reprezinte un plan sau să aprecieze o machetă făcută la scară. Își dădea părerea numai la scara 1:1! Și după aceea, dacă nu-i plăcea ceva, ordona, printr-un gest caracteristic făcut cu mâna, să se dărâme totul. Este vorba de agnozie imaginativă grafică. Percepția îi tulburată printr-un defect de integrare gnozică (de transformare a excitației în senzație și a acesteia în imaginea perceptivă la scară naturală) datorită unor leziuni ale centrilor de integrare.

Așa cum arătam pe parcursul lucrării, N. C. a avut o personalitate morbidă, deosebit de complexă, căreia i se aplică perfect afirmația „nu există boală, ci bolnavi". Pot fi identificate la acest tarat, în afara aspectelor organice (sondă la vezica urinară datorită adenomului la prostată, diabet care are și el implicații pe plan psihic) simptome ce caracterizează următorele maladii psihice: psihopatie isterică, paranoia și schizofrenie. Ne vom opri asupra fiecăreia din cele trei, ce formează un adevărat sindrom, cât se poate de dezastruos pentru individ, dar mai ales pentru cei din jur.

„Istericul – arată prof. dr. V. Predescu – este acel psihopat care vrea, cu orice preț, să pară mai mult decât ceea ce este în realitate. Istericul este un megaloman, dominat de aspirația de a atrage atenția, fapt care determină caracterul de «pozã» al comportamentului său. El are psihologia unui actor care interpretează un rol, urmărind să convingă, să uimească și să stârnească admirația, indiferent de mijloacele pe care le utilizează..."; „... este egocentric, își face reclamă mare din dorința de a se face remarcat, comite chiar crime și delicte, folosește un sistem de minciuni, lipsă de potență sexuală...". Recunoaștem la N. C. absolut toate aceste simptome, fără nici un comentariu.

Psihopații paranoici se remarcă prin orgoliu excesiv, stimă nejustificată față de sine, neîncredere în oameni, idei preconcepute, fanatism în idei politice, pot gândi și comite crime politice etc. etc.

Paranoia la N. C., ca și schizofrenia și psihopatia isterică, a evoluat treptat, făcându-se remarcată prin simptome caracteristice. Psihiatrii definesc paranoia ca o psihopatie cu o evoluție continuă a unui sistem delirant durabil, sistematizat, nehalucinator și imposi-

bil de zdruncinat, care se instalează concomitent cu conservarea completă a ordinei și voinței de acțiune. Pornirile paranoicului izvorăsc și se dezvoltă pe baza trăsăturilor personalității premorbide într-o ordine și coerență logică, pornind de la postulate false.

Individul are idei delirante de mărire și persecuție (de a fi suprimat, înlăturat, neîncredere în nimeni) ce prezintă o anumită legătură logică, realizează un sistem fără prea multe contraziceri interne, dar logica nu este peste tot convingătoare. Premisele sunt false și nu permit critica.

Premisele false sunt constituite din interpretări și intuiții false ale prezentului sau trecutului, sub forma ideilor de relație și distorsiunea memoriei. Critica ideilor sale este exclusă și uneori individul poate recunoaște că a greșit. Cel în cauză își poate îndeplini profesiunea, mai ales dacă nu este atins de o formă prea gravă: între el și societate există un dispozitiv protector format din rude, prieteni etc. Capacitatea de judecată, succesiunea ideilor, rămân absolut intacte, fapt pentru care indivizii conștienți de faptele săvârșite sunt pasibili de judecată și rigorile legii.

Paranoicul refuză orice interpretare care nu-i convine; N. C. nu admitea să fie contrazis, tinzând spre dictatură absolută. Halucinațiile lipsesc; memoria este bună, la fel orientarea în timp și spațiu, fapt remarcat atunci când, cu prilejul vizitelor de lucru, perora singur, fără text. În ultima perioadă de timp, se putea constata în discursurile sale o lipsă de coerență în idei, repetarea acestora și o totală dezlânare a conținutului. Delirul paranoicului este contagios - menționează tratatele de specialitate - delir în doi sau colectiv. Bolnavul convinge și pe alții. Nu mai insistăm asupra acestui aspect pe care l-am mai tratat și care e arhicunoscut. Delir de (...) ideologie, de mărire (...).

Psihopatia paranoică este caracterizată de patru simptome principale, toate fiind prezente la tabloul clinic oferit de N. C.:

1. Supraaprecierea persoanei proprii (orgoliu, narcisism);
2. Disprețul, minimalizarea importanței și valorii celorlalți;
3. Apariția unor erori de logică în gândire (goana după argumente, detalii, încăpățânare);
4. Lipsa supleței adaptative socio-profesionale.

Psihoza schizofrenică se caracterizează prin două teme majore în jurul cărora individul prezintă idei delirante:

1. Persecuții (teama de omorâre și îmbolnăvire);
2. Supraaprecierea propriei persoane (sau a ideilor sale politice, religioase, mistice etc.).

În general, N. C. a prezentat simptome mai puțin caracteristice ale acestei maladii, în comparație cu cele precedente.

În evoluția bolii sale nu trebuie omis aportul direct al Elenei C. ale cărei trăsături erau identice. Împreună, cei doi au dezvoltat un sindrom binecunoscut de psihiatri, nebunia în doi, fiecare menținând sau amplificând tulburările de comportament ale celuilalt[1].

Pentru faptele, sale ce stârnesc invidia altor tirani cunoscuți de istorie, a fost judecat și condamnat în ziua de 25 decembrie 1989. Menționăm că din punct de vedere medical, paranoia nu conferă celui în cauză absolvirea și iresponsabilitatea faptelor sale, respectivii fiind perfect conștienți de ceea ce săvârșesc.

Un trio infernal: Hitler, Stalin, Ceaușescu

Hitler–Stalin–Ceaușescu și compania: aceleași metode, aceeași nebunie sângeroasă, aceeași politică și același dezastru final. Cu deosebirea că primul se declara în public pentru legea junglei, pentru rasism, pentru inegalitate și pentru bunul plac al celor mai puternici – lucruri pe care ceilalți se prefăceau că le condamnă, dar le practicau într-un mod mult mai feroce, ținând seama de faptul că au dispus de un răstimp și de un spațiu geografic mult mai mare.

Cum a fost acest lucru posibil? Datorită terorii polițiste totale, fățișe sau disimulate, dar totdeauna sistematic planificate și având la dispoziție tehnologia cea mai modernă, beneficiind de cea mai largă gamă de procedee – de la supravegherea permanentă la corupție, delațiune, provocări și asasinate, inclusiv serviciile mafioților și ale traficanților de narcotice.

Hotărât lucru, ratații sunt nenorocirea popoarelor. Hitler s-a lansat în politică pentru că dăduse greș în pictură. Ceaușescu ar fi rămas, poate, la cizmărie dacă ar fi fost dotat pentru această meserie. Cariera sa s-a întrerupt însă brusc, când avea 15 ani. Acuzat de furt, a făcut cunoștință cu închisoarea, după care a intrat în politică. Micul cârpaci analfabet a devenit un militant fidel stalinismului. El și soția sa Elena au condus țara ca doi patroni de prăvălie hrăpăreți, bănuitori și cruzi. La capătul a 25 de ani de putere absolută, averea pe care au strâns-o era colosală.

Este greu de înțeles, dacă faci abstracție de jocul de culise, cum a fost ales conducător al țării un paranoic cu un coeficient de inteligență la limita inferioară a normalului, cu grave tulburări de vorbire. Cu atât mai mult cu cât se știa că Elena Ceaușescu era practic o semianalfabetă.

Timp de 20 de ani, grație unei campanii abile de dezinformare

1. Dr. C. Maximilian: *Patologie și putere*, România Liberă, 24.02.1990, p. 2.

(operaţia „Orizont"), „Dunărea gândirii" a reuşit să manipuleze ţările occidentale, făcându-le să creadă că România a rămas o insulă a libertăţii şi prosperităţii în mijlocul blocului răsăritean. La sfârşitul anilor '70 şi începutul anilor '80, lucrurile s-au schimbat. Megalomania sa a devenit peste tot cunoscută. Proiectele sale urbanistice gigantice, obsesia sa pentru interceptarea convorbirilor telefonice arătau care îi era adevărata sa faţă.

Existau vreo 40 de ceauşeşti – unchi, veri, nepoţi – care deţineau posturi cheie în politica şi economia României. Nicolae Ceauşescu „naşul" paranoic, şi Elena, o vrăjitoare sadică, domneau asupra unei adevărate mafii politice, dintre care mulţi li se asemănau prin bigotismul lor. Un sindicat oficial al crimei. Şi timp de peste 20 de ani românii au fost prizonierii săi.

IV. De la boală la creația artistică

George Sand

Celebra scriitoare, cunoscută în literatură sub numele de George Sand, pe lângă imensul interes literar pe care îl oferă, considerăm că ar putea fi privită, în aceeași măsură, și din punct de vedere medical.

George Sand s-a născut la 1 iulie 1804 la Paris, în condiții cu totul neobișnuite: în timpul unei petreceri de familie: „s-a născut în roz și în muzică, va fi o răsfățată", va profetiza sora mamei sale. „Se va numi Aurora – ca mama mea, va completa tatăl". Mama copilei, după ce a făcut prima parte a campaniei de la Marengo în furgoanele armatei, ajungând chiar și în patul de campanie al unui general, a devenit amanta locotenentului Maurice Dupin. Au trăit împreună patru ani de zile, timp în care ea l-a întreținut, reușind să legalizeze în cele din urmă legătura lor abia cu două luni înainte de nașterea Aurorei.

După patru ani petrecuți la Paris, în 1808 au plecat cu toții în Spania, Maurice Dupin făcând parte din anturajul lui Murat. În somptuosul palat de la Madrid li s-a dat un apartament care a produs o puternică impresie asupra micuței Aurora; pentru prima oară ea putea să se examineze cu surpriză, în întregime, într-o oglindă mare, iar costumul militar cu care o deghizase mama sa spre a-l flata pe Murat a fost descris de ea mai târziu drept o adevărată minune.

Întoarcerea lor în Franța, într-un cadru apocaliptic de flăcări, ruine și cadavre lăsate pradă corbilor, a impresionat-o profund pe copilă. S-au refugiat la Nohant, aproape de Chârtres. Liniștea reședinței senioriale a Aurorei Dupin de Francueil, fiica naturală a mareșalului de Saxa și mamă a lui Maurice, contrasta cu infernul zilelor de retragere prin Pirinei. Distincția, calmul și stăpânirea de sine a doamnei de Francueil nu se împăcau deloc cu voluntarismul, bruscheța și vulgaritatea norei sale – o brună înflăcărată și plină

de temperament, fostă modistă, trăită în lumea teatrală, de unde rămăsese cu o înclinație spre un dramatism grotesc. În septembrie 1808, Maurice moare pe neașteptate într-un accident stupid; mama și bunica - două temperamente diametral opuse - au început s-o tortureze îngrozitor pe mica Aurora, în ciuda bunelor intenții de care erau animate amândouă. Bunica urmărea formarea ei spirituală dându-i o educație și ținută îngrijită și, mai ales, maniere distinse, spre deosebire de mama sa care, dimpotrivă, vroia s-o pregătească pentru viață, învățând-o să coase, să gătească, cu alte cuvinte să fie o gospodină desăvârșită. Bunica îi paraliza toate elanurile, căci „era mai severă și mai înfricoșătoare în dulceața ei... Mângâierile bunicii mă îndemnau la plâns, va spune George Sand, pentru că îmi aminteau îmbrățișările pasionate ale scumpei mele mame". În cele din urmă separarea a devenit inevitabilă și copila a rămas în grija bunicii, mai ales că mama a trebuit să cedeze temperamentului său vulcanic și să se mute la Paris, unde putea găsi cu mai multă ușurință și discreție satisfacerea impulsiunilor sale. Aurora avea pe atunci nouă ani.

Până la vârsta de doisprezece ani a fost o fetiță ștearsă, deloc vioaie, nici vorbăreață, cu un aer stupid. Stătea îndelung nemișcată cu ochii holbați, cu totul inertă, lăsându-se dusă fără nici o rezistență de curentul vieții; totuși părea mulțumită și se complăcea mai mult în societatea porcarului, a vizitiului, preferând coșarul vitelor, salonului. De aceea bunica îi dă ca preceptor pe medicul Deschartes, care-l crescuse și pe fiul ei, tatăl Aurorei.

Copila a început brusc să arate înclinații literare care o entuziasmară pe bunică, deoarece la doisprezece ani combina în mod ingenios fragmente din lecturi cu imaginația ei, făurind opere proprii. Dar, în fața insistențelor de a o readuce și pe mama sa, bunica a internat-o într-un pension, la modă în acei ani: Couvent des Augustines Anglaises, fostă închisoare pe timpul Revoluției.

În ciuda comportamentului ei zglobiu și nedisciplinat, la vârsta de cincisprezece ani, în plină pubertate, a fost adânc șocată de atmosfera din capela mânăstirii. Astfel, într-o seară, la începutul unei slujbe, sub lumina candelei aflată sub un tablou din altarul capelei, tablou care-l reprezenta pe Sfântul Augustin primind în Egipt ordinul misterios de a citi Sfânta Scriptură, a simțit pe neașteptate o amețeală:... o lumină albă a învăluit-o și o voce i-a spus cuvintele care au determinat conversiunea Sfântului Augustin: „Tole, lege". Această stare neobișnuită pe care a simțit-o în fața tabloului la care se adăugau marea ei receptivitate și sugestibilitate o determină să se... pocăiască pentru păcatele mamei sale, pe care i le relatase plină de reproșuri bunica. Postul nesfârșit și torturile

pe care și le-a impus (un colier cu țepi ce-l purta zi și noapte) au fost curmate prin intervenția înțeleaptă a confesorului iezuit, abatele de Prémord, care analizând situația îi interzice chinurile și-i ordonă să reînceapă să se joace cu colegele ei, ceea ce ea primește cu multă voioșie. Dar bunica, adeptă a lui Rousseau și a enciclopediștilor, detestând pe preoți, i-a învinovățit pe nedrept de a fi tulburat mintea copilei prin fanatismul lor și ca urmare a retras-o din pensionat. Pe Aurora, acum în vârstă de șaisprezece ani, bunica o punea să-i citească fără alegere din toate operele marilor filozofi, moraliști și scriitori; iar bătrânul Deschartes, care educase numai băieți, pentru a-și crea iluzia că și acum are tot un băiat în fața sa, a îndemnat-o să poarte haine bărbătești, o lua zilnic la cavalcade, la vânătoare, până ce ea sfârși, în cele din urmă, să se pasioneze de acest gen de viață. Și, combinând în mod paradoxal nevoia ei naturală de visare cu aceea de mișcare, se trezea de multe ori visând în timpul galopului vertiginos al calului. Dar, prin purtarea ei a început să scandalizeze regiunea, mai ales când studia anatomia cu studentul în medicină Ajasson de Grandsagne, dezgropând cadavre din cimitir! Când însă camaradul a vrut să transforme tovărășia studioasă în intimitate amoroasă, Aurora l-a repezit cu indignare: „Fiziologia e una, iar amorul alta" – va spune ea mai târziu referindu-se la acest episod. Când mama ei, alarmată auzind că fiica studiază latina și anatomia, a intervenit, Aurora i-a răspuns drastic că n-are nimic să-și reproșeze din moment ce a fost condusă de o persoană serioasă și înțeleaptă ca bunica ei; se pare că acum o aprecia mai mult pe bătrână. În noiembrie 1821 bunica a murit și de frică să nu ajungă la mama sa, a încercat să se sinucidă, aruncându-se călare în râul Indra, salvându-se numai datorită comportării calului.

Vulgaritatea mamei, în compania căreia a trăit câtva timp la Paris, a exasperat-o atât de mult, încât a primit ca o salvare căsătoria ce i s-a propus cu baronul Casimir Dudevant. Încă din primele zile însă, între cei doi s-a născut o neînțelegere intimă gravă și asta mai ales din cauza frigidității Aurorei, în contrast cu firea pasională a soțului. Mai târziu, la stațiunea Cauterets, unde fusese trimisă de medici din cauza sănătății ei grav zdruncinate, Aurora s-a îndrăgostit de Aurélien de Sèze, însă, de data aceasta puritanismul lui a fost motivul despărțirii lor treptate. Revenită acasă, traiul devenise într-adevăr infernal, căci Casimir era alcoolic și de o violență ce-l împingea la amenințări criminale față de ea. Aurora se consola scriind și primi chiar aprecieri elogioase pentru încercările ei literare. A scris *Le voyage en Amérique*, și, se pare, începutul *Indianei* în 1827. S-a îndrăgostit apoi de studentul Jules Sandeau, părăsindu-și

soțul pentru a se stabili cu iubitul la Paris. Cu acest prilej și-a părăsit și băiatul Maurice, în vârstă de numai cinci ani, pe care îl crescuse cu o mare adorație până la primii pași, când brusc s-a dezinteresat de el. La Paris, și-a dus viața în mijlocul studenților, îmbrăcată tot timpul în veșminte bărbătești; pentru a-și câștiga existența picta tabachere, bibelouri și în cele din urmă s-a apucat de ziaristică. După îndemnul lui Henri de la Touche, directorul lui *Figaro* (pe atunci un ziar neînsemnat) a scris împreună cu Sandeau, în 1831, romanul *Rose et Blanche* sau *La comédienne et la religieuse*, care a fost semnat Jules Sand și a avut un mare succes. Dar romanul ei trăit cu Sandeau devenise o adevărată tortură, căci el o decepționase lăsând nesatisfăcut - zicea ea - sufletul ei „avid de afecțiune", deși tot ea era cea care scria doctorului Regnault: „În trei luni l-am văzut leșinat de o sută de ori în brațele mele... plăcerile ce i le ofer îl ucid și sunt plătite în dauna zilelor lui".

Ruptura dintre ei a avut loc atunci când ea, întorcându-se acasă pe neașteptate, după o scurtă absență, l-a găsit în patul său pe Sandeau cu o spălătoreasă.

Succesul primului roman i-a dat curaj și de atunci a început să scrie singură sub numele de George Sand (ultimul provenind din jumătatea numelui fostului ei amant). În 1823 a terminat romanul *Indiana*, în care pleda violent pentru lupta de emancipare în problema libertății amorului. Marele succes a făcut din George Sand profetul umanității și Dostoievski a proclamat-o: „Adeptul cel mai complet al lui Christ". Iar generația romantică a consacrat-o imediat ca interpretul cel mai elocvent al individualismului.

George Sand a venit în contact cu personalități literare marcante ale timpului, dar în afară de Balzac, „geniile masculine" - printre care Victor Hugo și Al. Dumas fiul - au ocolit această femeie, înspăimântați de misterul ce o învăluia, impresionați de reflecția de mai târziu a lui Jules Sandeau: „C'est un cimetière", confirmată și de Félix Pyat: „C'est comme la Tour de Nesle, elle dévore ses amants". În schimb a devenit o veritabilă atracție pentru temperamentele nervoase, mai mult sau mai puțin masochiste, cum spunea Charpentier; însăși răceala sau frigiditatea ei deveneau stimulente pentru cei care se consumau cu disperare pentru a încălzi această marmoră. Sainte-Beuve, înspăimântat la rândul său de această femeie, s-a mulțumit să devină conducătorul ei spiritual și chiar consilierul ei și regizorul tentațiilor ei. Pentru a înlătura pericolul care-l pândea, i-a găsit ca amant ideal, pe elegantul Prosper Mérimée; dar rezultatul a fost dezastruos: „J'ai eu Merimée cette nuit, c'est bien peu de chose", s-a destăinuit ea prietenei Marie Durval, care prin Al. Dumas-fiul a răspândit știrea în tot Parisul.

La rândul lui, Mérimée împrăștia amănunte fioroase asupra comportării amantei efemere; nu putem reda decât următoarele: „Maigre et noire comme un taupe. C'est une femme débauchée â froid, par curiosité plus que par tempérament".

I-a venit apoi rândul lui Musset care i-a inspirat din totdeauna teamă prin cinismul lui. După îndemnul lui Sainte-Beuve și-a pus mai întâi speranța în filozoful spiritualist Jouffroy: „Je recevrai Joufroy de vos mains", i-a scris ea cu umilință. Dar cu puțin timp în urmă scrisese că „detestă oamenii virtuoși din naștere"; îi apreciază „ca pe niște flori rare și fructe frumoase", dar nu-i simpatizează. Ei îi trebuie un „om candid, neexperimentat pentru un anume fel de idei" în care ea „a trăit și pe care le-a aprofundat". S-a hotărât atunci să se resemneze „căci nimic nu-i mai surâdea în viață" și s-a consolat transportându-se în lumea exaltată din romanul ei *Lélia*. Dar după câteva luni de la publicarea romanului iată că scrie din nou lui Sainte-Beuve: „Poate că am blestemat natura și pe Dumnezeu în *Lélia*; Dumnezeu care nu e rău și nu ține să se răzbune pe noi, mi-a închis gura redându-mi tinerețea inimii și silindu-mă să mărturisesc că a pus în noi bucurii sublime". Cauza era că în loc de a mai îmbrățișa cu disperare fantome, devenise acum metresa lui Musset. Dar calmul ei în contrast cu furtuna din cărțile pe care le scria, l-a făcut pe Musset să aibă diferite bănuieli, deșteptându-i o gelozie tiranică. Legătura lor, prelungită la Veneția, unde ea îngrijise pe Musset bolnav cu un devotament de mamă, a fost întreruptă, apoi reluată la Paris și după alte astfel de împăcări și rupturi, s-au despărțit în cele din urmă definitiv. Totuși, această dragoste a rămas pentru ea tot restul vieții o rană mereu deschisă. Mai târziu a avut legături cu apostolul umanitarist Michel din Bourges, dar a rămas decepționată; apoi cu autodidactul nebulos Pierre Leroux și în sfârșit cu diafanul și genialul Chopin care, deși se ferea de ea la început, dezgustat fiind de alurile ei masculine, a trăit cu George Sand timp de zece ani. Legătura ei cu Chopin reprezintă un exemplu de devotament sublim față de acest bolnav foarte dificil, pe care are însă cruzimea să-l numească „le cher cadavre". Cu toată pasiunea ei pentru muzică nu l-a putut suferi pe Liszt din cauza rezervei cu care o trata, suportându-l doar pentru a-i face plăcere metresei lui, Marie d'Agoult.

În scrierile ei se arătase în tinerețe democrată și uneori având chiar accente anarhiste, dar cu cât înaintează în vârstă devine tot mai mult dominată de spiritul tradiționalist moștenit și învățat de la bunica ei. De aceea, în cele din urmă, consideră că principiile de independență cerute de ea pentru femei, ar fi dezastruoase pentru

majoritatea lor, iar participarea ei la revoluția din 1848 a fost calmă și ponderată. La bătrânețe, spre deosebire de anii tumultuoși ai tinereții, scrie numai romane pastorale, ducând o viață în care se confundă cu nevoile și sentimentele țăranilor. Demonstrează încă o dată puternicul ei instinct matern, care i-a colorat de altfel toate iubirile, realizând un echilibru binefăcător, pe care-l exprimă astfel: „Je suis paysan (la masculin n. a.) au physique et au moral". La bătrânețe iubirea de familie ia pentru George Sand forme sublime. „La sacro-sainte littérature - scrie ea lui Flaubert - n'est que secondaire pour moi dans la vie. J'ai toujours aimé quelqu'un plus qu'elle et ma famille plus que quelqu'un". A murit la vârsta de 72 de ani, la 7 iunie 1876 de ocluzie intestinală, celebrul chirurg Pèan intervenind prea târziu.

Constatăm din scurta biografie a lui George Sand că viața ei a fost complet dominată de afectivitate, având coloritul specific psihologiei feminine într-o formă mai accentuată; însă mai reiese și un pronunțat proces de intersexualitate. Le vom examina pe rând:

1. *Afectivitatea* o domina pe George Sand sub multiple forme.

a) La vârsta de 10-12 ani are înclinații irezistibile către viața instinctivă, se lasă dusă fără nici o rezistență de curentul vieții, este atrasă de viața simplă rustică și de vulgaritate. Faptul că mai târziu s-a delăsat de aceste înclinări se datorește intervenției simțului social, care reprezintă o fază înaintată a vieții sufletești. Tendința la visare înseamnă de fapt fuga din fața celui mai mic efort de atenție și concentrare.

b) Iubirea filială puternică, la vârsta de 12 ani se traduce printr-o criză ce a îndemnat-o să evadeze de lângă mama sa.

c) Sugestibilitate puternică: simte, prin analogie cu Sfântul Augustin, nevoia de a ispăși ceva și ea, și pentru că nu are ceva mai grav personal, vrea să ispășească păcatele mamei; apoi se arată tot așa de influențabilă când, sub îndemnul confesorului, nu se mai preocupă de vreo ispășire și își reia viața de mai înainte, împreună cu colegele de școală.

d) Sensibilitatea sexuală este deșteptată sub o formă imprecisă de frumoasele portrete ale sfinților și se traduce la început printr-o nevoie de devoțiune religioasă exagerată.

e) Sensibilitatea și susceptibilitatea exagerate sub forma deznădejdii (cauzată de perspectiva traiului comun cu mama sa, pe care acum o detestă-inversiune afectivă) o determină să se sinucidă la vârsta de 15 ani, aruncându-se călare în râu, act impulsiv care anihilase însuși instinctul de conservare.

f) Preocupare exagerată pentru problema dragostei pentru care preconizează în *Indiana* răsturnarea normelor sociale, în vederea

emancipării femeii; apoi goana ei disperată după amor în tot timpul tinereții și maturității – preocupare exclusivă și obsedantă care o face pe contesa de Noailles în *Forces éternelles* să spună: „Rien d'autre que l'amour n'occupe ces furies".

g) Caracterul matern al tuturor iubirilor ei: pentru copilandrul diafan Jules Sandeau, pe care s-a trezit dintr-o dată că-l iubește; pentru tânărul bolnăvicios Musset, căruia îi spune în timp ce-l îngrijea la Veneția de unul din accesele de febră: „Mi-ai spus în momentele bune că Providența m-a însărcinat să veghez asupra ta în toate zilele. Sunt zile când sunt, când vreau să fiu mama ta" – cuvinte transcrise de însuși Musset; asemenea pentru fragilul Chopin, despre care scrie după nouă ani contelui Gryzmala, amicul comun care-i legase: „Sunt șapte ani de când trăiesc cu el ca o virgină"; pentru gravorul Al. Mauceau, om simplu, bolnav și tiranic, cu opt ani mai tânăr decât ea, cu care la bătrânețe are o conduită de infirmieră devotată și răbdătoare, până la moartea acestuia.

h) Umanitarismul ei fanatic și tendințele sau chiar impulsurile caritabile de tot felul, devenind la bătrânețe o binefacere pentru regiunea Berry.

i) Manifestările ei literare au caracterul afectiv al producțiilor feminine și anume: proiecțiunea eului – ceea ce face ca în genul epistolar și în roman femeile să exceleze; în operele ei nota emotivă domină.

. j) În ideile, atitudinile și întreaga ei conduită găsim numeroase inconsecvențe și incoerențe specifice și ele logicii feminine, astfel:

După ideile revoluționare din *Indiana* pentru libertatea amorului femeii, iată ce scrie un an mai târziu: „Nu m-am gândit niciodată să ridic în *Indiana* o chestiune pentru sau contra societății... sunt excesivă și femeie prin ignoranță și nu-mi sunt străine inconsecvența ideilor și lipsa absolută de logică".

În *Lélia* sfidează pe Dumnezeu, terminând astfel: „Numai un apetit sălbatic a putut face din femeie sclavă și proprietatea bărbatului". La câteva luni după publicarea romanului, iată ce-i scrie lui Sainte-Beuve sub influența legăturii recente cu Musset: „Poate am blestemat natura și pe Dumnezeu în *Lélia*; Dumnezeu care nu e rău și nu ține să se răzbune pe noi, mi-a închis gura redându-mi tinerețea inimii și silindu-mă să mărturisesc că a pus în noi bucurii sublime".

Afectivitatea îi întunecă judecata și chiar simțurile elementare, căci iată ce scria despre Michel din Bourges, un predicator care o fascinase cu elocința sa impetuoasă și care era mic de statură, slăbănog, încovoiat, plesuv, miop, cu guturai permanent ce-l făcea să se „înfofolească" cu câte trei-patru fulare și care la 35 de ani

părea să aibă 60: „Vino, iubitul meu și, reînviată ca pământul la soarele de mai, voi arunca veșmântul meu de gheață și voi tresălta de iubire și zbârciturile suferinței se vor șterge de pe fruntea mea, și-ți voi părea frumoasă și tânără pentru că voi zburda de bucurie în brațele tale de fier"; și pentru că era și ea adepta frenologiștilor la modă, Gall și Lavater, iată cum îl descrie pe acest Michel: „Părea a avea două cranii sudate. Semnele facultăților sufletești erau tot așa de pronunțate la prora acestei puternice corăbii, pe cât erau cele ale instinctelor generoase la pupă". De asemenea, este pur și simplu orbită de predicatorul Leroux, a cărui modestă propagandistă era, și pe care-l introduce în cele mai distinse saloane ca pe o minune; avid de contactul cu lumea aleasă, deși respingător prin urâțenia și murdăria lui, iată ce scrie despre el Bérenger, în 1840: „Notre metaphysicien s'est fait un entourage de femmes à la tête desquelles est George Sand et, c'est dans les salons dorés qu'il expuse ses principes réligieux et ses bottes crottées". Bineînțeles ambii au fost amanții ei, fiindcă ea nu accepta o apropiere sufletească sau intelectuală fără cea fizică. Este și explicația pentru care îl detesta discret pe Liszt pe care îl numea „le crétin" din cauză că se arătase insensibil la farmecele ei.

Tot din motive afective, de la anarhismul din tinerețe, devine o revoltată la maturitate și se împacă cu ordinea morală și socială la bătrânețe, când consideră că principiile de independență invocate de ea altădată pentru femei, ar fi dezastruoase pentru majoritatea acestora.

Temperarea elanului literar și adoptarea genului pastoral în locul propagandei revoluționare impetuoase, se datorează unui echilibru interior, pe care îl descrie astfel: „Je suis paysan au physique et au moral"; după 1848 scrie: „Credeați că beau sânge în cranii de aristocrați. Ei nu! studiez pe Virgil și învăț latinește". Și dragostea de familie inexistentă practic în timpul maturității, capătă la bătrânețe forme sublime. „La sacro-sainte littérature – scrie ea lui Flaubert – n'est que secondaire pour moi dans la vie. J'ai toujours aimé quelqu'un plus qu'elle et ma famille plus que quelqu-un".

Interesul material și logica afectivă o domină astfel încât, în timp ce profesa nonconformismul și revoluția, nu înceta să-și apere cu violență averea amenințată de către fiica și ginerele său.

2. *Intersexualitatea* ei s-a manifestat în condițiile următoare:

a) Costumul masculin, e drept, i-a fost dat prima dată de mama ei pentru a flata pe Murat, la vârsta de patru ani la Madrid; la adolescență i-a fost impus de Deschartes, pentru ca mai târziu amestecul ei în viața studenților să-i fie astfel mult înlesnit; cu toate acestea adoptarea lui definitivă pare să țină seama de psihologia

intersexuală. Magnus Hirschfeld în lucrarea *Die Travestiten* citează cazul unei femei care simțea maximum de plăcere în partidele ei amoroase atunci când partenerul ei îmbrăca haine femeiești.

b) Neînțelegerea conjugală se datora în parte virilității exagerate a soțului.

c) Fuga disperată după iubire se datorează cerințelor greu de satisfăcut ale sexului feminin, atenuat în funcțiile lui prin exagerarea notei masculine a constituției sale; în majoritatea cazurilor ea nu simțea nici o mulțumire pentru că paroxismul voluptuos al femeilor frigide uneori nu se poate produce cu nici un preț, iar în rarele cazuri când se produce, aceasta se datorează numai unor practici experte cum pare să fi procedat experimentatul Musset, singurul amant pe care George Sand l-a regretat toată viața și care îi producea o așa de mare satisfacere a simțurilor, încât se credea înșelat din moment ce ea devenise atât de calmă în contrast cu furtuna erotică din cărțile ei. Amorul ei matern pentru amanții copii pe care îi prefera pare a fi un refugiu și o compensație față de tortura pe care i-o procura viața sexuală din cauza frigidității și deci a atenuării funcțiilor feminine organice; ceea ce nu influența totuși, cum ar fi fost de așteptat, întreaga viață sufletească care păstra un colorit net feminin în această privință, a afectivității cu caracter matern.

d) Lesbianismul ce i s-a atribuit pare nefondat și s-ar datora ispitei pe care o simțea de a profita de tulburarea pe care o produceau, asupra unor fiice ale Evei, costumul și alaiurile ei masculine; însă în timpul unei crize de amanți s-a vorbit că a încercat cu tulburătoarea actriță Marie Dorval, muza lui Alfred de Vigny, „jocurile latine" și „voluptățile grecești".

e) Scrisul ei a fost de multe ori un refugiu sufletesc față de decepțiile ei amoroase, căci era numai expresia liberului curs al gândurilor fără nici un efort de elaborare; însă alte ori era expresia unei atitudini virile, combative, nonconformiste.

f) Nu putem preciza că virilismul ei a fost manifestat încă din copilărie, deși se pare că până la căsătorie nu s-a arătat prin nimic în afara revoltei față de studentul în medicină care căuta intimitatea amoroasă; însă de atunci virilismul s-a manifestat atât prin frigiditate, cât și prin toate actele și atitudinile ei până la vârsta involuției, la începutul bătrâneții, când simțurile cu exigențele lor sexuale confuze s-au potolit și când ea a rămas dominată de feminitate, cu o notă maternă foarte accentuată, împreună cu o înfocată iubire de familie, până atunci abia perceptibilă.

g) Însăși enorma ei producție literară are un caracter net masculin, cum a remarcat fără nici o cunoștință de biologie Henri

James: „Geniul ei e feminin prin calitate, dar masculin prin cantitate". Musset spunea: „Ea îndeplinește lucrul de scriitor cu o punctualitate cu totul administrativă, de notar". Trebuie să recunoaștem că exaltarea din scrierile ei poate fi atribuită în mare parte și atmosferei de înflăcărat umanitarism, revoluționarism și romantism al epocei sale, datorită mai ales sugestibilității sale net feminine.

În concluzie, personalitatea scriitoarei George Sand la maturitate (adică personalitatea dobândită adăugată celei înnăscute), formată din constituția organică (adică temperamentul) și din dispozițiile sufletești și intelectuale (caracterul) poate fi explicată prin factorii care au determinat-o. Personalitatea înnăscută poate fi atribuită ereditații directe, destul de încărcate: tatăl aventurier și puțin amoral, iar mama erotică, nimfomană, dezechilibrată și cu înclinări vulgare. Personalitatea dobândită se poate atribui: unei prime copilării aventuroase, unei a doua copilării lăsate în seama instinctelor, unei adolescențe dirijate după norme contradictorii, unei căsnicii nepotrivite, unei vieți de boeme, unei atmosfere sociale și politice impregnate de idealuri utopice și frământată de tendințe anarhice violente, unui succes strălucit aducând un prestigiu rapid neobișnuit în cariera scriitoarei etc.

Comportarea ei dovedește o împletire aproape continuă de virilism și feminism, terminându-se cu triumful acestuia din urmă când a apărut crepusculul vieții sexuale. Însă, în general a prezentat unitate în linia generală a vieții, ca bărbații, și coerență în detalii, ca femeile, din cauza dominației sentimentelor, a logicii afective feminine asupra logicii raționale masculine, fără însă a avea puterea sentimentelor feminine nestingherite care ar fi înlăturat-o complet pe aceasta din urmă.

Vincent Van Gogh

Groot-Zundert este un mic orășel situat la cincisprezece kilometri de Rosendaal, vama olandeză a șoselei Buxelles-Amsterdam. Aici, la Zundert, s-a născut în 1843 Vincent. Théodore, tatăl său, era pastor, iar Anna, mama sa, se îngrijea de gospodărie.

De copil și-a manifestat un caracter voluntar și energic, asemănător, se spune, cu cel al mamei sale. Vincent mai avea doi frați și trei surori; dintre toți aceștia, o afecțiune aparte o va purta însă doar lui Théo, fratele mai mare cu patru ani decât el.

Vincent urmărea cu o curiozitate neobișnuită la un copil, atât micile vietăți din natură, cât și munca țăranilor pe câmp. Fire

independentă, prefera singurătatea și hoinăreala pe câmp, decât tovărășia surorilor sale sau claustrarea în sala de clasă. Perioada copilăriei îl va urmări peste ani, aducându-i o boare de înseninare în răgazurile de acalmie ale bolii. Când fratele său Théo îl va vizita la spital, la Arles, el îi va spune: „Am visat că eram la Zundert. Am văzut fiecare cameră a casei, fiecare colțișor, fiecare plantă din grădină, fiecare cărare, curțile vecine, cimitirul, biserica, grădina de legume și chiar cuibul de berze de pe clopotniță".

În această perioadă va surprinde aspectele naturii căreia îi va păstra o viziune foarte precisă, ca și cum ar fi fost mărită de ochiul său de copil. El o va regăsi mai târziu, creând peisajele sale, și, mai ales, floarea-soarelui, pe care o va picta ca nimeni altul.

La vârsta de 12 ani, părinții l-au trimis în pensiune la Zevenbergen. Anii de pensiune nu i-au lăsat nici o amintire sau probabil că intenționat i-a șters din memoria sa. În fiecare vară, în vacanțe, își regăsea locul la masă, în casa părintească. Când liniștea se așternea în casă, Vincent căuta cărți în dulapurile cu geamuri groase, colorate. Citea cu aviditate tot ce-i cădea în mână, așa cum o va face de altfel în întreaga sa viață.

La 16 ani, a trebuit să-și aleagă o meserie. Nimeni nu era mai în măsură să-l sfătuiască decât unchiul său Vincent. Acesta, retras din afaceri, trăia la Princenhage, lângă Breda, unde își înjghebase o galerie pentru frumoasa sa colecție de tablouri. Acolo, cei doi frați, Vincent și Théo, au căpătat primele inițieri în arta penelului. La Zundert nu făcuseră cunoștință decât cu natura. La Princenhage li s-a dezvăluit o lume minunată, creată de om și, după ei, mult mai adevărată.

În 1869 Vincent a intrat ca vânzător la un magazin de tablouri din Haga, aparținând lui Teresteeg. Va rămâne aici timp de trei ani, fiind vizitat de Théo care era student. În 1872 începe corespondența dintre cei doi frați, ce va dura până la sfârșitul vieții artistului și datorită căreia ne putem da seama și, mai ales, reconstitui existența sa.

În acei ani, Vincent le oferea cunoscuților imaginea unui tânăr cu un individualism exacerbat și care nu manifesta nici o atracție pentru meseria pe care o practica. Nemulțumit de existența sa cenușie și, mai ales, dornic să cunoască cât mai mult din creațiile realizatorilor de frumos, Vincent părăsește magazinul din Haga, mai întâi pentru altă sală din Bruxelles și apoi pentru una din Londra, unde sosește în 1873.

Dacă prima copilărie a lui Van Gogh, fiul unui pastor pios, a fost îmbibată de religie și de preceptele sale care, de altfel, i-au conferit gustul meditației și al visării, odată ajuns la Londra va fi

bulversat de tumultul vieții și transformat într-o ființă nervoasă, avidă de perfecțiune.

Se spune că își petrecea ore întregi aplecat pe parapetul podului de la Westminster, urmărind mersul greoi al navelor, vopsite în roșu și negru, încărcate cu cărbune, minereuri și diverse mărfuri, pe care Anglia le aducea din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii.

Căuta în spectacolul străzii ceea ce citise în cărți și își imagina interiorul caselor privind la ferestrele înguste și înalte. Adeseori pașii îl purtau în cartierele sărăcăcioase, printre fantomele lui Dickens, în preajma dughenelor anticarilor sau se oprea în Manon Place, acolo unde o catedrală aproape ruinată era străjuită de un cimitir, ale cărui lespezi de piatră, acoperite cu mușchi verde, vegheau somnul frumoaselor actrițe de la începutul secolului al XIX-lea...

Vincent locuia într-un cartier liniștit, găzduit la o pensiune agreabilă. Dar n-a rămas mult timp, căci după ce mai întâi își lăudase în scrisori fratelui său camera, liniștea i-a fost tulburată de țipetele ascuțite ale unui papagal din vecini. Pentru a-și motiva hotărârea de a se muta, găsește chiria prea scumpă și se instalează într-o pensiune ținută de o bătrână englezoaică și de fiica acesteia, care, pentru a-și mai rotunji veniturile, se mai ocupau și cu o școală pentru băieți. Este foarte încântat de noua schimbare și îi solicită fratelui să-i trimită reproduceri după tablourile unor pictori celebri.

După cum era de așteptat, Vincent se îndrăgostește de Ursula, fiica gazdei, căreia începe să-i facă o curte discretă. La început tânăra acceptă flirtul, iar Vincent cunoaște clipe de intensă fericire, totul părând minunat. Începe să schițeze camera, interiorul, casa, strada și desenele le trimite apoi părinților săi. Din acestă epocă, începe să se contureze gândul de a deveni pictor.

În vara lui 1874 se hotărăște să-i vorbească deschis tinerei englezoaice despre dragostea ce i-o poartă. Dar surpriză: dacă aceasta îi acceptase atențiile neîndemânatice și timide, care mai mult o amuzau, nu însemna că le și împărtășea. Ursula îi răspunde ferm și rece că este logodită și că nu poate da curs cererii sale în căsătorie. Vincent încearcă în van să-i cucerească inima, căci fata este neînduplecată. Șocat profund, Vincent se prăbușește psihic. Caracterul i se modifică brusc și profund. Dintr-un tânăr entuziast, care vedea totul minunat, devine un bărbat sumbru, mândru și închis în sine. La începutul toamnei se întoarce acasă: este de nerecunoscut. Se închide zile întregi în camera sa și fumează încontinuu. De altfel, în momentele cele mai grele ale vieții sale, va proceda la fel.

Se reîntoarce la Londra, dar nu mai este cel dinainte: are o mină tristă, este bântuit de angoase religioase, obsedat de gânduri

negre. În octombrie 1874, același unchi Vincent, informat de familie, care primea scrisori tot mai puține și mai triste, îi găsește un post la firma Goupil, din Paris. Va rămâne aci doar două luni, nu se acomodează și vrea să-și încerce din nou norocul la Londra, unde revine la sfârșitul anului, solicitând un post la foștii patroni; aceștia însă nu-l primesc și refuză chiar să stea de vorbă cu el. Mai rămâne totuși câtva timp la Londra, omorându-și timpul în special cu cititul, ingerând tot ce-i cădea în mână.

Își propune să învingă mediocritatea, să iasă din condiția unei existențe banale, condamnat de societate, am adăuga noi de o societate ce respingea orice personalitate ce se reliefa și i se împotrivea. Drama vieții lui Van Gogh abia începe.

În mai 1875 se află din nou la Paris, ca funcționar, adică vânzător la Goupil. Timpul liber și-l petrecea vizitând muzeele, unde rămânea ore întregi până la închidere. Serile le petrecea în cămăruța sa modestă din Montmartre citind cu voce tare *Biblia*. Pe la sfârșitul anului, își părăsește brusc serviciul, fără să-și anunțe patronii, și pleacă în Olanda. Drept consecință, este concediat. Unchiul Vincent, la capătul răbdării, tatăl său, lipsit de resurse, nu pot și nu mai au cum să-l ajute. Rămâne doar Théo, care dispunând de un post la Goupil, modest de altfel, începe să-i trimită cu regularitate lunar, mici sume de bani. Așa va face toată viața.

Un anunț citit într-un ziar, l-a determinat pe Vincent să se reîntoarcă în Anglia. Se angajează ca pedagog la un pastor, ce avea o mică școală la Ramsgate. Sarcina lui Vincent era de a preda limba franceză. Dar nu reușește să facă față obligațiilor ce-i reveneau, mai ales că era dotat cu o dicțiune execrabilă. Este picătura care declanșează un proces ireversibil, ce se va amplifica pe parcursul vieții datorită unor multitudini de factori.

Începe să aibă obsesii și gânduri negre, se simte în permanență amenințat de „cineva". Se dedică studiilor teologice și este dominat tot mai mult de sentimentul religios. Îl preocupă mereu gândul să devină predicator și să-i viziteze pe bolnavi. Într-o astfel de stare lamentabilă, revine în Olanda; ai săi sunt speriați de modul cum au evoluat lucrurile. Vincent este acum hotărât să îmbrățișeze aceeași meserie ca și tatăl său; drept urmare, între anii 1878-1881 urmează Seminarul Teologic din Bruxelles, după care se fixează la Paturages (lângă Bruxelles) ca pastor. Este o perioadă grea din viața sa, sub toate aspectele, inclusiv cel material. Doarme într-un hambar, iar hrana o constituie modestele danii ale țăranilor. Treptat se detașează de obsesiile religioase și începe să deseneze.

Perioada aceasta, din motive pe care nu le cunoaștem, a fost trecută sub tăcere de unii biografi ai pictorului (Henri Perruchot).

Traiul din ultimele luni l-a zdruncinat și fizic și moral, dar o vitalitatea strașnică îi animă trupul; înviorat de nădejdi, Vincent își redobândește repede sănătatea și forțele. O dată cu liniștirea spiritului, spune el, și energia „îi revine pe zi ce trece". Pentru el desenul a însemnat într-adevăr o mare descătușare. O să-și răscumpere trecutul nechibzuit. Ambiția lui se distinge mai degrabă prin remușcările care-l rod după atâtea înfrângeri, decât prin zelul care-l stârnește. Venirea iernii îi provoacă un motiv în plus să părăsească mica localitate de mineri; camera pe care o ocupa era prea strâmtă pentru a putea, lucra iar gândul că va fi iarăși copleșit de singurătate și amintiri lugubre ca în anul trecut, îl îngrozea... Pe nepusă masă, fără să înștiințeze pe nimeni, Vincent pleacă, mergând pe jos, fără oprire, până la Bruxelles. Odată ajuns, vizitează toate muzeele, avid să acumuleze cât mai mult și cât mai repede. Ceea ce își dorește mai presus de orice este să facă cunoștință cu unii artiști, în stare, prin sfaturile cu care l-ar putea lumina, să-i grăbească progresul.

A cunoscut un anume Schmidt, care îl îndeamnă să se înscrie la Belle-Arte. Datorită lui Théo, Vincent vine în contact cu pictorul olandez Roelófs, de la care ia și câteva lecții, în timp ce în atelierul lui Rappard, deprinde legile perspectivei.

Vara care urmează și-o petrece la Etten. Părinților săi, Vincent le oferă o imagine puțin obișnuită; e îmbrăcat în negru: haină neagră, pantaloni negri de catifea reiată, haine pe care le-a cumpărat de ocazie la începutul anului la Bruxelles. Pălăria, și aceasta tot neagră, trasă pe ochi, îi ascunde fața gânditoare, pe care toate greutățile și-au lăsat urme.

Pastorului și soției sale nu le place însă ceea ce face fiul lor, gusturile lor se deosebesc de ale acestuia ca de la cer la pământ. Ceea ce-l mai leagă de ai săi nu mai e acum decât o obișnuință sentimentală. S-a lepădat de credința religioasă; nu-și dă încă seama că în același timp și din aceeași pornire s-a lepădat și de credința în familie, de tot ce reprezenta ea și acest lucru cu atât mai categoric, cu cât tatăl său îi fusese totodată și părinte și pastor. Ruptura cu credințele și tendințele familiei sale este definitivă. Nici nu mai calcă pe la biserica în care oficiază tatăl său. Încetul cu încetul se dezbară și de rămășițele pe care le mai purta în el din perioada sa întunecată, și face mărturisiri uimitoare: „Pastorii, scrie el, zic că suntem niște păcătoși, concepuți și născuți în păcat. Haide de! Ce tâmpenie!... Dacă trebuie să mă căiesc de ceva pe lume, mă căiesc de faptul că a existat o vreme în viața mea când m-am lăsat corupt de aceste abstracții mistice și teologice și că m-am închis prea mult în mine însumi". Ciudată întoarcere, cu o sută optzeci

de grade! Dar, în fond este un simptom net al maladiei de care suferea.

În luna august pleacă la Haga ca să-l cunoască pe vărul său, Anton Mauve, un pictor cunoscut și discipol al școlii de la Barbizon. De la Mauve primește unele sfaturi și ia chiar câteva lecții. Vincent se întoarce la Etten, încântat de vizită, de Anton Mauve care „l-a făcut să-i vină inima la loc" și pe care-l proclamă drept „om de geniu". Vincent se simte iar plin de forță, gata să înfrunte destinul. Lupta dusă de el e o luptă pe care o îndrăgește: este în același timp o luptă pe viață și pe moarte, o luptă deznădăjduită, o luptă prometeică.

Și, dintr-o dată, lucrurile se schimbă: „N-are decât să fie trist cui i-o place, eu m-am săturat, vreau să fiu vesel, asemeni unei ciocârlii primăvara!" declară Vincent.

La fel ca odinioară la Londra, pe vremea când suspina după Ursula Loyer, cerul se înseninează din nou pentru el. Se îndrăgostește de una din verișoarele sale, Kee, fiica pastorului Stricker, foarte tânără, mamă a unui copil de patru ani, care își pierduse de curând soțul; și din nou mijește speranța că va putea, așa cum își dorește, să se amestece în mulțimea oamenilor și să-și găsească un loc printre ei. „Cine iubește trăiește, cine trăiește muncește, cine muncește își câștigă pâinea!" exclamă Vincent într-o scrisoare naivă, dar frumoasă ca un poem...

Vincent dorea nespus să-și înjghebe un cămin, să aibă o soție, copii pentru care să câștige pâinea de toate zilele, să cunoască bucuriile simple, o fericire tihnită, să nu mai fie animalul hăituit, blestemat de toți!

Vincent nu se mai desparte de tânăra femeie care își petrece vacanța în casa parohială. Se joacă cu copilul ei și, cu toate simțurile exaltate, desenează cu o ușurință amețitoare. Când însă își declară dragostea și când Kee, care suferea încă de pe urma nenorocirii sale, îl respinge asemeni Ursulei odinioară, cu un niciodată „zdrobitor ca afurisenia veșnică", răspunzându-i că viitorul și trecutul vor rămâne pentru ea de nedespărțit, Vincent este crunt dezamăgit. Zadarnice îi sunt încercările de sărman îndrăgostit, căci femeia rămâne neînduplecată. Atmosfera din casa parohială devine tot mai furtunoasă. Familia îi reproșează faptul că-i trimite scrisori lui Kee, care i le înapoiază nedesfăcute. „Ea a spus, nu, prin urmare tu să faci bine să taci". Este învinuit că citește pe Michelet, Victor Hugo, „incendiarii", „asasinii"; i se citează, pentru a-l pune în gardă, cazul acelui unchi îndepărtat, molipsit de ideile franceze, care a sfârșit prin a da în patima beției. „Ce mizerie de viață!"

oftează Vincent. Izbucnesc certuri. Pastorul își amenință fiul că o să-l dea pe ușă afară!

Vincent nu se lasă bătut, cu banii de la Théo pleacă la Amsterdam la părinții lui Kee. Aceștia sunt la cină, dar Kee prinzând de veste, fuge. Nu mai vrea să-l vadă pe Vincent. În fața părinților îngroziți, el își întinde mâna deasupra lămpii cu petrol aflată pe masă. Își va ține mâna în flacăra acestei lămpi până când va termina tot ce avea de spus. O vrea pe Kee! Vrea să-l asculte!

După o clipă de uimire, tatăl lui Kee se aruncă spre el: „N-o vei vedea!" îi strigă furios și suflă brutal în lampă, îmbrâncindu-l pe Vincent, care, de durere, e gata să-și piardă cunoștința.

Se reîntoarce la Etten, iar satul vuiește de cele întâmplate. Atmosfera îl apasă greu, certurile cu tatăl său nu mai contenesc.

Pleacă la Haga; din această perioadă datează și primele sale legături cu femeile. Sunt ființe culese de la periferia societății, datorită unui maladiv sentiment de milă. Vincent trăise singur și suferise mult din această cauză, cele două mari iubiri, Ursula și Kee, îl marcaseră profund, ireversibil. Mai târziu, va scrie fratele său: „Eu nu am cunoscut alte femei decât acelea de doi bani".

Într-una din seri, nimerind în cele din urmă într-o cafenea, intră în vorbă cu o femeie însemnată cu stigmatele tuturor nenorocirilor. Se numește Christine. E înaltă, bine făcută, nu are decât 32 de ani, dar și-a pierdut de multă vreme prospețimea. Slabă, lividă, istovită, pe jumătate alcoolică, însărcinată în luna a treia sau a patra, bate străzile ținându-și zilele de bine de rău de pe urma prostituției. Trupul îi e ros de boli venerice, mintea îi e șovăielnică. Vincent e mișcat de istoria Christinei, vechea și banala poveste a fetei care a călcat strâmb. Vincent închină acestei femei întreaga lui afecțiune, pe care celelalte i-au refuzat-o așa de brutal.

Datorită Christinei, pe care o numește Sien, își regăsește avântul. O pune să-i pozeze, desenează foarte mult. Starea materială este însă precară. Foarte deprimat, Vincent, a cărui sănătate se complică cu o boală venerică, rodul legăturii cu Sien, se internează în spitalul din Haga. Vincent are oroare de boală, dar se supune voinței medicilor care îl silesc să stea nemișcat. Graba îl face însă să comită imprudențe și boala recidivează. În ciuda opoziției medicilor, în a patra săptămână de spital, pleacă la Sien.

Întrucât femeile au jucat un rol important în viața lui Vincent, vom prezenta un nou episod, care ar fi putut avea o însemnătate cu totul aparte. Era în 1884. La 17 ianuarie, un accident întâmplat mamei sale - fracturarea femurului drept - îl aduce pe Vincent în casa părinților săi. Își îngrijește și-și veghează mama cu un devotament exemplar. Printre cei care veneau la casa parohială, pe

când mama sa era la pat, se afla și o vecină, puțin mai coaptă, Margot Begemann. Are patruzeci de ani, nu e prea frumoasă, dar e înzestrată cu neîndoielnice calități sufletești și intelectuale. Făptura aceasta, nespus de blajină, care aparținea uneia dintre familiile cele mai înstărite din Neenen, s-a simțit atrasă de Vincent. S-a îndrăgostit de el. Ca o femeie să nutrească pentru el un simțământ gingaș, iată ceva cu totul neașteptat pentru Vincent. Se grăbește să răspundă iubirii ei, făurind de îndată cu Margot planuri de căsătorie. Efemeră și tragică idilă! Familia fetei socotește proiectul drept un nemaipomenit scandal. Cum, fiica lor să-l ia pe „zugravul", pe ratatul ăla zdrențăros! Nici pomeneală! Margot însă (care nu pare să se bucure de un echilibru nervos prea bun) nu se resemnează în fața acestei opoziții. De vreme ce familia o împiedecă să se unească cu cel pe care-l iubește, se va otrăvi. Ceea ce și face, fără a reuși însă să se omoare. Este transportată de urgență într-o clinică din Utrecht. Cât despre Vincent, nădejdea într-o viață normală se spulberă și se retrage fără a mai da ochii cu Margot.

Urmează în același timp o perioadă de muncă intensă, desenează și pictează enorm de mult, tot timpul și în orice loc, fără menajamente, urmărind să învețe, să descopere secretele culorii și materiei, legătura dintre acestea. Face progrese uimitoare și ajunge să-și formeze un stil propriu.

În 1886 Van Gogh pleacă la Paris. Aici se instalează în Montmartre și este înghițit imediat de lumea interlopă a cartierului, în care puteau fi întâlniți deopotrivă artiști și scriitori, dintre care unii au devenit, mai devreme sau mai târziu, celebri. Leagă prietenie cu Lautrec și Gauguin. Temperamentul pasional al lui Vincent se potrivește personalității lui Paul Gauguin care până la 35 de ani a cunoscut bunăstarea materială, ba mai mult, chiar belșugul. Și, totuși, omul bursei nu s-a putut împotrivi chemării și în ianuarie 1883, părăsește fără gând de întoarcere birourile agenției de schimb, unde deținea funcții importante, ca să se dăruie trup și suflet picturii. De atunci luptă, renegat de soție, chinuit de foame, blestemat printre cei mai blestemați. Cu toată mizeria de care se plânge, are o ținută impunătoare, un mers maiestuos și o limbă ascuțită. Știe ce reprezintă, cât prețuiește, cunoaște autoritatea de care se bucură. Vincent cade sub înrâurirea lui de netăgăduit. Îl urmează prin diferite ateliere, se așază la masă cu el prin cafenele ca să discute despre pictură, sorbind câte un absint. De fapt, în compania acestuia, Van Gogh deprinde obiceiul de a bea, ceea ce îl va aduce la capătul puterilor cu nervii, fapt remarcat prin izbucniri și crize violente de furie.

În căutarea unui mediu mai liniștit, în februarie 1888 pleacă la

Arles. Nu i-a trebuit mult ca să-și dea seama că, în sfârșit, a găsit calmul pe care îl cunoscuse în tinerețe, în casa părintească. Gândindu-se să-i trimită lui Gauguin portretul său, se pictează, cercetându-și într-o oglindă chipul răvășit, craniul ras, goliciunea aridă a întregii fețe; imaginea tragică a unui om care a plătit, care plătește cu o renunțare deplină, amețitoarea înălțare pe culmile pustiite.

Gauguin lucra la Pont-Aven. Vincent îi scrie adesea, invitându-l să vină la Arles pentru a fonda un atelier, un fel de cooperativă de artiști unde Gauguin ar fi director. Nu după mult timp, acesta răspunde invitației lui Vincent, și vine în cele din urmă. Prietenia dintre cei doi artiști este însă curând umbrită de reacțiile neobișnuite ale lui Vincent. Cum s-au petrecut lucrurile în realitate, nu se știe cu precizie, în ciuda zvonurilor care continuă să circule și în ziua de azi. Relațiile dintre Van Gogh și Gauguin încep să devină încordate, momentul culminant fiind oferit de neconcordanța de păreri ale celor doi cu privire la pânzele expuse într-o galerie din Montpellier.

În seara de Crăciun a anului 1886, în timp ce ambii prieteni se aflau la cafenea, Vincent ia paharul de pe masă și-l aruncă în fața lui Gauguin. Descrierea întâmplării este relatată de Gauguin în felul următor: „Aveam ideea să-i fac portretul și după ce l-am terminat, l-a privit și mi-a spus: într-adevăr, sunt eu, dar eu am înnebunit! În aceeași seară, am mers împreună la cafenea; el a băut un pahar de absint. Pe neașteptate mi-a aruncat în față paharul cu băutură. M-am ferit și luându-l de umeri am ieșit din cafenea și în timp ce traversam piața Victor Hugo am auzit pași în urma noastră; întorcându-mă să văd cine este, în aceeași clipă Vincent s-a aruncat asupra mea având un brici în mână. L-am privit fix și s-a oprit, coborându-și capul, după care și-a continuat drumul spre locuința sa. A doua zi dimineața aveam să aflu că, după ce ne despărțisem, Vincent și-a tăiat urechea pe care a făcut-o «cadou» unei prostituate spunându-i: «Iată, o amintire de la mine!»".

Fiind anunțat fratele său Théo, ce se afla la Paris, și cu sprijinul unor cunoscuți, Vincent este internat într-un ospiciu, la Saint-Remy; se spune că se afla într-o stare de extremă surescitare. „Trebuie să fie vorba de un fel de epilepsie", diagnostichează internul de serviciu, și-i raportează cazul șefului său, doctorul Urpar, medic al ospiciilor civile din Arles, care, nepăsător, încuviințează într-o doară: „Manie acută cu delir generalizat". Cât despre rana pe care Vincent și-o făcuse singur, aceasta începe să se cicatrizeze; n-a dat naștere la nici o infecție. Totuși, fiind secționată o arteră, hemoragia a fost destul de puternică. Vincent

nu și-a tăiat toată urechea stângă, ci numai lobul și jumătatea inferioară a pavilionului. Rey ar fi dorit să facă sutura fragmentului tăiat, din păcate însă comisarul de poliție i l-a adus prea târziu pentru ca operația să mai poată fi încercată; s-ar fi produs, fără îndoială, o gangrenă. Îi arătă lui Théo bucata de ureche pe care a pus-o într-un borcan cu alcool. Borcanul acesta a stat timp de mai multe luni în cabinetul lui Rey. În noiembrie 1889, internul a plecat la Paris pentru a-și susține ultimele examene de doctorat. Când s-a întors, borcanul dispăruse. Succesorul său, socotind, fără îndoială, că respectiva piesă anatomică nu prezintă interes, l-a pus pe infirmier s-o arunce la gunoi. Aceasta a fost sfârșitul acestei istorice piese anatomice[1].

Din fericire, crizei furioase care a durat timp de trei zile, i-a urmat repede o perioadă de calm. Profesorul Jaspers, în lucrarea sa dedicată lui Strindberg și Van Gogh, presupune fără să poată dovedi, că Vincent suferise de un atac de paralizie de origine sifilitică, ipoteză care pare să fie plauzibilă prin faptul că artistul însuși semnalase adeseori, că mâna nu-l mai ascultă.

Totodată, dualitatea stării sale psihice, cu perioade de luciditate și disciplină căreia i se succedau stări cu manifestări necontrolate, ne demonstrează că avem de-a face cu un neurastenic, care adeseori fiind conștient, își nota simptomele pe care le expunea în scrisorile adresate fratelui său Théo.

Starea i se ameliorează treptat, părăsește spitalul și în convalescență lucrează, ca de obicei, enorm. Își vizitează fratele la Paris, dar în ciuda unui aspect fizic înfloritor dă semne de confuzie mintală. Mănâncă foarte puțin, în schimb consumă mari cantități de absint și coniac. În timpul crizelor s-a întâmplat adesea să-și mănânce vopselele sau să se culce în lada de cărbuni a casei.

Vincent pleacă la Anvers, unde se găsea un ospiciu ținut de doctorul Gachet, un mare iubitor de artă și în special de pictură. Lucrările lui Van Gogh sunt apreciate de medic și între cei doi se înfiripă o strânsă prietenie. Dar o nouă criză izbucnește: el îl amenință pe doctor, devine irascibil, suspicios și agitat. Starea sa se agravează, se ceartă cu Gachet, din cauza unor motive banale, cum ar fi înrămarea unui tablou. Realitatea este desigur alta și trebuie s-o căutăm atât în boala sa, cât și în efectele alcoolului. Este în același timp copleșit de sentimentul vinovăției față de fratele său ce îl întreținea și de care se simțea total dependent, și mai ales îl cuprindea disperarea știindu-se singur și bolnav incurabil. Gândurile negre îl învăluie, atingând de data aceasta paroxismul și

1. Victor Doiteau et Edgar Leroy: *Vincent Van Gogh et le drame de l'oreille coupée*, în Aesculape, Paris, iulie, 1936.

pentru a se elibera de ele, sfârșește prin a-și trage un glonte în piept. Moare în noaptea de 29 iulie 1890, la ora 1.

Moartea lui Vincent este o lovitură cruntă pentru fratele său Théo. El însuși este pierdut[1]; evoluția bolii pe care o suporta de ani de zile se apropie într-adevăr de deznodământ. Câteva săptămâni mai târziu, în octombrie, nu mai poate urina; nefrita se complică cu uremie, însoțită de tulburări psihice grave. El, atât de calm, atât de blând altădată, și de asemeni atât de prevăzător, se ridică împotriva patronilor săi, își dă demisia și pleacă trântind ușile. Vrea, spune el, să închirieze Temburina (un local) și să întemeieze o asociație de pictori. Pierzându-și de tot mințile, încearcă să-și ucidă soția și copilul. Familia, disperată, este nevoită să-l interneze la Passy, în clinica doctorului Blanche.

Criza este de scurtă durată. Soția sa profită de acalmie pentru a-l transporta pe Théo în Olanda, unde în curând trebuie să-l interneze din nou într-o casă de sănătate din Utrecht. Lovit de hemiplegie, Théo moare aici la 21 ianuariei 1891, supraviețuind fratelui mai puțin de șase luni...

Douăzeci și trei de ani mai târziu, în 1914, soția lui Théo (care între timp s-a recăsătorit, dar a rămas văduvă și a doua oară), a adus rămășițele pământești ale acestuia la Auvers-sur-Oise. Vincent a fost exhumat din mormântul său și, într-un colț al cimitirului, au fost îngropați cei doi frați, care de aici înainte aveau să se odihnească unul lângă altul, uniți în moarte, așa cum fuseseră și în viață. Morminte simple, fără nici un ornament și pe care azi le năpădește iedera.

Care sunt simptomele prezentate de Vincent „bolnavul"? Copil fiind, a dovedit o fire introvertită, iar o dată cu trecerea anilor s-a instalat, accentuându-se pe parcurs, o psihopatie cu caracter anxios și obsesiv. Prezintă de asemenea stări depresive, fiind asaltat de spaime, obsesii, iritabilitate, fiind suspicios și certăreț din orice nimic, se acomodează greu și cu puțini oameni. Petrece zile întregi fără a schimba o vorbă cu cineva, după care este apucat de furii de neexplicat, ce alternează cu perioade de exuberanță și optimism.

Uneori are intenții nedefinite (cum a fost momentul când s-a năpustit cu un brici în mână asupra lui Gauguin sau văzându-l pe doctorul Rey bărbierindu-se se presupune că ar fi vrut să-l atace). În repetate rânduri a atacat pe cei din preajma sa, așa cum o va face cu pistolul asupra doctorului Gachet.

1. Théo, copleșit adeseori de o mare oboseală și fără poftă de mâncare, este de fapt condamnat. Atins de o nefrită cronică uremigenă și hipertensivă de origine litiazică, poartă moartea în el (dr. Victor Doiteau: *De ce boală a murit Théodor Van Gogh?*) în Aesculape, Paris, 15 mai, 1940.

În timpul crizelor, pradă unui delir furios, se zbate absolut inconștient în celula de izolare, tropăie, urlă, are halucinații de văz și de auz, delirează. În alte rânduri a încercat să bea terebentină și petrol sau a ingerat vopselele. Are insomnii și când adoarme, somnul îi este bântuit de coșmaruri. Crizele de nebunie sunt ciclice și îi provoacă o groază imensă la gândul repetării lor. Se produc aparent, fără a fi determinate de evenimente exterioare. Se crede urmărit, persecutat, are halucinații religioase.

Ce spun medicii despre Vincent Van Gogh? Vom începe, chiar dacă ne repetăm, cu doctorul Urpar, medic al ospiciilor civile din Arles, care a pus următorul diagnostic: „manie acută cu delir generalizat".

Doctorul Rey se abține să se pronunțe asupra bolii, în schimb îi administrează doze mari de bromură pentru a-l calma și quinquina pentru a-l remonta.

Cu prilejul internării în ospiciul de la Saint-Paul-de-Mausole, doctorul Peyron îl consultă la venire pe Vincent. Acesta îi prezintă certificatul doctorului Urpar și-și expune cazul dând dovadă de claritate în descrierea bolii. Îi precizează chiar că o soră a mamei sale și alți membri ai familiei au suferit de crize de epilepsie.

A doua zi după internarea lui Vincent în ospiciu, la 9 mai, doctorul Peyron a notat în registru următoarele: „Consider... că este cazul să fie ținut sub observație îndelungată aici în ospiciu". La 25 mai, după ce a constatat o „ameliorare simțitoare în starea sa", adaugă că „este necesar să rămână în ospiciu pentru continuarea tratamentului" (a petrecut aici cincizeci și trei de săptămâni).

Doctorul Gachet – medic la Compania Căilor Ferate din Nord și medic inspector al școlilor orașului Paris – l-a îngrijit pe Vincent ca urmare a intervenției fratelui său Théo. Îi vorbește despre boala lui simplu și firesc și se arată pe cât se poate de liniștitor în privința ei. Îi dă sfatul – urmat cu sfințenie – să lucreze mult și curajos, fără să se gândească deloc la crizele prin care a trecut. Vincent a suferit probabil – este părerea doctorului Gachet – de o intoxicație pricinuită de terebentină și de soarele din Sud, prea puternic pentru un nordic!

Diagnosticul acesta după cum se vede, se deosebește simțitor de cel pus de internul Rey, și, după acesta, de doctorul Peyron care socoteau boala lui Vincent un fel de epilepsie. De atunci încoace, mulți medici s-au ocupat de „cazul" lui Van Gogh. Unii au vorbit de meningoencefalită difuză, alții de schizofrenie (a fost părerea lui Karl Jaspers), unii de „degenerare mentală și psihopatie constituțională", alții în sfârșit s-au alăturat tezei epilepsiei. Psihiatrii și psihanaliștii au propus de asemenea diverse explicații.

La toate acestea, am aminti caracterul ciclic al crizelor sale și mai ales boala venerică (sifilis) căpătată de la Sien (1882) și pe care a tratat-o incomplet (vezi ipoteza profesorului Jaspers care a incriminat sifilisul la originea „nebuniei" lui Vincent și pe care o susținem și noi).

Vincent mânca puțin, în schimb fuma mult, bea cafea și mai ales alcool, în special absint. *Intoxicația cronică cu acesta sugerează perfect o criză epileptică.* Este știu că în Franța, în secolul trecut, abuzul de această băutură a provocat la cei în cauză simptome caracteristice, descrise cu lux de amănunte în lucrările de specialitate.

De fapt, pare foarte greu de definit și de catalogat „nebunia" lui Van Gogh care ar putea fi în ultimă instanță o rezultantă a eredității sale și a vieții dezordonate, la care s-au adăugat pe parcurs boala venerică și mai ales alcoolismul. Aceste manifestări nu pot fi separate însă de ființa excepțională (în sensul cel mai adevărat al cuvântului) care a fost Vincent Van Gogh. Ea îi este tot atât de personală ca și geniul lui și se situează la un nivel unde noțiunile obișnuite își pierd cea mai mare parte din semnificația și realitatea lor. Ceea ce a condiționat geniul lui Van Gogh a provocat toate accidentele din viața sa și i-a determinat și „nebunia". *De aceea nu trebuie să se vorbească despre Vincent (ca și despre Dostoievski și alții de altfel) ca despre un bolnav oarecare.*

Este greșeala pe care au făcut-o majoritatea medicilor care au scris despre el. Aceștia s-au străduit mai puțin să-l înțeleagă decât să-l judece, grăbindu-se să desprindă din viața sa doar acele elemente care să le permită o concluzie pripită în favoarea tezelor lor preconcepute. De aceea, cea mai mare parte a lucrărilor acestora nu vădesc decât o informare foarte sumară, cu totul neîndestulătoare: lacunele, erorile sunt foarte numeroase, fapt care permite interpretările cele mai inexacte și, așa cum menționa și H. Perrruchot, cele mai șocante. În toate aceste lucrări, cititorul este frapat încă de la primele rânduri, de lipsa aproape totală de sensibilitate omenească a celor care îl analizează pe Van Gogh, ca să nu mai vorbim de cea artistică... Și de ce să nu o spunem, medicii care au analizat cazul lui Vincent au făcut-o nu din cauză că le plăcea pictura, ci pentru că Van Gogh este celebru. Dar, pentru a putea înțelege o persoană, ca și o operă de altfel, trebuie, după părerea noastră, să te identifici cu ea, cel puțin într-o oarecare măsură, ca să nu mai vorbim că se impune să fi produs ceva valoros asemănător.

Cazul lui Van Gogh nu poate fi socotit numai un caz medical, cum nu este numai un caz de artă, estetic, ci, mai cu seamă este

cazul unui om, atras fără scăpare de o imensă chemare și care tinde să-și depășească în permanență condiția umană, este deci cazul marilor genii, ieșind astfel din cadrul obișnuitelor măsuri de apreciere. Fără a ne mai repeta, o spunem și pentru ceilalți mari titani ai scrisului pe care fie că îi tratăm sau nu în lucrarea noastră, îi apreciem ca atare. Ei fac gloria genului uman!

Notă: cu prilejul documentării, atenția ne-a fost atrasă de câteva aspecte mai puțin obișnuite, cărora nu le-am găsit încă o explicație satisfăcătoare și pe care le redăm ca atare.

1) Doctorul Felix Rey (născut la Arles, la 24 iunie 1865) era intern în anul 1888 când Vincent a fost adus pradă unei puternice crize de nebunie, după ce își tăiase urechea. Rey simte pentru el o mare simpatie și urmărește cu atenție progresul vindecării lui (tratamentul consta, în fond, în izolare și doze mari de bromură). Vincent se oferă să-i facă portretul în semn de recunoștință pentru îngrijirea și bunăvoința sa, iar Rey acceptă din simplă amabilitate.

La începutul lui ianuarie 1889, Vincent părăsește spitalul și revine apoi în fiecare dimineață ca să i se panseze urechea. Așa cum i-a promis lui Rey, într-o bună zi sosește cu o pânză și vopsele și-i face acestuia portretul, pe care internul îl primește prefăcându-se încântat, deși tabloul nu are defel darul să-i fie pe plac. Culorile tari, reflexele verzi, roșii pe frunte, barbă sau păr îl nedumeresc de-a binelea. E opera unui nebun! își spune Rey.

Ce tărăboi fac cei de acasă (locuiește cu părinții) când aduce pictura lui Van Gogh. Tabloul este întâmpinat cu batjocuri, părinții sunt scandalizați de modul arbitrar în care Vincent a tratat chipul fiului lor. Să dispară imediat... porcăria asta!

Pânza a fost aruncată în pod. Rey a murit în 1932, iar pânza, după multe peripeții, se găsește azi la Muzeul de Artă Modernă din Moscova. *Dar fapt surprinzător: cu cât doctorul Rey îmbătrânea cu atât semăna mai mult cu portretul făcut de Vincent!*

2) Vara lui 1890, Anvers. Vincent face portretul celei mai mari dintre fetele familiei Ravaux, Adeline (în mansarda casei locuia pictorul într-o cămăruță modestă). Tânăra este puțin înspăimântată de pictura lui Vincent, de altminteri nici nu socotește că tabloul i-ar semăna: *„Abia cu mult mai târziu – a declarat Adeline Ravaux lui Maximilien Gauthier, mi-am dat seama.... că știuse să ghicească în fata ce eram pe atunci, femeia ce urmam să devin"*[1]...

3) La spitalul din Arles (1890), după ce s-a restabilit întrucâtva, Vincent a pictat tabloul *Noaptea înstelată*, ce reprezenta o imagine a cerului cu stele în viziunea artistului (o noapte înstelată, cu aștri

1. Mărturisiri ale surorilor Ravaux, culese de Maximilien Gauthier, *Nouvelles littéraires*, 16 avril, 1953.

care se învolburează ameţitor, împletindu-şi şi despletindu-şi volutele deasupra câmpiei adormite, incendiind bolta cu văpaia nu se ştie cărui cataclism apocaliptic...). Trebuie să reţinem două aspecte: Vincent îşi slăbise vederea într-o foarte mare măsură (fapt menţionat de el în repetate rânduri în scrisorile către Théo) şi nici nu îşi revenise complet în fire. Recent (1985), doi tineri cercetători, analizând tabloul cu ajutorul calculatorului, *au constatat cu stupoare nu numai că Vincent redase cu o exactitate uimitoare cerul cu poziţia stelelor, dar pictase şi stele care nu se vedeau cu ochiul liber, exact la locul lor şi în acea perioadă a anului!*

Exemplele asupra cărora ne-am oprit exclud orice coincidenţă şi credem că merită să li se acorde atenţia de către cei hotărâţi s-o facă. Merită osteneala!

Geniul lui Vincent Van Gogh sub lupa cercetărilor medicale actuale

La o sută de ani de la moartea lui Vincent Van Gogh au proliferat, cum era de aşteptat studiile exegetice consacrate vieţii şi operei marelui pictor. Printre cei care s-au aplecat asupra sa au fost şi oameni de ştiinţă. Psihanalişti şi oftalmologi, în mod cu totul special, s-au preocupat să revizuiască diagnosticele puse de medicii contemporani cu celebrul pictor. Că Van Gogh a fost un om bolnav, răvăşit de grave tulburări psihice, nu mai este un secret. Geniul şi boala, după cum ne-am convins din cuprinsul acestei lucrări, stau adeseori una lângă alta. Galeria bolnavilor de geniu este nesfârşită. Se pare că activitatea celebrală exagerată afectează alte funcţii ale organismului, întrucât nici o hipertrofie nu poate avea loc fără o atrofie corespunzătoare. În cazul lui Van Gogh o boală oculară cronică, precum şi o psihoză maniaco-depresivă au determinat într-o mare măsură cariera artistică a pictorului, influenţând desenul şi culoarea pânzelor sale.

Un contemporan cu Van Gogh, medicul F.W. Maire arată că pe pânzele realizate de artist până în anul 1888 nu se disting umbre colorate, irizaţii sau halouri în jurul surselor de lumină (soare, lămpi, lumânări etc.). Existenţa unor asemenea umbre se remarcă doar pe pânzele executate după această dată. Asemenea imagini ciudate sunt percepute numai de către bolnavii ce suferă de glaucom netratat şi se datorează edemului corneei care determină o difracţie a razei luminoase. Bolnavii respectivi văd în jurul unei surse luminoase o margine cu mai multe culori, asemănătoare curcubeului. Van Gogh ne menţionează în scrisorile trimise fratelui său Theo, despre această suferinţă, dar într-o scrisoare către Gaugain, scrie: „Îmi simt ochii

foarte obosiți, mi se întâmplă să văd deseori totul șters". Neștiind de ce boală oculară suferă, punea totul pe seama oboselii, surmenajului și suprasolicitării. Umbrele, halourile, culorile curcubeului sunt aspecte ce devin evidente în unele picturi ale lui Vincent după anul 1888. Astfel, în tablourile *Cafeneaua noaptea la Arles, Țărani mâncând cartofi, Cafeneaua noaptea, Noaptea înstelată* pictate după acest an, în jurul lămpilor apar asemenea umbre. În tabloul *Drum cu chiparoși*, pictat în 1890, este reprezentat un soare puternic cu halouri caracteristice. După opinia doctorului Maire, o dovadă că vederea îi slăbea progresiv este faptul că în 1888 pictorul se hotărăște să părăsească Parisul, mai sumbru, cețos, pentru a se muta în sudul Franței, la Arles, zonă cu un soare puternic, cu multă luminozitate. Deci, după doctorul Maire, care în 1870 îi descrie glaucomul subacut sau cronic cu debut progresiv, dominat de hipertensiune oculară, boala ar fi cea care îl obligă pe Van Gogh să introducă halourile rizate ce înconjoară soarele și în general toate sursele luminoase. Poate fi remarcată, de asemenea, într-unul din autoportretele sale, o inegalitate pulpilară (anisocorie) sau mioză (pupile mici). Trăsătura de penel devine linie ondulată, pulsatilă, semn al divorțului cu armonia și liniștea, mai mulți cercetători punând și această tendință tot pe seama glaucomului.

Au fost și păreri că halourile, ce apar în tablourile lui Van Gogh în ultimii ani, au fost realizate în mod conștient, artistul dorind să înfățișeze cerul cuprins de o iradiație puternică, iar soarele într-o ipostază ireală, fantastică. După alți autori, digitala, pe care o lua ca tratament antiepileptic, i-ar fi creat o stare de xantopsie (o discromatopsie), afecțiune ce i-a modificat acuitatea vizuală, determinându-l în cele din urmă să perceapă obiectele din jur predominant în galben.

În afara diagnosticelor referitoare la boala sa psihică, stabilite de psihiatrii vremii, pictorul ar mai fi suferit de psihoză maniaco-depresivă, schizofrenie, epilepsie cu halucinații și episoade de agitație confuzională, psihoză reacțională, epilepsie psihomotrice etc. În sprijinul acestor diagnostice sunt observațiile unor medici curanți, ca și cele ale unor simpli cetățeni din Arles, martori ai unor manifestări de paranoie, evenimente ce intră totdeauna în folclorul oral al oricărui oraș de provincie. Biografii artistului mai dispun de cele 652 scrisori adresate de Van Gogh fratelui său Theo și care constituie pentru medicul clinician un excelent fișier medical. „Noi pictorii impresioniști - scrie Van Gogh într-una din aceste scrisori - suntem tot mai mult sau mai puțin nevrotici, ceea ce ne face mai sensibili la culori și la limbajul nostru particular". Ca orice om de excepție, artistul observă și se autoobservă cu atenție, analizându-și

suferința și propriile scăderi. Dar aceasta nu-l împiedică uneori, mai ales în momentele de criză sau de exaltare, să devină eroul unor scene stranii și neobișnuite. Astfel, cetățenii orașului Arles l-au întâlnit noaptea mergând spre piața Forum, ducând în spate o ladă de lemn și purtând o pălărie cu boruri largi pe care erau fixate lumânări aprinse. Apoi, în fața unui șevalet cu pânză albă, înconjurat de lumânări, a fost văzut pictând tabloul *Noaptea înstelată*. Tot din această perioadă datează și autoportretele, în număr de 40 reprezentând faza socratică a picturii sale. Tablourile înfățișau figura unui bărbat de 36-37 ani, cu vederea slăbită, zdrobit de crizele repetate. Este perioada în care, uneori, cuprins de emoții, are leșinuri dese. Alteori, crizele îmbracă forme demențiale: se tăvălește în lada de cărbuni, bea gaz de lampă, mănâncă conținutul tuburilor de vopsea etc. Pictează însă pânză după pânză, pictează viile, holdele, pajiștile, pomii, drumurile, casele, florile, dealurile, cerul, căutând să dea în vileag tainele pe care le surprinde. Natura toată i se înfățișează miraculos de frumoasă, în dezamăgita sa izolare. Pictează strivit de singurătate, de oboseală, de eșecurile sale, dar pictează mereu. Cu toate suferințele sale oculare și psihice, a rebeliunii contra familiei, contra societății, a tulburărilor de caracter, Van Gogh a avut o producție aproape industrială, în decursul ultimilor doi ani de viață. Un critic îl consideră drept o veritabilă „locomotivă a picturii". Crizele grave de epilepsie similare celor pe care le-au avut Flaubert și Dostoievski, la care se adaugă celelalte suferințe, nu au reușit să-i stăvilească furtuna geniului[1].

Notă: pentru cei interesați recomandăm următoarele lucrări despre Vincent Van Gogh:

1) Henri Perruchot: *Viața lui Van Gogh*, Editura Meridiane, București, 1967.
2) Dr. François Joachim Beer: *Essai sur les Rapports de l'Art et de la maladie de Vincent Van Gogh*, Strasbourg, 1935, Teză de doctorat în medicină.
3) Dr. Edgar Leroy: *Du demon de Van Gogh*, Nisa, 1945.
4) *Le Psychose de Van Gogh*, în *Les Nouvelles littéraires*, Paris, 7 mai 1953.
5) Jean Catesson: *Considérations sur la folie de Van Gogh*, Paris, 1943, Teză de doctorat în medicină.
6) Dr. Victor Doiteau: *La curieuse figure du docteur Gachet*, în *Aesculape*, Paris, aug., sept., nov., dec. 1923, janv. 1924.

1. Aurel Rosin: Almanah Flacăra 1991-1992, p. 162.

7) Dr. Victor Doiteau: *A quel mal succombe Théodore Van Gogh?* în *Aesculape*, Paris, 15 mai 1940.
8) Dr. Victor Doiteau et dr. Edgar Leroy: *La folie de Vincent Van Gogh*, prefață de Paul Gachet, Paris, 1928.
9) H. Evensen: *Die Geisteskrankheit Vincent Van Gogh*, în *Allgemaine Zeitschrift für Psychiatrie und Psychischgerichtliche Medizin* vol. LXXXIV, 15 feb. 1926.
10) G. Kraus: *Vincent Van Gogh*, în *Psychiatrische en Neurologische Bladen Uitgegeven door de Nederlandsche Verreniging voor Psycguatrie en Neurologie*, Amsterdam, sept.-oct. 1941.
11) Françoise Minkowska: *Van Gogh, sa vie, sa maladie et son oeuvre*, în: *L'Evolution psychiatrique*, Paris, nr. 1, 1932.
12) ... *Notes sur Van Gogh peintre hollandais*, în *Revue esthétique*, Paris, avril-juin 1951.

Feodor Mihailovici Dostoievski

Nu putem începe – ca un modest omagiu – fără să menționăm că Dostoievski este considerat de foarte mulți ca unul dintre cei mai de seamă scriitori ai lumii. Dacă opera și personalitatea sa sunt copleșitoare, dimensiunile lor ne apar cu atât mai mari cu cât ținem seama de faptul că sănătatea i-a fost măcinată – în cea mai mare parte a vieții și în toată perioada creatoare – sfârșind prin a fi răpus în cele din urmă de tuberculoză.

Dramatica-i existență și genialitatea operei nu au scăpat observației cercetătorilor și în decursul anilor au fost emise numeroase supoziții privind legătura dintre ele. F. Nietzsche, citindu-i cărțile, avea să afirme cu gravitate: „Dostoievski este singurul care m-a învățat ceva în materie de psihologie". Paul Claudel merge și mai departe, precizând că „Dostoievski face o descoperire în psihologie, care este echivalentă cu aceea pe care a făcut-o Hugo De Vries în lumea istoriei naturale, și anume mutația spontană". Un alt reputat om de știință, profesorul de psihiatrie și neurologie de la Universitatea Humboldt din Berlin, K. Leonhard, declară că „Dostoievski și opera sa nu pot fi înțelese dacă ignorăm sau minimalizăm componenta morbidă a biologiei sale".

Studiindu-i viața și opera, apare firească întrebarea: ce a fost boala pentru Dostoievski? Probabil un mijloc nedorit de cunoaștere a unor realități și stări sufletești și posibilitatea de descriere a lor, lucru pe care nu-l putea face un om sănătos...

Feodor Mihailovici s-a născut la 30 octombrie 1821, ca fiul unui medic militar. După o copilărie șterșă și anostă, petrecută

într-un colț de provincie – perioadă pe care în mod inexplicabil a trecut-o sub tăcere – sosește la Petersburg, în septembrie 1837, împreună cu tatăl și fratele său mai mare. Aici, cei doi frați urmau să susțină examenul de admitere la Institutul Politehnic; însă numai unul dintre frați reușește: Feodor. Din motive de sănătate (școala avea un profil militar), Mihail este îndrumat spre una din secțiile auxiliare ale Institutului ce își avea sediul la Revel. Se produce astfel prima despărțire, cu atât mai dureroasă cu cât îl lovește pe nepregătite, de fratele mai mare, pe care în mai multe scrisori, Dostoievski îl va numi „cel mai bun prieten al său". Este vorba între cei doi de o afecțiune neobișnuită și care o va înlocui probabil și pe cea față de părinți.

La începutul lunii august a anului 1843, Dostoievski absolvă Institutul și în cursul aceleiași luni este angajat ca desenator la serviciul Direcției de Geniu din Petersburg. Spre surprinderea familiei, la câteva zile numai după aceasta, își anunță fratele că a demisionat din armată!

Intuind cu tărie vocația literară, tânărul inginer se hotărăște să devină scriitor și-i cere părerea lui Nekrasov, căruia îi trimite manuscrisul unei opere narative, un mic roman în scrisori, intitulat *Oameni sărmani*. Citindu-l, Nekrasov este puternic impresionat și pentru a înlătura orice urmă de subiectivitate simte nevoia să se consulte cu Bielinski. Fără să ezite, la rândul său, criticul confirmă impresia lui Nekrasov; într-adevăr apăruse un talent asemănător cu al lui Gogol. Romanul *Oameni sărmani* este de îndată publicat în revista lui Nekrasov și numele lui Dostoievski devine repede cunoscut.

Tânărul scriitor începe să ia parte la viața literară a capitalei, a Petersburgului. Pregătește și publică opere noi și între timp frecventează și cercul lui Petrașevski, gânditor cu tendințe socialist-utopice. Dar ideile cercului privitoare la desființarea iobăgiei (legiferată ulterior în 1861) sunt deocamdată considerate ca subversive de către regimul țarist și ca urmare atât conducătorul cercului, cât și treizeci și patru dintre aderenții lui sunt arestați imediat și judecați. Printre ei se numără și Dostoievski. La 22 decembrie 1849, după opt luni de închisoare, condamnații sunt conduși în piața Semionovski. Scena care urmează a fost povestită de Feodor Mihailovici într-o scrisoare adresată fratelui său, scrisă chiar în seara zilei de pomină. „Ni s-a citit sentința de condamnare la moarte, ni s-a dat crucea s-o sărutăm, s-au frânt niște săbii deasupra capetelor noastre și am fost îmbrăcați în cămăși albe. Trei dintre noi au fost legați la stâlp în vederea execuției. Eram al șaselea, căci eram chemați trei câte trei, făceam parte dintr-a doua serie și

nu mai aveam de trăit decât câteva clipe. Mi-am adus atunci aminte de tine, frate, și de toți ai tăi. În ultimul moment, numai tu erai în mintea mea și am înțeles atunci cât te iubesc. Am mai avut timp să îmbrățișez pe Plescev și pe Durov, care erau lângă mine, și să-mi iau rămas bun de la ei. S-au auzit atunci trâmbițele sunând retragerea, cei legați la stâlp au fost dezlegați și ni s-a citit că Majestatea Sa Imperială ne dăruise viața".

Această scenă de sadism bestial, una dintre cele rușinoase din regimul țarist, a avut o mare înrâurire asupra lui Dostoievski. Amintirea ei va reveni în mai multe opere ale scriitorului, împreună cu reflecția privind perspectivele deschise asupra vieții și sufletului aceluia care a stat atât de aproape de moarte. Evident că tortura morală a acelor clipe a avut consecințe nefaste și asupra sănătății scriitorului. Prezentând accese de epilepsie încă din anii copilăriei, este de presupus că boala lui Dostoievski s-a agravat în urma șocului scenei din piața Semionovski.

Pedeapsa cu moartea îi fusese comutată în muncă silnică; ca urmare Dostoievski va fi trimis în ocnele Siberiei. I se pun lanțuri la mâini și la picioare și este transportat la Omsk, unde își începe viața de ocnaș, în regimul condamnaților de drept comun. Are, din când în când, accese de epilepsie.

Eliberat, după patru ani, va fi încorporat ca simplu soldat într-un regiment siberian, unde va mai petrece încă cinci ani la Semipalatinsk. Este incontestabil că întreaga tinerețe i-a fost zdruncinată din temelii de aceste evenimente. Reîntors acasă, continuă să scrie. În 1860 va apărea în *Timpul*, revista condusă de Mihail, fratele său, noul roman al lui Dostoievski *Umiliți și obidiți*.

După reluarea activității publicistice cunoaște o adâncire a crizei sufletești. În explicarea acestui proces pot fi invocate atacurile frecvente de epilepsie, descrise de atâtea ori în corespondența scriitorului, ca și dificultățile sale financiare, nereușita căsniciei, frenetic dorită, cu Maria Dimtrievna, iar apoi năpraznica boală și moartea acesteia la 15 aprilie 1864, chinuitoarea prietenie cu Apollinaria Suslova, eșecul publicațiilor scoase în colaborare cu fratele său Mihail (stins din viață în ziua de 10 iulie 1864).

Toată această perioadă, caracterizată printr-o viață interioară zbuciumată, purtând stigmatele damnării, a fost reflectată în operele sale *Amintiri din casa morților* și, mai ales, în *Însemnări din subterană*.

La scurt timp după întoarcerea din Siberia, Dostoievski va face prima călătorie în Occident, în iunie – septembrie 1862, vizitând Germania, Franța, Italia, Elveția și Anglia.

A doua călătorie, împreună cu Apollinaria Prokofievna Suslova

a avut loc în toamna anului 1863. Feodor Mihailovici a ajuns-o din urmă la Paris pe Apollinaria care, îndrăgostită de un student în medicină și profund nefericită, era dispusă ori să-și ucidă iubitul ori să-l ucidă – întru pedepsirea tuturor bărbaților – pe țarul însuși! Chinuindu-se reciproc, cei doi s-au regăsit totuși la începutul lunii septembrie și au părăsit Parisul; au trecut prin Baden-Baden și Geneva (în ambele localități Dostoievski a pierdut la ruletă, ultimii bani), apoi prin Torino, Livorno, Roma, Neapole, au ajuns la Berlin, din unde Suslova s-a reîntors la Paris, iar Dostoievski a plecat la Hamburg, spre noi jocuri și noi datorii... Deși se vor mai vedea, ruptura lor a fost definitivă. Amintirea acestei călătorii va fi redată în *Jucătorul*.

Fără nici un ban, într-o situație disperată, scriitorul solicită un împrumut lui Herzen și Turgheniev; acesta din urmă consimte și îi trimite imediat, însă doar jumătate din suma cerută, 50 de taleri, pe care Feodor, de asemenea, îi pierde la masa de joc, ca de altfel și banii primiți de la alți prieteni. Scrisorile din Wiesbaden stau mărturie uneia dintre cele mai dramatice clipe din viața scriitorului: este lipsit de mijloace de trai din cele mai elementare, nu i se mai dă mâncare, zile în șir nu bea decât ceai. Uneori i se refuză chiar lumânarea pentru munca de noapte. În aceste condiții inimaginabile, începe un nou roman; planul amănunțit al acestuia este expediat în septembrie redactorului revistei *Russki Vestnik*, care îi acordă un avans de 300 ruble. La 10 octombrie se întoarce prin Copenhaga, la Petersburg. Continuă să lucreze pe vapor, apoi acasă, dar nemulțumit de rezultat, aruncă totul în foc.

Crimă și pedeapsă (apărut în 1866) a fost scris în perioada decembrie 1865 – decembrie 1866. Munca este des întreruptă de accese de epilepsie, care-i impuneau întotdeauna câteva zile de odihnă totală („Am tot timpul crize – va mărturisi cu nesfârșită tristețe Feodor Mihailovici – din cele mai puternice și atât de des cum n-am avut până acum niciodată. Lucrul îmi merge tare greu..." Scr. I, 430); în afară de aceasta creditorii îl hărțuiau fără încetare și spectrul închisorii îl urmărea pretutindeni.

Singura perioadă mai luminoasă din acești ani a fost vara petrecută în localitatea Liublino, la sora lui, a cărei cumnată, Elena Pavlovna Ivanova, l-a și preocupat vizibil (va inspira în bună parte *Eternul soț*). Toamna îi rezervă însă un nou supliciu: este vorba de incredibilul contract pe care Dostoievski îl încheiase cu un an în urmă cu speculantul Stellovski, angajându-se să-i predea acestuia un roman până la 1 noiembrie 1866, în caz contrar cedându-i pe timp de nouă ani toate drepturile sale de editare și de autor. Termenul stipulat în contract se apropia cu repeziciune și scriitorului

nu-i rămânea altă soluție de scriere în afară de așa-zisul „roman-stenogramă". Astfel a luat naștere *Jucătorul* (inițial *Ruletenburg*), dictat în douăzeci și șase de zile, de la 4 la 29 octombrie, tinerei stenografe Anna Grigorievna Snitkina, care după câteva luni avea să devină a doua soție a lui Dostoievski și tovarășa de viață până la capătul zilelor.

Iată cum s-au petrecut lucrurile: la 1 octombrie Dostoievski se înțelege cu Miliukov să recurgă la serviciile unei stenografe; în seara zilei de 3 octombrie i se oferă această muncă tinerei Anna Grigorievna Snitkina, care îl vizitează pentru întâia oară la 4 octombrie ora unsprezece și jumătate pe cel care-i va deveni soț. Presat de termenul care se apropia, în seara aceleiași zile, romancierul începe să dicteze *Jucătorul*. Munca avea să dureze douăzeci și șase de zile: dictarea se efectua de la ora 12 la 16, urmată zilnic de corectarea respectivei părți. În sfârșit, la 29 octombrie este stenografiat și ultimul capitol, iar la 30 octombrie (ziua de naștere a lui Dostoievski) sunt revăzute ultimele pagini ale manuscrisului, care este predat la 31 octombrie, în schimbul unei adeverințe oficiale.

A doua căsătorie s-a încheiat exact la un deceniu de la nunta din Kuznețk și în cei paisprezece ani cât avea să dureze a eclipsat definitiv vicisitudinile uniunii dintâi. Și acest lucru, în pofida faptului că soții aveau, în momentul cununiei, respectiv patruzeci și patru și douăzeci și doi de ani, că celebrarea ei a fost urmată de un dublu atac de epilepsie, că situația materială a familiei a fost de la început și a continuat mulți ani să rămână precară, iar dragostea față de soție nu a slăbit fascinația exercitată de ruletă asupra scriitorului...

Călătoria de nuntă a fost pentru Dostoievski un nou prilej de evadare din fața creditorilor, de astă dată pentru un răstimp de patru ani, suficient pentru a scrie romanele *Idiotul, Eternul soț* și *Demonii* dar nu pentru a scăpa de datoriile, pe care la întoarcere le va găsi sporite la 25.000 ruble!

Amintirile Annei Grigorievna consemnează scrupulos etapele călătoriei. După un scurt popas berlinez, soții se instalează, în aprilie 1876, la Dresda, oraș care frustase amarul înfrângerii anglo-saxone și al ocupației prusace, continuând totuși să fie, chiar în aceste condiții, un autentic centru al culturii europene.

Vraja lunilor trăite în preajma celebrei Gemälde-Galerie e frântă de cele cinci săptămâni petrecute la Baden-Baden. Patima lui Dostoievski răbufnește violent, transformând atât existența sa, cât și a tinerei sale soții într-un neîntrerupt coșmar. Poate niciodată

umilința îndurată de scriitor, după chipul și asemănarea personajelor sale, nu a atins proporții atât de dureroase.

După o întrerupere a drumului la Basel, familia se stabilește, pentru câteva luni, la Geneva. Izolarea lui Dostoievski este aici aproape totală, exceptând întâlnirile cu emigranții ruși. Scriitorul lucrează intens, cu precădere noaptea, citește romane (Balzac, George Sand), dar mai ales ziare; în septembrie urmărește lucrările Congresului păcii și libertății, marcat de prezența unor personalități de talia lui Garibaldi sau Bakunin. Își încearcă din nou norocul la Saxon-les-Bains, pierde totul, pentru ca la întoarcere să aștearnă pe hârtie în numai douăzeci și trei de zile, nouăzeci și opt de pagini din *Idiotul*. Nenorocirile se țin lanț: atacurile frecvente de epilepsie („la zece zile câte o criză, iar apoi vreo cinci zile nu-mi vin în fire. Sunt un om pierdut!" Scr. II, 37) apoi un început de astm, care se va agrava treptat, la toate acestea adăugându-se moartea fiicei sale, înainte de a împlini trei ani. Încearcă totuși să scape de nenorocirile ce-l urmăresc, refugiindu-se mai întâi la Vevey pe timpul verii, apoi trecând în Italia în toamna lui 1868. Perioada din Milano și Florența apare mai senină, în ciuda acelorași acute neajunsuri materiale. Prin Bologna, Veneția și Praga, familia se întoarce apoi la Dresda unde se și întâlnește cu Liubov Feodorovna, fiica și autoarea de mai târziu a unei cărți de amintiri despre tatăl său (apărută în 1921 la München).

Într-un moment de adâncă depresiune, Dostoievski este sfătuit de însăși soția lui să facă o excursie la Wiesbaden. De astă dată se săvârșește minunea în care nimeni nu mai credea: pierzându-și toți banii în decursul unei săptămâni, Feodor Mihailovici promite solemn să nu se mai apropie de ruletă - făgăduință pe care nu o va călca niciodată!

Plecarea spre casă, atât de mult așteptată mai ales de soția sa, are loc la 5 iunie 1871. De teama grănicerilor, fostul deportat politic arde în ajun manuscrisele romanului *Idiotul, Eternul soț* și varianta originală a romanului *Demonii*. Totuși, cu mare greutate soția lui reușește să păstreze carnetele de note privind aceste opere, aduse ulterior în Rusia de mama ei. Opt zile după sosirea la Petersburg, Anna Grigorievna îl aduce pe lume pe micul Feodor.

Început la Geneva, la 14 septembrie 1867, *Idiotul* a fost terminat în ziua de 17 ianuarie 1869 la Florența.

În tot cursul anului 1873 și la începutul celui următor, Dostoievski redactează revista conservatoare a prințului Meșcerski *Grajdanin*. Este, după mărturia scrisorilor, o muncă de „ocnaș", a cărei silnicie o adâncesc permanent boala, datoriile și imposibilitatea unei activități artistice constante.

Este demn de reținut că publicistica a ocupat un rol însemnat în activitatea lui Dostoievski, acesta scriind încă din 1861 o serie de articole despre literatura rusă; acum ea devine forma sa de manifestare principală, compensând creația artistică și prelungind-o.

Anul 1878 este un an nefast pentru Dostoievski căci fiul său Alioșa, în vârstă de numai trei ani, moare în urma unui atac violent de epilepsie. Tristul eveniment va ascuți spiritualitatea romancierului și acesta, pradă unei depresiuni, întreprinde o călătorie la mânăstirea Seula Optima. Întors la 29 iunie la Staraia Russa, Dostoievski trece efectiv la scrierea romanului *Frații Karamazov*. Începutul îl face în vara lui 1878, iar sfârșitul urmează în octombrie-noiembrie 1880, doar cu trei luni înainte de moartea sa. A lucrat la el trei ani și l-a publicat timp de doi în *Russki Vestnik*.

Ultimul roman al lui Dostoievski este și ultimul cuvânt și în fond încoronarea întregii sale opere, sinteza finală, ce reia preocupările cărților precedente. În acesta el reformulează întrebările pe care și le-a pus cândva și acum încearcă să le soluționeze pe temeiul unei experiențe artistice totale.

Suferind de aceste boli incurabile, Dostoievski știa că zilele îi sunt numărate, totuși spera ca, după editarea unei noi serii din *Jurnalul unui scriitor*, să reînceapă în 1882 munca la a doua parte a epopeii *Karamazov*.

În urma hemoptiziei, declanșate la 26 ianuarie 1881, Dostoievski se stinge în seara zilei de 28 ianuarie și este înmormântat la 2 februarie în prezența unui impresionant număr de admiratori.

Cele dintâi semne ale unei disponibilități infinite de a percepe și de a evoca cu o deosebită sensibilitate și forță aspirațiile sufletului omenesc se manifestă de timpuriu la viitorul romancier: astfel, după cum singur afirmă, la vârsta de opt ani a ascultat cutremurat cartea lui Iov, personajul biblic.

Strahov, prezent în 1863 la una din crizele de epilepsie ale scriitorului, evocă uriașul balans de stări sufletești violent contradictorii (premergătoare și consecutive crizei) de care acesta era adeseori torturat: „Timp de câteva clipe – spunea el (Dostoievski n. n.) – încerc o fericire care nu este posibilă într-o stare firească și despre care ceilalți oameni nu pot avea nici o idee. O armonie deplină se face simțită atunci deopotrivă înlăuntrul și în afara mea, și acest sentiment e atât de intens și de voluptuos încât numai pentru câteva secunde de asemenea beatitudine merită să-ți dai zece ani din viață, ba chiar întreaga viață". După criză urmează însă o stare de depresiune teribilă: „Caracterul acestei stări (...) constă – după spusele sale – în aceea că te face să te simți un criminal de parcă asupra ta ar apăsa o vină misterioasă, uriașă". Supusă la probe atât

de dure, fibra psihică se elasticizează enorm într-o supremă extensie și ea izbutește să unească „paradisul" de „infern". Din paradisul unui sentiment de plenitudine armonioasă, de beatitudine indicibilă, Dostoievski este literalmente prăbușit în infernul unui complex apăsător de vinovăție inexplicabilă.

Cei care l-au cunoscut pe Dostoievski în perioada 1838–1849, relevă fără excepție și aproape cu aceleași cuvinte paloarea feței tânărului lor prieten; culoarea ei, cenușie, după unii, pământie după alții, într-un cuvânt aspectul bolnăvicios al chipului. Nici nu l-am fi putut închipui altfel pe adolescentul care de la primele rânduri așternute pe hârtie (vezi scrisoarea din 31 octombrie 1838 către fratele său Mihail) ni se înfățișează bântuit de ciudate aprehensiuni: „Frate, ce trist e să trăiești fără speranță... Privesc înainte și viitorul mă înspăimântă". Și nici pe tânărul de mai târziu care, într-o scrisoare din august–septembrie 1845, adresată aceluiași, revine, peste ani, cu o stranie insistență, asupra acelorași întrebări și neliniști: „Ce trist eram întorcându-mă la Petersburg! Mi-am presimțit în chip nedeslușit întregul viitor în timpul acestor trei ore mortale de călătorie". Și, ceva mai departe, în cuprinsul aceluiași text: „Ce ne va aduce, ce ne va aduce viitorul?" Întrebare reluată și mai patetic, câteva rânduri mai jos: „Spune, ce se va alege de noi de acum în douăzeci de ani? Nu știu ce va fi cu mine; știu numai că în acest moment sensibilitatea mea e încordată la maximum".

Peste douăzeci de ani fratele său va fi mort, iar el trecut prin cumplita încercare a *Casei morților*, se va afla din nou într-o situație fără ieșire...

Anul 1865, va fi unul dintre cei mai dureroși și mai penibili din întreaga sa existență: golul lăsat de moartea primei sale soții (asupra cărora biografii săi sunt zgârciți în detalii) și mai ales a fratelui (survenită la 10 iulie 1865), prăbușirea revistei *Epoha* (februarie 1865), datoriile create prin falimentul publicației și prin decesul directorului ei, M. M. Dostoievski, datorii pe care scriitorul din loialitate față de amintirea fratelui dispărut, și le asumă integral (30.000 ruble), fac din acest an un nou moment de răscruce în viața lui Dostoievski. De la vârsta de 17 ani (când, la 31 octombrie 1838 scria fratelui său memorabila frază mai sus citată: „Viitorul mă înspăimântă"), Dostoievski își presimțea, terifiant, viitorul: învăluit deocamdată în cețuri, dar deja amenințător. Presimțiri adeverite mai târziu din plin!

Prin anii 1845–1849, Dostoievski oferă silueta șovăitoare a unui om singuratic și de obicei închis în sine, uneori ciudat de expansiv, deși întotdeauna prea stângaci pentru a nu părea penibil într-un

salon, ipohondru, dezordonat în viaţa cotidiană, dar de pe acum riguros şi tenace în cea literară, a creaţiei, de o sensibilitate maladivă, concentrată în fixaţii şi bântuit de halucinaţii macabre. Trutovski relatează că, în cele câteva zile în care Dostoievski a locuit în casa sa (1849), oaspetele său îl ruga în fiecare seară, la culcare, „ca în cazul în care ar surveni peste noapte o letargie să nu fie îngropat decât după trei zile. Ideea unei posibile letargii îl neliniştea şi îl înfricoşa".

Dostoievski va cunoaşte în decursul vieţii o slăbire continuă a memoriei, mai ales în ultimii ani, fapt care i-a atras multe dificultăţi. Într-o scrisoare adresată din străinătate soţiei sale, Anna Grigorievna este rugată să precizeze, în vederea felicitărilor de rigoare, data de naştere exactă a... fiului lor!

Doctorul Ianovski ni-l descrie foarte amator de supraveghere şi autosupraveghere medicală (în care scop îi şi vizita aproape zilnic cabinetul), interesat cu precădere de bolile creierului şi ale sistemului nervos, de teoriile sau mai bine zis speculaţiile privitoare la conformaţia cutiei craniene, probleme în legătură cu care consulta chiar unele tratate de specialitate[1]. Doctorul Rizenhampf ne informează despre obiceiul tânărului Dostoievski de a lega unele amiciţii din interes pur medical.

Din scrisorile adresate lui M. M. Dostoievski se pot decupa câteva pasaje, ce pot constitui un fel de buletine medicale *sui-generis*. Succesiunea lor e alarmantă. Ne surprinde, de exemplu, să-l vedem în toamna anului 1845 pe Dostoievski într-o stare sufletească cu totul neaşteptată, cu atât mai inexplicabilă, după succesul repurtat în luna mai: „În ultimul timp am fost prost dispus, descurajat, devenind nu doar îngrozitor de indiferent faţă de toate dar, mai rău, depăşind orice limită, înfuriindu-mă şi iritându-mă pentru orice la extrem" (8 octombrie 1845).

La 1 februarie, 16 mai, 5 şi 17 septembrie scriitorul îi dă fratelui său noi şi noi motive de îngrijorare: „Mi-am zdruncinat teribil sănătatea; mi-s nervii bolnavi şi mă tem de o febră de origine nervoasă". „În mod cert, n-am mai trecut niciodată prin momente atât de penibile. Mă chinuieşte plictisul, tristeţea, apatia şi o febrilă şi spasmodică aşteptare a ceva mai bun. Şi pe deasupra boala!"; „Sunt copleşit de o tristeţe oribilă! În ceea ce mă priveşte, sunt teribil de deprimat". Apoi, dintr-o dată, o redresare miraculoasă: „Frate, eu renasc, nu numai din punct de vedere moral, ci şi fizic. Niciodată nu a existat în mine atâta bogăţie şi limpezime, egalitate

1. Preocupare pe care o manifestă de prin 1845 când, aflat în Siberia, solicită, printre altele, fratelui său să-i trimită un tratat de fiziologie.

de umoare şi sănătate fizică. Datorez mult în această privinţă şi prietenilor cu care locuiesc, Beketovilor, lui Zalubetki şi altora".

Trecerea bruscă de la stare la alta, ce sugerează ciclotimia, nu e de natură să ne liniştească. Ce raporturi, ne întrebăm, se pot stabili între aceste simptome nervoase şi epilepsie (nevroză după alţii), boală de care a suferit până la sfârşitul vieţii?

Când au survenit primele accese ale bolii? Să se fi produs mai de timpuriu decât se crede? De altfel, cei care s-au ocupat de acest aspect manifestă păreri diferite. Sistematizând datele de care dispunem în această privinţă, putem constata că există cel puţin cinci ipoteze referitoare la perioada declanşării bolii. După unii, ea datează încă din copilărie, „Există - scrie Oreste Miller, primul biograf al lui Dostoievski - o tradiţie care raportează boala lui Dostoievski la un eveniment răscolitor, survenit în existenţa părin-ţilor săi pe când Feodor era copil. Cu toate că persoana care ne-a relatat acest fapt este apropiată de familia scriitorului şi întru totul demnă de încredere, nu îl voi repeta" - încheie misterios Oreste Miller. În favoarea acestei ipoteze opinează şi Dominique Arban.

După alţii, ceea ce a determinat prima manifestare a bolii a fost moartea violentă a tatălui. Tatăl său, medic de profesie, a fost asasinat de către servitori, în momentul în care Feodor Mihailovici avea doar 18 ani, fapt care a declanşat în acest adolescent firav şi cu psihic fragil, acute confruntări afective cu caracter conflictual: pe de o parte un sentiment de răzbunare satisfăcută (tatăl său fiind deosebit de rău şi de tiran cu mama sa) şi, pe de alta, un sentiment de culpabilitate. Cel puţin aceasta este explicaţia pe care a dat-o S. Freud şi pe care o redăm cu titlu documentar.

Doctorul Ianovski susţine că Dostoievski suferea de epilepsie (într-o formă ce-i drept mai uşoară) încă de la Petersburg, cu trei sau mai mulţi ani înainte de arestare. Prima criză ar fi avut loc, după el, în iulie 1847, a doua ar fi fost provocată de vestea morţii lui Bielinski. O mărturie preţioasă în acest sens o aduce, în amintirile sale, Grigorovici: întâlnind într-o zi o procesiune funebră, Dostoievski are în plină stradă o sincopă foarte agitată şi foarte asemănătoare, prin manifestări şi consecinţe, cu criza de epilepsie, A. M. Dostoievski, fratele mai mic al scriitorului, consideră că boala s-a declanşat la ocnă. De aceeaşi părere este şi C. Mociulski: „Un fapt pare în afara oricărui dubiu: primele şocuri ale bolii sale scriitorul le-a avut la ocnă". În sfârşit, după propriile cuvinte ale scriitorului, redate de Sofia Kovalevskaia, prima criză ar fi survenit nu la ocnă, ci în surghiun. Suferea pe atunci de singurătate îngrozitor, treceau luni întregi fără să întâlnească un suflet de om, cu care să poată schimba o vorbă. Deodată, cu totul pe neaşteptate,

a sosit la el unul din vechii lui prieteni (nu-mi amintesc acum ce nume a pronunțat Dostoievski). Aceasta s-a întâmplat în noaptea de Înviere. Bucuria revederii i-a făcut să uite ce fel de noapte e și au rămas acasă, discutând, neținând seama nici de trecerea timpului, nici de oboseală, îmbătându-se cu propriile lor cuvinte. Au vorbit despre ce le era mai scump amândurora – despre literatură, despre artă și filozofie, abordând în cele din urmă și religia.

Prietenul era ateu, Dostoievski credincios, fiecare era ferm convins de adevărul său. „Există Dumnezeu, există! – a strigat în cele din urmă Dostoievski cuprins de exaltare. Chiar în acea clipă au bătut clopotele bisericii din apropiere pentru sfânta utrenie de Paști. Tot văzduhul a vibrat, începând să unduiască. Iar eu am simțit – povestește Feodor Mihailovici – cum cerul se apropie de pământ, absorbindu-mă. Ajunsesem cu adevărat până la Dumnezeu și m-am pătruns de el. Da, există Dumnezeu – am mai strigat eu – și de altceva nu-mi mai aduc aminte".

Nu putem încheia ipotezele privitoare la începutul bolii fără a menționa cele spuse de fiica scriitorului, Liubov Dostoievskaia: „Epilepsia mocnea în el, dar neputându-se declanșa în crize epileptice, îl oprima în mod îngrozitor".

Epileptic sau (încă) nu, în anii 1845-1850, Dostoievski ni se înfățișează ca un ipohondru, un om aproape tot timpul bolnav.

Încercând să explice cauza crizelor de epilepsie ale lui Dostoievski, Freud presupune că primele accese datează din asolescență, cu mult înaintea declanșării propriu-zise a bolii; ele debutau prin frica de moarte și constau în stări de somn letargic. La început, când era încă un copil, boala se manifesta ca o tristețe subită, nemotivată; avea senzația, povestește mai târziu Dostoievski prietenului său Soloviov, că moartea îi este iminentă și, într-adevăr, starea care urma era foarte asemănătoare cu moartea reală... Andrei, fratele său, relatează că Feodor obișnuia, încă din adolescență, să lase bilete înainte de a adormi, bilete prin care ruga, întrucât în timpul nopții ar putea cădea într-un somn vecin cu moartea, să nu fie înmormântat mai devreme de cinci zile.

Astfel de crize thanatice indică o identificare cu o persoană care a murit – sau care trăiește –, dar căreia respectivul îi dorește moartea. Teoria psihanalitică susține că pentru băiat, acest „altul" este de regulă tatăl, iar criza, denumită isterică, este o autopedepsire pentru dorința ca tatăl său să moară[1].

1. Freud explică acest complex cât mai clar și elementar cu putință astfel: „Copilul îi ia pe cei doi părinți și, mai ales, pe unul dintre ei, ca obiect al dorințelor sale erotice. De obicei, el ascultă de o inițiativă a părinților înșiși, a căror afecțiune are un caracter net sexual, însă cu o finalitate inhibată. Tatăl o preferă în general

Situaţia se complică şi mai mult dacă factorul constituţional, pe care îl numim bisexualitate, este puternic dezvoltat la un anumit copil. Ca atare, o natură pronunţat bisexuală – susţine Freud – devine o condiţie sau un catalizator al nevrozei. Este de presupus că Dostoievski a avut o astfel de natură. Ea se vădeşte într–o formă potenţială de existenţă în rolul important jucat de prieteniile masculine în viaţa sa, în comportarea surprinzător de blândă faţă de rivalii în dragoste şi în extraordinara capacitate de înţelegere a situaţiilor, explicabile doar prin homosexualitatea sa refulată, aşa cum o demonstrează numeroasele exemple.

După unii autori, Dostoievski ar fi suferit în realitate de o nevroză. Prin ce se manifestă nevroza în sensul propriu al termenului? Dostoievski se credea epileptic şi la fel îl considerau şi alţii, datorită crizelor puternice însoţite de pierderea conştienţei, contracţii musculare spasmodice şi depresiune finală. Care este punctul de vedere al acestor autori? Este foarte probabil, afirmă ei, ca aşa–numita epilepsie să fi fost doar un simptom al nevrozei sale, care poate fi clasificat în grupe istero–epilepsiilor, adică a isteriilor grave. La o deplină certitudine nu putem ajunge din două motive: mai întâi, datele anamnestice referitoare la epilepsia lui Dostoievski sunt incomplete şi nesigure, apoi, teoria despre stările maladive însoţite de accese epileptice nu este încă satisfăcătoare.

Vom începe cu cel de–al doilea punct. Ar fi de prisos să redăm aici întreaga patologie a epilepsiei, care în fond nu aduce nimic esenţial în problema pe care o studiem. Merită totuşi a fi menţionate următoarele: o aparentă unitate clinică defineşte vechiul „morbus sacer", boala stranie cu atacurile ei convulsive imprevizibile, la prima vedere fără cauză, cu modificările caracteriale în sensul creşterii iritabilităţii şi agresivităţii şi scăderii progresive a tuturor performanţelor intelectuale. Dar în cele din urmă, această imagine îşi pierde contururile şi se transformă în ceva nedeterminat. Crizele care izbucnesc brutal, cu muşcarea limbii şi pierderea urinii şi care pot duce la periculosul status epilepticus, când bolnavul îşi produce

pe fiica sa, mama pe fiu. Copilul reacţionează în felul următor: fiul doreşte să ia locul tatălui, fiica pe acel al mamei". (S. Freud: *Introducere în psihanaliză, Prelegeri de psihanaliză, Psihopatologia vieţii cotidiene*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1980, p. 402). Freud mai adaugă observaţia că acest complex este foarte grabnic condamnat la refulare, deşi în adâncul inconştientului mai poate influenţa conduita umană. Libidoul face mai târziu din părinţi modele proiectate asupra unor persoane străine. Fixaţiile pe acest plan generează inversiuni şi stări nevrotice, uneori extrem de grave. Aceste fenomene patologice de fixare libidinală prin ură sau iubire, sau regresiune, sunt considerate de Freud drept surse ale unor maladii foarte grave. După moartea lui Freud, complexul oedipian a fost contestat de unii cercetători.

grave vătămări, se pot manifesta și mult mai moderat, ca scurte absențe, cu vertijuri de o clipă, sau pot fi înnlocuite prin scurte perioade în care bolnavul comite fapte străine de firea lui ca și cum s-ar afla sub dominația inconștientului. Astfel de crize sunt condiționate somatic, printr-un mecanism încă necunoscut, dar pot fi provocate și de factori psihici cum ar fi spaima sau anumite emoții. Chiar dacă scăderea capacității intelectuale este caracteristică pentru majoritatea covârșitoare a cazurilor, totuși se cunosc și excepții (Helmholtz). Persoanele atinse de epilepsie pot da impresia de stupiditate, de handicapare psihică, iar boala este însoțită adesea de idioție evidentă și leziuni cerebrale considerabile, chiar dacă acestea nu fac parte din simptomele specifice ei. Dar crizele amintite pot fi întâlnite, cu toate variațiile lor și la alte persoane, care dau dovadă de o dezvoltare psihică normală și de o afectivitate foarte puternică, de multe ori insuficient controlată. În astfel de condiții nu este de mirare că unitatea afecțiunii clinice „epilepsie" nu poate fi menținută. După unii autori, descărcarea instinctelor anormale are loc în baza unui mecanism ce este pus în joc în situații cu totul deosebite, atât în cazul unor dereglări ale activității cerebrale provocate de grave îmbolnăviri tisulare și toxice, cât și în cazul unei economii psihice insuficient controlate – adică o distribuire defectuoasă a energiei sufletești.

În spatele acestei diviziuni bănuim identitatea mecanismului fundamental al descărcării instinctuale (Freud). Același mecanism nu poate fi străin nici de procesele sexuale care în esență sunt provocate toxic; încă din vechime medicii defineau actul sexual ca o micro-epilepsie, înțelegându-l deci ca o formă modificată și diminuată a descărcării emoționale epileptice.

Desigur „reacția epileptică", cum putem numi acest aspect comun, poate fi proprie și nevrozei, căci esența ei constă în a da o rezolvare somatică unor mase de excitație care nu pot fi dominate psihic. Astfel, atacul epileptic devine un simptom al isteriei; el este modificat și adaptat de isterie, așa cum este metamorfozat și de actul sexual normal. Suntem deci pe deplin îndreptățiți să vorbim de două forme ale epilepsiei: organică și „afectivă". Importanța practică a acestei diferențieri, pe care o recunosc unii autori, este următoarea: cine suferă de epilepsie organică are leziuni cerebrale, cine suferă de epilepsie „afectivă" este un neurotic. În epilepsia organică, viața psihică este tulburată de un factor exterior, străin ei, în timp ce în epilepsia „afectivă", tulburarea este o expresie a activității sufletești.

Este foarte probabil că epilepsia lui Dostoievski să facă parte din a doua categorie. O dovadă sigură nu putem aduce, căci pentru

aceasta ar trebui să știm când a avut loc prima criză (de aici discuția prezentată mai sus, în privința stabilirii primelor manifestări ale epilepsiei) și să încadrăm oscilațiile ulterioare ale crizelor în contextul vieții sale psihice, dar în această privință deținem prea puține date.

Descrierea crizelor în sine nu conține nimic semnificativ, iar informațiile asupra legăturii dintre crize și evenimentele vieții sunt lacunare și contradictorii. Cea mai verosimilă este ipoteza că ele au apărut în copilăria lui Dostoievski; la început ele s-au manifestat prin simptome ușoare, forma epileptică apărând doar după trăirea zguduitoare de la 18 ani, când tatăl său a fost ucis.

Referindu-ne la crizele de epilepsie, ar fi foarte interesant și concludent din punct de vedere al psihanalizei, că acestea au dispărut complet în timpul deportării în Siberia, însă alte date autorizează ideea contrară. Cele mai multe surse, printre care și mărturia lui Dostoievski, susțin mai curând că boala a căpătat caracterul ei definitiv, epileptic, tocmai în timpul exilului în Siberia. Din păcate, nu ne putem încrede în confesiunile nevroticilor. Experiența a demonstrat că memoria lor falsifică realitatea cu scopul de a rupe o conexiune cauzală dezagreabilă. Totuși se pare că timpul petrecut în închisoarea din Siberia a modificat considerabil și starea bolii lui Dostoievski.

Nu putem trece fără a releva legătura incontestabilă dintre paricidul din *Frații Karamazov* și soarta tatălui lui Dostoievski, corelație care a fost sesizată de mai mulți biografi. Viziunea psihanalitică este tentată să considere acest eveniment ca trauma cea mai gravă, iar reacția lui Dostoievski față de ea ca nucleul nevrozei sale.

În memoriile sale, Avdotia Panaeva ne oferă o descriere a fizicului lui Dostoievski de prin anii 1870: „Era slab, mic de statură, blond, de o paloare bolnăvicioasă a feței. Ochii cenușii, nu prea mari, treceau cu oarecare neliniște de la un obiect la altul, iar buzele palide i se mișcau neîncetat".

Prin 1848, doctorul Ivanoski observă la prietenul și pacientul său o schimbare vizibilă: „Schimbarea lui Feodor Mihailovici, după câte mi-am dat seama, consta în aceea că ajunsese foarte irascibil, bănuitor și gata să se lege de orice nimicuri, plângându-se foarte des de amețeli. Această schimbare s-a produs, dacă nu brusc și pe neașteptate, oricum nu într-un răstimp prea lung - cam două-trei săptămâni".

Toatea acestea, boala și ipohondria, epilepsia (declarată sau nu), viața dezordonată, dificultățile financiare, cearta cu grupul „Contemporanului", unele eșecuri literare, sentimentul nesiguranței

cauzat de activitățile sale subversive etc., au contribuit în mod convergent, probabil alături și de alți factori, la declanșarea unei grave crize existențiale. Nu poate fi aici nici un dubiu: încă din perioada 1846–1849 Dostoievski ni se înfățișează ca un bolnav, ca un om în impas. Firele existenței sale se împletesc într-un mod de nedezlegat. Momentul e mai mult decât critic-disperat; și sinuciderea își țese trama și pare inevitabilă.

În cartea sa *Viața lui Dostoievski*, fiica scriitorului confirmă că gestul era pe deplin posibil: „Adeseori tatăl meu – le spunea ea prietenilor săi – pe atunci el se afla în pragul sinuciderii și că arestarea sa l-a salvat". Într-adevăr, se poate afirma că, smulgându-l brusc din climatul tinereții sale maladive, arestarea l-a salvat pe scriitor. Cumplita încercare mobilizează resurse nebănuite („Există în om o vitalitate și o putere de rezistență insondabile; nu mi-aș fi închipuit că ele pot fi atât de mari, dar acum m-am convins prin propria experiență" – scrie el fratelui său din fortăreața Petropavlosk, la 18 iulie 1849), armele plutonului de execuție îndreptate spre pieptul său deșteaptă în sufletul ipohondrului, dezgustat de viață, o uriașă dorință de a trăi. Monstruoasa înscenare a execuției a degajat, prin explozie, în ființa celui proscris, o asemenea cantitate de energie vitală încât ea s-a dovedit suficientă nu numai pentru ca scriitorul să poată supraviețui anilor de vitregie și de osândă, dar și ca, apoi, în numai două decenii, să poată înălța una dintre cele mai uimitoare construcții ale spiritului uman. Ocna a fost pentru Dostoievski un „sanatoriu" aspru, din care tânărul palid, bolnăvicios și detracat de odinioară, a ieșit fortificat, sufletește și fizicește deopotrivă. Corespondența scriitorului, expediată din Semipalatinsk în cursul anilor 1854–1856, adică după eliberarea din ocnă, ne arată că Dostoievski era pe deplin conștient atât de tinerețile sale morbide, cât și de nesperata lui „însănătoșire". „Dar fă-mi te rog plăcerea – scrie el, adresându-se la 30 iulie 1854, fratelui său Mihail – de a nu mă bănui că aș fi la fel de melancolic și preocupat de sănătatea mea ca în timpul ultimilor ani petrecuți la Petersburg. Toate acestea au trecut, au dispărut fără urmă". Iar la 21 august 1855, scrie în același sens: „Dacă tu crezi că a mai rămas în mine ceva din acea nervozitate, din acea neliniște, din acea pornire de a mă suspecta de tot felul de boli, ca la Petersburg, dă-mi voie să-ți spun că te înșeli; n-a mai rămas nici o urmă din toate acestea, la fel ca și din altele".

Referindu-se la perioada de dinaintea arestării, Dostoievski afirmă, într-o scrisoare adresată la 24 martie 1856 generalului E. I. Totleben, erou al luptelor de la Sevastopol, care, prin intervențiile sale ulterioare, i-a facilitat întoarcerea în Rusia și cu al cărui frate

mai mic, Adolf, scriitorul locuise o vreme împreună în 1841, la Petersburg: „Odinioară am fost bolnav timp de doi ani, de o boală ciudată, morală. Eram ipohondru. Mi se întâmpla să-mi pierd minţile. Eram excesiv de nervos, de o emotivitate maladivă. Deformam faptele cele mai simple, atribuindu-le un alt aspect şi alte dimensiuni". Aceste aprecieri subiective sunt întărite de câteva semnificative mărturii obiective. Astfel, revăzându-l pe Dostoievski după zece ani, la întoarcerea din Siberia, Trutovski şi Miliukov constată o certă schimbare în bine.

Dacă cineva ar încerca să reconstituie imaginea lui Dostoievski nu din cărţile scrise de el, ci exclusiv pe baza cărţilor scrise *despre el*, ar constata cu surprindere că, folosind biografii diverse, s-ar obţine rezultate diferite, până la diametral opuse.

Există numeroase încercări - şi bibliografia de specialitate o demonstrează - de a interpreta opera lui Dostoievski din diverse puncte de vedere, toate având un caracter comun, caracterul absolut al tezei pe care o susţin. Există o viziune filozofică, o alta psihologică şi una etică, ultima cu caracter de echilibrare a primelor două.

Printre cei care au încercat să-l răstălmăcească pe Dostoievski se numără şi Lev Şestov (*Dostoievski şi Nietzsche*). *Filozofia tragediei* (Edit. de la Pléiade, Paris, 1926 şi *Revelaţiile morţii*, Libr. Plon, Paris, 1923). Mihailovski îl numise pe Dostoievski „un talent crunt", ceea ce vroia de fapt să însemne bolnav, anormal, deci - după opinia sa - inutil, iar Şestov, la rândul său îl considera: crunt, bolnav, anormal, fără îndoială! În viziunea sa, bolnav a fost şi Gogol, şi el autor al memoriilor unui om din subterană, om se ce deconspiră în cele din urmă a nu fi eroul din roman, ci Gogol însuşi, adică... autorul! Sestov inversează violent rolurile: omul din subterană devine creatorul lui Dostoievski. Contopirea scriitorului cu eroul său, subordonarea lui totală faţă de acest personaj decurge până la limitele la care Dostoievski pare a fi o simplă mască. Complexelor raporturi dintre autor şi personaj li se substituie o identitate mecanică, de un sofism elementar.

Dostoievski a fost considerat un scriitor prin definiţie subiectiv, incapabil de a exprima prin intermediul personajelor sale altceva decât propriile sale gânduri şi obsesii. Asemeni vrăjitorului din poveste devine el însuşi slujitorul spiritelor damnate, pus în situaţii dezonorante.

„Nu încape îndoială: bolnav, măcinat de suferinţe, Dostoievski a simţit el însuşi tentaţia acţiunilor nesăbuite, a gustat din fructul oprit al desfrâului intelectual şi moral - de aceea, probabil, a şi putut întruchipa în fiinţe de o neasemuită perfecţiune artistică aceste

vicii, tot mai răspândite în epoca sa. Cu deosebire, important ni se pare, însă, faptul că el le-a considerat anume drept vicii, că deși le-a cunoscut intim și le-a filtrat prin străfundurile propriului său suflet, li s-a împotrivit cu o conștiință mereu trează, cu o vigilență și tenacitate neslăbite". „Nu ar fi cazul să considerăm scepticismul și cinismul decât dușmani ai omului - exclamă Șestov în numele romancierului?! - Nicidecum, îi răspunde prin întreaga lui operă Dostoievski, în vremea noastră acești monștri îi dau târcoale omului, îl împresoară din toate părțile, îl îmbie să li se încreadă, îi promit delicii nicicând bănuite, eu însumi am auzit cântecul lor ademenitor, dar ascultare nu le-am dat, cum nici voi nu trebuie să-i ascultați, ci mai bine să vă astupați urechile cu ceară, după pilda străveche, pentru a scăpa de mrejele acestor noi și infinit mai periculoase sirene. Și dacă totuși nu și-a zăvorât văzul și auzul, ci a înfruntat tentațiile toate, rând pe rând, cu vajnică bărbăție, a fost poate anume pentru a ne ușura nouă, celorlalți, trecerea nevătămată între Scylla și Caribda gândirii europene moderne"[1].

Thomas Mann analizând opera lui Dostoievski, îl situează pe acesta într-o zodie tenebroasă și periculoasă, în vecinătatea lui Schopenhauer și Nietzsche, gânditori care nu au contenit să obsedeze pe critic. El îngroașă modul de interpretare folosit de Școala vieneză, de Sigmund Freud și Ștefan Zweig privitor la îndoielnice surse psihopatologice ale creației dostoievskiene, preia și dezvoltă „psihologia bolii", răspândită în acea vreme într-o formă închegată de „filozofie a bolii". Maladii ca tuberculoza și epilepsia sunt potențate, ca astfel să poată fi explicate emanciparea, revolta, aristocratismul spiritului. Este invocat în acest context și Nietzsche, cel care a numit omul „un animal bolnav": „în spirit, așadar, în boală sălășluiește majestatea omului, iar geniul bolii este mai omenesc decât cel al sănătății" (*Gesammelte Werke*, X, Aufbau-Verlag, Berlin 1956, p. 179-180).

Diagnosticarea maladiei de care au suferit Schiller și Dostoievski, idee reluată și de Anna Seghers, ne apare ca insuficientă pentru a explica în totalitate rolul jucat de aceasta, așa cum o face de altfel și Thomas Mann.

Thomas Mann a scris despre „criminalul palid", titlu întru totul potrivit, după opinia sa, fizionomiei chinuit-neliniștitoare a lui Feodor Mihailovici. În Dostoievski și Nietzsche, el vede, ca și mulți alții, frați spirituali și bolnavi: „mă refer în primul rând la un anume paralelism din gândirea celor doi mari bolnavi și apoi la fenomenul bolii ca măreție sau al măreției ca boală" (*idem*, p. 624). În această

1. *Dostoievski, Tragedia Subteranei* de Ion Ianoși, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968, p. 183.

viziune, Dostoievski este „demonul" principal al operei sale identificându-se cu toţi damnaţii-eroi, în stare să comită aceleaşi „crime" şi „pedepse".

Nu putem vorbi de Dostoievski fără a aminti de eseul lui Freud: *Dostoievski şi paricidul*. Potrivit medicului vienez, demersul său spre înţelegerea personalităţii lui Dostoievski vizează scriitorul, omul moral, nevroticul şi păcătosul. Freud consideră că aspectul moral constituie punctul cel mai nevralgic al scriitorului rus. Dostoievski trăieşte intens şi pe planuri diferite tentaţia păcatului, dar nu este capabil de mari acte de renunţare. Între vocaţia de eliberator al omenirii şi aceea de ins care pactizează cu autorităţile se instalează sentimentul de culpabilitate şi nevroză. Instinctele scriitorului îl împing în această direcţie spre deosebire de vocaţia sa generoasă, fenomen ilustrat de operele sale. Consideraţiile lui Freud merg atât de departe încât el vede în Dostoievski un criminal virtual care se eliberează de anumite obsesii prin transferul pornirilor sale proiectate în operă. Freud este convins că crimele, actele de agresiune şi violenţa din opera sa sunt o dovadă a caracterului său. Sentimentul de culpabilitate a făcut din acest scriitor un masochist sentimental.

Paricidul din *Fraţii Karamazov*, soarta tatălui scriitorului, boala lui Dostoievski şi ipoteza bisexualităţii sale, reprezintă o suită de factori conexaţi pentru a explica atât comportamentul unui om, cât şi prezenţa acestei teme în opera sa. Simptomele morţii, date de boală, indică o satisfacţie fantasmatică şi masochistă din perspectiva eului, iar din aceea a supraeului, o altă satisfacţie punitivă şi sadică. Relaţia dintre băiat şi tată devine la Dostoievski o comunicare complexă între Alter ego şi Eu. Complexul oedipian se prelungeşte în cazul său prin prezenţa unui tată rău a cărui moarte este dorită de fiul său.

Criza epileptică este proiectată asupra tatălui, dar când acesta moare, apare sentimentul punitiv de culpabilitate. De aceea el acceptă pedeapsa nedreaptă de deportare în Siberia ca un substitut al sancţiunii pentru dorinţa morţii tatălui său.

Dar sentimentul culpabilităţii corelat cu intenţia latentă duce prin mecanismul deplasării la imposibilitatea îndeplinirii directe a unei dorinţe. În romanul lui Dostoievski crima este comisă de un altul, care se află tot în relaţie filială. Tatăl scriitorului a fost de asemenea ucis de un alt om, deşi fiul său îi dorea moartea. Într-o situaţie nevrotică ca cea a lui Dostoievski fantasma copilăriei s-a prelungit în diferite feluri în viaţa sa, căpătând o ilustrativă expresie în romanul său.

Este evident că Freud nu-l iubea pe Dostoievski şi nu avea o

considerație prea mare pentru opera sa. Psihanaliza lui Freud, care a suferit el însuși de un complex oedipian, poate explica sub un anume aspect rezistența sa în fața unei comprehensiuni mai generoase a acestui mare scriitor. În mod cert, exagerările lui Freud au și ele o motivație psihanalitică.

În creația lui Dostoievski, fapt care contrazice opinia lui Freud, se reflectă, în chip uimitor, toate trăsăturile ce caracterizează epilepsia. El a descris cu o măiestrie ieșită din comun această boală la mai multe dintre personajele sale literare.

De exemplu, Mîșkin din *Idiotul*, Smerdeakov din *Frații Karamazov*, Murin din *Gazda*, Kirilov din *Demonii* și Nelly din *Umiliți și obidiți*. Simptomele sunt prezentate gradat, iar la unii dintre eroi sunt descrise numai stări de indispoziție epileptică. Dostoievski este un psiholog atât de desăvârșit încât reușește să dea viață fiecărui personaj în parte. Spre exemplificare, vom prezenta câteva din personajele ce suferă crize comițiale și care apar astfel ca o expresie diferită a suferinței care le marchează existența și comportarea.

În *Idiotul*, Dostoievski ne oferă în persoana unui epileptic, prințul Mîșkin, principalele trăsături ale personalității care aparține sferei aspirații-înclinații. Referindu-ne la caracter, ne gândim în primul rând la însușirile care fac parte integrantă din această sferă. Astfel, prințul Mîșkin este un om de o rară bunătate care stârnește uimirea tuturor și care reflectă imaginea autorului însuși. El posedă însușirile care îl determină pe omul superior să-și aprecieze semenii și, mai ales, să-i ajute. În primul rând, este plin de compasiune față de cei din jur, lucru manifestat încă din Elveția, când s-a apropiat de o sărmană fată respinsă de societate. În același timp, observăm că știe să participe din plin la bucuria altora. Iubește mult copiii și le preferă tovărășia, simțindu-se bine în anturajul și prezența acestora. Descrierea atitudinii sale compătimitoare o întâlnim în repetate rânduri. Dragostea lui pentru Nastasia este de la început însoțită de compasiune, pentru ca mai târziu să evolueze și să se rezume exclusiv la milă. Fapt greu de imaginat, dar prințului îi este milă chiar și de dușmanii săi, inclusiv de Rogojin, care îi e dușman de moarte și care nutrește gândul să-l ucidă, ridicând la un moment dat cuțitul asupra lui. Dacă prințul nu a fost omorât, aceasta s-a datorat numai faptului că tocmai în acel moment a avut un atac de... epilepsie! Mîșkin nu se lasă niciodată provocat la ceartă de Rogojin, cu toate că amândoi o iubesc pe Nastasia și apar în repetate rânduri în postură de rivali.

Aici se evidențiază și cea de-a doua trăsătură caracteristică tuturor oamenilor buni: lipsa capacității de a nutri sentimente de

dușmănie și de ură față de alți oameni, precum și de a avea o atitudine combativă. Prințul Mîșkin este chiar dispus să renunțe la Nastasia în favoarea lui Rogojin. El știe că la momentul potrivit Rogojin s-ar răzbuna pe Nastasia și ca atare, imaginând întocmai ca la șah o mișcare mai devreme, caută să preîntâmpine o situație nedorită. Dacă ținem seama de situațiile create de Dostoievski în *Idiotul*, prințul ar fi trebuit să dușmănească și pe alți eroi ai romanului care îl atacă, își bat joc de el, numindu-l idiot. Cu toate acestea, el nu întreprinde nimic împotriva lor. Mai mult, își caută vină în primul rând lui însuși, străduindu-se să-și explice atitudinea celor care-l ofensează. Merge atât de departe, încât le cere iertare celor care ar fi trebuit ei să-i ceară iertare, întrucât consideră că i-ar fi provocat prin atitudinea sa. Uneori îi este rușine de rușinea celorlalți.

Aici intervine cea de-a treia trăsătură care îl caracterizează și anume un exagerat simț al pudorii. După ce i-a oferit în mod generos 10.000 ruble unui tânăr față de care nu are decât o vagă îndatorire, Mîșkin își face reproșuri amare pentru „felul brutal și imprudent în care a procedat oferindu-i acești bani" și mai târziu îi cere iertare plin de remușcări. Pe timpul când Nastasia mai era încă o femeie întreținută, îi face propuneri de căsătorie, spunând: „Socot că dumneata îmi vei face onoarea și nu eu dumitale". Adesea prințului „i se urca rușinea în obraji" fără vreun motiv obiectiv.

Printre trăsăturile de caracter accentuate, din sfera aspirații-înclinații, se numără anxietatea și mila. Dacă la un anumit om mila ia naștere foarte ușor, el imprimă și firii sale o notă specială, cum a fost cazul la Dostoievski. Astfel, Vania din *Umiliți și obidiți* este dominat de milă. Acest lucru iese cel mai pregnant în evidență din atitudinea lui față de Natașa, care îi spunea odată: „Ah, Vania, prietenul meu drag și bun. Știu că dacă ar fi să mă încerce din nou nefericirea ori să mă năpăstuiască amărăciunile, tu ai fi iarăși aici alături de mine; poate că numai tu singur, dintre ei toți! Cum să-ți mulțumesc pentru toate acestea?"

Un personaj asemănător cu *Idiotul* – prințul Mîșkin – este Aleoșa din *Frații Karamazov*. Dostoievski ne prezintă și aici un om care iartă întotdeauna și care simte nevoia să iubească pe toată lumea. Deosebirea constă doar în faptul că înclinația sa de a se rușina pentru greșelile sale și ale celorlalți nu este atât de vizibilă la Aleoșa ca la Mîșkin. Când vede mizerie și durere, Aleoșa este imediat cuprins de milă. Când nu poate să-i fie milă, este cuprins de durere și jale. Astfel, este disperat când asistă neputincios la gravele neînțelegeri dintre frații săi, căci unul este logodit cu femeia pe care celălalt o iubește cu patimă: „Nu era, oare, un motiv în

plus de ură și zavistie în familia lor? Și apoi, de care dintre ei trebuia să-i fie milă? Și ce să le dorească? Ținea deopotrivă la amândoi, dar ce ar fi fost de dorit pentru unul, ca și pentru celălalt prinși cum erau în asemena cumplite contradicții? Orice om și-ar fi pierdut capul, cu atât mai mult el, care, prin firea lui, nu putea să suporte incertitudinea. Dragostea pe care le-o purta avea un caracter activ. Aleoșa nu era în stare atunci când iubea pe cineva, să rămână în pasivitate, trebuia neapărat să-l ajute într-un fel sau altul".

Nici Aleoșa ca și Mîșkin nu cunoștea sentimentul de dușmănie, și cu atât mai puțin pe cel de ură, rămânând tot timpul pașnic și blând. Aleoșa nu ia niciodată atitudine împotriva altuia și oricine îl poate ofensa, fără ca el să se apere. Deosebit de caracteristică este atitudinea sa când, întâmplător, este implicat, pe stradă, într-o ceartă a unor copii de școală. El este rănit cu o piatră de unul dintre copii și mușcat la un deget. Cu toate că se simte atacat fără nici un motiv, nu reușește să se înfurie pe băiatul cel rău: „Aleoșa scăpă un țipăt de durere și încercă să-și tragă degetul. Copilul îi dădu, în sfârșit, drumul și se trase numaidecât îndărăt, căutând să păstreze între ei aceeași distanță. Își înfipse dinții lângă unghie, aproape până la os, atât de adânc încât începuse să mustească sângele. Aleoșa scoase din buzunar o batistă și-și înfășură strâns mâna rănită. Operația aceasta dură aproape un minut în care timp băiețașul rămase pe loc, în așteptare. În cele din urmă, Aleoșa își ridică spre el ochii senini. – Așa, zise el. Vezi ce rău m-ai mușcat. Ești mulțumit, da? Și acu vrei să-mi spui ce ți-am făcut? Piciul se uită la el mirat. – Nu știu cine ești, te văd pentru întâia oară, urmă tot atât de calm Aleoșa, dar nu se poate să nu-ți fi făcut nimic, altminteri nu m-ai fi urgisit așa, de pomană... Hai, spune-mi, ce ți-am făcut, cu ce ți-am greșit?"

Reîntorcându-ne la *Idiotul* ne vom opri asupra descrierii unui alt tip de personalitate accentuată și anume hiperperseverent-nestăpânită. În acest caz, tensiunile afective defavorabile care rezultă din combinarea firii hiperperseverente cu cea nestăpânită se manifestă de timpuriu, de la cea mai fragedă vârstă, caracterizându-se prin izbucniri bruște de mânie fără motive serioase. Violența și bruscheța acestor ieșiri, adevărate accese, indică un caracter epileptoid. Iritabilitatea epileptoidă impulsivă poate deveni deosebit de periculoasă atunci când este asociată cu elementul nestăpânit. În acest caz, tensiunile afective ce se ivesc brusc conduc ușor și repede la fapte și dau numărul cel mai mare de indivizi ce comit acte de violență. Este foarte semnificativ din acest punct psihologic de vedere că Dostoievski descrie un asasin posedând

aceste două trăsături de caracter. Rogojin din *Idiotul* are o asemenea fire. La început se poate constata că stăpânirea de sine îi lipsește până într-atât încât poate fi considerat drept un psihopat epileptoid. Sustrage bani de la tatăl său pentru a-i cumpăra cercei Nastasiei, de care s-a îndrăgostit. Bătut crunt de tatăl său, fuge de acasă și bea toții banii pe care îi are la el. În eforturile sale de mai târziu pentru a o câștiga pe Nastasia strânge în jurul său o ceată de derbedei, pătrunde cu forța în casa unui rival și face un scandal monstru. Într-o stare violentă de surescitare promite Nastasiei 100.000 de ruble. Mai târziu, aduce banii, iar în scena care urmează vădește într-un mod grosolan lipsa sa de autostăpânire. Rogojin vine cu banda sa, care face scandal, iar el aruncă cele 100 000 de ruble ca și cum cu această sumă ar fi putut s-o cumpere pe Nastasia. Când aceasta, după multe tergiversări, se decide în cele din urmă pentru el, Rogojin este total nestăpânit în bucuria sa: „- Haidem! zbiară Rogojin ca un smintit. Hei, voi de acolo... aduceți vin... pentru toată lumea! Iu-bu-bu! - Vin... vin... Vreau să beau, să petrec. Va fi și muzică? - Da, da, o să fie! Nu vă apropiați! Răcni din nou Rogojin ca ieșit din minți, văzând că Daria Alekseevna se îndrepta spre Nastasia Filipovna. E a mea! Numai a mea! Regina mea! S-a zis!"

Curând se poate constata că atitudinea lui Rogojin nu poate fi explicată exclusiv prin iritabilitatea epileptoidă. Însăși perseverența dusă la extrem cu care se luptă s-o câștige și s-o păstreze pe Nastasia denotă o trăsătură paranoică. Desigur - menționează în continuare Leonhard, după care ne-am inspirat în cele de mai sus - nu trebuie să pierdem din vedere faptul că Dostoievski descrie o dezvoltare care ar putea să provoace efecte profunde chiar și la un om obișnuit. Nastasia nu-l iubește pe Rogojin, dar se reîntoarce de fiecare dată la el, se declară de acord cu o căsătorie făcută în grabă, dar de fiecare dată se răzgândește, uneori refugiindu-se la prințul Mîșkin. Rogojin oscilează mereu între speranță și dezamăgire, ajungând astfel într-o stare gravă de gelozie, ceea ce, la rândul ei, are drept efect sporirea dragostei lui. Rogojin avea moștenită de la tatăl său înclinația spre paranoie. La un moment dat prințul Mîșkin compară pe tatăl cu fiul: „Mi-a venit în gând că, dacă nu te lovea năpasta aceasta, dacă nu intervenea dragostea asta nefericită, ai fi devenit întocmai ca și tatăl tău; și poate că în cel mai scurt timp. Te-ai fi zăvorât în casa asta, cu o soție tăcută și supusă, aspru și zgârcit la vorbă, ursuz și neîncrezător în oameni, fără măcar să simți nevoia de a sta cu cineva de vorbă, mulțumindu-te să strângi bani, străin de toți și de toate. Cel mult, și asta poate abia la bătrânețe, ai fi găsit vreun cuvânt de laudă pentru cărțile cele vechi și te-ai

fi însufleţit puţin tălmăcind puterea ascunsă în semnul crucii cu două degete".

Urmează un pasaj din care ne dăm seama că autorul atribuie mai multă importanţă trăsăturii paranoice a lui Rogojin decât celei epileptoide. Ura perseverentă resimţită de Rogojin faţă de Mîşkin este foarte profundă: atitudinea binevoitoare a lui Mîşkin nu izbuteşte să-l potolească decât trecător. Rogojin îl urmăreşte, îl pândeşte, apare brusc undeva şi se uită la el ameninţător, cu ochii lui negri. Nutreşte gânduri de omor, care se referă când la prinţ, când la Nastasia, şi are mereu un cuţit la îndemână. O dată ajunge chiar să ridice cuţitul spre a-l lovi pe Mîşkin. Ura lui faţă de Nastasia este tot atât de mare, cu toate că în acest caz ura merge mână-n mână cu o dragoste profundă. Până la urmă nu se poate stăpâni şi o ucide, urmare a iritabilităţii epileptoide descrise într-o formă literară magistrală.

În ceea ce-l priveşte pe prinţ, dacă acesta nu a fost omorât, aceasta s-a datorat faptului că tocmai în acel moment, aşa cum am mai spus, face o criză îngrozitoare de epilepsie. Starea premergătoare crizei este descrisă foarte detaliat şi se exprimă tocmai prin acel sentiment al beatitudinii şi fericirii absolute, calificat de Mîşkin ca o expresie a adevărului absolut, ca o redare nu numai supremă, ci şi suverană a vieţii. Pentru a demonstra afirmaţia noastră, vom reproduce un fragment din această descriere: „... În acele momente, rapide ca fulgerul (respectiv în timpul crizei n. a.) sentimentul vieţii şi conştiinţa se decuplau. Spiritul şi inima se iluminau de o imensă strălucire. Toate emoţiile, toate îndoielile, toate neliniştile se calmau de îndată, pentru a se converti într-o suverană seninătate, formată din bucurie luminoasă, din armonie şi speranţă".

M. Lund, un cunoscut psihiatru şi neurolog din Glostrup (Danemarca) referindu-se la boala de care suferea Dostoievski, menţionează într-un studiu referitor la acesta şi opera sa: „Boala nu reprezenta pentru el numai un chin, ci şi un fel de elevare". La ce se referă doctorul Lund? Probabil la una din faptele care explică - în parte - chiar denumirea maladiei - morbus sacer - dată în vechime. Dostoievski încerca, într-adevăr, în cursul aurei, respectiv a acelei trăiri senzoriale patologice, care precede criza propriu-zisă, un sentiment de beatitudine şi de fericire chiar, dublat sau poate generat de acea trăire, într- o clipită, a vieţii întregi, fapt caracteristic crizelor comiţiale sau epileptice[1]. Este ceea ce se desemnează în literatura medicală anglo-saxonă sub denumirea de „panorama fit" (fit = criză, atac, paroxism).

Să trecem la o altă operă literară a lui Dostoievski, *Fraţii*

1. Se pare că în timpul spânzurării, au loc asemenea senzaţii.

Karamazov și să ne oprim asupra lui Smerdeakov, personaj complex, cu unele trăsături epileptoide. Smerdeakov, fiul nelegitim al lui Feodor, a fost conceput cu o debilă mintal, și seamănă întru totul ambilor părinți. Smerdeakov este prefăcut, viclean, se complace ca spion al tatălui său și totodată și al fiului, deși cei doi nu se împacă și se dușmănesc. În același timp, el încearcă să se apropie și de cel de al doilea fiu și să se facă iubit de el. Dacă nu ar avea o fire isterică, nu ar fi în stare să facă toate acestea. Pe de o parte, el se preface a fi sincer și deschis, pe de altă parte manifestă o supunere umilă. Servitorul casei, care este totodată și tatăl adoptiv al lui Smerdeakov, cunoaște atât de puțin adevărata lui fire, încât garantează „în mod călduros" în fața tribunalului pentru onestitatea lui. Procurorul îl caracterizează – într-un mod extrem de sugestiv: „Fiind extrem de cinstit din fire și bucurându-se de toată încrederea boierului (care ținuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui odată, când îi înapoiase niște bani pierduți), îmi închipui cât se va fi chinuit bietul Smerdeakov la gândul că-și vânduse stăpânul, de care era grozav de atașat, considerându-l binefăcătorul său".

În realitate, Smerdeakov era asasinul celui care avusese atâta încredere în el. A știut să-și conceapă și să-și pregătească odioasa-i faptă atât de bine, încât fiul cel mai mare a fost acuzat și condamnat pentru asasinat. Caracterul isteric s-a dezvăluit și prin aceea că el, care suferea de accese de epilepsie, a simulat înaintea crimei un atac de epilepsie într-un mod atât de caracteristic încât nimeni nu s-a îndoit de autenticitatea acestui atac. Din moment ce toată lumea credea că el se află într-o stare de inconștiență epileptică, nu putea fi suspectat de a fi asasinul. Ca și tatăl său, nu lipseau nici la el fenomene isterice, bătătoare la ochi. Când al doilea dintre fiii Karamazov, înfuriat de perfidia lui, îl lovește, Smerdeakov afectează o mare durere sufletească: „Într-o clipă, un potop de lacrămi i se revarsă pe obraji și murmurând: «Nu-i frumos, domnule, să lovești un biet neputincios!», feciorul își acoperă fața cu o batistă murdară de stambă albastră cu pătrățele și începe să plângă sfâșietor înăbușindu-și suspinele".

Smerdeakov, afirmam mai sus, prezintă o fire complexă, în care isteria se împletește cu o serie de deficiențe morale, mai concret lipsa sentimentului datoriei și al compătimirii. Merge până acolo încât devine nerecunoscător chiar față de părinții săi adoptivi, chinuiește animalele și trece indiferent pe lângă oameni aflați în suferință. El este conștient de carențele sale afective și etice, ascunzându-le cu multă abilitate și jucând un rol care nu corespunde adevăratei sale firi.

Multe dintre personajele lui Dostoievski sunt personalități

demonstrative, aflate deseori la limita patologicului, știind că nu există o graniță riguroasă între personalitățile accentuate și cele psihopatice.

Întrucât o trăsătură isterică presupune o înclinare pentru o imaginație detașată, plină de fantezie, este foarte posibil ca mulți scriitori – și aici considerăm că este și cazul lui Dostoievski – să se poată transpune deosebit de bine în felul de a reacționa al istericilor – personalități accentuat demonstrative – tocmai datorită faptului că și ei înșiși posedă o astfel de trăsătură. Problema trebuie înțeleasă nuanțat, paleta fiind infinit de cuprinzătoare. *A nu se confunda cu diagnosticul medical.*

Dostoievski a zugrăvit numeroase personaje cu trăsături isterice. Spre exemplu, Feodor, tatăl fraților Karamazov nu este atât o personalitate demonstrativă, cât un psihopat isteric. Acest lucru rezultă din întreaga sa comportare. Feodor este brutal atât față de prima sa soție, cât și față de-a doua, aduce tot timpul femei străine în casă, dar nu se simte câtuși de puțin vinovat. După moartea primei sale soții, nu s-a ocupat de copilul lor, după moartea celei de-a doua are aceeași atitudine și față de ceilalți doi copii născuți din această căsătorie. Mai mult, el uită aproape că are copii, servitorul casei văzându-se nevoit să îngrijească aceste făpturi părăsite. Avem de-a face cu un isteric care respinge tot ce l-ar putea împiedica să-și urmărească poftele egoiste.

Și Lebedev din *Idiotul* este un isteric. Este în stare să joace cele mai diferite roluri. Este umil și servil când crede că aceasta e în avantajul său, poate fi însă tot așa de bine plin de demnitate și arogant. Minte fără scrupule, țese intrigi, scrie scrisori anonime, totul cu o desăvârșită naturalețe, cu o atitudine complet nevinovată. Ne dăm seama că nu e conștient de faptul că are o comportare necinstită. Lebedev este însă capabil să-și schimbe foarte repede rolul: țese intrigi contra unui om, iar atunci când situația se schimbă, își modifică pe loc și el comportamentul. Comportarea adoptată de el e teatrală, face gesturi exagerate, grimase, are atitudini ceremonioase, este afectat în vorbire și gesturi. Cineva care este capabil să se prefacă atât de bine, care nu știe numai să-și potrivească cuvintele așa cum vrea, dar își poate stăpâni în asemenea măsură întreaga atitudine, încât până și mimica și gesturile sale redau exact ce vrea el să exprime în acel moment, trebuie să fie în stare să se identifice total cu rolul pe care vrea să-l joace. De așa ceva nu este capabilă decât o personalitate demonstrativă.

Demonii este cartea cea mai întunecată, apăsătoare, disperată, a lui Dostoievski, o împărăție a întunericului, în care romancierul nu a lăsat să pătrundă aproape nici o rază de lumină, se încheie

printr-un lanț de catastrofe, întrecând finalurile de groază shakespeareene: mor pe rând Lebeadkin și Maria Timofeevna, Lebeadkina, Liza, Satov și Maria, Satvra, Kirillov, Stepan Trofimovici, moare Fedka, cel ce ucisese cu cuțitul și Nikolai Stavroghin, cel ce ucisese cu gândul, cel care pusese totul la cale, toate nenorocirile descrise în cele trei părți, din ce în ce mai trepidante, ale romanului, începând cu prima crimă, comisă asupra Matrioșkăi.

În repetate rânduri Dostoievski și-a deconspirat sursele romanelor sale. Știrile judiciare, procesele verbale ale anchetelor și dezbaterile din instanță, depozițiile acuzaților și ale martorilor s-au numărat printre lecturile constante ale scriitorului. Carnetele și scrisorile ne dezvăluie fazele și chinuitoarele etape ale elaborării planului, întrerupte de seria crizelor de epilepsie din iulie. Iată datele câtorva crize din anul 1870, descrise în „Carnete"; paginile 810-815-1/13 ianuarie, 7/19 ianuarie, 10/29 ianuarie, mai, 13/1 iulie, 15/13 iulie, 28/16 iulie, 7 august, 2 septembrie, 10 octombrie, 16 octombrie, 22 octombrie. Dostoievski descrie împrejurările în care s-au produs atacurile de epilepsie, culimând cu un moment de depresiune psihică și artistică când scriitorul se hotărăște să distrugă tot ce realizase și să ia munca de la capăt, pe baza unui plan nou.

Dintre simptomele descompunerii, nici unul nu l-a urmărit cu atâta insistență pe Dostoievski ca epidemia de „sinucideri". Formula, citată în roman și în *Jurnalul unui scriitor*, fusese constant invocată de presa vremii, în relatările din ce în ce mai numeroase și mai alarmante despre sinucigași. Scriitorul a căutat demult să dezlege cauzele pentru care oamenii își curmă viața; în deceniul al optulea preocuparea aceasta devenise centrală, pe baza agravărilor produse în societate, accentuarea pauperizării și imoralității.

Publicarea scrisorilor sale postume și a jurnalelor soției sale a pus într-o lumină mai puțin favorabilă unul din episoadele vieții sale, perioada când Dostoievski se afla în Germania, stăpânit de patima jocului (Fülöp-Miller și Eckstein, 1925). Este vorba de un inconfundabil acces de pasiune patologică ce trebuie privit ca atare, indiferent de aprecierea noastră asupra scriitorului. Sentimentul de vină își crease la Dostoievski un substitut concret, iar jucătorul își spunea că un câștig la cărți i-ar fi dat posibilitatea să se întoarcă în Rusia, fără a fi dat în judecată de creditorii săi. Dar Dostoievski era suficient de inteligent pentru a-și da seama că este vorba de un simplu pretext și suficient de sincer pentru a recunoaște (un jucător pasionat a fost și Cezar Petrescu despre care ne vom ocupa într-o lucrare viitoare).

El știa că esențialul îl constituie jocul în sine și toate amănuntele comportării sale pasionale iraționale dovedesc acest lucru, dar și

ceva în plus. El nu se oprea niciodată până nu pierdea totul. Jocul era pentru el și un mijloc de autopedepsire. De nenumărate ori îi promisese Annei că nu va mai juca deloc sau că, în acea zi nu va mai juca și aproape întotdeauna, relatează ea în amintirile sale, își călca cuvântul dat.

Mizeria extremă în care ajunseseră cei doi soți din cauza nesăbuințelor la joc, îi dădea prilejul lui Dostoievski să obțină și o altă satisfacție patologică. El se putea învinui și umili în fața ei, îi putea cere să-l disprețuiască, să regrete că a luat de bărbat un vicios înveterat; după această descărcare de conștiință, jocul putea continua în ziua următoare. Iar tânăra femeie se obișnuise cu acest ciclu, întrucât observase că producția literară, singura de la care era de așteptat o salvare reală, nu mergea niciodată mai bine ca atunci când pierdeau totul și își amanetau ultimul obiect de valoare. Dar ea nu înțelegea legătura. Satisfacerea sentimentului de vinovăție prin autopedepsire ducea la o relaxare a inhibiției impulsului creator și îi permitea lui Dostoievski să pornească mai departe pe calea genialei sale opere.

Suntem convinși că în multe din cazurile prezentate în lucrarea noastră, regăsim situații asemănătoare.

În încheiere, credem că nu greșim afirmând că Dostoievski – un om bolnav, țintă concomitentă a unor maladii una mai groaznică decât cealaltă, dacă ținem seama de stadiul medicinei din acea vreme – a reușit să biruiască suferința și să ne dăruiască o operă literară nepieritoare.

Dacă există o influență a bolii, aceasta s-a manifestat în zugrăvirea ei, în ființa eroilor săi, cărora le-a dat o viață chinuită și zbuciumată, copie fidelă a propriului său destin...

G. Bacovia[1]

S-a născut la Bacău, la 5 (sau 6) septembrie 1881. Încă de copil, Bacovia afișază toate premisele inadaptabilului. Timid, retras în sine, arbora un surâs de o blândețe tristă. Mama, veghindu-i nopțile, îi observa crispările și convulsiile însoțite de gemete în somn.

Cu toate că era singurul băiat al familiei, căci din nefericire

1. Pseudonimul literar al lui Gheorghe Vasiliu – Bacovia – menționează poetul! înseamnă pur și simplu „Calea lui Bacchus" dar probabil se leagă mai curând de numele regiunii din această parte a Moldovei (ordinul franciscan care ridicase în veacul al VI-lea dioceza locală, se chema ordinul Bacoviensis).

fratele mai mare, Niculaie, murise înainte de nașterea sa, Iorguț (așa îl strigau cei apropiați) era menajat, dovedindu-se o făptură plăpândă și gingașă. Deși îi erau interzise jocurile în comun și celelalte manifestări firești ale vârstei, i se încurajau pornirile solitare. Copilul stătea mai tot timpul în preajma mamei, iar când ea lipsea, o căuta pentru a o ști undeva pe aproape, protectoare. Se dovedea de mic a fi extrem de milos, caracter propriu mai curând sexului opus. Trăsătura aceasta se va păstra și accentuându-se, peste ani, va deveni notă constitutivă.

În jurul vârstei de șapte ani s-a îmbolnăvit de paludism. În timpul școlii primare era solitar și retras, nu lega prietenii, citea mult, de-a valma, vădind o preferință pentru poezii. Mai târziu, în anii de adolescență, a rămas cu aceeași fire timidă, nefiind prieten cu vreo fată.

Nu numai împlinirea, dar chiar și comunicarea pasiunii puneau o problemă inhibițiilor sale, care parcă își aliau împrejurările pentru ca aspirația să nu se desfășoare în voie. Exigențele carnale, compromise în ochii lui de experiențele tarifate, îi inspirau o spaimă amestecată cu repulsie fizică și dispreț moral. Eșecurile sentimentale – nefinalizate și rămase toate în fază de întâlniri întâmplătoare pe stradă – și brutalitatea simțurilor l-au făcut să întâmpine dragostea cu o suspiciune învăluită într-un surâs de ironie amară, sugerând o cunoaștere blazată ce nu își menaja nici o surpriză. Îngrădirea artificială pe care o simțea, transfigurarea până la adorație și detestarea până la oroare a femeii, acuzau o atitudine ambivalentă, de atracție și de respingere, caracteristică impulsurilor de orice natură ale lui Bacovia.

Complexul erotic era încurajat de situația și comportamentul femeilor din familia sa. Mama, prin excesul de afectivitate și grija permanentă cu privire la sănătatea fiului, în loc să-i favorizeze afirmarea bărbăției, creșterea conștiinței de sine, a responsabilității și inițiativei, îi întărea teama de instincte și pasiuni și, în perspectivă, de maturizare. Neîncrederea lui în lume și viață, sporită până la comprehensiunea existenței ca ratare fatală, cu o pantă spre descompunere și moarte, a fost adâncită deci tocmai de aceea care vroia să-l vadă fericit!

La învățătură a cunoscut o evoluție sinuoasă: mai întâi în școala primară, a terminat toate clasele, obținând premiul I, în timp ce la liceu a preferat să-și facă propria instrucție – citind enorm – și absolvindu-l cu greu (media 6,63); în 1903 și-a susținut bacalaureatul. Cu se sentiment? Scăpat anevoie din caznele acestei instituții se va răzbuna cu vestita poezie *Liceu*.

Ajuns aici, a refuzat să se gândească la o carieră; totuși la

sugestia și insistența tatălui său, la sfârșitul verii a intrat la școala militară din Iași, dar contactul cu disciplina cazonă l-a speriat atât de tare, încât s-a retras. Apoi și-a încercat norocul, fără a vădi vreo înclinație, spre Facultatea de Drept din București, unde s-a înscris în toamna lui 1903. Iată cum l-au descris cunoscuții săi de atunci: slab, emaciat, ușoar adus de spate și îngust în umeri, strecurându-se grăbit și fără zgomot prin mulțimea peste care ochii lui mari și albaștri alunecau ușor, ca peste o imensă suprafață goală.

Macedonski îl aprecia și îi elogia poeziile, Bacovia devenind unul dintre frecventatorii *Literatorului*.

Introvertit și fără încredere în sine, Bacovia nu urmărea și nu va urmări niciodată să-și câștige existenta din scris. Nu era însă singurul care gândea așa, căci a trăi din literatură, cu atât mai mult din poezie, era o utopie pentru oricare dintre scriitorii timpului, mai toți recurgând la serviciile unei meserii secunde, cel mai adesea a gazetăriei, la fel de prost remunerată. Bacovia, deși pasionat cititor de ziare și reviste, nu a practicat jurnalistica, în schimb a încercat în repetate rânduri fără succes, să dea viață unei reviste literare, singur sau în colaborare.

La sfârșitul anului I, după ce absolvise o serie de examene, cade la dreptul penal și abandonează facultatea (1904).

S-a întors la Bacău, motivându-și gestul, în parte, datorită impasului universitar, în parte, dificultăților materiale, dar în orice caz pradă unui avansat surmenaj. S-a odihnit timp de un an, supravegheat de familie și în anul următor și-a încercat norocul la Iași, de această dată cu mai mult noroc, căci sosit în vacanță acasă, în primăvara lui 1906, poetul s-a simțit refăcut fizic. Spre surprinderea tuturor, a manifestat însă o criză accentuată de melancolie, ce lua forme morbide. Nevroza, care îi dădea târcoale încă din adolescență, și-a făcut apariția acum, la 25 de ani.

Facultatea de Drept de la Iași i-a oferit condiții de studiu mai convenabile decât la București, de vreme ce nu reclama frecvența regulată și trecerea examenelor „în bloc". Bacovia, la rândul său, probabil mai matur, și-a dat toată silința și după patru ani (1911), a obținut licența în drept, fără teză, cu bile roșii la toate examenele finale.

Avea 30 de ani la absolvirea facultății și probabil că insistența familiei l-a grăbit să-și demonstreze bunele intenții, înscriindu-se la baroul băcăuan și luându-și cartea de avocat, pentru care timp de zece ani va achita cotizațiile cu regularitate. Bunăvoința i-a fost zadarnică, fiindcă nu va călca niciodată în Tribunal, speriat de o meserie pentru el odioasă moralmente și istovitoare nervos. Nevoia de independență pecuniară, chiar în cadrul îngust al pretențiilor sale,

l-a făcut să primească însă posturi pentru care era tot atât de puțin chemat. Astfel, în 1912 îl găsim ca profesor suplinitor în învățământul primar, mai întâi la Bacău, apoi într-o comună din apropiere. Nesuportând nici această obligație, a intrat ca funcționar (ajutor contabil) în administrația locală a școlilor.

Umilința slujbelor mărunte și certitudinea din ce în ce mai clară a imposibilității de a face față prestațiilor sociale, în ciuda eforturilor de conștiinciozitate, provoacă explozia crizei latente într-un sistem nervos zdruncinat de abuzul de stimulente aflate la îndemâna tuturor (tutun etc.).

Boala s-a manifestat printr-o serie de crize depresive cu stări obsesive, care l-au determinat să renunțe la încercarea de a se integra în viața socială și l-au făcut să lâncezească zile întregi închis în casă, într-o stare de rigiditate morală din care abia uneori ieșea. „Tăceri grele, prelungite, stătea zile întregi închis în cameră fără a ieși la masă... Sta culcat pe canapeaua de mătase, cu picioarele în pantofi, cum ședea adeseori când își recita versurile. Nu-l deranjam niciodată. Într-o zi, mi s-a părut că vorbea prea tare. Declama, gesticula ca un artist tragic pe scenă", va comenta mama sa, care, spre deosebire de tatăl, indiferent la natura exactă a răului, intuiește totuși gravitatea situației și face demersuri pentru internarea la un sanatoriu din București. Îngrijirea acordată aici, deși i-a stârnit o silă pe viață de doctori și doctorii, i-a fost utilă. La mai puțin de un an de spitalizare, în primăvara lui 1914 bolnavul se restabilește și revine acasă. În anul următor se îmbolnăvește de tuberculoză.

În 1916 pleacă la București, unde obține o slujbă minoră de impiegat clasa a III-a (copist la Direcția învățământului secundar și superior), găzduit de sora sa Elena, într-o cameră mobilată, în apropierea ministerului, pe strada Fântânii. Lua prânzul la un birt vecin, iar seara, după ce se oprea la o plăcintă și la un vin, revenea acasă, unde citea, scria și fuma până noaptea târziu. O existență monotonă, întreruptă doar de vizitele de sâmbătă seara, prelungite până luni, la domiciliul din Cotroceni al fratelui Costică, care, prin căsătorie, dispunea de o locuință încăpătoare și o gospodărie așezată. O cunoaște în această perioadă pe Agatha Grigorescu, cu care se va căsători abia în 1928.

În 1920 se îmbolnăvește de o boală de piele, o eczemă provenită din cauza alimentației deficiente din timpul războiului, boală refractară la tratament și agravată prin nepăsarea și ușurința cu care a fost apreciată. Timp de doi ani fața i-a fost acoperită de o crustă violacee, de care nu credea să mai scape. Ieșea rareori, se spune, având obrazul înfășurat în tifon, cu gulerul pardesiului ridicat,

ferindu-se de privirile lumii. Mânca la el în odaie, se îngrijea singur, schimbându-și compresele cu soluția prescrisă de medic.

Vindecat, în 1922, pleacă la Bacău. Începe tot mai insistent să facă demersuri asupra Agathei în vederea căsătoriei. Aceasta se profila ca unica șansă, căci știindu-se oricând pradă inhibițiilor și dezechilibrului nervos, o amânare nedeterminată risca să zădărnicească legătura lor.

Comportarea față de cea care îi va deveni soție se caracteriza printr-un șir de tergiversări, tăceri lungi și renunțări bruște, dar și prin mici răutăți, datorate în parte frustrării și complexării sale (vezi episodul când, pe malul Bistriței, a lăsat-o să cadă într-o tufă de urzici, deși, după cum i-a mărturisit, cunoștea prea bine locul cu capcana, sau un alt exemplu, notația: „Azi după-amiază trebuie să aștept o domnișoară emancipată de multe mofturi. E de altfel poetă și nu dă multe vizite".

Grație unor relații de familie, Bacovia a fost reprimit în învățământul primar și preda la clasele mici. Își exercita cu seriozitate și atașament sarcina, sosea la ore exacte, trecea de îndată la tablă pe care desena și caligrafia după tiparele din metodele de predare, apoi se așeza în bănci lângă elevi, îndreptându-le cu mâna literele strâmbe, crochiurile tremurate. Elanul didactic a pierit însă foarte iute și după un an de predare, Bacovia se retrage de la catedră, inapt pentru sarcinile de continuitate și program. Abandonează definitiv cariera didactică și se gândește să se stabilească la București, unde va găsi, gândea el, o soluție de a-și câștiga existența.

Stabilit în București, se căsătorește în sfârșit la 28 iunie 1928, dar condițiile precare de existență și locuit, neputința de a-și aduce contribuția la întreținerea casei, îl tensionează și-l împiedică să se concentreze la scris. Toată enervarea acumulată împotriva lui însuși acum se revărsa împotriva soției sale luând forma sarcasmelor mărunte sau ironice, alimentându-se permanent din incidente anodine și preteste artificiale. O nouă criză mocnește și poetul face totul pentru a-i ușura declanșarea. Ce se întâmplase? Primise postul minuscul de copist clasa a III-a! Se întoarce acasă într-o stare de agitație și rătăcire, din care nu-și revine decât a doua zi, după care cade într-o stare de apatie. Este internat la clinica doctorului Marinescu și îngrijit acolo timp de două luni. Poetul își recapătă relativ târziu luciditatea. Soția, căreia i s-a îngăduit să-l viziteze abia la o săptămână de la internare, a fost o clipă recunoscută, dar tratată cu multă bruscheță și sarcasm de pacientul cufundat în muțenie și ignorare totală a anturajului. Externat, va urma un

tratament la domiciliu. Se reface treptat și duce o viață modestă întreținut de soție din salariul ei de profesoară.

Iată una din formele de manifestare ale bolii poetului: întors de la sanatoriu și bucuros de camera amenajată anume pentru el, după numai câteva luni de seninătate, Bacovia începe să arunce, să rupă și să ardă aproape toate manuscrisele, cele rămase fiind ascunse cu grijă de soție. Se desparte apoi de nimicurile evocatoare ale copilăriei, cerând să se înapoieze mamei șuvița de păr, certificatele școlare și coroana primită la premiu. Aruncă în sobă stocul de scrisori intime (corespondența cu Agatha). Descoperit fiind, pretinde că voia să evite ca posteritatea să poată pătrunde vreodată în intimitatea lui. Ce erau de fapt aceste depresiuni care îmbrăcau deseori haina autismului? Boala este cunoscută sub numele de „maladia vidului". Cei afectați, indivizi perfect normali, sunt atinși brusc de o criză care poate lua aspectul unei agitații teribile, al unei confuzii mintale acute, al unei propensiuni spre sinucidere. Accesele, de scurtă durată, dispar la fel de inexplicabil cum se ivesc. Crizei îi urmează o stare de prostrație, caracterizată printr-o apatie accentuată. Modul lor de viață se distinge prin monotonie și absența relațiilor sociale și afective normale. Trăind într-un vid social, în care orice comunicare cu semenii este abolită, ei se privesc ca marginali, ca elemente rămase în afara mediului social. Pentru ei, orice organism social este opresiv. Acest climat de pasivitate, mai mult, de zdrobire a ființei, dă naștere unei hibernări psihologice, în cazul optim, unei inhibiții protectoare, care îi face inapți de a răspunde la indiferent ce problemă care ar presupune o decizie sau o rezolvare mai complicată. Iar criza, survenită de obicei în momentul în care subiectul este brusc antrenat într-o situație neprevăzută, constituie tocmai fuga dinaintea oricărei acțiuni, a oricărei situații tensionate, angoasante. Poetul, în clipele sale de luciditate, va căuta să explice situația sa, de ratat în viață, cu insuccese pe plan material, printr-un angrenaj fatalist al unor legi deterministe, numindu-l „mecanica socială". Termenul va rămâne obsedant în memoria poetului și-l va pronunța de acum înainte pentru a explica o serie de evenimente.

În 1930 i se încredințează un post la Direcția literară a Ministerului Artelor. Serviciul era comod și fără ore fixe de birou sau obligații de scadență. Bacovia își ia în serios munca, dar nu-și păstrează slujba decât până în primul trimestru al anului 1931, când respingându-i-se o cerere de concediu medical, o abandonează. Izbucnește o nouă criză, dar mult mai ușoară ca cea din 1929. Nu are puterea să dea piept cu viața, cu autoritățile didactice și apelează la soția sa ca un intermediar între el și lume.

În 1936 are al treilea șoc, necesitând internarea. Grație devotamentului soției și strădaniilor acesteia de a construi o mică locuință, și mai ales, prin nașterea copilului lor Gabriel, poetul cunoaște zile de tihnă. Față de consoarta sa a manifestat o comportare ciudată, explicabilă însă prin maladia psihică de care suferea. Considerându-se stăpânul ei, alternau revărsările de tandrețe smerită până la umilință, cu agresiunile erotice, la fel de impetuoase la această vârstă ca în tinerețe (caracteristic ftizicilor) și cu scene de gelozie furioasă (ciclotimie). Un dar din partea tatălui unei eleve, un ou de ciocolată trimis de Paști printr-un curier, îi provoacă un torent de mânie. Soția, acomodându-se cu timpul la aceste stări schimbătoare ale poetului, suportându-le până la limita la care alunecau în jigniri brutale (complex de inferioritate), îl menaja cât putea evitând să-și facă „sânge rău".

După 1945 situația materială a poetului și a familiei sale se îmbunătățește continuu. Este sărbătorit de oficialități cu prilejul împlinirii vârstei de 65 ani ca și de orașul său de baștină, Bacău.

Cu timpul refuză să se alimenteze, are tot mai des insomnii, toate acestea sfârșind cu o recidivă a tuberculozei din tinerețe. Asistența medicală promptă curmă rapid recidiva în ciuda celor 70 de ani ai bolnavului.

O nouă lovitură îl va dezechilibra pe moment, fiind vorba de atitudinea directorului de atunci al Editurii de Stat pentru Literatură și Artă, care refuză reeditarea „Operelor" sale.

În ciuda unui fizic fragil, care la vârsta de 40 de ani părea o ființă deja epuizată și care dădea impresia unui om sfârșit ca resurse de viață, a trăit 75 de ani și nu a părăsit până în ultimul moment condeiul.

Moare în dimineața zilei de 22 mai 1957[1].

În cazul lui G. Bacovia am considerat deosebit de sugestiv să expunem mai pe larg viața sa, reducând din spațiul afectat interpretării medicale. Elementele sunt atât de elocvente, încât un comentariu prea amplu ni se pare de prisos în fața unei evidențe incontestabile.

Din relatarea simptomelor și comportamentului lui Bacovia rezultă că poetul a suferit de o formă ușoară de psihopatie.

Boala a fost moștenită, la fel ca și constituția fragilă, iar condițiile de mediu, mai întâi în copilărie și mai apoi la vârsta adultă, au favorizat, prin stresul permanent și nerealizarea pe plan

1. Petrovcanu M.: *George Bacovia*, Editura pentru Literatură, București, 1969. A. Perecik: *Doi mari scriitori... Magazin*, 1982, p. 89.

social, amplificarea ei până la crize abisale. La agravarea bolii au contribuit, desigur, în mod hotărâtor abuzul de tutun și alcool.

Prin ce se caracterizează psihopatia[1]? Trecând peste dificultățile semnalate de specialiști în privința diagnosticului, a amplitudinii și suprapunerii tulburărilor diverselor forme, se poate spune că indiferent de model[2], o caracteristică comună o constituie ineficiența sistemului adaptativ la condițiile mediului familial, de muncă și social în general.

Caracterul lucid al acțiunilor bolnavului, cât și inteligența lui, care uneori poate depăși nivelul mediu, nu sunt capabile să corecteze eficient anomalia comportamentală din cauză că respectivul nu o recunoaște și, ca atare, nu are posibilitatea de a formula față de ea un sistem critic, eficient, capabil să antreneze și să întărească frânele voliționale, în sensul armonizării relațiilor sale cu ambianța.

A doua particularitate comună constă în necunoașterea defectelor structurale care face ca, de cele mai multe ori, bolnavul să-și explice ieșirile brutale, cât și insuccesele repetate, prin atitudinea altora, în principal a celor din societate, șefi etc. față de el.

Bolnavii se situează, indiferent de forma clinică pe care o îmbracă, în categoria persoanelor veșnic nemulțumite de poziția pe care societatea le-o oferă în sânul ei, după criterii mai mult sau mai puțin obiective. Această poziție alimentează starea permanentă de tensiune în diverse moduri. Timopatul depresiv își alimentează convingerea lipsei de sens a vieții postulând neputința omului de a realiza fericirea într-o lume ostilă. Acestea sunt trăsături comune la care se adaugă un număr imens de forme clinice.

Dezvoltările dizarmonice ale personalității se caracterizează prin următoarele trăsături: pesimismul, neîncrederea în oameni și viață, posomorârea continuă, selectarea aspectelor negre, macabre, urâte ale vieții. Depresivul este, prin natura sa pesimistă și un orgolios mereu rănit, ceea ce determină o atitudine de mândrie ce poate fi luată drept îngâmfare. Alcoolismul și tabagismul, ca necesitate de a acoperi anxietatea și durerea morală mocnită, apar în forme severe. Schneider distinge printre depresivi mai multe variante, dintre care ne vom opri asupra tipului „sumbru". Acesta este dominat de tristețe, dar în relațiile sale cu celelalte persoane se vădește bun și sensibil.

Lipsa, cum arătam, a unor elemente comemorative, ne îndeamnă la prudență și înclinăm să credem că maladia de care

1. *Psihiatrie*, sub redacția lui V. Predescu, Editura Medicală, București, 1976, p. 811.

2. A se vedea fișa medicală întocmită cu prilejul internării sale.

suferea poetul avea totuși o formă ușoară, în ciuda unor accese care îi confereau un caracter ciclic (dar nu cicloid). Ciclotimia, care poate să fie incriminată, după cum știm, se caracterizează prin alternanța stărilor de excitație, de creșterea energiei și a productivității bolnavului, cu stările de tip depresiv, cu scăderea randamentului în muncă, tristețe și lipsă de interes față de obligațiile profesionale.

Timiditatea, atracția pentru singurătate, ca și retragerea în sine au reprezentat pentru Bacovia încă din copilărie, particularități psihice cu caracter marcant, întru totul definitorii, care i-au conturat profilul existențial. Exploziile de agresivitate ca și exuberanța, atât de normale, cel puțin în perioada adolescenței, îi lipsesc aproape cu totul. Efuziunile, dacă au existat, fără știința noastră, nu erau generate de optimismul nativ, propriu altor semeni ai săi, cât stimulentelor folosite, ceea ce este cu totul altceva.

Apatic, defetist și pesimist prin definiție, toate acestea se reflectă și în fața sa prelungă, cu trăsături accentuate și ascuțite, tristă.

Bacovia poate fi încadrat în limitele temperamentului distimic, care, în forma sa cea mai acută, cum este cazul său, devine temperament subdepresiv. Reprezentanții acestei categorii temperamentale, dintre care face parte și poetul, sunt personaje adinamice, apatice și introvertite. Ei sunt firi retrase, cu deschideri largi spre laturile triste și eventual tragice ale vieții. Le lipsesc aproape cu desăvârșire apetitul și tonusul vital, având o dispoziție spre starea depresivă, dusă chiar la extrem.

Trăsătura depresivă, care este de fapt opusă combativității, se caracterizează în principal printr-o adinamie avansată. Specifică acestui temperament este și dificultatea de a lua hotărâri, știut fiind faptul că de cele mai multe ori bolnavii se tem de urmările eventualelor și posibilelor lor agresivități. În cazul în care o trăsătură depresivă împiedică acțiunea, atunci pornirile afective se acumulează treptat, ajungând în final prin a domina din ce în ce mai mult gândirea.

Patografia bacoviană – arăta dr. Arcadie Percek – ne semnalează faptul că toată existența sa, desfășurată pe fundalul cenușiu al temperamentului subdepresiv, a fost de mai multe ori punctată de repetate decompensări, traduse prin crize nevrotice de sindrom depresiv, unele necesitând internarea în sanatoriu. Am menționat-o pe cea din anul 1933, de lungă durată – aproape un an – ceea ce demonstrează prin amploarea ei gravitatea decompensării nevrotice.

Aceste decompensări nu sunt separate de fragilitatea sa psihică, moștenită, care suportă greu traumele de tot felul pe care viața, cu diversele ei aspecte, i le oferea aproape zilnic.

Și pentru că suntem la acest capitol, ne vom opri puțin la criza ce a survenit la scurt timp după căsătoria sa.

Într-una din amiezele fierbinți de pe la mijlocul lui septembrie, Bacovia a fost convocat la sediul Societății Scriitorilor Români de către președinte, Liviu Rebreanu. La curent cu intervențiile depuse de romancier pe lângă directorul general al Ministerului Artelor (poetul Ion Minulescu), spre a-i obține un post avantajos, Bacovia pleacă de acasă, refuzând să fie însoțit de soția sa, cum se întâmpla de obicei când avea de rezolvat o problemă cu autoritățile. Era tensionat, dar aproape convins că va obține un răspuns favorabil din partea unor confrați.

S-a întors pe la miezul nopții, cu o față strâmbată într-un râs spasmodic, îngăimând doar: „Mi-au dat numirile, doamnă". Eșecul permanent înregistrat până atunci, audiența în care își pusese mari speranțe pentru ameliorarea destinului său, a căsătoriei pe care abia o închegase după ani lungi de tergiversări, au avut ca efect declanșarea unei crize nevrotice cu caracter acut, exteriorizată prin agitație marcată, stări confuzionale în care nu-și recunoștea nici soția și nici fratele. Celebrii neurologi ai timpului au făcut mari eforturi pentru a-i restabili sănătatea.

Cea de-a treia criză a survenit în 1939, la care, mai mult ca sigur, a contribuit și naveta soției sale timp de aproape trei ani pe distanța București-Bacău (întrucât în orașul natal al soțului nu i se găsise o catedră cu normă întreagă), poetul fiind silit în tot acest timp, câteva zile pe săptămână, să locuiască singur cu copilul și să se ocupe de treburile casnice. Pentru o fire neajutorată ca a sa, situația a fost stresantă.

În contextul patografic descris, nu trebuie să ne surprindă leit-motivul lugubru al unora dintre poeziile sale, cum ar fi al păsărilor funerare, al cimitirelor violete și al cadavrelor care se descompun pe catafalcuri estivale.

Este proprie temperamentului bacovian tema obsesivă a toamnelor cenușii, în care ploaia nu mai conține, iar apa se infiltrează în toate structurile fizice și psihice. După cum nu trebuie să ne surprindă nici tabloul iernii cu zăpada ei acaparatoare.

Cromatica bacoviană este dominată de negrul funerar, de galbenul deznădejdii și de violetul descompunerii, toate expresii ale simbolismului, al cărui reprezentant remarcabil a fost poetul. Este perfect explicabil de ce în versurile sale străzile sunt pustii, copiii ftiziei, fecioarele clorotice, iar becurile felinarelor agonizează în noapte... Dacă nu putem nega influențele bolii psihice și pe cele ale tuberculozei în opera sa literară, nici nu putem explica prin aceste stări morbide întreaga sa creație literară, așa cum au făcut-o

unii critici. Bacovia nu putea fi un optimist în condițiile naturii și vieții sale, dar nici un elogiator al pesimismului. A fost pur și simplu un simbolist, așa cum afirma pe drept cuvânt O. Crohmălniceanu.

Întrebat cu prilejul unei întâlniri cu cititorii, ce semnificație au păsările cu pene albe, pene negre, din poezia *Decor*, poetul a explicat clar și concis: „Nu e un simbol. O țarcă ce zboară prin parc, pasăre de iarnă, în armonie cu decorul. Alternanța zborului am folosit-o spre a da mișcare, viață, încremenirii de iarnă..." Dar ultima strofă? - „O sinteză a acestor două culori; ele sugerează un decor de doliu funerar, ce trezește un regret, o melancolie firească". Consimțând la analiza estetică „pe viu", poetul dădea detalii cu privire la elaborarea versurilor, fără grandoare sau dorință de mistificare.

De ce ne plac poeziile lui Bacovia? Pentru că imaginile zugrăvite de poet sunt proprii sentimentelor omenești, chiar dacă sunt triste. Opera sa va impresiona mereu generațiile viitoare, va înfrunta eternitatea, prin originalitatea și genialitatea ei de neegalat. Tristețea, deopotrivă ca și bucuria, impresionează. Nu-l putem acuza pentru că a descris în mod inegalabil, cu preponderență numai una din laturi. La aceasta a contribuit de bună seamă starea sa psiho-fizică particulară.

Ștefan Luchian (1868-1916)
Suferința creatoare

Acela ce se străduiește a creiona portretul spiritual al unui creator de cultură rămâne totdeauna îndatorat documentului biografic, istoricului epocii și, îndeosebi, mărturiilor scrise sau orale, dar mai presus de orice, operei, această mărturie de credință dăruită oamenilor.

Autoportretele ultimei perioade ale vieți sale mărturisesc tragismul unei existențe în lupta eroică împotriva suferinței fizice, perioadă ce ar putea fi reconstituită, chiar dacă ne-ar lipsi datele biografice. Ceva mai mult, suferința a căpătat, în cazul lui Luchian, dimensiunea unei forțe stimulatoare creatoare de valori culturale cu un specific anumit. Poate, fără suferință, pictura românească nu ar fi fost dăruită cu acele peisaje, flori, portrete din care se revarsă singurătatea senină și bucuria spumoasă de a trăi, contrast și realizare artistică a transfigurării suferinței fizice.

Pentru descifrarea mai clară a structurii sale spirituale se impune o reamintire a câtorva elemente biografice. A văzut lumina zilei în

Ștefănești, județul Botoșani. De la vârsta de cinci ani se instalează cu părinții la București, unde la 9 ani rămâne orfan de tată. Urmează liceul Sfântul Sava, iar între 1885–1889 studiază pictura la Bele-Arte din București, cu Theodor Aman și Gheorghe Tattarescu. Tumultul și varietatea preocupărilor sale din tinerețe traduc un temperament romantic. A scris versuri, a cântat la flaut și la pian, a fost unul dintre primii ciclişti de performanță din țara noastră, câștigând prima cursă ciclistă București–Giurgiu, a avut cai de curse, a dus o viață de societate luxuriantă, în care s-au amalgamat rafinamentul și eleganța aristocratică, frenezia și boema tinereții. Era un Petronius al Bucureștilor unui sfârșit și început de veac. Cuprins în șuvoiul vulcanic al unei vieți de rafinamente epicuriene i-a lipsit timpul material și reculegerea solicitate de creația artistică. După acest intermezzo furtunos, ce l-a dus la un impas vital, redescoperă pictura, ce devine o pasiune căreia i s-a dedicat cu ardoare, într-o căutare precipitată, ca și când ar fi dorit să recupereze timpul pierdut. Era în 1901 și avea 33 de ani. Grav bolnav s-a internat în serviciul de neurologie condus de profesorul doctor Gheorghe Marinescu, la Spitalul Pantelimon de la periferia capitalei.

La 21 de ani, în 1889, după absolvirea Bele-Artelor, pleacă în străinătate. Poposește întâi la München, unde frecventează muzeele și pinacoteca veche, face copii după Rembrandt și Carreggio, urmează cursurile Academiei de Arte Frumoase. În 1891 se află la Paris. Frecventează Academia Julian audiindu-l pe W. Bougnereau, pictor academic prin tematică și prin tehnică. Vizitează muzee și expoziții. Se familiarizează cu operele impresioniștilor francezi: Manet, Monet, Renoir, Georges de Bellio. Influența lui Manet și a lui Degas se recunoaște persistent în tablourile *Alecu Literatul, Moș Nicolae, Scene de curse.* A fost impresionat de pictura lui Gauguin și Van Gogh. Cu toate aceste influențe ale picturii românești și occidentale Luchian și-a găsit propria cărare.

Eliberând viziunea picturală de preocupările unui realism aproape nemijlocit, Ștefan Luchian a spiritualizat arta românească. După constatările unor critici de artă competenți și după cum se poate verifica, fiecare dintre tablourile sale emană lumină și căldură, imagini agreabile spontane, creând un climat afectiv optimist. „Noi pictorii, afirma Luchian, privim cu ochii, dar lucrăm cu sufletul". Criticii de artă îl consideră un expresionist ce sugerează intens culoarea lucrurilor văzute în plină lumină. În pictura florilor, cromatismul exuberant este o pecete particulară de verde, roșu, roz, lila etc. purtată de anemone, maci, garoafe, violete, crizanteme, trandafiri. Peisajele, mai ales cele de la Brebu, au un cromatism estompat, un galben și un verde de intensitate redusă, degajând o

lumină tristă și evocând o stare sufletească melancolică, ecou al bolii sale. Prin sensibilitatea și prin inteligența sa creatoare, utilizând culorile, Luchian s-a exprimat pe el însuși – cum este firesc pentru orice artist care are ceva de spus – propriul eu, propria structură, într-un elan de contopire cu natura.

Suferința lui Luchian, rimată de o activitate creatoare perseverentă, s-a întins pe o perioadă de 14–15 ani, de la 1901 până în 1914–1915, un an înaintea morții sale. Bizar, această epocă corespunde maturizării artistice și este susținută de o creație originală, având o remarcabilă semnificație în istoria picturii românești. Biografic, această perioadă este dominată de lipsuri materiale, de umiliri, de luptă încordată cu demonul bolii, pe care pictorul l-a stăpânit până aproape de sfârșitul vieții, 1916, la 48 de ani. El a demonstrat prin aceasta o forță spirituală rar întâlnită în istoria culturii, convertind momentele suferinței fizice în fapte de creație artistică, repurtând o victorie imemorabilă a conștiinței asupra trupului bântuit de stihiile bolii și ale morții.

Tragedia fizică și sufletească a lui Luchian a fost consecința unei boli contractate în timpul libertinajului necontrolat al tinereții și a neputinței medicinei, din acea vreme, a o vindeca. Agentul patogen al tahesului, treponema pallidum, atinge măduva spinării și rădăcinile nervoase ale acesteia, având drept urmare crize dureroase abdominale și în membrele inferioare sub forma unor descărcări electrice chinuitoare, lipsa de control al mișcărilor și atrofia treptată a nervului optic, cu pierderea progresivă, până la orbire, a vederii. Totodată, boala produce o slăbire treptată până la emaciere, bolnavul ajungând piele și os, însă, fără a atinge creierul (cu excepția asocierii tahesului cu paralizia generală), fără a răpi lumina minții și sensibilitatea, adică receptarea și trăirea emotivă, atât pe plan elementar cât și pe plan complex afectiv, sentimental sau pasional. În cazul lui Luchian, se pare că, în mod compensator, suferința somatică a antrenat o ascuțire a funcțiilor mintale, a cunoașterii și a sensibilității, aflate la temelia creației sale.

Iată un extras din foaia de observație clinică întocmită de marele neurolog, profesorul Gheorghe Marinescu, în 1909. „Ataxie locomotrice. Boală a șirei spinării, care atinge ordinațiunea membrelor inferioare și superioare. Dureri la picioare. Pierderea reflexelor. Tulburări ale sensibilității. Slăbirea acuității vederii. Sunt alterate nu numai rădăcinile posterioare, ci chiar nervul vederii, ceea ce poate duce la orbire completă. Constituția astenică a înlesnit pătrunderea virusului sifilitic în centrii nervoși. Bolnav resemnat, caracter blând, concentrat, vorbind puțin, fără să aibă aerul că e preocupat de boală, dar în fond profund afectat că nu putea să

mânuiască penelul" (Cf. P. Comarnescu: *Ștefan Luchian*, București, 1960).

Așadar, de la începutul bolii, din 1901 și până în 1915, data când nu a mai putut mânui voluntar penelul, pe care îl lega de mână, asistăm la o luptă continuă, de dimensiuni titanice, sprijinită de o voință de granit, în timpul căreia a înfrânt și a depășit permanent barierele bolii, ce îi zăgăzuiau mișcarea mâinii și a trupului, îngăduind astfel ideii, imaginației și sensibilității să se elibereze și să se materializeze în formă și culoare. În acest efort suprem, Luchian rămâne un exemplu viu pentru orice om, dar, cu deosebire, pentru slujitorii muzelor în momente de impas fizic sau sufletesc. Resemnarea sa a fost filosofică, de acceptare a condiției de bolnav și de surmontări a acesteia pe plan etic. În ciuda inexorabilei ratări trupești, imaginea sa rămâne a unui luptător care a învins, îndepărtând, din existența sa terestră, ratarea artistică.

În continuitatea acestei idei vom aborda pe scurt una dintre problemele permanente ale devotaților penelului și culorii, anume așa-zisa *perioadă albă*, legată de o etapă cronologică a vieții biologice, tradusă printr-un croniatism slab, șters, palid. Această perioadă poate fi atribuită așa-zisei involuții, caracterizate printr-o îmbătrânire și o ruinare a celulelor nervoase din scoarța creierului, unde se formează imaginea vizuală, ca și scăderii tonusului afectiv, urmare a aceluiași proces al celulelor nervoase ce susțin viața emotivă. Îmbătrânirea celulelor nervoase, scăderea numărului lor, în afara vârstei pot fi favorizate și grăbite de o boală a sistemului nervos, de diverse etiologii. Problema rămâne deschisă pentru pictori în general și pentru Luchian în special, la care o dată cu agravarea bolii se constată în unele tablouri persistența unor tonuri sumbre, ce traduc o oboseală intelectuală și o tocire afectivă, o resemnare blândă, o melancolie învăluitoare. Tristețea ce coboară spre noi din autoportretul intitulat *Un zugrav* și din mâna căruia penelul tinde să cadă, în virtutea legii cosmice a gravitației, anunță parcă prematura chemare spre țărâna zămislitoare.

Această sumară evidențiere a unor momente din viața pictorului Ștefan Luchian, sinteză cromatică a anemonelor – roșul sângeriu ca zorii, galbenul ca amiaza de vară și violetul ca amurgul – închide în spațiul policrom al unei zile destinul unei vieți spirituale ce a supraviețuit numai, învingând-o într-o luptă tulburătoare, prin care a dăruit artei românești superlative creații picturale, ce pot fi considerate fără echivoc un măreț elogiu adus suferinței creatoare[1].

1. Alexandru Olaru: *Interferențe medico-culturale*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1983, p. 28.

V. Tarele psihice ale unor scriitori, compozitori și oameni de știință

„Atunci când un medic contemplă lumea exterioară, el o percepe și o judecă, în mod evident, într-un mod total diferit de cum o fac semenii săi de alte profesii și preocupări"[1].

Într-adevăr, urmașii lui Esculap au întotdeauna pe nas o pereche de ochelari care schimbă complet lumea înconjurătoare, obiectele și mai ales ființele, făcându-le să apară, ca sub o baghetă vrăjită, sub adevăratul lor aspect. Acești ochelari miraculoși nu sunt altceva decât profesia de medic și cunoștințele oferite de practicarea ei.

Când ai trăit douăzeci sau douăzeci și cinci de ani în săli de autopsie, de spital sau aplecat asupra microscopului, când ai ascultat timp de zile întregi profesorii cei mai competenți expunând lecții de patologie și terapeutică, când ai avut alături de tine vecini așa de puțin amabili și grațioși ca febra tifoidă, sifilisul, tuberculoza sau cancerul, e cert că ai dobândit un mod cu totul special de a privi în jurul tău pe toți și tot ceea ce te înconjoară[2].

Să ne imaginăm următorul experiment: să așezăm mai mulți oameni, de profesii și formații diferite, în fața unui tablou ce reprezintă un peisaj oarecare. Fiecare va înregistra în creierul său imaginea peisajului în culori proprii, cu remarci diferite, toate în funcție și depinzând de gândurile și particularitățile psiho-sociale și profesionale ale fiecăruia.

De pildă, agricultorul, liberal din fire, prin mai tot timpul pe care și-l petrece în mijlocul naturii, nu se poate să nu se abțină să se gândească la calitatea și fertilitatea pământului și la cerealele pe care le-ar cultiva cu mai mult folos.

Ofițerul va căuta, după o primă apreciere estetică, să stabilească

1. F. R. de Rudeval: *Promenade d'un médécin à travers l'histoire*, Ed. Alcan, Paris, 1905.
2. Dr. Cabanès: *Grands névrophates*, Albin Michel, Paris, 1930.

importanța cutărei sau cutărei coline sau păduri, denivelări de teren, din punct de vedere strategic.

Profesorul de științe naturale și biologul vor descoperi dintr-o privire terenurile sau diversele familii de plante.

Poetul și pictorul trec cu rapiditate peste toate aspectele materiale și vor vedea și reține doar curba grațioasă a râurilor, culorile strălucitoare, inimaginabil asortate ale florilor și degradeul frunzișului, conturul sălbatic și abrupt al muntelui...

Spre deosebire de toți aceștia medicul însă vede și observă mii și mii de lucruri pe care ceilalți nici măcar nu le bănuiesc sau nu se gândesc la ele. Privirile sale le-am putea compara cu razele X – ca să fim în ton – ce scormonesc, până în străfundurile lucrurilor. Însă nu numai natura este supusă unui proces de disecție și analiză minuțioasă, ci și sufletul semenilor noștri. Desigur, la drept vorbind, procesul este ceva mai complicat, necesitând cunoștințe de specialitate și o îndelungată practică, ca să nu mai amintim de o cultură solidă.

Un cutare om poate foarte bine să fie pentru ceilalți un ins cu caracter rău, pentru medic el va fi un dispeptic sau un reumatic aflat în plină criză. Nu poți fi bine dispus și vesel, amabil cu cei din jur – sau în fața ghișeului în cazul unui post public – când alimentele pe care le-ai ingerat îți provoacă dureri atroce sau dacă articulațiile te previn că peste puțin timp vremea se va schimba.

Un alt ins, spre exemplu, cu multă prestanță și originalitate în purtări, poate trece în ochii mulțimii ca un mare original, dar pentru medicul ce-l privește cu luare-aminte nu e decât un alienat mintal!

Am putea multiplica exemplele, dar de fapt în lucrarea noastră vom întâlni numeroase dintre acestea. Pornind de la principiul enunțat, este evident că un medic care citește în marea carte a istoriei omenirii, și când spunem aceasta ne referim la toate domeniile nu numai strict la istorie, în mod cert va descoperi lucruri pe care nici un alt om nu le sesizează. Va remarca astfel în biografia unui mare bărbat de stat, în afara unor acte mai mult sau mai puțin eroice[1] și suferințele fizice pe care le-a îndurat cu stoicism și resemnare, dar care i- au marcat nu numai existența ci și faptele, ca să nu mai vorbim de tarele pe care le va transmite urmașilor săi.

Nu o dată, ne revoltăm la dezvăluirea faptelor cutărui sau cutărui personaj istoric, spunând: monstru! barbar! crud! tiran! etc.

1. Nu intenționăm să polemizăm, dar atragem atenția că adeseori multe acte și evenimente sunt cu totul altfel decât ne sunt prezentate și numai scurgerea timpului, *în unele cazuri*, aduce adevărul la iveală.

Dar medicul de lângă noi, mult mai înțelept, se mulțumește să-i pună un diagnostic, ce spune tot: „Era un degenerat!"

Un istoric, scriind despre perioada când s-a aflat la cârma țării Nicolae Ceaușescu, se va ocupa de acesta și de tot ceea ce a făcut. (...) Un medic se va preocupa de părinții săi, de mediul în care a trăit care și l-a format, și mai ales de starea de sănătate.

Dar, se va mai spune, de către unii, la ce servesc toate aceste amănunte, poate chiar scandaloase în ochii unora neavizați, mai ales dacă este vorba de niște oameni de stat, recunoscuți ca mari creatori?

Vom răspunde – și acesta este rostul cărții noastre – că aceste *„detalii"* aparent minore pentru un nespecialist, au adeseori o importanță excepțională. Astfel, la un om de stat, o suferință fizică oarecare a fost, în luarea unor decizii, ca și piatra ce poate cauza deraierea unui expres. Cazul Conferinței de la Yalta din februarie 1945 este tipic, ca să nu mai vorbim de Waterloo. Știm foarte bine cât de mult contează o migrenă rebelă când se derulează un protocol impunător, când trebuie să surâzi, să saluți și să ții discursuri, să participi la o trecere în revistă sau să prezidezi o adunare, în timp ce ești torturat de o diaree incoercibilă sau o nevralgie dentară. Puneți-vă măcar pentru câteva clipe în locul lui și mai spuneți dacă surâsul dumneavoastră, gesturile și întreaga atitudine vă vor mai fi fost așa de naturale?

V-ați pus vreodată întrebarea, cum au fost capabili să creeze Poe, Dostoievski, Flaubert etc., etc.; lista este prea mare din nefericire și tocmai din această cauză unii și-au pus problema *relației dintre geniu și suferință.*

Poate că nu este greșită părerea și în nici un caz exagerată a acelora care susțin că toate aceste mai mult sau mai puțin banale suferințe, comune tuturor oamenilor, au jucat la un moment dat un rol nu de neglijat, în istoria omenirii.

Nu o dată criticii literari și-au pus întrebarea dacă eroul lui Cervantes și mai apoi ai atâtor scriitori, ca Eugene O'Neill (1888–1953) sau Tennessee Williams (1914–) au fost sau nu personaje accentuate?

Personajele accentuate se disting de persoanele normale (dar ce este normal? medicii știu că este mai ușor să dai definiția la boală decât a sănătății, a normalului) prin aceea că sunt bolnave pe de o parte, iar pe de altă parte, că nu sunt bolnavi identici cu alienații.

Alienatul este un om bolnav ce are nevoie de un cămin adecvat, de un medic și un infirmier. Personajele accentuate din contră pot trăi foarte bine în societate și chiar pot juca un rol important. Ele au o valoare socială. La personajele accentuate nu întreg psihismul

este atrofiat, degenerat sau bolnav. Există inegalităţi în dezvoltarea diverşilor centri psihici; unii sunt mai diminuaţi, în timp ce alţii pot fi foarte activi, mult peste media personajelor normale, fapt care face ca aceştia să fie în măsură să contribuie la ridicarea societăţii direct, prin fapte sau prin operele lor, cum este cazul oamenilor de artă.

Personajele accentuate nu sunt în nici un caz oameni bolnavi, inutili, dăunători societăţii, ci de cele mai multe ori extrem de utili, adesea „supraoameni", adevărate genii.

În ceea ce ne priveşte, nu ne-am propus şi nu susţinem că geniile sunt persoane psihopate, alienate. Putem spune doar că personajele superioare din punct de vedere intelectual sunt mult mai mult nevrozate decât cele mediocre sau că nevroza pare mult mai frecventă la oamenii de geniu, dat fiind că se observă mai uşor la ei.

Persoanele superioare intelectuale prezintă tare psihice, fiind personaje accentuate, de unde decurge şi concluzia că personajele accentuate au adeseori o valoare socială reală şi nu de mică însemnătate.

Această teză nu este nouă şi îşi are adepţii ei mai vechi (Moureau de Tours[1], Lombroso[2], Cabanès[3], Reveillé Parise[4], Henri Joly[5], Regnard[6], Wechniakoff[7], Gelineau[8], Max Nordau[9], etc. sau din zilele noastre Leonhard[10] şi Olaru[11].

În final, un ultim cuvânt: cititorul poate fi alarmat de maladiile ce au măcinat pe mulţi ce fac parte din elita omenirii. Lucrarea noastră nu pledează în favoarea vreunui concept sau teză, nici nu dorim să speriem pe cineva. Este pur şi simplu o trecere în revistă

1. Moreau de Tours: *La psychologie morbide sans ses rapports avec la psiholosophie de l'histoire ou de l'influence des névropathie sur le dynamisme intellectuel*, Paris, 1859.
2. Cesare Lombroso: *L'homme de génie*, Bibl. d'Anthropologic et de Sociologie.
3. Docteur Cabanès: *La névrose révolutionnaire*, Paris.
4. Reveillé Parise: *Psychologie et hygiène des hommes...* Paris, 1834.
5. Henri Joly: *Pshychologie des grands hommes*, Paris, 1891.
6. Regnard: *Génie et Folie. Réfulation d'un paradoxe*, Paris, 1899.
7. Théodore Wechniakoff: *Savants, penseurs et artistes. Biologie et pathologie comparées*, Ed. F. Alcan, Paris, 1899.
8. Gelineau: *Penseurs et savants. Leurs maladies*, Paris, 1904.
9. Max Nordau: *Psychophysiologie du génie et du talent*, Ed. F. Alean, Paris, 1894.
10. Karl Leonhard: *Personalităţi accentuate în viaţă şi în literatură*, Ed. II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.
11. Olaru Alexandru: *Shakespeare şi psihiatria dramatică*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1976.

și o analiză, modestă, a unui aspect mai puțin cunoscut și greu accesibil marelui public, care poate servi celor interesați ca punct de plecare în efectuarea unor lucrări.

Socrate (470–399 î. H.). Lelut[1], în lucrarea sa face următoarea mențiune: „Socrate a avut stări de extaz, accese foarte asemănătoare celor de catalepsie. Extazul lua adeseori caracterul mai mult sau mai puțin tranșant al unor halucinații, e drept scurte, dar în schimb frecvente. Este vorba de halucinații cinestezice și externe (auz și văz)".

Socrate nu a ascuns niciodată celor din preajma sa prezența Daimonului sau a lui Dumnezeu... La masă, pe străzile din Atena sau pe câmp, se oprea brusc, fără un motiv aparent, altă dată ca urmare a unui strănut al său ori al vreunui însoțitor din dreapta sau din stânga. Se oprea, mai ales atunci când pretindea că a auzit vocea lui Dumnezeu. Aceste false percepții sau halucinații, el le considera drept inspirații provenite de la Daimonul său și, pe măsură ce înainta în vârstă, deveneau tot mai dese. A sfârșit prin a se autoconvinge că, datorită acestui ajutor divin, era capabil să exercite de la distanță o influență asupra tinerilor discipoli și să-i îndrume, printr-un fel de curent magnetic...

Pascal (1623–1662). Se spune că încă din cea mai fragedă tinerețe, Pascal[2] nu putea suporta apa fără a leșina și nici să-i vadă pe tatăl și pe mama sa unul lângă celălalt. La vârsta de un an, a avut un leșin, din care cu greu și-a revenit. Părinții săi erau convinși că o vrăjitoare, pusă de un vecin, îi făcuse farmece. La sfatul unui magician, au descântat o pisică, care a fost apoi aruncată pe fereastră și sărmanul animal a murit. Mai târziu, când nu împlinise încă șapte ani, într-o dimineață, înainte de răsăritul soarelui, mama sa a cules diferite ierburi cu care a făcut o cataplasmă ce i-a aplicat-o pe piept, fapt care, se spune, i-a atras vindecarea.

La vârsta de zece ani, auzind zgomotul unei farfurii, a imaginat un fel de teorie acustică; la doisprezece ani a descoperit geometria; la cincisprezece a compus un tratat de secțiuni conice despre care Descartes nu a acceptat să creadă că-i opera unui copil. Pe la vârsta de optsprezece ani a început să aibă dureri ce nu l-au mai părăsit toată viața, chinuindu-l zilnic.

La douăzeci și patru de ani (1647), partea inferioară a corpului a fost cuprinsă de un fel de paralizie, fapt care îl făcea să se deplaseze cu mari eforturi; picioarele îi erau reci ca marmura... I-au

1. Lelut L. F.: *Le génie, la raison et la folie. Le démon de Socrate*, Paris, 1855.
2. Lelut L. F.: *L'Amulette de Pascal pour servir a l'histoire des halucinations*, Paris, 1846.

trebuit trei luni de tratament ca să se vindece, dar durerile nu l-au mai părăsit nici o clipă. A consultat o mulţime de medici, precum şi pe Descartes, despre care se spunea că ar fi avut cunoştinţe medicale. I s-a luat sânge, a făcut băi calde cu plante, a luat purgative şi a încercat nenumărate remedii secrete. Se ştie că nu putea ingera nimic lichid, dacă nu era cald şi atunci o făcea cu foarte mari eforturi şi doar în cantităţi mici. Capul îl durea îngrozitor, aproape insuportabil, simţea în abdomen ceva fierbinte şi în general se plângea de un rău care-l macină. Sănătatea îi era extrem de precară.

La vârsta de 29 de ani, în octombrie 1654, s-a produs accidentul în care era cât pe aci să-şi piardă viaţa. Pe când traversa într-o trăsură trasă de şase cai podul de la Neuilly, animalele s-au speriat, luând-o direct spre fluviu. Din fericire hăţurile s-au rupt şi doar primii doi cai au căzut în apă. Trăsura a rămas suspendată pe marginea prăpastiei. Accidentul l-a impresionat într-o aşa măsură încât şi-a pierdut cunoştinţa, revenindu-şi târziu şi cu mare greutate din leşin.

La 23 noiembrie, în acelaşi an, pe la ora 10^{30} seara, a avut o vedenie ce a durat până după miezul nopţii. A descris-o cu fraze bizare şi incoerente, aşternând totul pe o bucată de hârtie pe care a cusut-o apoi cu grijă în hainele sale în dreptul abdomenului. O considera un fel de amuletă (o botezase Condorcet) şi ori de câte ori îşi schimba veşmintele, avea grijă s-o ia cu el. Această întâmplare l-a marcat; zilele, dar mai ales nopţile de suferinţă îi erau bântuite de halucinaţia unei prăpastii ce i se deschidea brusc la picioarele sale.

La treizeci de ani sănătatea i s-a şubrezit complet, epocă în care a publicat *Provincialele* (1656-1657).

Interacţiunea manifestărilor geniale cu cele psihonevrotice a continuat, iar o violentă şi persistentă durere de dinţi l-a determinat să rezolve problema cicloidei, cu care prilej i-a trecut şi nevralgia.

Au urmat patru ani (1658-1662) de suferinţe şi chinuri. Durerile de cap nu-l mai părăseau nici o clipă; tulburările digestive totodată ating paroxismul. Are momente când îşi pierde graiul şi chiar cunoştinţa, e cuprins de ameţeli mari, convulsii...

La autopsie i s-au găsit intestinele cangrenate; creierul prezenta două cavităţi pline cu cheaguri de sânge, iar duramater avea un început de cangrenă. În plus, menţionează Le Double[1], sutura medio-frontală era însă deschisă, fapt care, pentru mulţi antropologi

1. Dr. Le Double: *La crâne et le cerveau de Pascal*. La Chronique medicale, Paris, 1901, p. 671.

ar constitui un caracter de inteligență ieșită cu totul din comun. În sfârșit, creierul lui Pascal era enorm și de o consistență neobișnuită.

Auguste Comte (1798–1857). Se spune despre el că a avut o mare și durabilă influență asupra orientării filosofice a savanților secolului al XIX-lea; a fost în realitate pe jumătate nebun[1].

Stătea închis toată ziua în camera sa, scria scrisori incoerente, cu cuvinte pe care le sublinia și care se refereau la fapte absolut neînsemnate. Cu prilejul unei plimbări, a vrut să se arunce în lacul Enghien, antrenând-o si pe soția sa. A fost internat la spitalul condus de dr. Esquirol – care i-a diagnosticat un acces de megalomanie – și unde, într-una din zile a înfipt furculița în obrazul unui gardian.

În ziua ieșirii sale din stabiliment a semnat în actul de eliberare cu numele de... Brutus-Bonaparte-Comte.

Pe timpul când lua masa, recita pasaje din Homer, obișnuia să înfigă cuțitul în tăblia mesei „ca în Scoția al lui Walter Scott" – spunea el – și cerea să i se servească „fundul suculent al unui porc!"

Mai târziu, aflându-se pe podul Artelor, a încercat să se arunce în Sena. Într-o zi a plecat la Montpellier, dar a ajuns la Nîmes și s-a întors acasă. Întreaga sa viață este punctată de accese de nebunie întrerupte de perioade de seminebunie, timp în care de fapt și-a compus și publicat opera.

Georges Dumas, care i-a dedicat un studiu bine documentat și pertinent, menționa: „A fost un mistic cu perioade de halucinații și extaz, un temperament psihopatic".

Saint-Simon (1760–1825). Nu mult diferit de Auguste Comte, el se proclamase „vicar al lui Dumnezeu și papă științific". Într-una din scrierile sale nu a ezitat să menționeze: „În perioada cea mai crudă a Revoluției, în timpul unei nopți, în vreme ce eram deținut la Luxemburg, mi-a apărut Carol cel Mare și mi-a spus «de când e lumea nici o familie nu s-a bucurat de onoarea de a da un erou și un filosof așa de mare» această onoare era rezervată casei mele. «Fiule, succesele tale ca filosof le vor egala pe ale mele pe plan militar și politic», după care a dispărut". Adeseori, referindu-se la vedenia avută, spunea că i s-a arătat Dumnezeu pentru a-i vorbi și a-l încuraja să-și ducă la bun sfârșit misiunea și programul.

Saint-Simon a fost un bolnav psihic, inteligent și remarcabil.

Nikolai Vasilievici Gogol (1809–1852) a crezut tot timpul că a fost predestinat să îndeplinească o misiune superioară, aceea de

1. Georges Dumas: *Psychologie de deux messies positivistes: Saint Simon et Auguste Comte*, Bibliothéque des philosophes contemp. Editions F. Alcan, Paris, 1905.

profet, adeseori căzând într-o stare de umilință fără margini[1]. Atins de un misticism morbid, mai ales în ultimii ani ai vieții, a murit aproape nebun, lăsând în urma sa o operă remarcabilă.

Întrebându-se mereu dacă nu ar fi fost mai bine să ceară o catedră de botanică sau de patologie, a obținut în final o catedră de istorie rusă și fără a pierde timp, a imaginat imediat proiectul de a scrie o istorie universală, pentru care nu era câtuși de puțin documentat. Imediat s-a simțit obligat să demisioneze, crezând în darul său de profeție „privindu-se ca personajul cel mai important și cel mai interesant al creației" alfa și omega, începutul și sfârșitul".

Trochin[2], a fost de acord cu Lourié că Gogol era un mistic, dar nu a admis că poate fi considerat ca un bolnav psihic, în fond acest din urmă diagnostic fiind cel mai aproape de realitate.

Lev Nikolaevici Tolstoi (1828-1910). Celebrul scriitor rus aparține acelei categorii de personalități accentuate, intrând în categoria așa-zișilor „originali".

La vârsta de opt ani a fost cuprins subit de dorința de a zbura în aer. Această idee l-a obsedat până în clipa în care s-a decis s-o pună în aplicare. S-a închis în camera sa de lucru, a deschis larg fereastra și a făcut gestul de a-și lua zborul... A căzut de la o înălțime de peste cinci metri, de pe urma căreia a zăcut timp îndelungat.

Într-o altă zi, i-a venit ideea că fericirea nu depinde de evenimentele exterioare, ci de modul în care le acceptăm noi. Un om care se obișnuiește să suporte durerea, nu poate fi nefericit. Și, pentru a se obișnui cu durerea, el se antrena, în ciuda unor suferințe atroce, să țină un dicționar masiv cu brațul întins timp de cinci minute, sau se ducea în hambar, lua biciul și se autoflagela cu atâta forță până nu-și mai putea stăpâni lacrimile.

În tinerețea sa, vroia să facă tot ceea ce nu făceau alții, s-a înscris la Facultatea de Limbi Orientale doar pentru că toată lumea prefera Facultatea de Drept. Una dintre mătușile sale, i-a scris: „Tu ai dorit să treci întotdeauna drept un original; originalitatea ta nu este altceva, în fond, decât un amor propriu împins până la extrem".

Mai târziu, după ce a intrat la Universitate, și-a propus ca în doi ani „să cunoască absolut totul" și după ce își va susține și teza de doctorat „să fie primul savant al Rusiei". După o serie de avataruri, când totul i-a fost potrivnic, s-a îmbolnăvit grav, mai

1. Ossip Lourié: *La psychologie des romanciers russes du XIX-e siècle*, Bibliothèque de pshilosophie contemporaine, Ed. F. Alcan, Paris, 1905.
2. Trochin: *Le génie et la santé de Gogol. Révue philosophique*, 1906, Paris, p. 344.

mult psihic decât fizic și a abandonat totul, plecând în pustiul bașchirilor, pentru a duce o viață primitivă, simplă, cât mai apropiată de cea a naturii.

Cunoscându-le pe cele trei fiice ale doctorului Berce, Tolstoi s-a îndrăgostit mai întâi de cea mai mare, apoi a avut impresia că o iubește pe cea mijlocie, ca până la urmă să o iubească cu adevărat și puternic, pe cea mai mică dintre fete.

Mai târziu a început să se amestece în viața oamenilor simpli, îmbrăcându-se în haine de țăran. În epoca cea mai glorioasă ca romancier și totodată cea mai calmă din viața sa interioară, scria: „Cu toate acestea, simt că nu sunt cu totul bine, din punct de vedere sufletesc și că această stare nu se va putea prelungi prea mult timp". Îndoiala, sentiment pe care îl cunoștea încă din tinerețe, l-a dus la ideea fixă a sinuciderii. „Totul este o minciună, spunea el, doar moartea singură este adevărată" și puțin a fost să nu se sinucidă.

Ossip Lourié[1] este de părere că Tolstoi a fost unul dintre acei oameni rari, cărora li se poate aplica aforismul englez: „they are certainly cracked, but the crack let in light" (aceștia sunt în mod cert țicniți, însă țicneala lor lasă să intre lumina). Într-un cuvânt, Tolstoi a fost un personaj accentuat de geniu.

În autobiografia sa[2], Tolstoi se referă la ereditatea sa. Bunica, Pelaghia Nikolaevna, era fiica unui orb. Bunicul, Ilia Andreevici, era un om redus intelectual, jucător pasionat și nu poseda noțiunea banului, împrumutându-i pe toți, fără să mai ceară înapoi ceva; punea la cale numeroase afaceri, care toate eșuau...

Maxim Gorki (1868-1936) pe când avea vârsta de optsprezece ani a făcut încercarea de a se sinucide. El a aparținut, în mod incontestabil, categoriei de personaje accentuate, fiind atins, printre altele, de dromomanie.

Guy de Maupassant (1850-1893). Acest scriitor de o finețe extraordinară, a murit semi-nebun, după ce mai înainte a fost internat timp de optsprezece luni în spitalul doctorului Blanche[3]. Psihonevroza de care suferea, data de foarte multă vreme, fiind pusă în evidență cu mai bine de zece ani înaintea internării sale, timp în care boala l-a măcinat cu încetul, lăsând urme adânci.

Nevoia permanentă de a pleca undeva, de a călători încontinuu (dromomanie), de singurătate amestecată cu dorințe și ambiții de a duce o viață mondenă și strălucitoare (vezi regina Christina a Suediei), totul umbrit de o melancolie apăsătoare, indicau un creier

1. Ossip Lourie, *op. cit.* p. 238.
2. Lev Tolstoi, *Autobiografie*, Ed. Mercure de France, 1906.
3. Dr. Cabanes: *Guy de Maupassant chez le dr. Blanche*. Chronique médicale, 1897, pag. 682.

bolnav. Rădăcinile maladiei de care suferea, se poate spune că se confundau cu cele ale talentului său, iar halucinaţiile auditive din nuvela *Pe apă* ca şi vedeniile din *Horla* demonstrează că autorul nu avea un creier la fel ca al altor oameni. Nu o dată Guy de Maupassant a declarat că acasă îl vedea aşezat în fotoliul său, când se întorcea din oraş, pe... dublul său!

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). A avut o ereditate nevropatică încărcată. Până la a patra generaţie, strămoşii săi au fost negustori de vin şi în acelaşi timp mari băutori. Mama sa s-a căsătorit la vârsta de opt ani, iar tatăl său afirma că are idei ce-i cad de pe lună! De meserie ceasornicar, vroia să dea lecţii de dans, ca să nu mai vorbim de multe alte bizarerii.

Jean-Jacques a citit mult, fără nici un discernământ. La optsprezece ani a plecat de acasă, ducând cu el o fântână a lui Heron, spunând că îşi va câştiga existenţa arătând-o oamenilor în pieţe; a practicat pe rând toate profesiile: ceasornicar (meserie pe care o învăţase de la tatăl său), scamator, maestru de muzică, gravor, pictor, servitor... şi a făcut rând pe rând, după împrejurări, medicină, muzică, teologie, botanică, meditând ziua, în plin soare torid, cu capul descoperit.

Îndrăgostit la unsprezece ani, va spune mai târziu, că timp de zece ani şi i-a petrecut într-un continuu delir. Se credea urmărit de entuziasmul oamenilor, apoi că e persecutat de toţi: de Rusia, de Anglia, de Franţa, de regi, de femei, de preoţi. Pleca brusc din hanuri abandonându-şi bagajele şi spunea că duşmanii săi l-au mituit pe frizer, pe hangiu şi pe brutar să nu-l mai servească. A fost refuzat să fie primit în închisoare atunci când a solicitat aceasta. Distribuia pe stradă trecătorilor, ce nu i se păreau suspecţi şi ostili, un memoriu în care îşi justifica ideile persecutorii. În cele din urmă i-a scris lui Dumnezeu o scrisoare foarte tandră şi familiară, pe care depus-o sub altarul din catedrala Notre Dame din Paris. Masochist şi exhibiţionist, Jean-Jacques în ciuda tuturor excentricităţilor, a fost un mare scriitor, un geniu delicat şi plin de tandreţe...[1]

Gérard de Nerval (1808-1855). Publicist şi poet, a cărui nevroză a fost studiată de Arvède Barine[2], nu descindea din împăratul roman Nerva, aşa cum o afirma cu orice prilej.

Încă din adolescenţă s-a manifestat ca un mistic, atras de

1. Eugene Ritter: *La famille et la jeunesse de J. J. Rousseau*, 1896. Lombroso et Brunetière: *La folie de J. J. Rousseau; Etudes critiques sur l'histoire de la littérature française*, 1894, p. 325. Möbius: J. J. Rousseau, *Krankheitsgesichte, Berlin, 1887. Régius: Chronique médicale*, Paris, 1900, p. 5.
2. Gauthier Ferrières: *Gérard de Nerval, La vie et l'oeuvre*, 1906. Arvède Barine.

ocultism, noctambul, foarte precoce, mare băutor, nomad și boem. Avea halucinații și putea fi întâlnit la un colț de stradă, cu pălăria în mână, căzut într-un fel de extaz.

La Tuilleries pretindea că vede în mare bazin peștii roșii cum își scot capetele din apă pentru a-l convinge să meargă cu ei la fund, unde îi așteaptă regina din Saba.

Odată, pe când se găsea la Palais Royal, trăgea după sine un homar viu enorm, legat cu o panglică albastră; altă dată se plimba cu un câine sau pui de leu și se mira sincer că medicii nu-i permit să se plimbe cu un homar, acest animal fiind serios, tăcut și liniștit, care cunoaște toate secretele mării și nu latră...

A încercat în numeroase rânduri să zboare, imitând păsările. Într-o zi, în momentul în care, aflat pe o stradă din Paris, aștepta cu brațele întinse, ca sufletul să i se urce la cer la o anume stea, a fost ridicat de o patrulă a poliției și condus la cel mai apropiat post. În altă zi, s-a strecurat pe nesimțite în bucătăria unui amic, unde a deschis toate robinele arătându-se nespus de mândru de isprava sa.

Adeseori vedea un soare negru pe cerul pustiu și un glob roșu ca sângele deasupra palatului Tuilleries. Pretindea că poate influența mersul lunii pe cer și multe alte enormități care mai de care mai ciudate.

A fost internat de mai multe ori la doctorul Blanchet și după ce-i trecea criza, se întreba dacă nu cumva a avut ghinion recăpătându-și ceea ce se cheamă rațiune.

La cererea lui, o societate literară i-a obținut externarea din casa de sănătate și Nerval s-a dus direct într-un cabaret dărăpănat, pe strada Vieille-Lanterne, încercând să se spânzure cu un cordon de șorț, pe care îl arăta apoi, spunând că ar fi cordonul Doamnei de Maintenon pe când juca piesa Esther la Saint Cyr sau jartiera reginei de Saba.

Gustave Flaubert (1821-1880) a fost epileptic sau mai bine zis istero-epileptic. Maxime de Camp[1] descrie amănunțit maladia scriitorului: „mai înainte ca ultimul grăunte de nisip să fi căzut în orologiul ce marca cel de al douăzecilea an al vieții sale, un rău implacabil l-a cuprins, imobilizându-l într-o oarecare măsură și conferindu-i stări stranii care nu o dată i-au surprins pe aceia care nu-l cunoșteau decât într-un mod superficial... «Răul sacru», marea nevroză, pe care Paracelsus a denumit-o «cutremurul de pământ al omului» l-a lovit pe Gustave și l-a doborât... Adeseori, neputincios

1. Maxime de Camp: *Souvenirs littéraires*, Paris, 1892. *Journal des Goncourt*, t. II, p. 80 și t. VI, p. 114. Michaut, *Chronique médicale*, 1900, nu crede că Flaubert a murit în urma unui acces de epilepsie; a se vedea răspunsul lui Gelincau *op. cit.* p. 670 și al lui Michaut *op. cit.* p. 703.

și consternat, am asistat la crizele ce-l scuturau și care erau formidabile. Ele se produceau toate în același mod și erau precedate de aceleași fenomene. Brusc, fără nici un motiv aparent, Gustav își ridica capul și era cuprins de paloare; simțise aura... privirea îi era plină de spaimă... spunea: am o flacără în ochiul stâng; apoi, după câteva secunde: am o flacără în ochiul drept; totul îmi pare de culoarea aurului. Această stare neobișnuită dura adeseori timp de câteva minute... apoi fața i se albea și mai mult și căpăta o expresie disperată; alerga spre patul său cât putea de repede, se întindea, ca și cum ar fi fost culcat într-un sicriu. Apoi începea să strige: am prins hățurile; iată-l pe căruțaș; aud zurgălăii! Ah! zăresc felinarul hanului. În acel moment scotea un sunet plângăreț, al cărui ecou îmi mai vibrează încă și azi în urechi și convulsiile îl contorsionau în fel și chip. Atingând paroxismul, în care întreaga sa ființă era într-o continuă trepidație, îi urma apoi invariabil un somn profund și o stare de epuizare ce dura timp de mai multe zile".

Nevroza a debutat de timpuriu și, din câte se pare, i-a provocat și sfârșitul. Această rezultă din două note ale lui Goncourt, menționate de Max Simon și Cabanés: „Flaubert ne-a spus că, pe când era încă un copil, se cufunda atât de tare în lecturile sale, încât își mușca limba și își înfășura o șuviță de păr pe deget până se întâmpla să cadă... Într-o zi, s-a tăiat la nas căzând într-un geam al bibliotecii. În dimineața morții sale, Pouchet m-a dus într-o cameră alăturată celei unde se afla corpul lui Flaubert și mi-a spus: nu a murit din cauza unui cheag de sânge, ci a murit din cauza unui atac de epilepsie congestivă... cu toate simptomele, cu spumă la gură... nepoata sa a vrut să-i apuce mâna... dar o avea așa de strânsă... încât nu a reușit[1]."

Binet Sanglé[2] a menționat diagnosticul de epilepsie pentru nevroza lui Flaubert, în timp ce Félix Regnault[3] l-a preferat pe cel de isterie. René Dumesnil[4] care a reluat problema în ansamblul ei, a conchis optând pentru istero-neurastenie și a atribuit moartea unei hemoragii ventriculare.

În orice caz, Flaubert a avut în mod indiscutabil o psiho-nevroză. De pildă, atunci când descria otrăvirea Doamnei de Bovary

1. Prima criză a avut loc noaptea în preajma lui Bourg-Achard.
2. Binet Sanglé: *L'épilepsie chez Gustave Flaubert. Chronique médicale*, 1800, pag. 641 și 1901, pag. 62.
3. Félix Regnault: *Les observations d'épilepsie sur les hommes de génie et notement sur Gustave Flaubert. Révue de l'hypnotisme 1900-1901* t. XV, p. 270.
4. René Dumesnil: *Flaubert. Son hérédité. Son milieu. Sa méthode*, 1905.

simțea gustul arsenicului pe limbă[1] și a fost pe punctul ca el însuși să prezinte toate simptomele de otrăvire, începând să vomite. „Când scriu un roman, spunea[2], am senzația că fac ceva colorat. De exemplu, un roman catarginez, vreau să-l colorez în purpuriu. În *Doamna Bovary*, am avut senzația culorii mucegaiului. Cât privește conținutul, intriga în sine, ea îmi este indiferentă".

Fortin[3], medicul personal al lui Flaubert, spunea că acesta când se apuca de scris, cădea într-un fel de transă, exteriorizându-se.

Charles Baudelaire (1821–1867). Părinții săi, spunea chiar el, „au fost idioți sau nebuni și au murit din cauza unei nebunii teribile". Scriitorul a abuzat de opium, tutun și vin și părea să aibă simțul olfactiv înclinat spre perversiuni senzoriale. Prefera mirosurilor plăcute, menționează Lombroso, acele mirosuri care, pentru omul sănătos, sunt insuportabile, de putrefacție, descompunere și hazna, care însă lui îi încântau nasul. Bernard[4] adăuga: „Baudelaire, un mare gurmet de mirosuri, spunea despre sine însuși: sufletul meu plutește pe valuri de parfum, așa cum sufletele altora plutesc pe sunetele muzicii".

Baudelaire se autocaracteriza: „există în mine un fel de plăcere malefică către parfumuri".

Își vopsea părul în verde și era impulsiv; într-o zi a încercat să-l sugrume pe socrul său. În continuare, iată descrierea uneia dintre „glumele nervoase"[5]: „Sculându-se prost dispus, trist, obosit de lenevie, s-a simțit împins să întreprindă ceva mare, o acțiune ieșită din comun". A deschis fereastra și a zărit un geamgiu, al cărui strigăt ascuțit, pătrunzător, urca până la el. Fără să știe pentru ce, a fost cuprins brusc de o furie față de acest sărman om. I-a strigat să urce și s-a gândit, nu fără o undă de bucurie, că încăperea sa era la etajul șase și scara fiind foarte strâmtă, omul trebuia să se țină cu mâna de balustradă, pentru a-și proteja în același timp fragila și prețioasa sa încărcătură. Când în cele din urmă, apăru în pragul camerei sale, i-a examinat cu curiozitate toate geamurile și apoi i-am spus: „Cum! nu ai geamuri colorate? geamuri roze, roșii, albastre, geamuri magice, geamuri de paradis? nenorocit ce ești! îndrăznești să te plimbi în cartierele sărace și nu ai măcar geamuri care fac ca viața să pară în roz!" Și, continuă Baudelaire, l-am

1. Ribot: *Psychologie des sentiments. Bibliothèque de philosophie contemporaine*, 5 ed., 1905, Paris, F. Alcan, p. 365.
2. Michaut: *Gustave Flaubert, chronique médicale*, 1900, p. 775.
3. *Echo du merveilleux, Chronique médicale*, 1900, Paris, p. 627.
4. Bernard: *Conférence sur les odeurs dans les romans de Zola*, p. 8.
5. Ch. Baudelaire: *Le mauvais vitrier. Petits poémes en prose.*

împins cu putere către scară, pe care bietul om dispăru clătinându-se sub povara ce o ducea în spate.

Am ieșit pe balcon și înarmându-mă cu un ghiveci, l-am aruncat perpendicular drept peste legătura cu geamuri ce o purta în spate. Șocul l-a răsturnat, spărgând toate geamurile ce au scos un zgomot de palat de cristal ce se prăbușește sub lovitura unui trăsnet. Beat de nebunia mea, i-am strigat furios: „Viața e frumoasă! viața e frumoasă!" Baudelaire a declarat apoi prietenilor că, în acel moment a simțit o plăcere infinită. Poetul nu era încă, cel puțin oficial, declarat alienat.

Se presupune că Baudelaire a murit din cauza unui ramolisment cerebral, cu hemiplegie dreaptă și afazie. După Lombroso, a murit de paralizie generală.

Alfred de Musset (1810–1857) era toxicoman. Prezenta deseori autoscopie internă, lucru pe care l-a descris în numeroase poezii, mai ales în *Noapte de decembrie.*

George Sand[1] a relatat în amintirile sale, una dintre crizele lui Musset. „Culcat pe iarbă, într-o viroagă. Lauret (Alfred de Musset) a auzit cum cântă singur ecoul și acest cântec era un refren obscen. Apoi, sprijinindu-se în mâini, s-a ridicat puțin pentru a auzi mai bine și atunci a zărit, trecând prin fața sa, alergând prin iarbă, un bărbat, palid, cu hainele zdrențuite și părul fluturând în vânt. L-am văzut așa de clar, a spus el, că am avut timp să mă gândesc că era probabil un trecător întârziat, surprins și urmărit de hoți și chiar mi-am căutat în iarbă bastonul pentru a-i sări în ajutor; dar bastonul se pierduse în iarbă și omul se apropia tot mai mult de mine. Când a ajuns în preajma mea, l-am văzut că era beat și nu-l urmărea nimeni. A trecut pe lângă mine aruncându-mi o privire tâmpă, hidoasă, făcând o strâmbătură de ură și dispreț. În acel moment mi-a fost frică și m-am întors repede cu fața la pământ, căci acel om... eram eu"[2].

Lefébure[3] a studiat îndeaproape hipersensibilitatea lui Musset. Se spune că ar fi prezentat fenomene de telepatie și, după Doamna Martellet, ar fi avut, cu prilejul ultimei sale maladii, un fenomen de dedublare: a tras de cordonul unei sonerii fără ca măcar să-l fi atins!.

Avea și audiții colorate (fenomen studiat în țara noastră de profesorul Gh. Marinescu). Doamnei Joubert i-a relatat într-una din scrisori că a fost foarte supărat, deoarece luând masa cu familia

1. George Sand: *Elle et Lui*, Edition du Centenaire, Paris, 1902, p. 110.
2. Paul Raymond, *Progrès médical*, Paris, 1905, p. 38.
3. Lefébure: *Musset sensitif. Annales des Sciences psychiques*, 1899 t. IX, p. 13 și 80.

sa, a fost obligat să susţină o discuţie pentru a demonstra că nota „fa" era galbenă, „sol" roşie, o voce de soprano, blondă o voce contraalto, brună. Considera că toate aceste lucruri se subînţeleg de la sine[1]. La vârsta de opt sau nouă ani, într-o singură zi, a spart una din oglinzile aflate în salon, cu o bilă de fildeş, a tăiat perdelele încă noi cu foarfecele şi a lipit un sigiliu mare, roşu pe o hartă a Europei. Către zece sau doisprezece ani, a fost fascinat de cadrul aurit al unui vechi portret, de care se servea pentru a se autohipnotiza. „A avut mai multe fetişuri: medalionul primei sale amante, pieptenele rupt al lui George Sand, o monedă de cinci franci de la Fointainebleau, un fulg brodat de sora sa Marcelina". Într-o noapte, pe când se afla la Veneţia, menţionează George Sand, s-a trezit strigând îngrozit: visase sau văzuse fantome dansând în jurul său. Şi doamna Martellet (Adèle Colin) scria: „Starea nevrotică a lui Musset atinge uneori supranaturalul şi m-am întrebat adeseori dacă nu cumva într-adevăr posedă darul unui al şaselea simţ, cum ar fi de pildă o a doua vedere..."

Doctorul Cabenès[2] a studiat cu atenţie dipsomania lui Musset şi şi-a început lucrarea prin citarea afirmaţiei lui Charles Maurras: „Nu poţi vorbi de Alfred de Musset fără să menţionezi mai întâi nebunia care l-a marcat încă din copilăria cea mai fragedă. Născut cu o fire neliniştită, vizionar, puţin maniac, a avut crize de epilepsie, devenind alcoolic la vârsta de douăzeci de ani..." [3].

La cafeneaua „Régence", menţionează mai departe Cabanès, „cel mai adesea, chelnerul îi aducea o farfurioară cu ţigări şi un groaznic amestec de bere şi absint, pe care îl bea dintr-o singură înghiţitură, cu acea strâmbătură caracteristică de dezgust pe care ţi-o provoacă de regulă o doctorie neplăcută. Odată aflat sub acţiunea drogului, Alfred de Musset se aşeza cât mai comod pe canapea, îşi aprindea o ţigară, apoi alta, până ce farfurioara era goală... La ora 11^{30}, chelnerul chema o trăsură, îl lua pe poet de braţ şi îl instala în cupeu. Se lăsa condus cu docilitate acasă; bătrâna sa menajeră îl culca precum un copil".

Bernardin de Saint Pierre (1737-1814). Nu o dată a spus că vedea dublu obiectele şi că acestea se mişcau încontinuu sau că vedea lumini înaintea ochilor; când întâlnea oameni în grădinile publice sau pe stradă avea senzaţia că este înconjurat de duşmani şi răuvoitori. Îşi imagina că este persecutat şi calomniat, ca şi J.-J. Rousseau. A lipsit foarte puţin, după propriile sale mărturisiri, ca

1. Arvède Barine: *Chronique médicale*, Paris, 1906, t. XIII, p. 130.
2. Dr. Cabanès: *La dipsomanie d'Alfred de Musset; Chronique médicale*, Paris, 1906, p. 142. A se vedea în aceeaşi culegere la pagina 302 o scrisoare a doamnei Martellet (Adèle Colin) guvernanta lui Alfred de Musset.

această boală mintală să nu-l facă să-și piardă rațiunea. Biografii săi afirmă că, în ciuda tuturor acestor simptome, s-a vindecat. Unii afirmă că vindecarea a fost totuși incompletă atunci când autorul lui *Paul și Virginia* scria că „puricii sunt negri și se așază de preferință pe obiectele de culoare albă pentru a fi prinși mai ușor".

Bernardin de Saint Pierre și-a descris singur nevroza: „Ca și Oedip, vedeam în plină zi doi sori... și nu puteam traversa Sena cu barca fără să fiu cuprins de o frică de nestăpânit... Dacă treceam singur printr-o grădină publică, în care se afla un bazin cu apă, simțeam că mă cuprind spasme și groază. Erau momente când credeam că probabil am fost mușcat, fără s-o fi știut, de un câine turbat... îmi era imposibil să rămân într-un apartament plin de lume, mai ales dacă ușile erau închise. Nu puteam traversa o alee dintr-o grădină publică în care se aflau adunați oameni. Îndată ce aceștia mă priveau, credeam că mă vorbesc de rău, deși poate că nici nu mă cunoșteau..."

În momentul în care Bernardin de Saint Pierre a prezentat primele simptome ale delirului de persecuție, fratele său a fost atins de grandomanie. De altfel, toți frații și surorile sale aveau probleme de natură psihică. Fiul său, Paul, a fost internat în 1854 într-un ospiciu[1].

Enfantin (1796–1864), **Villiers de l'Isle Adam** (1838–1889), **Barbey d'Aurevilly** (1808–1889) sunt considerați de Lombroso ca având stări nevropatice. **Bossuet** (1627–1707) când scria, prefera o cameră neîncălzită și își punea pe cap, șervete încălzite.

Malherbe (1555–1628) își numerota ciorapii cu literele alfabetului, de frică să nu-i pună la fel în fiecare picior; a mărturisit într-o zi că poseda... cincizeci de perechi!

Napoleon (1769–1821) suferea de crampe la umărul drept și la buze. Credea în presentimente și în horoscoape și deseori solicita vrăjitoarelor să-i ghicească viitorul. Era disperat atunci când întâmplător se spărgea vreo oglindă și se temea de ziua de vineri, de numărul 13 și considera ca fatidică litera „M".

Emile Zola (1840–1902) avea numeroase ticuri și seara avea senzații luminoase, mai ales în întuneric auzea șuierături și clopote. Simțul olfactiv îi era cu totul anormal. De pildă, una dintre distracțiile sale preferate, era de a ghici de la distanță (din camera sa de lucru ce se afla situată la etaj, exact deasupra bucătăriei) felurile de mâncare ce se pregăteau pentru masă. Putea spune dacă e vorba de roșii, un pui sau un antricot; la pește, dacă era vorba de sardele, scrumbie sau crap.

1. Bernardin de Saint Pierre: *Etudes de la nature*, Paris, t. I, p. 461. *Chronique médicale*, 1904, p. 470.

Berbard a văzut în Zola „simgonistul mirosurilor, romancierul cu nările fremătânde... omul care a trăit prin nas" și a arătat importanța acestei analize pentru psihologul ce avea să surprindă secretul artistului, de a găsi formula temperamentului și eventual al talentului său.

Mergând pe stradă, Zola număra becurile de gaz, numerele caselor și mai cu seamă numărul trăsurilor, pe toate le aduna în fel și chip, după o regulă numai de el știută, le descompunea, le multiplica și le interpreta după metoda kabalistă.

Mulți dintre scriitorii impresioniști aveau audiții colorate sau gustul și mirosul le erau asociate cu diverse senzații neobișnuite și bizare. Astfel, **Arthur Rimbaud** (1854–1891) – la auzul unor litere vedea culori: la A, negru; E, alb; I, roșu; U, verde, O, albastru.

René Ghil în *Traite du Verbe* făcea următoarea corespondență: **A**, negru; E, alb; I, albastru, O; roșu; U, galben.

Pentru **Mallarmé** (1842–1898) corelația vocalelor corespunde la o evoluție progresivă a simțurilor noastre.

În cartea lui **Huysmans** (1848–1907) se prezintă un concert de senzații gustative: fiecare băutură corespunde, după acest autor, ca gust sunetului unui instrument. Curacao sec, de exemplu, corespunde clarinetului, ale cărui sunete sunt acrișoare și calde; kumelul corespunde sunetului de oboi, ușor nazal; menta și aniseta, dulce piperat, flautului, în timp ce pentru a completa orchestra, kirschul sună furios din trompetă, ginul și whisky-ul se resfrâng de palatul gurii cu sunete de piston și trombon, spuma de drojdie tună și fulgeră în acompaniamentul vacarmului de tube, în timp ce se rostogolesc în zgomotul de cimbale și tobe ale lichiorurilor de Chio și mastică.

Honoré de Balzac (1799–1850) suferea de dromomanie. Această imperioasă nevoie de schimbare era așa de pronunțată încât adeseori nici chiar părinții săi și nici prietenii nu-i cunoșteau locul unde se adăpostea. A fost imposibil să fie găsit cu prilejul citării sale pentru a fi înrolat în garda națională[1]. Dar, mai presus de toate, era un megaloman: el însuși se autositua printre „mareșalii literaturii moderne împreună cu Napoleon, Cuvier și O'Connell, formând grupul celor patru bărbați care au avut asupra secolului o influență enormă". „Aș fi putut duce o întreagă societate în capul meu, îi scria el doamnei Hanska, ceea ce Napoleon a început cu sabia, eu voi termina cu condeiul".

„Conștiința sa de grandoare deborda, menționează George Sand... Întotdeauna vorbea numai de sine... Într-o seară, îmbrăcând pentru prima oară un halat de casă nou, a vroit să iasă pe stradă,

1. Dr. Cabanès: *Chronique médicale*, nr. 10, 1899.

astfel îmbrăcat, cu o lanternă în mână, pentru a atrage admirația trecătorilor".

Tatăl său, după afirmațiile lui Moureau de Tours, a zăcut timp de douăzeci de ani la pat, fără motiv și apoi, tot așa, fără nici o explicație rațională, și-a reluat activitatea ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Voltaire (1694–1778) a fost neurastenic și ipohondru. Și-a petrecut întreaga viață îngrijindu-și sănătatea și declarând că nu se plânge câtuși de puțin că e bolnav. A crezut că și-a pierdut și el vederea, atunci când doamna de Deffaud a orbit. „Mi-am trăit viața murind" a spus el, „sunt mai slab decât un schelet și mai muribund ca niciodată..." Și cu toate acestea a trăit optzeci de ani[1].

Molière (1622–1673) era ipohondru și melancolic. Larroumet[2] a demonstrat aceasta cu probe, extrase mai ales din scrierile sale și din pamfletul din 1670 *Elomire hypocondre* semnat de Maurice Raymond[3].

Montesquieu (1689–1755), ne spune Lombroso, a lăsat pe dalele din camera sa urmele pașilor săi, atât era de agitat în timp ce scria.

Buffon (1707–1788), **Crebillon** (1674–1762) prezentau cele mai stranii contorsiuni ale feței.

Ampère (1775–1836) nu-și putea exprima ideile decât plimbându-se, timp în care întreg corpul îi era cuprins de o continuă agitație.

În rândul nevropaților, după Wechniakoff, ar mai putea fi cuprinși: **d'Alembert** (1717–1783) căruia, cu timpul, atât rațiunea cât și memoria i-au slăbit continuu; **Lagrange** (1736–1813) prima fază patologică a avut-o la vârsta de zece ani; **Chateaubriand** (1768–1848) a fost un epuizat precoce, parțial e adevărat, ros de dorințe și vis (Emile Tardieu).

Diderot (1713–1784) închiria trăsuri, le uita apoi în diverse locuri și atunci când erau descoperite, plătea pentru zile întregi de folosire. Acelora cu care se întreținea, le ținea un monolog interminabil, vorbind de cele mai multe ori ca un somnambul.

Madame de Staël (1766–1817) se droga de predilecție cu opiu, luat în mari cantități. Obișnuia ca înainte de culcare, să îmbrace o haină de blană. Când era acasă, îi plăcea să se joace rulând între degete mici bucățele de hârtie. Valetul primise dispoziție să-i pună la îndemână pe șemineu o întreagă provizie (Moureau de Tours).

Madame de Récamier (1777–1849) a avut crize de nervi și

1. Roger: *Voltaire malade*. Etude historique et médicale, 1883.
2. Larroumet: *L'hypocondrie de Molière, Chronique médicale*, 1897, p. 108.
3. Maurine Raymond: *Les médecins au temps de Molière*, Paris, 1905.

sufocări, care îi provocau o senzație agreabilă de sugrumare. Anumite stări sufletești îi erau însoțite de o tuse specifică precum și de pierderea subită a vocii, stare ce dura timp de câteva ore, totul fiind însoțit de spasme nervoase ale laringelui... Toate acestea au fost apreciate de medici ca fiind de natură nervoasă.

Victor Hugo (1802–1885)[1] pe când avea doar paisprezece ani, scria în jurnalul său: „Doresc să ajung precum Chateaubriand sau nimic". În 1878, într-un schițat proiect de autobiografie, a încercat să-și scrie o genealogie și să-și descopere strămoșii. Doctorul Louis Veuillot a remarcat la Victor Hugo un egoism intelectual neobișnuit și o fire extrem de iritabilă[2].

Alexandre Dumas-fiul (1824–1895)[3] a avut în 1859 o maladie „ultra-nervoasă". Tatăl său povestea că Alexandre este foarte bolnav și că, de două zile, stă în genunchi în mijlocul camerei sale, fără să se poată decide să se ridice. Cu două zile mai înainte, pe când dormea într-o cameră alăturată, auzindu-l pe tatăl său sforăind, zgomotul i-a produs asupra nervilor o asemenea stare de exaltare încât i-a venit ideea să-și ucidă părintele și nu a putut rezista gândului obsedant decât stând în genunchi... Această stare de nebunie în care predominau ideile fixe, a durat circa un an. Când Dumas s-a vindecat, a fost cuprins de o violentă criză de misticism și își dorea cu orice preț să se călugărească. În 1873, după apariția romanului *Femeia lui Claude*, a prezentat un nou acces, dar din fericire de scurtă durată.

Torquato Tasso (1544–1595), poet italian, născut la Sorrente, autor al celebrei epopei *Ierusalimul eliberat*, și-a povestit stările de care era cuprins, mai ales halucinațiile, de obicei auditive (strigăte de bărbați și femei, râsete de animale, cântece, fluierături, bătăi de clopote, tic-tacuri de ceasuri etc.). Spunea că vede un cavaler ce se aruncă asupra sa și-l trântește la pământ sau că este copleșit de animale apocaliptice. Din cauza acestor stări, într-o zi a luat un cuțit și a încercat să-l lovească pe un servitor ce intrase în camera sa cu diverse treburi. Credea că boala i se datorează unei vrăji și vorbea de dublul său ce îi aducea scrisorile sau de un magician care îi lua pâinea. A menționat cu tristețe: „nu neg că sunt nebun", fapt care demonstrează că totuși avea perioade de remisiune a bolii, când era conștient de starea sa. Închis între anii 1579–1586 la călugării din mânăstirea Sfânta Ana, prezenta simptomele nebuniei

1. Dr. Cabanès: *La mégalomanie de Victor Hugo. Chronique médical*, 1802, p. 157 și 242.
2. *L'Encéphale*, 1906, p. 274: *Le poésie dans les maladies mentales.*
3. *Une maladie mystérieuse d'Alexandre Dumas-fils. Chronique médicale*, Paris, 1906, p. 392.

de persecuţie în forma cea mai gravă (paranoia) cu halucinaţii ale văzului şi auzului, pretinzând că are de-a face când cu diavolul, când cu Fecioara Maria, când cu un drăcuşor ce se amuză luându-i pe ascuns pâinea şi desertul. A murit în plină criză de nebunie[1].

Friedrich Nietzsche (1844–1900), cunoscutul filosof german, a fost în repetate rânduri internat în ospicii, ca până la urmă să rămână definitiv, ca incurabil, în stabilimentul profesorului Binswanger din Jena[2].

După Lichtenberger[3], brusc şi fără tranziţie, a fost cuprins de noaptea nebuniei. A fost fulgerat pe neaşteptate, la Turin, în prima zi a lui ianuarie 1889. Se aşteaptă încă din partea unor psihiatri ca să descifreze operele sale *Profet al supraomului, Întoarcerea eternă* dar mai ales lucrarea sa capitală *Aşa grăit-a Zarathustra* apărută în 1883–1886. Menţionăm că s-au făcut încercări din punct de vedere psihanalitic. Hitler a avut un adevărat cult pentru Nietzsche ca filozof, iar pe Wagner l-a considerat un genial compozitor.

Arthur Schopenhauer (1788–1860) a prezentat o ereditate nevropatică foarte încărcată. Bunica sa avea o mătuşă şi un bunic nebuni. Tatăl său, surd din tinereţe, avea mania călătoriilor, era cuprins brusc de furie, angoase şi s-a bănuit că ar fi vrut să se sinucidă.

Soţia lui Schopenhauer era mizantroapă, bizară până la obsesii şi se spune că era de moravuri uşoare... Fratele filozofului, Frederich, a fost atins de imbecilitate.

Filozoful însuşi, în tinereţe, simţea că este posedat de un demon şi timp de săptămâni nu vorbea cu nimeni, mergea pe stradă vorbind singur, cu voce tare şi gesticula. Odată i-a fracturat o mână proprietarului său pentru că l-a auzit sporovăind în anticamera apartamentului său. Altă dată s-a înfuriat şi a refuzat să-şi mai plătească datoriile atunci când i-au fost cerute. Îşi semna numele cu litera „p", şi-a ars barba în loc să se radă; îşi ascundea banii în călimară, iar hârtiile de valoare, în plapumă. Notiţele le redacta în limbile greacă, latină sau sanscrită şi le ascundea prin cărţile din bibliotecă pentru ca să nu i le fure cineva. Se considera victima unei vaste conspiraţii puse la cale de către profesorii de filosofie. Potrivnic făţiş al monogamiei, propovăduia tetragamia, căreia pe moment nu-i găsea decât un singur inconvenient: cum să te

1. Verge: *Folia del Tasso*, citat de Cabanès în *Chronique médicale*, 1900, p. 211.
2. Max Nordau: *Psychophysiologie du génie et du talent*, Paris, Ed. F. Alean, 1900. Max Nordau: *Dégénérescence*, Ed. F. Alcan, Paris, 1894.
3. H. Lichtenberger: *Introduction aux Aphorismes et Fragments de Friedrich Nietzsche*, Bibliothéque de philosop. contemp., ed. 3-e, 1905, Paris, Ed. F. Alcan.

comporți cu patru soacre! În testamentul său, și-a lăsat întreaga avere soldaților și câinelui favorit.

Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776–1822) obișnuia să bea mult vin. Afirma că, din când în când, un pahar cu vin este de preferat pentru a putea contempla lupta dintre salamandre și gnomi. Nu a omis să mai noteze: după ce bei vin cu mirodenii, îți vin idei funebre și vezi fantome.

Auzea culorile, simțea parfumurile și vedea sunetele. Parfumul de năsturași roșu-închis acționa asupra lui cu o forță magică extraordinară și auzea sunetele unui cor când mai slabe, când mai puternice. Într-o zi, pe când avea febră, pe infirmierii ce-l supravegheau i-a luat drept instrumente muzicale: flautul era un prieten ce vorbea cu voce joasă și languroasă, basul un altul...

În unele zile, credea că răspândește în obscuritate o lumină fosforescentă. Odată, într-un salon perfect iluminat și plin de lume, a zărit un gnom țâșnind din parchet. Singur, pe când ședea la masa sa de lucru, se simțea înconjurat de fantome și fețe amenințătoare. Poveștile fantastice se țeseau în jurul său cu atâta realism că îl cuprindea spaima și își trezea soția. Îi era teamă să nu înnebunească și considera că fiecare povestire pe care o scrie este un fel de spovedanie, o sângerare a creierului său bolnav.

Edgar Allan Poe (1809–1849) ingurgita alcool rafinat (spirt alb) astfel: lua paharul cu alcool, fără a-l mai dilua cu apă sau îndulci cu zahăr, și-l bea dintr-o înghițitură, fără măcar să-l fi gustat. În scurt timp era cuprins de halucinații, pe care le descria apoi în nuvelele sale. Trăia cu imaginația în cavouri, în compania viermilor și a sicrielor, așteptând ca putrefacția să-și facă apariția, delectându-se la efectul topirii în neant. O teroare paralizantă se răspândește din toate povestirile lui Poe. Mulțimea gândurilor scriitorului devine cu timpul hidoasă și permanentă; el nu mai vede, în mijlocul tenebrelor aprinse, cu străluciri roșietice, decât forme monstruoase, agitându-se într-un mod fantastic în sunetele unei melodii dezacordate, în timp ce o formă hidoasă cuprinsă de un râs sardonic, se aruncă asupra sa.

„De la Pascal, scrie Barbey d'Aurevilly, nu a existat un geniu mai înspăimântat, mai înclinat spre descifrarea groazei și a agoniilor decât geniul cuprins de panică al lui Edgar Allan Poe!"

În studiul lui Emile Lauvrière[1] este descrisă pentru prima oară, cu lux de amănunte, psihopatia lui Edgar Allan Poe. Degenerescența, menționează autorul, i-a provocat lui Poe, un dezechilibru

1. Emile Lauvrière: *Edgar Poe. Sa vie et son oeuvre. Etude de psychologie pathologique*. Ed. F. Alcan, Paris, 1904.

general; fizic și mental, conducându-l la crearea unei opere în care monstruozitățile în mod obișnuit, goale și lipsite de sens, devin concrete, logice și se armonizează între ele. A murit nebun, într-o cameră de hotel.

Thomas de Quincey (1785-1859) a avut o ereditate nevropatică. Tatăl său a murit din cauza tuberculozei. Un frate era jumătate nebun și s-a făcut pirat. Alți frați erau melancolici, meditativi și obișnuiau ca noaptea să stea în jurul focului și să privească la umbrele ce li se proiectau pe pereți. Unul dintre ei a încercat să meargă pe tavan, cu capul în jos, „ca muștele" și a murit de timpuriu.

Însuși scriitorul avea deseori coșmaruri îngrozitoare și la vârsta de zece ani era bântuit de halucinații. La cincisprezece ani compunea versuri în limba greacă și a fugit de acasă, devenind vagabond. Era cuprins de accese de somnolență și picotea întruna. Frecventa mediile rău famate, studia filosofia și se droga cu opium[1] și alcool. Spunea că se simte urmărit în permanență de spectrele nebuniei, sinuciderii și arderii spontane. Și-a dat foc manuscriselor și cărților și nu a lăsat pe nimeni să le stingă, de teamă să nu le ude!?

Isaac Newton (1642-1727) în tinerețe a avut crize și chiar lungi perioade de nebunie. Când mergea cu trăsura, se ținea strâns cu ambele mâini. În scrisorile sale, uneori confuze și obscure, se plângea că este persecutat. Toată viața s-a comportat ca un om distrat. La vârsta de cincizeci și doi de ani, în 1694, a avut o criză de nervi, a cărei natură nu s-a putut stabili.

Henry Joly[2] citând mărturia lui Huyens, care la rândul său s-a sprijinit pe Biot (*Mélanges scientifiques et littéraires*) scrie: „Ilustrul geometru Issac Newton s-a îmbolnăvit în 1693 căzând într-o stare vecină cu nebunia... În urma acestui accident, s-a arătat arhiepiscopului de Cambridge. Luând aminte la discursurile ce demonstrau alienarea spiritului său, prietenii s-au ocupat de el, l-au supus unui tratament medical ținându-l închis în apartamentul său, până și-a recăpătat sănătatea".

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) și-a scris multe dintre poeziile sale într-o stare mult asemănătoare somnambulismului. Poseda un caracter labil, ce trecea extrem de ușor de la o

1. Alfred de Musset a tradus primul *Confesiunile unui mâncător de opium* de Thomas de Quincey; lucrare despre care Charcot a spus că aparține într-o egală măsură literaturii și științei. *Chronique médicale*, 1899, p. 32.
2. Henry Joly: *Psychologie des Grands Hommes*, Paris, 1891.

stare de bucurie la melancolie. Într-o zi, și-a asigurat prietenii că și-ar fi zărit propria-i umbră venind în întâmpinarea sa. Hahn[1], pe baza lucrării lui Möbius, a studiat îndeaproape pishopatologia lui Goethe. Despre bunicul său se spune că ar fi fost într-o oarecare măsură vizionar, a avut presentimente și visuri premonitorii ca și alte fenomene parapsihologice. Sora sa era o persoană originală, anormală, degenerată.

El însuși, de altfel, a afirmat în repetate rânduri, că avea din naștere o tendință ipohondră. Prezenta accese neajustificate de mânie, în timpul cărora delira. Era obsedat de ideea sinuciderii (Werther). Möbius[2] a comparat perioadele de producție literară, cu fazele nebuniei clinice. În opera lui Goethe putem identifica numeroși degenerați, isterici și chiar alienați. Aceste prototipuri nu le studia în azilele de alienați, de care avea groază, ci le observa în societatea pe care o frecventa.

Carl Maria von Weber (1786–1826) nu se poate spune în ce măsură era distrat sau uituc, de pildă când nota pagina următoare, uita ce a scris pe precedenta.

Frederic al II-lea (1712–1786) simțea o adevărată oroare în momentul când era nevoit să-și schimbe veșmintele, astfel încât nu a făcut acest lucru decât de două sau trei ori în timpul vieții sale...

Charles Darwin (1809–1882) a suferit de „neurastenie cronică gravă".

Robert Schumann (1810–1856). Eliot Slater și Alfred Mayer[3] au efectuat un studiu complet asupra lui Robert Schumann și au aruncat o privire critică privind opinia diverșilor autori în legătură cu psihoza lui, conchizând că aceasta n-a fost niciodată elucidată în mod satisfăcător.

Diagnosticul stabilit de Möbius, de exemplu, acela de demență precoce, a fost sever criticat de către Gruhle, care l-a privit pe Schumann ca pe un ciclotimic care a murit probabil din cauza unei maladii organice, după toate aparențele, paralizie generală. Amintim că celebrul compozitor s-a stins la vârsta de 46 ani, într-un ospiciu la Endenich, lângă Bonn. Slater și Mayer, după o examinare a datelor disponibile în fața unei evidențe relevante, preferă interpretarea lui Gruhle.

1. Hahn: *La psychopatologie de Goethe. Chronique médicale*, 1904, p. 321.
2. Möbius: *Ueber das Pathologische bei Goethe*, 1898; Möbius: *Analyse d'un ouvrage sur la Dégénérescence de la famille de Goethe, Chronique médicale*, 1906, p. 83.
3. E. Slater and A. Mayer: *Contributions to a Pathography of the Musicians*: Robert Schumann, *Confinia pshychiatrica*, vol. 2, nr. 2, London, 1959, p. 65.

Psihoza terminală a compozitorului a prezentat, după părerea autorilor, trăsături organice precise, și probabil că era o paralizie generală cu sindrom atipic, dar cu o evoluție și sfârșit tipic. Psihoza terminală o dată elucidată, nu mai rămâne nici un simptom de schizofrenie, așa cum au presupus unii autori. Episoadele depresive și hipomaniace precedente erau esențialmente de natură afectivă și se sfârșeau întotdeauna cu vindecarea completă. Cele trei opinii dominante avansate în privința bolii lui Schumann (schizofrenie fără nimic organic în final, ciclotimie combinată cu o maladie organică, probabil paralizie generală, și cea de-a treia ipoteză, intermediară, care a văzut psihoza ca o boală organică având la bază o personalitate psihopatică) au fost argumentate de numeroși autori în lumina acelorași documente.

Slater și Mayer au plecat inițial de la antecedente ereditare și colaterale, descoperind în familia compozitorului existența unor maladii mintale. Cât privește viața lui Schumann, ei afirmă că acesta și-a schimbat personalitatea în timpul vieții, fiind sociabil, vesel, mare amator de distracții în tinerețe, iresponsabil și nestabil în intenții, chiar după ce a renunțat la muzică, modificându-și și concepția pe care o adusese studiilor sale. Era megaloman, credea în spiritism și consulta cu regularitate „mesele mișcătoare" care-i preziceau viitorul. Din lumea de dincolo, Mendelssohn și Beethoven i-au „dictat" numeroase partituri...

Cu tot romantismul și idealismul său, era un om serios, cu o expresie blândă și bună, dar rezervat, puțin vorbăreț și când se antrena în discuții, nu aborda teme banale. Elocvent în temele ce-l interesau, se avânta numai când se afla într-un cerc intim. Pe măsură ce treceau anii, devenea din ce în ce mai taciturn, nerăspunzând la întrebări sau surâzând ca și cum și-ar fi vorbit sieși. Ținea buzele ca și cum tot timpul ar fi fluierat. Îi plăceau copiii, dar era puțin distrat; ca soț, era tandru. Ducea o viață monotonă, fiecare zi fiind la fel din punct de vedere al activităților, cu precedenta. Avea un spirit generos, plin de aprecieri calde față de meritele compozitorilor mai tineri, fără rezervă sau invidie.

Schumann a fost sociabil, totuși prezenta unele trăsături de ipohondru - a încercat să se sinucidă - și în tot timpul vieții i-a fost teamă de nebunie și de moarte. A fost foarte șocat de disparițiile celor dragi; îi era teamă de înălțimi și de obiecte metalice. Din punct de vedere sexual, a avut o viață normală.

În ceea ce privește boala - primul stadiu - încă de tânăr a avut variații de dispoziție. În timp ce în viața de toate zilele era taciturn, în scrisori era foarte expansiv. Dispoziția predominant melancolică

alterna cu o stare de euforie; prezenta mai ales după 23 de ani, stări depresive și teamă de moarte. Își ținea zilnic un jurnal.

Stadiul al doilea al bolii lui Schumann începe după căsătorie. Acuză o slăbiciune nervoasă la 23 ani și renunță la a mai compune timp de câteva luni. Își revine și lucrează mult, cu un entuziasm ce-o neliniștește pe soția sa. La 34 de ani devine din nou depresiv. O stare de melancolie profundă, însoțită de simptome de neliniște și crize fizice, cu amețeli. Este incapabil să compună, ca apoi să scrie cinci poeme melancolice. Are o inhibiție psihică, din care își revine în același an, pentru ca să sufere din nou un șoc nervos total, fiind incapabil de a-și mai părăsi camera. Are viziuni groaznice și insomnie. Plânge, acuză o oboseală extremă, membrele îi tremură și extremitățile îi sunt reci. Survine o ameliorare la 35 ani, cu perioade în care amețelile sunt dominante. După un an, are atacuri depresive, cu amețeli, zgomote în urechi, fragmente muzicale. Din nou starea i se ameliorează, apoi dispoziția ipohondrică revine după un an și din nou devine vesel, bine dispus și cu putere de muncă. La 38 de ani are pe neașteptate o recidivă, cu stare depresivă, accentuată de pierderea unui frate, fapt care a avut un efect zdrobitor asupra psihicului său. La 39 ani, își revine din nou. Anul 1849 s-a dovedit anul de vârf al productivității carierei sale, cu inventivitate și capacitate de a întreprinde multe.

La 40 de ani, simptomele revin, mai ales teama de înălțime. E nervos, iritabil și excitabil. La 41 de ani rupe relațiile cu societatea. Este cuprins de o stare de apatie și visare, cu stângăcii episodice în vorbire. În 1852 apar unele simptome care sunt atribuite reumatismului, insomnie și o stare depresivă tot mai accentuată. Apar convulsii și idei ipohondrice. Amețeala persistă și după o ameliorare pasageră, la 43 ani (în 1853), este iar melancolic și neliniștit, apoi iar bine. Urmează un atac de lumbago (părerile sunt împărțite în privința naturii accidentului: unii autori cred că a fost un ictus cerebral, iar alții că a fost vorba de o paralizie nervoasă). Survin tulburări de vorbire, reapare veselia, exaltarea, urmate de halucinații auditive.

Activitatea creatoare îi încetează (avea 44 de ani). Are tot mai des halucinații auditive, devine melancolic și încearcă să se sinucidă, aruncându-se în Rin, de unde e salvat. Conștient de degradarea stării sănătății sale, acceptă și merge de bunăvoie la azilul în care va și muri. Se reinstalează halucinațiile auditive, de gust, miros cât și vorbirea confuză. Deteriorarea progresivă a intelectului se produce încet, dar nu va atinge niciodată un grad extrem. La sfârșitul bolii, va refuza mâncarea și va deveni extrem de istovit. Va mai avea discuții clare și sensibile cu medicul.

În 1854 părea relativ bine, întremat și chiar luase în greutate, era foarte schimbător și perioadele de luciditate și confuzie se succedau regulat. A scris mult, inteligent. În penultimul an de viață halucinațiile muzicale au continuat să-l hărțuiască. L-a primit pe Brahms cu căldură. Era prea agitat ca să scrie. Apar însă semnele clare ale slăbirii ireversibile a memoriei și lipsa recunoașterii de către pacient a existenței halucinațiilor. Când este corectat, este mai întâi refractar patologic și apoi are o reacție carastrofală, arătând o creștere patologică a labilității emoționale. În 1855 îi va scrie ultima scrisoare soției sale, scrisoare fragmentară și incoerentă, după care se cufundă într-o stare de liniște continuă.

În aprilie 1956 scoate cuvinte nearticulate; la 8 iunie, când Brahms l-a vizitat la spital, abia l-a recunoscut. Și-a pierdut puterea, fiind complet slăbit, are picioarele umflate și este țintuit la pat. Nu-și mai poate controla membrele. Expresia feței îi era întunecată, dar blândă. Vorbește neinteligibil, prezintă convulsii în membre în 28 iulie, iar a doua zi moare.

La examenul anatomo-patologic, au fost puse în evidență următoarele:

— osteofite și creșterea oaselor pe baza craniului (aspect contestat de unii autori);

— îngroșarea și aderența pieimater cu cortextul cerebral în câteva locuri;

— atrofia considerabilă a creierului (afirmație minimalizată de alți autori);

— hiperemie, în special la bază.

Gaetano Donizetti (1797–1848) a murit de paralizie generală. Cabanès a studiat boala mintală a lui Donizetti. Devenise închis și temător; după un timp, a fost internat într-un ospiciu, la Ivry. Nu mai vorbea cu nimeni și nu-și recunoștea rudele și prietenii. Avea un braț paralizat și mânca supa ca un câine. Odată a afirmat că simte ceva în vârful capului, de care nu se poate debarasa; la scurt timp după ce a fost externat, a murit la Bergamo, în casa nepotului său.

Frederic Chopin (1810–1849). Toată viața a manifestat o nervozitate excesivă, ce s-a accentuat o dată cu scurgerea timpului. A murit de tuberculoză la vârsta de 39 ani. Sora sa a murit la 16 ani, de aceeași maladie[1].

Richard Wagner (1813–1883) poseda un temperament vulcanic. Soția sa, Cosima, devotată și îngrijorată, i-a consemnat zi

1. Dr. Cabanès: *Les phtisique célèbres. La maladie de Chopin d'après des documents inédits. Chronique médicale*, 1903, p. 674.

de zi starea de sănătate. Medicul personal, lipsit de perspicacitate, i-a întreținut în permanență o stare de liniște falsă, atribuind crizele anginoase de care suferea compozitorul, tensiunii nervoase.

Angina pectorală era cunoscută ca boală bine definită, cu efectele și mai ales simptomele ei, încă din veacul precedent. De câțiva ani, descoperirea în Anglia a binefacerilor nitroglicerinei ajuta pe mulți suferinzi. Dar acest medicament miraculos nu se făcuse încă simțit în Germania.

Viața lui Wagner a fost un permanent zbucium creator. În jurnalul ei, Cosima scrie cu regularitate activitatea soțului ei: discuțiile, frământările, greutățile, proiectele și starea de sănătate, mai ales. În acest sens, până în 1880 – lucruri prea puțin semnificative: furuncule, alergia pielii dar, mai ales, insomnii și coșmaruri. De la această dată, o stare de oboseală și o bizară durere în piept. „Un șoarece pare că îmi gâdilă inima, glumea compozitorul, dar sigur mi-o roade!" Adesea simțea o greutate în dreptul inimii. Repetarea crizelor îngrijorează. Medicul de casă, Keppler, nu găsește nimic alarmant. Ilustrul pacient obosește la eforturi, cere repaus mai mult. Nu stă bine nici cu stomacul și nici cu intestinul. Speră într-o ameliorare prin schimbarea locului. Instalarea la Veneția, în palatul Cantorini, îl dezamăgește. Crizele dureroase din piept, neliniștea, nervozitatea, insomniile, sunt puse pe seama timpului umed și rece. Keppler explică senin durerile anginoase prin surmenajul și enervările de care Wagner nu ducea lipsă din relațiile artistice. O divergență la întâlnirile cu un impresar american și criza nu întârzie! Călătorea la Bayreuth pentru *Parsifal*. Din nou extenuare, agitație, insomnii și dureri de inimă. Nu poate asista la toate reprezentațiile, se întoarce la Veneția. Schimbă locuința: palatul Vendramin. Cosima e mai îngrijorată decât oricând. Doctorul Keppler e însă la fel de impasibil. El consideră crizele coronariene consecința logică a unei vieți palpitante.

... 13 februarie 1883. O dimineață apăsătoare. Din cauza oboselii, Wagner părăsește patul mai târziu. Discuție violentă, în legătură cu angajarea unei tinere care să cânte în *Parsifal*. Durerea din piept devine atroce! Cere să fie lăsat singur. În acest timp, familia prânzește liniștită într-o cameră vecină. Dar Betty, fata în casă, aude gemete în birou. Pătrunde și îl găsește pe Wagner pe o canapea. Pana de scris – căzută din mână la titlul unui nou capitol: *Femeia în umanitate*. Poate desluși ultimele cuvinte: „Soția, doctorul!" Fața crispată îi exprimă suferința din piept. La orele 3, un prieten al familiei îl găsește pe compozitor în brațele soției sale; părea că doarme, titanul însă trecuse de mai bine de trei ore în neființă...

Keppler îmbălsămează corpul cu arsenic. Urmează transportul cu gondola – pusă la dispoziție de Verdi – până la gară. Cu două vapoare speciale, apoi cu trenul, se ajunge la München și apoi la Bayreuth. În sfârșit, din autopsie, medicul află cauza morții: dilatație avansată a inimii, îndeosebi a ventricolului drept care s-a rupt. Dilatația gazoasă a stomacului și intestinului. „Strângând mecanic inima" și producând „influențe nocive asupra cordului". Retrospectiv, este vorba de o angină pectorală, agravată până la infarctul miocardic, al cărui sediu – pe regiunea interioară a inimii, în ventricolul drept, deasupra stomacului – explică tulburările digestive înșelătoare.

Referitor la maladia mintală a lui Wagner, doctorul Cabanès redă două aprecieri datorate lui Nietzsche și Nordau[1]:

Nietzsche: „Wagner este bolnav, un decadent tipic. Problemele pe care le aduce pe scenă sunt de pură isterie; convulsivitatea temperamentului său, sensibilitatea iritată, gustul său ce reclamă în permanență excitante mai puternice, instabilitatea în alegerea eroilor și eroinelor sale, considerați ca bolnavi tipici de nervi... totul reunit formează un tablou al unei boli ce nu lasă nici o îndoială. Wagner era un nevrozat... medicii și fiziologii având în el cazul cel mai interesant și cel mai complet din punct de vedere al simptomelor".

Max Nordau: „Richard Wagner este purtătorul unei mari cantități de degenerescență mai mult decât toți degenerații pe care i-am întâlnit până acum. Stigmatele acestei stări morbide se regăsesc reunite la el în cea mai bogată împerechere. Prezintă, în constituția sa, delirul de persecuție, nebunia grandomaniei și a misticismului, filantropia, anarhismul, turbarea, revolte și contradicții," mai adaugă „: în scrierile sale pot fi întâlnite tot felul de caractere bolnave, fuga de ieri, erotomania și spiritul religios".

Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791)[2] este tipul copiilor precoci; la vârsta de trei ani cânta la clavecin, acompania pe profesorii săi și compunea concerte la cinci ani și pe când avea șase ani întreprindea turnee la Viena.

Era extrem de nervos. La vârsta de zece ani era suficient să-i arăți o trompetă, pentru a-l pune pe fugă; dacă insistai, leșina. La cincisprezece ani se îndrăgostise de o tânără fată, ce era cu zece ani mai mare ca el. Muncea enorm (a compus 179 de lucrări) și slăbea văzând cu ochii; din orice leșina sau amețea.

În ultimele luni de viață a fost sub imperiul unei idei fixe, o

1. Dr. Cabanès: *Richard Wagner, Chronique médicale*, 1903, p. 674.
2. *A quelle maladie a succombé Mozart? Chronique médicale*, 1905, p. 737 și J. Barraud: *Promenade d'un médecin...* p. 205.

veritabilă halucinație de nebun: se credea obligat să-și compună propriul requiem de înmormântare. I-o cerea o fantomă ce-l forța încontinuu, nelăsându-l în pace, hăituindu-l și obligându-l să compună.

Ludwig van Beethoven (1770–1827)[1] asurzise la vârsta de treizeci de ani și niciodată nu și-a putut auzi executându-i-se capodoperele. Era o ființă originală. În camera sa, domnea o dezordine genială... pentru a se spăla, se folosea de apă rece ca gheața. Pe toaleta sa se aflau în permanență mai multe ulcioare pline. Le lua singur și urlând, își arunca apa pe față și cap, fără să țină seama de balta care se forma pe pardoseală și în care tropăia ca un rățoi. Adeseori parchetul era străbătut de șuvoiul de apă, iar tavanul vecinilor de la parter era pătat... Nu o dată, pentru a combate bufeurile ce-l incomodau în timpul lucrului, își cufunda în întregime capul în ligheanul cu apă, cât mai rece posibil.

Mai avea obiceiul, nu mai puțin jenant, de a pleca dis-de-dimineață de acasă și de a rămâne zile întregi în mijlocul pădurii, compunând și expunându-se frigului și ploii.

S-a discutat foarte mult pe tema cauzei surzeniei lui Beethoven. Până acum s-a crezut că auzul marelui compozitor a fost afectat de boala cunoscută sub numele „morbus Paget". Doi medici vienezi, profesorii dr. Hans Bankal și dr. Hans Jeseser, au ajuns însă nu de mult la concluzia că maladia de care a suferit marele compozitor a fost alta: scleroza urechii medii. Cei doi medici au modificat diagnosticul de acum 160 de ani în urma studierii celor trei oscioare ale urechii medii a lui Beethoven, asupra cărora nu au găsit nici o urmă din „morbus Paget". Știrea despre studiul făcut de Bankal și Jeserer a avut însă și ecouri pe care cei doi profesori nu le anticipaseră, întrucât imediat s-a pus întrebarea: cum au ajuns ei în posesia celor trei oscioare? Compozitorul a fost înmormântat la 27 martie 1827, într-un sicriu de lemn. După 35 de ani, din inițiativa unor admiratori, rămășițele sale au fost deshumate și transferate într-un sicriu de zinc, pentru a se păstra vreme mai îndelungată. În 1888, când s-a trecut la o nouă deshumare, pentru mutarea sicriului de la micul cimitir Wahringer în cimitirul central din Viena, s-a observat că lipsesc cele trei oscioase auriculare. A fost suspectat dr. Frantz Seligmann, un medic celebru în acel timp și specialist în istoria medicinei, dar nu au existat dovezi concrete. Profesorii

1. Klotz-Forest. *La surdité de Beethoven. Chronique médicale*, 1904, p. 321; Baratoux et Marcel Natier, ibidem, p. 492; Pierre Bonnier et Garnault, ibidem, p. 521; Klotz-Forest: *La dernière maladie et la mort de Beethoven*, ibidem, 19006, p. 209 și 241.

Bankal și Jeserer au explicat acum că au primit oscioarele de la Thomas Desmines, un succesor al lui Seligmann. În felul acesta s-a rezolvat și cazul furtului din urmă cu aproape un secol...

Gioacchino Rossini (1792–1868) a făcut obiectul unor ample studii medicale efectuate încă din 1892 de Filippi[1]. Atins de tulburări nervoase grave, acestea s-au accentuat subit când a împlinit vârsta de cincizeci și cinci de ani. Deja, în 1850, prezenta tulburări psihice și cerebrale foarte vizibile, care s-au agravat în 1852. Era o fire tristă, adesea cuprins de crize de plâns, accese de disperare, impulsuri la sinucidere. Mai ales se plângea de o senzație intolerabilă de frig în mâini și de lipsă de somn. „Toate sunt durerile unei femei, mărturisea el în 1854, nu-mi mai lipsește decât uterul..." A încercat, fără succes, tratamentul cu magnetism animal și a revenit la Paris în 1855 pentru a face hidroterapie. În nouăsprezece ani, Rossini a compus 36 de opere. A încetat brusc să mai compună la vârsta de treizeci și opt de ani, după ce a terminat pe *Wilhelm Tell*.

Hector Berlioz (1803–1869)[2] povestește că într-o zi, dorind să compună o melodie și nevenindu-i inspirația, a fost cuprins de o spaimă groaznică: „cu o lovitură de picior și-a sfărâmat chitara și a luat pistolul cu intenția de a-și pune capăt zilelor". Această tentativă de sinucidere a repetat-o mai târziu. Se considera persecutat și nefericit, iar celor mai mici detalii le acorda o importanță enormă. Credea în viziunile lui Swedenborg (reformatorul spiritismului), care pretindea că știe limba demonilor. Berlioz a suferit, din câte se pare, până la sfârșitul vieții, de dureri intestinale, iar moartea i-a fost precedată de crize epileptiforme.

Epileptici și sinucigași celebri

I-am menționat pe Dostoievski și Flaubert, la care se adaugă Napoleon, Molière, Iulius Cezar, Petrarca, Petru cel Mare și fiul acestuia, țareviciul, Mahomed, Häendel, Richelieu. Totuși, lucrurile se pare că nu sunt demonstrate din punct de vedere științific.

Fiu de părinte alienat și nepot de melacolic, Carol Quintul șchiopăta și, după Michelet, a prezentat în tinerețe crize de epilepsie.

Gélineau afirmă că „epilepsia a fost prezentă la o seamă de

1. Filippi: *Chronique médicale*, 1906, p. 225.
2. *La névropathie de Berlioz et la critique technogénique, Chronique médicale*, 1906, p. 312.

personalități celebre, ca: Hercule, Ajax, Empedocle, Saul, Macbeth, Socrate, Newton, Molière, Pascal, Schiller, Mozart, Paganini, Wagner"; consideră însă că Napoleon și Richelieu nu au suferit de această boală.

Lombroso a întocmit o listă cu cei ce au încercat să se sinucidă sau au fost obsedați de acest impuls: Zenon, Aristotel, Lucrețiu, Chateaubriand, Lamartine, Cooper, Cavour, George Sand, Saint Simon, Saint Edme, Marc Antoniu și... Cleopatra.

Notă: *Am considerat mai potrivit ca aparatul științific al acestui capitol să oglindească sursele primare, inclusiv cu terminologia utilizată în diagnosticarea unor maladii. Se obține astfel o imagine mai corectă a atmosferei timpului, echivalența termenilor neconstituind un efort pentru specialiști. De altfel, pe întreg parcursul lucrării ne-am străduit să simplificăm aspectele de strictă specialitate cu riscul de rigoare.*

Cuprins

Cuvânt înainte 5

I. *Patografia istorică* 9

Imperiile se scurg 11
Patografia în elucidarea unor enigme ale istoriei . . . 14
Patologia istorică 16
Personalitatea mobidă 28
Bolile faraonilor 32
Enigmatica domnie a regelui Carol al VI-lea 38
Maria de Médicis 42
O mare consumatoare de apă 43
Elisabeta I a Angliei 45
Sfârșitul unei dinastii 48
Carol al IX-lea 49
Henric al III-lea 51
Descifrând istoria 52
Sânge de regi, moșteniri de regine și bolile prinților . 60
Hemofilia la curtea Spaniei 62
Hemofilia în familia țarilor 63
După hemofilie, avortul spontan 69

II. *Istoria văzută din cabinetul medical* 73

Bolnavii istoriei 73
Vlad Țepeș 73
Alexandru Lăpușneanul 95
Christina – enigmatica regină a Suediei 122
Paul Deschanel 130
Lee Harvey Oswald 142

III. *Oameni de stat și maladiile de care au suferit* . 157

Thomas Woodrow Wilson (1865–1924) 159

George Washington (1732–1799) 161
Abraham Lincoln (1808–1865) 162
Andrew Jackson (1767–1845) 162
Grover Stephen Cleveland (1837–1908) 163
Mareșalul von Hindenberg (1847–1934) 163
Franklin Delano Rossevelt (1882–1945) 165
Dwight Eisenhower (1890–1969) 169
John Fitzgerald Kennedy (1917–1963) 171
Lyndon Johnson (1908–1969) 178
Richard Nixon (n. 1913) 178
Winston Leonard Spencer Churchill (1874–1965) . . 180
Charles de Gaulles (1890–1970) 189
Vladimir Ilici Ulianov Lenin (1870–1924) 194
Iosif Vissarionovici Djugașvili-Stalin (1879–1953) . . 197
Adolf Hitler (1889–1945) 206
Geli Raubal 223
Nicolae Ceaușescu (1918–1989) 239

IV. *De la boală la creație artistică* 251
George Sand 251
Vincent van Gogh 260
Feodor Mihailovici Dostoievski 277
George Bacovia 303
Ștefan Luchian 313

V. *Tarele psihice ale unor scriitori, compozitori și oameni de știință* 317
Socrate 321
Pascal 321
Auguste Comte 323
Saint-Simon 323
Nicolai Vasilievici Gogol 323
Leon Nicolaevici Tolstoi 324
Maxim Gorki 325
Guy de Maupassant 325
Jean-Jacques Rousseau 326
Gerard de Nerval 326
Gustave Flaubert 327
Charles Baudelaire 329

Alfred de Musset 330
Bernardin de Saint Pierre 331
Enfantin 332
Villiers de L'Isle Adam 332
Barbey D'Aurevilly 332
Bossuet 332
Malherbe 332
Napoleon 332
Emile Zola 332
Arthur Rimbaud 333
René Ghil 333
Mallarme 333
Huysmans 333
Honore de Balzac 333
Voltaire 334
Moliere 334
Montesquieu 334
Buffon 334
Ampere 334
D'Alembert 334
Lagrange 334
Chateaubriand 334
Dderot 334
Madame de Stael 334
Madame de Recamier 334
Victor Hugo 335
Alexandre Dumas Fiul 335
Torquato Tasso 335
Friedrich Nietzsche 336
Arthur Schopenhauer 336
Ernst Theodor Amadeus Hoffman 337
Edgar Allan Poe 337
Thomas de Quincey 338
Isaac Newton 338
Johan Wofgang von Goethe 338
Carl Marin von Weber 339
Frederic al II-lea 339
Charles Darwin 339

Robert Schumann 339
Gaetano Donizetti 342
Frederic Chopin 342
Richard Wagner 342
Woffgang Amadeus Mozart 344
Ludwig van Beethoven 345
Gioacchino Rossini 346
Hector Berlioz 346
Epileptici şi sinucigaşi celebri 346

B-dul Tudor Vladimirescu, nr. 31,
sector 5, Bucureşti, ROMÂNIA
fedprint
tipografie
Tel.: 411.00.55; 411.47.76 fed@promo.ro

CĂRȚILE NOASTRE - LA DISPOZIȚIA D-VOASTRĂ

Editurile **SAECULUM I.O., VESTALA** și **SAECULUM VIZUAL** (*Str. Ciucea, nr. 5, bl. L 19, ap. 216, cod 74696, București - 72*), oferă cititorilor interesați cărțile publicate sub egida lor cu reducere de preț, în cazul în care le achiziționează direct de la depozitul editurilor (*Str. Teodosie Rudeanu, nr. 29, sect. 1*) cu plata în numerar, sau le comandă în scris (cu plata ramburs).

Toate cărțile beneficiază de gratuitatea expedierii prin poștă.

Reducerile sunt proporționale cu valoarea cărților comandate. Peste **60** lei - **10%**; peste **100** lei - **15%**; peste **150** lei - **20%**.

Relații suplimentare la telefoanele **021/222.85.97, 222.86.45, 223.10.40** (depozit), între orele **9-17** (fax: **021/222.85.97, 021/345.28.27**).

OFERTĂ SPECIALĂ

Cititorii care achiziționează cărți direct de la depozit beneficiază de reducerea de 10% chiar și atunci când suma cumpărăturilor nu se ridică la 60 lei.

Vizitați pagina noastră de internet:

www.saeculum.ro

E-mail: saeculumio@rdslink.ro /

vestala@rdslink.ro /

director@saeculum.ro / depozit@saeculum.ro

TITLURI DISPONIBILE

- *Ovidiu Drimba*, **Istoria culturii și civilizației**, vol. I–III, 464+384+416 p., vol. IV–V 560+448 p., vol. VI–VIII, 400+368+352 p., vol. IX–X, 416+416 p., vol. XI. 464 p.
- *Ovidiu Drimba*, **Istoria literaturii universale**, I–II. 352+448 p.
- *Ovidiu Drimba*, **Istoria teatrului universal,** 352 p.
- *Ovidiu Drimba*, **Ovidiu. Marele exilat de la Tomis**. 224 p.
- *Ovidiu Drimba*, **Rabelais și Renașterea europeană**, 224 p.
- *I. Oprișan*, **B. P. Hasdeu sau Setea de absolut. Tumultul și misterul vieții**, 592 p.
- *I. Oprișan*, **Troițe românești. O tipologie**, 30 x 22 cm, integral color, 240 p.
- *Maria Păun*, **Dicționar integral de sinonime**, 512 p.
- *Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor*, **Dicționar de arhaisme și regionalisme**, vol. I–II, 368+448 p.
- *Hans Biedermann*, **Dicționar de simboluri**, I–II, 304+272 p.
- *Al. Ciorănescu*, **Dicționarul etimologic al limbii române**, format 17 x 24 cm, 1056 p.
- *Pierre Grimal*, **Dicționar de mitologie greacă și romană**, 392 p.
- *B. P Hasdeu*, **Arhiva spiritistă**, vol. I–II, 416+464 p.; III, 320 p. IV, 368 p.
- *Paul Ștefănescu*, **„Nebunii" istoriei**, 352 p.
- **Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre**, 368 p.
- *Florin Marcu*, **Dicționar uzual de neologisme**, 432 p.;
- *Florin Marcu*, **Marele dicționar de neologisme**, legat, cartonat, celofanat, format 17 x 27 cm, 1008 p.
- *Marcel Olinescu*, **Mitologie românească**. 400 p.
- *M. Eminescu*, **Viața culturală românească. 1870–1889.** 304 p.
- *Leo P Kendall*, **Diamante faimoase și fataie**, 240 p.
- *Fosco Maraini*, **Tibetul secret**, 416 p.
- *Pamfil Șeicaru*, **Scrieri din exil**. I–II, 416+576 p.
- *Nicolae Petrescu*, **Memorii**, I–II, 448+352 p.
- *Paul Ștefănescu*, **Enigme și mistere din toate timpurile**, I + II, 192 + 208 p.
- *B. P Hasdeu*, **Publicistica politică. 1869–1902,** 2 vol., 496+480 p.
- *C. Manolache*, **Scânteietoarea viață a Iuliei Hasdeu**, 320 p.
- *Florin Marcu*, **Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române**, 800 p.
- *Clayton – Price*, **Cele 7 minuni ale lumii antice**, 192 p.
- *Paul Ștefănescu*, **Enigme ale istoriei române**, I–II, 304+272 p.
- *Paul Ștefănescu*, **Enigme ale istoriei universale**, I–II, 352+320 p.
- *Philipp Vandenberg*, **Blestemul faraonilor**, 192 p.
- **Edda,** 448 p.
- *Maria Păun*, **Dicționar esențial al limbii române,** I–II. 432+368 p.
- *Victoria le Page*, **Shambhala**, 304 p.
- *A. Schopenhauer*, **Aforisme,** 176 p.
- *Marc Aureliu*, **Către sine însuși,** 160 p.
- *Os. Kuhlen*, **Sistemul ocult de dominare a lumii,** 304 p.
- **Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu, XIX,** vol. I–III, 400+432+448p.,
- **Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc,** II, 704 p.; *I. Mușlea*, **Bibliografia folclorului românesc. 1930–1955,** 288 p.; **Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc. 1956–1964,** 720p;
- **O radiografie a exilului românesc. Corespondență emisă și primită de Grigore Nandriș. 1946–1967**, 464 p.